ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1987

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΤΟΜΟΣ Θ'

Ἰωάννινα 1987

Σύνταξη

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Ἐξώφυλλο

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΙΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τιμή τεύχους Δρχ. 700

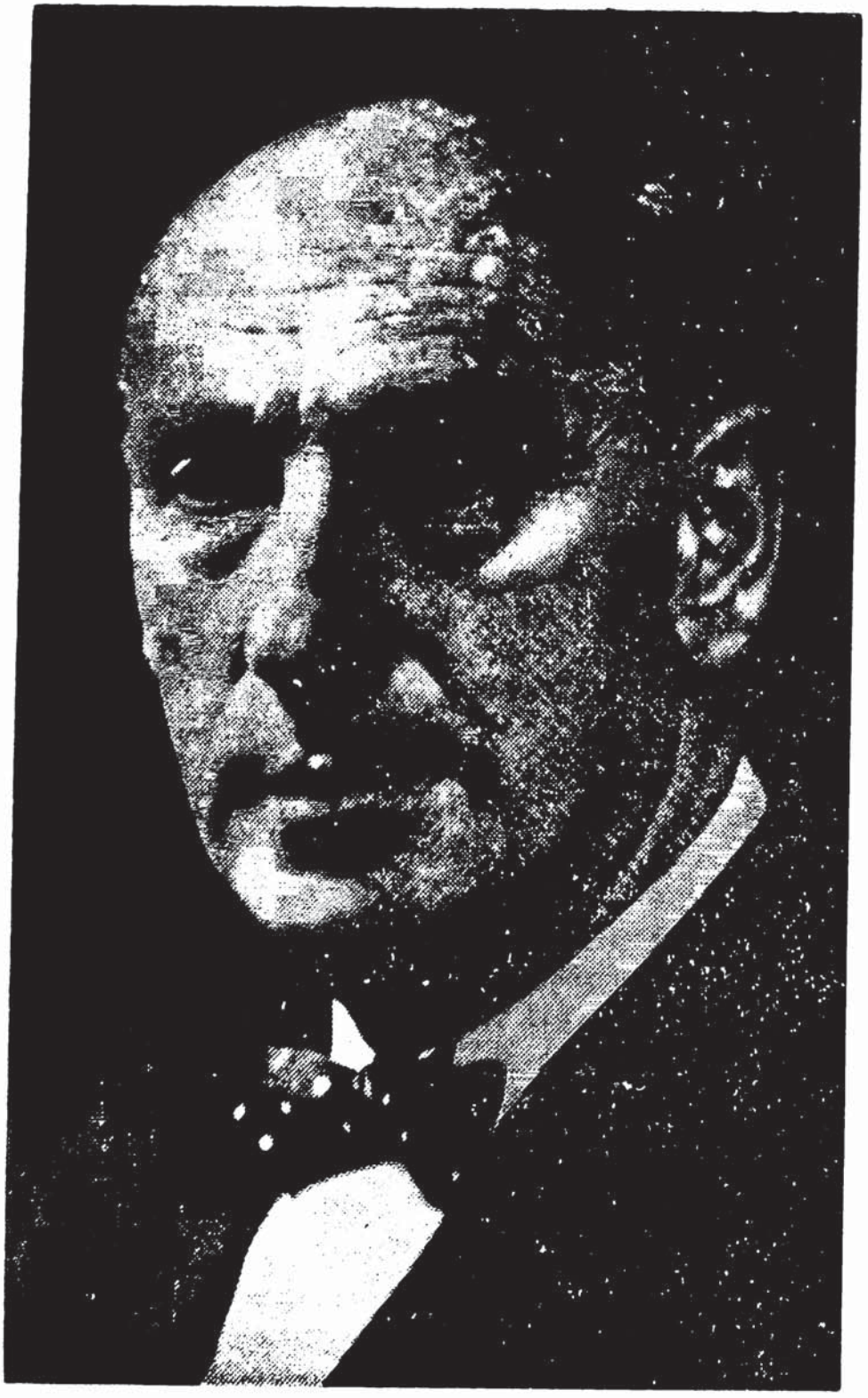

ΚΩΣΤΑΣ ΦΡΟΝΤΖΟΣ

(1904—1986)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Στὶς 21 Δεκεμβρίου 1986, ὕστερα ἀπὸ πενθήμερη ὀδυνηρὴ δοκιμασία, πέθανε στὸ Γενικὸ Κρατικὸ Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων ὅπου νοσηλευόταν ἀπὸ ἔμφραγμα, ὁ ΚΩΣΤΑΣ ΦΡΟΝΤΖΟΣ. Ἡ Δωδωναία δρῦς, ἡ ὑψηλόκορμη, ποὺ εἶχε ἀντέξει σὲ τόσες δοκιμασίες καὶ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του, λύγισε κι ἔπεσε. Τὸ κενὸ ποὺ ἄφησε ἄρχισε νὰ ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν ἐγχώριο τύπο, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας μέρα τοῦ θανάτου του. Ἦταν ἕνας πληθωρικὸς δημιουργός, μὲ φαντασία καὶ ἐμπνεύσεις, τὶς ὁποῖες μὲ πεῖσμα καὶ αὐταπάρνηση ἐργαζόταν νὰ τὶς μεταβάλει σὲ πραγματικότητα καὶ πετύχαινε πάντοτε, παρὰ τὶς ἀντιξοότητες ποὺ συναντοῦσε. Ἄφησε ἕνα ἔργο πολυσχιδὲς καὶ ὀγκώδες, μὲ ὑποδομὴ ποὺ ἐξασφαλίζει τὴ συνέχειά του, κάτι ποὺ τὸν βασάνιζε ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῆς ἵδρυσης τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν. Ἔκλεισε τὰ μάτια ὄντας βέβαιος ὅτι τὸ εἶχε πετύχει.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἀναφερθῶ ἀναλυτικὰ στὴν προσωπικότητα ἢ στὸ ἔργο τοῦ ΚΩΣΤΑ ΦΡΟΝΤΖΟΥ. Αὐτὸ θὰ γίνει ἐν καιρῷ καὶ μὲ τρόπο ποὺ θὰ καταστήσει δυνατὴ κάθε ἐπισήμανση τῆς τεράστιας προσφορᾶς του πρὸς τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἤπειρο. Τοῦτο μόνο θὰ σημειώσω: τὸ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ τοῦ 1987 ἐκδίδεται χωρὶς τὸν ἀπαραίτητο Πρόλογό του. «Νὰ γράψω καὶ φέτος ἕναν Πρόλογο», μοῦ ἔλεγε κάθε φορὰ ποὺ ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσει ἡ σύνταξη τοῦ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ. «Δὲν χρειάζεται Πρόεδρε, ἀπαντοῦσα, τάχεις πεῖ τόσα χρόνια τώρα». «Κάτι ἀκόμα θὰ βρῶ νὰ πῶ», συμπλήρωνε καὶ μὲ ἀφόπλιζε. «Ἔπειτα δὲν ξέρω ἂν θὰ ζῶ καὶ τοῦ χρόνου», πρόσθετε καὶ τὰ μάτια του γέμιζαν δάκρυα.

Κι ἦρθε ὁ χρόνος ποὺ ἔπαψε νὰ ζεῖ. Στὴ δύση τοῦ 1986 ἔφυγε κι ἄφησε πίσω του ἕνα σπάνιο παράδειγμα Ἀφοσίωσης στὸ καθῆκον, Ἀφιέρωσης καὶ Ὑπηρέτησης ὑψηλῶν ἰδανικῶν, Τρόπου πραγμάτωσης δραματισμῶν, Ἰδεατῆς ἀντιστοιχίας λόγων καὶ ἔργων. Πρόλογος δὲν ὑπάρχει στὴν παροῦσα ἔκδοση. Τὸν ἀντικαθιστᾶ ὁ Ἐ π ί λ ο γ ο ς μιᾶς ζωῆς ποὺ ἔσφυζε ἀπὸ τὰ νεανικά της ἀκόμη χρόνια ἀπὸ διάθεση προσφορᾶς στὰ κοινά, μιᾶς ζωῆς ποὺ ξεχείλιζε ἀπὸ χυμοὺς δραμάτων καὶ δραστηριότητες ἀσταμάτητες, τὴ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴ μιὰ παράλληλα μὲ τὴν ἄλλη, λὲς κι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶχε γεννηθεῖ γιὰ νὰ πάλλεται συνεχῶς, μέρα καὶ νύχτα, ὅλες τὶς ἐποχὲς τοῦ χρόνου καὶ νὰ παράγει ἔργο, παρορμώντας καὶ τοὺς ἄλλους σὲ δράση.

Αὐτὸν τὸν Ἐπίλογο, στὴ θέση τοῦ Προλόγου, δημοσιεύουμε σήμερα, καθὼς καὶ τοὺς μεστοὺς ἀπὸ περιεχόμενο λόγους, ποὺ ἐκφωνήθηκαν κατὰ τὴν κηδεία του, ἀνήμερα τῶν Χριστουγέννων τοῦ '86.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΑΡΙΛΑΟΥ ΤΟΛΗ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗΣ

Με βαθιά θλίψη οι κάτοικοι αυτής της πόλης συγκεντρωθήκαμε σήμερα στον ιερό τούτο χώρο για να σου απευθύνουμε τον ύστατο χαιρετισμό.

Η πόλη ολόκληρη συγκλονίστηκε χτες τα ξημερώματα, μόλις πληροφορήθηκε το θάνατό σου. Ο συγκλονισμός της είναι απόλυτα δικαιολογημένος γιατί υπήρξες απ' τους λίγους πολίτες που αγάπησαν τόσο αυτή την πόλη και ο πρώτος που έκανες τόσα γι' αυτή.

Ολόκληρη η μακροχρόνια ζωή σου, Κώστα Φρόντζο, υπήρξε γεμάτη από δράση.

Ξεκίνησες απ' το ορεινό μαστοροχώρι της Πυρσόγιαννης με το ζήλο και το μεράκι του Ηπειρωτόπουλου που φιλοδόξησε και κατόρθωσε να συνδέσει το όνομά του με την Ήπειρο.

Παντού διακρίθηκες κατά τη διάρκεια των σπουδών σου, που υπήρξαν πλούσιες και σε όπλισαν με όλα τα απαραίτητα εφόδια για την πραγματοποίηση του πλούσιου έργου σου.

Υπήρξες απ' τα ενεργά και δραστήρια μέλη της Εθνικής Αντίστασης και αγωνίστηκες μαζί με όλους τους Έλληνες κατά τα δύσκολα χρόνια της Κατοχής για την απελευθέρωση της πατρίδας μας από το διπλό ξενικό ζυγό.

Μετά την αποκατάσταση της ελευθερίας και της γαλήνης στον τόπο μας βρήκες την ευκαιρία να αναπτύξεις μια πρωτοφανή δραστηριότητα στην πόλη μας, σε όλους τους τομείς της πολιτικής, της κοινωνικής και της πνευματικής μας ζωής.

Τιμήθηκες με όλα τα αξιώματα σ' αυτή την πόλη. Άσκησες με επιτυχία τη δικηγορία στα Γιάννινα, εκλέχτηκες δουλευτής και δήμαρχος. Αξιώματα που σε πόνεσαν και πίκρες, σου χάρισαν όμως και τη δόξα.

Ο μεγάλος σου έρωτας όμως, το έργο της ζωής σου, υπήρξε η Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών που συμπλήρωσε ήδη 31 ολόκληρα χρόνια.

Απ' τη θέση του Προέδρου της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών δημιούργησες το ανεπανάληπτο έργο σου. Κόσμησες την πόλη μας με δημιουργήματα που φέρνουν την προσωπική σου σφραγίδα και που έχουν καταστήσει, όσο ακόμα ζούσες, γνωστό το όνομά σου όχι μονάχα στους κατοίκους αυτής της πόλης, αλλά και σε όλους τους επισκέπτες, Έλληνες και ξένους. Γι' αυτό το πλούσιο έργο η πόλη θα σε ευγνωμονεί και θα σε προβάλει σαν παράδειγμα δημιουργικότητας και δράσης στους μεταγενέστερους.

Τα Λιθαρίτσια, τα μεγαλοπρεπή κτίρια της ΕΗΜ, το υπαίθριο θέατρο, το Τουριστικό περίπτερο, οι γιορτές της Δωδώνης, οι πολύτιμες εκδόσεις, Λαο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γραφικό μουσείο και τόσα άλλα έργα που αποτελούν πολύτιμο θησαύρό για την πόλη μας και θεμέλια γερά της πολιτιστικής της υποδομής, συνδέονται άμεσα με σένα και δικαιωματικά φέρνουν το όνομά σου.

Φεύγεις σήμερα από κοντά μας και μας κάνεις να νιώσουμε βαθιά το μεγάλο κενό που αφήνει ο θάνατός σου.

Φεύγεις όμως με τη συνείδηση ήσυχη ότι εκπλήρωσες απέναντι στην ιδιαίτερη πατρίδα σου στο ακέραιο το καθήκον σου. Αγάπησες, όσο λίγοι, την Ήπειρο, και ιδιαίτερα τα Γιάννενα.

Δημιούργησες ένα λαμπρό έργο με το οποίο θα ζεις για πάντα στη μνήμη των συμπατριωτών σου. Αυτή είναι και η μεγαλύτερη τιμή που μπορεί να αποκτήσει ο άνθρωπος στη ζωή του. Αυτό που για πολλούς αποτελεί μια ευγενική φιλοδοξία, για σένα είναι ήδη ένα λαμπρό κατόρθωμα.

Με τη δράση σου, με το μεράκι σου, με την αγάπη για την Ήπειρο και τον πολιτισμό της, και με τα λαμπρά δημιουργήματά σου, καθιερώθηκες στη συνείδηση όλων μας και πέτυχες την κοινή αναγνώριση.

Αυτή την κοινή αναγνώριση επιβεβαίωσε ομόφωνα χθες το δημοτικό συμβούλιο της πόλης μας σε έκτακτη συνεδρίασή του μόλις πληροφορήθηκε το θάνατό σου.

Εκ μέρους του δημοτικού συμβουλίου και του λαού της πόλης καταθέτω το στεφάνι τούτο και σε διαβεβαιώνω ότι θα σε θυμούμαστε πάντα.

Αιωνία σου η μνήμη, αγαπητέ Δήμαρχε Κώστα Φρόντζο.

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΟΛΗΣ
Δήμαρχος Ιωαννιτών

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

Ο ΔΙΚΑΙΩΜΕΝΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Κώστα Φρόντζου, τοῦ τελευταίου κατεπάνω τῶν Ἰωαννίνων, ὅπως προσφυέστατα χαρακτηρίστηκε[1], ἕνα κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως αὐτῆς ἔκλεισε.

Ὁ Πυργογιαννίτης ἀρχιμάστορας —καρπὸς ὡραῖος μιᾶς μακραίωνης παράδοσης— σταύρωσε χθὲς τὸ πρωὶ τὰ χέρια του παραδίνοντας τὴ δημιουργία του στὸν τόπο καὶ στὴν ἱστορία.

Ὁ Πρόεδρος εἶχε μιὰ δυνατὴ διπλὴ ὅραση· βαθιὰ στὸ δυναμικὸ παρελθόν, μακριὰ στὸ ἄφατο, γιὰ τοὺς πολλούς, μέλλον. Μοιρασμένος σ' αὐτοὺς τοὺς προσανατολυσμοὺς συνέθετε μὲ φρόνηση τὸ παρόν.

Ἔτσι ὁ Πρόεδρος δὲν ἦταν συντηρητικὸς καὶ δὲν ἐμφύσησε πνεῦμα συντηρητισμοῦ στὴν Ε.Π.Μ. Ἦταν βαθύτατα προοδευτικός. Γιατὶ προοδευτικὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐνωτίζεται πρῶτος τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν, ποὺ ἀφουγκράζεται τοὺς παλμοὺς τῶν νέων, ποὺ ἐπισημαίνει ἔγκαιρα, ἐπιλέγει καὶ καταθέτει τὰ δυναμικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος, ποὺ στὰ χέρια καὶ τὴν ψυχὴ τῶν μελλούμενων ἀνθρώπων θὰ συνθέσουν τὸ νέο πρόσωπο τῆς ζωῆς, τὴ νέα φάση τοῦ πολιτισμοῦ.

Κι ὁ Πρόεδρος δὲν ἔκανε ἄλλο: ἐπίμονα, μὲ αὐταπάρνηση, μὲ πνεῦμα θυσίας, ἑτοιμόρροπος ἰσωματικά, ἔσκαβε αὐτὴ τὴ σκληρὴ ἠπειρώτικη γῆ κι ἀθόρυβα ἔβαζε καταβολάδες ποὺ ἄλλες βλάστησαν κιόλας, κι ἄλλες θὰ φανοῦν αὔριο, μεθαύριο σ' ἄλλους καιρούς[2].

Γιὰ νὰ μὴ μᾶς ἐλεεινολογοῦν οἱ ἐπερχόμενοι γιὰ τὸν ἀπάνθρωπο κόσμο ποὺ τοὺς παραδώσαμε, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἔχουν νὰ ποῦν πῶς κάποτε σ' αὐτὸ τὸν τόπο ἔζησαν κι ἄνθρωποι δημιουργικοί, ποιηταί, πρόδρομοι, ὁραματισταί!

Ὁ Πρόεδρος λοιπὸν ἄσκησε στὴ ζωή του ἕνα λειτούργημα, ποὺ παρὰ τὶς οἰκεῖες ἰδιοσυγκρασίες[3], τυπικὰ δὲν τὸ ἄσκησε ποτέ. Στάθηκε μὲ τὸν τρόπο του ἕνας δάσκαλος, ὄχι ἀπὸ καθέδρας, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὸ χαμίνι τῆς δημιουργίας. Γιατὶ ἀποκαλύπτοντας καὶ προβάλλοντας τὸ πρόσωπο τοῦ παρελθόντος, ἄνοιξε

---

1. Βλ. Ρένου Ἱερ. Ἀποστολίδη, Ὁ τελευταῖος κατεπάνω στὰ Γιάννενα: Κώστας Φρόντζος, Τετράμηνα, τεύχος 10—11, σ. 830. Θαυμάσιο ἄρθρο, ὅπου μὲ τὸν προσωπικὸ τρόπο γραφῆς ὁ σ. σκιαγραφεῖ τὴν προσωπικότητα καὶ ἀποτιμᾶ τὸ ἔργο τοῦ Κώστα Φρόντζου.

2. Πρβλ. ὅ.π., σ. 833.

3. Ἦταν ἀριστοῦχος ἀπόφοιτος τοῦ πριταξίου Δυδασκαλείου Ἰωαννίνων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δρόμους, δίδαξε πῶς πρέπει νὰ συνεθεῖ ἕνα αὔριο ἑλληνικό, στέρεο καὶ ἀνθεκτικό.

Ἀναρωτηθήκαμε τάχα ἐμεῖς οἱ περιλειπόμενοι ποῦ μποροῦμε νὰ ἀναπαύσουμε τὴ μνήμη μιᾶς, αὐτὴ τὴ μνήμη ποὺ εἴχαμε ἀποθέσει σὲ πρόσωπα καὶ ἀντικείμενα, σὲ αὐλὲς καὶ σὲ κτήρια, σὲ ποτάμια καὶ δρόμους; Ποῦ μποροῦμε νὰ συνδεθοῦμε μὲ τὸ παρελθὸν τοῦ τόπου ποὺ γεννηθήκαμε καὶ ζοῦμε, ποῦ μποροῦμε νὰ ἀναζητήσουμε τὴν προγονική ρίζα, νὰ ψηλαφήσουμε τὴ ζωὴ ἐκείνων ποὺ ἔζησαν στὰ ἴδια χώματα μὲ μᾶς πρὶν ἀπὸ μᾶς;

Σ' ὅ,τι δημιούργησε, περιμάζεψε καὶ ἀποθησαύρισε ὁ Κώστας Φρόντζος σ' αὐτὴ τὴν κιβωτὸ τοῦ Ἠπειρωτισμοῦ ποὺ λέγεται Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν.

Μὲ τὸ θάνατο λοιπὸν τοῦ Κώστα Φρόντζου ἕνα κεφάλαιο τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς πόλεως κλείνει. Κεφάλαιο ποὺ τὸ κάλυψε μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸς ποὺ εἶχε τὸ δαιμόνιο τοῦ ποιητῆ. Αὐτὸς ποὺ στὸν πνευματικὸ αὐχμὸ τῆς πόλης ὕψωσε ἕνα τεράστιο καὶ πολυεδρικὸ ἔργο, ἡ ἀξία τοῦ ὁποίου ἀκόμα δὲν ἔχει ἀποτιμηθεῖ.

Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα ὁ χρόνος παραμερίζει τὶς ἀναμνηκὲς καὶ ἐπιπόλαιες ἀμφισβητήσεις, καλύπτει σταγνικὰ τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες τοῦ μεταστάντος —ποὺ οἱ δικές μας, ἀνθρώπινες κι αὐτές, ἀποδόμησαν καὶ μεγέθυναν ὑπερβολικά—, καὶ φωτίζει τὴν ἀγάπη, τὴν πίστη, τὴν ἀφοσίωση, τὴ σκληρὴ κι ἐπίπονη ἐργασία, τὴν αὐταπάρνηση, τὸ ἅγιο πάθος, τὴ μεγάλη καὶ προπαντὸς ἀνιδιοτελῆ προσφορά.

Κανένας ἄλλος δημότης ἢ πολίτης αὐτῆς τῆς ἀγαπημένης πόλεως ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή της ἴσαμε σήμερα δὲν σημάδεψε τὴ ζωή της ὅσο ὁ Κώστας Φρόντζος.

Κανένας ἄλλος δὲν ταύτισε τὸ πρόσωπό του μ' αὐτὴ ὅσο ὁ Κώστας Φρόντζος.

Ὁ Πρόεδρός μας εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ δικαιωμένος τῆς Ἱστορίας!

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Μέλος Δ.Σ. Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

ΕΝΑ ΚΟΛΟΣΣΙΑΙΟ ΕΡΓΟ ΚΙ ΕΝΑ ΦΩΤΕΙΝΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Αληθινόν ητε Κώστα Φρόντζο,

Τη χαρμόσυνη και μεγάλη αυτή μέρα της Χριστιανοσύνης, ο λαός των Ιωαννίνων πενθεί για το χαμό σου.

Η πόλη των Ιωαννίνων έχασε το μεγάλο οραματιστή, το μεγάλο ρέκτη δημιουργό, τον άνθρωπο που είχε βάλλει ως στόχο στη ζωή του να κάνει τα Γιάννινα μεγάλο πολιτιστικό κέντρο της Δυτικής Ελλάδος.

Αξέχαστε Πρόεδρε,

Το πέρασμά σου από τη σύντομη αυτή ζωή άφησε ανεξίτηλα τα ίχνη της έντονης προσωπικότητάς σου.

Ως επιστήμων, ως πολιτικός, ως δήμαρχος και ως πρόεδρος της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, έδειξες την ανεπανάληπτη δημιουργική σου πνοή στην πρωτοτυπία, στη σύλληψη και την εκτέλεση των μεγάλων έργων.

Εκεί που οι πολλοί σταματούσαν μπροστά στις δυσκολίες, εσύ προχωρούσες. Για σένα δεν υπήρχαν ανυπέρβλητα εμπόδια. Για σένα ο αγώνας και η δημιουργία ήταν σύμφυτα με τη ζωή σου.

Θα έλεγε κανένας ότι ο Θεός σε προίκισε με καταπληκτικές ικανότητες σωματικές, πνευματικές και ψυχικές.

Όλες αυτές οι ικανότητες συνέθεταν το ασύνηθες και σπάνιο μεγαλείο της προσωπικότητός σου.

Στις δύσκολες στιγμές που πέρασε το Έθνος στάθηκες πάντα όρθιος και αλύγιστος. Υπήρξες ο αγνός πατριώτης.

Ως πολιτικός ετίμησες με την παρουσία σου το Ελληνικό Κοινοβούλιο και εδικαίωσες τις προσδοκίες των Ηπειρωτών.

Ως δήμαρχος συνέλαβες ένα μεγαλόπνοο σχέδιο αντάξιο της φήμης της ιστορικής μας πόλεως.

Ως πρόεδρος της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών εμεγαλούργησες.

Αληθινόν ητε Κώστα Φρόντζο,

Αυτή τη στιγμή ως στενός συνεργάτης σου που έζησε από κοντά τους αγώνες και την αγωνία σου, δοκιμάζω βαθειά θλίψη και οδύνη διότι φεύγεις από κοντά μας. Λέγεται συχνά σε τέτοιες περιπτώσεις ότι ο κόσμος γίνεται φτωχότερος.

Με το θάνατό σου όμως τα Γιάννενα έγιναν πραγματικά φτωχότερα.

Για όλους όμως τους φίλους, τους συνεργάτες σου και για όλο το Γιαν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νιώτικο λαό η θλίψη μας μετριάζεται γιατί πίσω του αφήνεις ένα καλοστημένο έργο και ένα φωτεινό παράδειγμα.

Στη μνήμη μου αυτή τη συγκινητική στιγμή έρχονται οι στίχοι του μεγάλου μας ποιητή Ανδρέα Κάλβου:

«Επί το μέγα πρόσωπον
της γης πολυβοτάνου
ευθύς το ουράνιον βλέμμα
βαθυσκαφή εφανέρωσε
μνήματα μύρια.
Πολλά μεν οικεινά
φέγγει επ' ολίγα τ' άστρον
το της αθανασίας».

Σ' αυτά τα λίγα, αξέχαστε πρόεδρε, θα είναι και το δικό σου που θα φέγγει τ' άστρο της αθανασίας.

Αληθινότατε Κώστα Φρόντζο,

Τον αγώνα τον καλόν ηγώνισαι, τον δρόμον τετέλεκας, την πίστιν τετήρηκας, απόκειταί σοι ο της δικαιοσύνης στέφανος.

Εκ μέρους του προέδρου της Νέας Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Μητσοτάκη καταθέτω στη σορό σου το στεφάνι αυτό, ως ελάχιστο φόρο τιμής για όσα προσέφερες στον τόπο μας, την πατρίδα και το Έθνος.

Ας είναι ελαφρό το χώμα της Ηπειρωτικής γης που σε λίγο θα σε σκεπάσει.

Στην αφοσιωμένη και άξια σύντροφο της ζωής σου, ας δώσει ο Θεός δάλσαμο παρηγοριάς.

Αιωνία σου η μνήμη.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ
Βουλευτής Ιωαννίνων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ

ΓΝΗΣΙΟ ΤΕΚΝΟ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

Όσοι βρίσκονται στις πλαγιές της οροσειράς της Πίνδου δεν κατορθώνουν να δουν την πανύψηλη κορυφή της. Μόνον η μεγάλη απόσταση επιτρέπει τη θέα της, την ομορφιά της, το μεγαλείο της.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τον φλογερό αγωνιστή Κωνσταντίνο Φρόντζο.

Όσοι βρεθήκαμε κατά καιρούς κοντά του δεν εκτιμήσαμε το ανάστημά του, την απεραντοσύνη του, το μεγαλείο του. Ο θάνατός του όμως και ο χρόνος που θα παρέρχεται θα δίνει την απόσταση εκείνη, που θα επιτρέπει σε μας και τους επιγόνους να θαυμάσουμε το ανάστημά του και να εκτιμήσουμε το τιτάνιο έργο του.

Αλλά και πάλι θα αποκάμουμε και πάλι θα κουρασθούμε για να νοιώσουμε το μεγαλείο του για να διηγηθούμε στους μεταγενέστερους και τη θέση τότε θα καταλάβει ο θρύλος.

Στην περιοχή του θρύλου ανήκει πλέον ο σημερινός μας μεγάλος νεκρός, ο Κώστας Φρόντζος. Ο Κώστας Φρόντζος ενσαρκώνει τον καλύτερο, τον αρτιότερο τύπο ενός μεγαλοφυούς, δυναμικού και δημιουργικού ανθρώπου.

Εγκαταλείποντας τον φυσικό του βίο εισέρχεται στο πάνθεον των μεγάλων ανδρών της λεβεντογέννας Ηπείρου. Και θα παραμείνει ένα λαμπρό, ένα φωτεινό αστέρι, για όλους εμάς τους νεώτερους για να μας καθοδηγεί και καταυγάζει με τη λάμψη του.

Φλογερός αγωνιστής, ζυμωμένος βαθιά με την ελληνική παράδοση και τα ελληνοχριστιανικά νάματα, ενεφύσησε σε μας τους νεώτερους πνεύμα αισιοδοξίας, αυτοπεποίθησης, αυτοσυνειδησίας.

Εκείνο όμως που περισσότερο χαρακτηρίζει το μεγάλο μας νεκρό που βρίσκεται σήμερα μπροστά μας δεν είναι μόνον η δημιουργία του αλλά κυρίως η πάλη στη ζωή. Καθ' όλη τη σταδιοδρομία του πάλεψε με πείσμα και με πάθος και παντού νικούσε. Διακρίνετο για τα ανεξάντλητα πνευματικά του χαρίσματα, τη δημιουργική του φαντασία, την ασφάλεια κρίσεως, τη φωτεινή αντίληψη, τη διαύγεια και ευστροφία του πνεύματός του. Χαρακτήρας ισχυρός, όσο και πράος, οργανωτικός, μεθοδικός, δημιουργικός, τολμηρός όσο και σώφρων.

Διεκρίνετο επίσης για την ψυχική του δύναμη: Απίστευτος η ζωτικότης του, αδιάκοπος η ανανέωσή του, η αφοβία και η τόλμη, η αναζήτηση μαζί και η πρόκληση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τα πνευματικά του αυτά χαρίσματα τοποθετεί ο Κώστας Φρόντζος κάτω από τη χαλύβδινη θέλησή του, τη γρανιτένια του καρδιά για να γίνουν γόνιμα για τον τόπο που γεννήθηκε, που αγάπησε και έζησε ένα σχεδόν αλάκλητρο αιώνα.

Πλούσιο είναι το έργο του, το οποίο λεπτομερώς ανέφεραν οι προλαλήσαντες. Δεν τον ενδιέφεραν τα εφήμερα γι' αυτό και στύχευε όλο και πιο ψηλά στο ανέβασμα του λαού και του τόπου. Και είναι τέτοιο το έργο του που θα μείνει στην ιστορία, χρήσιμο σαν οδηγός, σαν παράδειγμα αλλά και σαν ικανοποίηση βασικών λειτουργιών του κοινωνικού συνόλου.

Και το τιτάνιο αυτό έργο δημιουργήθηκε αθόρυβα, χωρίς τηλεπανηγούσιες, χωρίς πανηγυρισμούς, από το υστέρημα του Κώστα Φρόντζου και τον οβολό των Ηπειρωτών.

Διακρίθηκε επίσης στον ιδιωτικό του όσο και στο δημόσιο βίο, για το αξιοθαύμαστο, λιτό, κλασσικό αλλά και υψηλής πολιτικό του ήθος. Ως δημόσιος άνδρας διακρίθηκε για τους αγώνες του μέσα και έξω από τη Βουλή. Διεκρίνετο για τη συνέπεια και την υπευθυνότητα. Έλεγε πάντοτε την αλήθεια προς το λαό.

Ουδέποτε έδωσε υποσχέσεις που δεν τηρήθηκαν να πραγματοποιηθούν. Συνεβούλευε τα χρήσιμα και τα ωφέλιμα για τον τόπο. Πίστευε ότι χρέος των πολιτικών είναι ν' ανεβάζουν το κοινωνικό σύνολο και όχι να το κατεβάζουν, να το ψευτίζουν κατεβαίνοντας κι αυτοί μαζί με αυτό.

Για την πιστή και άξια σύντροφό του Αμαλία, που μαζί με τον αδάμαστο επαναστάτη Κώστα Φρόντζο ύφαναν στη σκέψη και έπλαθαν στην ψυχή τους το όραμα για ένα καλύτερο μέλλον αυτού του τόπου και το υλοποιούσαν, αυτός κύρια με την Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών και αυτή με τον αργαλειό της, δεν υπάρχει παρηγοριά με τη συνήθη έννοια. Αλλά σύτε και χρειάζεται παρηγοριά, γιατί η παρουσία του Κώστα Φρόντζου θα είναι συνεχής, αδιάκοπος και θα τη συντροφεύει σε όλον της το βίο.

Μόνο εδώ για το εκλεκτό αυτό και δυναμικό ζευγάρι που αφιέρωσε τη ζωή του για τη γενέτειρά τους τη θρυλική μας πόλη, τα Γιάννινα, ταιριάζει να ειπωθεί το ποίημα ενός ανώνυμου ποιητή:

«Το σπίτι, το παλιόσπιτο το χτίζεις σε παλάτι
και τ' άλογο το άρρωστο εσύ το κάνεις άτι
και καβαλάρης ιερωτός μέσα στη μάχη μπαίνεις.
Και συ αρχόντισσα Αμαλία
με τις αράχνες του σπιτιού μεταξωτά υφαίνεις
και τα περνάς στον αργαλειό, τα κάνεις μια χλαμύδα
και τη χλαμύδα δεν φοράς, τη δίνεις στην Πατρίδα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Έζησες Κώστα Φρόντζο δυναμικός στη ζωή σου. Αγωνίστηκες σαν γνήσιο τέκνο της Ηπειρωτικής φυλής, σαν αληθινός Δωριεύς.

Η οδύνη για την απώλειά σου είναι για όλους μας μεγάλη και μόνη παρηγοριά μένει ότι υπήρξες ένας μεγάλος, ένας αληθινός αγωνιστής της ζωής που δεν θα ξεχαστεί ποτέ.

Η μνήμη σου θα μείνει αιώνια. Είμαι βέβαιος ότι το χώμα της Ηπειρωτικής γης που τόσο αγάπησες και που σε λίγο θα σε σκεπάσει θα είναι ελαφρύ.

Αιωνία σου η μνήμη σεβαστέ μας δάσκαλε Κώστα Φρόντζο.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ
Βουλευτής Ιωαννίνων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΧΡ. ΤΑΣΟΥΛΑ

ΑΚΟΙΜΗΤΗ ΕΓΝΟΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΚΟΠΗ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

Ο παμφίλτατος εκεί και τώρα μακαριστός Κωνσταντίνος Φρόντζος ιδού ότι πορεύεται την μακαρίαν και εσχάτην οδόν, και η ηπειρωτική γη, που την επότισε με όλην την θερμουργόν πνοήν του δι' όλης της ζωής, θα τον δεχθεί.

Καθώς αντίκρυζε, στις απαρχές του αιώνα, το φως της ζωής εκεί επάνω στα βουνά της Ηπείρου, πλαστουργούσε τον μύθο του θείου και στην δυνατή ψυχή του αναδευόταν ο μέγας πόθος της ελευθερίας και της Ηπείρου. Και τα ελευθέρια της πατρώας γης έδωσαν καινούργια πνοή και εν μέσω δυσχερών δημάτων, ευγενής, φιλογενής, φιλέλλην, δραστήριος, εδονείτο από την ακοίμητη έγνοια για την προκοπή του τόπου του. Και αναδεικνύεται από νεαράς ηλικίας ηγέτης και ταγός. Συμμετέχει στα κοινά, αναμιγνύεται στην πολιτική ζωή, αγωνίζεται τον αγώνα τον καλόν στην περίοδο της κατοχής, πάσχει για την φίλτατη Βόρειο Ήπειρο και ύστερα αρχίζει την μεγάλη πορεία και της πολιτικής εκπροσώπησης και της του δημάρχου.

Αλλά πέρα από όλα αυτά η αγάπη για την Ήπειρο, τους Ηπειρώτες τους γηγενείς και της διασποράς, είναι το μέγα έργο. Η Δωδωναία φωνή ακούγεται και πάλι, η λαϊκή αρχιτεκτονική των μαστόρων, τα λαμπρά ηπειρωτικά δημοτικά τραγούδια, οι πλουμιστές φορεσιές, οι παραδόσεις, όλα αυτά δρήκαν τον θερμουργό εργάτη, τον εμπνευστή και τον δημιουργό. Η Ήπειρος με την παράδοσή της αναδιώνει και υποδηλώνεται η παρουσία της στην Ελλάδα, στον Κόσμον όλον.

Αυτό υπήρξε το έργο σου, παμφίλτατε Κωνστάντινε!

Και επειδή, κατά πατρογονική παράδοση, «οι εν τέλει και γέρα δέχονται παρά της αυτών πόλεως» ιδού τώρα ότι η ψυχή της Ηπείρου, οι απανταχού Ηπειρώτες σε προπέμπουν στον υπερουράνιο τόπο. Και το έργο σου και θα παραμένει εκεί και θα είναι παράδειγμα στους επιγιγνομένους.

Ας οδεύσεις τώρα την μακαρίαν και εσχάτην οδόν παμφίλτατε και μακαριστέ Κωνσταντίνε! Η μνήμη σου και το παράδειγμά σου θα είναι παντοτεινά. Αιωνία σου η μνήμη!

ΑΝΑΣΤ. ΧΡ. ΤΑΣΟΥΛΑΣ
Ιδρυτικό μέλος Ε.Η.Μ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΝΤΙΝΟΥ

ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΗ ΚΑΙ ΕΚΡΗΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ

Ο Κωνσταντίνος Φρόντζος υπήρξε διακεκριμένο μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Ιωαννίνων. Παρ' ότι ήδη έχουν περάσει είκοσι πέντε περίπου χρόνια, απ' όταν αποχώρησε απ' την άσκηση του λειτουργήματος, η μνήμη της προσωπικότητάς του είναι ακόμα ζωηρή ανάμεσα στους συναδέλφους και ιδιαίτερα τους παλαιότερους. Υπήρξε μέλος του Συλλόγου επί τριάντα ένα έτη.

Μπήκε στο επάγγελμα το 1931 και αποχώρησε το 1962, όταν πήρε τη σύνταξή του. Ήταν μαχητής της δικηγορίας απ' τα πρώτα βήματά του σ' αυτή.

Έχω ακούσει ο ίδιος τον άλλοτε αρεσπαγίτη Βλαδίμηρο Βρέλλη να διηγείται προσωπικές του αναμνήσεις αναφερόμενες στα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1930. Θυμόνταν κι έλεγε ότι ο Κωνσταντίνος Φρόντζος, νεαρός δικηγόρος τότε, πεζοπορούσε άσκοπες αποστάσεις είκοσι πέντε και τριάντα χιλιομέτρων —δεν υπήρχαν εκείνη την εποχή όπως είναι γνωστό οι σημερινές συγκοινωνιακές ανέσεις— για να εμφανίζεται στις μεταβατικές συνεδριάσεις του Ειρηνοδικείου της Κόνιτσας και του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Ιωαννίνων στην περιφέρεια της καταγωγής του, όπου υπερασπίζονταν τις υποθέσεις των συμπατριωτών του.

Το πείσμα και η αγωνιστικότητα για δημιουργία, κυρίαρχα στοιχεία στην προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Φρόντζου, ήταν ζυμωμένα στο αίμα και τα σώματά του απ' το υπόδειγμα ζωής, που έδιναν οι γενιές των προγόνων του. Οι γενιές των μαστόρων της Πυρσόγιαννης που πεζοπόροι κάτω από αδυσώπητες συνθήκες διέτρεχαν την Ελλάδα και την Βαλκανική ολόκληρη επί αιώνες δημιουργώντας με υπομονή και μεθοδικότητα τα γνωστά αριστουργήματα της λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Με τέτοιο πείσμα και αγωνιστικότητα και το βαρύ επιστημονικό οπλισμό, που του έδιναν τα τρία πτυχία των σπουδών του στο τριτάξιο Διδασκαλείο των Ιωαννίνων, την Ανωτάτη Εμπορική Σχολή και τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Κωνσταντίνος Φρόντζος επιβλήθηκε γρήγορα στην κοινωνία της πόλης μας ως έγκριτος νομικός και μαχητικός υπερασπιστής των υποθέσεων που υπεράσπιζε.

Παρ' όλα αυτά όμως δεν επέμεινε στην επαγγελματική άσκηση της δικηγορίας. Από κοινού η πολύπλευρη και εκρηκτική προσωπικότητά του άνοιξε δρόμους προς άλλες κατευθύνσεις.

Για τις επιδόσεις του και τις διακρίσεις του εκεί μίλησαν άλλοι αρμοδιότεροι από μένα ομιλητές. Ως συνάδελφος δικηγόρος δεν είχα την τιμή να τον συναντήσω στην επαγγελματική μου σταδιοδρομία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Συναντηθήκαμε ως δημοτικοί σύμβουλοι στο δημοτικό συμβούλιο Ιωαννίνων την τετραετία 1975—78. Παρ' ότι τότε τον συνόδευε η αναγνώριση της συμμετοχής του στην πολιτική ζωή της χώρας και η εκλογή του στη Βουλή σε δυο περιόδους βουλευτικές, η αντιστασιακή του δράση κατά των κατακτητών στα χρόνια της κατοχής με τις οργάνες ΕΛΘΕΑ—ΕΔΕΣ και το πολύπλευρο και πανελλήνια αναγνωρισμένο έργο του μέσα απ' την Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, είχε την υποψιονή στην προχωρημένη τότε ηλικία που βρισκόταν, να μετέχει σ' όλες σχεδόν τις συνεδριάσεις του δημοτικού συμβουλίου και με σοβαρότητα και ευθρίθεια να εκπληρώνει το χρέος του.

Η επιβλητική του παρουσία, η άνετη ευχέρεια λόγου που τον διέκρινε και η προσεγμένη και σοβαρή διατύπωση των απόψεών του, τον έκαναν να επιβάλλεται και να εμπνέει σεβασμό σ' όλους. Ακόμα η αδροφροσύνη και η φιλική διάθεση που έδειχνε στον άλλο παλαίμαχο της Αντίστασης δημοτικό σύμβουλο επίσης, τον Στέλιο Βαμβέτσο, που ανήκε σε αντίπαλό του στρατόπεδο, έδινε τόνο μετριοπάθειας και συνδιαλλαγής στις συνεδριάσεις του δημοτικού συμβουλίου.

Μπορώ ακόμα να φέρω τη μαρτυρία απ' την εποχή εκείνη πόσο πολύ εκτιμούσε τη νομική επιστήμη και το λειτούργημα του δικηγόρου. Έλεγε και διακήρυσσε ότι ο ίδιος στους πολιτικούς του αγώνες και τις διεκδικήσεις του για τα δίκαια της πόλης είχε πολύτιμο εφόδιο τις νομικές του γνώσεις και τις εμπειρίες απ' την πρακτική της άσκησης του δικηγορικού λειτουργήματος.

Ο Κωνσταντίνος Φρόντζος υπήρξε άξιος συνάδελφος. Ο τρόπος με τον οποίο αναδείχτηκε ως είναι υπόδειγμα για τους νεότερους συναδέλφους. Ευτυχώς δεν τον απορρόφησε η άσκηση της δικηγορίας. Η φωνή του αταδιαμού των γενεών των μαστόρων της Πυρσόγιαννης μέσα στο αίμα του τον έστρεψε προς τις ρίζες της Ηπείρου και τη δημιουργία μέσα απ' τα πλαίσια της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών. Αναδείχθηκε μεγάλος και αξιότατος στον τομέα αυτό και του πρέπει κάθε τιμή.

Ο Δικηγορικός Σύλλογος Ιωαννίνων θεωρεί μεγάλη τιμή ότι ο Κωνσταντίνος Φρόντζος δόγμα απ' τις τάξεις του. Στο μεγάλο αυτό πικπολίτη μας, τον επίτιμο συνάδελφο και τον δραστήριο δημιουργό για το συμφέρον αυτής της πόλης, αποθέτουμε σε ένδειξη οφειλόμενης τιμής το στεφάνι αυτό στο φέρετρό του αείμνηστε Κωνσταντίνε Φρόντζο.

Αιωνία η μνήμη σου!

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΤΙΝΟΣ
Πρόεδρος Δικηγορικού Συλλόγου
Ιωαννίνων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ

ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΣ

Ι

Ξαναγυρίζω στὸ Διονύσιο Σολωμό, τὸ μεγάλο κι' ἀνυπέρβλητο ψάλτη τῆς Ἐλευθερίας Ἑλλάδος καὶ τοῦ Χρέους, τὸν κατ' ἐξοχὴν ὑμνητὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, μ' ἕνα ἐρώτημα:

Ἐτραγούδησε τὴν Ἤπειρο ὁ Σολωμός; Καὶ ἂν ναί, πῶς;

Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Ποιητὴς ἔψαλλε τὴν Ἰδέα, δὲν ἀπεθέωσε πρόσωπα. Οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι ἐλάχιστες: Ὁ Πατριάρχης (ἐννοῶντας τὸν Γρηγόριο Ε'), κι' ὁ Μάρκος Μπότσαρης. Κάπου σὲ μιὰ σημείωσι ἀναφέρεται κι' ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης. Κανένας ζωντανός, οὔτε πορθητὴς τῆς Τριπολιτσᾶς, οὔτε νικητὴς στὰ Δερβενάκια, οὔτε ναυμάχος τῶν καραϊβῶν μιας στὴν ἀναφορά του στὴ θάλασσα, ἢ πυρπολητής.

Παραλλήλως ὀνομαστικὰ ἀναφέρθηκαν ἡ Χίος, τὰ Ψαρά, ἡ Κρήτη, ὄχι ὅμως ὁ Μοριᾶς, ἡ Ρούμελη κι' ἡ Ἤπειρος. Ὁ Ποιητὴς ἔπρεπε νὰ σταθῇ πάνω ἀπὸ τοπικισμούς. Γίνεται τὰ σύμβολα, καὶ πρῶτο τὸ ἱερατικὸ Μεσολόγγι, τὸ ἀλωνάκι, καὶ καταστροφὲς τῶν Τούρκων στὴν Κόρινθο, τὸν Ἀχελῶο.

Ἐξαίρεσι γίνεται γιὰ τοὺς Σουλιῶτες, γιὰ τοὺς ὁποίους φαίνεται καλὰ πληροφορημένος ἀπὸ τὸν Χριστόφορο Περραιβὸ καὶ τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπη. Μισεῖ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, τὸν «ἀπάνθρωπο» τύραννο τῆς Ἠπείρου. Πρώτους ἀπὸ τοὺς πολεμάρχους τοῦ Μεσολογγιοῦ, πρὶν τὴν πτῶσι του, θέτει τοὺς Σουλιῶτες.

Καὶ ὑψώνει, ἀργότερα, ἱερὸ σύμβολο τιμῆς καὶ ἀνδρείας τὸν Μάρκο Μπότσαρη, παραβάλλοντας τὴ θυσία του μ' ἐκείνην τοῦ Ὁμηρικοῦ Ἕκτορος, ὑπερασπιστῆ τῆς Τροίας, καθὼς καὶ ὁ θρῆνος ποὺ ἀκολούθησε τὸν χαμὸ τοῦ Τρωικοῦ ἡγεμονόπαιδα ἦταν ἴσιος μ' ἐκεῖνον ποὺ ἀκούστηκε στὸ θάνατο τοῦ Μάρκου.

Πολὺ ἀργότερα στοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους» του ὁ Σολωμὸς ξαναφέρνει τὸ Σουλιώτη, τῆς πολιορκίας τώρα καὶ τῆς Ἐξόδου, τῆς θυσίας γιὰ τὸ χρέος.

Ἂς δοῦμε λοιπὸν τὰ σχετικὰ κείμενα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

II

Εἰς τὸ Λυρικὸ Τραγούδι στὸ θάνατο τοῦ Λὸρδ Μπάϊρον, παρεισάγονται οἱ Σουλιῶτες καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης.

Στὴν ἀρχὴ ὁ Ποιητὴς καλεῖ τὴν Ἐλευθερία πρώτη καὶ τοὺς ἥρωες κατόπιν νὰ κλάψουν πάνω στὸ νεκρὸ Μπάϊρον, καὶ πρῶτοι ἀπ' ἔλθουνε οἱ Σουλιῶτες (στρ. 3). Κατόπιν θρηνᾶται τὴν κηδεία τοῦ Μάρκου Μπότσαρη:

Φλάμπουρα, ἄρματα τιμημένα
ἂς γυρθοῦν κατὰ τὴ γῆ,
καθὼς ἤτανε γυρμένα
εἰς τοῦ Μάρκου τὴ θανή,
ποὺ βασιοῦσε τὸ μαχαίρι
ὅταν τοῦ 'λειψε ἡ ζωὴ
μέσ' σι' ἀνδρόφονο τὸ χέρι
καὶ δὲν ἄφηνε νὰ βγῇ.

καὶ στὴν αὐτόγραφη σημείωσί του ἐξηγεῖ ὅτι «λέγουν πὼς εὗρηκαν δυσκολία νὰ τοῦ ἐβγάλουν τὸ σπαθὶ ἀπὸ τὸ χέρι, τόσο ἦταν πρησμένο ἀπὸ τὴ σφαγὴ ἐκείνων τοὺς ὁποίους "αὐτὸς ὁ ἥρως ἀνάγκασε ν' ἀκολουθήσουν τὴ σκιά του"» (ὡς λέγει ὁ Ρακίνας).

Παρακάτω ὅταν ὁ Μπάϊρον ἀποφασίσῃ νὰ πάῃ στὸ Μεσολόγγι:

Δὲν ἦταν τὴ 'μέρα τούτη
μοσχολίβανα, ψαλμοὶ

καθὼς στὴν κηδεία τοῦ Μάρκου, ἀλλὰ πόλεμος ποὺ τὸν ἐμψύχωναν οἱ σκοτωμένοι

. . . . . .
ἡρωικοὶ θεῖοι πολεμικοὶ

ποὺ ἐσκέπασαν τὴν γῆ μὲ τὸ ἐλεύθερο κορμί τους, βροντῶντας πάνω σπάρματα.

Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα στὸ Τραγούδι τοῦ Μπάϊρον παρεισέρχονται οἱ Σουλιῶτες, ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Ἀλῆ, ἡ θυσία τοῦ Ζαλόγγου:

Ἕως ποὺ ὁ κόσμος ἐβασιοῦσε
τὸν ἀπάνθρωπον Ἀλῆ,
ποὺ δόσον αἷμα κι' ἂν ρουφοῦσε
τόσο ἐγύρευε νὰ πιῇ,
ἐπερνοῦσαν οἱ αἰῶνες
ἡ σὲ ξένη ὑποταγὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἢ μὲ ψεύτικες κορῶνες
ἢ μὲ σίδερα κι' ὀργή.

(Εὑρισκόμενα, σ. 60)

Παραθέτω εὐθὺς τὶς στροφὲς 98—106, ὅπου δοξολογοῦνται οἱ πόλεμοι τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ζαλόγγου, ὅπου οἱ Σουλιώτισσες αὐτοκτονοῦν χορεύοντας:

98 *Ἐκαθόιουνε εἰς τὰ ὄρη*
ὁ Σουλιώτης ξακουστός.
Νὰ τὸν διώξῃ δὲν ἠμπόρει
πεῖνα, δίψα καὶ ἀριθμός[1].

99 *Συχνὰ σπῶντας τὰ θηκάρια*
μὲ τὰ χέρια τὰ λιγνά,
ὁρμοῦν σ' ἄπειρα κοντάρια.
Τὲς γυναῖκες των συχνὰ

100 *μεγαλόψυχα τραβάει*
τὸ ἴδιον αἴσθημα τιμῆς
ποὺ κοιτῶντας τὸν Κομβάϊ
εἶχεν ὁ ἀνδρεῖος Τραγουδιστής[2].

101 *Τὲς ἐμάζωξε εἰς τὸ μέρος*
τοῦ Τζαλόγγου τὸ ἀκρινὸ
τῆς ἐλευθεριᾶς ὁ ἔρως
καὶ τὲς ἔμπνευσε χορό[3].

102 *Τέτοιο πήδημα δὲν τὸ εἶδαν*
οὔτε γάμοι, οὔτε χαρές,
καὶ ἄλλες μέσα τους ἐπῆδαν
ἀθωότερες ζωές.

103 *Τὰ φορέματα ἐσφυρίζαν*
καὶ τὰ ξέπλεκα μαλλιά,
κάθε γῦρο ποὺ ἐγυρίζαν
ἀπὸ πάνου ἔλειπε μιά.

(Σημειώσεις τοῦ Σολωμοῦ)

1) Ἰδὲ τὴν Ἱστορία τοῦ Περεβοῦ καὶ τὰ Προλεγόμενα τοῦ ἐξοχωτάτου Κυρίου Φωριὲλ Chansons Populaires.

2) Εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ὑούμ, καὶ τὴν περίφημον ᾠδὴ τοῦ Γράϋ, The Bard.

3) Ἀνάμεσα εἰς ὅσα ἐγράφθηκαν θεώρησε κατ' ἐξοχὴν τὴν περιγραφὴ τοῦ Κυρίου Φωριέλ, Chansons Populaires.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

104 *Χωρὶς γόγγυσμα κι' ἀντάρα*
παρὰ ἐκείνη μοναχὰ
ὁποὺ ἐκάναν μὲ τὴν κάρα,
μὲ τὰ σιήθια σιὰ γκρεμμά.

105 *Σιὰ ἴδια δρη ἐγεννηθῆκαν*
καὶ τὰ ἀδάμαστα παιδιά,
ποὺ τὴν σήμερο ἐχυθῆκαν
πάντα πρῶτοι στὴ φωτιὰ (στὸ Μεσολόγγι).

106 *Γιατί, ἀλοίμονον! γυρίζοντας*
Τς ηὗρε ὁ Μπάϊρον σκυθρωπούς; (τοὺς Σουλιῶτες)
Ἐγυρεύανε δακρίζοντας
τὸν πλέον ἔνδοξο ἀτ' αὐτούς[4].

(Εὑρισκόμενα, σσ. 62—64, 85)

Ὁ Σολωμὸς παριστάνει τὸν Ἄγγλο βάρδο νὰ ἐπισκέπτεται στὸ ναό, ὁπου ἦταν θαμμένος τὸν τάφο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ νὰ στοχάζεται τὴ θυσία του:

109 .. ..
Κι' εἰς τὴν πλάκα τὴν πικρή,
ποὺ τὸ Μπότσαρη σκεπάζει
γιὰ πολλὴ ὥρα ἀργοπορεῖ.

115 *— Πές μου, ἀνδρεῖε, τί μελετοῦνε*
οἱ γενναῖοι σου στοχασμοί,
ποὺ πολληώρα ἀργοποροῦνε
εἰς τοῦ Μάρκου τὴν ταφή;

(Εὑρισκόμενα, σ. 60).

Τὴν ἀπάντηση βρίσκομε στὶς στροφὲς 119—

119 *Βγαίνει μάγεμα ἀτ' τὴ σιάχτη (= τέφρα)*
τῶν Ἡρώων, καὶ τὸν βασιᾷ
καὶ τὴ θέλησι τοῦ ἀδράχτει.

Τότε αἰσθάνεται τὴν ἀράθυμη ψυχή του νὰ τὸν τραβᾷ σὲ πολεμικὰ ἔργα. Ἀπὸ κεῖ ὡς τὸ τέλος τοῦ Τραγουδιοῦ οἱ ἥρωες τῶν νεκρῶν τοῦ Μεσολογγιοῦ, Σουλιῶτες κι' ἄλλοι ἀγωνιστὲς Ἕλληνες, ὅταν ὁ Μπάϊρον κατεβῇ σὰν σκιὰ ὁμηρικὴ στὸν Ἅδη, τὸν κυκλώνουν καὶ

4) Ὁ Μάρκος ὁ Μπότσαρης εἶχε πεθάνει ὀλίγον καιρὸ πρὶν ἔλθῃ ὁ Μπάϊρον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

163 Γιὰ τὴν ποθητὴν Ἑλλάδα
τόσο πρόθυμα ρωτοῦν,
σὰν νὰ ἐζήταν τὴ γλυκάδα
τοῦ φωτὸς νὰ ξαναδοῦν.

Κι' ἐκεῖνος ἀνάμεσα στ' ἁπλότρεμα χέρια καὶ στὶς τρομαχτικὲς ἀπὸ τοὺς ἀντίλαλους κλάψες, σεβάσμια προχωρῶντας καὶ ἀνήσυχα προσβλέποντας στὰ πρόσωπα καὶ στὲς πληγὲς τῶν ἥσκιων, λέει τοὺς τελευταίους μεγαλόπρεπους στίχους τοῦ Τραγουδιοῦ:

166 Ἡ Διχόνοια καταρέχει
τὴν Ἑλλάδα· ἂν νικηθῇ,
μὰ τὸν κόσμο ποὺ μᾶς ἔχει (τῆς Στυγός, τοῦ Ἅδου)
τ' ὄνομά σας (τῶν Ἑλλήνων) ξαναζῇ.

(Εὑρισκόμενα, σ. 74)

III

Καθὼς εἶπα ἤδη, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἥρωες τοῦ Ἀγῶνος ὁ Σολωμὸς ἐξεχώρισε τὸν Μᾶρκο Μπότσαρη, στὸν ὁποῖον ἀφιέρωσε Ὠδή, ποὺ ὁ ἐκδότης του Ἰάκ. Πολυλᾶς ἐχαρακτήρισεν «ἀπόσπασμα».

Ὁ Σουλιώτης ἥρωας παραβάλλεται μὲ τὸν ὑπερασπιστὴ τῆς Τροίας Ἕκτορα, τὸν ἀγαπημένο τοῦ Ὁμήρου, καθὼς ὁ Πρίαμος ἔπεσε ταπεινωμένος στὰ πόδια του Ἀχιλλέως καὶ κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ τὸ ταλαιπωρημένο πτῶμα καὶ νὰ τὸ ἀποδώσῃ στὸ λαὸ τῆς Τροίας γιὰ τὸν ἐπιτάφιο θρῆνο. Μ' αὐτὸν τὸν ὁμηρικὸν ἥρωα καὶ τὸν ποὺ ἀκολούθησε παλλαϊκὸ θρῆνο τῶν Τρώων παραβάλλει ὁ Σολωμὸς τὴ μορφὴ καὶ τὸ ἐπιθανάτιο πένθος τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ᾠδὴ ἀρχίζει μὲ κλασσικῆς ἐπιβολῆς εἰκόνα τοῦ Φθόνου καὶ τῆς Δόξας, ποὺ παραστέκουν τὸν γενναῖον ἄντρα νὰ μάχεται μὲ τὴ Φήμη. Ὁ θάνατος ἀπομακρύνει τὸ Φθόνο, κι' ἡ Δόξα κάθεται ἀμετακίνητη πάνω στὸν τάφο τοῦ γενναίου. Μακρὰν ἀπ' αὐτὸν οἱ σχολαστικοὶ καὶ οἱ κατὰ συνθήκην ἔπαινοι. Ὁ ἥρωας ὑπῆρξε μέγας γιὰ τὴν Ἱερὴ Πόλι τόσον ὅσον ὁ Ἕκτωρ γιὰ τὴν Τροία. Αὐτὸ ἀπέδειξεν ὁ λαϊκὸς θρῆνος:

Μιὰ θλῖψι, μιὰ ἄκρα βοὴ
καὶ θρῆνος καὶ κλάψα πολλή.

Ὅμοια, ἐπιλέγει ὁ Ποιητής, ἡ ἠχὼ θὰ λαλήσῃ στὴν ὕστερην ἡμέρα τοῦ φθαρτοῦ αὐτοῦ κόσμου, ὅταν τὰ πάντα θὰ ἀλλάξουν, θὰ γίνουν καινά, καὶ οἱ κεκοιμημένοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, θὰ ἐγερθοῦν διὰ νὰ κριθοῦν. Ὁ θάνατος ὑπῆρξε διὰ τὸν Μᾶρκον ἡ δικαίωσις, καὶ αὐτὴ δὲν εἶναι μόνον ἱστορική, εἶναι καὶ ἠθική. Ἡ Κρίσις θὰ εἶναι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Ποιητὴς δίδει μὲ τὴν ἀτελῆ αὐτὴν Ὠδὴ τὸ μέγα δίδαγμα: «Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μεγάλου εἶναι αὐτή, νὰ πέσῃ, ν' ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ του. Ἡ χριστιανικὴ δικαίωσις δὲν ἀποβλέπει πιὰ στὸν εὐσεβῆ, τὸν ὁσίως ζῶντα, τὸν δίκαιο, τὸν χρηστοήθη, ἀλλὰ σ' αὐτὸν ποὺ θυσιάζει τὴν ἀγαπημένη του ζωή, τὴν ψυχή του. Αὐτὸς εἶναι ὁ δικαιωμένος.

Κανένας ὕμνος ἀπὸ ὅσους ἐγράφτηκαν γιὰ τὸ νεκρὸ Σουλιώτη δὲν ἐτοποθέτησε τόσο ψηλὰ κι' αἰώνια τὸ Μπότσαρη, ὅσον οἱ λίγοι στίχοι τοῦ Σολωμοῦ.

IV

Ὁ Λάμπρος εἶναι ἄλλο σύνθεμα τοῦ Σολωμοῦ ποὺ ἔχει ἁμεση σχέση μὲ τὴν Ἤπειρο. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ χρατοῦσε ἀστεφάνωτη στὸ σπίτι του τὴ Μαρία. «*Ἐκεῖνες τὲς ἡμέρες τοῦτος ὁ κακοήθης ἀλλὰ μεγαλόψυχος ἄνδρας, ἑνωμένος μὲ τοὺς Ἕλληνες ἐπολεμοῦσε τὸν Ἀλῆ πασσᾶ, παρακινούμενος ἀπὸ τὰ δίκαια τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐκδικήσῃ τὸ θάνατο ἑνὸς ἱερομονάχου, ἀδελφοῦ τῆς Μαρίας, τὸν ὁποῖον εἶχε κάψει ζωντανὸν ὁ τύραννος τῆς Ἠπείρου*», καθὼς γράφει στὴν ὑπόθεση τοῦ ἔργου ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς (Εὑρισκόμενα, σ. 91). Στὸ δέκατο ἀπόσπασμα:

«*Ἔψεναν τὸν ἱερέα καὶ ὁ Ἀλῆς ἐφώναζε τῶν δούλων του:*
Τὰ κάρβουνα τοῦ σκύλου ἀνάρια, ἀνάρια».

Κατὰ τὰ ἄλλα δὲν μᾶς χρησιμεύει ἐδῶ τὸ δυρώνειας συνθέσεως ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

V

Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι εἶναι οἱ ἐγκλειστοι τοῦ Μεσολογγίου, ποὺ ἀπὸ τὴν αἴσθηση τοῦ Χρέους θυσιάζονται, ἠθικὰ ὑψωνόμενοι πέρα ἀπὸ τὸν φθαρτὸν κόσμο, τοὺς πειρασμοὺς τῆς ζωῆς τὴν ὁποία θεληματικὰ ἀπαρνοῦνται. Κι' ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς εἶναι οἱ Σουλιῶτες, ἄνδρες καὶ ἀντρογυναῖκες, δοκιμαζόμενοι, μέσα στὴν ἄνοιξι τοῦ 1826, ἀπὸ τὴν πεῖνα:

Στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει·
— Ἔρμο τουφέκι οκοτεινό, τί σ' ἔχω 'γὼ στὸ χέρι;
ὁποὺ σὺ μοῦ 'γινες βαρύ, κι' ὁ Ἀγαρηνὸς τὸ ξέρει.

Ὁ Σουλιώτης, ἀδυνατισμένος ἀπὸ τὴ στέρηση, δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ νικήσῃ μὲ τὸ ὅπλο ποὺ βαραίνει στὸ χέρι του, γιατὶ ἐχθρός του γίνεται ἡ λουλουδισμένη ἄνοιξι, ἡ φύσις, ἡ προσμονὴ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς ποὺ τὴν πραγματοποιοῦν τὰ πουλιά, ἀνήξερα γιὰ τὸν πόλεμο. Καὶ στὸ τέλος θὰ ὑψωθῇ μέχρι τὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θυσία καὶ θὰ νικήσῃ, ὄχι τὸν ἀπειροπληθῆ Ἀράπη ποὺ τὸν πολιορκεῖ, ἀλλὰ τὸ ζωϊκὸ ἔνστικτο, καὶ θὰ προχωρήσῃ στὴ θυσία. Εἶναι τώρα ὁ Σουλιώτης ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους σωματικὰ περιωρισμένος καὶ πολιορκημένος, ἀλλὰ ἠθικὰ καὶ ψυχικὰ ἐλεύθερος. Τὴν ἀπάντηση δὲν τὴν δίνει τὸ βαρὺ ὅπλο, τὴν δίνει ἡ ἀποφασισμένη ψυχή του. Ὁ Ἀράπης, ὁ πολιορκητής, πατεῖ τὸ ἔνδοξο χῶμα τοῦ τάφου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τὴν γῆν ὅπου ἐξεψύχησεν ὁ Μπάϊρον, ὄχι τὸ φρόνημα τῶν πολιορκισμένων.

Ἀπὸ τὰ ψήγματα αὐτὰ ἔχομε τὸ συμπέρασμα ὅτι ποτὲ δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ Ποιητοῦ τὸ ὅραμα τῆς Ἠπείρου. Ἐγνώριζε τὰ βασανιστήρια ποὺ ἐτράβηξαν ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ οἱ Ἠπειρῶτες, τοὺς πολέμους τῶν Σουλιωτῶν, τὴ συμμετοχή τους στὸν Ἀγῶνα καὶ μάλιστα ὅσων ἐστάθηκαν ὑπερασπιστὲς τοῦ μικροῦ ἁλωνακιοῦ, ὡς τὸ χαρακτηρίζει, τοῦ Μεσολογγιοῦ, τὸ θάνατο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τὴ δεινὴ θέση στὴν ὁποία περιῆλθαν οἱ πολιορκούμενοι στὸ Μεσολόγγι, τὴν ἠθικὴ συμπαράσταση τῆς Ἐξόδου, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνίκησεν ἡ ψυχὴ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν ὕλη.

Ἐθεώρησα περιττὸ νὰ ὑπομνηματίσω ἐδῶ ἱστορικὰ γεγονότα πολὺ γνωστὰ καὶ ἐρευνημένα, ὅπως τοὺς πολέμους τῶν Σουλιωτῶν, τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου ἢ τὸ θέλο τοῦ Μ. Μπότσαρη.

Ἂς εἶναι τὰ παραπάνω γραμμένα μιὰ εὐλαβικὴ σπονδὴ γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῆς Ἠπείρου ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας, στοὺς ὁποίους τὸ 1912 συνέπραξαν καὶ πολὺ συγγενικά μου πρόσωπα, Κρῆτες ἐθελοντές[1].

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Ὀκτώβριος 1986, Ἀθῆναι

---

1) Οἱ παραπομπὲς ἔγιναν στὰ «Εὑρισκόμενα», ἐν Κερκύρᾳ 1850, τὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Πολυλᾶ, κι' ἐτηρήθη βασικῶς ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου αὐτοῦ. Ἐκτενὲς σημείωμα γιὰ τὸν Μᾶρκο γραμμένο ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ἐδημοσίευσα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1954 στὴν ἔκδοσί μου τοῦ Σολωμοῦ (Ἀετός), σσ. 585–590. Ἐκεῖ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ Μπότσαρη τὸν ἔθαψαν «ἐμπροσθεν εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα τῆς Παναγίας... κοντὰ εἰς τὸν τάφο τοῦ Κυριακούλη», ὅτι ἦταν 35 χρόνων κι' ἄφησε ἕνα παιδὶ († 7 Αὐγούστου 1823) κι' ἄλλα πολλά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΤΟΝ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΟΟ ΑΙΩΝΑ

Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 16ου αἰώνα στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωγραφική, καὶ κυρίως στὴν τοιχογραφία, ἐδέσποζε ἡ κρητικὴ τεχνοτροπία, ποὺ ἐδημιούργησε λαμπρὰ μνημεῖα τέχνης κυρίως στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἡ κρητικὴ σχολὴ ἐκράτησε τὶς θέσεις ἀκόμη καὶ σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 17ου αἰώνα. Ἔπειτα παρήκμασεν καὶ δὲν ἀνέκοψε τὴν πορεία πρὸς τὴν ἐξαφάνισή της καμμιὰ προσπάθεια, οὔτε ἡ ἀπόπειρα τοῦ Διονυσίου ἀπὸ τὸν Φουρνὰ νὰ τὴν ἀνανεώσῃ μὲ τὴ σύζευξή της πρὸς τὴν παλαιολόγεια τέχνη.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα παρουσιάζεται μιὰ νέα τεχνοτροπία ποὺ περιελεῖ ἄφθονα τὰ λαϊκὰ στοιχεῖα. Ἐπειδὴ οἱ κυριώτεροι ἐκπρόσωποί της καὶ ἀλλοῦ, ἀλλὰ καὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος, εἶναι Ἠπειρῶτες, μπορεῖ αὐτὴ ἡ τεχνοτροπία νὰ ὀνομασθῇ χωρὶς ὑστεραγιὸ ἠπειρωτική.

Πρώτη φορὰ ἔβαλα τὴ συναντοῦμε κάπως παλαιότερα, τὸ 1570 στὸ Λινοτόπι τῆς Βόρειας Πίνδου, στὴν περιοχὴ Καστοριᾶς, ἀλλὰ ἡ ἀκμή της ἐντοπίζεται στὸν 18ο αἰώνα. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιγραφὲς ποὺ ἔχουν χαράξει οἱ ἴδιοι, οἱ περισσότεροι ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς τεχνοτροπίας προέρχονται ἀπὸ τὶς πόλεις τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κορυτσᾶς καὶ τῆς Καστοριᾶς. Ἡ ἄποψή μας, στηριζομένη καὶ στὴν ἐπιτόπια γνώση τῶν πραγμάτων, εἶναι ὅτι ὅλοι αὐτοὶ προέρχονται ἀπὸ τὰ μαστοροχώρια τῆς Πίνδου, ποὺ παρήγαγαν ἀναρίθμητα συνεργεῖα κτιστῶν ποὺ ἐργάσθηκαν σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ ὅλη σχεδὸν τὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀνάμεσα στὰ συνεργεῖα αὐτὰ ὑπῆρχαν μερικὲς φορὲς καὶ συνοδεῖες ζωγράφων, ποὺ ἐργάζονταν στὶς περιπτώσεις ποὺ οἰκοδομοῦνταν ἐκκλησίες ἢ μεγαλοπρεπῆ ἀρχοντικά. Αὐτοὶ οἱ ζωγράφοι συνήθως ἐσημείωναν στὸν τόπο καταγωγῆς τους τὴν πόλη πρὸς τὴν ὁποία ἐγειτόνευε τὸ χωριὸ ὅπου εἶχαν γεννηθεῖ, κι' ἔτσι θεωροῦνται ὅτι κατάγονταν ἀπὸ τὶς παραπάνω τρεῖς πόλεις. Δὲν πρέπει φυσικὰ νὰ ἀγνοοῦμε ὅτι ὁ 18ος αἰώνας εἶναι ἡ περίοδος ἀκμῆς τῆς παιδείας καὶ τῆς οἰκονομίας τῶν τριῶν παραπάνω πόλεων.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μὲ τὴ γενικὴ αὔξηση τῶν οἰκονομικῶν, πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ποὺ ἦταν τότε ὑπόδουλο στοὺς Τούρκους, ἐμφανίσθηκε μιὰ ἔντονη οἰκοδομικὴ δραστηριότητα στὸ Ἅγιον Ὄρος, ποὺ συνοδεύόταν ἀπὸ καλλιτεχνικὴ δραστηριότητα. Πλῆθη κτιστῶν κατέφθαναν ἀπὸ τὰ ἠπειρωτικὰ μαστοροχώρια, γιὰ νὰ σκαλώσουν στὴν ἀνοικοδό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μνήμη τοῦ Ὄρους, κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα καὶ ἀργότερα. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔμειναν ἐπὶ δεκαετίες πολλὲς καὶ ὅσοι ἦταν λαϊκοὶ καὶ ἔγγαμοι ἔφεραν τὶς οἰκογένειές τους, τὶς ὁποῖες ἐγκατέστησαν στὰ πλησιέστερα πρὸς τὸ Ὄρος χωριὰ τῆς Χαλκιδικῆς, κυρίως σ' αὐτὰ ποὺ εὑρίσκονται ἀπὸ τὴν Ἀρναία ἕως τὴν Ἱεριττό. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους των διατηροῦν ἀκόμη ἀνάμνηση τῆς ἠπειρωτικῆς τους καταγωγῆς. Μαζὶ μὲ αὐτοὺς λοιπὸν κατέφθαναν καὶ οἱ ζωγράφοι ποὺ ἐστόλισαν μεγάλο μέρος τῶν ναῶν καὶ τῶν παρεκκλησίων ποὺ κτίσθηκαν αὐτὴν τὴν ἐποχὴ καὶ δημιούργησαν τὰ προϊόντα ποὺ τοποθετοῦνται ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς στὴ λαϊκὴ τεχνοτροπία.

Ἡ συνηθισμένη ἐκτίμηση γιὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι ὑποτιμητική, ὅπως διατυπώνεται στὴ γνώμη τοῦ Ἀνδρέα Ξυγγοπούλου, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἐργαζόμενοι μὲ αὐτὸ τὸ λαϊκὸ τρόπο ἀναμιγνύουν στοιχεῖα τῆς μακεδονικῆς καὶ τῆς κρητικῆς παραδόσεως μὲ ὄψεια ἀπὸ δυτικὲς χαλκογραφίες, συμφύροντας καὶ παραναιώνοντας ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα[1]. Αὐτὴ ἡ πρόχειρη μᾶλλον ἀξιολόγηση, ποὺ ἴσως ὀφείλεται σὲ ἀνεπαρκῆ μελέτη, εἶναι ὁπωσδήποτε ἄδικη. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ τεχνοτροπία συνιστᾶ πραγματικὴ ἀνανέωση τῆς θρησκευτικῆς τέχνης μετὰ τὴν ἅλωση. Ἡ χρησιμοποίηση δυτικῶν χαλκογραφιῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἔπαιξε κανένα ρόλο στὴ γένεσή της, διότι προϊόντα της ἐμφανίζονται πολὺ ἐνωρὶς σὲ χρόνο καὶ τόπο, ὅπου δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρξει τέτοια ἐπίδραση, στὸ Λιγοτόπι τῆς Βόρειας Ἠπείρου, τὸ 1570, ὅπως σημειώθηκε παραπάνω.

Αὐτὴ ἡ σχολὴ παράγαγε πολλὰ καὶ ἀξιόλογα προϊόντα στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τῶν ἠπειρωτῶν καλλιτεχνῶν εἶναι ὅτι παρουσιάζουν στὶς σκηνὲς πλῆθος προσώπων, ἐκεῖ ὅπου οἱ παλαιότεροι ζωγράφοι τῆς κρητικῆς τεχνοτροπίας παρουσιάζουν ὀλίγα. Εἶναι τέχνη τοῦ πλήθους καὶ τῆς κινήσεως τῶν προσώπων καὶ ὄχι τέχνη τῆς μορφῆς τῶν προσώπων. Ἔπειτα τοποθετοῦν τὸ πλῆθος σὲ διακεκριμένες ὁμάδες, ὅπως γίνεται καὶ στὶς παλαιότερες μικρογραφίες, καὶ δίδουν μεγάλη κίνηση στὶς μορφές. Τέλος εἰσάγουν ἀφθόνως παράδοξα ζῶα καὶ ὄντα στὶς παραστάσεις.

Ἡ περιφρόνηση τῶν ἐρευνητῶν πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς λαϊκῆς τέχνης, τὸ ὁποῖο δὲν χαρακτηρίζουν οὔτε κἂν τεχνοτροπία, δὲν ἐπέτρεψε ν' ἀναζητηθοῦν καὶ ἀνευρεθοῦν μεγάλες φυσιογνωμίες καλλιτεχνῶν, ὅπως συνέβηκε μὲ τὴν μακεδονικὴ καὶ τὴν κρητικὴ σχολή. Ἀλλὰ εἶναι βέβαιο ὅτι κάποτε, ἔπειτα ἀπὸ ἐπιμελέστερη καὶ εὐμενέστερη ἐξέταση μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἠπειρῶτες τεχνίτες στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἀλλοῦ θὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς μεγάλοι διδάσκαλοι.

Τοῦτο θὰ συμβῆ ὁπωσδήποτε μὲ τὸν Δαμασκηνὸ τὸν Ἰωαννίτη, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ τεχνοτροπία αὐτὴ κάμει τὴν πρώτη δυναμικὴ ἐμφάνισή της στὸ Ἅ-

1) Ἀνδρέα Ξυγγοπούλου, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σ. 611.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιον Ὄρος. Ὁ Δαμασκηνὸς τὸ 1715 τοιχογράφησε τὴ λιτὴ τοῦ ἐσωκλησίου τῆς Κουκουζέλισσας στὴ Λαύρα, τὸ 1719 τὸ κύριο μέρος τοῦ ναΐδίου αὐτοῦ, καὶ ἐνδιάμεσα τὸ καθολικὸ τοῦ Καρακάλλου. Στὶς παραστάσεις του ἐμφανίζει κατὰ μίμηση μικρογραφιῶν θέματα λαογραφικά, ἄνδρες καὶ γυναῖκες ποὺ παίζουν μουσικὰ ὄργανα καὶ χορεύουν, ἐντυπωσιακὰ φορέματα καὶ τὰ παρόμοια.

Θὰ παραθέσωμε μιὰ σκηνὴ ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες τῆς Κουκουζέλισσας, ἡ ὁποία φέρει τὴν ἐπιγραφή «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ»[2]. Τέσσερεις μορφὲς χορεύουν κρατημένες ἀπὸ τὰ χέρια μὲ πολὺ ζωηρὲς κινήσεις. Ἡ πρώτη μορφή, παρὰ τὸ μακρὺ φόρεμά της, εἶναι νεαρὸς ἄνδρας, οἱ τρεῖς ἑπόμενες εἶναι κορίτσια ντυμένα μὲ φανταχτερὰ φορέματα. Μιὰ ὁμάδα ἀπὸ τέσσερεις νεαροὺς μουσικοὺς ἐπάνω στὶς ἐπάλξεις τοῦ ἀνακτόρου παίζουν τύμπανα καὶ πνευστὰ ὄργανα. Ἄλλη ὁμάδα κάτω στὸ ἐπίπεδο τῶν χορευτῶν, ἀποτελούμενη ἀπὸ ἐνηλίκους μουσικούς, παίζουν ἐπίσης ὄργανα μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ μιὰ δίχορδα. Ὁ βίος ὁ Δαβὶδ εἰκονίζεται στὸ ἄκρο ἀριστερὸ τῆς σκηνῆς. Ὁ ζωγράφος, ἂν καὶ μικρεί, δίνει μεγάλη προσοχὴ στὴν παρουσίαση τῶν προσώπων, ποὺ δὲν διακρίνονται

2) Ψαλμ. 150, 4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιὰ τὴν ὁμορφιά τους καὶ συνήθως ἔχουν ἐξέχουσες μύτες. Τέτοιο χορευτικὸ πρόγραμμα, ποὺ παρουσίασε ὁ Δαμασκηνὸς στὶς τοιχογραφίες ἑνὸς αὐστηροῦ μοναστηριοῦ, ἐπρόκειτο ἔπειτα ἀπὸ διακόσια πενήντα χρόνια νὰ μεταφέρουν στὴ λειτουργικὴ πράξη μερικὲς προτεσταντικὲς ἐκκλησίες.

Πολὺ ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ παραστάσεις τῆς ἴδιας τεχνοτροπίας ποὺ φιλοτεχνήθηκαν σὲ ἄλλα μοναστήρια κατὰ τὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ αἰώνα αὐτοῦ, τοῦ 18ου, καὶ κυρίως στὸ παρεκκλήσι τῶν Ἁγίων Πάντων τοῦ κοιμητηρίου τῆς Μονῆς Γρηγορίου, στὸν ὑελόφρακτο ἐξωνάρθηκα τοῦ καθολικοῦ τῆς Κουτλουμουσίου καὶ στὴν τράπεζα τοῦ Παντοκράτορος. Οἱ Καστοριανοὶ ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος καὶ Ἀθανάσιος ἐτοιχογράφησαν τὸ καθολικὸ τῆς Φιλοθέου (1752) κι' ἀργότερα τὸ νάρθηκά του (1765). Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐζωγραφήθηκαν καὶ ὁ νάρθηκας τῆς Καρακάλλου (1750), τὸ Κυριακὸ τῆς Ἁγίας Ἄννας (1755) καὶ ὁ ἐξωνάρθηκας τῆς Καρακάλλου ἀπὸ τὸν Σεραφεὶμ τὸν Ἰωαννίτη. Ἄλλοι Καστοριανοί, ὁ Γαβριὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος, ἐτοιχογράφησαν τὸ καθολικὸ τῆς Γρηγορίου (1779).

Λαμπρῆς τέχνης καὶ ἄριστα διατηρημένες εἶναι οἱ παραστάσεις τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου ποὺ φιλοτεχνήθηκαν τὸ 1783 ἀπὸ τοὺς Κο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρυτσαίους ζωγράφους Κωνσταντίνο, Ἀθανάσιο καὶ Ναούμ. Εἶναι ζωντανές, ἐντυπωσιακές, πλούσιες σὲ κινήσεις καὶ σὲ χρώματα, ἀλλὰ παρουσιάζουν κάποια δυτικὴ ἐπίδραση ποὺ πρέπει νὰ μελετηθῆ, γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ὁ βαθμός της. Οἱ τεχνίτες αὐτοὶ δείχνουν ἰδιαίτερη προτίμηση στὶς κυκλικὲς παραστάσεις. Ἡ παράσταση ποὺ παρατίθεται εἰκονίζει «τὸ Ἀρνίον ἑστηκὸς ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου» σὲ μιὰ σειρὰ κύκλων[3]. Στὸν πρῶτο κύκλο εἰκονίζεται τὸ ἴδιο τὸ Ἀρνίο μὲ γύρω του τὰ τέσσερα ζῶα: λέοντα, μόσχο, ἄνθρωπο, ἀετό. Στὸ δεύτερο κύκλο εἰκονίζονται οἱ εἰκοσιτέσσερεις πρεσβύτεροι, καὶ στὸν τρίτο εἰκονίζονται οἱ ἑκατὸν σαράντα τέσσερεις χιλιάδες ἐσφραγισμένοι, διηρημένοι σὲ 12 ἰσοπληθεῖς φυλές.

Ὁ Ἰωαννίτης ζωγράφος Παναγιώτης ποὺ θεωρεῖται γενικῶς σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους διδασκάλους αὐτοῦ τοῦ αἰώνα, δὲν ἐργάσθηκε στὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀλλὰ στὴ Μονὴ Φενεοῦ τῆς Κορινθίας, τοῦ ὁποίου τὸν ναὸ ἐτοιχογράφησε τὸ 1768. Ἀλλὰ ἐπιδεβαιώνει τὴν ἐντύπωση γιὰ τὴν ἀκμὴ τῆς ἠπειρωτικῆς τέχνης.

Τὰ προϊόντα τοῦ χρωστῆρος τῶν Ἠπειρωτῶν ζωγράφων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι πολυάριθμα: τοιχογραφίες καὶ φορητὲς εἰκόνες. Εὑρίσκονται στὸ Ἅγιον Ὄρος, σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γῆς, στὴν Βουλγαρία, στὴν Ρουμανία καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἤπειρο. Δὲν εἶχαν ἴσως τώρα μελετηθῆ ἐπαρκῶς καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιο ὅτι μιὰ λεπτομερὴς καὶ ἀκριβὴς ἔρευνα θὰ καταλήξη σὲ ἐντυπωσιακὰ πορίσματα. Εὐχαρίστως πληροφορῶμαι ὅτι εὑρίσκεται σὲ διαδικασία ἐγκρίσεως στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης διατριβὴ τῆς Ἀναστασίας Τσίρπα.

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

3) Βλ. Ἀποκάλυψι 5, 6 ἑξ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ

Δ Ι Π Τ Υ Χ Ο

(Αναφορά σε μνήμες)

1

Πολλούς μήνες κυβερνούσε ο Χειμώνας
τη δυσχείμερο την Ήπειρό μας.
Έκαιγε όλα τα κούτσουρα στο τζάκι.
Άλεθε το σιτάρι σε χειρόμυλο.
Ξεφλούδιζε το καλαμπόκι.
Άδειαζε τ' αμπάρια, ξετίναζε τις γωνιές.
Λανάριζε τις έγνοιες και τις έκλωθε
μ' ένα μικρό θαμπόφεγγο λυχνάρι.
Έπινε το γλυκό κρασί μας και το τσίπουρο
ματαψημένο στης καρδιάς την πύρα.
Άκουγε όλα τα τραγούδια μας.
Τα κλέφτικα, της ξενητιάς, τα μοιρολόγια.
Ανθοί του τόπου αμάραντοι, βγαλμένοι
απ' τα πικράγκαθα της πέτρινης γης μας.
Συδαύλιζε καϋμούς κι απαντοχές, ξεκουκίζοντας
χάντρες χρυσές κομπολογιού, τις άσωστες
στο στόμα των αιώνων παροιμίες.
Βάθαινε τις ρίζες μας, έδενε τους αρμούς,
αρμάτωνε και τις ψυχές ν' αντέχουν
στα κονταροχτυπήματα της τραχειάς μοίρας.
Έκρυβε στ' άσπρα γένεια του το σπόρο.
Το σπόρο που χωρούσε όλη την πλάση.
Ν' ανθίζει, να καρπίζει, να δοξάζεται η ζωή.
Μας ευλογούσε σαν παιδιά του
κι έφευγε ψχαριστημένος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2

Ύστερα περνούσε από την πόρτα μας η Άνοιξη
με τα λουλουδένια παπουμάκια της,
και την ποδιά με τα λαιρευτικά κεντήματα.
Το Σταυρό, το φίδι, το πουλί, το Δικέφαλο...
Κείνο το σχέδιο το ξεοήκωναν οι κοπέλλες
να το κεντήσουν στο μαντήλι τ' αγαπημένου.
Τάμα να πάνε στο εξωκκλησάκι το κρυφό
με τη βουνίσια Παναγιά που μας προστάτευε
κι έφερνε πίσω τους ξενητεμένους.
Καθόταν στο πέτρινο πεζούλι μας
κι έλουζε τα ξανθά μακρυά μαλλιά της
με το ροδόσταμα της Κυραμάνας.
Μόνο σε κείνη το εμπιστεύονταν η βυσσινιά
του φράχτη τριανταφυλλιά —θυμάσαι;—
της ομορφιάς το μυρωμένο δάκρυ.
Μας έπαιρνε από το χέρι τραγουδώντας
φίλες και συνομήλικές της ροδομάγουλες
ν' ανηφορίσουμε πάνω από τα εγκόσμια
κι εφήμερα, στο άβατο περιβόλι της Αγάπης.
...Πόσες φορές στα ονείρατά μου ξαναπέρασε
και τ' όνομά μου φώναξε σαν τότε.
Και πόσες η ψυχή κι ο νους δεν έτρεξαν
ξωπίσω αλαφιασμένα σαν τα νερά του ποταμού
που τρέχουν κατά το γιαλό
να σμίξουν με το αιώνιο.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΣΤΟΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Ἡ ἱστορία τῆς στωικῆς φιλοσοφίας περιλαμβάνει τρεῖς περιόδους, τὴν Ἀρχαία, τὴν Μέση καὶ τὴν Νέα. Τὴν Ἀρχαία Στοὰ ἐκπροσωποῦν ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Χρύσιππος, τὴν Μέση ὁ Παναίτιος ὁ Ρόδιος καὶ ὁ Ποσειδώνιος καὶ τὴν Νέα ὁ Σενέκας, ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος. Τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τῆς Στοᾶς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: λογική, φυσικὴ καὶ ἠθική. Οἱ πηγὲς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀντιστοίχως ὁ Ἡράκλειτος μὲν ὡς πρὸς τὴν λογικὴ καὶ τὴν φυσική, ὁ Σωκράτης δὲ καὶ οἱ Κυνικοὶ (Ἀντισθένης, Διογένης) ὡς πρὸς τὴν ἠθική.

Α΄ Λ. ΑΝΝΑΙΟΣ ΣΕΝΕΚΑΣ

Ἡ φιλοσοφία τῆς Νέας Στοᾶς, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται κατὰ τοὺς δυὸ πρώτους αἰῶνες τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, διαφέρει ἀπὸ τὶς προηγούμενες κατὰ τὸ ὅτι τώρα ὑποχωροῦν τὰ θεωρητικὰ (λογική, φυσική) καὶ κυριαρχοῦν τὰ πρακτικὰ ἐνδιαφέροντα (ἠθική). Ὡστόσο ἀναπτύσσονται δυὸ τάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μιὰ καταγίνεται μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔκθεση τῶν στωικῶν δοξασιῶν καὶ ἡ ἄλλη μὲ τὴν πρακτικὴ ἄσκηση τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἡ πρώτη ἔχει ἐκπροσώπους, ὅπως ὁ Ἄρειος Δίδυμος, ὁ Ἡράκλειτος καὶ ὁ Λούκιος Ἀννᾶιος Κορνοῦτος. Ὁ Ἄρειος Δίδυμος καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ἦταν φίλος καὶ διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου. Ἔγραψε μιὰ ἐπιτομὴ διδασκαλιῶν τῶν ἐξοχωτέρων φιλοσόφων, ἔκθεση κυρίως περιπατητικῆς ἠθικῆς, πρὸς χρῆση μᾶλλον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζονται μόνο ἀποσπάσματα. Τὰ λείψανα ὅμως τοῦ *Παραινετικοῦ* του πρὸς τὴν αὐτοκράτειρα Λιβία, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Δρούσου, δείχνουν ὅτι ὡς γνήσιος στωικὸς ἀσκοῦσε καὶ πρακτικῶς τὶς ἀρχές του. Ὁ Ἡράκλειτος, ἄλλως ἄγνωστος, ἔζησε μᾶλλον στὸν αἰῶνα τοῦ Αὐγούστου. Ὑπὸ τὸ ὄνομά του σώζεται τὸ ἔργο «Ὁμηρικαὶ ἀλληγορίαι», ὅπου ἑρμηνεύει τὸν Ὅμηρο ἠθικῶς, γιὰ νὰ ὄγάλῃ ἀπὸ τὰ θεορούμενα ὡς ἄσεμνα χωρὶς ἕνα ἀπόκρυφο νόημα, «ὑπόνοια». Ὁ Λ. Ἀννᾶιος Κορνοῦτος ἀπὸ τὴν Λέπτιν, ὁ διδάσκαλος καὶ φίλος τῶν ποιητῶν Περσίου καὶ Λουκανοῦ, ἀντλεῖ ἀπὸ παλαιότερες πηγές, ἴσως τὸν Κλεάνθη καὶ τὸν Ἀπολ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λόδωρο τὸν Ἀθηναῖο. Ἔγραψε τὴν «Ἐπιδρομὴ τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν θεολογίαν παραδεδομένων», ἐγχειρίδιο ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ὁ Νέρων τὸν ἐξώρισε ἀπὸ τὴν Ρώμη μετὰ τὴν συνωμοσία τοῦ Πείσωνος.

Ὁ Λούκιος Ἀνναῖος Σενέκας (4 π.Χ. / 1 μ.Χ. — 65), υἱὸς τοῦ ρήτορος Σενέκα, εἶναι ὁ σπουδαιότερος ὅλων, ἂν καί, ἐκπροσώπων τὴν δεύτερη τάση, ἀσχολεῖται περισσότερο μὲ τὴν ἠθικὴ ἄσκηση παρὰ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔκθεση. Γεννημένος στὴν Κόρδοβα ἐσπούδασε γραμματικὴ καὶ ρητορικὴ καὶ ἔγινε δικηγόρος, ἀλλὰ ἐνωρὶς ἐστράφη στὴν φιλοσοφία. Διδάσκαλοί του ἦταν οἱ Σέξτιος Σωτίων καὶ Παπίριος Φαβιανός, ὁ στωικὸς Ἄτταλος καὶ φίλος του ὁ κυνικὸς Δημήτριος. Προστατευόμενος μιᾶς θείας του ἐνωρὶς ἐξελέγη ταμίας. Ἐξωρίσθη στὴν Κορσικὴ ἐπὶ ἐξυφανθείσῃ μοιχείᾳ μὲ τὴν ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Γαΐου Καλιγούλα. Ἐχρημάτισε παιδαγωγὸς καὶ μαζὶ μὲ τὸν Βοῦρρο γιὰ πολὺ χρόνο σύμβουλος τοῦ Νέρωνος, κατὰ διαταγὴ τοῦ ὁποίου ἐθανατώθη ἢ ὑπεχρεώθη εἰς αὐτοκτονία (Ταχίτου, Χρονικὰ 15.64).

Ὁ Σενέκας δὲν ἀπορρίπτει τίποτε ἀπὸ τὶς στωικὲς θεωρίες, ἀλλὰ στηρίζεται καὶ εἰς ἄλλες μὴ στωικὲς πηγές, κυρίως τὸν Ἐπίκουρο. Τὰ ἔργα του, γραμμένα λατινιστί, εἶναι πολλὰ καὶ κατανέμονται στὴν φιλοσοφία καὶ στὴν ποίηση. Τὰ φιλοσοφικά του ταξινομοῦνται ὡς ἑξῆς: *Διάλογοι* ἤτοι δέκα ἠθικὲς πραγματεῖες: *Περὶ προνοίας*, *Περὶ σταθερότητος τοῦ σοφοῦ*, *Περὶ ὀργῆς*, *Πρὸς Μαρκία περὶ παραμυθίας*, *Περὶ εὐτυχοῦς ζωῆς* (ἡμιτελές), *Περὶ σχολῆς* (σώζονται μόνο 8 κεφάλαια), *Περὶ ἠρεμίας τῆς ψυχῆς*, *Περὶ βραχύτητος τῆς ζωῆς*, *Πρὸς Πολύβιο περὶ παραμυθίας*, *Πρὸς Ἑλβία περὶ παραμυθίας*. 2. *Περὶ ἐπιεικείας* (ἀπὸ τὰ τρία βιβλία σώζεται μόνο τὸ πρῶτο καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου). 3. *Περὶ εὐεργεσιῶν* (7 βιβλία). 4. *Φυσικὰ ζητήματα* (κείμενο κατεστραμμένο). 5. *Ἠθικὲς ἐπιστολές* (124). 6. *Ἀποκολοκύνθωση* (Μενίππεια σάτιρα). Τὰ ποιητικά του περιλαμβάνουν 9 *Τραγωδίες* (*Ἡρακλῆς*, *Τρωάδες*, *Φοίνισσες*, *Μήδεια*, *Φαίδρα*, *Οἰδίπους*, *Ἀγαμέμνων*, *Θυέστης*, *Ἡρακλῆς Οἰταῖος*, καὶ μιὰ ἀκόμη *Ὀκταβία*, μᾶλλον νόθη) καὶ 77 *Ἐπιγράμματα*.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σενέκα σχεδὸν περιορίζεται στὴν ἠθική. Ἂν καὶ γνωρίζει τὴν λογικὴ τῶν στωικῶν, κατ' αὐτὸν ἡ φιλοσοφία διδάσκει νὰ πράττεις, ὄχι νὰ λέγεις (*Ἐπιστ.* 20, 2). Ἡ φυσική του στηρίζεται στὴν μετεωρολογία τοῦ Ποσειδωνίου, ἀλλὰ ἐπιμένει εἰς ὅ,τι ἔχει πρακτικὴ ἐφαρμογή. Ὁ Σενέκας, σχεδὸν ὡς ἐκλεκτικός, διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν Ἀρχαία καὶ τὴν Μέση Στοά, χωρὶς νὰ ἀντικρούει τὸν στωικὸ πανθεϊσμό. Πιστεύει στὴν πρόνοια, στὴν συγγένεια τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ μὲ τὸν θεὸ καὶ τὴν μετὰ θάνατο ζωή, καθὼς καὶ στὴν ἁμαρτωλότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐντεῦθεν μετριάζει τὶς ἠθικές του ἀπαιτήσεις, γιατί δυσκολεύεται νὰ εὕρῃ ἄνθρωπο σοφό, ὁ ἴδιος δὲ δὲν πιστεύει ὅτι εἶναι τέτοιος. Συνιστᾶ τὴν ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, ἀλλὰ συνδυάζει τὴν σχόλη μὲ τὸν κοσμοπολιτισμὸ καὶ μέσα στὴν μεγάλη πολιτεία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς ἀνθρωπότητος συγχωνεύει ὅλες τὶς πολιτεῖες τοῦ κόσμου. Τέλος καταλήγει στὴν φιλανθρωπία καὶ τὴν συμπόνια: «Ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι πρᾶγμα ἱερὸ» (Ἐπιστ. 95, 33).

Ἡ ἠθική του ἐπηρεάζει τὴν ψυχολογία του. Ἀντιθέτει τὴν ψυχὴ στὸ σῶμα, τὸ ὁποῖο ἐξουσιάζεται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις καὶ τὰ πάθη. Γιὰ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος, ἐγκωμιάζει κατὰ τρόπο Πλατωνικὸ τὸν θάνατο ὡς τὴν ἀφετηρία τῆς ἀληθινῆς ζωῆς (Ἐπιστ. 102, 26). Ὅπως ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ποσειδώνιος, πριχοτομεῖ τὴν ψυχὴ εἰς ἕνα λογικὸ (κύριο, ἡγεμονικὸ) καὶ δυὸ ἄλογα μέρη. Τὸ λογικὸ ὄντας τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο στὸν ἄνθρωπο παλεύει μὲ τὴν σάρκα. Τὸ διανόημα εἶναι ὁ νόμος τοῦ λογικοῦ, ἡ θέληση τῆς θεότητος, ἡ ὁποία ἀντιτίθεται στὴν ὕλη. Ὁ Σενέκας κηρύσσει ὅτι ὁ θεὸς δὲν λατρεύεται στοὺς ναοὺς μὲ θυσίες, ἀλλὰ στὸ ἱερὸ τῆς καρδιᾶς, καὶ πολεμεῖ τὶς δεισιδαιμονίες τῆς λατρείας.

Β΄ Ο ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ

Ὁ Ἐπίκτητος ὁ Ἱεραπολίτης εἶχε ὡς διδάσκαλο τὸν Γάιο Μουσώνιο Ροῦφο, ὁ ὁποῖος περισσότερο ἀπὸ τὸν Σενέκα ἐτράπη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς πρὸς τὴν ἠθική. Μοναδικὸς σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν Μουσώνιο εἶναι ἡ ἀρετή. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἠθικῶς ἀσθενεῖς. Ὁ φιλόσοφος εἶναι ὁ ἰατρός τους. Ὁ Στοβαῖος μᾶς διετήρησε πολυάριθμα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς διαλέξεις του, τὶς ὁποῖες κατέγραψε ὁ μαθητής του Λούκιος. Ἡ ἀρετὴ ὅμως δὲν εἶναι διδασκαλία, ἀλλὰ ἄσκηση καὶ ἀγωγή. Ὁ φιλόσοφος μᾶς δείχνει τί εἶναι καὶ τί δὲν εἶναι στὴν ἐξουσία μας. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐδαιμονία στηρίζεται στὴν χρήση τῶν παραστάσεων, τὸ μόνο ἐξουσιαστό. Ἡ στάση του ἀπέναντι στὴν ζωὴ εἶναι πρᾶα καὶ φιλάνθρωπη. Ὑποστηρίζει τὴν ἴση ἀξία ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Οἱ ἰδέες του δὲν εἶναι ἴσως πρωτότυπες. Τὸ ἦθος του ὅμως στὴν ἐναρμόνιση διδασκαλίας καὶ ζωῆς εἶναι ἔξοχο. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Νέρωνος καὶ τῶν Φλαβίων ἔχαιρε μεγάλης ἐκτιμήσεως στὴν Ρώμη ὡς διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Νέρων τὸν ἐξώρισε δυὸ φορές, στὴν Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν Γυάρο, καθὼς καὶ ὁ Βεσπασιανός.

Ὁ Ἐπίκτητος συνέχισε αὐτὴ τὴν στροφὴ τοῦ διδασκάλου του. Γεννημένος στὴν Ἱεράπολη τῆς Φρυγίας (50—138/55—135) ἔζησε στὴν ἐποχὴ τοῦ Νέρωνος ὡς δοῦλος τοῦ Ἐπαφροδίτου, ἔπειτα ὡς ἀπελεύθερος. Ἐδίδαξε φιλοσοφία στὴν Ρώμη. Ὅταν ὅμως ὁ Δομιτιανὸς ἔδιωξε ὅλους τοὺς φιλοσόφους ἀπὸ τὴν Ρώμη (89/93), ἐπῆγε στὴν Νικόπολη τῆς Ἠπείρου, ὅπου ἵδρυσε σχολὴ καὶ ἐδίδαξε περίπου μιὰ πεντηκονταετία, ὡς τὸν θάνατό του. Τὴν Νικόπολη εἶχε ἱδρύσει ὁ Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος ὡς πόλη τῆς νίκης, γιὰ νὰ ἀπαθανατίσῃ τὴν νίκη του κατὰ τοῦ Ἀντωνίου παρὰ τὸ Ἄκτιο (31 π.Χ.). Τὰ ἐρείπιά της δείχνουν ἀκόμη τὸ μεγαλεῖο της.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Ἐπίκτητος δὲν διδάσκει, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι στωικοί, γιὰ τοὺς ὀλίγους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς πολλούς. Ἡ φιλοσοφία αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀπασχολεῖ ὅλο τὸν κόσμο. Εἶχε εὐρὺ ἀκροατήριο μαθητῶν καὶ διακεκριμένους ὀπαδούς. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἱστορικὸς Φλάβιος Ἀρριανός, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὸν τίτλο «Διατριβαί» ἔγραψε τὸ περιεχόμενο τῶν διαλέξεων τοῦ διδασκάλου του εἰς ὀκτὼ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται τέσσερα, καθὼς καὶ τὸ «Ἐγχειρίδιον», μιὰ σύνοψη τῆς διδασκαλίας του ὑπὸ μορφὴ ἠθικῆς κατηχήσεως. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίκτητος, ὅπως ὁ Σωκράτης καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι διδάσκαλοι, δὲν ἔγραψε τίποτε. Ἐδίδασκε μόνο τὴν κοινὴ ἀδελφοσύνη τῶν ἀνθρώπων. Ἤθελε νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπο ἐλεύθερο καὶ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὶς περιπέτειες τῆς τύχης, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι στωικοί. Μολονότι, ὅπως ὁ διδάσκαλός του Μουσώνιος, εἶναι στραμμένος στὴν ἠθική (ἀγωγὴ γιὰ τὴν ἀρετή, θεραπεία ἠθικῶν ἐλαττωμάτων) καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν θεωρητικὴ πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας ὅσο γιὰ τὴν πρακτική, ἐν τούτοις εἶναι καταρτισμένος στὴν λογικὴ καὶ τὴν φυσικὴ τῆς Ἀρχαίας Στοᾶς, καὶ κυρίως στὰ ἔργα τοῦ Χρυσίππου.

Οἱ ἠθικὲς διατάξεις του εἶναι χαρακτηριστικές: πιστεύει στὴν θεία πρόνοια, στὴν λογικὴ πορεία τοῦ κόσμου καὶ στὴν συγγένεια τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ μὲ τὸν θεό. Ὅπως ὁ Σενέκας, ἀντιθέτει τὸν νοῦ στὸ σῶμα καὶ σχεδὸν δυίζει, ἀλλὰ δὲν δέχεται τὴν προσωπικὴ ἀθανασία μετὰ τὸν θάνατο. Ὅπως ὁ Μουσώνιος, θεωρεῖ τὶς ἠθικὲς ἀρχὲς ἔμφυτες. Ὁ Ἐπίκτητος ὁρίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτοῦμε τὴν εὐτυχία μας ἀπὸ πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι στὴν ἐξουσία μας. Ὅ,τι εἶναι στὴν ἐξουσία μας, εἶναι ἡ βούλησή μας καὶ ἡ χρήση τῶν παραστάσεων. Ἔτσι χωρίζει τὰ «ἐφ' ἡμῖν» ἀπὸ τὰ «οὐκ ἐφ' ἡμῖν». Τὸ μόνο πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο εἶναι πάντοτε στὴν ἐξουσία μας, εἶναι ὁ ἑαυτός μας καὶ ἡ βούλησή μας. Αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ κρατοῦμε ἀκηλίδωτο. Πρέπει νὰ εἴμεθα ἀδιάφοροι γιὰ τὸν θάνατο, τὴν ἀσθένεια καὶ τὸν πόνο, καὶ ἀκόμη τὴν ἀπώλεια προσφιλῶν μας προσώπων. Ὅλα αὐτὰ δὲν ἀνήκουν εἰς ἐμᾶς, ἀλλὰ στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν θεία πρόνοια, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε ἀγαθή.

Ὁ Ἐπίκτητος συνήθιζε νὰ λέγει ὅτι μόνο, ὅποιος εἶναι ἐνήμερος τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς ἀθλιότητός του, ὠφελεῖται ἀπὸ τὴν φιλοσοφία. Ὁ πράττων τὸ κακὸ δὲν πρέπει νὰ ἀποβάλλεται ὡς ἐγκληματίας, ἀλλὰ νὰ οἰκτείρεται, ἐπειδὴ εἶναι περισσότερο δυστυχὴς ἀπὸ τὰ θύματά του. Ἡ εὐδαιμονία στηρίζεται στὴν βούληση. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀδιάφορα. Δὲν ὠφελεῖ ἡ διάκριση εἰς αἱρετὰ καὶ φευκτέα. Κρίνοντας τὸν γάμο καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ πλησιάζει τὸ κυνικὸ πρότυπο καὶ θεωρεῖ ὡς ἀληθινὸ φιλόσοφο τὸν κυνικό. Συνδυάζει τὴν ὑποταγὴ στὴν πορεία τοῦ κόσμου μὲ τὴν ἀπεριόριστη φιλανθρωπία καὶ ὑπογραμμίζει τὴν κοινὴ συγγένεια ὅλων τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸν θεό. Ὁ φιλόσοφος εἶναι ὁ ὑπηρέτης καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ θεοῦ. Αὐτὸ τὸ γεμᾶτο ἀπὸ ἱερὸ ἐνθουσιασμὸ κήρυγμα ἠθικῆς ἐπέδρασε στοὺς συγχρόνους του πολύ. Ἐπιγραφὴ εἰς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἕνα βράχο τῆς Πισιδίας ἐγκωμιάζει τὸν πρώην δοῦλο ὡς πηγὴ εὐλογίας καὶ χαρᾶς. Ὁ Ἐπίκτητος ἦταν κοινωνικῶς δοῦλος, ἀλλὰ πνευματικῶς ἦταν ἐλεύθερος.

Γ' Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ

Ὁ Ἐπίκτητος ἐπηρέασε μὲ τὰ ἔργα του τὸν φιλόσοφο Αὐτοκράτορα Μᾶρκο Αὐρήλιο, ὁ ὁποῖος ἔγινε θαυμαστὴς καὶ σχεδὸν μαθητής του. Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος (121—180) μᾶς ἄφησε τὸ μοναδικὸ ἔργο του «*Τὰ εἰς ἑαυτὸν*» ἑλληνιστὶ εἰς 12 βιβλία, φύλλα ἡμερολογίου γραμμένα κατὰ ἕνα μέρος στὴν ἐκστρατεία. Τὸ ὕφος του εἶναι ἀφοριστικό. Ἀντιπαθεῖ, ὅπως ὁ Ἐπίκτητος, τὴν ἀποκλειστικὴ ἐνασχόληση μὲ τὴν θεωρητικὴ ἔρευνα καὶ περιορίζεται στὴν αὐτοσυνείδησή του. Πιστεύει στὴν θεία πρόνοια ἡ ὁποία κυβερνᾶ τὸν κόσμο, καὶ ἀρκεῖται εἰς ὅσα ἐπιβάλλουν οἱ θεοὶ καὶ ἡ φυσικὴ τάξη. Ἐπειδὴ ὅλα ἀλλάζουν καὶ φθείρονται, συμβουλεύει τίποτε τὸ ἐξωτερικὸ νὰ μὴν ἐπιθυμεῖς ὡς καλὸ καὶ νὰ μὴ φοβεῖσαι ὡς κακό.

Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος πιστεύει στὴν θεϊκὴ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ἐξαρτᾶ τὴν εὐτυχία μιᾶς ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία μιᾶς στὸν ἐν ἡμῖν θεῖο δαίμονα. Στηρίζει τὴν φιλανθρωπία στὴν κοινὴ αὐτὴ οὐσία, ἡ ὁποία συνδέει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Διαφωνεῖ μὲ τὸν Ἐπίκτητο πρῶτα ἀπὸ ὅλα στὴν ἐκτίμησή του γιὰ τὴν πολιτικὴ θρᾶση. Ἔπειτα ὁ ἠθικὸς δυϊσμός, παρατηρημένος ἤδη στὸν Ποσειδώνιο καὶ τὸν Σενέκα, γίνεται στὸν Μᾶρκο Αὐρήλιο ἐντονώτερος. Δέχεται ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν θάνατο ἐπιστρέφει γιὰ ὀλίγο στὸν θεό. Ὁ «νοῦς» εἴτε τὸ «ἡγεμονικὸν» ὡς θεία ἀρχὴ διακρίνεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ψυχὴ ἢ τὸ πνεῦμα. Ὁ στωικισμὸς πλησιάζει ἐδῶ τὸν πλατωνικὸ δυϊσμό.

Ὁ φιλόσοφος Μᾶρκος Αὐρήλιος δὲν ἦταν κῆρυξ, ἀλλὰ πράκτωρ τῆς ἠθικῆς. Ἦταν ὅμως δύσκολο νὰ συνδυάσῃ τὴν ἠθικὴ μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ πρᾶος αὐτὸς φιλόσοφος κατεδίωξε ὡς αὐτοκράτωρ τοὺς χριστιανοὺς γιὰ τὴν ὀλαθερή τους ἐπιρροὴ (I 17, X 13). Διαφέρει ἀσφαλῶς ἡ ἠθικὴ ἀπὸ τὴν πολιτική.

Ὁ στωικὸς Ἱεροκλῆς, τὸν ὁποῖο ὁ Γέλλιος (IX 5, 8) χαρακτηρίζει: «ἄνδρα ἅγιο καὶ δεινό», ἔζησε στὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Ὁ Στοβαῖος διετήρησε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ βιβλίο του «*Φιλοσοφούμενα*», ἐκλαϊκευμένη ἠθική, συνταγμένη κατὰ κύκλους καθηκόντων. Ἐξ ἄλλου ἕνας πάπυρος διέσωσε λείψανα τοῦ ἔργου του «*Ἠθικὴ στοιχείωσις*». Τὸ σύγγραμμα αὐτό, βασικὸ γιὰ τὴν θεωρία του περὶ ἀρετῆς καὶ καθηκόντων, πραγματεύεται τὴν ἀνάπτυξη τῆς συνειδήσεως τῶν ἐμψύχων ἀπὸ τὴν ἰδιάζουσα φύση τους, «οἰκείωσις». Ὁ Κλεομήδης (π. 150—200) εἶναι σχεδὸν σύγχρονός του. Ἡ «*Κυκλικὴ θεωρία μετεώρων*» εἶναι μιὰ ἀξιόλογη εἰσαγωγὴ στὴν ἀστρονομία στηριγμένη στὸν Ποσειδώνιο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τέλος ὁ «*Πίναξ*» τοῦ Κέβητος τοῦ Θηβαίου εἶναι μιὰ ἀλληγορικὴ παράσταση τῆς στωικῆς θεωρίας τῶν ἀγαθῶν ἀναμιγμένη μὲ κυνικὰ καὶ πυθαγορικὰ στοιχεῖα. Ὁ Κέβης ἦταν μαθητὴς τοῦ Πυθαγορείου Φιλολάου καὶ τοῦ Σωκράτους. Ἀλλὰ ὁ σωζόμενος διάλογος κατὰ λάθος ἀποδίδεται εἰς αὐτόν. Τὸ ψευδώνυμο τοῦ συγγραφέως προέρχεται ἀπὸ τὸν διάλογο τοῦ Πλάτωνος «*Φαίδων*». Τὸ σύγγραμμα, γνωστὸ στὸν Λουκιανὸ (*Περὶ μισθ. συνόντ.* 42), ἐπαναφέρει τὴν παραβολὴ τῶν δυὸ ὁρόμων τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας.

Ἡ Στωικὴ σχολὴ ἐπὶ πέντε αἰῶνες ἄσκησε μεγάλη ἕλξη εἰς πολλὰ ἐξαίρετα πνεύματα. Ὁ πανθεϊσμός της, ἡ διδασκαλία της γιὰ τὴν συγγένεια τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ μὲ τὸν θεό, γιὰ τὴν πραότητα καὶ τὴν φιλανθρωπία (ἀγάπη τοῦ πλησίον) μέσα στὴν χοάνη τῆς κοσμοκρατορίας καὶ στὸν ἠθικὸ ἐκπεσμὸ τῆς ἐποχῆς ἐγέννησαν πολλοὺς ὑπέροχους χαρακτῆρες. Πουθενὰ ἀλλοῦ δὲν ἐκφράζεται τόσο εὔγλωττα τὸ ἦθος τῆς Νέας Στοᾶς, ὅσο μέσα στὴν Ρωμαϊκὴ Σύγκλητο. Ὁ στωικισμὸς ἐνίσχυσε τὴν ἀριστοκρατικὴ ἀντιπολίτευση τῆς Συγκλήτου κατὰ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ μάλιστα μᾶς ἔδωσε ἕνα αὐτοκράτορα φιλόσοφο, τὸν ὑπέροχο Μᾶρκο Αὐρήλιο. Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐποχῆς ἦταν ὁ «Ἄριστος Ἡγεμών», ὁ ὁποῖος κυβερνᾶ κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης. Τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ ἔφερε ἡ στωικὴ φιλοσοφία στὸν Ρωμαϊκὸ κόσμο. Ἡ ἠθικὴ τῆς Νέας Στοᾶς δὲν προβάλλει τόσο τὸ θάρρος καὶ τὸν ἡρωισμὸ ἑνὸς Κάτωνος ὅσο τὴν καρτερία καὶ τελικῶς τὴν ὑποταγὴ στὴν μοῖρα.

(ΣΗΜ. Τὸ ὁπλίσιο αὐτὸ εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*»).

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΙΚΡΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟ ΓΙΑΝΝΗ ΣΑΡΑΛΗ

Τὸ Σάββατο, 25 Μαΐου 1986, ἡ Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, στὴν αἴθουσα τοῦ Πνευματικοῦ της Κέντρου τίμησε τὴ μνήμη τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, συγγραφέα καὶ λογοτέχνη Γιάννη Σαραλῆ, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀρίστη τοῦ Ζαγορίου. Ὁ Γιάννης Σαραλῆς πέθανε στὴν Ἀθήνα τὸ Μάρτιο του 1985 καὶ κηδεύτηκε στὴ γενέτειρά του.

Τὴν ἐκδήλωση προλόγισε ὁ κ. Κώστας Π. Βλάχος, Ἔφορος Πολιτιστικῶν Ἐκδηλώσεων τῆς Ε.Π.Μ. καὶ κατόπιν οἱ κύριοι ὁμιλητὲς τῆς βραδιᾶς Γιάννης Νικολαΐδης, ἐκπαιδευτικὸς καὶ λογοτέχνης καὶ Φώτης Πέτσας, ἀρχαιολόγος - καθηγητὴς Πανεπιστημίου, ἀναφέρθηκαν στὸν ἄνθρωπο, τὸν ἐκπαιδευτικὸ καὶ συγγραφέα Γιάννη Σαραλῆ.

Παρέστησαν ὁ πανοσιολογιώτατος πρωτοσύγκελος κ. Νικηφόρος, ὁ δουλευτὴς κ. Θεόδωρος Γεωργιάδης, ὁ πρόεδρος τῆς Ε.Π.Μ. κ. Κώστας Φρόντζος, ἡ σύζυγος τοῦ τιμώμενου κ. Θεοδοσία Σαραλῆ καὶ πολλοὶ φίλοι καὶ συγχωριανοί του.

Τὴν ἐπαύριο, Κυριακὴ 26 Μαΐου 1986, ἡ Ε.Π.Μ. τέλεσε τὸ θρησκευτικὸ μνημόσυνο τοῦ Γιάννη Σαραλῆ στὸν ἱερὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Νεομάρτυρος.

Ἡ προσφώνηση καθὼς καὶ οἱ ὁμιλίες τῶν κυρίων Νικολαΐδη καὶ Πέτσα δημοσιεύονται παρακάτω.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Τὸ Δ.Σ. τῆς Ε.Η.Μ. ἀποφάσισε νὰ τιμήσει ὅλους τοὺς εὐεργέτες καὶ δωρητὲς τοῦ Ἱδρύματος. Ὅλους αὐτοὺς δηλ. ποὺ συνεχίζοντας τὴν μακριὰ παράδοση τῆς ἠπειρωτικῆς εὐποιΐας ἀφιέρωσαν, ἐν ζωῇ ἢ μετὰ θάνατον, περιουσιακά τους στοιχεῖα στὸ Ἵδρυμα, πλουτίζοντας ἔτσι τὶς συλλογὲς ἢ τὴ βιβλιοθήκη του κι ἐνισχύοντας τὰ οἰκονομικά του, γιὰ νὰ ἀναδειχθεῖ κατὰ γενικὴ ὁμολογία, πέρα ἀπὸ μικρόψυχες καὶ ἰσχνὲς ἀμφισβητήσεις, τὸ κέντρο καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Ἠπειρωτισμοῦ.

Θὰ ἔλεγα ὅτι ὑπάρχει, γιὰ νὰ μιλήσω καὶ τὴ γλῶσσα τοῦ καιροῦ, μιὰ διαλεκτικὴ σχέση, μιὰ ἀμφίδρομη κίνηση ἀνάμεσα στὸ Ἵδρυμα καὶ τοὺς δωρητές του. Ἡ Ε.Η.Μ., μὲ δεινὸ οἰακοστρόφο τὸν κ. Κώστα Φρόντζο, ἀκτινοβολεῖ κι ἐμπνέει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη. Κι ὁ φιλογενὴς Ἠπειρώτης προσφέρει, γιατὶ ξέρει ὅτι ἡ προσφορά του θὰ ἀξιοποιηθεῖ κατὰ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο.

Ἔτσι ἡ Ε.Η.Μ. ἔγινε σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἠπειρωτῶν, ποὺ μποροῦν νὰ καμαρώνουν γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσφορά της.

Ἡ ἀποψινή ἐκδήλωση εἶναι ἀφιερωμένη στὸν ἐκλεκτὸ Ἄνθρωπο, συγγραφέα καὶ ἐκπαιδευτικὸ Γιάννη Σαραλῆ, ποὺ ὅπως σᾶς εἶναι γνωστό, δώρισε τὴ βιβλιοθήκη του καὶ πίνακες ζωγραφικῆς στὴν Ε.Η.Μ.

Ὁ Γιάννης Σαραλῆς ἀποφοίτησε ἀπὸ τὴ Ριζάρειο Σχολή. Ὡς δάσκαλος δίδαξε σὲ διάφορα ἰδιωτικὰ σχολεῖα τῆς πρωτεύουσας. Παράλληλα φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Μὲ τὸ πτυχίο τοῦ φιλολόγου πλέον συνέχισε νὰ ἐργάζεται σὲ ἰδιωτικὰ σχολεῖα ὥσπου διορίστηκε στὴ δημόσια ἐκπαίδευση.

Ὡς καθηγητὴς ὑπηρέτησε στὴν Ξάνθη, στὴ γεραρὰ Ζωσιμαία Σχολή, στὴ Νεμέα καὶ στὴν Ἀθήνα.

Ὡς γυμνασιάρχης διηύθυνε τὰ σχολεῖα Νεμέας καὶ Νέου Ἡρακλείου Ἀττικῆς.

Ὡς γενικὸς ἐπιθεωρητὴς ὑπηρέτησε στὴ Χαλκίδα καὶ στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ συνταξιοδοτήθηκε στὰ 1972.

Ἄρχισε νὰ δημοσιεύει ἀπὸ μικρὸς κυρίως σὲ ἐφημερίδες τῶν Ἰωαννίνων χρησιμοποιώντας τὰ ψευδώνυμα Λίνος Ἀγράμπελης καὶ Γιάννης Ἀριστινός.

Τὰ βιβλία του ἐκτίθενται στὴ μικρὴ ἔκθεση ποὺ ὀργανώσαμε.

Παραμένουν ἀνέκδοτα: Μία συλλογὴ ποιημάτων γιὰ παιδιά, μία συλλογὴ διηγημάτων καὶ μία ποιητικὴ συλλογὴ μὲ τίτλο «Ἀλοὲς καὶ Λωτοί».

Ὁ κ. Γιάννης Νικολαΐδης θὰ προσεγγίσει τὸν λογοτέχνη καὶ ἐκπαιδευτικὸ Σαραλῆ ἐνῶ ὁ καθηγητὴς κ. Φ. Πέτσας θὰ ἀναφερθεῖ γενικὰ στὴν προ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ τιμώμενου, διανθίζοντας τὴν ὁμιλία του μὲ προβολὴ διαφανειῶν — ἕνα μικρὸ ὁδοιπορικὸ ὡς τὴν Ἀρίστη, τὸ ἀγάπημα τοῦ Γιάννη Σαραλῆ.

Ἡ σύντροφος τῆς ζωῆς τοῦ Γιάννη Σαραλῆ, ἡ εὐγενικὴ κ. Θεοδοσία Γιάννη Σαραλῆ, ἐκλεκτὴ ἐκπαιδευτικός, παρακαλῶ νὰ δεχθεῖ τὶς θερμὲς εὐχαριστίες τῆς Ε.Η.Μ. γιὰ τὴν πολύτιμη προσφορὰ τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη ποὺ καὶ ἡ ἴδια δείχνει πρὸς τὸ Ἵδρυμα. Ἀγάπη ποὺ τὴν ἀνταποδίδουμε ἀπὸ τὴν καρδιά μας.

Εὐχαριστῶ καὶ σᾶς, κυρίες καὶ κύριοι, ποὺ τιμᾶτε μὲ τὴν παρουσία σας τὴν ἐκδήλωση αὐτή, σᾶς ὑπενθυμίζω ὅτι αὔριο ἡ Ε.Η.Μ. τελεῖ τὸ θρησκευτικὸ μνημόσυνο τοῦ Γιάννη Σαραλῆ στὸν Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Νεομάρτυρος Γεωργίου καὶ σᾶς παρακαλοῦμε νὰ τιμήσετε τὴ μνήμη τοῦ ἐκλεκτοῦ Ἠπειρώτη λογοτέχνη, συγγραφέα καὶ ἐκπαιδευτικοῦ, τοῦ ἄριστου Ἀριστινοῦ Γιάννη Σαραλῆ.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΡΑΛΗΣ, Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

Μιλώντας κανείς γιὰ τὸ Γιάννη Σαραλῆ, ὡς ἐκπαιδευτικό, λογοτέχνη καὶ συγγραφέα, κάπου θὰ λοξοδρομήσει στὶς ἐκτιμήσεις του, ἂν δὲν ἔχει γνωρίσει τὸ Σαραλῆ - Ἄνθρωπο. Βέβαια τὸ πνευματικὸ ἔργο εἶναι ἕνας χῶρος ποὺ ἐπιζεῖ τοῦ δημιουργοῦ καὶ μαρτυρεῖ γι' αὐτόν· ἀφθονοῦν, ἐξάλλου, γιὰ τέτοιες ἀποδείξεις τὰ παραδείγματα. Ὅμως ἡ κριτικὴ ἀποτίμηση τῆς ὁποιας προσφορᾶς, ἀπομονωμένης ἀπὸ τὴν αἴσθηση τῆς ὕπαρξης τοῦ ἐργάτη ποὺ δούλεψε γιὰ νὰ τὴν ἀναστήσει, ἀφήνει πάντοτε κενὰ καὶ δημιουργεῖ ἐρωτηματικά. Αὐτὴν ἄλλωστε τὴν ἀναγκαιότητα καλύπτουν οἱ μεταθανάτιες ἐκδόσεις, ποὺ ἔχουν πληθύνει τελευταῖα στὸν τόπο μας, ἔργων ἀγνώστων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων κατάλοιπων, ποὺ ἀποσκοποῦν νὰ μᾶς δώσουν μιὰ περισσότερο ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου (ἡμερολόγια, ἐπιστολὲς κλπ.), ἄσχετα ἂν κάποτε ὅλα αὐτὰ φτάνουν στὴν ὑπερβολή, ἀποκαλύπτοντας κρυφὲς πτυχὲς τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, κάτι ποὺ καὶ ὁ ἴδιος ὁ δημιουργὸς δὲν θὰ τὸ ἐπιθυμοῦσε.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ δὲν ἔχω ν' ἀντιμετωπίσω μεγάλες δυσκολίες. Δὲν ὁρίσκομαι δηλαδὴ στὴν ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσω γιὰ ν' ἀνακαλύψω τὸν ἄνθρωπο· γιατὶ ὁ Γιάννης Σαραλῆς μοῦ ἦταν γνωστός, ὡς τὸ σημεῖο τουλάχιστο ἐκεῖνο ποὺ δημιουργεῖ τὴν εὐχέρεια τῆς προσπέλασης στὶς κύριες συνιστῶσες τῆς ἀνθρώπινης παρουσίας καὶ διευκολύνει στὴν κατανόηση τοῦ ἔργου του, ὄχι βέβαια σ' ὅλο τὸ βάθος του, γιατὶ μένουν καὶ κάποιες πλευρὲς συναισθηματικῶν καταστάσεων, ποὺ δὲν εἶναι εὔκολο νὰ ἐξηγηθοῦν μὲ ὅλη τὶς γνωστὲς ἀντιδράσεις τοῦ συγγραφέα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς του.

Τὸν ἄνθρωπο - Σαραλῆ καὶ τὴ διαδρομή του στὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη θὰ τὴ γνωρίσετε ἀπὸ τὸ συγχωριανό, φίλο, συνάδελφο καὶ σὲ πνευματικοὺς ἀγῶνες συνοδοιπόρο τοῦ τιμώμενου, καθηγητὴ κ. Φώτη Πέτσα. Ἐγώ, μέσα ἀπὸ τὰ περιγράμματα αὐτῆς τῆς σπάνιας γιὰ τοὺς καιροὺς μιας παρουσίας, θὰ προσπαθήσω νὰ φωτίσω ὁρισμένες πλευρὲς ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ συγγραφικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο του, τόσο γιὰ νὰ γίνει εὐρύτερα γνωστὴ καὶ κατανοητὴ ἡ ποιότητα τῆς προσφορᾶς του, ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ πλατὺ κοινό, ὅσο καὶ γιὰ νὰ συνδεθεῖ ὀργανικὰ τὸ περιεχόμενό της μὲ τὴ δούλεψη καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ συγγραφέα, ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὁλοκλήρωση τῶν πλευσίων τῆς ἀνθρώπινης διάστασής του.

Ὁ λογοτέχνης κι ὁ συγγραφέας, ἄρχισε ν' ἀνοίγει σὰν τὸ «ἀνοιξιάτικο τριαντάφυλλο», κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐφηβείας του, ἀπὸ τὰ μαθητικὰ θρανία, ὅπως ὁ ἴδιος λέει σὲ σύντομο βιογραφικό του σημείωμα, δημοσιευμένο στὸ βιβλίο «Ἀρίστη καὶ Δυτικὴ Ζαγόρι», γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνει λόγος στὴ συνέχεια. Μίλησα γιὰ «ἀνοιξιάτικο τριαντάφυλλο» κι αὐτὸ γιατὶ ἡ ἀπριλιάτικη τριανταφυλλιὰ τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ του βάλθηκε στενὰ μὲ τὴ ζωή του, ἴσως ποὺ τὴν ἀνάστησε κι ὅλας σ' ἕνα που διήγημα. «Λίνος Ἀγράμπελης» ἦταν τὸ πρῶτο ψευδώνυμο ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ δημοσιεύσει τὰ ποιήματά του σ' ἐφημερίδες τῶν Ἰωαννίνων, κι ἴσως δὲν εἶναι τυχαία ἡ ἐπιλογή. Ἀπὸ τὸ ἴδιο διήγημα μαθαίνουμε πὼς ἡ ἀγαπημένη του τριανταφυλλιά, ποὺ τόσο τὸν συγκινοῦσε, φύτρωνε στὸν κῆπο τοῦ σπιτιοῦ του, κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο μιᾶς θρασειᾶς ἀγράμπελης. Τὸ δεύτερο ψευδώνυμό του ἦταν «Ἰάννης Ἀριστινός».

Ὑπαναλαμβάνω πὼς ἡ ἐπιλογὴ καὶ τῶν δυὸ ψευδωνύμων δὲν ἦταν τυχαία. Ὑποδηλώνουν ζωτικοὺς χώρους τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, προπαντὸς ὅσα σχετίζονται μὲ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν εὐαισθησία του, ποὺ σπάταλα πλημμύρισαν ἀργότερα τοὺς στίχους καὶ τὰ πεζά του. Ἡ ἀγράμπελη ἦταν τὸ σύμβολο τοῦ πλούτου τῆς Ζαγορίσιας χλωρίδας, πρῶτα ἀπ' ὅλα τοῦ χωριοῦ του, τῆς χλωρίδας ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ στημόνι τῶν στίχων καὶ τῶν πεζῶν του, ποὺ ὅλα λὲς μοσχοβολοῦν ἀπὸ τὰ μύρα τῶν λουλουδιῶν τῆς Ζαγορίσιας γῆς. Ἡ ἀγράμπελη πρέπει νὰ σήμαινε καὶ κάτι ἄλλο γιὰ τὸν ποιητή: εἶναι τὸ παρελθόν, τὸ μαθητικὸ θρανίο, ποὺ δίνει μιὰ ξεχωριστὴ αἴσθηση στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας, ἡ παντοχοῦ παρουσία της, τὸ ὄαθος τοῦ συμβολισμοῦ της. Εἶναι τὸ φυτὸ ποὺ ξαπλώνεται παντοῦ προσπαθώντας ν' ἀνεβεῖ ψηλότερα, ὑπαινιγμὸς ποὺ ἔχει τὴ σημασία του γιὰ τὸ ἄτομο καὶ τὴν κοινωνικὴ ὁμάδα, γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου γενικότερα. Γι' αὐτὸ κι ἐμφανίζεται συχνὰ στὴν ποίησή του:

Τὸ ξέρεις κάποιο λούλουδο
π' ἀνθίζει σὰν τὸ χιόνι;
Στὶς λαγκαδιές, στὰ ρέματα
τὸ μύρο του γλυκαίνει
σὰν μόσκος καὶ σὰν μπάλσαμο
καὶ τὰ κλαδιά του ἁπλώνει
σὰ φράχτες ἀγκαλιές.
Ἀγράμπελη τὸ λένε.

(«Παραμύθι», ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Ροζέτες», Ἀθήνα 1917).

Τὴν ἀγράμπελη διάλεξε γιὰ νὰ συνθέσει τὸν κύκλο τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὴν ἀνθοβολή ὡς τὸ μαρασμό, τὸ φύλλο τοῦ συναισθηματικοῦ του κόσμου, τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μύθο τῆς ἀγάπης. Ἐξηγεῖται τώρα ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀγράμπελης ὡς ψευδώνυμου στὶς πρῶτες συγγραφικὲς ἀπόπειρες τῆς ἐφηβείας του, τότε ποὺ ὅλα φάνταζαν στὸ νεαρὸ ποιητὴ λευκά, παρθένα, ἄπιαστα, ὅπως τὰ ἄνθη της.

Τὸ δεύτερο ψευδώνυμο «Ἀριστινός», δὲ βρίσκεται μακρυὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο, ἂν καὶ κάτι τέτοιο δὲ φαίνεται μὲ πρώτη ματιά. Ὅσο ἡ ἐφηβεία ὡριμάζει, τόσο τὸ συναίσθημα βαθαίνει, καλύπτει ὅλες τὶς συνιστῶσες τῆς πατρώας γῆς, τὴ ζωὴ σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις της, τὰ ἐμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα, ποὺ τὸ καθένα τους προσφέρουν τὴν ἰδιαίτερη ἀπόχρωση στὴν ὅλη σύνθεση, τὴ φυσικὴ καὶ τὴν ἀνθρώπινη. Κέντρο τῆς τελευταίας εἶναι τὸ πατρικὸ σπίτι, καὶ κατὰ προέκταση ἡ κοινωνικὴ ὁμάδα ποὺ συμβιώνει, τὸ χωριό. Αὐτὸ θεωρεῖ χρέος του ὁ ποιητὴς νὰ τὸ κάνει σ' ὅλους γνωστό, κι ὁ καλύτερος τρόπος εἶναι ἡ χρησιμοποίηση ψευδώνυμου δηλωτικοῦ τοῦ τόπου καταγωγῆς του. Νά το, λοιπόν, τὸ «Ἀριστινός», κάτω ἀπὸ τὶς ἐφηβικές του συνθέσεις καὶ φαντάζομαι τὴ χαρὰ καὶ τὴν περηφάνεια ποὺ ἔνιωθε νέος ποιητὴς ὅταν διάβαζε τὰ ποιήματά του δημοσιευμένα στὶς τοπικὲς ἐφημερίδες, συναισθήματα ποὺ πλημμύριζαν τὶς καρδιὲς ὅλων, ὅσοι μικροὶ δημοσίευαν ποιήματα σ' ἐφημερίδες, κάτι ποὺ τόσο ἐκφραστικὰ ἀποδίδει ὁ Γιῶργος Κοτζιούλας, στενὸς φίλος τοῦ Γιάννη Σαραλῆ, στὸ ἀφήγημά του «Ἀπὸ μικρὸς στὰ γράμματα» (Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. 2 (1954), σελ. 420): «Κι' αὐτὸς ἐδῶ —γράφει ὁ Κοτζιούλας γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅταν δημοσιεύτηκε σ' ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων τὸ πρῶτο του ποίημα— ...αὐτὸς ἐδῶ εἶμαι ἐγώ, ὁλόκληρος, κι' ἂς μὴ μὲ ξέρει κανένας, κι' ἂς μὴ μαντεύει κανένας ἀκόμα πὼς τὸ ἀστρινὸ ὄνομά μου, τὸ λαμπερό, εἶμαι ἐγὼ ὁ φτωχούλης, ὁ παραπεταμένος, ποὺ τὸ χειμῶνα τοῦ τρέχει τ' αὐτί...».

Μπήκαμε ἤδη σ' ἕνα χῶρο δημιουργίας, ποὺ ἄρχισε νὰ παίρνει ὑπόσταση ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς ἐφηβείας του, τὴν ποίηση. Ἡ πρώτη παρουσία του στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία —εἶχαν προηγηθεῖ ἄλλα μελετήματα ἐκδομένα πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο—, γίνεται μὲ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Ροζέτες» (Ἀθήνα 1947). Μὲ σονέττα, μὲ μέτρα κάθε εἴδους, μὲ τεχνικὴ ποὺ τόσο καλὰ γνώριζε, ἀφοῦ δίδαξε χιλιάδες μαθητές, κι ὅσους εἶχαν τὸ πάθος τῆς ποίησης, ἀπὸ στήθους, ἀλλὰ προπαντὸς μὲ τὴ «Νεοελληνικὴ μετρική» (Ἀθήνα: 1939), μὲ παραδοσιακοὺς πάντα τρόπους ἐκφραστῆς, μετουσίωσε σὲ τέχνη τὰ διώματά του, ποὺ εἶναι: ποικίλα: διαποτίζονται ἀπὸ νοσταλγία, ὅσα ἀναφέρονται στὴ γῆ τῶν προγόνων καὶ τὴ δεύτερη πατρίδα του, τὴν Ἀθήνα, ρηγοῦν ἀπὸ τὴν αἴσθηση κάποιου χαμένου ὀνείρου, ὀδυνηρὰ καὶ ὀξαστικὰ ταυτόχρονα γιὰ τὸ μεγάλο ἔπος τοῦ 1940—41, γεμάτα ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὸν φίλο καὶ τὸν ἐχθρό, τὸν σκοτωμένο Ἰταλὸ φαντάρο τῆς Τσάρτσοβας ποὺ τὴν ὀμορφιά του κλαίει ὁ Ἀῶος, ἀγάπη γιὰ τὸ περιβάλλον, αὐτὴ τὴν πολύμορφη σύνθεση, ποὺ τὴν χρησιμοποιεῖ παραβολικὰ γιὰ νὰ ἐκφράσει τὰ συναισθήματά του, ὅλα δυθυμημένα στὸ νόστο, μὲ κάποια κατάλοιπα πίκρας ποὺ θὰ τὸν βασανίζουν ἐπιζωῆς, κάτι ποὺ στὴν κοινωνικὴ του ἔκφραση δύσκολα ἐπισημαινόταν. Μερικὰ ἀποσπά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σματα ἀπὸ τοὺς στίχους του θὰ μᾶς δώσουν μιὰν αἴσθηση γιὰ τὶς ἐπισημάνσεις μας, γιὰ τὸ πῶς χρησιμοποιεῖ τὴ φύση στοὺς ποιητικούς ζωγραφικούς του πίνακες:

Στὸ πρόσωπό σου ἀνθίζουν κάποιοι κρίνοι
καὶ τ' ἄλικου τριαντάφυλλου τὸ χρῶμα.
Βελοῦδο λὲς ροδάκινου ποὺ δίνει
τὴν ἁπαλάδα στὸ γλυκό σου διῶμα.

(«Ὁμορφιά», Ῥοζέτες, σελ. 15)

ἢ

Ποιό λουλούδι νὰ διαλέξω
τὸ τραγούδι σου νὰ πλέξω,
τίνος χρῶμα, τίνος μῦρο
τίνος φύλλου τὴ δροσούλα,
στὴ δική σου τὴν πνοούλα;

(«Τὸ τραγούδι σου», Ῥοζέτες, σελ. 65)

ἢ

Ῥοδοζύμωτο μέλι καὶ γάλα
κι' ἁπαλάδας, κρινένιος ἀφρός,
ἡ θωριά, τὸ κορμί σου καρπός.
Ῥοδοζύμωτο μέλι καὶ γάλα,
ἄνθινο μύρο κάθε σου στάλα.
Οἱ ἀχτίδες τοῦ ἥλιου τὸ φῶς.
Ῥοδοζύμωτο μέλι καὶ γάλα
κι' ἁπαλάδας κρινένιος ἀφρός.

(«Μπαλλάντα», Ῥοζέτες, σελ. 21)

Τὰ μύρα τῶν λουλουδιῶν, ἡ γεύση καὶ τὸ χρῶμα τῶν καρπῶν, τὸ μέλι καὶ τὸ γάλα, ὁ ἀφρὸς τῆς θάλασσας, οἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, ἡ καθαρότητα τῆς πρωϊνῆς δροσιᾶς, ἡ εὐγενέστερη συλλογὴ τῶν πιὸ ὡραίων στιγμῶν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἐξωτερικευθεῖ ὁ συναισθηματικός του κόσμος. Τὸ περιβάλλον ἔχει διαποτίσει κάθε ἴνα τοῦ κορμιοῦ του, προπαντὸς οἱ τόσο ἀγαπητὲς σ' αὐτὸν ἐξάρσεις του, τὸ χωριό του, ἡ Ἀρίστη, καὶ ἡ Ἀθήνα, στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ὁποίας ἀνδρώθηκε σωματικὰ καὶ πνευματικά.

Ὁ ὕμνος γιὰ τὸ χωριὸ του ἀρχίζει μὲ τὴ διαγραφὴ τῶν πλαισίων τῆς εἰκόνας, μέσα στὰ ὁποῖα διακινεῖται ἡ ζωὴ κι ἀποτυπώνεται ἡ φύση:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸ πράσινο πάλλευκη πλαγιάζεις δίπλα
κι' ἀγράμπελης μύρα, πλημμύρα σι' ἀμπέλια.
Οἱ ραχοῦλες, ζαφείρια καὶ ἀνθοβόλι
ὁλοῦθε χρυσταλλένια ἠχοῦνε τὰ γέλια.
Ὁ ἀγέρας σου μόσκος κι' ἀραξοβόλι -
πάντα στὸ νοῦ μου ἐσὺ καὶ περιβόλι.

(«Ἀρίστη», Ροζέτες, σελ. 41)

Στὸ τραγούδι γιὰ τὴν Ἀθήνα λείπουν οἱ ὑψηλοὶ συγκινησιακοὶ τόνοι ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ δόνηση τοῦ συναισθήματος, παραχωρώντας τὴ θέση τους σὲ νοσταλγικὴ ἀναπόληση ὡραίων στιγμῶν ζωῆς τοῦ παρελθόντος ποὺ ἔσβησαν:

Ἀθήνα, ποὺ μικρὸ μ' ἀνάθρεψε ἡ στοργή σου,
μὲς σι' ἁπαλὰ τὰ χρώματα, τὰ μαγεμένα,
μεγάλον πῶς μ' ἀπόδιωξες κι' ἡ θύμισή σου,
παντοτεινὸς κι' ἀοίγητος καημὸς στὰ φρένα·
Σιγοτρώει τὴν ψυχή μου λαχτάρα, ὠϊμένα.

(«Ἀθήνα», Ροζέτες, σελ. 23)

Ὅμως συχνὰ —κάναμε ἤδη ἕνα ὑπαινιγμὸ— στὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς, ὅπως καὶ σ' ἄλλα ποὺ δημοσίευσε ἀργότερα σὲ περιοδικά, ἀκόμα καὶ στὰ πεζογραφήματά του, ὑφέρπει κάποιο αἴσθημα πίκρας, ἀνάμικτο μὲ φόβο, ἀπογοήτευση καὶ μοιρολατρικὴ διάθεση. Ἡ συναναστροφὴ μὲ τὸν ἄνθρωπο Σαραλῆ δὲν δημιουργοῦσε τὴν εὐχέρεια νὰ τὸ διακρίνεις. Πιστεύω πὼς κάποια τραυματικὴ ἐμπειρία τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, ἢ ἀκόμα καὶ ἡ διάψευση τῶν ἐφηβικῶν ὀνείρων, ὅπως ἐξομολογεῖται σ' ἕνα του ποίημα («Ὄνειρα», Ροζέτες, σελ. 62), ἄφησαν ἀνεξίτηλα σημάδια στὴν ψυχή του, κι αὐτὰ ἐπηρέαζαν τὸν ψυχικό του κόσμο καὶ χρωμάτιζαν ἔντονα τὴν ἔκφρασή του. Στὸ μελετητή, ποὺ δὲ γνώρισε τὸν ἄνθρωπο δημιουργεῖται ἡ αἴσθηση πὼς ἀντιμετωπίζει περίπτωση πεσσιμισμοῦ, τῆς ἐποχῆς ποὺ ἡ τάση αὐτὴ εἶχε μεταφυτευτεῖ καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἐντύπωση στὴν πραγματικότητα ἐσφαλμένη. Πάντως αὐτὴ ἡ πικρὴ καὶ στυφὴ διάθεση, ὅταν ὑπάρχει, διαποτίζει ὁλόκληρο τὸ ποίημα κι ἀποτυπώνει σ' αὐτὸ τὴ σφραγίδα της. Ἡ παράθεση μιᾶς σειρᾶς στίχων θὰ ἀποκαλύψει ἕνα μέρος αὐτῆς τῆς συναισθηματικῆς διάστασης, ποὺ τελικὰ ὑπογραμμίζει ἐντονώτερα τὴν ποιότητα τῆς εὐαισθησίας του.

Τὴν Ἀθήνα, πάλι τραγουδώντας, γράφει:

Στάξε τὸ βάλσαμο στὴν καρδιά μου τὴν ἄδεια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σεῖλε τὸ φῶς στὴν ψυχή μου, σεῖλε τὸ στίχο,
διῶξε τὸ μούχρωμα, τὰ βαριά μου σκοτάδια.

(«Ἀθήνα», Ροζέτες, σελ. 23)

ἢ

Λὲ μπορῶ νὰ ξεχνῶ
μὲς τὸ θεῖο τὸ φῶς,
τὸ χλωμὸ τὸ δειλινό,
σὰν μὲ λυώνει ὁ κρυφὸς
τῆς καρδιᾶς σπαραγμός.

(«Ἀπ' τὸ φῶς σου», Ροζέτες, σελ. 25)

Τὸ ποίημα «Βρέχει» εἶναι στὸ σύνολό του ἕνας συναισθηματικὸς σπαραγμός, ποὺ δὲν ὁδηγεῖ σὲ καμιὰ διέξοδο, οὔτε ἀφήνει ἐλπίδες διαφυγῆς:

Λυώνω σὲ κάποιο μυστικό, βουβό, βαθὺ σαράκι,
σὰν σταματάει ἡ σκέψη μου σὲ πόνου σπαραγμό,
ποὺ μοῦ ξεσχίζει τὴν ψυχὴ μιᾶς ἔνοιας τὸ φαρμάκι
δίχως ἐλπίδας χαραυγὴ καὶ γέλοιου λυτρωμό!

(«Βρέχει», Ροζέτες, σελ. 26)

Σ' ἕνα ἄλλο τραγούδι προβάλλεται πιὸ ἀποκαλυπτικὰ ἡ ψυχική του διάθεση:

Στῆς ψυχῆς μου τὰ μύχια φωλιάζει,
στὴν καρδιά μου φριχτὸς χαλασμός·
μιὰ φωνούλα μοῦ γίνει μαράζι,
μιᾶς λαχτάρας κρυφὸς ὁ δαρμός.

Καὶ στὴ συνέχεια, στὸ ἴδιο ποίημα:

Στὴν καρδιά μου σταλάζει φαρμάκι,
μιὰν ἀγάπη ποὺ κλαίει δειλά,
Ἐρινύας φριχτῆς τὸ σαράκι
μ' ἀσωτεύει, μὲ τρώει, σπαταλᾶ·
κάθ' ἀνθὸ μοῦ τὸν μάδησε ράκη
μοῦ σωριάζει, σαρκάζει, γελᾶ.

(«Στῆς ψυχῆς μου», Ροζέτες, σελ. 34)

Θὰ ἔπαιρνε πολὺ χρόνο ἡ ἐπισήμανση ὅλων τῶν στίχων τῆς συλλογῆς, ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἀπογρώσεις μιᾶς τέτοιας διάθεσης. Θὰ σημειώσουμε μόνο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πῶς ἡ συναισθηματικὴ αὐτὴ κατάσταση βρίσκεται καὶ στὸν πυρῆνα ἀρκετῶν ποιημάτων, δημοσιευμένων στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία». Παραθέτω ἕνα μόνο ἀπόσπασμα:

Ὅλα πῶς ἀλλάξανε, ξέγνοιασια σιὸν πόνο,
σιῆς γαλήνης τὸ σκοπό, χαίρονται καὶ ζοῦνε.
Μὲς σιὴν ἄφαιη σιωπή, πιὸ φριχτὰ ἀντηχοῦνε
τῆς ψυχῆς μου οἱ δαρμοὶ π' ἀγρυπνοῦνε μόνο!
Πῶς φοβοῦμαι μοναχός, λὲς καὶ κρυφακοῦνε
τῆς καρδιᾶς μου τὸ ρυθμό, τὸν κρυφό μου πόνο!

(«Δέος», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. 1958, σελ. 58)

Δὲν πρέπει, τὸ τονίζω πάλι, νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση πὼς ὅλη ἡ ποίηση τοῦ Γιάννη Σαραλῆ κινεῖται μέσα σ' ἕνα τέτοιο κλίμα. Οἱ εὐφρόσυνες στιγμές, ποὺ τὸν γεμίζουν χαρὰ καὶ τοῦ χαρίζουν ἡρεμία, εἶναι πολλές. Κι αὐτές, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες ἔχουν ἀφόρμηση τὰ κάθε εἴδους διώματα, ἀπὸ τὴν παιδικὴ ὡς τὴν ὥριμη ἡλικία, προπαντὸς ὅσα συνδέονται μὲ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του —ὅπως σημειώσαμε ἤδη—, ἀλλὰ καὶ κάθε περιστατικὸ ἢ γεγονός, συναισθηματικὲς ἢ πνευματικὲς καταστάσεις ποὺ θέτουν σὲ δοκιμασία τὴν εὐαισθησία του καὶ τὸν ὑποχρεώνουν νὰ ἐκφραστεῖ. Ὁ κραδασμὸς γίνεται ἐντονότερος σὲ στιγμὲς ἀποχωρισμοῦ πνευματικῶν του φίλων, ποὺ διασταύρωσε μαζί τους τὰ δρώμενα τῆς ζωῆς του, μοίρασε τὴ λύπη, τὴ χαρά, τὶς ἀνησυχίες του, ποὺ μπορεῖ καὶ νὰ μὴν εἶχαν πάντα κοινὴ ἰδεολογικὴ κατεύθυνση, ὅπως συνέβαινε μὲ τὴν περίπτωση τοῦ Γιώργου Κοτζιούλα.

Ἔγραφε γιὰ τὸν ποιητή, ὅταν πέθανε:

Ἔσβυνες μὲς σιὸ χαλασμό, σιῆς τρικυμιᾶς τὴν μπόρα
ποὺ φώλιαζε σιὰ σιήθια σου, σαράκι καὶ χαμός
τὸ δάκρυ σιίχο ἔπλαθες ὡς τὴ σιερνὴ τὴν ὥρα,
τραγουδισιὴ περίεχνε, τῶν φίλων σου ὁ καϋμός.

(«Στὸ Γιῶργο Κοτζιούλα», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, σελ. 804, 1956)

Γιὰ ἄλλο φίλο του, τὸ μουσικὸ Γιάννη Νούτσα, στὸν ὁποῖο εἶχε χαρίσει στὶς «Ροζέτες» καὶ ἕνα ποίημα, γράφει ἐλεγεῖο, χρησιμοποιώντας γιὰ πρώτη, καὶ μοναδικὴ ἴσως φορά, ἐλεύθερο στίχο:

....Ἡ σιωπή,
αὐτή, ἡ ἀδυσώπητη σιωπὴ
σφάλισε τὰ παράθυρα τοῦ κόσμου
δικό της σὲ κρατεῖ,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐκεῖ ποὺ λάμπει ἀνέσπερος
ὁ ἥλιος καὶ γελάει μὲ τὸν πικρὸν ἀοφόδελο
τὴ μακαρία Λήθη.
(«Σιωπή», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, 1973, σελ. 576)

Τὸ πεζογραφικό του ἔργο ἔχει ἀξιοπρόσεκτη πολυμέρεια. Πέραν ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἐργασία στὰ σχολεῖα τῆς μέσης μὲ προσβάσεις στὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση, ὅπως εἶναι τὰ «Ὑποδείγματα ἐκθέσεων γιὰ τοὺς ὑποψήφιους τῶν ἀνωτάτων σχολῶν», σὲ δυὸ τεύχη ποὺ καλύπτουν τὶς ἀνάγκες τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων καὶ λυκείων, τὸ πρωτότυπο «Λεξικὸ ἀνωμάλων ρημάτων», καθὼς καὶ τὸ «Λεξικὸ βασικῶν ἐννοιῶν», ὅλα γραμμένα μὲ τὴν ὑπευθυνότητα ποὺ τὸν χαρακτήριζε, μὲ πλήρη γνώση τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν ἐκπαίδευση, μὲ μέθοδο ποὺ βοηθοῦσε θετικὰ τὸ μαθητικὸ κόσμο, ἀλλὰ καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς παιδείας, τὰ ἄλλα κείμενά του, μελέτες καὶ δοκίμια, ἔχουν τὴ θέση τους σὲ τιμητικὸ χῶρο στὸν τομέα τῆς φιλολογίας καὶ λογοτεχνίας. Ἡ «Νεοελληνικὴ μετρική» του π.χ. (Ἀθῆναι 1939), δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἁπλὴ συμβολὴ στὸ ὅλο θέμα, ὅπως ὁ ἴδιος, μὲ τὴ σεμνότητα ποὺ τὸν διέκρινε, ὑποστηρίζει, ἀλλὰ εἶναι τὸ βιβλίο ποὺ διαβάστηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε πολύ, στάθηκε γιὰ δεκαετίες πολύτιμος βοηθὸς μαθητῶν, καθηγητῶν καὶ δασκάλων, μιὰ ἔκδοση χρηστική, ποὺ ἀπευθυνόταν ὄχι μόνο στὸ σχολεῖο, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτό. Ἡ μελέτη γνώρισε τὴν ἐπιτυχία, γιατὶ δὲν ἦταν μιὰ ἀφηρημένη κατασκευή, ἀλλὰ καρπὸς πολύχρονης συλλογικῆς συλλεκτικῆς προσπάθειας, στὴν ὁποία ὁ συγγραφέας ἀποτύπωσε τὴ δική του σφραγίδα, τοῦ ἐπιστήμονα φιλόλογου, σὲ μιὰ σύνθεση, ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ προσφέρει τὴ βοήθειά της στοὺς μελετητὲς τοῦ παραδοσιακοῦ ἑλληνικοῦ στίχου καὶ στὴ σπουδάζουσα νεολαία.

Τὸ 1957 ἡ ἑλληνικὴ πεζογραφία πλουτίζεται μ' ἕνα ἔξοχο δοκίμιο, «Ὁδοιπορικὸ» τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, ἀφιερωμένο στὴν ἀγαπημένη του γυναίκα. «Ζαγόρι, ἕνας ἀπίθανος κόσμος», εἶναι ὁλόκληρος ὁ τίτλος του καὶ κοσμεῖται μὲ χαρακτικὰ τοῦ Α. Τάσσου. Τὸ «Ζαγόρι» ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸ Γιάννη Σαραλῆ νὰ ἀναπτύξει τὶς ἐκφραστικὲς καὶ συνθετικές του ἱκανότητες στὸν ἀνώτατο βαθμό, ὡς τὴν ἐξάντλησή τους, ἔτσι ποὺ νὰ συντεθεῖ μιὰ εἰκόνα σπάνιας ὁμορφιᾶς, ζωγραφισμένη μὲ εὐαισθησία, καλλιτεχνικὴ φαντασία, γνώση τῆς ἱστορίας, ὅλα συνδυασμένα μὲ τὴ στοχαστικότητα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ πατριώτη, μὲ τὴ φλόγα τῆς κληρονομημένης καταβολῆς καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς ὁδοιπορίας. Ὁ Σαραλῆς γιὰ νὰ γράψει τὸ ἔργο του δὲν περιορίστηκε στὰ πλούσια βιώματα ποὺ τοῦ προσπόριζε ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ του, ἀπὸ τὰ καλλίτερα τοῦ Ζαγοριοῦ, οὔτε στὰ ἀκούσματα καὶ διαβάσματα ποὺ τοῦ πρόσφερε ἡ ζωὴ καὶ ἡ βιβλιογραφία, ἀλλὰ θέλησε πρῶτα νὰ γνωρίσει τὸν τόπο, χωριὸ τὸ χωριό, ὁδοιπορώντας μαζὶ μὲ τὴ γυ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ναίκα του, ἂν θυμᾶμαι καλά, ὅπως ὁ ἄλλος Ζαγορίσιος μελετητής, ὁ Πανω - Σουδενιώτης Ἰωάννης Λαμπρίδης, ἑκατὸ χρόνια πρίν. Διατηρῶ στὴ μνήμη μου τὸ διάβα του ἀπὸ τὸ χωριό μου, τὴ Βίτσα, σ' ἐκεῖνο τὸ ὁδοιπορικό του. Δὲν γνωριζόμαστε τότε προσωπικά. Τοὺς θυμᾶμαι νὰ ἔρχονται πεζοπορώντας, ἄντρας καὶ γυναίκα, ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ κεντρικοῦ Ζαγορίου, καλοκαίρι ἦταν, μεσημέρι, καὶ κάθησαν ἔξω ἀπὸ τὸ καφενεῖο τοῦ Κάτω Μαχαλᾶ· ἀπήμαντο μαγαζάκι, τὸ χαρακτηρίζει ὁ Σαραλῆς στὴν περιγραφή του, κι ἔτσι ἦταν τότε, ὅμως λίγα χρόνια πρὶν ἦταν τὸ πολύβουο κέντρο τοῦ προπολεμικοῦ καιροῦ, ποὺ κατάντησε μιὰ ἔρημη γωνιά, γεμάτη ἀράχνες καὶ ἀναμνήσεις, μὲ τὸ μπάρμπα Θανάση τὸ μπακάλη, νὰ μετρᾶει στὸ κομπολόϊ του τὶς καλὲς μέρες ποὺ πέρασαν καὶ νὰ κλαίνει τὰ μάτια μπρὸς στὸ βίος τῆς ἐρημιᾶς ποὺ ἔφτανε καλπάζοντας. Τὸ ζευγάρι ζήτησε ρακή, κάθησε λίγο, ἐὰν προσφερόταν ἡ θέση γιὰ παραμονὴ μεγαλύτερης διάρκειας, πάντα ἦταν ἐπικίνδυνη γιὰ τοὺς πεζοπόρους ἀπὸ τὸ ρεῦμα ποὺ σχηματιζόταν, ὕστερα ἔπρεπε νὰ δοῦν καὶ τὸ χωριό, γι' αὐτὸ εἶχαν ἔρθει. Τὸ θέαμα τοῦ Μπρίνου πρέπει νὰ γέμισε τὶς καρδιές τους, ἐντύπωση τοὺς ἔκανε τὸ σχολεῖο, τὸ μεγάλο κτίριο μὲ τὰ κεραμίδια, ὁ πλάτανος, ἡ πλατεῖα, οἱ δρόμοι καὶ ἡ πανοραμικὴ θέα ὅλης τῆς ἔκτασης τοῦ Ζαγορίου, ποὺ μόνο τὸ Κιόσκι τοῦ Πάνω Μαχαλᾶ προσφέρει. Ἔτσι ἔγινε τὸ περιδιάβασμα ὅλων τῶν χωριῶν τοῦ Ζαγορίου. Ὅταν πληροφορήθηκα ποιὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς ὁδοιπορίας τους, ἤμουν σίγουρος πὼς τὸ ἔργο ποὺ θὰ ἔβγαιναν θάταν γιὰ τὸ Ζαγόρι μιὰ προσφορὰ ἀνεκτίμητη.

Καὶ ἦταν. Ὁ Σαραλῆς, ὄντας ὁ ἴδιος Ζαγορίσιος, ἀντίκρυσε τὸ χῶρο καὶ τοὺς ἀνθρώπους του μὲ τὴν ἀγάπη, τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν καρδιὰ ἑνὸς παιδιοῦ γεννημένου σὲ παλάτια ὁμορφιᾶς, ἔργα τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὰ κατοικοῦσαν. Μόνο ποὺ καθὼς ἄρχισε νὰ μεγαλώνει καὶ νὰ πλέκει τὰ ὄνειρα τῆς ἐφηβείας, γινόταν συντρίμια ἡ καρδιά του, γιατὶ ἔβλεπε τὸν κόσμο ποὺ ἔστησε νὰ καταρρέει, τοὺς ἀνθρώπους γύρω του ν' ἀραιώνουν, τὰ σπίτια νὰ ἐρημιώνονται, τὶς στράτες νὰ μένουν δουλές, τὸ τοπίο νὰ φαίνεται νεκρό, παρόλο ποὺ θρασομανοῦσε ἀπὸ ζωή, τὴ φύση νὰ κλαίει τὴν ἐρημιά της χωρὶς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ὁδοιπορία, ὅταν εἶχε γίνει πιὰ ὥριμος, ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ πιστοποιήσει μιὰ κατάσταση, ποὺ τὰ σημάδια της εἶχαν ἤδη ἀποτυπωθεῖ σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐπαναβεβαιώσει ὅσα ἀπὸ καιρὸ ἀποτελοῦσαν πίστη του: πὼς τὸ Ζαγόρι στάθηκε στὴν Ἱστορία μιὰ θαυμαστὴ περιπέτεια ζωῆς, πολιτισμοῦ καὶ πνεύματος, ποὺ διάβηκε χωρὶς ἐλπίδα ἐπιστροφῆς. Γι' αὐτὸ στὸν μεστὸ ἀπὸ νοήματα καὶ ἀγάπη πρόλογό του καταλήγει μὲ τὸ θρῆνο: «Μονάχα ἡ ἀνεκλάλητη ὁμορφιὰ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἀπομένει ἀπείραχτη, γιὰ νὰ δικηγιέται στὸν ἐπισκέπτη, μαζὶ μὲ τὰ θλιμμένα λείψανα τῆς ἀνυπέρβλητης ἀρχοντιᾶς του, τὸν ἀντίλαλο μιᾶς μακρινῆς ζωῆς ποὺ ἔσβησε γιὰ πάντα στὸ ρημαγμένο Ζαγόρι».

Δὲν ἐξαντλεῖται ὅμως μόνο μὲ τὸ βιβλίο γιὰ τὸ «Ζαγόρι» ἡ συναισθημα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τική καὶ πνευματική σχέση του μὲ τὴν περιοχή. Ὁ χῶρος θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ τὸν ἐμπνέει σ' ὅλα τὰ ἔργα του ὡς τὸ θάνατό του, εἴτε αὐτὰ ἀναφέρονται μόνο στὸ χωριό του, εἴτε στὸ εὐρύτερο Ἠπειρωτικὸ περιβάλλον. Ἐπὶ μιὰ εἰκοσιπενταετία (1956—1981) θὰ δημοσιεύει κατὰ καιροὺς πρῶτα στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία» κι ἀργότερα στὸ «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο», ὅταν αὐτὸ ἐκδόθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ποιήματα ποὺ ἀναφέραμε, διηγήματα καὶ λαογραφικὲς μελέτες, πάντα σχετικὰ μὲ τὰ βιώματά του, μὲ νοσταλγικὴ ἀναφορὰ στὸ παρελθόν. (Βλ. π.χ. διηγήματα στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία»: «Ὁ μπάρμπα - Δημήτρης ὁ Δερβίσης», 1974, σελ. 451, «Τὰ στραγαλιανά», 1976, σελ. 818. Στὸ ἴδιο περιοδικὸ εἶναι δημοσιευμένα καὶ τὰ «Λαογραφικὰ Ἀρίστης Ζαγορίου», μὲ βασικὸ θέμα τὸ ζαγορίσιο σπίτι, 1961, σελ. 223 καὶ 1962, σελ. 145. Στὸ «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» ἔχουν δημοσιευτεῖ τὰ διηγήματά του: «Ἔπεσαν τὰ Γιάννινα», 1982, σελ. 75, «Ἡ ἀθάνατη τριανταφυλλιά», 1981, σελ. 255, «Μιὰ ἀληθινὴ ἱστορία», 1979, σελ. 137).

Καὶ στὰ πεζά του αὐτά, ἐκεῖνο ποὺ αἰωρεῖται σὰ διάχυτη πίκρα, εἶναι ὁ μεγάλος καημὸς γιὰ τὴν ἐρήμωση τοῦ Ζαγοριοῦ, εἶναι ἡ σκληρὴ πραγματικότητα ποὺ φωνάζει πὼς ὅλα ἔχουν χαθεῖ, ἀκόμα καὶ ἡ δειλὴ ἐλπίδα πὼς κάποτε μπορεῖ ν' ἀντιστραφεῖ ἡ τύχη καὶ νὰ γνωρίσει ὁ τόπος μιὰ νέαν ἄνθηση. Σβήνει ὁ ἀντίλαλος μιᾶς μακρυνῆς ζωῆς, κραυγάζει ἀπελπισμένα στὸ «Ζαγόρι», ἡ ἴδια πεποίθηση μ' ἄλλους τρόπους ἐκφρασμένη διαφαίνεται καὶ στὴν ποίηση καὶ στὴν πεζογραφία του, τὰ ἴδια συναισθήματα τὸν διακατέχουν, ὅταν μαζὶ μὲ τὸν κ. Φ. Πέτσα συνθέτει σμῆνα τῆς κοινῆς ἐργασίας τους, ποὺ ἐκδόθηκε πολυσέλιδη τὸ 1982 μὲ τὸν τίτλο «Ἀρίστη καὶ Δυτικὸ Ζαγόρι». Σ' ἕνα σημεῖο τῆς μελέτης αὐτῆς, καθὼς παρακολουθεῖ τὴ συνεχὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ χωριοῦ του κατὰ τὰ τελευταῖα ὀγδόντα χρόνια, ἐπισημαίνει καὶ ἀναλύει τὰ αἴτια τῆς πληθυσμιακῆς συρρίκνωσης, μὲ βάση γεγονότα καὶ ἐπιστημονικὲς διαπιστώσεις. Εἶναι τὰ ἴδια αἴτια ποὺ ἰσχύουν γιὰ ὅλα τὰ χωριὰ τοῦ Ζαγοριοῦ.

Ἀνάγκη νὰ σημειωθεῖ πὼς αὐτὴ ἡ κοινὴ μελέτη, ποὺ ἀναφέρεται στὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τοῦ Ζαγοριοῦ, σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις του, εἶναι ἔργο ὑποδειγματικό, ποὺ πρέπει νὰ ἀποτελέσει κίνητρο γιὰ τοὺς Ζαγορίσιους ἐπιστήμονες καὶ ἐκπαιδευτικούς, γιὰ νὰ καταθέσουν τὴ συνεισφορά τους, μὲ τὴ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τοῦ χωριοῦ τους, ποὺ θὰ βοηθήσει σὲ μιὰ εὐρύτερη σύνθεση τῆς ἱστορίας τῆς περιοχῆς.

Στὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Σαραλῆ πρέπει νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὸν ξενόγλωσσο τουριστικὸ ὁδηγὸ τοῦ 1960 γιὰ τὴν Ἤπειρο (Δωδώνη — Ἄρτα — Νικόπολη — Μέτσοβο). Ἀπὸ τὸν περιεκτικότατο πρόλογο τοῦ συγγραφέα, κατατοπίζεται ὁ ἀναγνώστης γιὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς Ἠπείρου γενικότερα. Σ' αὐτὸ τὸν βοηθοῦν καὶ οἱ ὡραῖες φωτογραφίες ποὺ δημοσιεύονται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Θὰ μνημονεύσω, τέλος, ὡς συμπλήρωμα τοῦ ἔργου του, τὶς διαλέξεις ποὺ ἔδωσε γιὰ τὸ Σπάστη Μυριβήλη, τὸ Γιῶργο Κοτζιούλα καὶ τὴν Κατίνα Παπᾶ, καθὼς καὶ τὸ μονόπρακτο δράμα του, «Στὴ ρίζα τῆς φτελιᾶς», ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ '40, στὸν ὁποῖο ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος.

Ἀλλὰ ὁ Γιάννης Σαραλῆς δὲν ἦταν μόνο ὁ λογοτέχνης, ὁ λαογράφος, ὁ συγγραφέας. Ἦταν καὶ μιὰ ἐξέχουσα μορφὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου τῆς πατρίδας μας. Τὸ διδακτικό του ἔργο, καθὼς καὶ τὸ διοικητικὸ καὶ καθοδηγητικὸ ποὺ ἄσκησε στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς δημοσιοϋπαλληλικῆς του ζωῆς, ἔμεινε βαθειὰ χαραγμένο στὶς ψυχὲς τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ὑφισταμένων του. Σ' ὅλες τὶς πόλεις ποὺ ὑπηρέτησε ὡς καθηγητὴς καὶ γυμνασιάρχης, στὴν Ξάνθη, στὴ Νεμέα, στὴν Ἀθήνα καὶ στὰ Γιάννενα, στὴ Ζωσιμαία σχολή, ποὺ τὰ παλιὰ χρόνια ἦταν τὸ μεγάλο δοκιμαστήριο γιὰ τοὺς ἱκανοὺς δασκάλους, παντοῦ λοιπόν, ἀπ' ὅπου πέρασε ὁ Γιάννης Σαραλῆς ἀποτελοῦσε μὲ τὸ ἦθος του, τὶς γνώσεις, τὴ διδακτική του ἱκανότητα καὶ τὶς πρωτοποριακὲς θέσεις του ὄχι μόνο στὸν τομέα τῆς μεθοδολογίας, ἀλλὰ καὶ σὲ θέματα οὐσίας τῆς Παιδείας, τὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκπαιδευτικῶν καὶ κοινοῦ, γιὰ τὸ ἔργο ποὺ πρόσφερε, κάτι ποὺ τὸν ἀνέβαζε πάνω ἀπὸ τὰ κοινὰ μέτρα καὶ τὸν τοποθετοῦσε στὴ χορεία τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς λαμπρῆς παράδοσης τῶν Γιαννίνων, τῶν δασκάλων τοῦ Γένους, ἔτσι πρέπει νὰ ἀποκαλοῦνται καὶ σήμερα οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ ἀναλώνουν τὸν ἑαυτό τους γιὰ τὴ μόρφωση τῆς νεολαίας μὲ σκοπὸ νὰ τὴν κάνουν ἱκανή, στηριζόμενη στὴν παράδοσή μας, νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ μηνύματα τῆς ἐποχῆς.

Δὲν ἔχω προσωπικὲς ἐμπειρίες ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴ θητεία του. Ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργήθηκε στὰ Γιάννενα ἀπὸ τὴ δράση καὶ τὴ στάση του, βοηθάει γιὰ νὰ σχηματιστεῖ σαφὴς εἰκόνα γιὰ τὸ ἔργο του.

Ἡ Ζωσιμαία σχολή, ὅπως ἀνάφερα, ἀποτελοῦσε τότε τὴ λυδία λίθο πάνω στὴν ὁποία δοκιμάζονταν οἱ ἀξίες, ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, ἡ διδακτικὴ ἱκανότητα καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητας. Ἡ δοκιμασία ὁδηγοῦσε σὲ πολύπλευρα συμπεράσματα. Ὑπῆρχαν καθηγητὲς μὲ ἄρτια συγκρότηση, ἐπιστημονικὲς ἀξίες, ποὺ δὲν μποροῦσαν ὅμως ποτὲ νὰ κερδίσουν τὴ συμπάθεια τῶν μαθητῶν τους. Οἱ τελευταῖοι, ὅταν τοὺς θαμοῦνται, νοιώθουν τὴν καρδιά τους νὰ σφίγγεται, ν' ἀδειάζει ἀπὸ συναισθήματα. Ἡ σκληρὴ στάση τῶν καθηγητῶν τους, ἡ ἀφ' ὑψηλοῦ ἐνατένιση, δὲν βοηθοῦσαν στὴν ἀφομοίωση τῶν σοφῶν διδαχῶν τους, δὲν ἐξυπηρετοῦσαν δηλαδὴ τὸ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας. Ὑπῆρχε μιὰ ἄλλη κατηγορία καθηγητῶν ποὺ ἐνοιωθαν βέβαια ἀγάπη γιὰ τοὺς μαθητές τους, κατέβαιναν στὸ ἐπίπεδό τους, δὲν μποροῦσαν ὅμως, παρὰ τὶς προθέσεις τους, νὰ προσφέρουν πολλά, γιατὶ ἡ γενικὴ κατάρτισή τους διακινοῦνταν σὲ χαμηλὰ ἐπίπεδα. Καλλιεργοῦσαν τὸ συναίσθημα, ὄχι ὅμως καὶ τὴ γνώση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὑπῆρχε, τέλος, καὶ ἡ τρίτη ὁμάδα καθηγητῶν, ποὺ συνδύαζαν τὶς ἀρετὲς καὶ τῶν δυὸ κατηγοριῶν. Ἦταν οἱ λιγότεροι, οἱ ἐκλεκτοί, κι ἀνάμεσά τους, πρῶτος ὁ Γιάννης Σαραλῆς. Ἦταν ἔτσι φυσικό, ἡ φύτρα του νὰ ξεπεράσει τοὺς τοίχους τοῦ σχολείου, νὰ γεμίσει τὴν πόλη, νὰ γίνει μόνιμο θέμα σ' ὅλους τοὺς χώρους τῶν συγκεντρώσεων, νὰ ξεχυθεῖ στὰ χωριά, ποὺ τροφοδοτοῦσαν τότε σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ τὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων. Παντοῦ γινόταν λόγος γιὰ τὸ σοφὸ Δάσκαλο μὲ τὴ σπάνια ἀνθρωπιὰ καὶ τὴν ἀνυπόκριτη ἀγάπη γιὰ τὰ παιδιά, γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ ποὺ ἔτρεχαν κοντά του νὰ τρυγήσουν ἀπὸ τὰ χείλη του τὸ μέλι τῆς γνώσης καὶ νὰ γεμίσουν αἰσιοδοξία γιὰ τὸ μέλλον. Ὅταν μιὰ τέτοια σύνδεση δημιουργεῖται ἀνάμεσα στὸ δάσκαλο καὶ τὸ μαθητή, τὸ σχολεῖο ἔχει ἐκπληρώσει στὸ ἀκέραιο τὴν ἀποστολή του.

Τὴν ἐπιστημονική του κατάρτιση, τὶς ἱκανότητές του καὶ τὸν ἀνθρωπισμό του, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο χρησιμοποίησε ὁ Γιάννης Σαραλῆς, κι ὅταν ἀνέλαβε διοικητικὲς εὐθύνες ὡς γενικὸς ἐπιθεωρητής, μὲ ἔδρα πρῶτα τὴ Χαλκίδα κι ὕστερα τὴν Ἀθήνα. Τὸ ἔργο του ἀπέφερε πλούσιους καρπούς. Οἱ ὑφιστάμενοί του θὰ τὸν θυμοῦνται πάντα, ὅπως δὲν τὸν ξέχασαν ποτὲ κι οἱ χιλιάδες μαθητές του.

Θάταν παράλειψη νὰ μὴν ἀναφέρω ἐδῶ καὶ τὴν ἄξια σύντροφο τῆς ζωῆς του, τὴ Θεοδοσία Σαραλῆ, ἐξαίρετη κι αὐτὴ ἐκπαιδευτικό, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε παντοῦ καὶ τὸν βοηθοῦσε σ' ὅλα. Μόνον ὁ πόλεμος τοὺς χώρισε, ἀλλὰ καὶ τότε βρῆκε τὸν τρόπο νάναι, ὅσο μποροῦσε, πιὸ κοντὰ στὸν πολεμιστή. Μοῦ ἔγραφε σὲ γράμματα ποὺ ἔστειλε τὸν περασμένο Μάρτιο (1986): «...Ἔζησα πολλά, ὁλομόναχη στὰ Γιάννινα — ἀναφέρεται στὴν ἐποχὴ τοῦ πολέμου — γιατὶ ὁ ἀείμνηστος σύζυγός μου ἦταν κι αὐτὸς στρατιώτης. Ἐγὼ ὑπηρετοῦσα στὸ Θηλέων Ἰωαννίνων καὶ ἂν καὶ τὰ σχολεῖα τότε πότε ἄνοιγαν καὶ πότε ἔκλειναν, δὲν ζήτησα μετάθεση, ὅπως πολλοὶ τῶν συναδέλφων μου, γιὰ νὰ εἶμαι κοντὰ στὸν καλό μου σύντροφο κι ἂν χρειαστεῖ νὰ τρέξω κοντά του, ἂν μποροῦσα». Δὲν ξέρω ἂν χρειάστηκε κάτι τέτοιο, ὅμως ἀπὸ μιὰ τέτοια στάση ζωῆς διαχέεται ἕνα ἄρωμα ἀρετῆς, πίστης καὶ ἀφοσίωσης.

Ὁ Γιάννης Σαραλῆς ἔχει ἕνα χρόνο τώρα ποὺ ἔφυγε ἀπὸ κοντά μας. Χρόνος λίγος καὶ χρόνος πολύς. Ὅμως, ὅπως καὶ νὰ τὸ μετρήσεις, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ἡ γνώμη ποὺ ἀφήνουν πίσω τους, ὅσοι παίρνουν τὸ δρόμο τοῦ μεγάλου ταξιδιοῦ. Κι ὁ Γιάννης Σαραλῆς φεύγοντας ἐγκατέλιπε μ ν ή μ η ἀ γ α θ ή, κάτι ποὺ δὲν εἶναι κοινότυπη ἐπιδαψίλευση μεταθανάτιας τιμῆς, ἀλλὰ ἔννοια γεμάτη περιεχόμενο, συνθεμένη ἀπὸ προθέσεις, πράξεις, γραπτὲς μαρτυρίες, συναισθήματα καὶ βούληση καὶ ἔργο ποὺ θὰ μείνει γιὰ νὰ μαρτυρεῖ καὶ νὰ διδάσκει. Γιατὶ δὲν ἦταν μόνο σ' ὅλη του τὴ ζωὴ Δάσκαλος, ἕνας ἀπὸ τοὺς λίγους, ἀνάστημα ἤθους, καλλιέργειας, ἀγάπης γιὰ τὸν ἄνθρωπο, προπαντὸς τὴ νέα γενιά, σεμνότητας ἀλλὰ καὶ ἀγωνιστικότητας ποὺ πα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ραδειγμάτιζε, μένει Δάσκαλος γιὰ μικρούς καὶ μεγάλους, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ μετὰ τὸ θάνατό του, ἐσαεί. Ἔπειτα, ποτὲ δὲ θὰ πάψει νὰ ἀναβλύζει ἀπὸ τὸ ἔργο του μύρο λεπτῆς εὐαισθησίας, ποὺ τόσο σπανίζει στὴν ἐποχή μας, ἀλλὰ καὶ τόσο εἶναι ἀναγκαία γιὰ ν' ἀπαλυνθεῖ ἡ σκληρότητα τῶν καιρῶν καὶ νὰ ξαναβγοῦν στὴν ἐπιφάνεια οἱ εὐγενέστερες καταβολὲς τῆς παράδοσής μας, νάματα ζωογόνα ποὺ ἴσως μποροῦσαν νὰ ὁπλίσουν νὰ ξαναβλαστήσει πάλι καὶ τὸ ἔρημο τοπίο τοῦ Ζαγοριοῦ....

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΩΤΗ ΠΕΤΣΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΡΑΛΗΣ: ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΖΩΗΣ

Πανοσιολογιώτατε, κύριε Πρόεδρε τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, ἀγαπητή μας Θεοδοσία, κυρίες, δεσποινίδες καὶ κύριοι, ὅλοι: συγγενεῖς, φίλοι, σημπατριῶτες, συνεργάτες καὶ συνάδελφοι, μαθητὲς καὶ μαθήτριες τοῦ Γιάννη Σαραλῆ, πού συγκεντρωθήκαμε ἀπόψε σ' αὐτὴν τὴν φιλόξενη αἴθουσα τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου τῆς Ε.Π.Μ., ἐπιτρέψετέ μου νὰ εὐχαριστήσω πρῶτα τὸν κ. Πρόεδρο καὶ τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, γιατί μοῦ ἔδωσαν τὴ χαρὰ καὶ τὴν τιμὴ νὰ μοιρασθῶ μαζί τους καὶ μὲ ὅλους σας τὸ χρέος νὰ τιμήσουμε τὴ μνήμη τοῦ Γιάννη Σαραλῆ.

Ἐλπίζω δὲν θὰ σᾶς κουράσω. Ὁ Γιάννης, ἀλήθεια, τιμήθηκε ἤδη μὲ ἐκδηλώσεις στὴ μνήμη του, ὅπως πρόσφατα μὲ τὸ μνημόσυνο στὴ Ριζάρειο Σχολή, μὲ δημοσιεύματα στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν Ἀθηνῶν, μὲ δομρὲς στὴ μνήμη του κλπ. Τιμήθηκε ὁ ἐκπαιδευτικός, ὁ λογοτέχνης, ὁ ἱστορικός, ὁ πατριώτης, ὁ δημοκράτης, ὁ εὐεργέτης καὶ πρὸ παντὸς ὁ ἄνθρωπος. Ἂν, λοιπόν, ἀναφερθῶ στὶς δημόσιες ἐκδηλώσεις τοῦ Γιάννη, δὲν θὰ μπορέσω νὰ ἀποφύγω ἐπαναλήψεις. Γι' αὐτὸ δὲν θὰ τὸ κάμω. Θ' ἀποφύγω ἐπίσης αὐτὴ τὴ στιγμὴ ν' ἀντλήσω ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τοῦ Γιάννη, ἀφοῦ εἶναι γνωστὰ σὲ πολλούς, προσιτὰ σὲ ὅλους. Οἱ ἀγαπητοὶ Γιάννης Νικολαΐδης καὶ Κώστας Βλάχος ἔκαμαν ἤδη τὶς προσήκουσες ἀναφορές. Ἐξ ἄλλου, ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσει ὅτι τὸ χρονικὸ αὐτοῦ τοῦ μνημοσύνου θὰ περιληφθεῖ στὸ προσεχὲς ἐτήσιο «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» τῆς Ἑταιρείας, ὅπου θὰ μποροῦν ἴσως νὰ δοθοῦν πληρέστερα βιογραφικὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Γιάννη.

Γι' αὐτό, καὶ ἐπειδὴ εἶχα τὸ προνόμιο νὰ ζήσω τὸ Γιάννη ἀπὸ κοντά, ἀπὸ τὰ παιδικά μου χρόνια, καὶ μάλιστα στὶς μεγάλες καὶ στὶς κρίσιμες στιγμὲς γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὸν κόσμο (καὶ γιὰ μένα ἰδιαίτερα), θὰ περιορισθῶ ἐδῶ σὲ γενικὲς κρίσεις γιὰ τὴ ζωή του καὶ τὸ ἔργο του, γιὰ μιὰ ζωὴ πού, νομίζω, μπορεῖ νὰ σταθεῖ σὰν ἕνα παράδειγμα ζωῆς.

Ἀντίθετα ἀπὸ πολλούς, πού γεννιοῦνται εὔποροι, μεγαλώνουν χαϊδεμένοι τῆς τύχης καὶ στολίζουν τὴν προσωπικότητά τους σὰν ψεύτικο δέντρο χριστουγεννιάτικο, μὲ παρδαλὰ στιλπνὰ χρίσματα «ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς» καὶ μὲ «τὰς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων», ὁ Γιάννης ἦταν ἡ αὐτοφυὴς ἀμυγδαλιά, πού φύτρωσε στὴν Ἀρίστη, ἄντλησε ἀπὸ τὴν ἰκμάδα τῆς πατρι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χτῆς γῆς, μεγάλωσε μὲ τὴν τρισχιλιόχρονη ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ παράδοση κι' ἔδωσε τ' ἄνθια της καὶ τοὺς καρπούς της ἀφειδώλευτα. Ἡ ἀμυγδαλιὰ σὰν χερσονησοπνιγμένη ξεράθηκε —μοῖρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων— ἀλλὰ ἡ μορφὴ τοῦ Γιάννη ἀλύγιστη μένει στὴ μνήμη μας καὶ θὰ μείνει αἰώνια γιὰ νὰ θυμίζει ποιὸς ἦταν ὁ Γιάννης ὁ αὐτοδημιούργητος: ἐκπαιδευτικός, λογοτέχνης, ἱστορικός, πατριώτης, δημοκράτης, εὐεργέτης, ὁλοκληρωμένος ἄνθρωπος.

Ταιριάζει ν' ἀρχίσω ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Τοῦ Γιάννη γονεῖς ἦταν ὁ μπαρμπ' Ἀχιλλέας ὁ Σαραλῆς καὶ ἡ θεία Οὐρανία ἡ Γαρίδου. Κι' οἱ δυό τους ἀπὸ γερὴ ρίζα ἠπειρώτικη κι' αὐτὸ λέει πολλά. Ἦταν καὶ ἡ μαγεία τῶν ὀνομάτων: Ἀχιλλέας καὶ Οὐρανία. Ὁ νεαρὸς φιλόλογος θὰ πρέπει νὰ ἐνοιωθε πολὺ κοντά του τὸν Ὁμηρικὸ ἥρωα, ὁ ὁποῖος διδάχθηκε ἀπὸ τὸ δάσκαλό του «αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπέροχον ἔμμεναι ἄλλων, μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν». Καὶ ἀκόμα ἦταν φυσικὸ ὁ Γιάννης νὰ μὴ νοιώθε ἐντελῶς σὰν παραμύθι τὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία, ἀφοῦ ἡ μάνα του εἶχε τὸ ὄνομα μιᾶς ἀπὸ τὶς ἐννέα Μοῦσες.

Μετὰ τὰ πρῶτα γράμματα ποὺ ἔμαθε ὁ Γιάννης ἀπὸ Ζαγορίσιους δασκάλους στὴν Ἀρίστη, συνέχισε στὴ Ριζάρειο ὅπου ἐργαζόταν ὁ πατέρας του. Ὡς Ριζαρείτης δάσκαλος δίδαξε λίγα χρόνια στὴν Ἀθήνα καὶ συγχρόνως φοιτοῦσε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ὅπου γνώρισε τὴ συμφοιτήτριά του τὴ Θεοδοσία, ἀπὸ τὸ ἀρχοντοσόι τῶν Μπενέκων τῆς Νεμέας, ποὺ ἀντιπροσωπεύονται καὶ ὧδε, μὲ τὸν ἀνεψιὸ τῆς Θεοδοσίας Μιχάλη Μπενέκο καὶ τὴ γυναίκα του Λούλα.

Μνημόνευσα ἤδη τὶς πρῶτες καὶ παντοτινὲς ἀγάπες τοῦ Γιάννη: τοὺς γονεῖς του, τὸ χωριό του, τοὺς δασκάλους του, τὴ Ριζάρειο καὶ τὴ σύντροφο τῆς ζωῆς του, τὴ Θεοδοσία. Ἔμεινε πιστὸς σ' αὐτὲς τὶς ἀγάπες του μέχρι τοῦ θανάτου του. Καὶ εὐγνώμων. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀκόμη δίδαγμα ποὺ μᾶς ἄφησε: ἡ ἀρετὴ τῆς εὐγνωμοσύνης.

Ἀργότερα στὴ ζωή του ὁ Γιάννης θὰ προσθέσει κι' ἄλλες ἀγάπες, τὶς ὁποῖες θὰ ὑπηρετήσει μὲ τὸ πάθος τοῦ δημιουργοῦ: τὴν ποίηση, τὴ λογοτεχνία γενικώτερα, τὴν Ἱστορία, καὶ βέβαια τὴν ἐκπαίδευση, τὸ παιδί. Ὁ Γιάννης θὰ διδάξει στὸν καθηγητὴς στὴν Ξάνθη, στὴ Ζωσιμαία Σχολή, στὴ Νεμέα, στὸ Ἕκτο Θηλέων καὶ τὸ Ὄγδοο Ἀρρένων τῆς Ἀθήνας, καὶ, σὰν Γυμνασιάρχης στὴ Νεμέα καὶ στὸ Νέο Ἡράκλειο τῆς Ἀττικῆς. Σὰν Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Μ.Ε. (τῆς ΚΔ' Ἐκπαιδ. Περιφερείας) θὰ ἔχει ἕδρα τὴ Χαλκίδα, καὶ, μὲ ἕδρα τὴν Ἀθήνα, θὰ εἶναι Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῶν Ξένων Σχολείων ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ὥσπου συνταξιοδοτήθηκε τὸ 1972.

Πολύπλαγκτος καὶ ἐγώ, συνάντησα συναδέλφους του καὶ συνεργάτες του σ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Εἶχαν νὰ μοῦ ποῦν μόνο καλὰ λόγια γιὰ τὸ Γιάννη. Συνάντησα πολλοὺς μαθητὰς καὶ μαθήτριές του στὴν Ἀθήνα, στὴ Θράκη, στὴν Πελοπόννησο, στὴ Στερεὰ καὶ στὰ νησιά. Μιλοῦσαν μὲ λατρεία γιὰ τὸν γλυ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καμίλητο, τὸν ἀξιαγάπητο καθηγητή, τὸν φιλπνευστή, τὸ δίκαιο, τὸν ἄκακο, τὸν ὑποδειγματικό, τὸν ἀληθινόνητο. Καὶ ἦταν, αὐτοὶ ποὺ μιλοῦσαν, ἀπ' ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ἀπ' ὅλες τὶς ἐπαγγελματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς τάξεις, σὲ ὅλα τὰ σκαλιὰ τῆς ἱεραρχίας. Μὲ τὸ στόμα τους μιλοῦσε ἡ Ἑλλάδα. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφερθεῖ σ' αὐτὴν τὴν αἴθουσα αὐτὸ τὸ σπάνιο φαινόμενο σὲ πανελλήνια κλίμακα;

Ὁ Γιάννης δὲν ἐκμεταλλεύθηκε ποτὲ «πρὸς ἴδιον ὄφελος» αὐτὴν τὴ λατρεία. Τὴ χρησιμοποίησε ὅμως γιὰ τὸ κοινὸ καλό, μάλιστα τῆς Ἠπείρου καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ἀρίστης. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω μόνο τοὺς ἀγῶνες του γιὰ τὴ Ριζάρειο, τοὺς ὁποίους ἐκορύφωσε μὲ τὴ Διαθήκη του, ἕνα πολύτιμο κείμενο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὑλικὸ περιεχόμενό της.

Κατὰ τοὺς ἐθνικατήρους ἀγῶνες τῆς δεκαετίας 1941—1950, ὁ Γιάννης Σαραλῆς, βαθύτατα δημοκρατικός, στάθηκε ἀποφασιστικὰ πατριώτης καὶ δάσκαλος τοῦ Γένους, στὸ μεταίχμιο τῆς αἰχμαλωσίας, καλλιεργώντας φιλίες καὶ ἀσκώντας ἐπιρροὴ εὐεργετικὴ καὶ πρὸς τὴ μιὰ καὶ πρὸς τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ τὸ νοῦ του στὴ μοῖρα τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου. Τὸ ἦθος τοῦ Γιάννη δὲν ἐπέτρεπε νὰ ὑπεισέλθει ἔπαρση, γιὰ νὰ φθάσει ὁ νοῦς του νὰ συγκρίνει τὴ δική του ταπεινὴ ζωὴ μὲ τὰ μεγάλα παραδείγματα τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ διδάχθηκε καὶ δίδαξε. Ὁ ἴδιος δὲν σκέφθηκε ποτὲ νὰ πεῖ: «οὗτοι συνέχθειν ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν». Μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ζωῆς του ὅμως, βοηθοῦσε ἄλλους νὰ βαθύνουν στὸ νόημα τοῦ μεγάλου Σοφοκλείου παραδείγματος τῆς Ἀντιγόνης: «δὲν εἶμαι πλασμένη νὰ ἐχθρεύομαι ὅπως ἐχθρεύονται ἄλλοι, γεννήθηκα γιὰ ν' ἀγαπῶ ὅπως ἄλλοι ἀγαποῦν».

Ἀπὸ τὴ Διαθήκη τοῦ Γιάννη θ' ἀποσπάσω μόνο δύο σημεῖα τὴ στιγμὴ αὐτή:

α) Ἀφήνει ἕνα ποσὸν «γιὰ δῶρα κάθε χρόνο κατὰ τὶς γιορτὲς τῶν Χριστουγέννων στοὺς μαθητὲς τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Ἀρίστης» καὶ προσθέτει: «Τὰ διανεμόμενα δῶρα, παρακαλῶ τοὺς ἀναλαμβάνοντας ἑκάστοτε τὴν φροντίδα τῆς ἀγορᾶς των, νὰ εἶναι τοιαῦτα, ὥστε νὰ προκαλοῦν χαρὰν εἰς τὰς τρυφερὰς ψυχὰς τῶν παιδιῶν καὶ νὰ ἐναρμονίζονται κατὰ τὸ δυνατόν, πρὸς τὸν ἁγνὸν κόσμον τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ τὰ σκιρτήματα τῆς φαντασίας των». Εἶναι λόγια ὄχι ἁπλοῦ εὐεργέτου καὶ παιδαγωγοῦ, εἶναι λόγια ποιητοῦ γραμμένα μιὰ στιγμή, ἀπὸ τὴ φύση της θλιβερή.

β) Πρέπει ἐπίσης νὰ μνημονεύσω ἰδιαίτερα σ' αὐτὴν τὴν αἴθουσα, ὅτι ὁ Γιάννης τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης του στὸ σπίτι στὴν Ἀθήνα, ποὺ ἀγοράσθηκαν μαζὶ μὲ τὴ σύζυγό του Θεοδοσία, θέλει τελικῶς νὰ περιέλθουν στὴν Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν καὶ, μὲ τὴ συγκατάθεση καὶ τῆς Θεοδοσίας, τὸ ἴδιο ὁρίζει καὶ «γιὰ τοὺς ὑπάρχοντας ζωγραφικοὺς πίνακες».

Ριζάρειος, Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν καὶ Ἀρίστη, εἶναι τὰ κεφάλαια τῆς Διαθήκης. Μὲ τὴν τελευταία ὑπ' ἀριθ. 16 παράγραφο τῆς Διαθή-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κης του ὁ Γιάννης Σαραλῆς, παρακαλεῖ τὴ σύζυγό του Θεοδοσία, τοὺς ἐκτελεστὰς τῆς Διαθήκης του καὶ τὸν ἐκάστοτε Πρόεδρο τῆς Κοινότητος Ἀρίστης, ὅπως «μὴ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκταφὴν ἐκ τοῦ τάφου μου». Ὁ Γιάννης ἤθελε νὰ μείνει γιὰ πάντα ἐκεῖ στὸ μετερίζι του, στὰ ριζὰ τοῦ Ρουϊνίκου, τῆς Γκραμπάλας, γιὰ ν' ἀγναντεύει μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του τὸ περιβόλι τῆς λεκάνης τοῦ Βοϊδομάτη καὶ τὰ βουνὰ τοῦ Παπίγκου.

Τὸ χατήρι του ἔγινε, ὅπως θὰ τὸ δοῦμε σὲ μιὰ σειρὰ λίγων ἐγχρωμων διαφανειῶν, μὲ τὶς ὁποῖες θὰ τελειώσουμε τὴ σύντομη σκιαγραφία τῆς προσωπικότητας τοῦ Γιάννη Σαραλῆ, ποὺ εἶναι ἀξεχώριστη μὲ τὸν τόπο του, τὴν Ἤπειρο, τὸ Ζαγόρι, τὴν Ἀρίστη.*

ΦΩΤΗΣ ΠΕΤΣΑΣ

* Δὲν εἶναι εὔκολο νὰ δοθοῦν στὸ «Ἡμερολόγιο» οἱ ἐγχρωμες εἰκόνες, ποὺ παρουσιάσθηκαν στὴν ὀθόνη καὶ, μὲ τὸν πρέποντα διαμνημονισμό, συμπλήρωσαν τὸ κείμενο τῆς | ὁμιλίας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰκόνων ἦταν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ἀρίστης, ὅπου ὁ Γιάννης «ὡς μαθητὴς τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου ἔψαλνε μὲ τὸ σταυρὸ καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα, ὡς μαθητὴς τοῦ Σχολαρχείου ἔλεγε τὸν Ἀπόστολο καὶ ὡς Ριζαρέϊτης ἔψαλλε, ῥασοφόρος». Ἦταν ἐπίσης ἡ εἰκόνα τοῦ σπιτιοῦ στὴν Ἀρίστη, ποὺ ὁ Γιάννης κληροδότησε στὴν γενέτειρα, ἡ αἰώνια κατοικία τοῦ Γιάννη στὰ ριζὰ τῆς Γκραμπάλας καὶ ἄλλες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

Ο ΜΑΥΡΟΣ ΚΥΚΛΟΣ

(Διήγημα)

Μη σκάβεις τον πηχτόν αέρα,
πάλι ο μαύρος κύκλος θα φανεί.

Πνιγόμουν και βγήκα στον εξώστη. Ίσως, σκέφτηκα, ξεχάσω για λίγο τα βάσανα. Μενεξεδένια τούλια κρέμονταν πάνω στο αιθέρια γαλάζιο της λίμνης. Οι πτυχώσεις του κυματίζαν απαλά θαμπώνοντας τα μακρινά βουνά. Αισθάνθηκα τις σπείρες του φιδιού που με ζώνει τακτικά να χαλαρώνουν. Ύστερα σύρθηκε στο δωμάτιο κατά τη φωλιά του. Μα πάλι, ώσπου να με πάρει ο ύπνος —αν με πάρει— θα κουλουριαστεί σφιχτά ξανά και ξανά πάνω μου μέσα στα άγρια μεσάνυχτα. Ανάσανα βαθιά, λυτρωτικά.

Τότε πέταξε το λελέκι από το μιναρέ που φωλιάζει στην πλαϊνή πολυκατοικία. Απόργισα που έμεινε ολομόναχο. Τ' άλλα ταξιδεύτηκαν από τα Γιάννινα. Το κουβέντιασαν οι γέροι στο ΚΑΠΗ. Πάντα κουβεντιάζουν τις αλλαγές στη φύση οι γέροι. Αυτό σκάθηκε ανήμπορο να πετάξει μακρυά ή βαρέθηκε πια το πήγαιν' έλα μια ζωή. Κουνήθηκε η κεραία της τηλεόρασης ώσπου ισορρόπησε στο ένα πόδι. Χαμήλωσε το κεφάλι κρύβοντας το ράμφος στα πούπουλα του στήθους. Ήταν σα να το βάραινε όλη η δυστυχία του κόσμου. «Όχι ολάκερη δική σου φίλε, τη μοιράζεσαι με μιλιούνια ανθρώπους», ήθελα να του μιρμήσω.

Κάπου άναψαν φώτα. Κατά το νοτιά φάνηκαν στην ώρα τους οι πρώτες κουρούνες. Γύριζαν από τα δοσκοτόπια τους. Ζυγώνοντας έκαναν περίεργο ζικ-ζακ πάνω από το λελέκι και γαντζώθηκαν σε κοντινές κεραίες. Πίσω τους ακολούθησαν άλλα μπουλούκια και άλλα. Έπηξαν οι αλουμινένιες βέργες από μαύρα πουλιά. Παράτεκαν δουβά το γέρτκο λελέκι στη θλίψη του, δίχως έναν κρωγμό ή αλληλοτσιμπήματα, λες και ξενυχτούσαν πεθαμένο. Αυτό κράτησε ώσπου το μεγάλο πουλί τίναξε νωθρά τα φτερά δυο τρεις φορές, βγήκε πάνω από το μαύρο κύκλο και χάθηκε στο γκιφώς. Φτερούγισε και το κοπάδι κατά τις πάπιες του κάστρου όπου κουρνιάζει.

Η ανεξήγητη συμπεριφορά των πουλιών ανάσυρε στη μνήμη μου παρόμοια σκηνή μ' ένα γεροντάκι στη θέση του λέλεκα τον καιρό του μεγάλου πόλεμου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ανοίγοντας το παραθυρόφυλλο που το χτυπούσαν επίμονα, λαχτάρησα. Αχνίζοντας, τεντώθηκε ως το πρόσωπό μου υγρή μουσούδα. Άλογο ήταν. Με κοίταξε ειρωνικά ανοιγοκλείνοντας ελαφριά τα βλέφαρα.

— Με τρόμαξες, είπα.

— Αυτό δεν ήταν τίποτα, πίσω έρχονται οι λαχτάρες. Όχι ύπνο απόψε. Αναμένεται εισβολή... όλες οι πληροφορίες συγκλίνουν. Πύκνωσαν οι κινήσεις τους..., απάντησε ο καβαλάρης και ήταν σα να κάρφωνε τις λέξεις στον παγωμένο αέρα.

— Μου τα πρόφτασε ο αστυνόμος...

— Θα κάνω έφοδο στα φυλάκια, συμπλήρωσε τραβώντας το χαλινάρι του ζώου που πισωπάτησε.

Γνωριστήκαμε σαν κοντοχωριανοί, στην άλλη άκρη της χώρας μας, στην πολίχνη Ν., δυο δραπελιές από τα σύνορα. Αυτός έφεδρος ανθυπολοχαγός κι εγώ πρωτοδιορισμένος δάσκαλος. Ήταν παλιγκάρι κυπαρισσόκορμο και ντόμπρο, ταίριαζαν τα χνώτα μας.

Μάργωσα στο ανοιγμένο παραθύρι, αν και έντεχα το κρύο γιατί μεγάλωσα σε δουνό. Άκουγα τον καλπασμό να βγαίνει στο βάθος τόσο μακριά, λες και ανηφόριζε το άλογο στο Γαλαξία. Γύρισα μισός έξω από το περβάζι όταν έπεσαν πιστολιές. Αρχή του μακελιού, πίστεψα. Φαντάστηκα το φίλο να γέρνει από τη σέλα σαν κομμένο έλατο, να φεύγουν τα πόδια από τους αναβολείς και το λυγερό κορμί ν' ακινητεί στην παγωμένη γη.

Κόπταξα το έτοιμο δαλιτσάκι, τα παπούτσια δίπλα στην καρέκλα. Θ' ακολουθούσα τις οδηγίες του αστυνόμου. «Απόψε, μου εμπιστεύτηκε, θα γίνει το σώσε. Όταν ακουστούν ριπές, έλα αμέσως με τις δασκάλες στη Διοίκηση. Διαθέτουμε το αυτοκίνητο της υπηρεσίας να κατεβείτε στην πόλη και μετά τύχη αγαθή». Δε ρώτησα για το ενδιαφέρον του. Κάποτε είπε πως αν ποτέ μπει ο εχθρός στην περιοχή μας, εκείνοι που θα «σφάγιασθούν, και θα σφαγιασθούν» πρώτοι θα είναι οι δάσκαλοι. Κι εγώ τον παρεξήγησα τότε. Νόμιζα πως μόνο για τη δασκάλισσα με τα τσαμπέζικα μάτια τον έκοβε και τον έσφαζε. Τώρα τον ευγνωμονούσα που μας έδινε μέσο να ξεφύγουμε.

Φόρεσα το πανωφόρι, δοκίμασα το κλεφτοφάναρο. Ο δρόμος ήταν σπαρμένος παγίδες. Σε κάθε γειτονιά και αντιαρματική τάφρος με σιδερένια παλούκια μπηγμένα σε τσιμέντο, όρατα εναντίον των τανκ. Αν άρχιζε νύχτα το κανονίδι θα σβύνανε τα φώτα, έτσι ψιθυρίζονταν. Εδώ και μερικά δράδια είχαμε ρεύμα δίχως πολύωρες διακοπές. Η πολίχνη έπαιρνε το ηλεκτρικό από αλευρόμυλο. Ο ιδιοκτήτης του έδειχνε ανθρωπάκι, μα αποδείχτηκε μέγα κουμάσι. Μαέστρος στο καμουφλάζ. Όπως έμαθα κουβαλήθηκε στην πολίχνη πριν από χρόνια κι εγκατάστησε πετρελαιοκίνητο μύλο. Από που κράταγε η σκούφια του κανένας δεν ενδιαφέρθηκε να ερευνήσει τότε. Φώλιαζε για καλά στην παραμεθόριο περιοχή, πλάι στα οχυρά. Σαν άρχισε ο πόλεμος και οι αρχές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρατέντωσαν τα μάτια τους για κατάσκοπους, αυτός κρίθηκε υπεράνω πάσης υποψίας. Είπαμε καλόβολο ανθρωπάκι που σήκωνε και καρπαζιά και στο ζύγι άγιος. Όμως τον τελευταίο καιρό ο αλευρόμυλος όλο χαλούσε και κάθε λίγο και λιγάκι μέναμε στα σκοτάδια. «Παλιά μηχανή, έφαγε τα ψωμιά της», έτσι δικαιολογούσε την κατάσταση. Μουρμούριζαν οι κάτοικοι, αλλά δε γίνονταν και διαφορετικά. Όμως η χωροφυλακή ψυλλιάστηκε. Πώς γίνεται να δουλεύει τη μέρα ρολόι και να σκανταλίζεται πάντοτε νύχτα; Οδηγήθηκε στο συμπέρασμα πως ο μυλωνάς από σκοπού βύθιζε την πολίχνη στο σκοτάδι. Κάτι ήθελε να καλύπτει. Έτσι τον τσάκωσαν τη στιγμή που έδινε σε άνθρωπο του εχθρού σχεδιαγράμματα με τις θέσεις των αντιαρματικών τάφρων. Μα θέλησε ο καλός μας να το σκάσει στο σκοτάδι. Μπερδεύτηκε σε σακκιά με άλεσμα και πάρτον κάτω. Άνοιξε το καύκαλό του. Σκόπιμα, νομίζω, διέδωσαν οι χωροφύλακες πως αν και τον τυράγνησαν άσπλαχνα δεν του πήραν μιλιά. «Σκληρός άντρας ο μπαγάσας, σκληρότερος και από τις τσαρουχόπροκες του καπετάν Άγρα μας», έλεγε και ξανάλεγε ο αστυνόμος. Ξεστόμιζε συχνά τέτοιες κοτσάνες που είχαν σχέση με το Μακεδονικό αγώνα.

Ο μυλωνάς, μέρες πριν, με είχε σταυρώσει ρωτώντας τι και ποιό: τόπο καταγωγής, τι λένε οι δικοί μου για τον πόλεμο που γίνεται κοντά στα μέρη τους, για τους γνωστούς μου έφεδρους του οχυρού και το ηθικό τους, πότε θα καλέσουν την κλάση μου και παρόμοια. Εγώ, πέρα βρέχει. «Για να ρωτάει τόσα θα μου κάνει προξενιό», εκεί βοσκούσε ο νους μου.

Ανάλαβε ο στρατός τον αλευρόμυλο και απόλαυσα βιβλία και βιβλία στις ατέλειωτες νύχτες. Ναρκώνονταν έτσι και το τέρας της μοναξιάς. Πρόβλημα βιβλίων δεν υπήρξε. Κάποτε στην πολίχνη λειτουργούσε παράρτημα δημοκρατικής νεολαίας. Από το ξεχέρσωμα για να βλαστήσει «ο τρίτος ελληνικός πολιτισμός», σώθηκαν βιβλία της στην αποθήκη της Επιθεώρησης όπου με απόσπασαν αφού πια δε λειτουργούσαν τα σχολεία. Μακαρίζω τα χέρια σου δάσκαλε που τα παράχωσες κάτω από σωρούς φακέλων. Ανάμεσα σε μπροσούρες και γεωργικά ξέθαψα και κάμποσα λογοτεχνικά.

Τα βράδυα, κάτω από την πυρωμένη θερμάστρα, χουζούρευε το γατάκι. Πότε τεντώνονταν κάνοντας το κορμάκι του γεφύρι, πότε έπαιζε γκολφ χτυπώντας γυάλινη μπίλια που συνήθως χάνονταν κάτω από το κρεβάτι για να την ανακαλύψει την άλλη μέρα η σκούπα. Ανταμώσαμε κάποιο παγωμένο βράδυ την ώρα που γύριζα σπίτι μετά το φαγητό. Οι εργένηδες υπάλληλοι, ακόμα και αξιωματικοί, τρώγαμε στο ίδιο μαγέρικο της πολίχνης. Προχωρούσα γοργά με σηκωμένους γιακάδες. Με περίμενε ο Πρίγκιπας Μίσκιν* να συνεχίσουμε τα δικά μας. Περνώντας κοντά σε ξύλινο φράχτη πήρε τ' αυτί μου νιαούρισμα παρακαλεστικό. Προχωρούσα και η φωνούλα με συνόδευε.

* Ήρωας του Ντοστογιέφσκυ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ανοίγοντας την πόρτα τρύπωσε και το γατί στην κιβωτό. Μου κόλλησε, μα γρήγορα ένοιωσα γι' αυτό τρυφεράδα. Έτσι γίναμε δυο στο δωμάτιο που βρέθηκε αφού κοιμήθηκα βδομάδες και βδομάδες στο πανδοχείο της βρωμιάς που δε θα το καταδέχονταν κανένας Σάντσος. Ήταν το τελευταίο σπίτι προς το μέρος των συνόρων και ίσως γι' αυτό δεν το θέλησαν άλλοι υπάλληλοι, ίσως και γιατί κυκλοφορούσε κάποια φήμη που την πληροφορήθηκα όταν ήταν αργά πια. Καινούριο το σπίτι, πρόσχαρο το δωμάτιό μου, ολημερίς γιομάτο ηλιόφως. Το περιποιόμουν μονάχος. Έβλεπες ως το βάθος του τοπίου. Παρακολουθούσα τα πετούμενα που τραμπαλίζονταν στ' ακρόκλωνα των βάτων και άλλα πως τσιμπούσαν τους παγωμένους βόλους των χωραφιών. Άκουγα τα δυσοίωνα μουγγανιτά των βουβαλιών, λες και μύριζαν αίματα σφαγμένων συντρόφων. Γέμιζε η κοιλάδα παράπονο. Γύριζαν στραβά το λαιμό προς τα ουράνια και κρέμονταν μέχρι το χώμα το πηχτό σάλιο τους. Έδιναν την εντύπωση πως τα φόβιζε κάτι κρυμμένο στα σύγνεφα και προσπαθούσαν ν' αμυνθούν με τα στριμμένα κέρατα.

Εκείνο, λοιπόν, που έμαθα για το δωμάτιο μα κατόπιν εορτής, με γέμισε έγνοια.

— Μου ηνωρθώθησαν αι τρίχες ως επληροφορήθην την ενοικίασιν. Κατά τας διαδόσεις ο γέρων μετά του οποίου συνοικείς δεν έχει σώας τας φρένας. Ουδείς γνωρίζει εάν και κατά πόσον είναι επικίνδυνος... Αυτά μου αποκάλυψε ο καθαρολόγος διευθυντής του εξαθέσιου δημοτικού της πολίχνης.

Ποτέ δεν έμαθα κάτι για την τρέλα του γέρου και αν γνωμάτευσαν γιατροί. Μα, κάλλιο το μάτι παρά τ' όνομα, ζουρλό τον ανέβαζαν, τρελάρα τον κατέβαζαν. Τις πρώτες μέρες, όταν τον έβλεπα στην αυλή να κόβει ξύλα για τις θερμάστρες, τον συμπαθούσα. Ψηλός, λιπόσαρκος με το πουκάμισο κουμπωμένο μέχρι το λαιμό, βογγούσε καθώς κατέβαζε το τσεκούρι. Με δυο τρία χτυπήματα λιάνιζε κοντόχοντρα κλωνάρια και γιόμιζε η αυλή πιπεράτη ευωδιά αγριοκερασιάς. Ακουμπούσε στο στειλιάρι κι αλλάζαμε δυο κουβέντες. Τον φίλευα τσιγάρο κι αυτός με κοίταζε καλωσυνάτα κάτω από τα δασιά του φρύδια. Ξέκοψα όταν έμαθα για τα μυαλά του. Περνούσα λοξά και φράχτη φράχτη ώσπου αμπάρωνα την πόρτα. Είχα μελετήσει τρόπο διαφυγής αν την έσπαζε ζητώντας, πάνω στην τρέλα του, να με κομματιάσει. Θα πηδούσα από το παραθύρι που κοίταζε στο δρόμο. Τι στο διάολο του άφηναν το τσεκούρι! Παρατήρησα πως η χήρα νύφη και τα εγγόνια του γέρου δεν είχαν πολλά σύρτα - φέρτα μαζί του. Κάθονταν στο πίσω μέρος του σπιτιού που είχε ξεχωριστή είσοδο.

Περνούσε η ώρα. Πάγωσε το δωμάτιο, όμως άλλοι πυροβολισμοί δεν ακούστηκαν. Ηρέμησα κάπως. Έκλεισα τα τζάμια. Γέμισα με ξύλα τη θερμάστρα. Το δωμάτιο έγινε πάλι φιλικό. Πολύ αργότερα ακούστηκε καλπασμός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— Κοιμήσου τώρα, είπε ο φίλος, αν ήταν να γίνει θα είχε αρχίσει.
— Ζεις; και οι πιστολιές;
— Μας ρίχτηκαν λύκοι, είπε και τον κατάπιε η νύχτα.

Ξημέρωσε και ήταν ηλιόλουστη εκείνη η Κυριακή. Βρήκα χόβολη στη θεριάστρα. Το γατί πήδησε στα γόνατά μου ζητώντας αγάπη. Αντί για χάδια δούτηξα τη μούρη του στο τασάκι. Πνίγηκε από το γάλα και φταρνίζονταν. Έφκιασα τον καφέ μου, άναψα τσιγάρο. Ας χουζούρευα μια σταλίτσα ακόμα, ας έκλεβα λίγα λεπτά από την υποχρεωτική εμφάνισή μου στην εκκλησία... υπάλληλος γαρ, ψευδευλαβής. Μ' αυτά και μ' αυτά ξαστέρωσε η καρδιά μου.

Με την τελευταία γουλιά αναποδογύρισα το φλιτζάνι να φανούν στα ντελβέδια τα μελλούμενα. Μιμήθηκα τις κινήσεις παλιάς γειτόνισσας που πρόλεγε πάντα πως θα μου τύχουν στη ζωή όλες οι χαρές του κόσμου. Είναι στον άλλο κόσμο η ψεύτρα να δει και να μάθει πόση πίκρα με πρόσμενε στο γέρμα της ζωής. Πάνω στην κίνηση βρόντησε η πόρτα.

«Χότζια, ε χότζια, άνοιξον». Ήταν η φωνή του γέρου. «Πάει, τον έπιασε η κρίση», σκέφτηκα. «Άνοιξόν με χότζια», επέμενε.

Τι να κάνω; Άνοιξα πρώτα το παραθύρι για να υπάρχει τρόπος διαφυγής και μετά ξεσύρτωσα την πόρτα. Φάνηκε αξούριστο το μούτρο του γέρου. Έδειχνε εντελώς ήρεμο.

— Έλα παπού, τον καλόπιασα, να σου ψήσω καφέ, να φουμάρεις.

— Όχι γιαβρούμ, να έρχεσαι εσύ στην κουζίναν. Σκέφτηκε λίγο και συμπλήρωσε: Τζιάνεμ, σημ πατρίδαμ το δάσκαλο ελέγαμά τον χότζια.

Είναι αδύνατο να θυμηθώ όλα τα λόγια του γέρου. Πρόφερε τις ποντιακές λέξεις κολλημένες τη μια με την άλλη σε ρυθμό που δύσκολα έπιανες το νόημά τους. Όταν δεν έβρισκε την κατάλληλη, μπάλωνε τη φράση με τούρκικη.

Καταλάγιασε ο φόβος. Ο παπούς φαίνονταν εντάξει, ησυχότατος. Πήγαμε προς την κουζίνα. Έμπαινα εκεί τακτικά, μια πάντα όταν ήμουν βέβαιος πως λείπει αυτός. Ήταν δολιχιά, τσιμεντοστρωμένη. Έκανε τόπο να περάσω πρώτος. Ταλαντεύτηκα στις μύτες των παπουτσιών να μη πατήσω τα χαρτονομίσματα που σκέπαζαν άκρη σ' άκρη το πάτωμα. Ήταν ρούβλια! Από τη χρήση και το χρόνο είχαν σκουρήνει. Η ξανθιά γενιάδα του τσάρου Νικολάου του Β' έδειχνε σαν από ταμπάκο βρωμισμένη. Μετά το ξάφνιασμα, φυσικά πήγε ο νους μου στη ζούρλια του γέρου. Κοιταχτήκαμε. Τριμούλιαζε, ανεβοκατέβαζε τους ώμους, όπως κρύωνε και η όψη του πικρή, σταφιδιασμένη.

— Άτα ρούβλια τα λόρα μου. Είχα βίον πολλά, αφέντης σον Πόντον, πάει χάρεται ο τούρκος. Στην Κριμαίαν έχα σαμάτα τα χωράφεν μουν. Αφήκα τάφους κι εκουβάλησα έναν τέγκο ρούβλια. Τώρα αντά αξίζνε έναν τρύπιο δεκάρα. Το τριτον την φοράν έρθαμεν αδά. Είπαμε τέλωσαν τα βάσανα, επό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νεσέ μας η Παναγία Σουμελά. Εφέκα όλσον την δύναμή μ' εδώ. 'Οπου εν ατά αθάφνατα οι μπόμπες (όπου νάναι θα τα θάψουν κι αυτά οι δόμιδες). Αρπάζνατα οι αλλόφυλοι. Ντο αίνταν τα έρημα τ' αγγόνε μ' (τι θ' απογίνουν τα έρμα μου αγγόνια);

Αναστέναζε από τα φυλλοκάρδια και ήταν σα να προσπαθούσε ν' ανασηκώσει βράχο που τον καταπλάκωσε. 'Υστερα έγειρε το κεφάλι καθώς πληγωμένο πουλί.

Να του μιλούσα, μα τι να του πω; Κούφια λόγια έρχονται τέτοιες στιγμές στο στόμα, χαζομάρες που προσβάλλουν εκείνον που τα ξεστομίζει αντί να αποδυναμώσουν την πίεση του απαραγιού. Δεν είπα τίποτα, μόνο σκύβοντας άγγιξα ευλαβικά με τα χείλη το ρικνό χέρι.

Ξεπόρτισα. Η θερμοκρασία είχε ανέβει αρκετά. Το Αιγαίο έστελνε πια και σε μας τα φιλιά του. Υποψία εαρινής ευδίας περνούσε στην κοιλάδα. Η εκκλησία βρίσκονταν στο άλλο άκρο, δε διαζώριουν. Επιθυμούσα να πλανηθώ στα χωράφια, να σκορπίσει στους πέντε άνεμους η συναισθηματική φόρτιση από το περιστατικό, να ξεχαστώ ακολουθώντας την αστμένια νεροσυρμή.

Μα δεν πήγα στην εκκλησιά της πολίχνης Ν. εκείνη την Κυριακή, δεν πήγα ποτέ ξανά εκεί. Η έντονη κίνηση στους δρόμους, τα κάρα που τα φόρτωναν διαστικά με ρούχα, χαλκώματα και άλλα, μαρτυρούσαν το κακό. Εκκενώνονταν η περιοχή από τους άμαχους. 'Επρεξα στο Γραφείο της Επιθεώρησης. Υπηρεσιακοί φάκελοι, έγγραφα, όλα πεταγμένα στο πάτωμα.

— Φύρδην μίγδην τα βρήκα, είπε η δασκάλα κλαίοντας.

Παρακάλεσε να τη βοηθήσω να βρει τα χαρτιά της, ό,τι την αφορούσε, να τα πάρει να φύγει αμέσως, όπως έκαναν πριν απ' αυτή και άλλοι. Μας διέκοψε ο ερχομός του παπαδάσκαλου. Αραβίδα στην πλάτη και σταυρωτά φυσεκλίκια στο στήθος. Μου έδωσε το χέρι λέγοντας πως ίσως στον άλλο κόσμο ξαναβρεθούμε. 'Εδγαινε αντάρτης. Τότε δεν κατάλαβα τι νόημα είχε η απόφασή του, τη θεώρησα μελοδραματική. Αργότερα, όταν φούντωσε το αντάρτικο στα βουνά μας, κατάλαβα. 'Εσσι είχα την τιμή να χαιρετήσω τον πρώτο αντάρτη μας, το χαρισματικό παπαδάσκαλο των «δύο μαρτύρων» με τη μακριά γκρίζα γενάδα από την Τραπεζούντα του Πόντου· λίγο παπάς και λίγο δάσκαλος, μια μια ζωή αντάρτης. Δεν ξέρω τι απόγινε, αν το μαλλιαρό κεφάλι του παλουκωμένο έγινε θέαμα, αν μνημονεύεται πουθενά τ' όνομά του που το ξέχασα κι εγώ.

'Επρεπε κάποτε να πάρω το δαλιτσάκι και να φύγω, δεν ήξερες πότε θα σκάσει η πρώτη οβίδα και η πολίχνη Ν. βρίσκονταν ανάμεσα στους δυο στρατούς. Σπρώχνοντας την αυλόπορτα έγινα μάρτυρας αλλόκοτης σκηνής. Στη μέση της αυλής όρθιος ο γέροντας και καθισμένες πάνω σε μπόγους γύρα του κάμποσες μαυροφόρες γυναίκες. Γριές ήταν, νιες ήταν, δε φαίνονταν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μπορεί να ήταν και οι καλόγριες του κοντινού μοναστηριού. Κόλταζαν χαμηλά στα πόδια του γέρου που ακινητούσε με σκυμμένο κι αυτός το κεφάλι. Η στάση της σύναξης είχε κάτι το τελειτουργικό. Σε ήσυχους καιρούς μπορεί να τη χαρακτήριζες και θεατρινίστικη. Μπήκα στο δωμάτιο απαρατήρητος. Το γατί έλειπε, θα ήταν στην κουζίνα, είχε πιάσει φιλίες και με το γέρο. Άφησα όσα χρήματα χρωστούσα από νοίκι. Αποχαιρετούσα με θλίψη βιβλία και γατί. Για τα κλινοσκεπάσματα που είχα κουβαλήσει από το σπίτι μου ούτε σκέψη να τα πάρω, μήτε που τα λυπήθηκα.

Πρόκανα το τελευταίο φορτηγό που πήγαινε αργό και κουνηστό, κατάφορτο. Ελεεινό όχημα, ανάπηρο. Σε λίγο λαμπάδιασε η μηχανή του. Κόντεψε να καούμε. Σβήσαμε τη φωτιά πετώντας της άμμο. Έκοψε, έσμιξε καλώδια ο οδηγός, κατάφερε να το κινήσει. Στη μεγάλη κατηφόρα πριν από τη Μακεδονική πεδιάδα, τον είδα. Βγήκε από μονοπάτι τραβώντας με σκοινί τη βουβάλα, το ήμερο ζωντανό της αυλής που μου έγλειφε τα χέρια. Είχε ριγμένο στη ράχη της δισάκι με όσα μπόρεσαν να χωρέσουν από το δικό του. Πάνω του δεμένη η γαλοπούλα, αυτή που θύμωνε και φούσκωνε κάτω από το παραθύρι μου όσες φορές είχα όρεξη για πειράγματα. Πλάι της, αν διάκρινα καλά, γαντζωμένο το γατί μας. Το δεινό φως έλουζε άνθρωπο και ζώα λαμπρά· χαιρόσουν χρώματα Φλαμανδού ζωγράφου. Όμως, όταν ξεμακραίναμε, έρεψε όλη η γλύκα του πίνακα και τότε, βεβαιώνω, μεταμορφώθηκε ο γέρος σε τεράστιο σκίουρο. Άρχισε να πηδάει νευρικά από βαλανιδιά σε βαλανιδιά ψάχνοντας, νομίζω, για κουφάλα να κατοικήσει. Έβγαλα το μαντήλι δήθεν να σκουπίσω τα χείλη. Όπως το κούνησα αποχαιρετώντας, μεταμορφώθηκε κι αυτό σε σπόγγο στάζοντας στο καπέλο του δυπλανού μου χολήν και όξος.

Σκέφτομαι πως η σκηνή στην πολίχνη Ν. δε δέχεται άλλη ερμηνεία εκτός από το τυχαίο, όμως η ανάλογη με τον κύκλο των μαύρων πουλιών δεν έχει κάποιες προεκτάσεις;

ΦΡΙΞΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΩΥΣΕΩΣ, Μοναχοῦ

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΙ

Ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἁγιορειτικὴ προσωπογραφία καὶ μὲ τὶς σχέσεις Ἁγίου Ὄρους καὶ Ἠπείρου παρουσιάζουμε, ὕστερα ἀπὸ τοὺς Ἠπειρῶτες Συμεωνοπετρίτας μοναχούς[1], τοὺς Ἠπειρῶτες μοναχοὺς τῆς ἱερᾶς μονῆς Κουτλουμουσίου καὶ τῶν ἐξαρτημάτων της[2].

Ἡ σήμερα κοινοβιακὴ μονὴ τοῦ Κουτλουμουσίου, κτισμένη παρὰ τὴν «πάλαι ποτὲ ἀκμάσασαν Σκήτην τῶν Καρεῶν», ἔχει νὰ ἐπιδείξει μιὰ λαμπρὴ ἱστορία. Γράφει περὶ αὐτῆς ὁ ἰατροφιλόσοφος Ἰωάννης Κομνηνὸς καὶ μετέπειτα μητροπολίτης Δρύστρας Ἱερόθεος, ποὺ τὴν ἐπισκέφθηκε στὰ 1698, στὸ ὡραῖο προσκυνητάρι του:

«Τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ Κουτλουμοίση εἶναι ὡραῖον εἰς τὸ κάλλος καὶ ἀξιόλογον· κτίσμα πρῶτον μὲν τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ· ὕστερον δὲ πηγαίνωντας ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ἔχωντας ἔχθραν εἰς τοὺς καλογήρους, διατὶ δὲν τὸν ἐπροσκύνησαν, τὸ ἐγκρέμισεν ὅλον καὶ αὐτό, καθὼς καὶ ἄλλα πολλὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ὁ ἐκλαμπρότατος ὅμως αὐθέντης τῆς Βλαχίας Νεάγουλος βοεβόνδας, μετὰ χρόνους πολλούς, καὶ Ράδουλας βοεβόνδας οἱ Βασσαράβαι, καὶ Μίριζας βοεβόνδας, καὶ βιντίλας βοεβόνδας, καὶ' ὀλίγον τὸ ἀνεκαίνισαν ὅλον· οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται ἱστοριομένοι τριγύρω εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡσὰν ὁποῦ ἐσπάθησαν μετὰ τὸν πρῶτον δεύτεροι κτήτορες καὶ καλλωπισταὶ τοῦ ἁγίου ἐκείνου μοναστηρίου. Τιμᾶται ἡ ἐκκλησία εἰς ὄνομα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ· καὶ εἶναι κτισμένη ἐπάνω εἰς τέσσαρας στύλους κτιστούς, ὅλη ἱστοριομένη μὲ εὔμορφην ζωγραφίαν. Ἔχει τέμπλον ὡραῖον καὶ πολυέλαιον, καὶ χορόν, καὶ μανουάλια παντοῖα, ὅλη ἐπάνωθεν μολυβδοσκεπασμένη. Εὑρίσκεται εἰς τοποθεσίαν πολλὰ εὔμορφην, καὶ κελλία ἔχει ἐξαίρετα. Ἔχει δὲ καὶ ἅγια λείψανα διάφορα...»[3].

Δυστυχῶς διάφορες καταστροφὲς ποὺ ὑπέστη ἡ μονὴ ἀφάνισαν μέρος τοῦ ἀρχείου καὶ ἰδιαίτερα οἱ πυρκαϊὲς τοῦ 1856 καὶ τοῦ 1870. Μοναχολόγια ἀρχίζουν νὰ ὑπάρχουν μόλις ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας[4]. Τὸ ὑπάρχον ἀρχεῖο δὲν ἔχει ἀκόμη δεόντως μελετηθεῖ ὥστε νὰ μᾶς δώσει στοιχεῖα καταγωγῆς τῶν Κουτλουμουσιανῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι στὸ πλεῖστον τους ὅμως ἦσαν Ἑπτανήσιοι καὶ μάλιστα Ζακύνθιοι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν μοναχολογίων καὶ πληροφορίες γηραιῶν Γερόντων[5], τοὺς ὁποίους θερμὰ εὐχαριστοῦμε, ἔχουμε τὰ ἑξῆς γνωστὰ ὀνόματα Ἠπειρωτῶν Κουτλουμουσιανῶν:

Μοναχὸς Γεράσιμος (τέλη 19ου αἰ.). Γέροντας τοῦ κελλίου Ἅγιος Γεώργιος[6]. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Β. Ἤπειρο. Τὸ κοσμικό του ὄνομα ἦταν Γεώργιος. Ἦταν ἄριστος τεχνίτης κτίστης. Ἔργο του ὡραῖο εἶναι τὸ ἀντιπροσωπεῖο τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἰβήρων στὶς Καρυὲς καὶ τὸ ἴδιο τὸ κτίριο τοῦ κελλιοῦ του. Λέγεται μάλιστα πὼς τὸ κελλί του τὸ ἔκτισε δύο φορὲς γιατὶ δὲν τοῦ ἄρεσε τὸ πρῶτο κτίσιμο. Εἶχε δύο ὑποτακτικοὺς συμπατριῶτες του, τὸν Εὐγένιο καὶ τὸν Βασίλειο. Ἀναφέρεται ὡς αὐστηρὸς καὶ καλὸς μοναχός. Ἐκοιμήθη μετὰ τὸ 1894.

Μοναχὸς Ἀβράμιος (ἀρχὲς 20ου αἰ.). Γέροντας τῆς καλύβης τοῦ Ὁσίου Γερασίμου τοῦ Νέου Ἀσκητοῦ, τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἡ ὁποία ἀνήκει στὴν ἱερὰ σκήτη τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος[7]. Τῆς καλύβης ὑπῆρξε νέος κτίτορας μετὰ τῆς συνοδείας του, τὸ 1908, τὴν ὁποία μεγάλωσε καὶ λάμπρυνε ὥστε ν' ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς ὡραιότερες καὶ τὴ μεγαλύτερη καλύβη της σκήτης[8]. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Β. Ἤπειρο. Ὑπῆρξε ὑποτακτικὸς κατ' ἀρχὰς τοῦ περιβόητου ἀσκητοῦ Χατζη - Γεώργη, ὁ ὁποῖος τηροῦσε ἕνα λίαν αὐστηρὸ πρόγραμμα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς πολλοὺς μαθητές του[9]. Στὰ ἔτη 1905—1906 ὑπῆρξε ὁραστήριος Δικαῖος τῆς σκήτης. Ἐπὶ δικαιάτου του προσκόμισε κι ἀφιέρωσε ἀρκετὰ δῶρα στὸ Κυριακό[10]. Ὑπῆρξε ἐξαίρετος ἁγιογράφος, καλὸς ἱεροψάλτης, δίκαιος, ὁραστήριος, φιλόκαλος καὶ φιλακόλουθος. Στὴν τετραμελῆ συνοδεία του δὲν παρέδωσε μόνο μαθήματα ἁγιογραφίας καὶ ψαλτικῆς ἀλλὰ καὶ τὸ ἀσκητικὸ φρόνημα, ποὺ εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν ἐνάρετο Γέροντά του Χατζη - Γεώργη. Ἐκοιμήθη μετὰ τὸ 1912 καὶ πρὸ τοῦ 1917.

Μοναχὸς Γεράσιμος. Ὑποτακτικὸς τοῦ παραπάνω ἀναφερόμενου Γέροντος Ἀβραμίου. Εἶχε δύο ἀδελφούς. Κατὰ σάρκα συμμοναστὲς στὴν ἴδια καλύβη, τὸν Γεώργιο καὶ Λουκᾶ, ποὺ ἀναφέρονται παρακάτω. Ἦταν καὶ αὐτὸς ἁγιογράφος. Ἐκοιμήθη νέος ἀπὸ βαρειὰ ἀσθένεια μετὰ τὸ 1917.

Ἱερομόναχος Βησσαρίων († 26.12.1931). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ἄννα (;) Ἰωαννίνων, ὁ κατὰ κόσμον Βασίλειος τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Κωνσταντίνας, τὸ 1848. Μοναχὸς ἐκάρη τὸ 1878. Ἱερεὺς χειροτονήθηκε τὸ 1880. Διετέλεσε οἰκονόμος στὰ μετόχια τῆς μονῆς στὴ Ρουμανία καὶ στὶς Σέρρες, προϊστάμενος τῆς μοναστηριακῆς Γεροντικῆς Συνάξεως καὶ ἀντιπρόσωπος στὴν Ἱερὰ Κοινότητα. Διακρινόταν γιὰ τὴ λογιότητα, τὴν καλωσύνη, τὴ σοβαρότητα καὶ μεγαλοπρέπειά του. Ἀπεβίωσε στὶς 26.12.1931[11].

Μοναχὸς Εὐγένιος († 29.3.1933). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Γράψα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τζώρτζα Β. Ἠπείρου, ὁ κατὰ κόσμον Εὐάγγελος Κιάνος τοῦ Σωτηρίου καὶ τῆς Μαρίνας, τὸ 1840. Προσῆλθε στὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ παραπάνω ἀναφερομένου Γέροντος Γερασίμου, τὸ 1884. Ἐκάρη τὸ 1887. Πρὶν ἀπὸ τὴν Κουρά του ἐργάσθηκε ὡς ἐργάτης στὴν ξύλευση τῶν δασῶν. Ἦταν ἁπλὸς μοναχός, ἥσυχος, ἀγένειος κι ἀγράμματος. Μερικὲς φορὲς τὸν καλοῦσαν ὡς μάγειρο στὶς μοναστηριακὲς καὶ κελλιωτικὲς πανηγύρεις. Ἀπεβίωσε στὶς 29.3.1933, ἡμέρα Μεγάλη Τρίτη[12].

Μοναχὸς Βασίλειος († 25.3.1936). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Φλόκη Κορυτσᾶς Β. Ἠπείρου, ὁ κατὰ κόσμον Εὐάγγελος Νταϊκώλης τοῦ Γκίκα καὶ τῆς Ἑλένης, τὸ 1852. Προσῆλθε στὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὸ 1872. Ἐκάρη τὸ 1880. Ἂν καὶ ἀγράμματος πρίν, ὡς μοναχὸς διὰ τῆς ἐπιμονῆς του ἔμαθε μόνος του γράμματα καὶ μουσικά. Μάλιστα ἀναφέρεται ὡς καλὸς γνώστης τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὑπῆρξε ἥσυχος καὶ φιλακόλουθος μοναχός. Ἀπεβίωσε στὶς 25.3.1936, ἡμέρα ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου[13].

Μοναχὸς Γεώργιος († 1.12.1938). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ράχωβα Ἐρσέκας Β. Ἠπείρου, ὁ κατὰ κόσμον Χρῆστος Ἰωαννίδης τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Βασιλικῆς, τὸ 1865. Προσῆλθε κατ' ἀρχὰς στὴ συνοδεία τοῦ Γέροντος Χατζῆ - Γεώργη, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἔξοδο του τὸ 1882, ἦλθε μὲ τὸν Γέροντά του Ἀδράμιο στὴ σκήτη τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ὅπου καὶ ἐκάρη μοναχὸς τὸ 1883, στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Γερασίμου. Παρὰ τὶς ἐλάχιστες γραμματικές του γνώσεις ὑπῆρξε μουσικοδιδάσκαλος, καλὸς ἱεροψάλτης καὶ καλὸς ἁγιογράφος[14]. Διετέλεσε Δικαίος τῆς σκήτης καὶ ὑπῆρξε μοναχὸς καλῆς ὑπολήψεως καὶ ἀνδρείου φρονήματος. Ἀπεβίωσε τὴν 1.12.1938[15].

Μοναχὸς Γεράσιμος († 10.1.1942). Γεννήθηκε στὸ Βεράτιο Β. Ἠπείρου τὸ 1858. Κατὰ κόσμον ὀνομαζόταν Γεώργιος Τρυφωνίδης, τοῦ Τρύφωνος καὶ τῆς Αἰκατερίνης. Διετέλεσε περὶ τὰ τριάντα ἔτη καθιώτης[16] στὴν περιοχὴ τῶν Καρυῶν. Ἐκάρη μοναχὸς τὸ 1933. Στὸ κελλὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων[17] προσῆλθε τὸ 1937, ὅπου καὶ ἀνεπαύθη μετὰ πενταετία, στὶς 10.1.1942. Ὑπῆρξε μέτριος ἁγιογράφος καὶ ἱεροψάλτης[18].

Μοναχὸς Λουκᾶς († 3.9.1944). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ράχωβα Ἐρσέκας Β. Ἠπείρου τὸ 1880. Κατὰ κόσμον ὀνομαζόταν Περικλῆς Ἰωαννίδης τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Βασιλικῆς. Ἦταν κατὰ σάρκα ἀδελφὸς τῶν παραπάνω ἀναφερομένων μοναχῶν Γερασίμου καὶ Γεωργίου. Προσῆλθε στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Γερασίμου τὸ 1902. Μοναχὸς ἐκάρη τὸ 1903. Ὑπῆρξε καλὸς ἁγιογράφος[19] καὶ ἱεροψάλτης, πρακτικὸς ὀδοντίατρος καὶ μοναχὸς οἰκονόμος καὶ δίκαιος[20].

Μοναχὸς Νικόλαος († 7.2.1949). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Πλέσ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ ΕΝ ΤΩ ΟΡΕΙ ΤΟΥ ΑΘΩ ΚΕΙΜΕΝΟΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

στα Καλέντζι Ἰωαννίνων τὸ 1887. Κατὰ κόσμον ὀνομαζόταν Ἰωάννης Τσακούμης καὶ οἱ γονεῖς του Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη. Στὸ Ἅγιον Ὄρος προσῆλθε τὸ 1914 στὴ σκήτη τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῶν Ἰβήρων, ὡς ὑποτακτικὸς τοῦ Γέροντος Μαρκιανοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐκάρη τὸ 1916. Στὶς 5.7.1929 προσῆλθε στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς σκήτης τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ὡς ὑποτακτικὸς τοῦ λογίου Γέροντος Χριστοφόρου. Στὶς 15.10.1935 ἀναχώρησε καὶ ἀπὸ ἐδῶ. Στὶς 31.1.1939 προσῆλθε στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου, ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του, ποὺ συνέβη στὶς 7.2.1949. Στὴ μονὴ γιὰ ἕνα διάστημα εἶχε τὸ διακόνημα τοῦ μαγείρου. Ἐπρόκειτο περὶ ἁπλοϊκοῦ καὶ ἀσθενοῦς μοναχοῦ. Ὡς ἀσθενὴς παρέμεινε στὸν ἀρσανὰ τῆς μονῆς, στὸν πύργο τῆς Καλιάγρας[21].

Μοναχὸς Γεδεὼν († 25.12.1953). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ἀριπρίνοβα Τσιπίλοβας (:) Ἰωαννίνων τὸ 1877. Τὸ κοσμικό του ὄνομα ἦταν Γεώργιος Γεωργίου καὶ οἱ γονεῖς του ὀνομάζονταν Φώτιος καὶ Δέσπω. Στὴ μονὴ προσῆλθε τὸ 1909 καὶ ἡ κουρά του ἔγινε τὸ 1912. Γιὰ ἕνα διάστημα ἀναχώρησε στὴ μονὴ Καρακάλου, ἀλλ' ἐπέστρεψε μὲ τὸν ἡγούμενο Μακάριο[22]. Διῆλθε ἀπὸ τὰ διακονήματα τοῦ πορτάρη καὶ τοῦ ἀμπελικοῦ. Συνήθιζε νὰ μὴν ἀποχωρίζεται τὸ κομποσχοίνι του καὶ τὸ κομποσχοίνι του ποτέ. Ὑπῆρξε φίλος τοῦ ἐκδότη Κωνσταντίνου Δαυκάκη, τοῦ μετέπειτα Κορνηλίου μοναχοῦ[23]. Ἐπειδὴ ἦταν ὑπὲρ τῆς συχνῆς Θείας Κοινωνίας ὁρισμένοι τὸν κατηγοροῦσαν ὡς Μακραικτή. Οἱ περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς προσωπικότητός του ἀφηγήσεις διχάζονται. Ἐπρόκειτο μᾶλλον περὶ ἁπλοϊκοῦ, ἀγαθοῦ καὶ εὐλαβοῦς μοναχοῦ. Ἀνεπαύθη στὶς 25.12.1953, ἡμέρα ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων[24].

Ἀρχιμανδρίτης Μακάριος († 6.11.1957). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Λέλοβο Πρεβέζης τὸ 1884. Τὸ κοσμικό του ὄνομα ἦταν Σπυρίδων Σπυράκης καὶ οἱ γονεῖς του ὀνομάζονταν Μιχαὴλ καὶ Ἀναστασία. Στὴν ἀρχὴ προσῆλθε, τὸ 1905, στὴν ἀγιορειτικὴ μονὴ τοῦ Καρακάλου. Ἡ κουρά του ἔγινε τὸ 1907. Ἱεροδιάκονος καὶ ἱερεὺς χειροτονήθηκε τὸ 1908. Στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου προσῆλθε τὸ 1916. Ἐπέστρεψε στὴ μονὴ Καρακάλου τὸ 1924. Στὶς 11.11.1936 «ἐπανῆλθε ἐκλεγεὶς καθηγούμενος». Ἐγκαθιδρύθηκε στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου στὶς 14.11.1936. Στὴ θέση αὐτὴ παρέμεινε ἐπὶ εἰκοσαετία, παρότι δὲν φημιζόταν γιὰ τὶς δυνατότητές του στὴ διοίκηση τῆς μονῆς. Ἦταν ἀπόφοιτος τοῦ Σχολαρχείου. Διακρινόταν γιὰ τὸ φιλακόλουθο καὶ τὴν τήρηση ταπεινοῦ μοναχικοῦ πνεύματος. «Ἀδοκήτως ἐξεδήμησεν πρὸς Κύριον τῇ 6ῃ Νοεμβρίου 1957, διαπρεπιάνας θεαρέστως ἐπὶ συνεχῆ εἰκοσαετία τοῦτο τὸ ἱερὸν πολίμνιον» καθὼς σημειώνεται στὸ μοναχολόγιο[25].

Μοναχὸς Χρύσανθος († 11.4.1958). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Πράμαντα Ἄρτας τὸ 1884. Τὸ κοσμικό του ὄνομα Χρῆστος Κοντογιάννης καὶ οἱ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γονεῖς του ὀνομάζονταν Θωμᾶς καὶ Μαρία. Στὴν ἀρχὴ προσῆλθε, τὸ 1915, στὴ μονὴ Καρακάλου. Ὡς ρασοφόρος ὀνομάσθηκε Χρυσόστομος. Στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου προσῆλθε τὸ 1926. Ἡ κουρά του ἔγινε στὶς 24.3.1928, ἡμέρα Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ἦταν ἀπόφοιτος τοῦ ὀγμιστικοῦ σχολείου. Διακρινόταν γιὰ τὴν εὐλάβειά του. Γιὰ ἀρκετὸ διάστημα διετέλεσε διακονητὴς στὸ ἐγκαταλειμένο κελλὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Φιλαδέλφου[26]. Ὁ μοναχὸς Χρύσανθος «ἐξεδήμησεν πρὸς Κύριον τῇ 11ῃ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1958»[27].

Μοναχὸς Γερόντιος († 26.10.1958). Ἀδελφὸς τοῦ παραπάνω ἀναφερόμενου μοναχοῦ Γερασίμου. Κατὰ κόσμον ὀνομαζόταν Ἀθανάσιος Τρυφωνίδης, τοῦ Τρύφωνος καὶ τῆς Αἰκατερίνης. Γεννήθηκε στὸ Βεράτιο Β. Ἠπείρου τὸ 1873. Προσῆλθε στὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὸ 1892, ὅπου στὴ ρασοφορία του ἔλαβε τὸ ὄνομα Γεώργιος. Κατόπιν ἀναχώρησε γιὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἔμεινε ἐπὶ εἰκοσαετία καὶ διετέλεσε ψάλτης τοῦ Παναγίου Τάφου. Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸ Ἅγιον Ὄρος μόναζε ἐπὶ τριετία στὴ σκήτη τῶν Ἰβήρων καὶ τὸ 1937 ἦλθε μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφό του στὸ κελλὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Τὴν 1.11.1943, μετὰ τὴν κοίμηση τοῦ ἀδελφοῦ του, ἦλθε νὰ ἐγκαταβιώσει στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου. Ἐκάρη μεγαλόσχημος στὶς 2.6.1944 καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα Γερόντιος. Ἦταν γνωστὸς ὡς ψάλτης, μουσικὸς καὶ ἁγιογράφος. Τὴν ἁγιογραφία ἔμαθε στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Γερασίμου τοῦ Νέου στὴ σκήτη τοῦ Κουτλουμουσίου. Ἐκοιμήθη στὶς 26.10.1958[28].

Μοναχὸς Σάββας († 9.9.1967). Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Χαθηραξᾶ Δελβίνου Β. Ἠπείρου τὸ 1889. Κατὰ κόσμον ὀνομαζόταν Σπυρίδων Ταλλέος ἢ Τάλλιος Γεωργίου. Ὕστερα ἀπὸ ἔγγαμη ζωή, ἐργασία στὴν Ἀμερικὴ καὶ γνωριμία μὲ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη Ἀθηναγόρα ἦλθε στὸ Ἅγιον Ὄρος. Παρέμεινε γιὰ μικρὰ ἢ μεγαλύτερα διαστήματα σὲ διάφορα κελλιὰ τῆς περιοχῆς τῶν Καρυῶν καὶ σὲ καλύβες τῆς Ν. Σκήτης καὶ τῆς σκήτης τοῦ Κουτλουμουσίου. Κατέληξε στὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὶς 25.1.1966. Ἡ κουρά του ἔγινε στὶς 19.2.1967. Μετὰ ἑπτάμηνο ἀναπαύθηκε, στὶς 9.9.1967[29].

Μοναχὸς Ἀνδρέας († 1982). Γεννήθηκε τὸ 1909 στὴ Μοσχόπολη Κορυτσᾶς Β. Ἠπείρου. Κατὰ κόσμον ὀνομαζόταν Ἀθανάσιος Πιπέρης, τοῦ Ἀποστόλου καὶ τῆς Αἰκατερίνης. Πότε ἦλθε στὸ Ἅγιον Ὄρος δὲν εἶναι γνωστό. Γιὰ ἀρκετὰ ἔτη κοινοβίασε στὴ βουλγαρικὴ ἁγιορειτικὴ μονὴ τοῦ Ζωγράφου, ὡς γνώστης τῆς βουλγαρικῆς γλώσσας. Στὸ κουτλουμουσιανὸ κελλὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος προσῆλθε στὶς 7.2.1973. Ἀναχώρησε στὶς 8.1.1976. Κατόπιν κατοίκησε στὸ κελλὶ τῶν Ἀρχαγγέλων τῆς περιοχῆς Προβάτας. Γιὰ διαστήματα ἔζησε καὶ ὡς καθιώτης. Ἦταν γνωστὸς καὶ ὡς ψάλτης. Ἐκοιμήθη τὸ 1982[30].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὰ μοναχολόγια ἀναφέρονται καὶ οἱ παρακάτω ὄνομοι γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα καὶ εἶναι ἄγνωστο ἂν τελικῶς μόνασαν ἀλλοῦ:

Κωνσταντῖνος Παππᾶς τοῦ Σωτηρίου καὶ τῆς Ἄννας. Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Κουκλέσι Τσαρακοβίστης Ἰωαννίνων τὸ 1903 (;). Προσῆλθε στὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὶς 15.9.1927. Ἀναχώρησε στὶς 15.11.1927[31].

Παῦλος Γεωργίου τοῦ Σταύρου καὶ τῆς Σωτηρίας. Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Νίβιτσα Δελβίνου Ἀργυροκάστρου τὸ 1902. Προσῆλθε στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Γερασίμου τοῦ Νέου στὶς 6.8.1927. Ἀναχώρησε τὴν 1.11.1927[32].

Πέτρος Ζαχαρίας τοῦ Εὐστρατίου καὶ τῆς Κωνσταντίας. Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Πλησιβίτσα Φλιάτων τὸ 1885. Προσῆλθε στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου στὶς 23.5.1932. Ἄγνωστο πότε ἀναχώρησε[33].

Κωνσταντῖνος Λαμπρίδης τοῦ Ἀριστείδου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας. Γεννήθηκε στὴν Κόνιτσα τὸ 1914. Προσῆλθε στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου στὶς 20.2.1940. Ἄγνωστο πότε ἀναχώρησε[34].

Ἀγαμέμνων Καραγιάννης τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Μαριάνθης. Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Καστανιώνα Δωδώνης στὶς 14.12.1932. Προσῆλθε στὶς 20.8.1967 στὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἀναχώρησε στὶς 14.1.1970[35].

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κοιμηθέντας Ἠπειρῶτες Κουτλουμουσιανοὺς μοναχοὺς ποὺ ἀναφέραμε σημειώνουμε καὶ τοὺς ἐπιζῶντες:

Μοναχὸς Ἠλίας. Κατὰ κόσμον Ἠλίας Ἀποστολίδης, τοῦ Σωτηρίου καὶ τῆς Κωνσταντινιᾶς. Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Γκιουρὲ Κορυτσᾶς Β. Ἠπείρου τὸ 1907. Στὸ Ἅγιον Ὄρος προσῆλθε τὸ 1918 καὶ ἡ κουρά του ἔγινε τὸ 1922, στὸ κελλὶ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, στὸ ὁποῖο παραμένει μέχρι σήμερα ὡς Γέροντας αὐτοῦ[36].

Ἱερομόναχος Γεράσιμος Στόγιας. Γεννήθηκε τὸ 1894 στὸ χωριὸ Πλησιάτι τῆς Κόνιτσας. Προσῆλθε στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Γερασίμου τοῦ Νέου στὶς 9.2.1912 ὡς μαθητὴς τῆς ἁγιογραφίας κατ' ἀρχήν. Κατόπιν ἐκάρη καὶ παρέμεινε μέχρι τὸ 1925 ὅπου ἀναχώρησε γιὰ τὴν πατρίδα του. Τὴν 1.8.1925 χειροτονήθηκε διάκονος καὶ τὴν ἐπομένη πρεσβύτερος. Ὑπηρέτησε σὲ ἀρκετοὺς ναοὺς τῆς Ἠπείρου. Σήμερα ὁρίζεται στὴν παρὰ τὴ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων μονὴ Δουραχάνη[37].

Μοναχὸς Ἀθανάσιος. Κατὰ κόσμον Ἰωάννης Παπαθανασίου,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ Ἡλιοῦ καὶ τῆς Μαρίας. Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Γκρίμποβο τὸ 1921. Στὸ Ἅγιον Ὄρος προσῆλθε τὸ 1949, ὅπου ὡς σταυροφόρος μοναχὸς ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἱερεμίας, τὴν 1.3.1949. Στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου τῆς ἱερᾶς σκήτης τοῦ Κουτλουμουσίου προσῆλθε στὶς 5.10.1954 καὶ στὶς 12.8.1956 ἐκάρη μεγαλόσχημος καὶ μετονομάσθηκε Ἀθανάσιος. Στὶς 28.10.1967 ἀναχώρησε μετὰ τῶν Γερόντων του γιὰ καλύβη τῆς Νέας Σκήτης, ὅπου καὶ παραμένει[38].

Ἱεροδιάκονος Φιλόθεος. Κατὰ κόσμον Ἀνδρέας Ἀριστέας. Γεννήθηκε στὴν Κόνιτσα στὶς 8.12.1960. Προσῆλθε στὴ μονὴ Κουτλουμουσίου στὶς 7.1.1982. Ἐκάρη μοναχὸς στὶς 5.12.1982. Χειροτονήθηκε διάκονος ἀπὸ τὸν σεβασμιώτατο μητροπολίτη Δράμας κ. Διονύσιο στὶς 6.8.1985. Παραμένει στὴ μονή[39].

Μοναχὸς ΜΩΥΣΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μωυσέως μοναχοῦ, Ἠπειρῶτες Συμεωνοπετρίτες, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1983, Ἰωάννινα 1983.

2. Ἀναφέρουμε ὅλους τοὺς γνωστοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου καὶ τῶν κελλιῶν καὶ καλυβῶν τῆς περιοχῆς της, ποὺ ὑπάγονται σὲ αὐτή, ποὺ γεννήθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Ἠπείρου καὶ Βορείου Ἠπείρου, κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ θανάτου.

3. Ἰωάννου Κομνηνοῦ, Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθωνος, Ἅγιον Ὄρος 1984[18], σσ. 77—78. Ἐπίσης περὶ τῆς μονῆς βλέπε: Γερασίμου Σμυρνάκη, τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθῆναι 1903, σσ. 518—526. Κοσμᾶ Βλάχου, Ἡ χερσόνητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Βόλος 1903, σσ. 220—223.

4. Τὰ ὑπάρχοντα μοναχολόγια εἶναι τὰ ἑξῆς:

Α. Μοναχολόγιον Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου (Μ.Ι.Μ.Κ. Α΄).

Β. Μοναχολόγιον Ἱερᾶς Σκήτης τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου (Μ.Ι.Σ.Α.Π.Κ. Β΄).

Γ. Μοναχολόγιον Κελλίων Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου ἀπὸ 1927 (Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ΄).

Δ. Μοναχολόγιον τῆς Ἱερᾶς καὶ Σεβασμίας Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου (Κυριάρχου Μονῆς καὶ Ἐξαρτημάτων) 1967 (Μ.Ι.Μ.Κ. Δ΄).

5. Θερμὲς εὐχαριστίες ἐκφράζουμε στὸν πανοσιολογιώτατο ἀρχιμανδρίτη πατέρα Χριστόδουλο, καθηγούμενο τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου, γιὰ τὴν εὐλογία ποὺ ἔδωσε γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ καὶ τὴ μελέτη τῶν μοναχολογίων. Ἐπίσης τὸν ἱερομόναχο Νεκτάριο, ἐπίτροπο τῆς μονῆς, τὸν ἱεροδιάκονο Ἰωάννη, Γέροντα τοῦ Παντοκρατορινοῦ κελλίου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, τὸν μοναχὸ Χρύσανθο, Γέροντα τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ κελλίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸν μοναχὸ Ἰωακεὶμ, Γέροντα τοῦ Βατοπεδινοῦ κελλίου τῆς Ἀναλήψεως καὶ τὸν Δικαῖο τῆς ἱερᾶς σκήτης τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος μοναχὸ Ἄνθιμο, Γέροντα τῆς καλύβης τῶν Εἰσοδίων γιὰ τὴ συμπαράστασή τους καὶ τὶς πολύτιμες πληροφορίες τους.

6. Τὸ κελλὶ βρίσκεται πλησίον τῆς μονῆς, πρὸς τὴν ἀνατολική της πλευρά. Στὴ θέση του ἀναφέρεται πὼς ὑπῆρχε τὸ μοναστήρι τῶν Ἀγγελαίων. Τὸ κελλὶ ἐπίσης φημίζεται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιατὶ σὲ αὐτὸ ἔζησε ὁ ἅγιος ἱερομάρτυς Κυπριανὸς ὁ Νέος († 1679). Μάλιστα μὲ προτροπὴ καὶ δαπάνη τοῦ Γέροντος Γερασίμου ἔγινε ἀντίγραφο τῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου, τὸ ὁποῖο φέρει τὰ ἑξῆς ἐπιγραφικὰ στοιχεῖα: «Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἱερομάρτυρος Κυπριανοῦ τοῦ Νεοάθλου. Ποιηθεῖσα μέρος μὲν παρὰ τοῦ πανοσιολογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις Κυρίου Ἰωνᾶ Καυσοκαλυβίτου, ὑποτακτικοῦ χρηματίσαντος τοῦ Ἁγίου Ἀκακίου, μέρος δὲ παρὰ τοῦ Ἰακώβου Μοναχοῦ Νεασκητιώτου. Συναχθεῖσα δὲ κατὰ μέρος, ἀναπληρωθεῖσά τε καὶ ἀντιγραφεῖσα παρά τινος Μοναχοῦ, τῇ προτροπῇ τε καὶ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Ὁσιωτάτου ἐν Μοναχοῖς Κυρίου Γερασίμου, τοῦ ἐνασκουμένου ἐν τῷ ἰδίῳ Κελλίῳ τοῦ Ἁγίου, εὐλαβείας αὐτοῦ ἕνεκεν καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἅγιον. Ἐν Ἁγιωνύμῳ Ὄρει 1894». Βλέπε: Εὐρυτανικὸν Λειμωνάριον, Ἀθῆναι 1978, σσ. 157—168 καὶ 241—243.

7. Ἡ σκήτη τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἀπέχει περίπου μισὴ ὥρα ἀπὸ τὴ μονὴ Κουτλουμουσίου. Βρίσκεται σὲ ὡραία θέση καὶ ἀριθμεῖ εἴκοσι καλύβες ἀπὸ τὶς ὁποῖες κατοικοῦνται οἱ μισές. Γιὰ τὴ σκήτη βλέπε στὰ βιβλία τῆς σημ. 8 καὶ Χρυσοστόμου μοναχοῦ, Σκήτη Ἁγίου Παντελεήμονος, Ἔκδοσις συνοδείας Ἰωάννου μοναχοῦ, καλύβη Ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἅγιον Ὄρος 1966. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς σκήτης ἑτοιμάζουμε νεώτερη ἐργασία.

8. Βλέπε σημ. 19.

9. Περὶ τοῦ Γέροντος Χατζη - Γεώργη βλέπε τὸ ὡραῖο βιβλίο: Μοναχοῦ Π. Ἁγιορείτου, Ὁ Γέρων Χατζη - Γεώργης ὁ Ἀθωνίτης 1809—1886, Θεσσαλονίκη 1986², σ. 48.

10. Σὲ ἀσημένια λειψανοθήκη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, τοῦ Κυριακοῦ τῆς σκήτης, ἀναγράφεται: «ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙ(ΑΣ) ΚΑΡΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΡΕΦΟΥΣ ΤΟΥ ΕΠΙ ΑΓΙΟΥ ΑΡΕΘΑ. 1288 ΑΦΙΕΡ(ΩΘΗ) ΠΑΡΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ι(ΕΡΟ)Μ(ΟΝΑΧΟΥ) ΕΠΙ ΔΙΚ(ΑΙΟΥ) ΑΒΡΑΜΙΟΥ Μ(ΟΝΑ)ΧΟΥ 1905».

Σὲ εἰκόνα τῆς Λιτῆς τοῦ Κυριακοῦ τοῦ 1883, ὅπου εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Ἀρέθας, τὸ ἅγιο βρέφος καὶ ἡ ἁγία μητέρα του ἀναγράφεται: «Ἡ παροῦσα κ(αὶ) δύο τμήματα ἐκ τῆς Ἁγ(ίας) Κάρας τοῦ βρέφους ἐν ἀργυρᾷ θήκῃ ἀφιερώθησαν ἐπὶ Δ(ικαίου) Ἀβραμίου Μ(οναχοῦ) 1905 Σεπτεμβρίου 6».

Σὲ εἰκόνα τοῦ Ὁσίου Ἀβραμίου ἀναγράφεται: «Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀβραμίου μοναχοῦ Κουτλου(μουσιανοῦ)».

Σὲ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀναγράφεται: «Ἀφιερώθη ἐπὶ Δικαί(ου) Ἀβραμίου Μοναχοῦ 1906 Ἀπριλ(ίου) 21».

Σὲ ἄλλη εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀρέθα, τῆς Ἁγίας Μητέρας καὶ τοῦ Ἁγίου Βρέφους ἀναγράφεται: «Ἀφιερώθη παρὰ τοῦ Δικ(αίου) Ἀβραμίου Μοναχοῦ 1906».

Σὲ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἀναγράφεται: «Ἀφιερώθη ἐπὶ Δικαί(ου) Ἀβραμ(ίου) Μ(ονα)χ(οῦ) 1906».

Σὲ εἰκόνα τῆς εἰς Ἅδην Καθόδου τοῦ Κυρίου ἀναγράφεται: «Ἀφιερώθη παρὰ τοῦ Δικ(αίου) Ἀβραμίου Μ(οναχοῦ) 1906».

Σὲ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γερασίμου τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ τοῦ συνοδικοῦ τοῦ Κυριακοῦ ἀναγράφεται: «Ἔργον Ἀδελφ(ότητος) Ἀβραμίου Μ(οναχοῦ) Σ(κήτεως) Κ(ουτλουμουσίου) (5!) 39 απιβ' [= 1912]».

Σὲ μεγάλη εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τοῦ συνοδικοῦ τοῦ Κυριακοῦ ἀναγράφεται: «Ἀφιερώθη εἰς τὸ Κυριακὸν τῆς Ἱερᾶς Σκήτεως τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος Κ(ου)τλ(ου)μ(ου)σ(ίου) παρὰ Δικαίου Ἀβραμίου Μ(οναχοῦ) Χ(α)τζ(η) Γεωργ(ιάτη) καὶ τῆς συνοδίας αὐτοῦ τῶν Ἁγιογράφων εἰς μνημόσυνον αὐτῶν. Ἀπριλίου 20 τῷ 1906».

Στὸν κεντρικὸ πολυέλαιο τοῦ Κυριακοῦ ἀναγράφεται: «ΧΕΙΡ ΠΑΙΣΙΟΥ Μ(Ο)Ν(Α)ΧΟΥ ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΟΥ 1906 ΕΠΙ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΒΡΑΜΙΟΥ ΜΟ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΑΧΟΣ.

Στὰ εἰκονοστάσια τῆς Λυτῆς ἀναγράφεται: «Ἐχρυσοβαφήθησαν ἐπὶ Δικ(αίου) Ἀθρ(αμ(ίου) Μ(ανάχου)».

11. Μ.Ι.Μ.Κ. Α' σ. 13.

12. Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ' σ. 61.

13. Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ' σ. 61.

14. Γνωστὰ ἔργα τοῦ βεντυκῆ ζωγράφου εἶναι: Ἡ ἀχειροποίητος εἰκόνα τοῦ Κυρίου στὸ εἰκονοστάσι τοῦ Κυριακοῦ μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Ἀδελφῶν Γεωργίου Μ(ανάχου). Ἐν Ἱ(ερᾷ) Σ(κήτῃ) Κ(ουτλουμουσίου) Καλύβῃ Ἁγ(ίου) Γερασίμου». Τὰ βημόθυρα μὲ τοὺς προφῆτες Δαβὶδ καὶ Ἡσαΐα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τοῦ συνοδικοῦ τοῦ Κυριακοῦ μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Διὰ χειρὸς Γεωργίου Μ(ανάχου) Ἠπειρώτου Ἰουλίου 22 1902». Στὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ τῆς καλύβης τοῦ Ἁγίου Παρασκευῆς ἔργο του εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Χριστὲ ὁ Θεός μου. Πρόσδεξαι τὴν ταπεινήν μου δέησιν, προσκύνησιν, λατρείαν, καὶ εὐχαριστίαν, σὺν ᾗμα τὸ παρὸν ἔργον τῶν εὐτελῶν χειρῶν μου. Ἄμοιρος γὰρ ὑπάρχων ἀγαθῶν ἔργων, ζητῶ δωρεὰν τὸ μέγα ἔλεός Σου. Ἐν τῇ Ἱ(ερᾷ) Σκήτῃ Κ(ουτ)λ(ου)μ(ουσίου) Ναῷ Ἁγ(ίου) Γερασίμου ἀπιθ' [= 1912] Ν/βρίου [= Νοεμβρίου] 10. Γεώργιος Μοναχός». Ἐπίσης στὸ τέμπλο τοῦ ἴδιου ναοῦ ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας Βασιλίσσας τῶν Ἀγγέλων μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Ὦ πανύμνητε Μῆτερ, ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων Ἅγιον ἁγιώτατον Λόγον, δεξαμένη τὴν Ἱερὰν ταύτην προσφορὰν, ἔργον τῶν εὐτελῶν χειρῶν μου, ἀπὸ πάσης ῥῦσαι ἡμᾶς συμφορᾶς ἅπαντας ταπεινοὺς δούλους σου τοὺς Μοναχούς, Ἀθράμιον, Γεώργιον, Γεράσιμον, Λουκᾶν, σὺν τῷ Γερασίμῳ κ(αὶ) τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως, ὅπως ἀκαταπαύστως βοῶμεν σοι· Χαῖρε Κεχαριτωμένη Μαρία· Χαῖρε ἀεισέβαστε, ὅτι βαστάζεις τὸν βαστάζοντα πάντα, Χαῖρε θύρα τῶν Ἀγγέλων, Χαῖρε σκέπη τῶν ἀνθρώπων, Χαῖρε κλέος μοναζόντων, κ(αὶ) ὅσιοι ἡ λαμπρύνεις, Χαῖρε Παστάφορος· Χαῖρε Νύμφη Ἀνύμφευτε. Παντελεήμονος σκέπῃ, ἐν Ἱερᾷ Σκήτῃ αὐτοῦ. Τῷ Παρασίνῳ δὲ ναῷ, Παναγάπτην τὸν θαυματουργόν. Τῇ 2 Ἰα(νουα)ρίου 1917. Γεώργιος Μοναχός». Σὲ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἴδιου ναοῦ ἡ ἐπιγραφή: «Ἔργον Γεωργίου καὶ Λουκᾶ Μοναχ(ῶν) Ἠπειρωτῶν. Ἰουλ(ίου) 14 1911».

15. Μ.Ι.Σ.Α.Η.Κ. Β' σ. 3.

16. Καθιστὴς μοναχὸς ὀνομάζεται ἐκεῖνος ποὺ ἔχει μιὰ κάθια ... καλλὶ βίγκο νὰ ἀπέμει πονθενά.

17. Τὸ καλλὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων βρίσκεται πλησίον τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου, πρὸς τὴν ἀνατολικὴ αὐτῆς πλευρά. Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαίας μονῆς τοῦ Ἀλυπίου. Ἤδη φυλάσσεται ἡ κάρα τοῦ Ὁσίου Ἀλυπίου τοῦ Κιονίτου. Μετὰ μιὰ ἐρήμωσή του καλλιοῦ ἦλθε στὴ μονὴ ὅπου καὶ παραμένει.

18. Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ' σ. 7.

19. Γνωστὰ ἔργα τοῦ βεντυκῆ ζωγράφου εἶναι: Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος στὸ εἰκονοστάσι τοῦ Κυριακοῦ μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Χ(εὶρ) Λ(ουκᾶ) Μ(ανάχου) 1913». Ἐπίσης στὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ τῆς καλύβης τοῦ Ἁγίου Γερασίμου, ἔργο του εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γερασίμου, μὲ τὶς ἐπιγραφές: «Γεώργιος, Γεράσιμος, Λουκᾶς, καὶ Γεράσιμος· σὺ τοὺς ζωντανοὺς ἡμῶν, ταῖς πρεσβείαις σου ἐπιβλέφων καὶ ῥῦσαι, ἐν τῇ σὴν καὶ μελλούσῃ, ἐκ θλίψεως καὶ πικρίας κινδύνου, Μάκαρ Γεράσιμε». «Δέησις καὶ ἔργον, Λουκᾶ Μ(ανα)χ(οῦ) Δ. Ἰωαννίνων ἐκ Κολώνιας Ῥαγκβίτου. Τῇ ζῃ Ἰανουαρίου 1917». «Ἐν ὄρεσι τῆς γλυκείας παρεστηκώς ἐφ' ἡμᾶς τοῦ ταπεινοῦ κτίτορας Ναοῦ σου τοῦ πανσεβάστου, τοῦ Μο(να)χ(οῦ) Ἀθράμιον, ...». Καὶ ἀριστερὰ στὸ τέμπλο εἰκόνα τῶν ἁγίων Γερασίμου Κεφαλληνίας, Ἀθραμίου Ἀναχωρητοῦ, Γεωργίου Τροπαιοφόρου, Λουκᾶ Ἀποστόλου καὶ Γεωργίου ἐξ Ἰωαννίνων, μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Ἐν Ἁγ(ίῳ) Ὄρει Ἄθῳ Ἱ(ερᾷ)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σκήτη Κουτλουμουσ(ίου). Ἀνηγέρθη ὁ Ἱ(ερὸς) Ναὸς τῷ 1908. Ὁ Σουβᾶς 1911, τὸ Ἱ(ερὸ) Τέμπλο 1917, ἡ δὲ παροῦσα διὰ χειρὸς Λουκᾶ Μ(οναχοῦ) Ἀλβανοῦ. 1912. Ἀπρελ(ίου) 16. Ὁ πάνσεπτος οὗτος Περίκλυτος, κ(αὶ) Περικαλλὴς Ναὸς ὁ Σεμνηνόμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γερασίμου τοῦ νέου, τοῦ Πελοποννησίου. Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων μεθ' ὅλης τῆς Καλλύβης ὡς ὁρᾶται. Δι' ἐξόδων Ἀβραμίου Μ(οναχοῦ) κ(αὶ) τῆς συνοδ(είας) αὐτοῦ, τῶν αὐταδέλφ(ων) Μοναχ(ῶν) κ(αὶ) Ἁγιογράφων, Γεωργίου, Γερασίμου κ(αὶ) Λουκᾶ Δ. Ἰωαννίδου τῶν ἐκ Κολωνίας Ραχωβιτῶν, κ(αὶ) Γερασίμου Μοναχ(οῦ) τοῦ β' Θ. Σ. Πλικαδίτου, τῶν Ἠπειρωτῶν. Οἵτινες ἰδίαις χερσὶ ζωγραφήσαντες τὰς Ἱ(ερὰς) κ(αὶ) Ἁγίας Εἰκόνας τοῦ τέμπλου κ(αὶ) πάσας τὰς λ(οι)π(ὰ)ς 60 τ' ὅλον 81: Εἰς δὲ τὴν παροῦσαν συνάψαντες τοὺς Ἁγ(ίους) τοὺς φέροντας τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα. Ἔτι δὲ προσθέσαντες, εὐλαβείας ἕνεκεν, κ(αὶ) τὸν ὑπὲρ Χ(ριστ)οῦ μαρτυρήσαντα ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τῷ 1838 Νεομάρτ(υρα) Ἅγ(ιον) κ(αὶ) θαυματουργὸν Γεώργιον, ἵνα συνεορτάζονται τῇ 21 8ῃ βρίου, [= Ὀκτωβρίου] ὡς κ(αὶ) τῇ κυρίως μνήμῃ αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε εἰς μνημόσυνον αἰώνιον τῶν ἀοιδίμων κτιτόρων Γ(ερόντων) ἀδελφ(ῶν) κ(αὶ) συγγε(νῶν)».

20. Μ.Ι.Σ.Α.Π.Κ. Β' σ. 3.

21. Μ.Ι.Μ.Κ. Α' σ. 83. Μ.Ι.Σ.Α.Π.Κ. Β' σ. 31.

22. Περὶ αὐτοῦ βλέπε παρακάτω.

23. Μωυσέως μοναχοῦ. Μοναχὸς Κορνήλιος Ἁγιορείτης (1845—1908), ἐφ. «Ὀρθόδοξος Τύπος», ἀρ. φ. 667, Ἀθῆναι 4.10.1985. σ. 3.

24. Μ.Ι.Μ.Κ. Α' σ. 21.

25. Μ.Ι.Μ.Κ. Α' σ. 75.

26. Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαίας μονῆς τοῦ Φιλαδέλφου. Τὸ κελλὶ λέγεται εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

27. Μ.Ι.Μ.Κ.Α. Α' σ. 121.

28. Μ.Ι.Μ.Κ. Α' σ. 23, Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ' σ. 7.

29. Μ.Ι.Μ.Κ. Δ' σ. 143.

30. Μ.Ι.Μ.Κ. Δ' σ. 143.

31. Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ' σ. 132.

32. Μ.Ι.Σ.Α.Π.Κ. Β' σ. 176.

33. Μ.Ι.Μ.Κ. Α' σ. 182.

34. Μ.Ι.Μ.Κ. Α' σ. 184.

35. Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ' σ. 147.

36. Τὸ κελλὶ βρίσκεται δυτικὰ τῆς μονῆς σὲ ὡραία τοποθεσία. Μ.Κ.Ι.Μ.Κ. Γ' σ. 15.

37. Ὁ ἱερομόναχος Γεράσιμος σ' ἐπιστολή του, τῆς 9.6.1985, πρὸς τὸν Δικαῖο τῆς σκήτης τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, μεταξὺ ἄλλων γράφει: «...Εἶμαι ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Εἶχα ἔρθει στὴν Σκήτη τὸ 1908. Στὸν Ὁσιώτατον Γέροντα Ἀβράμιον Μοναχόν, ποὺ εἶχε παραγυιοὺς δύο κατὰ σάρκα ἀδέλφια τὸν π. Γεώργιο καὶ Λουκᾶ. Ὁ πατὴρ Γεώργιος ἦταν ἱεροψάλτης καὶ ἁγιογράφος καὶ ἐγὼ ἦρθα ὡς μαθητής του στὴν ἁγιογραφία. Ἤμουν 18 ἐτῶν καὶ ἐκάρην μοναχὸς τὸ 1912 9 Φεβρουαρίου, Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἤμουν ὑποτακτικὸς στοὺς τρεῖς Γέροντες. Τὸ 1925, μὲ τὴν εὐλογία του, ἦρθα στὸ χωριό μου Πληκάτι καὶ ἐκεῖ χειροτονήθηκα ἱεροδιάκονος 1 Αὐγούστου 1925 καὶ πρεσβύτερος στὶς 2 Αὐγούστου. Ἤμουν στὴ Σκήτη δέκα ἑπτὰ χρόνια. Τότε εἴχαμε Δικαῖο τὸν πατέρα Στέφανο. Ἐγὼ ἤμουν κανονάρχης στὸ Κυριακὸ δύο χρόνια. Αὐτὰ σᾶς τὰ λέω σὰν παλαιότερος στὴν σκήτη, ἐγὼ εἶχα βρεῖ 80 πατέρες ἐκεῖ...».

38. Μ.Ι.Σ.Α.Π.Κ. Β' σ. 31, Μ.Ι.Μ.Κ. Δ' σ. 186.

39. Μ.Ι.Μ.Κ. Δ' σ. 102.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΒΙΤΑΛΗ

ΤΡΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΚΡΙΤΩΝ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΕΒΕΖΗΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Α΄

Εἰς τὸν Κώδικα Β΄ τῆς ἐν Πρεβέζῃ ἱερᾶς Μητροπόλεως[1] εὗρον καὶ ἀντέγραψα τρεῖς, ἀνεκδότους προφανῶς, ἀξιολόγους ἐπιστολὰς Δημογερόντων καὶ Προκρίτων τῆς Πρεβέζης, ἀπὸ 100ετίας καὶ πλέον γεγραμμένας, καὶ ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν γεραρὸν αὐτῶν μητροπολίτην Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, τὸν διαπρεπῆ Σεραφεὶμ Ξενόπουλον, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν γεννηθέντα, ἀλλ' ἐκ τῆς Νάξου τῶν Κυκλάδων ἕλκοντα τὴν καταγωγήν.

Οὗτος, ὁσημέρως ὢν ἐπίσκοπος τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μὲ τὸν ψιλώνυμον τίτλον Ἀργυρουπόλεως, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1848, καὶ ἐκλεγεὶς παρὰ τῆς ἐκεῖ ἱερᾶς Συνόδου τῶν Πατριαρχείων, τὴν 27ην Ἰανουαρίου 1864, μητροπολίτης τῆς παλαιφάτου καὶ ἱστορικῆς ἐπαρχίας Ἄρτης[2], ἦλθε μετ' οὐ πολὺ πλήρης χαρᾶς καὶ ἀνέλαβε τὴν διαποίμανσιν αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν τότε ὑπήγετο καὶ ἅπασα ἡ σημερινὴ παροικία τῆς Πρεβέζης.

Εἰς τοὺς διασωθέντας δύο περισπουδάστους Κώδικας τῆς ἐν Πρεβέζῃ Ἱερᾶς Μητροπόλεως[3] ἐμφανίζεται οὗτος πολλάκις ἰδιοχείρως γράφων πράξεις ἐκκλησιαστικὰς καὶ ὑπογράφων ὡς «μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Πρεβέζης», σπανιώτατα δὲ μόνον ὡς «Ἄρτης»[4].

---

1. Βλ. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης, 1979.

2. Κῶδιξ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου, τόμ. ΚΒ΄, σελ. 449. Πρβλ. Ἀτέση Βασιλείου, Μητροπολίτου πρ. Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος... Ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 27.

3. Βλ. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Ὁ Κῶδιξ Α΄ τῆς ἐν Πρεβέζῃ Ἱ. Μητροπόλεως (1815—1873), εἰς «Ἠπ. Ἑστία», ἔτ. 1957, τοῦ ἰδίου, Ὁ Κῶδιξ Β΄, Αὐτόθι, ἔτ. 1969.

4. Κῶδιξ Α΄, σελ. 147—152, μόνον «† Ὁ Ἄρτης», ἂν καὶ ἡ σφραγὶς του, στρογγύλη, φέρουσα εἰς τὸ μέσον Σταυρόν, ἐναγράφει πέριξ τὰ κεφαλαῖα ἀρχικὰ «ΑΡ ΠΡ ΣΡΦΜ 1861» δηλ. Ἄρτης Πρεβέζης Σεραφεὶμ 1861, ἔτος ἐγκαθιδρύσεώς του εἰς τὴν Ἄρταν. Ἐφεξῆς ἐκ τῆς σελ. 157 ἡ τοιαύτη του παρουσιάζεται πάντοτε σχεδὸν πλήρης «† Ὁ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Σεραφεὶμ», καθὼς καὶ εἰς τὸν ἐπόμενον Κώδικα Β΄, ἐνῶ ὁ πρωτότυπός του πάντοτε ὑπέγραφε «† Ὁ Ἄρτης Σωφρόνιος».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Σεραφείμ Ξενόπουλος ἐποίμανεν ἀρχιερατικῶς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πρεβέζης μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς περιοχῆς Ἄρτης ἐκ τῶν Τούρκων (1880). Προέκρινε δ' εὐχαρίστως, τότε, ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν[5], τὴν παραμονήν αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης, ὡς ποιμενάρχης της, ἡ ὁποία κατ' ἀπόφασιν τῆς Συνόδου τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου, μαζὶ μὲ τὸ ἀπελευθερωθὲν τότε τμῆμα τῆς Θεσσαλίας, παρεχωρήθη καὶ ἐνετάχθη εἰς τὸ κλῆμα τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος[6]. Μετὰ ταῦτα ἅπασα ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ τουρκοκρατουμένη περιοχή, ἡ ὁποία παρέμεινεν ἐκτὸς τῆς Μητροπόλεως Ἄρτης, κατ' ἄλλην Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν ἀπόφασιν, ἀνεψώθη εἰς ἰδίαν Μητρόπολιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ὑπάγεται μέχρι σήμερον, ὡς ἐπαρχία του τῶν λεγομένων «Νέων Χωρῶν»[7].

Πρῶτος ἱεράρχης τῆς ἐπανιδρυθείσης τοιουτοτρόπως ἀποστολικῆς Μητροπόλεως Νικοπόλεως κατεστάθη ὁ ἀπὸ Χίου μητροπολίτης Ἀμβρόσιος, κατὰ μῆνα Αὔγουστον τοῦ 1881[8].

Κατὰ συνέπειαν, ἡ ποιμαντορία τοῦ μητροπολίτου Σεραφείμ Ξενοπούλου καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πρεβέζης, Κάμπου καὶ Φιλιππιάδος ἤρξατο τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1864, καὶ ἐτερματίσθη κανονικῶς τὸν Αὔγουστον τοῦ ἔτους 1881.

Ὑπῆρξε δὲ κατὰ πάντα πολύκαρπος καὶ δαψιλὴς καὶ ἐκ πάσης ἐπόψεως θεοφιλής. Διότι, ὁ Σεραφείμ οὗτος ἔτρεφεν ἰδίαν ἀγάπην καὶ φιλοστοργίαν εἰς τὴν ὑπ' ὄψιν ἐπαρχίαν, ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τῆς ὁποίας ὁσθύστατα ἠγαπᾶτο καὶ ἐξετιμᾶτο.

Εἰς ἰδίαν μελέτην μου ἐν καιρῷ θὰ παρουσιάσω διεξοδικῶς τὰ κατ' αὐτόν, καθ' ὅσον καὶ ἐγὼ ἐξ ὅσων διεπίστωσα κυρίως ἐκ τῶν εἰρημένων Κωδίκων καὶ ἀλλοθεν πολὺ τὸν ἐξετίμησα καὶ ἠγάπησα, μάλιστα ὅτε ἐπὶ 7μηνον ἐξυπηρέτησα ἱεροκηρυκτικῶς τὴν Ἄρταν (Μάρτιος — Σεπτέμβριος 1958)

---

5. Καλέλλη Ν., Ἡ κατάληψις τῆς Ἄρτης ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὴν 24 Ἰουνίου 1881, ἐν «Σκουφᾶ» Ἄρτης, ἔτ. Β' (1958), σελ. 9.

6. Γιαννοπούλου Στεφάνου, Ἀρχιμ., Συλλογὴ τῶν ἐγκυκλίων τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν οἰκείων νόμων, β. διαταγμάτων... ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον, Ἐν Ἀθήναις 1901, σελ. 87—89.

7. Εἰς τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἀπὸ Χίου Ἀμβροσίου ἀναγράφεται: «Ἡ Πρέβεζα καὶ πᾶσα αἱ πέριξ αὐτῆς (τῆς Μητροπόλεως Ἄρτης) χῶραι ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ Μητροπόλει πρότερον ὑπαγόμεναι ἐθέλησαν κατ' ἐκκλησιαστικὴν πρόνοιαν, ἵνα ἀπολαύσωσι ἰδίαν Μητρόπολιν ὑπαιθριμένην πνευματικῶς τῷ ἁγιωτάτῳ Πατριαρχικῷ Οἰκουμενικῷ Θρόνῳ πρὸς δὲ καὶ ἐγκριθέντος Συνοδικῶς δοθῆναι αὐτῇ τὴν ἀρχαίαν προσηγορίαν καὶ κλῆσιν τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Νικοπόλεως» (Κώδ. ἐξ Πατρ. Ἀρχειοφ. ΞΖ', σελ. 252. Πρβλ. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Μητρόπολις καὶ Μητροπολῖται τῆς Νικοπόλεως Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1972, σελ. 21—22.

8. Ἀτόση, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 27, Τσακοπούλου Ἀμιλιανοῦ, Ἀρχιμ., Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι κατὰ τοὺς Κώδικας τῶν Ὑπομνημάτων τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου, ἐν «Ὀρθοδοξίᾳ», τόμ. ΛΓ' (1958), σελ. 158.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ παρέμεινα εἰς τὴν ἱερὰν Μητρόπολίν της εὗρον τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἐκεῖθεν νὰ πληροφορηθῶ περὶ τῆς ἐξόχου αὐτῆς προσωπικότητος.

Τώρα φέρω εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τρεῖς ἐπιστολὰς τῶν Δημογερόντων καὶ Προκρίτων τῆς Πρεβέζης διευθυνομένας, ὡς προεῖπον, εἰς τὸν ἐπίσημον καὶ λόγιον αὐτὸν ἀρχιερέα.

Α'

Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ ἀφορᾷ εἰς μίαν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν, ἐκ 40 λιρῶν Τουρκίας, τῆς πόλεως Πρεβέζης ἐκ μέρους τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ Συλλόγου, «ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς βελτιώσεως τοῦ ἀμαθοῦς λαοῦ τῆς ἐπαρχίας ταύτης». Προφανῶς θὰ διετίθεντο τὰ χρήματα ταῦτα διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν εἰς αὐτὴν λειτουργούντων καὶ φυτοζωούντων Σχολείων της[9]. Τοῦτο ἀνεκοίνωσεν ἐγγράφως εἰς τὴν ἐν Πρεβέζῃ ἐκκλησιαστικὴν Δημογεροντίαν ὁ ἐν Ἄρτῃ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀποστείλῃ τὸ διαληφθὲν ποσὸν τῆς δωρεᾶς. Ἐντεῦθεν καὶ ἔγραψαν τὴν ὑπ' ὄψιν ἐπιστολήν, ἡ ὁποία ἔχει οὕτως:

«Τῷ Σεβασμιωτάτῳ Ἀρχιερεῖ Κυρίῳ Σεραφεὶμ
Μητροπολίτῃ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης κλπ.
Εἰς Ἄρταν

Ἐν Πρεβέζῃ τὴν 16 Μαΐου 1875

Σαβασμιώτατε Ἅγιε Γέρον!

Δυνάμει διαταγῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ Συλλόγου, καὶ τῆς ἀπὸ τῆς 6 Μαρτίου 1874 ἐπιστολῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ αὐτόθι Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου, ἐν ἀπουσίᾳ ἐκεῖθεν τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος, ὑπάρχουσιν εἰς χεῖράς της λίραι τουρκικαὶ τεσσαράκοντα, αἵτινες δέον νὰ δαπανηθῶσι θεοφιλῶς ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς βελτιώσεως τοῦ ἀμαθοῦς λαοῦ τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Τῶν τεσσαράκοντα τούτων λιρῶν παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα νὰ ὠθήσῃ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀσφαλῆ ἀποστολήν, ὅπως προβῶμεν εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐντολῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, συμφώνως ταῖς πατριωτικαῖς διαθέσεσιν αὐτοῦ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἐντεταλμένων ἐπ' αὐτῷ τοῦ-

9. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Αἱ πρῶται ποιμαντορικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Ναξίου Μητροπολίτου Ἄρτης Σεραφεὶμ Α' ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων, ἐν Σύρῳ 1957, τοῦ ἰδίου, Ἡ διὰ τὰ Σχολεῖα ποιμαντορικὴ πρόνοια τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Σεραφεὶμ Α', ἐν «Σκουφᾶ», ἔτ. ΙΓ' (1968), σελ. 467—473.

τω, ὡς ἀκριβῶς γινώσκει ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης, θέλομεν δὲ φέρει τὰ πρακτικὰ ἡμῶν εἰς γνῶσιν της.

'Υποσημειούμεθα προσδεχόμενοι τὰς εὐλογίας της

'Αθαν. 'Αθανασιάδης
Περ. Μ. Λουρόπουλος
'Απόστολος Σ. Βαρζέλης
'Ιωάν. Δ. Παχούμης
Σ. Δ. Κάφιρις»[10]

Β'

Αὐθημερὸν ὅμως ἔγραψαν καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν οἱ αὐτοὶ Δημογέροντες καὶ Πρόκριτοι τῆς Πρεβέζης πρὸς τὸν ἴδιον σεβάσμιον Ἱεράρχην των. 'Αφεώρα δὲ εἰς τὴν παρ' αὐτῶν ἐκλογὴν καὶ ἀποστολὴν εἰς τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα τοῦ 'Αργυροκάστρου Β. Ἠπείρου δύο ἐπιλέκτων ἐκ τῆς περιοχῆς Πρεβέζης μαθητῶν, ἑνὸς ἄρρενος καὶ μιᾶς θήλεος, πρὸς φοίτησιν καὶ ἀνάδειξίν των εἰς Διδάσκαλον καὶ Διδασκάλισσαν. Πλὴν ὅμως ὁ χρόνος δὲν ἦτο ποσῶς ἐπαρκὴς πρὸς ἐπιλογὴν τούτων καὶ ἐκρίνετο ἐπάναγκες, ὅπως γίνῃ πρὸς τοῦτο εὔλογος ἀναβολή, μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, διὰ νὰ ἐγγραφοῦν, καὶ νὰ παρακολουθήσουν τὰ οἰκεῖα μαθήματα κατὰ τὸ νέον σχολικὸν ἔτος. Διὸ καὶ παρεκάλουν τὴν Σεβασμιότητά του νὰ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα πρὸς λῆψιν ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν Ζωγραφείων Διδασκαλείων τῆς σχετικῆς ἐγκρίσεως.

'Αλλ' ἂς ἴδωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἐπιστολὴν ὡς ἔχει ἀκριβῶς:

«Τῷ Σεβασμιωτάτῳ 'Αρχιερεῖ Κυρίῳ Σεραφείμ
Μητροπολίτῃ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης κλ.
Εἰς Ἄρταν

'Εν Πρεβέζῃ τῇ 16 Μαΐου 1875

Σεβασμιώτατε Ἅγιε Γέρον!

Πρὸ χθὲς ἔφθασεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἡ ἀπὸ τῆς 10 τοῦ ἐνεστῶτος τούτου μηνὸς ἐπιστολὴ τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος, ἐν ᾗ εὕρομεν ἐγκλείστην ἐπιστολὴν πρὸς ἡμᾶς τῆς ἐν Κεστορατίῳ κεντρικῆς 'Επιτροπῆς, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ 'Ηπειρωτικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, χρονολογουμένην τὴν 3 τοῦ λήξαντος 'Ιανουαρίου μηνός, δι' ἧς προσκαλούμεθα νὰ ἐκλέξωμεν δύο τέκνα τῆς ἐπαρχίας ταύτης τὸ μὲν ἄρρεν τὸ δὲ θῆλυ, καὶ ἀποστείλωμεν

10. Κώδιξ Β' (1873—1885), σελ. 96.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἄχρι τῆς 31 τοῦ μηνὸς τούτου εἰς Ἀργυρόκαστρον, ἵνα ὡς ὑπότροφα ἐκπαιδευθῶσιν εἰς τὰ ἐκεῖσε Ζωγράφεια Λιθασκαλεῖα, συμφώνως τῷ Κανονισμῷ τῆς εἰρημένης κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ὁποῖον εὑρεσιήθη νὰ πέμψῃ ἡμῖν ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης.

Ἐν ᾧ εὐχαριστοῦμεν τῇ ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι διὰ τὴν προθυμίαν της ταύτην, οὐχ ἧττον μετὰ λύπης βλέπομεν, ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην τῆς 3 Ἰανουαρίου ἠθέλησε νὰ ἐπισπεύσῃ ἐγκαίρως ἡμῖν ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης καὶ τόσον περισσοτέραν ἠσθάνθημεν λύπην, ὡς μὴ δυνάμενοι διὰ τὸ βραχύτατον τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀποστολὴν τῶν μνησθέντων ὑποτρόφων, καθ' ὅσον ἀναμφισβήτητον, Ἅγιε Γέρον, ὅτι ὀφείλομεν καθ' ἱερὸν καθῆκον νὰ προσκαλέσωμεν τὰς τῶν χωρίων Διμογεροντίας, ἵνα καὶ αὗται προτείνωσι τέκνα τινα ἱκανὰ τῶν φιλογενῶν εὐεργετημάτων τοῦ ἐξοχωτάτου Χριστάκη Ἐφέντδη Ζωγράφου, καθὰ διακελεύει ὁ ἐν ἰσχύϊ κανονισμός. Ἔτι μᾶλλον διακείμεθα εἰς ἀμηχανίαν τοῦ ἐκπληρῶσαι τὴν πατριωτικὴν ταύτην ἐντολήν, διότι καὶ ἡ ἀπὸ τῆς 25 Ἀπριλίου τελευταία ἐπιστολὴ πρὸς ἡμᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου ἐνταῦθα μὲν πρὸς ἡμᾶς ἤκιστα διεκοινώθη, αὐτόσε δ' εἰς Ἄρταν ἐλήφθη ἔκτοτε ὑπ' ὄψιν, καὶ ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν, ἐκλεχθέντων ἤδη τῶν ὑποτρόφων, ὡς ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης εὑρεσιήθη νὰ ἀναγγείλῃ ἡμῖν διὰ τῆς ἀνωτέρω πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολῆς της.

Διὰ ταῦτα παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα νὰ ἐνεργήσῃ προσηκόντως, ὅπως ἡ ἐκλογὴ καὶ ἀποστολὴ αὕτη ἀναβληθῇ ἄχρι τοῦ προσεχοῦς Αὐγούστου μηνός, ὅτε θέλομεν ἔχει ἑτοίμους τοὺς ὑποτρόφους, καθὰ διακελεύει ὁ κανονισμὸς τῶν Ζωγραφείων Λιθασκαλείων. Τὴν ἀναβολὴν ταύτην ἄχρι Αὐγούστου ἀπαιτοῦμεν, καθ' ἣν περίπτωσιν τὰ Ζωγράφεια Λιθασκαλεῖα ἤθελον ἐκτελεῖ τὰς συνήθεις θερινὰς διακοπάς, ἐὰν δὲ τοιαῦται δὲν ὦσι κανονισμέναι, τότε παντὶ σθένει θέλομεν ποιήσει καὶ τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀποστολὴν τῶν ὑποτρόφων ταχύτερον.

Συγχρόνως ἡμεῖς οὐδαμῶς θέλομεν ἀμελήσει νὰ γράψωμεν τὰ δέοντα περὶ τῆς ἀναβολῆς ταύτης πρὸς τὴν ἐν Κεσσοραίῃ κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Ζωγραφείων Λιθασκαλείων.

Λέχθητε, ἅγιε Γέρον, τὰ σεβάσματα ἡμῶν καὶ δότε ἡμῖν τὰς εὐλογίας σας.

Ἀθαν. Ἀθανασιάδης
Περ. Λουρόπουλος
Ἀπ. Βαρζέλης
Ἰω. Παχούμης
Σωκρ. Κάφιρις»[11].

11. Αὐτόθι, σελ. 97 98.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γ'

Ἡ τρίτη, τέλος, ἐπιστολὴ ἐγράφη μετὰ δεκαήμερον. Μὲ πολλὴν λεπτότητα, ἀλλὰ καὶ παρρησίαν, ἀποκείεται ἡ εὐθύνη διὰ τὴν καθυστέρησιν ἀποστολῆς τῶν ὑποτρόφων μαθητῶν ἐκ Πρεβέζης εἰς τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα τῆς Βορείου Ἠπείρου. Ἔπρεπε τοῦτο νὰ προετοιμασθῇ ἐγκαίρως ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς καὶ ἀνακοινώθη εἰς τὴν Δημογεροντίαν τῆς Πρεβέζης μόλις τὴν 10ην Μαΐου 1875 μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προκρίνῃ καὶ νὰ ἀποστείλῃ ἐντὸς ὀλιγίστων ἡμερῶν, μέχρι τῆς 31ης τοῦ ἰδίου μηνὸς Μαΐου τοὺς ὑποτρόφους εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐκρίθη ἀδύνατον. Τώρα ἐπιμένουν νὰ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα ὁ Ἱεράρχης των, ὥστε νὰ μὴ χαθῇ τὸ εὐεργέτημα τοῦτο διὰ τὴν προσεχῆ σχολικὴν περίοδον. Ἐν καταλλήλῳ διατυπώνεται τὸ παράπονον διὰ τὴν μὴ ἄμεσον ἀπάντησιν εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολήν των ἀντικείμενον τῆς ὁποίας ἦτο ἡ ἄμεσος ἀποστολὴ τῆς γενομένης δωρεᾶς ἐκ μέρους τοῦ Ἠπειρωτικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως τῶν 40 λ. Τουρκίας.

Ἀλλ' ἂς παραθέσωμεν κατὰ λέξιν καὶ τὸ γράμμα τοῦτο:

«Τῷ Σεβασμιωτάτῳ Ἀρχιερεῖ Κυρίῳ Σεραφείμ
Μητροπολίτῃ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης κλ.
Εἰς Ἄρταν

Ἐν Πρεβέζῃ τῇ 26 Μαΐου 1875

Σεβασμιώτατε ἅγιε Γέρον!

Ἠξιώθημεν τῶν εὐχῶν ὑμῶν καὶ τοῦ ἀρχ. γράμματος δι' οὗ ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης ἀναγγέλλει ἡμῖν, ὅτι οὐδαμῶς ἠμέλησε τοῦ περὶ ἐκλογῆς ὑποτρόφων τῶν Ζωγραφείων Διδασκαλείων καθήκοντος, καίτοι αὐτὴ ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης ὁμολογεῖ, ὅτι πώποτε διεκοίνωσεν ὑμῖν τὰ δέοντα εἰς τὸ οἰκειωδέστατον ἀντικείμενον τοῦτο, ὥστε ἡμεῖς ἐν λόγῳ οὐδαμῶς εὐθυνόμεθα διὰ τὴν ἀδράνειαν τῶν ἐν Ἄρτῃ μελῶν τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Συλλόγου, ἑπομένως δυνάμεθα νὰ διακηρύξωμεν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ἐκείνη ἐγένετο κατὰ δίκαιον λόγον. Παρακαλοῦμεν δὲ τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα νὰ διακοινώσῃ ἡμῖν ἂν ἔγραψεν ἤδη πρὸς τὴν ἐν Δρυϊνουπόλει κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν περὶ τῆς ἄχρι Αὐγούστου ἀναβολῆς τῆς στάσεως τῶν εἰρημένων ὑποτρόφων, ἵνα εἴμεθα ἐνήμεροι, καὶ μὴ μείνῃ δυσαρέστως ἀνεκτέλεστος ἡ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ λαοῦ τούτου εὐεργετικὴ διάθεσις τοῦ φιλογενεστάτου Χριστάκη Ἐφένδη Ζωγράφου.

Συγχρόνως μετὰ λύπης ἡμῶν καὶ ἀπορίας οὐκ ὀλίγης ἐσπερήθημεν ἀπαντήσεώς της πρὸς τὴν ἄλλην ἐπιστολὴν ἡμῶν, περὶ τῶν εἰς χεῖράς της τεο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σαράκοντα τουρκικῶν λιρῶν τοῦ Ἠπειρωτικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου ὅθεν ἐπαναλαμβάνομεν τὰς ἀπαιτήσεις μας ὡς ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ, περὶ τῆς τύχης αὐτῶν τῶν λιρῶν, ὅπως πράξωμεν ἐν γνώσει τὰ εἰκότα εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον.

Λέχθητε, ἅγιε Γέρον, τὴν βεβαίωσιν τῆς ὑπερεξαιρέτου ἡμῶν ὑπολήψεως, καὶ δότε ἡμῖν τὰς εὐλογίας της,

Τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος ὑποκλινέστατοι θεράποντες,

Ἀθαν. Ἀθανασιάδης
Περικλ. Μ. Λουρόπουλος
Ἀπόστολος Σ. Βαρζέλης
Σωκρ. Λ. Κάφιρις
Ἰωάν. Λ. Παχούμης

Υ.Γ. Τὴν πρὸς τὴν ἐν Ἀρνϊνουπόλει κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν περὶ τῆς ἀναβολῆς ἐπιστολήν της ἀποστειλάτω ἡμῖν ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης, ἵνα ἐντεῦθεν διευθύνωμεν αὐτὴν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον της, καθ' ὅσον ἡ διὰ θαλάσσης ἀποστολὴ ἀσφαλεστέρα καὶ ταχυτέρα.

Οἱ ἴδιοι»[12].

* * *

Θὰ ἦτο εὔλογον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ μακρὰ ἐξ Ἄρτης ἀπουσία τοῦ δυσπρεποῦς Ἱεράρχου, εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἦτο ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης καθυστερήσεώς του καὶ εἰς τὰ δύο σπουδαῖα αὐτὰ θέματα. Ὡς πρὸς τὴν ἐν Πρεβέζῃ Δημογεροντίαν εἶχεν ἀγωνίαν δικαιολογημένην, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν πάντοτε ἐπιέζετο διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων πρὸς εὐρυθμον λειτουργίαν τῶν Σχολείων τῆς Πρεβέζης, τῶν ὁποίων οἱ πόροι ἦσαν πενιχροί, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐφοβεῖτο μήπως διὰ τὴν ἔλλειψιν χρόνου ἱκανοῦ πρὸς ἐπιλογὴν ἀκριβοδικαίως τῶν καταλλήλων ὑποτρόφων ἀπολεσθῇ τὸ παρουσιασθὲν εἰς τὴν Πρέβεζαν εὐεργέτημα. Πάντως δὲν ἔχομεν καμμίαν ἔνδειξιν περὶ τοῦ τί περαιτέρω ἔγινε. Πιστεύομεν ὅμως ὅτι μᾶλλον κατ' εὐχὴν ἐτακτοποιήθησαν καὶ ἱκανοποιήθησαν καὶ τὰ δύο αὐτὰ θέματα, καθ' ὅσον θὰ ἐπανῆρχοντο ἀσφαλῶς οἱ κατὰ τὰ ἄλλα ἀνυποχώρητοι, ὡς διεπιστώθη, ἀλλ' ἱκανώτατοι καὶ ἐνθουσιώδεις Δημογέροντες τῆς Πρεβέζης.

† Ἀρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ ΒΙΤΑΛΗΣ

12. Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 99—100, Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Τὰ Ἐλευθέρια, 1971, σελ. 39, 41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΘΡΗΝΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ ΡΕΝΩ

(Λαϊκό τραγούδι)

Προσπάθησα να αποδώσω στη γλώσσα μας αυτό το τραγούδι, γιατί κρύβει μέσα στην καταπληκτική του απλότητα μια πυκνή μάζα γνήσιας συγκίνησης.

Οι Γάλλοι το λένε τραγούδι λαϊκό, δεν ξέρω όμως με ποια έννοια. Αν με την έννοια ότι ονομάζουμε λαϊκά τα τραγούδια, που δεν είναι γνωστός ο ποιητής τους, ναι. Με άλλη όμως έννοια, δηλαδή με την έννοια ότι το δημιούργησε η απρόσωπη μάζα, όχι. Γιατί δεν είναι ένα τετράστιχο ή δύο, που μπορεί να γεννηθούν μέσα σε μια μικρή συγκέντρωση χαράς ή λύπης. Είναι ποίημα οργανωμένο, με εικοσιμία στροφές και με ομοιοκαταληξία σε πολλές στροφές και παρήχηση σε άλλες, πράγμα που δηλώνει τεχνική επεξεργασία από ένα μόνο πρόσωπο, με σκοπό το έργο να ζήσει. (Μοιάζει με τα δικά μας: Του νεκρού αδελφού, Το Κάστρο της Ωρηάς, κτλ.).

Και έζησε. Είπαν ότι οι ρίζες του ορίσκονται στην φολκλορική ποίηση και το θέμα του ανάγεται στην παναρχαία εποχή των Κελτών. Αυτό δέβαια δεν αποκλείεται. Πάντως ένα πράγμα είναι δέβαιο: ότι το θέμα του αντλήθηκε από την μεσαιωνική ζωή, και οι ήρωές του είναι παιδιά του Μέσου Αιώνα. Οι ήρωες της αφήγησης είναι δυο. Ουσιαστικά όμως ο ένας, ο βασιλιάς Ρενώ χάνεται από την τέταρτη στροφή, και μένει μονάχα η γυναίκα, που μέσα της βαστάει όλο το βάρος αυτού του ποιήματος, τόσο απλού μα και τόσο δραματικού. Αυτή η παράξενη ποιητική υφή είναι γέννημα μιας ωριμάσης εποχής: του πρώτου Μέσου Αιώνα και γι' αυτό το θέμα του ποιήματος ξενίζει τον σημερινό αναγνώστη. Η γυναίκα πεθαίνει, μαθαίνοντας ότι πέθανε ο άντρας της. Αυτό σε μας φαίνεται παράξενο, γιατί έχουμε υπόψη τις σημερινές συνθήκες ζωής. Για μια όμως έγγαμη γυναίκα δεν ήταν στη μεσαιωνική περίοδο τόσο απλές οι σχέσεις με τους άρρενες, όπως είναι τώρα. Οι γυναίκες εκείνης της εποχής, και προπάντων οι γυναίκες της χορυφής, ένα μόνον άντρα, θεωρητικά τουλάχιστον, μπορούσαν να γνωρίσουν στη ζωή τους και αυτό σε μια εποχή όπου οι νέοι άντρες έλειπαν συχνά επί χρόνια σε μακρυνές περιπέτειες, όπως οι Σταυροφορίες. Και επειδή ήταν αυστηρό αίτημα της εποχής η διαφύλαξη της γνησιότητας του οικογενειακού αίματος, που ήταν και ο φορέας του οικογενειακού πλούτου, οι άντρες, οι κυρίαρχοι στο οικογενειακό περιβάλλον, έπαιρναν όλα τα μέτρα που θα εξασφάλιζαν την τιμή τους. (Ανάμεσα σ' αυτά τα μέτρα ήταν και το Cadenasso των Φλωρεντινών και το Cin-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

gulum pudicitiae, η ζώνη της Αγνότητας, που την ίδια εποχή την συναντάμε ακόμη και στην Ινδία). Η γυναίκα, αν έβγαιναν αποτελεσματικά τα προφυλακτικά μέσα εγγύησης της συζυγικής τιμής, ένα μονάχα εγνώριζε άντρα σε όλη της τη ζωή, και, αν έχανε αυτόν τον άντρα, ακυρώνονταν η σεξουαλική της υπόσταση. Αυτόν τον άντρα τον έχασε η γυναίκα του Ρενέ, και αυτή την ακύρωση της σεξουαλικής της ζωής εκφράζει, μέσα από όμορφο συναισθηματικό λόγο, η επιθυμία της η σφοδρή για θάνατο.

Και έτσι το ποίημα αυτό, που το έχει δουλέψει, αν κρίνει κανείς από τη γλώσσα του, που είναι περίπου η Γαλλική των χρόνων της Αναγέννησης, ένας ποιητής δικός της, που όμως διατηρεί ακόμη ζωντανά μέσα του, σαν δολιχός και εναίσθητος δέκτης τους, τα μηνύματα της μεσαιωνικής εποχής που μόλις είχε κλείσει, αυτό λοιπόν το ποίημα μας δίνει με πραγματική ενάργεια και τον ηθικό παλμό της εποχής αυτής και την δύναμη της ποιητικής της συγκίνησης.

Το ποίημα μας δίνεται σε στροφές από τέσσερις στίχους, που άλλη φορά ομοιοκαταληκτούν (rime) και άλλη φορά περιορίζονται σε μια απλή ομοηχία (assonance). Η ομοιοκαταληξία, άγνωστη στους αρχαίους, είναι δημιούργημα των Μέσων Χρόνων και πρωτοεκδηλώθηκε στα καθολικά μοναστήρια, όπου νεαρές καλόγριες κυριεύονταν, καθώς είναι φυσικό, από ποιητικό οίστρο και ύμνούσαν λατινικά με σπάνιο erotικό καμιά φορά πάθος, τα πρόσωπα της Λατρείας. Και η ομοιοκαταληξία ήταν απαραίτητη σαν μνημοτεχνικό μέσο, σε μια εποχή στυγνής αγραμματοσύνης, και έμεινε ύστερα αντράναχτη στον ευρωπαϊκό χώρο ως τις μέρες μας. Ευτυχώς η δική μας εποχή γνώρισε, μαζί με άλλες επαναστάσεις, και την αντιρρησική επανάσταση, που έστειλε βέβαια στο πυρ το εξώτερον την μετρική και ελευθέρωσε, όπως το ήθελε ο Βερλαίν, από τον ζυγό και τα βάσανά της τους γνήσιους ποιητές, έλυσε όμως και τα χέρια αφίλονων υποψήφιων δημιουργών, που τα άγχη της Μετρικής τους κρατούσαν μακριά από τον ποιητικό χώρο. Και γι' αυτό το γένος των ποιητών έχει τραγικότατα πυκνώσει τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας. Ο Θεός να βάλει το χέρι του, γιατί η πλημμύρα η σημερινή του ποιητικού λόγου, θα μας κάνει τελικά να νοσταλγήσουμε τις μπαλλάντες, τα σονέττα, τις τριολέτες με όλα τα ποιήματα σταθερής μορφής, αρκετά, νομίζω, σύντομα. Και έτσι, δηλαδή με την εμφάνιση ξανά στον ποιητικό χώρο της παλαιάς μετρικής, μαζί με όλες τις σπαζοκεφαλιές της, θα αναγκαστεί πλήθος κατά φαντασίαν ποιητών να αποχωρήσει από τον ποιητικό ουρανό και θα αφήσει την κονίστρα ελεύθερη στους εκλεκτούς της γνήσιας ποίησης, που δεν λείπουν καθόλου στον ελλαδικό μας χώρο. Για να μπορούν αυτοί να κινούνται πιο άνετα μέσα σε αστερισμούς λιγώτερο πηχτούς, σπαταλώντας σαν γνήσιοι δημιουργοί την πλούσια καρδιά τους για να χαρίσουν στους συνανθρώπους τους το ποιητικό ρίγος, την σπάνια απόλαυση της ποιητικής ανάτασης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ ΡΕΝΩ

Απ' τις αμάχες ο Ρενώ γυρνά.
Στις παλάμες τα απλάχνα του βασιά.
Στη ντάπια οιέκει η μάνα την ψηλή
Τον Ρενώ, τον δικό της γιο θωρεί.

«Χάρου, γιε μου Ρενώ, χάρου πολύ.
Απόχτησε η γυναίκα σου παιδί».
«Αχ! ούτε για γυναίκα ούτε για γιο,
Δεν μπορώ τώρα, μάνα, να χαρώ.

Κατέβα κάτου, έλα χαμηλά.
Στρώσε κρεβάτι με άσπρα τα λινά.
Λίγη ώρα θα με ξέρεις ζωντανό,
Χτυπώντας μεσανύχτι, αλλού περνώ.

Στρώσε εδωκάτου στο καθιστικό,
Μη και η λεχώνα μάθει το κακό».
Κι όταν βαρύ το μεσανύχτι αχεί,
Βγαίνει του ρήγα του Ρενώ η ψυχή.

Δεν είχε ακόμη οκάσει η νέα αυγή,
Και οι δούλοι του σπιτιού θρηνούν μαζί.
Και πριν χτυπήσει η ώρα του πρωινού
Οι δούλες όλες κλαίνε του σπιτιού.

«Τώρα για πες μου, μάνα και κυρά
Για ποια θρηνούν οι δούλοι συφορά;»
«Γιατί, ως ελούζαν τ' άτια την αυγή,
Το πιο όμορφο άτι αφήκαν να πνιγεί».

«Μα για ένα άτι, μάνα και κυρά
Δεν οιέκει να θρηνούνε τα παιδιά.
Ταχύ πιοτρέφει ο ρήγας ο Ρενώ
Και άτια μας φέρνει πιο όμορφα εκατό.

Και πες μου, μάνα και κυρά, γιατί
Θρηνούν οι δούλες του σπιτιού μαζί;».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Γιατί στων σεντονιών την πλύση αυτές
το πιο όμορφο σεντόνι εχάσαν χτες».

«Και πώς, οι δούλες του σπιτιού μπορούν
Για ένα σεντόνι έτσι να θρηνούν;
Σε λίγο ο ρήγας ο Ρενώ είν' εδώ
Και σεντόνια τους παίρνει θησαυρό.

Για πες μου πάλι, μάνα και κυρά,
Σαν ποιοί σφυροκοπούνε χαμηλά;».
«Είναι, παιδί μου, κάτου οι μαραγκοί,
που κάτι μαστορεύουν στην αυλή».

«Τάχα γιατί, κυρά και μάνα, πες
Μαζί σημαίνουν τώρα οι εκκλησιές;».
«Ανάληψη, και η λιτανεία περνά,
Κόρη μου απ' τη δική μας γειτονιά».

«Και γιατί τώρα, μάνα και κυρά,
Ψαλοίμαια ακούω εδώ κοντά;».
«Την ώρα αυτή η λιτανεία περνά,
Κόρη μου, απ' το κατσέλι μας μπροστά».

Και σαν εσιήθηκε η λεχώνα ορθή,
Στην εκκλησιά κι αυτή να πάει ποθεί.
Και οι μέρες σαν περάσανε οι οχτώ,
«Θάθελα, λέει, κι εγώ να στολιστώ».

«Πες τώρα μάνα και κυρά, σαν τι
Χρώμα ταιριάζει για τη μέρα αυτή;».
«Βάλε το γκρίζο, βάλε το μαβί,
Μα το μαύρο ταιριάζει πιο πολύ».

«Και πες μου τώρα, μάνα και κυρά,
Γιατί το μαύρο στέκει πιο καλά;».
«Σαν από λεχωνιά στήνεσαι ορθή,
Το μαύρο στέκει πάντα πιο πολύ».

Σαν παραιήσαν πια την δημοσιά
Τρία βοσκοπαίδια πάνε από κοντά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Η κυρά του άρχοντά μας είν' αυτή,
Που τον θάψανε εδώ, δεν πάει πολύ»:

«Για πες μου τώρα, μάνα και κυρά,
Σαν τι λαλούν για μας τ' αγόρια αυτά;».
«Να παγαίνουμε, λένε, πιο γοργά,
Μη χάσουμε την άγια Λειτουργιά».

Σαν σιήθη ορθή η νια στην εκκλησιά,
Της δώσανε λαμπάδα να βαστά.
Μα γονατίζοντας στο πλάι θωρεί
Απ' το σταυρόδι κάτου τη γη σγρή.

«Για πες μου, μάνα και κυρά, γιατί
Δωπέρα νοτισμένη μοιάζει η γη;».
«Δεν μπορώ, κόρη, να στο κρύψω πια:
Δω θάψαν τον Ρενώ, τον βασιλιά».

«Αφού δωπέρα θάψαν τον Ρενώ,
Να μάνα, τα κλειδιά απ' τον θησαυρό.
Πάρε χρυσαφικά, ιζοβαπρικά
Κόπταξε το μωρό μου να είν' καλά.

Και τώρα σκίσου γη, γι' άνοιξε γη,
Δέξου με με τον άντρα μου μαζί».
Κι ευθύς άνοιξε η γη, σκίστη βαθειά
Ρουφάει μέσα στα σπλάχνα της τη νια.

Απόδοση: ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ

ΑΤΙΝΤΑΝΕΣ
ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Πολυάριθμα ἑλληνικὰ φῦλα μετανάστευσαν στὴ Νότια Ἑλλάδα, ἀφοῦ ἔζησαν στὴν Ἤπειρο γιὰ μακροὺς αἰῶνες· κι' ἀνάμεσά τους αὐτὸ ποὺ ἔδωσε στοὺς Ἕλληνες τὸ ὄνομά τους. Τελικὰ στὴν Ἤπειρο ἔμειναν ἐκεῖνα μόνο τὰ φῦλα ποὺ μαρτυροῦνται ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῶν κλασικῶν καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ὁ Θεόπομπος (4ος αἰώνας π.Χ.), γνώριζε δέκα τέσσερα «ἠπειρωτικὰ ἔθνη», ἀλλὰ ὁ κατάλογός του δὲ διασώθηκε ὁλόκληρος. Μὲ τὶς προσθῆκες ἄλλων ἀποσπασματικῶν καταλόγων ὁ ἀριθμὸς τῶν φύλων αὐξάνεται βέβαια σημαντικά.

Στὰ ἱστορικὰ χρόνια τὰ φῦλα αὐτὰ καταλάμβαναν ἕνα εὐρύτατο χῶρο ποὺ καλύπτει ὅλη τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ Ἤπειρο, τὴν Βόρεια Ἤπειρο ἕως τὴν Αὐλώνα, βορειότερα τὶς περιοχὲς Βερατίου καὶ Ἐλβασὰν στὴν Κεντρικὴ Ἀλβανία τῶν χρόνων μας, ἀνατολικώτερα τὶς περιοχὲς Ἀχρίδας καὶ Πρεσπῶν, στὴ συνέχεια παρακάτω τὶς περιοχὲς Καστοριᾶς καὶ Γρεβενῶν, τὰ δυτικὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας καὶ στὰ νότια τὴν περιοχὴ Ἀμφιλοχίας. Τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὴν Ἀμβρακία ἕως τὴν Ἐπίδαμνο στὸ Δορρᾶ, τὸ σημερινὸ Δυρράχιο, ποὺ ἦσαν κατάσπαρτα ἀπὸ ἀποικίες τῶν Ἑλλήνων τοῦ νότου, τελικὰ δέχθηκαν διείσδυση τῶν Ἠπειρωτῶν ποὺ ἄλλωστε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἦσαν παρόντες σ' αὐτά.

Οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι μιλοῦν γι' αὐτὰ τὰ φῦλα σὰν μονάδες μιᾶς μεγάλης φυλετικῆς ἑνότητας καὶ προϋποθέτουν πάντοτε ὅτι πρόκειται γιὰ φῦλα ἑλληνικὰ στὴν καταγωγὴ καὶ στὴ γλῶσσα. Ἕως τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰώνα ὅὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ συμπήξουν ἑνιαῖο κράτος, ἀλλὰ εἶχαν ἀνεξάρτητους πολιτικοὺς ὀργανισμοὺς ποὺ φυσικὰ ἦσαν ἀδύναμοι. Γιὰ τὸ λόγο τοῦτο μὲ τὸν καιρὸ τὰ περιφερειακὰ φῦλα ἐντάχθηκαν σὲ ἄλλες γεωγραφικὲς καὶ φυλετικὲς ἑνότητες, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας.

Ὁ κατάλογος τοῦ Στράβωνος ποὺ φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἑκαταῖο, συγγραφέα τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα[1], περιλαμβάνει ἕνδεκα βασικὰ φῦλα ποὺ ἐπέζησαν καὶ στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια· στὰ παράλια Χάονες, Θεσπρωτοί, Κασσωπαῖοι, Ἀμφιλόχιοι, στὸ ἐσωτερικὸ Μολοσσοί, Ἀθαμᾶνες, Αἴθικες, Τυμφαῖοι, Παραυαῖοι, Ὀρέσται, Ἀτιντᾶνες. Πολὺ συχνὰ βέβαια ἀναφέρονται τὰ ὀνό-

1. N. G. L. Hammond, Epirus, Oxford 1967, σ. 443—469 κ.ἀ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ματα καὶ φύλων ποὺ ἦταν ἀπὸ παλαιὰ ἢ ἔγιναν ἀργότερα παραφυάδες αὐτῶν τῶν φύλων.

Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ δὲν ἔχουν νὰ εἰποῦν πολλὰ πράγματα γιὰ τοὺς Ἀτιντᾶνες· ἐκεῖνο ὅμως ποὺ εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι παρουσιάζουν πολλὴ ἀβεβαιότητα στὸν ἐντοπισμὸ τῆς περιοχῆς ποὺ κατοικοῦσαν. Οἱ ἱστορικοὶ κινοῦνται μὲ τὴν προκατάληψη ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνες ἀποτελοῦσαν ἕνα συγκροτημένο φῦλο μὲ μόνιμη ἐγκατάσταση καὶ αὐτόνομη πολιτειακὴ ὀργάνωση· ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἱστορικὲς μαρτυρίες εἶναι ἄφθαστες καὶ ρευστές, ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τοποθετοῦν ἐδῶ καὶ ἄλλοι ἐκεῖ, κι ἄλλοι ἀναγκάζονται νὰ ξεχωρίσουν δυὸ φῦλα μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἄσχετα τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἡ ρευστότης τοῦ ἐντοπισμοῦ ἀποτυπώνεται καὶ στοὺς ἱστορικοὺς χάρτες, πολὺ σωστὰ μάλιστα. Οἱ ἐκπονητὲς τῶν χαρτῶν ἀντιλήφθηκαν ἀποδίδουν μιὰ ἱστορικὴ πραγματικότητα. Οἱ Ἀτιντᾶνες σὰν φορεὶς μιᾶς ὀργανωμένης πολιτείας δὲν εὑρίσκονταν πουθενά, ἀλλὰ σὰν ὁμάδες σημειώσεως, μετακινούμενες κατὰ περιστάσεις, ἦταν παντοῦ στὸν ἐξεταζόμενο χῶρο, καὶ ἰδιαίτερα στὰ μέρη ποὺ ἀναφέρουν οἱ ἱστορικὲς πηγές.

Α'

Ἐξετάζοντας τὶς σχετικὲς ἀναφορὲς τῶν πηγῶν, παρατηροῦμε ὅτι τὰ μέρη ὅπου φέρονται νὰ εἶναι ἐγκατεστημένοι οἱ Ἀτιντᾶνες ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἤπειρο καὶ φθάνουν στὰ κράσπεδα τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Παρατηροῦμε ὅμως ἐπίσης ὅτι οἱ χῶροι ποὺ καταλαμβάνουν εἶναι πάντοτε ὀρεινοί.

1. Οἱ Ἀτιντᾶνες τῆς Παρωραίας. Ὁ Στράβων σὲ μιὰ ἀπαρίθμηση ἠπειρωτικῶν φύλων ποὺ πιθανῶς παραλαμβάνει ἀπὸ τὸν Ἑκαταῖο ἀλλὰ τὴν προσαρμόζει στὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴ δική του ἐποχή, ἀρχὲς τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα, ἐντοπίζει ἑπτὰ φῦλα στὴ σειρά τους, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ νότια καὶ προχωρώντας πρὸς τὸ βορρᾶ ἀπὸ τὰ ἀνατολικά.

«Μολοσσοί τε καὶ Ἀθαμᾶνες καὶ Αἰθικὲς καὶ Τυμφαῖοι καὶ Ὀρέσται, Παρωραῖοί τε καὶ Ἀτιντᾶνες»[2].

Ὁ χῶρος ποὺ καταλάμβαναν τὰ πέντε πρῶτα ἀπὸ αὐτὰ τὰ φῦλα εἶναι λίγο πολὺ γνωστὸς ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς πηγές· γι' αὐτὸ δὲν χρειάζεται ν' ἀσχοληθοῦμε παρὰ μόνο μὲ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν ἄλλων δύο, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν ἄμεσα ἀλλωστε. Ὁ Σ. Δάκαρης[3] ταυτίζει τὴν Παρωραία μὲ τὴν Παραυαία, ἀλλὰ δὲ συμφωνοῦν μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη οἱ ἱστορικὲς μαρτυρίες ποὺ τοποθε-

2. Γεωγραφικὰ 7, 7, 8.

3. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1957, 88 ἑ. Ὁ τόπος λέγεται Παρωραία καὶ Παροραία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦν τὴν Παραυαία πολὺ δυτικώτερα, γύρω στὸν ποταμὸ Ἄῶο, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ Μετσγέφυρα ἕως τὴν Κλεισοῦρα. Ὁ N. Hammond[4] σωστὰ ἐπικαλεῖται ἐδῶ τὴν μαρτυρία τοῦ Στράβωνος σχετικὰ μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς Ἀμβρακίας, ὅπου σημειώνει ὅτι ὁ ποταμὸς Ἄραχθος (Ἄροθος) ποὺ περιρρέει τὴν πόλη ἔχει τὴν ἀπώτερη πηγή του «ἐκ Τύμφης ὄρους καὶ τῆς Παρωραίας»[5]. Ἡ συνηθισμένη ἄποψη γιὰ τὴ θέση τῆς Τύμφης εἶναι ὅτι ταυτίζεται μὲ τὸ Πάπιγγο, ἀλλὰ ὁ Hammond ἔχει τὴ γνώμη ὅτι εἶναι τὸ ὄρος ποὺ βρίσκεται ἀμέσως βορείως τοῦ Μετσόβου. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὄρος ἐκτείνονταν πρὸς τὰ ἀνατολικὰ ἡ φυλὴ τῶν Τυμφαίων, καὶ γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι ἔχει δίκιο ὁ Hammond. Ἡ ἄλλη ὅμως γνώμη του, ὅτι ὁ Στράβων μιλάει ἐδῶ γιὰ μιὰ πηγὴ τοῦ Ἀράχθου ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ ἕνα σημεῖο δυὸ γειτονικῶν περιοχῶν, τῆς Τύμφης καὶ τῆς Παρωραίας μαζί, δὲ μοῦ φαίνεται σωστή. Σύμφωνα βέβαια μὲ αὐτὴ τὴ γνώμη του ἡ Παρωραία πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὶς βορειοδυτικὲς πλαγιὲς τοῦ ὄρους Περιστερίου. Ἐγὼ ὅμως ἐξηγῶ διαφορετικὰ τὸ χωρίο τοῦ Στράβωνος· δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ Ἄραχθος πηγάζει ἀπὸ μιὰ πηγὴ ἀνάμεσα σὲ δυὸ περιοχές, ἀλλὰ ἀπὸ δυὸ πηγὲς σὲ δυὸ διαφορετικὲς περιοχές. Ἔτσι, ἂν Τύμφη εἶναι τὸ ὄρος βορείως τοῦ Μετσόβου, τότε Παρωραία εἶναι τὸ μέρος ἀπὸ ὅπου ξεκινάει τὸ ἄλλο ρεῦμα τοῦ Ἀράχθου, δηλαδὴ τὸ Ζαγόρι. Τὰ δυὸ ρεύματα τοῦ ποταμοῦ ἑνώνονται λίγο παρακάτω ἀπὸ τὴ γέφυρα Μπαλντσίμα. Ἡ Παρωραία λοιπὸν συμπίπτει μὲ τὸ Ζαγόρι καὶ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ ὅτι τὰ δυὸ ὀνόματα εἶναι ἐτυμολογικὰ συνώνυμα. Παρωραία σημαίνει τὴν περιοχὴ Παρὰ τὸ Ὄρος, Για Γόρ.

Ἂν οἱ Παρωραῖοι καταλάμβαναν τὸ Ζαγόρι, τότε οἱ Ἀτιντᾶνες πρέπει νὰ κατοικοῦσαν λίγο παραπέρα ἀπὸ αὐτό, καὶ μάλιστα ὄχι πρὸς τὰ δυτικά, ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένοι οἱ Τριφύλλαι καὶ οἱ Παραυαῖοι, ἀλλὰ πρὸς τὰ βόρεια, στὸ Σμόλικα δηλαδὴ (Λύγκο) καὶ στὸ Γράμμο. Θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι Παρωραῖοι καὶ Ἀτιντᾶνες εἶναι τὸ ἴδιο φῦλο, ὁπότε Παρωραῖοι, δηλαδὴ Ὀρεινοί, εἶναι οἱ Ἀτιντᾶνες ὅταν μένουν στὰ ψηλώματα, τὸ καλοκαίρι. Τὸ Πάπιγγο εἶναι ἐξαίρετο μέρος γιὰ θερινὲς βοσκές. Σ' αὐτὴ τὴν ἑρμηνεία συμβάλλει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Παρωραῖοι δὲν ἀποτελοῦσαν βασικὰ ἠπειρωτικὸ «ἔθνος» καὶ ἀναφέρονται μόνο εὐκαιριακά. Ἡ διατύπωση ἔπειτα τοῦ Στράβωνος ἐπίσης συνηγορεῖ γι' αὐτήν, διότι ξεχωρίζει τὰ δυὸ ὀνόματα ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ τὰ συνδέει μεταξύ τους σὰ νὰ σημαίνουν περίπου τὸ ἴδιο πρᾶγμα· «Παρωραίοί τε καὶ Ἀτιντᾶνες». Ὅπως κι ἂν εἶναι, σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος οἱ Ἀτιντᾶνες ζοῦσαν στὴν Κεντρικὴ καὶ Βόρεια Πίνδο, ὅπου σήμερα παρατηρεῖται σημαντικὴ συσσώρευση βλαχικῶν οἰκισμῶν.

4. Epirus, 477 ἑ.

5. Γεωγραφικὰ 7, 7, 6.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. Οἱ Ἀτιντᾶνες στὰ περίχωρα τῆς Φοινίκης. Μετὰ τὴν κατάλυση τῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν στὴ Μολοσσία, ἡ Ἠπειρωτικὴ Συμμαχία μεταβλήθηκε σὲ ἡγεμονία μὲ τὴν ὀνομασία «Τὸ Κοινὸν τῶν Ἠπειρωτῶν», ποὺ ἦταν στηριγμένη ἀπὸ τὰ τρία ἰσχυρότερα ἠπειρωτικὰ φῦλα (Μολοσσῶν, Χαόνων, Θεσπρωτῶν) καὶ ἀπὸ ὅσα ἄλλα μικρότερα εἶχαν συγχωνευθεῖ ἢ συνδεθεῖ μὲ αὐτά. Πρωτεύουσα τοῦ ἑνιαίου τούτου ἠπειρωτικοῦ κράτους ὁρίσθηκε ἡ Φοινίκη τῆς Χαονίας, πόλη ποὺ ὁριοθετοῦσε στὸ χῶρο τοῦ σημερινοῦ βορειοηπειρωτικοῦ χωριοῦ Φοινίκι, ἀνάμεσα στὸ Δέλβινο καὶ στοὺς Ἁγίους Σαράντα. Ἐνῶ κατὰ τὸν Πολύβιο ἦταν «ὀχυρωτάτη ἅμα καὶ δυνατωτάτη πόλις τῶν ἐν Ἠπείρῳ»[6], ἡ ἐκλογή της δὲν στάθηκε τυχαία, διότι τὰ Ἰλλυρικὰ φῦλα, ἐκμεταλλευόμενα τὴν ἐξασθένιση τῆς ἠπειρωτικῆς δυνάμεως, εἶχαν διαιωνίσει ἐπικινδύνους πρὸς τὰ νότια.

Τὸ 230 π.Χ. Ἰλλυρικὸς στόλος, ποὺ ἐπέστρεφε ἀπὸ πειρατικὲς ἐπιχειρήσεις στὴ νότια Ἑλλάδα, προσήγγισε στὸ λιμάνι τοῦ Ὀγχησμοῦ, τῶν Ἁγίων Σαράντα σήμερα, ποὺ ἀπεῖχε μόλις 15 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ πρωτεύουσα, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει ἐφόδια. Οἱ Ἰλλυριοί, ἀπολαυόμενοι τότε ἀπὸ τὴ φιλόξενη ἡγεμονίδα Τεύτα, ἂν καὶ φίλοι τῶν Ἠπειρωτῶν ἐκείνη τὴν περίοδο, ὅταν ἔμαθαν ὅτι τὸ ἠπειρωτικὸ στράτευμα ἀπουσίαζε, θεώρησαν τὴν εὐκαιρία κατάλληλη νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ λεηλασία. Οἱ ἄνδρες τῶν Ἰλλυρικῶν πλοίων, ἀνερχόμενοι σὲ 5.000, σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς 800 Γαλάτες μισθοφόρους τῶν Ἠπειρωτῶν ποὺ εἶχαν ἀποστολὴ νὰ προστατεύουν τὴν Φοινίκη ἀκριβῶς ἀπὸ τέτοιες ἐπιδρομές, διεισδύσαν στὴν πόλη ξαφνικὰ καὶ τὴν ἔθεσαν ὑπὸ ἔλεγχο. Καὶ ὅταν τὸ ἠπειρωτικὸ στράτευμα ἐπέστρεφε καὶ στρατοπέδευσε ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά του μὲ σκοπὸ νὰ τὴν ἀνακαταλάβει, οἱ Ἰλλυριοὶ ἐπιτέθηκαν ἐναντίον του αἰφνιδιαστικὰ καὶ τὸ διέλυσαν.

Σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Πολυβίου οἱ ἄνδρες τοῦ ἠπειρωτικοῦ στρατεύματος ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἥττα διέφυγαν «ὡς ἐπ' Ἀτιντάνους»[7]. Ὁ N. Hammond[8] προβάλλει τὴν εὔλογη ὑπόθεση ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀτιντᾶνες ἦταν ἐγκατεστημένοι πολὺ κοντὰ στὴ Φοινίκη, δηλαδὴ στοὺς λόφους ποὺ περιβάλλουν τὴ Δρόβιανη. Συνεχίζει ἄμεσα τὴν ὑπόθεση μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνες στηρίζονταν ἰδιαίτερο κράτος, ποὺ δὲν ἀνήκε στὴν Ἠπειρωτικὴ Συμπολιτεία, ἀφοῦ πραγματικὰ δὲν ἀναφέρεται ποτὲ τέτοιο πρᾶγμα, ἀλλὰ πάντως ἦταν γειτονικὸ μὲ τὴ Μολοσσία, ὅπως μπορεῖ νὰ συναχθεῖ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ μιὰ παλαιότερη περίπτωση ὁ στρατός τους ἦταν ὑπὸ τὴν διοίκηση Μολοσσοῦ στρατηγοῦ σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδη[9]. Ἡ περιοχὴ ποὺ τοὺς

6. Ἱστορίαι 2, 6, 8.
7. Ἱστορίαι 2, 5, 8.
8. Epirus, 682 ἑ.
9. Ἱστορίαι 2, 80, 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δίνει ὁ Hammond ἐκτείνεται ἀπὸ τὴ Δρόβιανη καὶ τὴν Πέπελη ἕως τὴν Ἱερομνήμη, δηλαδὴ περιλαμβάνει τὴ Μουργκάνα, τὸν Καστιδιάρη καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Κάτω Πωγωνίου.

Γιὰ τὸ δεύτερο μέρος αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ὑπάρχουν σοβαρὲς ἀντενδείξεις. Καὶ πρῶτα πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ἕνα τέτοιο κρατίδιο, ποὺ περιορίζεται μόνο σὲ δυὸ σχετικὰ μικρὰ βουνὰ καὶ μιὰ στενὴ κοιλάδα, δὲν μποροῦσε μὲ κανένα τρόπο νὰ σταθεῖ· διότι δὲ διέθετε ἐπαρκεῖς ἐκτάσεις γιὰ καλλιέργεια καὶ δὲν εἶχε καμμιὰ τοποθεσία, ὅπου θὰ ἦταν δυνατὸ ν' ἀναπτυχθεῖ μιὰ μικρὴ ἔστω πολίχνη, ποὺ θ' ἀποτελοῦσε τὴν πρωτεύουσά του.

Ἔπειτα τὸ κρατίδιο αὐτό, σφηνωμένο ἀνάμεσα στὰ τρία ὁμόσπονδα κράτη τῆς Ἠπειρωτικῆς Συμπολιτείας (Χασνία, Μολοσσία, Θεσπρωτία), φαίνεται σὰν νὰ εἶχε μοναδικὸ σκοπὸ ὑπάρξεως τὴν ἀποκοπὴ τῶν κυρίων ὁδῶν ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα σ' αὐτά. Καὶ βέβαια ἡ Ἠπειρωτικὴ Συμπολιτεία δὲ θὰ ἐπέτρεπε μὲ κανένα τρόπο τὴν παρουσία καὶ διατήρησή του. Καὶ πολὺ περισσότερο δὲ θὰ τὴν ἐπέτρεπε γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ πρωτεύουσά της Φοινίκη θὰ ἦταν σημπιεσμένη ἀνάμεσα στὶς ἀκτὲς καὶ στὸ κρατίδιο τῶν Ἀτιντάνων, σὲ ἀπόσταση δέκα περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ κάθε πλευρά.

Τέλος πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι δὲν ἀναφέρεται σὲ καμμιὰ πηγὴ κράτος Ἀτιντάνων, οὔτε γι' αὐτὴ τὴν περίσταση οὔτε γενικώτερα. Ἰδιαίτερα ὁ Πολύβιος, ποὺ παρέχει τὴν πληροφορία γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ἠπειρωτῶν στὴ Φοινίκη, δὲ λέει ὅτι κατέφυγαν στὴν Ἀτιντανία τὰ ὑπολείμματα τοῦ στρατεύματός τους, δηλαδὴ σὲ μιὰ χώρα ἢ σ' ἕνα κράτος, ἀλλὰ «ἐπ' Ἀτιντάνων», ἐπάνω στοὺς Ἀτιντᾶνες, δηλαδὴ σὲ ὁμάδες ἀνοργάνωτων ἀνθρώπων ποὺ ζοῦσαν στὰ ψηλώματα μὲ τὰ ποιμνιά τους καμπδικά. Ψηλώματα βέβαια δὲν εἶναι τὰ περίχωρα τῆς Δρόβιανης καὶ τῆς Πέπελης καὶ τῶν ἄλλων χωριῶν, ὅπου καὶ τότε ἔβοσκαν τὰ ποιμνια τῶν χωρικῶν, ποὺ δὲν ἦσαν Ἀτιντᾶνες, ἀλλὰ τὰ βουνὰ τὰ ἴδια. Εἶναι φανερὸ ὅτι Ἀτιντᾶνες ζοῦσαν σὲ σημαντικοὺς ἀριθμοὺς ὄχι μόνο στὴ Μουργκάνα ἀλλὰ καὶ στὴ γειτονικὴ Μερόπη, ποὺ σήμερα κατοικεῖται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ Βλάχους.

3. Οἱ Ἀτιντᾶνες τῶν Κεραυνίων. Σύμφωνα μὲ τὴν ποιητικὴ παράδοση, ὁ Ἐλπίνωρ κατὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν Τροία περιπλανήθηκε στὶς ἠπειρωτικὲς ἀκτές. Κάποια στιγμὴ κατὰ τὸ Λυκόφρονα σχεδίαζε νὰ πλεύσει «εἰς Ἀιναντίαν πόλιν... πέλας δὲ γῆς Ἀτιντάνων μολών»[10]. Ποῦ τοποθετοῦνται αὐτοὶ οἱ Ἀτιντᾶνες, λέγεται ἀκριβέστερα ἀπὸ τὸν Σκύλακα ποὺ βεβαιώνει ὅτι ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία, ποὺ βρισκόταν στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ Ἀώου λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκβολές του, ἕως τὴν Ἀιναντία ἡ ἀπόσταση ἦταν 320 σταδίων, δηλαδὴ 57 χιλιομέτρων. Παρακάτω ἀπὸ τὴν Ἀιναντία στὸ μυχὸ τοῦ

10. Ἀλεξάνδρα 1044.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κόλπου βρισκόταν τὸ Ὠρικόν, ἀπὸ ὅπου ἄρχιζε ἡ διαμόρφωση τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν Ἀκροκεραυνίων. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν περιγραφή, ἀκτὴ μήκους ἑξήντα σταδίων ἀνῆκε στὴν Ἀμαντία καὶ ὀγδόντα σταδίων στὸ Ὠρικόν. Ἔπειτα ὁ γεωγράφος προσθέτει:

«Ἅπασιν ὅμοροι ἐν μεσογαίᾳ οἱ Ἀγιντᾶνες ὑπὲρ Ὠρικίας καὶ Καρίας μέχρις Ἰδωνίας. Ἐν τῇ Κάστιδι χώρᾳ εἶναι λέγεται δέδιος ὄνομα.... Ἐρυθεία»[11].

Τὸ χωρίο τοῦτο εἶναι ἀπελπιστικὰ φθαρμένο καὶ ἀκατανόητο, καὶ μόνο ἂν διορθωθεῖ, μπορεῖ νὰ πάρει νόημα. Καὶ τὸ μὲν Ἀγιντᾶνες εἶναι φανερὸ ὅτι κρύβει τοὺς Ἀτιντᾶνες, ἀλλὰ νόημα ἐξάγεται μόνο μὲ τὴ διόρθωση τοῦ «ἅπασιν» σὲ «Ἅμασιν», ποὺ εἰσηγεῖται ὁ Hammond[12]. Τὰ τοπωνύμια ὅμως ποὺ ἀκολουθοῦν, Καρία καὶ Ἰδωνία καὶ Κάστις, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διορθωθοῦν, ὅπως γίνεται συνήθως, διότι προφανῶς ἀναφέρονται σὲ ἄγνωστες ἀπὸ ἀλλοῦ μικροτοποθεσίες στὶς ὑπώρειες καὶ στὰ ὑψώματα τῶν Κεραυνίων. Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ διορθώσω τὴ λέξη «δέδιος» σὲ «πέδιος» (= πεδινή) καὶ νὰ συμπληρώσω τὴν κολοβὴ λέξη «ὄνομα.....» μὲ τὰ ἕξη γράμματα ποὺ λείπουν σὲ «ὀνομαζομένη».

Ἔτσι τὸ χωρίο τοῦτο τοῦ Σκύλακος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι γειτονικὰ μὲ τοὺς Ἄμαντες πρὸς τὰ μεσόγεια ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ Ἀτιντᾶνες, ἐπάνω ἀπὸ τὴν Ὠρικία καὶ τὴν Καρία ἕως τὴν Ἰδωνία. Εἶναι καὶ ἐδῶ χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνες ζοῦν μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ τὶς καλλιεργημένες παραθαλάσσιες ἐκτάσεις, ἐπάνω στὰ ψηλώματα τῶν Κεραυνίων, ὅπου καὶ σήμερα ὑπάρχουν πυκνοὶ οἰκισμοὶ Βλάχων.

4. Οἱ Ἀτιντᾶνες τῆς Ἐπιδάμνου. Τὸ 229 π.Χ. κατέλαβε τὴν Κέρκυρα ἡ βασίλισσα τῶν Ἰλλυριῶν Τεῦτα καὶ τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔστησε πολιορκία στὴν Ἐπίδαμνο, ἀνεξάρτητη ἑλληνικὴ πολιτεία τότε· καὶ φαινόταν ὅτι δὲ θὰ βράδυνε ἡ ἅλωσή της μὲ τὴ βοήθεια προετοιμαζομένης προδοσίας, ἂν δὲ μεσολαβοῦσε ἡ ρωμαϊκὴ ἐπέμβαση, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἐπέτρεψε στοὺς Ρωμαίους νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴ χερσόνησο τοῦ Αἵμου. Πραγματικὰ οἱ Ρωμαῖοι, ποὺ αἰσθάνονταν ἀκόμη κάποιο δέος νὰ ἐπέμβουν στὸν κυρίως ἑλληνικὸ χῶρο, ἔστω καὶ ἀθεραπεύτως διεσπασμένο, θεώρησαν κατάλληλη τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπέμβουν ὡς προστάτες στὸ χῶρο ποὺ βρισκόταν ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς Ἰλλυριούς[13]. Ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία, κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἀώου, τὸ ρωμαϊκὸ στράτευμα βάδισε πρὸς τὴν Ἐπίδαμνο καὶ ἡ Τεῦτα στὸ ἄκουσμα τῆς πληροφορίας γι' αὐτὸ ἔλυσε τὴν πολιορκία τῆς πόλεως.

Τὸ στράτευμα βέβαια συνέχισε τὸ δρόμο του «εἰς τοὺς εἴσω τόπους τῆς

11. Σκύλαξ 26.
12. Epirus, 522.
13. Πολύβιος, Ἱστορίαι 2, 11, 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἰλλυρίας»[14], πού σημαίνει ὅτι προχώρησε πρὸς τὰ βόρεια καὶ τὰ ἀνατολικὰ τῆς Ἐπιδάμνου, τοῦ Δυρραχίου δηλαδή. Καὶ ἐνῶ στὸ βορρᾶ ὑποτάχθηκε τὸ φῦλο τῶν Ἀρδιαίων, στὰ ἀνατολικὰ προσῆλθαν πρεσβεῖες τῶν Παρθίνων καὶ τῶν Ἀτιντάνων μὲ αἰτήσεις φιλίας τὴν ὁποία ἔδωσαν οἱ Ρωμαῖοι. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἕνα ρωμαϊκὸ προτεκτοράτο πού ἐκτεινόταν ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία στὸ νότο ἕως τὴν Ἴσσα στὸ βορρᾶ, μὲ βάθος πού ἀρχικὰ πρέπει νὰ ἦταν γύρω στὰ τριάντα χιλιόμετρα. Τὸ προτεκτοράτο τοῦτο συνόρευε πρὸς τὰ νότια μὲ τὴν Ἠπειρωτικὴ Συμπολιτεία, τῆς ὁποίας δὲν ἔθιξαν τότε ἐδάφη οἱ Ρωμαῖοι, πρὸς τὰ βόρεια μὲ τὴν Ἰλλυρία καὶ πρὸς τὰ ἀνατολικὰ μὲ μέρος τῆς Ἰλλυρίας καὶ μὲ αὐτόνομα ἑλληνικὰ ἠπειρωτικὰ φῦλα, ὅπως εἶναι οἱ Δασσαρῆται καὶ οἱ Ἐγχελᾶνες.

Ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει τὴ μελέτη τούτη εἶναι ὁ ἐντοπισμὸς τῶν Ἀτιντάνων πού ἔστειλαν τὴν πρεσβεία σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Πολυβίου. Τὸ πρᾶγμα ἔχει γενικώτερο ἐνδιαφέρον, διότι ἡ σημασία πού οἱ ἱστορικὲς πηγὲς δίνουν στὴν κατοπινὴ στάση τῶν Ἀτιντάνων δείχνει ὅτι αὐτοὶ ἀποτέλεσαν τὴν κυριώτερη ἐντόπια δύναμη πού «συμμάχησε» μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς στήριξε κατὰ τὴν πρώτη ἐγκατάστασή τους στὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο. Κάποια ἀναφορὰ γι' αὐτοὺς βρίσκουμε καὶ στὸν Ἀππιανὸ πού λέγει ὅτι, ὅταν οἱ ἰλλυρικὲς δυνάμεις ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴν Ἐπίδαμνο, μερικὰ τμήματά τους προσχώρησαν στοὺς Ρωμαίους, «οἱ Ἀτιντᾶνοι λεγόμενοι»[15]. Καὶ ὅταν ἡ βασίλισσα Τεῦτα ἦλθε γιὰ πρώτη φορὰ σ' ἐπαφὴ μὲ ἐκπροσώπους τῶν Ρωμαίων, ἔμαθε ὅτι «Ἐπίδαμνον καὶ Ἰλλυριῶν τοὺς Ἀτιντάνους ἤδη Ρωμαίων ὑπηκόους εἶναι»[16].

Ὁ Badian[17] καὶ ὁ F. W. Walbank[18] ἔχουν τὴ γνώμη ὅτι πρόκειται γιὰ τοὺς Ἀπιντᾶνες ἐκείνους πού μνημονεύονται κοντὰ στὴ Φοινίκη καὶ πιστεύουν ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἰλλυριῶν ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴ τὸ 230 παραχωρήθηκε σ' αὐτοὺς μὲ συμφωνία ἡ Ἀτιντανία ἐκείνη καὶ τώρα αὐτὴ ἡ χώρα περιέρχεται στὴ δικαιοδοσία τῶν Ρωμαίων. Σ' αὐτὴν τὴν ἄποψη ὅμως μπορεῖ ν' ἀντιταχθεῖ ὅτι ἔπρεπε νὰ κατέχουν μιὰ τέτοια περιοχὴ οἱ Ἠπειρῶτες, γιὰ νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὴν παραχωρήσουν στοὺς Ἰλλυριούς, ἀλλά, ὅπως εἶναι γνωστό, στὴν Ἠπειρωτικὴ Συμπολιτεία μετεῖχαν μόνο ἡ Χαονία, ἡ Θεσπρωτία καὶ ἡ Μολοσσία. Εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τοὺς Ἀτιντᾶνες τοῦ νότου ἀλλὰ γιὰ τοὺς Ἀτιντάνους τοῦ βορρᾶ, ὅπως σωστὰ παρατήρησε ὁ N. Hammond[19]. Τὸ λάθος τῶν παλαιότερων ἱστορικῶν γενικῶς νὰ συγχέουν τοὺς

14. Πολύβιος, Ἱστορίαι 2, 11, 10—12.
15. Ἰλλυρὶς 7.
16. Ἰλλυρὶς 8.
17. BSR 7 (1952), 75.
18. Commentary on Polybius I, Oxford 1957, 15, 8.
19. Epirus, 509.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δόρειους Ἀτιντάνους μὲ τοὺς νότιους Ἀτιντᾶνες εἶχε ἐπίπτωση καὶ στὴ σχεδίαση τῶν ἱστορικῶν χαρτῶν, ὅπου τὸ ρωμαϊκὸ προτεκτοράτο φαίνεται νὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὰ ἐδάφη τῆς Συμπολιτείας.

Οἱ Ἀτιντᾶνοι τοῦ δορρᾶ μαρτυροῦνται καὶ σὲ παλαιότερη ἐποχή. Κατὰ τὸν Πολύαινο[20] ὁ Κάσσανδρος τῆς Μακεδονίας ἐπιστρέφοντας τὸ 314 π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία κι' ἐνῶ βρισκόταν σὲ μιᾶς μέρας ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἐπίδαμνο, λεηλάτησε μὲ στρατήγημα χωριὰ τῆς περιοχῆς. Αὐτὰ τὰ χωριὰ ἦταν ὀρεινά· «κώμας ὑψηλὰς κειμένας ἐπὶ τῶν ὁρίων Ἰλλυρίδος καὶ Ἀτιντανίδος». Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ ὅτι κι' ἐδῶ οἱ Ἀτιντᾶνες ὁρίζονται μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ σὲ ὀρεινὰ μέρη. Τὰ χωριά, ἂν καὶ ἦταν σὲ μιᾶς μέρας ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἐπίδαμνο, φαίνονταν ἀπ' αὐτήν, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἦταν περισσότερο ἀπὸ τριάντα χιλιόμετρα ἀνατολικὰ σ' εὐθεῖα γραμμή.

Μιὰ σειρὰ ἄλλων συλλογισμῶν τοῦ Hammond δὲν ἔχουν ἐπαρκῆ βάση. Νομίζει πραγματικὰ ὅτι καὶ οἱ Ἀτιντᾶνοι εἶχαν ὀργανωμένη πολιτεία, μὲ μοναδικὴ μαρτυρία τὸ χαρακτηριστικὸ Ἀτιντανὶς ποὺ δίνει ὁ Πολύαινος στὸν τόπο τους. Ἐπὶ πλέον νομίζει ὅτι, ἐνῶ οἱ Ἀτιντᾶνες τοῦ νότου ἦταν Ἠπειρῶτες Ἕλληνες, οἱ Ἀτιντᾶνοι τοῦ δορρᾶ ἦταν Ἰλλυριοί, κι' ἐπομένως ἄτυχοι μὲ τοὺς προηγούμενους. Τέλος σὲ συσχετισμὸ μὲ ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τοὺς Ἀτιντάνους τῆς Μακεδονίας τοποθετεῖ τούτη τὴν Ἀτιντανίδα ὀρεινὰ τῆς λίμνης Λυχνιδοῦ, τῆς Ἀχρίδας.

Ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνοι εἶχαν συγκροτημένη πολιτεία εἶναι ἐντελῶς ὑποθετικὸ καὶ ἀπίθανο, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει καμμιὰ πληροφορία γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀναφέρεται ποτὲ καμμιὰ πόλη τους καὶ κανένας ἄρχοντάς τους. Προφανῶς λοιπὸν ἦταν ἁπλῶς κτηνοτρόφοι νομάδες καὶ οἱ γείτονές τους Ἰλλυριοὶ στρατολογοῦσαν ἄνδρες ἀπ' αὐτοὺς κατὰ τὶς ἀνάγκες τους, ὅπως ἔκαναν νοτιώτερα οἱ Μολοσσοὶ μὲ τοὺς Ἀτιντᾶνες. Γι' αὐτὸ συνήθως χρησιμοποιεῖται τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς καὶ ὄχι ἡ περιοχὴ ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένοι.

Ὅταν ὁ Ἀππιανὸς βεβαιώνει ὅτι ἡ Τεύτα ἔλαβε «Ἰλλυριῶν τοὺς Ἀτιντάνους ἤδη Ρωμαίων ὑπηκόους εἶναι», δὲν ἐννοεῖ ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνοι ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς Ἰλλυρικῆς ἐπικράτειας. Τὸ χωρίο τοῦτο ἔχει τὴν ἔννοια ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνοι ποὺ ὑπηρετοῦσαν σὲ ἰδιαίτερα τμήματα τοῦ Ἰλλυρικοῦ στρατεύματος προσχώρησαν ἤδη στοὺς Ρωμαίους. Καὶ τοῦτο γίνεται σαφὲς ἀπὸ ὅσα λέγει λίγο παραπάνω ὁ Ἀππιανός· οἱ Ἰλλυριοί, ἀφοῦ ἔλυσαν τὴν πολιορκία τῆς Ἴσσας καὶ τῆς Ἐπιδάμνου, ἀναχώρησαν, ἀλλὰ μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς, οἱ Ἀτιντᾶνοι λεγόμενοι, προσχώρησαν στὴ Ρώμη[21]. Ἀλλὰ ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνοι δὲν ἦταν

20. Στρατηγήματα 4, 11, 4. Ὁ Πολύαινος δέβαια γράφει: πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὰ ἱστορούμενα ἐπεισόδια.

21. Ἰλλυρίς 7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἰλλυριοί, γίνεται φανερὸ ἐπίσης ἀπὸ τὴν διάκριση ποὺ κάνει ὁ Πολύαινος στὸ χωρίο του ποὺ ἔχει παρατεθεῖ παραπάνω, λέγοντας «ἐπὶ τῶν ὁρίων Ἰλλυρίδος καὶ Ἀτιντανίδος».

Τέλος εἶναι σφάλμα νὰ ταυτίζουμε τοὺς Ἀτιντάνους τῆς Ἐπιδάμνου μὲ τοὺς Ἀτιντάνους τῆς Λυχνιδοῦ. Οἱ πρῶτοι ἦταν ἐγκατεστημένοι σὲ μιᾶς μέρας ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἐπίδαμνο καὶ τὰ χωριὰ ποὺ ἦταν στὰ ὄριά της διακρίνονταν ἀπὸ τὴν πόλη, ἐνῶ ἡ Λυχνιδὸς ἀπέχει ἀπ' αὐτὴν τρεῖς μέρες. Πρέπει νὰ προστεθεῖ ὅτι τὸ 208 π.Χ., ἀφοῦ ὁ Φίλιππος Ε' τῆς Μακεδονίας εἶχε καταλάβει τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἰλλυρίας, ἔγιναν προτάσεις εἰρήνης μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Μακεδόνων, ποὺ ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ὅρους περιλάμβαναν καὶ τὸν ὅρο ἐπιστροφῆς τῶν Ἀτιντάνων στὴ Ρώμη καὶ τῶν Ἀρδιαίων στοὺς Ἰλλυριοὺς τοῦ Σκερδιλαΐδα καὶ τοῦ Πλευράτου[22]. Ἀπ' αὐτὸν τὸν ὅρο συνάγεται ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνοι βρίσκονταν σὲ κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὶς ἀκτὲς ποὺ εἶχαν κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό τους οἱ Ρωμαῖοι.

Πραγματικὰ τὸ ρωμαϊκὸ προτεκτοράτο στὰ πρῶτα του χρόνια δὲν πρέπει νὰ εἶχε βάθος μεγαλύτερο ἀπὸ τριάντα χιλιόμετρα, καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴ λωρίδα πρέπει νὰ συμπεριλαμβάνονταν καὶ οἱ Ἀτιντᾶνοι, ἀφοῦ οἱ Ρωμαῖοι τοὺς διεκδικοῦν ἐπίμονα. Τὰ ὄριά του ὑποδηλώνονται καὶ ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Πολυβίου[23], ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς συμμαχίας μεταξὺ Φιλίππου καὶ Ἀννίβα, ποὺ εἶχε συναφθεῖ λίγο πρωτύτερα, τὸ 215, ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τῆς Κερκύρας, τῆς Ἀπολλωνίας, τῆς Ἐπιδάμνου, τῆς Διμάλης, τῶν Παρθίνων, τῆς Ἀτιντανίας καὶ τῆς Φάρου. Δυὸ ἀπὸ τοὺς ἀναφερομένους ἐδῶ τόπους εἶναι νησιά, δυὸ ἄλλοι εἶναι παραθαλάσσιες πολιτεῖες καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς, τῶν ὁποίων ἡ ἐντόπιση εἶναι ἀβέβαιη, πρέπει τουλάχιστο νὰ εἶναι συνεχόμενοι μὲ τὶς παραθαλάσσιες. Αὐτὲς οἱ περιοχὲς ἀποτελοῦσαν ἀρχικὰ τὸ προτεκτοράτο ποὺ βέβαια μὲ τὸν καιρὸ διευρύνθηκε.

5. Οἱ Ἀτιντᾶνοι τῆς Λυχνιδοῦ. Ὁ Hammond ἔχει τὴ γνώμη ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀτιντᾶνοι τοῦ Βορρᾶ ἦταν πολιτειακὰ ὀργανωμένοι στὸ χῶρο ποὺ μὲ βάση τὴ μαρτυρία τοῦ Πολυαίνου ὀνομάζει Ἀτιντανίδα καὶ τοποθετεῖ ὄπλα στὴν Πελαγονία καὶ βορείως τῆς Λυχνιδοῦ, δεξιὰ κι' ἀριστερὰ τοῦ ποταμοῦ Δρίλωνα. Παραμερίζοντας πρὸς τὸ παρὸν τὸ θέμα τῆς πολιτειακῆς ὀργανώσεως, πρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴν παρουσία Ἀτιντάνων σ' αὐτὸν τὸ χῶρο ποὺ ἐπιβεβαιώνεται μάλιστα καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικὲς ἐνδείξεις. Δὲν εἶναι ὅμως

22. Λίβιος, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία 27, 30, 13.

23. Ἱστορίαι 7, 9.

24. Epirus, 633 ἑ. καὶ χάρτης 15 στὴ σελίδα 611. Ὅμως ὁ Βίος στὸ ἔργο Macedonia I, Oxford 1979, χάρτες 4 καὶ 9 φέρει τοὺς Ἀτιντᾶνες βόρεια στὸ Ἐλβασάν καὶ τοὺς Παρθίνους ἀνατολικά, πρὸς τὴ Λυχνιδό, ἀντίστροφα δηλαδὴ ἀπὸ ὅτι στὸν παραπάνω χάρτη τοῦ Epirus, 614.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σωστό ότι πρέπει να πρόκειται γιά τούς Ἀτιντάνους ἐκείνους πού προσχώρησαν στούς Ρωμαίους τό 228 π.Χ., διότι οἱ Ρωμαῖοι δέν εἶχαν προχωρήσει ἀκόμη τότε σέ τόσο βάθος καί ἡ Ἀτιντανίς τοῦ Πολυαίνου ἦταν σέ ἀπόσταση μιᾶς μόνο μέρας ἀπό τήν Ἐπίδαμνο.

Ἄν οἱ Ἀτιντᾶνοι τῆς Λυχνιδοῦ δέν ἦταν ἐγκατασταμένοι σ' αὐτόν τό χῶρο ἀπό παλαιά, ἡ ἐγκατάστασή τους πρέπει νά πραγματοποιήθηκε ἔπειτα ἀπό τήν πρώτη συμμαχία τους μέ τούς Ρωμαίους. Τό 205 π.Χ. κατά τή διάσκεψη γιά τήν εἰρήνη πού συνῆλθε στήν πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου Φοινίκη, ὁ ρωμαῖος στρατηγός P. Sempronius πρότεινε ὅρους εἰρήνης ἀπό τούς ὁποίους ὁ ἕνας πρόβλεπε νά κρατήσουν οἱ Ρωμαῖοι τούς Παρθίνους καί οἱ Μακεδόνες τούς Ἀτιντάνους. Κατά τίς ἴδιες τότε μαρτυρίες οἱ δυό αὐτοί λαοί, Παρθῖνοι καί Ἀτιντᾶνοι, φαίνεται νά ζοῦν γειτονικά καί στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Γιατί διαχωρίζονται τώρα; Εἶναι πιθανό ὅτι μέρος τῶν Ἀτιντάνων, σημαντικό μάλιστα, εἶχε πλέον μετακινηθεῖ ἀνατολικά, καί ἡ πλατύτερη καί καταλληλότερη περιοχή νά τούς ὑποδεχθεῖ ἦταν ἡ Λυχνιδός, ὅπου ἴσως καί παλαιότερα ζοῦσαν ναυβικά καί σποραδικά ὁμόφυλοί τους. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ὑποχρεώθηκαν σ' αὐτή τή μετακίνηση σχετίζεται ἴσως μέ τή δραστηριότητα τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαρίου. Ὁ Δημήτριος αὐτός, ἀφοῦ στρατολόγησε πολεμιστές ἀρχικά ἀπό τήν Ἰστρια, ἐνήργησε ἐπιθέσεις στά ἐξάφη τοῦ ρωμαϊκοῦ προτεκτοράτου, τό ὁποῖο μάλιστα διέλυσε προσωρινά τό 222 π.Χ. Τότε ἀνάμεσα σέ ἄλλα ἀποτελέσματα καί «Ἀτιντάνους ἀπό Ρωμαίων ἀφίστη»[25]. Ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ἀποκατάστησαν τήν κυριαρχία τους στήν περιοχή, Ἀτιντᾶνοι πρέπει νά μετανάστευσαν μαζικά πρός τά ἀνατολικά, γιά ν' ἀποφύγουν ἀντίποινα ἀπό τούς Ρωμαίους γιά τήν ἀποστασία τους. Αὐτοί λοιπόν οἱ Ἀτιντᾶνοι ζοῦσαν ἔπειτα στήν περιοχή τῆς σημερινῆς Στρούγκας καί σ' ἄλλα σημεῖα τοῦ χώρου ἀπό τίς δυό πλευρές τοῦ Δρίλωνα, ὅπου καί σήμερα παρατηροῦνται πυκνές ἐγκαταστάσεις Βλάχων.

6. Οἱ Ἀτιντᾶνοι τῆς τετάρτης μοίρας τῆς Μακεδονίας. Μετά τή συνθηκολόγηση τοῦ Περσέως, τό 167 π.Χ., ἡ Μακεδονία χωρίσθηκε σέ τέσσερις μοῖρες. Τετάρτη ἦταν ἡ δυτική μερίδα, πού κατά τόν Τίτο Λίβιο περιελάμβανε τίς περιοχές τῶν Ἐορδαίων, τῶν Λυγκηστῶν καί Πελαγόνων. "Quortam regionem Eordaei et Lyncestae et Pelagones incolunt"[26]. Ἕως ἐδῶ τό χωρίο εἶναι σαφές καί ὁ χῶρος τῶν τριῶν φύλων εἶναι γνωστός. Στή συνέχεια δίνει πολύ φθαρμένο καί μόνο μέ πιθανοφανεῖς διορθώσεις μπορεῖ ν' ἀποκτήσει νόημα. «JUNCTA HIS AUTINCANIAESTP. MEPALISETELIMONITES». Ὅπως στό προηγούμενο μέρος τοῦ χωρίου,

25. Λίβιος, Ρωμ. Ἱστορία 29, 12, 13.
26. Λίβιος, Ρωμ. Ἱστορία 45, 30, 6.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἔστι καὶ σ' αὐτὸ πρέπει ν' ἀναγνωσθοῦν τρία φῦλα μὲ τὶς κατάλληλες διορθώσεις[27]. Τὸ πρῶτο φῦλο πρέπει νὰ εἶναι οἱ Ἀτιντᾶνες μὲ μιὰ εὔκολη διόρθωση τοῦ Autincani σὲ Atintani. Τὸ τρίτο πρέπει νὰ εἶναι τῶν Ἐλυμιωτῶν μὲ εὔκολη πάλι διόρθωση τοῦ Elimonites σὲ Elymiotae Στὸ μεσαῖο φῦλο δίνονται διάφορες διορθώσεις, ἐνῶ ὁ N. Hammond τὸ ἀφήνει χωρὶς διόρθωση σὰν μιὰ περιοχὴ Strymepalis ποὺ τὴν τοποθετεῖ γύρω στὶς Πρέσπες. Ἀλλὰ τέτοια περιοχὴ μὲ πληθυσμὸ ποὺ ἀπαιτελεῖ σοβαρὸ στοιχεῖο τῆς τέταρτης μοίρας τῆς Μακεδονίας δὲν εἶναι ἀπὸ ἀλλοῦ γνωστὴ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει δεκτὴ χωρὶς ἀντιρρήσεις. Σκέφθηκα στὴν ἀρχὴ ὅτι θὰ μποροῦσαμε νὰ διδοῦμε σ' αὐτὸ τὸ φῦλο τῶν Τριφυλῶν ποὺ κατοικοῦσε στὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας, ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι αὐτὸ ἦταν περιορισμένης δυνάμεως δὲν πρέπει νὰ ἐπεκτεινόταν καὶ ἕως τὴ Μακεδονία κατὰ τὰ ὄρια ποὺ τῆς ἔδιναν ἐκείνη τὴν ἐποχή. Ἔτσι νομίζω σωστὴ τὴ συνηθισμένη διόρθωση ποὺ βλέπει ἐδῶ τὸ φῦλο τῶν Τυμφαίων ἢ Στυμφαίων. Μὲ αὐτὲς τὶς διορθώσεις τὸ δεύτερο μέρος τοῦ χωρίου λέγει: "Juncta his Atintani et Stymphaei et Elymiotas". Ἐπειδὴ γι' αὐτὰ τὰ φῦλα χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση juncta his δηλαδὴ «συνημμένοι μὲ αὐτούς», μποροῦμε νὰ δώσουμε στὴν πρόθεση τοῦ ἱστορικοῦ νὰ διαφοροποιήσει τὰ πράγματα. Θέλει προφανῶς νὰ πεῖ ὅτι οἱ τρεῖς τελευταῖοι λαοὶ δὲν ἦταν ἀποκλειστικὰ μέλη αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς γεωγραφικῆς μερίδας, ἀλλὰ ἦταν ἁπλῶς γειτονικοὶ μὲ αὐτούς, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα ἐξεῖχαν, ἦταν διασκορπισμένοι πρὸς τὴν Ἤπειρο καὶ τὴν Ἰλλυρίδα, χωρὶς σταθερὴ ἐγκατάσταση.

Τὰ τρία φῦλα τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ χωρίου τοῦ Λιβίου καταλαμβάνουν τὸ δυτικὸ καὶ τὸ νότιο μέρος τῆς τετάρτης μακεδονικῆς μοίρας. Οἱ Ἀτιντᾶνοι ποὺ φέρονται δίπλα στοὺς Ἠλαγόνες πρέπει νὰ ἦταν τοποθετημένοι δυτικὰ ἀπὸ αὐτούς, ἀπὸ τὴ Στρούγκα καὶ νοτιώτερα πρὸς τὴν Κορυτσά, τὴν Κολώνια, τὸ Γράμμο καὶ τὸ Σμόλικα, ὅπου συναντοῦσαν τοὺς Τυμφαίους[28]. Ὁ Λίβιος σημειώνει ὅτι τὰ ἐδάφη αὐτῶν τῶν περιοχῶν εἶναι γενικῶς ἀνώμαλα, ὀρεινὰ καὶ ἄγονα.

7. Τυντένοι καὶ Τυνδαῖοι. Ὑπάρχουν δυὸ φυλετικὰ ὀνόματα ποὺ εἶναι σαφῶς συγγενικὰ μὲ τὸ ὄνομα τῶν Ἀτιντάνων: Τυντένοι καὶ Τυνδαῖοι.

Τῶν ΤΥΝΤΕΝΩΝ (Τυντένων ἢ Τυντενῶν) ἔχουν εὑρεθεῖ νομίσματα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ 540—511 π.Χ. καὶ ἔπειτα. Ὁ N. Hammond[29] διατυπώνει τὴν ἄποψη ὅτι πιθανῶς αὐτοὶ οἱ Τυντένοι εἶναι οἱ Ἀτιντᾶνοι μὲ ἀποκοπὴ τοῦ πρώτου ἄλφα καὶ ἰωνικὴ μεπατροπὴ τοῦ δεύτερου ἄλφα σὲ ἔψιλον μακρό.

27. Ἀφοῦ στὸ πρῶτο σκέλος τοῦ χωρίου ἀναφέρονται φῦλα καὶ ὄχι ἐπαρχίες, τὸ ἴδιο πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ στὸ δεύτερο.

28. Ἡ ἐνδιάμεση Ὀρεστὶς λόγω φιλίας μὲ τὴ Ρώμη ἔμεινε αὐτόνομη.

29. Macedonia I, 74 ἑξ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μιὰ δυσκολία γιὰ τὴν ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς προτάσεως θὰ ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Τυντένοι ἔχουν ναυτήματα καὶ ἄρα ὀργανωμένη πολιτεία ἀπὸ τὸν 6ο κιόλας π.Χ. αἰώνα, ἐνῶ τῶν ὑπολοίπων μιᾶς Ἀτιντάνων δὲ διαπιστώνεται πολιτικὴ ὀργάνωση οὔτε στὸν δεύτερο μ.Χ. αἰώνα. Ἀλλὰ δέδομα εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπῆρχε ἡ πολιτεία τους κάπου στὸ Δαμάστιο, δηλαδὴ στὸ σημερινὸ Ρέζεν τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὄρεια τῆς Μεγάλης Πρέσπας, καὶ κάποτε νὰ διαλύθηκε ἔπειτα ἀπὸ διείσδυση ἄλλου φύλου, ὅπως οἱ Τυντένοι πρέπει νὰ διαλύθηκαν.

Οἱ Τυνδαῖοι ἐμφανίζονται στὸ φορολογικὸ κατάλογο τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας[30]. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, ἐνῶ οἱ ὑπολανὲς ἐγγραφὲς περιλαμβάνουν ὀνόματα πόλεων, οἱ Τυνδαῖοι ἀναφέρονται μὲ τὸ φυλετικό τους ὄνομα, πρᾶγμα ποὺ ἴσως σημαίνει ναυαρχικὴ διαδοχή. Πάντως δὲν ἐπιχειρεῖται ἐντόπιση τῶν Τυνδαίων, ἀλλὰ θὰ μποροῦσαμε καὶ γιὰ τὸ δικό τους ὄνομα νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι εἶναι παραλλαγὴ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀτιντάνων: (Α) Τιντάνοι, Τυνδάνοι, Τυνδαῖοι[31].

Λόγω τῆς ἀσφάλειας ποὺ παρατηρεῖται δὲ θὰ θεωρήσουμε ὁριστικὰ σὰν Ἀτιντανικὰ αὐτὰ τὰ δυὸ φῦλα.

Β'

Ὁ λαὸς ποὺ ἀποτελεῖ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς μελέτης φέρεται μὲ τὰ ὀνόματα Ἀτιντᾶνες, Ἀτιντᾶνοι, Ἀντᾶνοι[32]. Οἱ παλαιότεροι ἱστορικοὶ πίστευαν ὅτι τὰ δυὸ πρῶτα χαρακτήριζαν ἕνα καὶ τὸ ἴδιο φῦλο, ἐνῶ θεωροῦσαν ξένο πρὸς αὐτὸ τὸ τρίτο ὄνομα. Ἀντίθετα μὲ αὐτοὺς ὁ N. Hammond ἔχει τὴ γνώμη ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνες καὶ οἱ Ἀτιντᾶνα εἶναι δυὸ διαφορετικὰ ὀνόματα, τὸ πρῶτο ἠπειρωτικὸ ἑλληνικό, τὸ δεύτερο ἰλλυρικό[33], καὶ χαρακτηρίζει τοὺς Ἀντάνους σὰν μιὰ ἰδιαίτερη ὁμάδα ἀπὸ ἐκείνες ποὺ ἀποτελοῦσαν συστατικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀτιντάνων.

Ἐπειδὴ ἔχω παρατηρήσει ὅτι χωριστὲς ὁμάδες αὐτῶν τῶν φύλων δὲν εἶναι ἐγκατεστημένες σὲ ἕνα ἢ δυὸ μόνο μέρη, ἀλλὰ σὲ πολὺ περισσότερα, καὶ ὅτι ὅλες οἱ ὁμάδες παρουσιάζουν τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ ὅπου, δὲν δέχομαι τὶς παραπάνω ἀπόψεις. Νομίζω ὅτι σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο φῦλο, μόνο ποὺ τὸ πρῶτο ὄνομα ἑλληνίζει καὶ τὸ δεύτερο λατινίζει. Τὸ τρίτο ὄνομα εἶναι ἁπλῶς συγκεκαλυμμένη μορφὴ τοῦ δεύτερου.

Μερικὲς φορές, ἂν καὶ πολὺ σπάνια, ἀπαντῶνται στοὺς παλαιοὺς ἱστορι-

80. B. D. Meritt, H. T. Wade - Gery, M. F. McGregor, The Athenian Tribute Lists, Harvard 1939, I. 146.

81. Στὰ σερβικὰ οἱ Βλάχοι ὀνομάζονται Τσιντσάρ. Αὐτὸ τὸ ἀγνώστης ἐτυμολογίας ὄνομα θὰ μποροῦσε ἀρχικὰ ν' ἀναζητηθῇ στὸ ὄνομα τῶν Τυνδαίων;

32. Ἑλληνικώτερος θέλουμε εἶναι ὁ τονισμὸς στὴ λήγουσα, Ἀτιντανοί, Ἀντανοί.

33. Macedonia I, 77.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κούς τὰ ἐθνικὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα Ἀτιντανία, Ἀτιντανίς. Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ πίστευαν ὅτι καὶ τὰ δυὸ ἀναφέρονται στὴν ὕδρα περιοχή, ποὺ τοποθετοῦσαν στὸν ὀρεινὸ χῶρο τῶν Κεραυνίων ὄρεια τῆς Φοινίκης καὶ νότια τῆς Ἀμαντίας, συνδυάζοντας τὴν πληροφορία τοῦ Πολυβίου σχετικὰ μὲ τὴν καταφυγὴ τοῦ ἠπειρωτικοῦ στρατεύματος ἀπὸ τὰ προάστεια τῆς Φοινίκης «ὡς ἐπ' Ἀτιντάνων», τὸ 230 π.Χ., καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Σκύλακος γιὰ τὴν παρουσία Ἀτιντάνων νότια τῆς Ἀμαντίας. Ὁ Hammond ὅμως διακρίνει κι' ἐδῶ τὰ ὀνόματα, ἀποδίδοντας τὸ πρῶτο στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸν ἄνω Δρῖνο ἕως τὸν Κασιδιάρη, ὅπου κατὰ τὴν ἄποψή του οἱ Ἀτιντᾶνες εἶχαν ὀργανώσει τὸ κρατίδιό τους, σφηνωμένο στὸ κέντρο τῆς Ἠπειρωτικῆς Συμπολιτείας ἀνάμεσα στὴ Χασνία, στὴ Μολοσσία καὶ στὴ Θεσπρωτία, καὶ τὸ δεύτερο στὸ χῶρο ποὺ κατοικοῦσαν οἱ Ἀτιντᾶνοι ὄρεια τῆς λίμνης Λυχνιδοῦ.

Θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω σ' αὐτὰ ὅτι οἱ πηγὲς ἀναφέρουν ὄχι μόνο τὸ πρῶτο ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερο ὄνομα στὸ χῶρο ποὺ κατοικοῦσαν οἱ Ἀτιντᾶνοι τοῦ βορρᾶ[34]. Γιὰ τὸ πρῶτο ὅμως, τὸ Ἀτιντανία, δὲν ὑποδεικνύουν συγκεκριμένο χῶρο, ἐνῶ τὸ δεύτερο, Ἀτιντανίδα, ὁ μόνος ποὺ τὸ ἀναφέρει Πολύαινος[35] τὸ ἐντοπίζει στὴν ὀρεινὴ περιοχὴ ἀνατολικὰ τῆς Ἐπιδάμνου καὶ σὲ ἀπόσταση μιᾶς μέρας ἀπ' αὐτήν, ὅπως σημείωσα παραπάνω.

Ἀργότερα, τὸν 6ο αἰώνα μ.Χ., ἀπαντᾶται καὶ τὸ συγκεκριμένο ὄνομα Ἀντανία, ποὺ στὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο[36] φαίνεται νὰ δηλώνει περιοχὴ τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας, ἐνῶ στὸν Ἱεροκλῆ[37] φαίνεται νὰ δηλώνει πόλη στὴν ὕδρα περιοχή. Εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ δυὸ τοῦτοι γεωγράφοι ἀποδίδουν μιὰ γεωγραφικὴ κατάσταση τοῦ 6ου μ.Χ. αἰώνα σύμφωνα μὲ πληροφορίες ἢ ὑπολογισμούς, ἀλλὰ χωρὶς προσωπικὴ παρατήρηση.

Γιὰ καμμιὰ ἀπὸ τὶς περιοχὲς ὅπου ἐντοπίζονται Ἀτιντᾶνες ἢ Ἀτιντᾶνοι δὲν ἀναφέρονται πόλεις ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς πηγὲς ἢ ἔστω μιὰ πόλη ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμεύσει σὰν πρωτεύουσά τους. Πουθενὰ ἐπίσης δὲν μνημονεύονται ἡγεμόνες ἢ στρατηγοί τους. Πουθενὰ δὲν ἀπαντᾶται «κοινὸ τῶν Ἀτιντάνων». Ὅσες φορὲς γίνεται λόγος γιὰ στρατιωτικὲς δυνάμεις Ἀτιντάνων, αὐτὲς φέρονται κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς ξένων ἡγεμονικῶν. Σύμφωνα μὲ τὴν εἴδηση τοῦ Θουκυδίδη «Μολοσσοὺς ἦγε καὶ Ἀτιντᾶνας Σαβύλινθος», ὁ ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου βασιλιᾶ τῶν Μολοσσῶν Θαρύπα[38]. Γιατί τότε, στὶς ἀρχὲς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τοὺς Ἀτιντᾶνες διοικοῦσε ἕνας Μολοσσὸς στρατη-

---

34. Πολύβιος, Ἱστορία 7, 9. — Ἀππιανός, Μακεδονικά 3, 2.

35. Στρατηγήματα 4, 11, 4.

36. Στέφανος Βυζάντιος, Λεξικόν, «πολις Μακεδονίας».

37. Συνεκδημος (650), 2α. Βέβαια τὸ ὄνομα συνδέεται μὲ τοὺς Ἀντάνους καὶ προφανῶς καὶ τὰ δυὸ ὀνόματα, Ἀντανία καὶ Ἀντᾶνοι, ἐπιχωριάζαν στὴν περιοχὴ τῆς Πελαγονίας καὶ τοῦ Λύγκου.

38. Ἱστορίαι 2, 80, 6.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γός; Δὲν εἶναι πειστικὴ ἡ ἄποψη ὅτι τοῦτο συνέβαινε διότι οἱ Ἀτιντᾶνες ἦταν γείτονες τῶν Μολοσσῶν, ἀφοῦ καὶ ἄλλα πολυάριθμα φῦλα ἦταν γειτονικά τους ἀλλὰ τὰ στρατεύματά τους δὲν διοικοῦνταν ἀπὸ Μολοσσούς. Συνέβαινε προφανῶς διότι οἱ Ἀτιντᾶνες δὲν εἶχαν δικούς τους πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἄρχοντες, καὶ δὲν εἶχαν τέτοιους ἄρχοντες διότι δὲν εἶχαν κἂν δική τους ἀνεξάρτητη πολιτεία· ζοῦσαν προφανῶς σὰν ναυάδες μέσα στὴν ἐπικράτεια τῶν Μολοσσῶν καὶ ἄλλων πολιτειῶν. Ἀργότερα συναντοῦμε στρατιωτικὰ σώματα τῶν Ἀτιντάνων τοῦ βορρᾶ νὰ ὁρίζονται κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς Ἰλλυριῶν στρατηγῶν.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Πολυβίου ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνοι ἔστειλαν στοὺς Ρωμαίους πού εἶχαν ἀποδιδράσει στὸ χῶρο τους «πρεσβευτές»[39] θὰ μποροῦσε νὰ σημαίνει ὅτι διατηροῦσαν ἀνεξάρτητη πολιτεία. Ἀλλὰ πρεσβευτὲς μποροῦσε νὰ στείλει πρὸς στρατιωτικοὺς καὶ μιὰ στρατιωτικὴ μονάδα πού εἶχε σταλεῖ ἀπὸ τὴν Ἰλλυρικὴ διοίκησή της κι' ἔτσι ἀποτελοῦσε αὐτοτελῆ δύναμη.

Ὅπως εἴδαμε πρωτύτερα, στὴν ὀρεινὴ περιοχὴ ἀνατολικὰ τῆς Ἐπιδάμνου ὁ Κάσσανδρος λεηλάτησε μερικὰ χωριά, καὶ ἡ ὕπαρξη χωριῶν θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι μαρτυρεῖ μόνιμη ἐγκατάσταση καὶ ὄχι νομαδικὴ διαβίωση. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβές. Ἐκεῖ πού οἱ νομάδες δὲν ἔχουν μόνιμες ἐγκαταστάσεις εἶναι τὰ πεδινὰ πού ἀνῆκαν σὲ χωρικοὺς καὶ ἀστούς, ἐνῶ στὰ ὀρεινὰ ἔχουν μόνιμες ἢ ἡμιμόνιμες ἐγκαταστάσεις. Προφανῶς λοιπὸν εἶχαν καὶ οἱ Ἀτιντᾶνες τὴν ἀρχαιότητα τέτοιες, τουλάχιστο στὰ μέρη ὅπου ἀναφέρεται ἡ παρουσία τους. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ ὅμως δὲν γνωρίζουμε ἂν τὰ χωριὰ πού λεηλατήθηκαν ἦταν τῶν Ἀτιντάνων, ἀφοῦ ὁ Πολύαινος τὰ τοποθετεῖ ἀορίστως στὰ ὄρια Ἰλλυρίδος καὶ Ἀτιντανίδος, κι' ἔτσι μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ Ἰλλυρικά.

Ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἐνδείξεις ὅτι ἕνα τμῆμα τῶν Ἀτιντάνων ζοῦσαν μέσα στὰ ὄρια τοῦ κράτους τῶν Μολοσσῶν καὶ ἀργότερα τῆς Ἠπειρωτικῆς Συμπολιτείας. Σὲ μιὰ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰώνα π.Χ.[40] πού περιέχει ὀνόματα μελῶν τῆς Μολοσσικῆς βουλῆς καὶ κυβερνήσεως φέρεται ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἕνα προσωπικὸ ὄνομα φθαρμένο πού ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἕνα φυλετικὸ ὄνομα μισοφθαρμένο ...ΝΤΑΝΟΣ. Εἶναι εὔκολο νὰ συμπληρωθεῖ τὸ φυλετικὸ σὲ ΑΤΙΝΤΑΝΟΣ. Καὶ δέβαια ἕνας Ἀτιντᾶν δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι μέλος τῆς Μολοσσικῆς βουλῆς, ἂν ἡ πατρίδα του ἦταν αὐτόνομη.

Μιὰ ἄλλη ἐπιγραφή, ἐπίσης ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ., πού εἶναι καὶ ἡ πρώτη γνωστὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἠπειρωτικῆς Συμμαχίας[41], λέγει: «Θεὸς Τύχα. Κλεομάχῳ Ἀτιντᾶνι οἱ Σύμμαχοι τῶν Ἀπειρωτᾶν ἔδωκαν ἐν Ἀπείρῳ ἀτέ-

39. Πολύβιος, Ἱστορίαι 2, 11, 11.
40. Δ. Εὐαγγελίδης, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς (1953—1954), 102.
41. Sammlung der griech. Dialektinschriften 1336.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λειαν». Βέβαια αὐτὸς ὁ Κλεόμαχος δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ξένος, διότι τότε θὰ τοῦ δινόταν «προξενία» καὶ ὄχι «ἀτέλεια». Πρέπει λοιπὸν ἡ φυλή του νὰ ζοῦσε μέσα στὰ ὅρια τῆς Ἠπειρωτικῆς Συμμαχίας.

Γ'

Οἱ Ἀτιντᾶνες ἀπὸ ὅσα εἴδαμε, ζοῦσαν μέσα στὴ Μολοσσία, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτήν· μέσα στὴν Ἠπειρωτικὴ Συμπολιτεία κι' ἔξω ἀπ' αὐτήν. Βρίσκονταν παντοῦ, ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἤπειρο ἕως τὴ Βόρεια Ἀλβανία τῶν χρόνων μας, ἀλλὰ δὲν ἦταν πολιτικὰ ἐνταγμένοι πουθενά.

Ἡ παρουσία τους διαπιστώνεται πυκνότερη σὲ ὁρισμένα γεωγραφικὰ σημεῖα καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὅλες οἱ θέσεις τους εἶναι ὀρεινές, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ποὺ ἔχουν παρατεθεῖ προηγουμένως. Οἱ μαρτυρίες αὐτὲς τοὺς φέρουν συγκεντρωμένους:

α) Κοντὰ στὴν Παρωραία, δηλαδὴ σὲ μιὰ περιοχὴ τῆς Κεντρικῆς Ἠπείρου τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα σημαίνει «Στὶς πλαγιὲς τῶν ὀρέων». Πιθανολογήσαμε ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτὴ εἶναι τὸ Ζαγόρι καὶ ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνες ἦταν ἐγκατεστημένοι στὰ ὄρη ποὺ σήμερα φέρουν τὰ ὀνόματα Σμόλικας καὶ Πάπιγκο.

β) Σὲ κάποια περιοχὴ γειτονικὴ πρὸς τὴν πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου Φοινίκη. Ἀπὸ τὴν ἔκφραση τοῦ Πολυβίου ὅτι οἱ Ἠπειρῶτες πολεμιστὲς κατέφυγαν «ὡς ἐπ' Ἀτιντάνων» πρέπει νὰ συναγάγουμε ὅτι ὁ τόπος τῆς ἐγκαταστάσεώς τους ἦταν ὀρεινός. Πιθανολογοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ ὄρη Μουργκάνα καὶ Μερόπη.

γ) Στὸν κόλπο τῆς Αὐλώνας ἐπάνω ἀπὸ τὴν Ὠρικία καὶ τὴν Καρία, «ὑπὲρ Ὠρικίας καὶ Καρίας», δηλαδὴ ἐπάνω στὰ Κεραύνια.

δ) Ἀνατολικὰ τῆς Ἐπιδάμνου, δηλαδὴ τοῦ νεωτέρου Δυρραχίου, σὲ μιᾶς μέρας ἀπόσταση, ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένοι μέσα ἢ κοντὰ σὲ «κώμας ὑψηλάς», ὀρεινάς.

ε) Βόρεια τῆς λίμνης Ἀχρίδας, στὴ Στρούγκα καὶ γύρω ἀπ' αὐτήν.

στ) Στὰ ὄρη δυτικὰ τῆς Ἀχρίδας, γύρω στὶς Πρέσπες καὶ στὸ Γράμμιο, σὲ μέρη ἄγονα καὶ ὀρεινά.

Αὐτὴ ἁπλῶς ἡ ἐντόπιση δὲν ἀποκλείει τὴν ἀραιότερη παρουσία τῶν Ἀτιντάνων καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς Ἠπείρου, κατὰ τὸν ἀρχαῖο ὁρισμὸ τοῦ γεωγραφικοῦ τούτου χώρου, ὀρεινὰ τὸ καλοκαίρι καὶ πεδινὰ τὸ χειμῶνα. Ἔτσι φθάνουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἄλλα ἠπειρωτικὰ φῦλα, ποὺ παρὰ τὴν κατὰ διαστήματα ἐλαφρὴ μετατόπισή τους ἐντοπίζονται σ' ἕνα συγκεκριμένο χῶρο, τὰ μέλη τοῦ φύλου τῶν Ἀτιντάνων ποὺ φαίνονται παντοῦ παρόντα ζοῦσαν νομαδικά. Γιὰ τὴν κατοχύρωση αὐτῆς τῆς γνώμης ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ ἔμμεσες ἀρχαιολογικὲς ἐνδείξεις.

Ἕνας λίθος ποὺ βρέθηκε στὴ βορειοδυτικὴ Μακεδονία, γιουγκοσλαβικὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σήμερα, καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μοναστήρι[42], φέρει δυὸ ἐπιγραφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πρώτη εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν Ἀντιτάνων, κατὰ τὴν ἑρμηνεία ποὺ δίνουμε ἐμεῖς. Αὐτὴ ἡ ἐπιγραφή, ποὺ ἔχει χαραχθεῖ κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 2ου αἰώνα μ.Χ., διατηρεῖ ἕνα διάταγμα ποὺ στέλλεται σὲ κάποια «πόλη». Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ πόλη, φαίνεται ἀπὸ τὴ δεύτερη ἐπιγραφή, ὅπου ἀναφέρεται ἡ ὑπηρεσία κάποιου ἀξιωματούχου «τῆς πόλεως καὶ τοῦ Λυγκηστῶν ἔθνους», δηλαδὴ τῆς Ἡράκλειας τῆς Λυγκηστίδος ποὺ ὁριστόταν στὴ γειτονιὰ τῆς σημερινῆς πόλεως τοῦ Μοναστηρίου[43]. Ἡ πρώτη ἐπιγραφή, ποὺ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει, ὁρίζει τὸν τρόπο πληρωμῆς τῶν δαπανῶν γιὰ τὴν ἐπισκευὴ καὶ συντήρηση τῶν ὁδῶν τῆς «πόλεως» καὶ τῆς περιοχῆς της δέβαια. Καὶ λέγει ὅτι τὰ δύο τρίτα τῶν δαπανῶν πρέπει νὰ καλύπτονται ἀπὸ εἰδικὴ εἰσφορὰ τῶν πλουσίων πολιτῶν καὶ τὸ ἕνα τρίτο ἀπὸ εἰσφορὰ «τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ὄντων Ἀντάνων».

Παρατηρεῖται σοβαρὴ διάσταση γνωμῶν ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνητὲς στὴν προσπάθεια ὁρισμοῦ τῶν Ἀντάνων, ποὺ ὑποχρεώνονται νὰ πληρώνουν. Ὁ P. Perdrizet[44] διατύπωσε τὴν ἄποψη ὅτι πρόκειται γιὰ ἐργολάβους κατασκευῆς ὁδῶν, ἂν καὶ δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ καταλάβει γιατί ἔπρεπε νὰ πληρώνουν οἱ ἐργολάβοι τὰ ἔξοδα γιὰ τοὺς ὁδῶνες ἀντὶ νὰ εἰσπράττουν. Ὁ Holleaux[45] νομίζει ὅτι ἀποτελοῦσαν μιὰ ὁμάδα ἀποσπασμένη ἀπὸ τοὺς Ἀντιτᾶνες τῆς Κεντρικῆς Ἠπείρου, ἐνῶ ὁ L. Robert[46] τοὺς θεωρεῖ σὰν μιὰ ξεχωριστὴ φυλὴ ποὺ ζοῦσε ἀνάμεσα στὴν Ἡράκλεια καὶ στοὺς Στόβους· κι' οἱ δυὸ πάντως πιστεύουν ὅτι δουλικὰ ὑπάγονταν στὴν Ἡράκλεια, ὅπως περίπου καὶ ὁ Rostovtzeff[47]. Ὁ Hammond ὅμως θεωρεῖ αὐτοὺς τοὺς Ἀντάνους σὰν μιὰ ἐλεύθερη φυλετικὴ κοινότητα, συγγενικὴ μὲ τοὺς Ἀντιτᾶνους τοῦ ὄρρᾶ, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες τὸ χῶρο περνοῦσαν οἱ ὁδῶνοι[48].

Στὶς τρεῖς τελευταῖες ὑποθέσεις περιλαμβάνονται μόρια τῆς ἀλήθειας ἀλλὰ ὄχι ὁλόκληρη ἡ ἀλήθεια. Θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω τὰ παρακάτω. Οἱ Ἀντάνοι δὲν ὁρίσκονται μόνο στὴ Μακεδονία ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτήν. Γιὰ τοῦτο στὸ διάταγμα διευκρινίζεται ὅτι ὑποχρέωση τῆς εἰσφορᾶς ἔχουν μόνο «οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ὄντες Ἀντάνοι». Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι οἱ ἄλλοι ἔξω ἀπὸ τὴ Μακεδονία Ἀντάνοι θ' ἀπαλλάσσονταν τελείως ἀπὸ τέτοιον φόρο, ἀλλὰ θὰ πλήρω-

42. Bulletin de Correspondance Hellénique 21(1897), 161 ἑ. Ἐπίσης Spomenik 77(1934), 32.

43. Βλ. Hammond, Macedonia I, 76.

44. Bulletin de Correspondance Hellénique 21(1897), 161 ἑ.

45. Etudes d'Epigraphique et d'Histoire Grecques I (1938), 272.

46. Revue des Etudes Grecques 47(1934), 35.

47. Social and economic history of the Roman Empire 2, Oxford 1957², 651.

48. Macedonia I, 77.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νων ἀλλοῦ. Ἔπειτα οἱ Ἀντᾶνοι δὲν εἶναι πολίτες τῆς Λυγκηστίδος, ἀφοῦ, ἂν ἦσαν, θὰ κατέβαλλαν τὸν ἴδιο μὲ τοὺς ἄλλους πολίτες φόρο. Γιατί αὐτοὶ ὑποχρεώνονται νὰ πληρώνουν τὸ ἕνα τρίτο τῶν βαπανῶν γιὰ τοὺς ὀρόμιους, ἐνῶ δὲν εἶναι πολίτες; Προφανῶς γιατί τοὺς χρησιμοποιοῦσαν καὶ μάλιστα κατὰ ἕνα εἰδικὸ καὶ συστηματικὸ τρόπο. Εἶναι φυσικὸ ὅτι τοὺς ὀρόμιους ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολίτες τῆς Λυγκηστίδος καὶ τὶς ρωμαϊκὲς στρατιωτικὲς μονάδες τοὺς χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ κτηνοτρόφοι, γιὰ νὰ μετακινοῦν τὰ ζῶα τους στὶς κατάλληλες κάθε φορὰ βοσκὲς καὶ γιὰ νὰ μεταφέρουν τὰ προϊόντα τους ἀπὸ τὶς στάνες στὰ χωριὰ καὶ στὶς πόλεις, ἢ σὰν κυρατζήδες καὶ ξένα προϊόντα μὲ τὰ ἁλογά τους. Ἂν αὐτοὶ οἱ κτηνοτρόφοι ἦσαν νομάδες, δὲν θὰ ἦσαν πολίτες βέβαια. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ Ἀντᾶνοι.

Μιὰ ἄλλη χαρακτηριστικὴ ἐπιγραφὴ ἐπάνω σ' ἕνα κιονόκρανο, ποὺ βρέθηκε στὸν κῆπο τῆς μητροπόλεως Μοναστηρίου[40], ἀρκετὰ φθαρμένη, φέρει τὰ γράμματα:

Α...ΑΝΤΑΝΟ.....ΕΚΑΤΗΟΔΙΟ

Τόσο ὁ Δήμιτσας ὅσο καὶ ὁ Von Hahn, ποὺ ἐδημοσίευσαν τὴν ἐπιγραφή, τὴ συμπληρώνουν ἔτσι:

Α ΤΟΝ ΑΝΤΑΝΟΝ ΠΟΛΙΣ ΕΚΑΤΗ ΟΔΙΟ

Δὲν μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε αὐτὴ τὴ συμπλήρωση, διότι πόλη Ἀντάνων δὲν ὑπῆρχε, τουλάχιστο τὸ δεύτερο μ.Χ. αἰώνα. Πολὺ εὐλογότερο εἶναι νὰ τὴ συμπληρώσουμε μ' ἕνα τετραγράμματο ὄνομα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὴν Ἤπειρο ποὺ ν' ἀρχίζει ἀπὸ Α (ΑΓΙΣ, ΑΓΗΝ κ.λπ.) καὶ μὲ τὴ συνηθισμένη λέξη ἀφιερώσεων «εὐχὰν» πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς. Ἔτσι θὰ μποροῦσαμε νὰ ἔχουμε:

ΑΓΙΣ ΑΝΤΑΝΟΣ ΕΥΧΑΝ ΕΚΑΤΗ ΟΔΙΟ

Ὅπως κι ἂν εἶναι, τὸ δεύτερο ὄνομα, ποὺ εἶναι τὸ φυλετικὸ τῶν Ἀτιντάνων, καὶ ἡ ἀφιέρωση στὴν Ἑκάτη τῶν ὁδυτῶν, στὸ φεγγάρι τῶν ὁδοιπόρων καὶ τῶν κυρατζήδων, δηλώνει τὸν τρόπο ζωῆς τῶν Ἀτιντάνων.

Δ'

Ὑπάρχει σήμερα ἕνα φῦλο τοῦ ὁποίου ὁμάδες εἶναι διασκορπισμένες σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν ἔκταση τῆς κάτω ἀπὸ τὸ Δούναβη Βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἐντοπίζονται ὅμως κυρίως στὴν Ἤπειρο, στὴν Ἀλβανία καὶ στὴ Μακεδονία, μὲ ἰδιαίτερη προτίμηση στὰ ὀρεινὰ μέρη. Εἶναι οἱ Βλάχοι. Μέχρι πρὶν λίγες δεκαετίες ζοῦσαν σὰν νομάδες. Τὸ καλοκαίρι πληθυσμούριζαν τὰ βουνὰ μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ εἶχαν ἐκεῖ συνήθως καὶ μόνιμες ἐγκαταστάσεις. Τὸ χειμῶνα τοὺς δέχονταν οἱ πεδιάδες, κυρίως οἱ πεδιάδες τῆς Δυτικῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὸ

40. Μ. Δήμιτσας, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις, ἀρ. 228. — Von Hahn, Denkschriften 16(1867), 2, 165 ἀρ. 18.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δυρράχιο ἕως τὴν Πρέβεζα, ἀλλὰ καὶ τῆς Θεσσαλίας. Τὰ πεδινὰ αὐτὰ ἐδάφη, ὅπου ποίμαιναν τὸ χειμῶνα τὰ αἰγοπρόβατά τους, δὲν ἦταν δικά τους. Αὐτοὶ θεωροῦνταν κάπως παρείσακτοι στοὺς χώρους τούτους καὶ κινοῦνταν ἔξω καὶ στὰ περιθώρια τῶν μονίμων οἰκισμῶν τῶν παραλίων. Ἀντίθετα σ' αὐτό, τὰ θερινά τους καταλύματα, τὰ βουνά, θεωροῦνταν δικά τους, διότι τὴν ἐποχὴ ποὺ μποροῦν νὰ μείνουν ἐπάνω σ' αὐτὰ ἄνθρωποι καὶ ζῶα, αὐτοὶ ἦταν οἱ μοναδικοί τους κάτοικοι, ἀπὸ τὰ μέσα τῆς ἀνοίξεως ἕως τὰ μέσα τοῦ φθινοπώρου. Ἔτσι αὐτοὶ οἱ νομάδες, ποὺ φαίνονταν παρείσακτοι καὶ οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτούς τους παρείσακτους στὶς πεδιάδες, εἶχαν τὴν συναίσθηση ὅτι τὰ βουνὰ τοὺς ἀνῆκαν ἀπὸ ἀμνημονεύτους χρόνους, κι' αὐτὸ τοὺς ἀναγνωριζόταν ἀπὸ ὅλους. Δὲν εἶναι λοιπὸν ξένοι στοὺς τόπους ἐκείνους, ἀλλὰ οἰκεῖοι.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λατινόγλωσσους Βλάχους ἢ Ἀρωμούνους ὑπάρχουν καὶ ἑλληνόγλωσσοι, οἱ Σαρακατσᾶνοι, ποὺ συναντῶνται συνήθως νοτιότερα καὶ καταχρηστικὰ ὀνομάζονται ἀπὸ πολλοὺς Βλάχοι. Βέβαια δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθοῦμε ἐδῶ στὰ προβλήματα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων καὶ τῶν Σαρακατσάνων. Τοὺς ἀναφέρουμε ἐδῶ μόνο γιὰ νὰ σημειώσουμε ὅτι παρόμοια φαινόμενα παρατηροῦνται καὶ στοὺς Ἀτιντᾶνες τῆς ἀρχαιότητας. Οἱ Ἀτιντᾶνες ἦσαν νομάδες ποὺ κατοικοῦσαν κατ' ἐξοχὴν στὰ ὀρεινὰ μέρη, καὶ μάλιστα στὰ ἴδια βουνὰ ποὺ κυρίως κατοικοῦν σήμερα οἱ Βλάχοι, καὶ ἦσαν χωρισμένοι σὲ δυὸ ὁμάδες, τῶν νοτίων καὶ τῶν βορείων. Οἱ πρῶτοι ἦταν φυσικὰ ἑλληνόφωνοι ἐνῶ οἱ δεύτεροι κινοῦνταν πιθανώτατα στὰ ὅρια ἑλληνογλωσσίας καὶ ξενογλωσσίας, ὅπως δηλώνει ἡ διπλὴ κατάληξη τοῦ ὀνόματος —ᾶνες στὸ νότο, —ᾶνοι στὸ βορρᾶ. Εἶναι βέβαια ἀπολύτως μαρτυρημένο ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς καὶ ἀρχαιολογικὲς πηγὲς ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἠπειρωτικὰ φῦλα ἦσαν ἀποκλειστικὰ ἑλληνόγλωσσα, ἐνῶ γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δὲν μαρτυρεῖται ὅτι ἦταν ξενόφωνο. Ἀπὸ αὐτὸ συνάγεται ὅτι ὅλα ἦσαν ἑλληνόφωνα. Ὁ N. Hammond, ὁ συστηματικώτερος ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας τῶν βορείων ἑλληνικῶν φύλων, σ' ἕνα εἰδικὸ χάρτη του φέρει ὡς ἀναμφισβητήτως ἑλληνοφώνους ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὴ βόρεια Ἀλβανία ἕως τὴ νότια Ἤπειρο[50]. Ὅταν λοιπὸν ὁ Θουκυδίδης θεωρεῖ μερικὰ ἠπειρωτικὰ φῦλα ὡς βάρβαρα, δὲν ἐννοεῖ τὸ πρᾶγμα γλωσσικῶς καὶ φυλετικῶς, ἀλλὰ πολιτιστικῶς[51]. Γι' αὐτὸν οἱ Ἠπειρῶτες δὲν εἶχαν φθάσει ἀκόμα σὲ ἀρκετὰ ψηλὸ ἐπίπεδο ἀστικοῦ βίου καὶ παιδείας, ὥστε ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀμορφώτου καὶ τοῦ ἀγροίκου κι' ἡ ἑλληνικὴ διάλεκτος ποὺ μιλοῦσαν, μιὰ προδρομικὴ μορφὴ τῆς δωρικῆς, ἦταν κάπως ἀκαλλιέργητη[52]. Ἑπομένως καὶ οἱ Ἀτιντᾶνες

50. Migrations and invasions in Greece and adjacent areas, σ. 14, χάρτης 24α.

51. Ἱστορίαι 1, 47, 3. 1, 50. 3. 2, 68, 9. 2, 80, 5. 2, 81. 2, 82.

52. Βλ. N. Hammond, Epirus 393—395. 419—423.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἦταν ἑλληνόφωνοι, καὶ μάλιστα ἀρχικῶς ὅλες οἱ ὁμάδες τους. Σ' αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γενικὴ ἱστορικὴ εἰκόνα ποὺ παίρνουμε ἀπὸ πῖς πηγὲς γιὰ τὰ ἠπειρωτικὰ φῦλα, συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλες οἱ ἐπιγραφὲς ποὺ ἀναφέρονται σὲ Ἀτιντᾶνες, γενικῶς ἢ ἀτομικῶς, εἶναι ἑλληνικὲς καὶ ὅλα τὰ γνωστὰ ὀνόματα μελῶν τοῦ Ἀτιντανικοῦ φύλου εἶναι ἑλληνικά.

Στὴν ἠπειρωτικὴ ὁμοφυλία ἐπικρατεῖ ἡ ἐθνικὴ κατάληξη —ΑΝΕΣ ἢ ἰωνικὰ —ΗΝΕΣ: Ἀθαμᾶνες, Αἰνιᾶνες, Ἀκαρνᾶνες, Ἀρατᾶνες, Ἀτιντᾶνες κ.λπ. Ἕλληνες, Κεφαλῆνες κ.λπ. Μιὰ ἄλλη συγγενὴς κατάληξη ποὺ ἐπιχωριάζει στὰ δυτικώτερα καὶ ὀρεινότερα μέρη καὶ κατὰ κάποιον τρόπο λατινίζει εἶναι: —ΙΝΟΙ: Ἐλῖνοι, Καστρῦνοι, Παρθῖνοι. Τὸ φῦλο τῶν Ἀτιντάνων παρουσιάζεται μὲ διπλὴ κατάληξη, ὅπως καὶ μερικὰ ἄλλα ἄλλωστε: —ΑΝΕΣ καὶ —ΑΝΟΙ. Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ πρώτη κατάληξη ἐπικρατεῖ στὶς νότιες ἐγκαταστάσεις τους, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἐπικρατεῖ στὶς ὀρεῖες. Τοῦτο βέβαια δὲν εἶναι τυχαῖο. Γενικὰ οἱ ἰδιάλεκτοι τῶν Ἠπειρωτῶν εἶχαν μεγαλύτερη συγγένεια μὲ τὴ λατινικὴ γλῶσσα ἀπὸ ὅση οἱ νότιες ἑλληνικὲς διάλεκτοι. Ἰδιαίτερα ἡ διάλεκτος τῶν Ἀτιντάνων, ποὺ δὲν τὴ γνωρίζουμε ὅμως, μπορεῖ νὰ ἦταν ἀκόμη συγγενέστερη. Οἱ ὁμάδες τῶν Ἀτιντάνων ποὺ κινοῦνταν στὶς ὀρεινότερες ἐπαρχίες τῆς Ἠπείρου, οἱ ὁποῖες ἀργότερα θ' ἀποτελοῦσαν τὴν Ἰλλυρία κι' ἀκόμη ἀργότερα τὴν Ἀλβανία, ἦλθαν ἐκεῖ σ' ἐπαφὴ μὲ ἄλλα φῦλα τῆς ὀπισθοφυλακῆς τῆς ἑλληνικῆς ὁμοφυλίας, ποὺ ἡ γλῶσσα τους συνιστοῦσε γέφυρα ἀνάμεσα στὴν ἑλληνική, τὴ λατινικὴ καὶ τὴν ἰλλυρική. Δίνεται ἔτσι καὶ μιὰ ἐξήγηση εὐλογοφανὴς στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἀτιντᾶνοι ἦταν τὸ πρῶτο φῦλο μὲ τὸ ὁποῖο μπόρεσαν νὰ συνεννοηθοῦν οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν πρώτη τους εἰσβολὴ στὴ Χερσόνησο τοῦ Αὐλῶνα. Καθὼς βέβαια ἀπὸ τότε περνοῦσαν οἱ αἰῶνες, μὲ τὴν τοποθέτηση Ρωμαίων στρατιωτῶν στὶς ὀρεινὲς διαβάσεις καὶ τὴν ἐγκατάσταση ἀποικιῶν στὴν περιοχή[53], ἡ γλῶσσα τους ἔκλινε ἀκόμη περισσότερο πρὸς τὴ λατινική.

Δὲ συνέβηκε τὸ ἴδιο μὲ τοὺς Ἀτιντᾶνες τοῦ νότου ποὺ δὲν προσχώρησαν στοὺς Ρωμαίους, ἀλλὰ καταχτήθηκαν ἀπὸ αὐτοὺς ἀργότερα μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ἠπειρῶτες τῆς Συμπολιτείας· ἡ γλῶσσα τους ἔμεινε ἀμιγῶς ἑλληνική.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ

53. Συναντᾶμε καὶ σήμερα δυὸ Κολώνιες (= ἀποικίες) στὴ Β. Ἤπειρο. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ περιοχὴ χωριῶν δυτικὰ τοῦ Γράμμου· ἡ ἄλλη εἶναι χωριὸ στὴν ἀνάβαση πρὸς τὸ Κουρβελέσι ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο. Καὶ οἱ δυὸ εἶναι σὲ περιοχὲς ποὺ κατοικοῦνταν ἀπὸ Ἀτιντᾶνες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

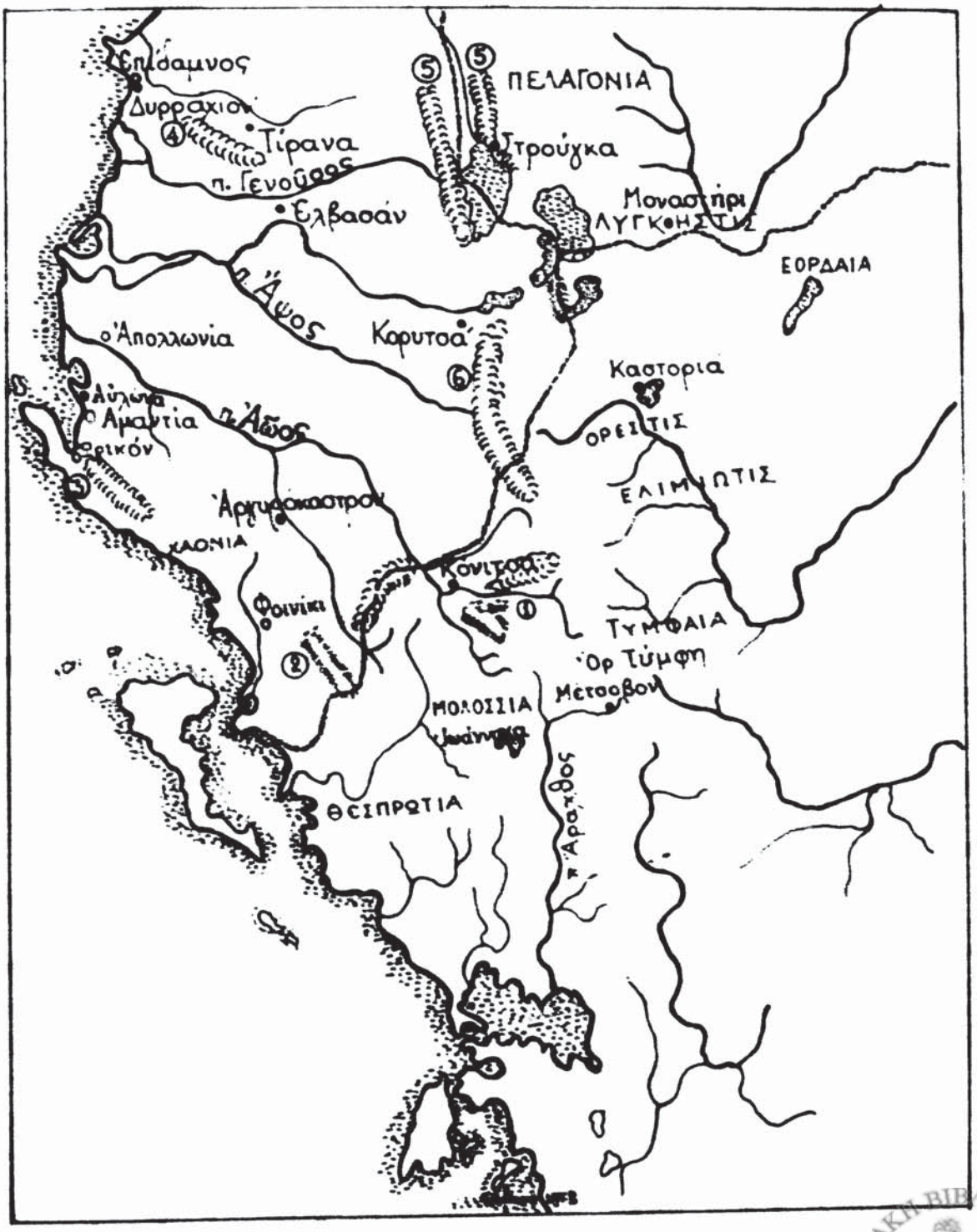

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

o Ἀρχαία πόλη

● Νέα πόλη ἡ ἀρχαία ποὺ ὑφίσταται ἀκόμα μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα

»»»»»» Συγκεντρώσεις Ἀτιντάνων:

1. «Παροραῖοί τε καὶ Ἀτιντᾶνες»: Σμόλικας, Πάπιγκο.
2. «Ὡς ἐπ' Ἀτιντάνων»: Μουργκάνα, Μερόπη.
3. «Ἄμυσιν ὄμοροι ἐν μεσογαίᾳ Ἀτιντᾶνες»: Κεραύνια.
4. «Κώμας ὑψηλὰς κειμένας ἐπὶ τῶν ὁρίων Ἀτιντανίδος»: Ὄρη Ἐπιδάμνου.
5. «Ἀτιντάνους ἀπὸ Ρωμαίων ἀφίστη»: Γυαμπλάνιστα.
6. «JUNCTA HIS ATINTANES»: Γράμμος.

Σημ. Π.Π.: Στὸ χάρτη τῆς σελ. 110 νὰ σημειωθεῖ Φοινίκη ἀντὶ Φοινίκι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

ΕΡΗΜΗ ΝΥΧΤΑ

Περασμένες οι δώδεκα θάταν.
Ενθυμούμαι καλά
στης πλατείας το μεγάλο ρολόι, εμέτρησα δώδεκα χτύπους
ένα προς ένα, με φωνή δυνατή
γιατί εφοβόμουν την έρημη νύχτα
χειμωνιάτικη νύχτα, που ο αέρας φυσούσε
εφύριζε όλη την ώρα, χτυπούσε βαριά
στην κλεισμένη μας πόρτα, στην απέναντι σιέγη
στο γυμνό δεντράκι του δρόμου.
Και φαινόταν η φωνή του αέρα
σαν κλάμμα ανθρώπου που δέρνουν στο δρόμο
κι όλο ζητάει βοήθεια
ένα χέρι ζεστό ν' ακουμπήσει επάνω.

Έρημη νύχτα, ν' ακούς τη φωνή σου μονάχα
σα μαχαίρι να κόβει κομμάτια μεγάλα
τη βαριά μοναξιά, την άγρυπνη θλίψη
π' ακουμπούσε στους τέσσερις τοίχους
στο ταβάνι κρεμόταν σα μουχάρι σφαγμένο
στων γερόντων τα κάδρα
στο τραπέζι γεμάτο βιβλία.

Έτσι περνούσαν οι ώρες μία προς μία
όταν ήρθε ο ξένος με τις μαύρες γυαλισμένες του μπότες
το γαλάζιο καπέλο με την άσπρη κορδέλα
εγυαλίζαν τ' ασημένια κουμπιά, τα χρυσά του σειρίτια
και στάθηκεν ίσια μπροστά, με σκυμένο το βαρύ του κεφάλι
και κοιτούσε λοξά το βιβλίο που κρατούσα στα χέρια
κάποια σελίδα, γεμάτη γραμμές, σημειώσεις.
Και ήταν να βάλει, κάτι γέλοια πνιχτά
σαν καμπάνα παλιά ραγισμένη.
Και αυλακώναν το τραχύ πρόσωπό του
δυο βαθιές χαρακιές σα λαβίδα τανάλιας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μ' ανοιγμένα τα χοντρά του τα χείλια
που ομοιάζαν κύκλους σκοτεινού πηγαδιού,
ως ηχούσε βαριά η φωνή του.

Κι ως επείναγε η ψυχή μου στην έρημη νύχτα
να μοιράσει το λόγο με μιαν άλλη πεινασμένη ψυχή
δεν άνοιξα στόμα τ' όνομά του να μάθω
ποιος ήταν, πως εμπήκε, επέρασε μέσα
με κλεισμένη την πόρτα,
παρά, του προσφέρω σκαμνί να καθίσει
καπνό να γιομίσει το χοντρό του τσιμπούκι
Κι έλεα εκείνο το βράδυ, στο τραπέζι σκυμένος
συντροφιά τ' ανοιγμένο βιβλίο
μπλεγμένα τα χέρια το ένα με τ' άλλο,
ας ήταν να φύγω Θεέ μου, μακριά από τούτο τον τόπο
σε καράβι μεγάλο φωτισμένο τη νύχτα
ως την άκρη του κόσμου να μπορούσα να φτάσω.
Ενθυμούμαι καλά τη φωνή του άγνωστου ξένου
που χυπούσε τις λέξεις, καρφιά ειρυπούσαν βαθιά το κορμί μου:
— Δεν έχει καράβι για σένα, με πρίμο αγέρα
τα πανιά του ν' ανοίγει
ο καπνός να φουσκώνει τα πλατειά του φουγάρα
στο μουράγιο ν' ανεμίζουν άσπρα μαντήλια.

Είχα σβήσει το φως για να φύγει ο απρόσκλητος ξένος
που κάποιοι δαιμόνοι εφέραν μέσα στο σπίτι
να μην ακούω τη σκληρή του φωνή
να ιρυπάει σουβλιές τα μελίγγια.
— Δεν έχει για σένα, μήτε θάρθει ποτές
της ελπίδας καράβι
τον καπνό της Ιθάκης να βλέπεις,
δεν περιμένει για σένα η Πηνελόπη στο δώμα λουσμένη
ο γέρο Λαέρτης, ο πιστός σου βοσκός, το σκυλί σου ο Άργος.
Λύο η ώρα της νύχτας
και χυπούσε ξανά το μεγάλο ρολόι.
Είχ' ακουμπήσει το κεφάλι στα δυο μου τα χέρια
και άκουα τη φωνή του να σφυρίζει μέσα στη νύχτα:
— Την αυγή θα σαλπάρει το δικό μας καράβι,
στο μουράγιο δεμένο με χοντρά παλαμάρια.
Δεν ξέρει κανείς τ' όνομά του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κανείς δεν το βλέπει γραμμένο
παίρνει μαζί του όσους πια δεν ελπίζουν -
όσους πια δεν πιστεύουν, μήτε πια περιμένουν.
Το δικό μας καράβι την αυγή θα σαλπάρει
κουβαλάει μαζί του
κρεμασμένο ψηλά στο κατάρτι
σκοτωμένο πουλί την ελπίδα.

Τίποτε άλλο δεν ενθυμούμαι στην έρημη νύχτα
πως ήρθε, πως έφυγε ο παρείσακτος ξένος.
Άκουα μόνο τον αέρα που χτυπούσε στη σιέγη
στο γυμνό δεντράκι του δρόμου
και κοιτούσα στο τραπέζι σκυμένος
μοναχή σιντροφιά τη σκιά τη δική μου
στον απέναντι τοίχο.

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙ.

Αφορμή ν' ασχοληθώ με το θέμα αυτό μου έδωκε ένα σιγίλλιο του Πατριάρχη Ιερεμία Γ΄ (1716—1726) και της Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου με χρονολογία 1724 προς τον μητροπολίτη Άρτης[1]. Το σιγίλλιο αυτό είναι απάντηση σε επιστολή και ερώτημα του μητροπολίτη Άρτης. Για το ποιός είναι μητροπολίτης την εποχή αυτή ο Σεραφείμ Ξενόπουλος (Βυζάντιος)[2] αναφέρει τον Ιωάννη Β΄ ή Ιωαννίκιο το 1726 και τον Ανατόλιο το 1721—1726 και σε άλλη συνάφεια τον Ιωαννίκιο το Β΄ το 1723—1727. Με αυτή την πληροφορία συμφωνεί και ο Σωφρόνιος Παπακυριακού[3]. Για τον Ανατόλιο γράφει ότι ίσως αρχιεράτευσε λίγους μήνες και κατόπι, λέγει, ότι ο Ιωαννίκιος, που ήταν επίσκοπος Βελλάς, συμφώνησε με τον Νεόφυτο ο οποίος παραιτήθηκε και διορίστηκε μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτης τον Μάρτιο 1723. Απέθανε στα Γιάννινα το 1727. Ο μητροπολίτης λοιπόν που έστειλε την επιστολή στο πατριαρχείο ήταν ο Ιωαννίκιος Χατζής. Όταν ο νέος μητροπολίτης πήγε στην έδρα του είδε μερικά πράγματα που δεν του άρεσαν, τουλάχιστον δεν τα είχε ξαναϊδεί εκεί από όπου ήρθε και θεώρησε σωστό να ρωτήσει το πατριαρχείο *ζητούντες παρ' ημών και της περί ημάς των συναδελφών αρχιερέων συνόδου το ποιητέον*[4]. Ήταν συνήθεια, έγραψε, Φραντζέζοι (Γάλλοι), δυτικοί, που βρίσκονται στην Άρτα να θέλουν να εξομολογούνται από ορθοδόξους ιερείς και να μεταλαβαίνουν, ενώ πιστεύουν στα δυτικά δόγματα, επίσης έχουν την αξίωση να τους κηδεύουν και μερικοί να θάβονται και μέσα στους ναούς, πράγμα που προξενεί σκάνδαλο όχι μικρό στον μητροπολίτη και ταραχή ασυνήθιστη.

Ας σημειώσουμε πρώτα ότι το γεγονός αυτό δεν είναι νέο, αλλά ότι ο νέος

---

1. Μ. Ι. Γεδεών, Κανονικαί Διατάξεις, Κωνσταντινούπολις 1889, τ. Β΄ σ. 426. Ανατύπωση Κ. Χ. Βάγια, Όργια και μισαλλοδοξία στην τουρκοκρατούμενη Άρτα, περιοδικό «Σκουφάς» 3/1967, τ. 33 σ. 380.

2. Δοκίμιον Ιστορικής τινος περιλήψεως της ποτέ αρχαίας και εγκρίτου πρωτευούσης πόλεως Άρτης, Αθήναι 1884 σ. 112.

3. Κατάλογος Μητροπολιτών Ναυπάκτου και Άρτης (1204—1828), «Εκκλησία» τ. ΚΖ΄ (1950) σ. 241. Φ. Γ. Οικονόμου, Η εν Άρτη Εκκλησία από της ιδρύσεώς της μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, Αθήναι 1972 σ. 30.

4. Μ. Ι. Γεδεών, ό.π. σ. 426.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μητροπολίτης το βρήκε στην πόλη ως συνήθεια, επομένως οι προηγούμενοι μητροπολίτες το ανέχονταν χωρίς να τους σκανδαλίζει. Δεύτερο είναι το γεγονός ότι ο μητροπολίτης, που δεν είναι νεοχειροτονημένος, αλλά ήρθε από μετάθεση, δεν ξέρει τι να κάνει και ερώτησε το πατριαρχείο και ζητούσε *απόφασιν παρά της καθ' ημάς Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας* όπως γράφει το σιγίλλιο.

Το πατριαρχείο στο θέμα αυτό είναι αυστηρό και δίνει αρνητική απάντηση. Αν θελήσουν οι Φραντσέζοι να παραιτήσουν τη λατινική δοξασία και να δεχτούν την ομολογία και την πίστη της Ανατολικής Εκκλησίας, τότε ανεμπόδιστα μπορούν να εξομολογούνται, να μεταλαβαίνουν στις εκκλησίες μας και να θάβονται· αν όμως δε γυρίζουν, τότε ας μένουν ακοινώνητοι· γιατί *το αυτό ποτήριον τους κοινωνούντας ομοφρονούντας είναι βούλονται, ουχί αλλοτρίου όπως λέγει και το Ευαγγέλιον ο μη ων και' εμού μετ' εμού εστι και ο μη συνάγων μετ' εμού σκορπίζει*[5]. Επειδή η Δυτική Εκκλησία αποχωρίστηκε από την κοινωνία των τεσσάρων πατριαρχείων και πρόσθεσε δόγματα ξένα για τους ορθοδόξους, γι' αυτό και είναι ακοινώνητοι. Έτσι το πατριαρχείο πρόβαλε αυτή την κατηγορηματική άρνηση. Πρέπει τώρα να εξετάσουμε το θέμα πώς βρέθηκαν οι Γάλλοι στην Άρτα και αν αυτή η επικοινωνία ορθοδόξων και καθολικών είναι μοναδική ή σπάνια και τι συνέβαινε σε άλλες περιπτώσεις.

Οι Γάλλοι στην Άρτα

Από παλιότερη εποχή ήταν εγκατεστημένοι στην Ήπειρο δυτικοί, γιατί την περιοχή πριν από τους Τούρκους την κατείχαν οι Δυτικοί. Ο Μουράτ Β' κατέλαβε την Άρτα το 1449 από τον Κάρολο Β' δούκα της Λευκάδας. Από εκείνους όμως δεν έμειναν απόγονοι και έτσι οι Γάλλοι και άλλοι δυτικοί εγκαταστάθηκαν στην Άρτα αργότερα όταν αναπτύχθηκε το εμπόριο τον καιρό του Λουδοβίκου ΙΔ' τον ΙΖ' αι. Τότε στα λιμάνια που χρησιμοποιούσαν οι Βενετοί κυριάρχησαν οι Γάλλοι και ο Λουδοβίκος έδωσε μεγάλη σημασία στο εμπόριο της Ανατολής. Ένα τέτοιο λιμάνι γνωστό την εποχή αυτή ήταν και η Σαγιάδα, κοντά στην Άρτα, όπου εγκαταστάθηκαν Γάλλοι για το εξαγωγικό και το εισαγωγικό εμπόριο με την πόλη αυτή που ήταν αρκετά ανεπτυγμένο. Η περιοχή της Άρτας ήταν πολύ εύφορη και πολλά από τα προϊόντα της εξάγονταν στο εξωτερικό από όπου έφερναν άλλα προϊόντα[6].

5. Ματθ. 12, 30. Λουκ. 11, 23.

6. Σεραφείμ Σενοπούλου (Βυζαντίου, Δοκίμιον σ. 181, 182 και περισσότερες λεπτομέρειες Γ. Σιορόκα, Το Γαλλικό Προξενείο της Άρτας (1702—1789), εκδ. ΙΜΙΑΧ, Ιωάννινα 1981 σ. 293, 310.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Για τη διεξαγωγή του εμπορίου αυτού υπήρχαν στην πόλη έμποροι και εμπορικοί αντιπρόσωποι και επειδή το εμπόριο ήταν ανεπτυγμένο γι' αυτό ιδρύθηκε και Γαλλικό προξενείο το 1702[7]. Αυτό είχε την έδρα του πρώτα στη Σαγιάδα και κατόπι μεταφέρθηκε στην Άρτα. Ο Σεραφείμ Ξενόπουλος γράφει ότι το προξενείο αυτό ήταν εγκατεστημένο στη συνοικία της εκκλησίας της Αγίας Θεοδώρας, στο σπίτι των Μαρουτσαίων μέχρι το 1881, οπότε το σπίτι αυτό έγινε στρατώνας τουρκικός, αφού έγινε κτήμα της Οθωμανικής κυβερνήσεως[8]. Ο Γάλλος πρόξενος έχτισε κατοικία και ναό[9]. Ο Γάλλος πρόξενος J. DUBROCA έχτισε την κατοικία και άρχισε την οικοδόμηση και ναού το 1726. Από τότε διορίστηκε και εφημέριος και η ύπαρξή του αναφέρεται μέχρι το 1749[10]. Υπήρχαν λοιπόν αρκετοί Γάλλοι έμποροι και άλλοι Δυτικοί στην Άρτα και υπήρχαν και άλλα υποπροξενεία. Αυτοί είχαν καλές σχέσεις με τους Αρτινούς και σε μερικούς οι Γάλλοι για να κάνουν τους δεσμούς πιο στενούς έδιναν την υιοθεσία του *προστατευομένου*[11]. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι που στις πατρίδες τους πήγαιναν στην εκκλησία, ήθελαν και στην Άρτα να πηγαίνουν στην εκκλησία και να εκπληρώνουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Οι Γάλλοι πρόξενοι καταλάβαιναν την ανάγκη αυτή γι' αυτό και με επιμονή προσπαθούσαν να επιτύχουν το διορισμό καθολικού εφημερίου. Αφού δεν ερχόταν εφημέριος, άρχισαν οι Γάλλοι καθολικοί να πηγαίνουν στις ορθόδοξες εκκλησίες· όπως φαίνεται το περιβάλλον, όχι εχθρικό δεν ήταν, αλλά αποδείχτηκε και φιλικό γιατί οι καθολικοί μπορούσαν ακόμη να εξομολογούνται και να μεταλαβαίνουν, κήδευαν τους νεκρούς των στις ορθόδοξες εκκλησίες, και ζητούσαν μάλιστα να θάβονται και μέσα στις εκκλησίες. Τόσο οι ορθόδοξοι ιερείς, όσο και οι λαϊκοί καθολικοί βρήκαν τρόπο χωρίς δυσκολία να εκπληρώνουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα χωρίς να συναντούν από πουθενά αντίδραση. Ο νέος μητροπολίτης Ιωαννίκιος ερώτησε το πατριαρχείο που απάντησε ότι αυτό μπορεί να γίνεται μόνον, αν οι καθολικοί αφήσουν την πίστη τους και δεχθούν την ορθοδοξία. Μια συνήθεια όμως που κρατούσε επί πολλά χρόνια είναι πιθανό ότι εξακολούθησε να υπάρχει μέχρις ότου ήρθε καθολικός εφημέριος, ο οποίος μάζεψε στην καθολική εκκλησία του προξενείου τους Γάλλους και τους άλλους καθολικούς.

---

7. Σεραφείμ Ξενοπούλου, Δοκίμιον σ. 11 όπου γράφεται έτος ιδρύσεως 1705, το σωστό Γ. Σιορόκα, Το Γαλλικό Προξενείο σ. 38.

8. Σεραφείμ Ξενοπούλου, Δοκίμιον σ. 11. Το κτίριο αυτό το πήρε ο Αλή-πασάς και το 1851 (1815;) ήταν κατεστραμμένο. Ν. Β. Αλιβέρτη, Επιστολαί του Η. Pouqueville, υποπροξένου της Γαλλίας εν Άρτη (1815—1817) «Σκουφάς» 1(4) 1956 σ. 190.

9. Γ. Σιορόκα, Το Γαλλικό Προξενείο σ. 118.

10. Ίδιο έργο σ. 119.

11. Ίδιο έργο σ. 161.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Άλλες παρόμοιες παλαιότερες περιπτώσεις

Η περίπτωση αυτή στην Άρτα της επικοινωνίας ορθοδόξων με καθολικούς δεν είναι και η μοναδική γιατί έχουμε παραδείγματα και παλαιότερα και σύγχρονα της εποχής εκείνης κοντά και μακρυά.

α) Επικοινωνία στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας.

Στο πατριαρχείο Αλεξανδρείας τον καιρό της αραβοκρατίας και αργότερα είχαν επικρατήσει πολύ δύσκολες συνθήκες για τους ορθοδόξους καθώς και για τους άλλους χριστιανούς και είναι ένα από τα σημαντικά γεγονότα της ιστορίας το πως κάτω από αυτές τις συνθήκες διατηρήθηκε ο χριστιανισμός στην Αίγυπτο. Οι ορθόδοξοι ήταν λίγοι, είχαν λίγους κληρικούς και πολύ λίγους ναούς γι' αυτό αναγκάζονταν να εκκλησιάζονται και να τελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα μαζί με τους Αντιχαλκηδονίους (Ιακωβίτες) ή Μονοφυσίτες που τους είχε καταδικάσει ως αιρετικούς η Δ' Οικουμενική σύνοδος, ή με τους Νεστοριανούς που τους είχε καταδικάσει η Γ' Οικουμενική σύνοδος. Πήγαιναν στις δικές τους εκκλησίες, μεταλάβαιναν και τους έκαναν και αναδόχους των παιδιών τους στο βάπτισμα. Αυτά γίνονταν γιατί τα δημιουργούσε η οικονομία του τόπου δηλαδή οι δύσκολες περιστάσεις των ορθοδόξων, όπως τις περιγράψαμε πιο πάνω.

Ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Μάρκος, βλέποντας την κατάσταση αυτή δεν ξέρει τι να κάνει γι' αυτό ερωτάει τον πατριάρχη Αντιοχείας Θεόδωρο Βαλσαμών. Ο Βαλσαμών ήταν πατριάρχης Αντιοχείας τον ΙΒ' αι., έμενε όμως στην Κωνσταντινούπολη όλο τον καιρό, γιατί δεν μπορούσε να πάει στην έδρα του, που την κατείχαν οι Λατίνοι από τον καιρό της πρώτης Σταυροφορίας. Μπορεί κανείς να φανταστεί πόσο μίσος είχε πυρευμένο στην καρδιά του ο Βαλσαμών εναντίον στους Λατίνους. Ο Βαλσαμών απαντάει έχοντας υπόψη τέσσερις κανόνες του Δ' αι. τον 64ο των Αγίων Αποστόλων, και τον 3ο, τον 6ο και 34ο της Συνόδου της Λαοδικείας και λέγει ότι απαγορεύεται οι αίρετικοί να πηγαίνουν στην εκκλησία, ούτε επιτρέπεται οι ορθόδοξοι να προσεύχονται μαζί με τους αιρετικούς, γιατί αυτοί είναι ξένοι στον Θεό[12]. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτό συνέβαινε από πολύ καιρό και κατόπι ότι ο πατριάρχης δεν ήξερε τι να κάνει γι' αυτό και ρώτησε τον πατριάρχη Αντιοχείας που ήταν κανονολόγος. Πρέπει όμως να αμφιβάλλουμε ότι σταμάτησε η συνήθεια αυτή, γιατί απλούστατα δεν άλλαξαν οι συνθήκες που τη δημιούργησαν.

12. Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλή, Σύνταγμα θείων και ιερών κανόνων, Αθήναι 1854 τ. Δ' σ. 459.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Υπάρχει όμως και άλλη μια ερώτηση σχετική με Λατίνους αιχμαλώτους που πηγαίνουν στις ορθόδοξες εκκλησίες και ζητούν να μεταλάβουν, ζητεί τι πρέπει να κάνουν. Ο Βαλσαμών πάλι απαντάει αρνητικά και στηρίζει την άρνησή του στο χωρίο *ο μη ων μετ' εμού κατ' εμού εστι και ο μη συνάγων μετ' εμού σκορπίζει*[13] και κατόπι στο γεγονός ότι, αφού η Ρώμη αποσχίσθηκε από την κοινωνία των τεσσάρων πατριαρχών και πρόσθεσε και άλλες διδασκαλίες που δεν τις έχει η ορθόδοξη Εκκλησία, ούτε το όνομα του πάπα μνημονεύεται στις ιερουργίες ούτε οι Λατίνοι μπορούν να αγιάζονται από τους ορθοδόξους, εκτός αν πρώτα δηλώσουν ότι αποβάλλουν τα δικά τους δόγματα και γίνουν ορθόδοξοι[14]. Ας παρατηρήσουμε εδώ ότι η χρησιμοποίηση του χωρίου των Ευαγγελίων στην περίπτωση αυτή είναι τελείως άσχετη και άσκοπη. Στα Ευαγγέλια το χωρίο αυτό σχετίζεται με την περικοπή για τον πόλεμο εναντίον του Σατανά και δεν έχει βέβαια καμιά σχέση με μεταγενέστερες ομολογιακές διαφορές[15]. Ας σημειώσουμε εδώ ότι τόσο το χωρίο, όσο και η επιχειρηματολογία του Βαλσαμών χρησιμοποιούνται από το σιγίλλιο του 1724 λέξη προς λέξη καθώς και σε άλλες περιπτώσεις. Ώστε ο πατριαρχικός γραμματέας δεν χρειάστηκε να κουραστεί, αφού βρήκε τα επιχειρήματά του έτοιμα γραμμένα τον ΙΒ' αι.

β) Η επικοινωνία με το Δυρράχιο και την Κέρκυρα.

Έχουμε όμως και άλλα παραδείγματα πιο κοντά στην Άρτα. Στο Δυρράχιο, πόλη απέναντι και κοντά στην Ιταλία, υπήρχαν πολλοί Λατίνοι και είχαν δημιουργηθεί εκκλησιαστικές σχέσεις ανάμεσα σ' αυτούς και τους ορθοδόξους. Έτσι ο ορθόδοξος αρχιερέας πήγαινε στις λατινικές εκκλησίες όταν τον προσκαλούσαν και προσκυνούσε. Και όταν οι Λατίνοι πήγαιναν στις ορθόδοξες εκκλησίες τους έδιναν και αντίδωρο. Όταν ήταν μητροπολίτης Δυρραχίου ο Κωνσταντίνος Καβάσιλας ερώτησε τον Δημήτριο Χωματιανό ή Χωματηνό αν αυτό είναι σωστό και επιτρέπεται να γίνεται. Ο Δημήτριος Χωματηνός ήταν Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος, έζησε τον ΙΓ' αι. και έπαιξε σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της εποχής του. Ήταν σύγχρονος του Θεοδώρου Δούκα Κομνηνού τον οποίο και έστεψε αυτοκράτορα στη Θεσσαλονίκη, όταν αυτός φιλοδοξούσε να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη από τους Λατίνους και να προλάβει τους αυτοκράτορες της Νικαίας. Ο Χωματηνός ήταν

13. Ματθ. 12, 30, Λουκ. 11, 23.

14. Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλή, Σύνταγμα τ. Δ' σ. 461.

15. Για την ερμηνεία ιδές Π. Τρεμπέλα, Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον, Αθήναι 1951 σ. 246 και Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον, Αθήναι 1952 σ. 348.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δυναμικός άνθρωπος και ικανός κανονολόγος. Από όσα θα ιδούμε πιο κάτω είχε αντίθετες απόψεις με τον Βαλσαμών και ο τρόπος της σκέψεώς του είναι διαφορετικός. Σχετικά με το θέμα που τον ερώτησε ο μητροπολίτης Καβάσιλας του απαντάει ότι μερικοί από τους Λατίνους φαίνονται ότι δεν διαφέρουν πολύ από μας και είναι επαμφοτερίζοντες[16]. Όπως λοιπόν σχετικά με το δόγμα του Αγίου Πνεύματος πρέπει να τηρούμε σιλτρή στάση, έτσι και με τα άλλα στα οποία διαιδάζουμε χρειάζεται συγκατάβαση, γι' αυτό και ο αρχιερέας θα κάνει οικονομία και όταν τον προσκαλούν θα πηγαίνει στις εκκλησίες τους, γιατί και αυτοί προσκυνούν τις εικόνες και τις έχουν στους ναούς τους και όταν έρχονται στις εκκλησίες μας να τους δίνει αντίδωρο. Γιατί και στην Ιταλία υπάρχουν πολλοί ναοί μαρτύρων και Αποστόλων με κορυφαίο ναό στη Ρώμη του Αποστόλου Πέτρου στους οποίους οι δικοί μας λαϊκοί και κληρικοί πηγαίνουν, προσεύχονται και τιμούν τους αγίους. Και ξέρω, γράφει, και την απάντηση του Θεοδώρου Βαλσαμών στον πατριάρχη Αλεξανδρείας Μάρκο ότι απαγορεύεται να μεταλαβαίνουν στις εκκλησίες μας οι αιχμάλωτοι Λατίνοι. Και αυτή την απάντηση τη στήριξε στο λόγο του Χριστού ο μη ων μετ' εμού κατ' εμού εστι. Με αυτή την απάντηση τότε πολλοί ελλόγιμοι δεν συμφώνησαν οία πολύ εχούση το αιτηνές τε και ιταμόν, και μη προσήκον μέμψει λατινικών τε τύπων και εθών[17] και γιατί είπαν δεν υπάρχει τέτοια απαγόρευση από τη σύνοδο, ούτε και οι Λατίνοι έχουν αποδιηθεί ως αιρετικοί δημοσία.

Υπάρχει όμως και μια ακόμη ερώτηση προς τον επίσκοπο Κίτρους Ιωάννη και η απάντησή της αποδίδεται και αυτή στον Δημήτριο Χωματηνό. Ο μητροπολίτης Δυρραχίου Κωνσταντίνος λέγει ότι στην ύπαιθρο αξιωμάτες ιερείς δηλαδή Λατίνοι χειροτονούνται από δικούς μας αρχιερείς, γίνεται αυτό δεκτό ή όχι:[18]. Η απάντηση εδώ είναι διπλωματική, γιατί ο Χωματηνός δεν είναι δέβαιος. Αυτή λέγει: είναι μια άγραφη συνήθεια της εκκλησίας και όταν τη συνήθεια αυτή δεν την γνωρίζει ο νόμος της εκκλησίας, δεν μπορώ και εγώ να γνωματεύσω ότι πρέπει να επικρατήσει ως δέβαιη. Και αν ακόμη είναι μακροχρόνια, δεν ξέρω αν βεβαιώθηκε σε συνοδικό δικαστήριο. Πρέπει λοιπόν να εξετάσουμε αν η συνήθεια αυτή για τη χειροτονία ιερέων επικυρώθηκε ποτέ από σύνοδο και αν όχι, πρέπει να ερωτήσουμε τη μεγάλη σύνοδο τι πρέπει να γίνει. Και εδώ δεν δίνει απαγορευτική απάντηση, αλλά με πολλή προσοχή διατυπώνει την επιφύλαξή του, λέγοντας ότι πρέπει να ερωτηθεί η σύνοδος. Ο Δημήτριος Χωματηνός είναι στοχαστικός άνθρωπος.

Σε εποχή σύγχρονη με το σιγίλλιο του 1724 έχουμε ακόμα παραδείγματα στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα όπου συλλειτουργούσαν ορισμένες ημέρες

16. Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλή, Σύνταγμα τ. Ε', Αθήναι 1855 σ. 434.
17. Ίδιο έργο σ. 435.
18. Ίδιο έργο σ. 403.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το χρόνο οι ορθόδοξοι και οι καθολικοί. Οι λειτουργίες αυτές γίνονταν σε κοινή αγία τράπεζα ή χωριστές στον ίδιο ορθόδοξο ή καθολικό ναό. Οι ορθόδοξοι που μεταγενέστερα έγραψαν για τις κοινές αυτές τελετές τις θεωρούν ως πράξη υποταγής, *ηθικού καταναγκασμού και ταπεινώσεως των Ανατολικών την οποίαν επεδίωξαν και εφήρμοσαν με επιμονήν αποκλειστικώς οι Λατινεπίσκοποι των Ιονίων Νήσων και μάλιστα της Κερκύρας έστω και αν και αυτοί οι πάπαι εξέφρασαν την δυσαρέσκειάν των*[19]. Όλοι όσοι έγραψαν σχετικά έχουν την ίδια γνώμη και κατόπι θριαμβολογούν ότι η ορθοδοξία δεν έπαθε και οι Επτανήσιοι διετήρησαν ακεραίαν και ανόθευτον την πίστιν των πατέρων των[20]. Από όλα όσα λέγονται μπορούμε να χωρίσουμε τη λατρευτική επικοινωνία σε δυο κατηγορίες: α) σε επίσημες περιπτώσεις, όπως άφιξη και υποδοχή νέου Γενικού Καπετάνου ή Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης ή Λατίνου αρχιεπισκόπου· αυτά ήταν ζητήματα εθιμοτυπικά, πρωτοκόλλου και β) λειτουργική επικοινωνία σε ορισμένες εορτές. Υπήρχε και σχετικό διάταγμα που καθόριζε τις τελετές αυτές καθώς και το Ceremoniale δηλ. τελετουργικό ή τυπικό των ακολουθιών και λειτουργιών[21].

Παράλληλα όμως υπάρχει και ένα έγγραφο από έναν αγιορείτη μοναχό του ΙΣΤ' αι. ο οποίος έζησε στην Κέρκυρα, είδε από κοντά τι συνέβαινε και όταν γύρισε πάλι στο Άγιον Όρος, χωρίς να χαρίζεται σε κανέναν, κάθισε και έγραψε *Τα σφάλματα και τα αμαρτήματα των Κερκυραίων ήγουν Κορφιατών δια αυτούς αποστρεφόμεθα*[22]. Αυτός λοιπόν ο αγιορείτης καλόγηρος που *αποστρέφεται* τους Κερκυραίους έγραψε 11 παραγράφους όπου λέγει ότι συλλειτουργούσαν ορθόδοξοι και καθολικοί και ότι οι Γραικοί, όταν δεν υπάρχει ορθόδοξος ιερέας πήγαιναν και μεταλάβαιναν στους καθολικούς και ακόμη ότι συμπεθέριαζαν και έκαναν συνοικέσια, ότι γίνονταν ανάδοχοι σε βαφτίσια και κουμπάροι σε γάμους, χωρίς ν' αφήνει να καταλάβουμε ότι αυτά γίνονταν υποχρεωτικώς. Περιγράφει την κατάσταση που υπήρχε στην Κέρκυρα και όλα αυτά τα παρουσιάνει ως συνήθειες που είχαν επικρατήσει δίχως καταναγκασμό. Υπάρχει βέβαια και το διάταγμα της Συγκλήτου της Βενετίας προς τη Βενετική κυβέρνηση της Κέρκυρας το 1767 με το οποίο *διεμήνυετο η αυστηρά τήρησις των ειθισμένων* δηλ. των συνηθειών που υπήρχαν στο νησί, όπως τις περιέγραψε ο αγιορείτης μοναχός από τον ΙΣΤ' αι. Είτε αυτά οφείλονταν σε άγνοια είτε σε καταναγκασμό όσα συνέβαιναν στην Κέρκυρα και σε

19. Α. Χ. Τσίτσα, Η Εκκλησία της Κερκύρας κατά την Λατινοκρατίαν (1267—1797), Κέρκυρα 1989 σ. 130.

20. Ι. Φ. Αθανασοπούλου, Η μυστηριακή επικοινωνία Ορθοδόξων και Λατίνων εις τα Επτάνησα κατά την Λατινοκρατίαν. Ανάτυπον εκ της «Θεολογίας», Αθήνα 1986 σ. 576.

21. Α. Χ. Τσίτσα, Η Εκκλησία της Κερκύρας σ. 130, 133.

22. Ίδιο έργο σ. 132.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

άλλα νησιά του Ιονίου που ήταν στη βενετική κυριαρχία δείχνουν ότι αυτά που γίνονταν στην Άρτα δεν ήταν πρωτοφανή ή νέα.

Το ζήτημα της κηδείας και της ταφής των νεκρών

Στο πατριαρχικό σιγίλλιο εκτός από τα θέματα που ανέφερα μέχρι τώρα θίγεται και το θέμα της κηδείας και της ταφής των νεκρών.

Τον καιρό της τουρκοκρατίας είναι γνωστό ότι νεκροταφεία των χριστιανών με τη σημερινή έννοια δεν υπήρχαν· τους νεκρούς έθαβαν στους περιβόλους των εκκλησιών, που ήταν μεγάλοι και κάποτε μέσα στους ναούς. Το ότι ξέθαβαν τους νεκρούς στα 3 ή στα 5 χρόνια και έβαζαν τα κόκκαλα στο κοινό οστεοφυλάκειο διευκόλυνε την κατάσταση, γιατί στον ίδιο τόπο έθαβαν πάλι άλλους νεκρούς και έτσι δεν χρειάζονταν μεγάλη έκταση. Όμως οι μουσουλμάνοι έθαβαν και αυτοί τους νεκρούς στους περιβόλους των τζαμιών, επειδή χρειάζονταν μεγάλες εκτάσεις, έπαιρναν τόπο μέσα στις πόλεις και τον έκαναν νεκροταφείο.

Σύμφωνα με το σιγίλλιο οι Γάλλοι στην Άρτα *ταφής αξιώνται αποθνήσκοντες και τινες αυτών να θάπτωνται ένδον των ναών*[23] δηλαδή θέλουν να τους κηδεύουν ορθόδοξοι ιερείς και μερικοί να τους θάβουν μέσα στους ναούς. Εδώ λοιπόν πρέπει να εξετασθούν τρία θέματα, η κηδεία καθολικών από ορθοδόξους ιερείς, η ταφή ετεροδόξων σε νεκροταφεία ορθοδόξων και η ταφή ορθοδόξων και καθολικών μέσα στους ναούς.

Το ζήτημα της κοινής κηδείας και ταφής των Λατίνων και ορθοδόξων δεν είναι κάτι νέο, αλλά το βρίσκουμε να συμβαίνει και τον ΙΓ' αι. στο Δυρράχιο, όπου ο μητροπολίτης Κωνσταντίνος ερωτάει τον Ιωάννη επίσκοπο Κίτρους αν απαγορεύεται ή όχι να θάβονται ορθόδοξοι σε λατινικές εκκλησίες και να ψάλονται από Ρωμαίους και Λατίνους συγχρόνως και επίσης οι Λατίνοι όταν πεθαίνουν να ψάλονται μαζί από Ρωμαίους και Λατίνους *αδιακρίτως*[24].

Η απάντηση του κανονολόγου, αφού πρώτα αναφέρει όσα μας χωρίζουν από τους Λατίνους και όσα έχουμε κοινά, *είναι ουκ απάδον τοίνυν, ουδέ τη ευσεβείᾳ οπωσούν λυμαινόμενον, το θάπτεσθαι Λατίνους εν ρωμαϊκοίς ναοίς και ψάλλεσθαι ομοθυμαδόν παρά τε Λατίνων και Ρωμαίων ιερουργών νεκριμαία Λατίνων και Ρωμαίων· ούτε γαρ ο τόπος τους απελθόντας παρά Θεὼ ποιεί αποβλήτους· και η επ' αυτοίς ψαλμωδία των Λατίνων ουκ εστιν εθνική, αλλ' εκ των καθ' ημάς θείων Γραφών.* Όμως και πολλά σώματα αγίων οι ασεβείς τον παλαιό καιρό που κυβερνούσαν τα ανέμιξαν με άλογα ζώα και τα έρριξαν σε τόπους γεμάτους βόρβορο, αλλά η χάρη που δίνεται

23. Μ. Ι. Γεδεών, Κανονικαί Διατάξεις σ. 427.
24. Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλή, Σύνταγμα τ. Ε' σ. 403.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στους αγίους έμεινε απείραχτη και σ' αυτούς ανήκει η άνω Ιερουσαλήμ. Αλλά και στους δικούς μας ιερούς ναούς βρίσκονται τάφοι δυσσεβών βασιλέων, όπως ο τάφος του Ιουλιανού του Παραβάτη στο ναό των Αγίων Αποστόλων στην Κωνσταντινούπολη και άλλων κακοδόξων σε άλλους ναούς, χωρίς βέβαια η ταφή εκεί να τους ωφελεί, γιατί η δυσσέβειά τους μένει όπως και η τιμωρία τους στον άλλο κόσμο. Έτσι λοιπόν και η ταφή των χριστιανών σε λατινικούς ναούς είναι ακατηγόρητη. Καλό είναι να θυμηθούμε και το ευαγγελικό *άφες τους νεκρούς θάπτειν τους εαυτών νεκρούς*[25] που σημαίνει ότι η ταφή *είναι διαφθορά τούτων ως εντεύθεν μηδέ επάναγκες είναι τοις ζώσιν υπερκοσμίως μήτε περισπουδάστων μελημάτων επί ενταφιασμώ τους νεκρούς αξιούν, μήτε μην επιλέκτους τόπους τούτου χάριν επιζητείν*[26].

Τα ίδια συνέβαιναν και στην Κέρκυρα, όπου ο αγιορείτης μοναχός γράφει ότι, όταν πεθαίνει Λατίνος και το μάθουν οι Γραικοί πηγαίνουν *αυτόκλητοι και φορένουν ανά μέρος και συμψάλλουν και μνημονεύουν αυτόν μετά των Λατίνων*[27]. Εκεί ήταν φυσικό να συμβαίνει αυτό γιατί με τους μικτούς γάμους είχαν δημιουργηθεί συγγένειες και την ώρα του θανάτου και της κηδείας δεν δίνει κανείς σημασία σε ομολογιακές διαφορές.

Για το ζήτημα της ταφής νεκρών μέσα στους ναούς ο Βαλσαμών λέγει ότι αν πρόκειται για ναούς εγκαινιασμένους με λείψανα μαρτύρων, απαγορεύεται η ταφή οποιουδήποτε άλλου λειψάνου, αν όμως αυτοί είναι απλοί ευκτήριοι οίκοι, τότε μπορούν να θάβονται νεκροί[28]. Παρόλα αυτά όμως είναι γνωστό ότι ήταν συνηθισμένη η ταφή νεκρών στους ναούς. Αυτό φαίνεται και από τις απαγορεύσεις που εξέδιδε το πατριαρχείο. Έτσι ο πατριάρχης Ιερεμίας Δ' το 1810 παραγγέλλει στον μητροπολίτη Παρωναξίας να παύσει η κατάχρηση να θάβουν τους νεκρούς μέσα στους ναούς, γιατί ο ενταφιασμός είναι πρόξενος αποφοράς και εμποδίζεται από τους θείους νόμους[29]. Όταν το 1838 ο Π. Πετρίδης, γερουσιαστής της Ιονίου Βουλής και λόγιος, πήγε στην Κωνσταντινούπολη για υποθέσεις της Ιονίου Πολιτείας, έκανε αναφορά στον πατριάρχη με την οποία ζητούσε να απαγορεύσει να θάβονται οι νεκροί μέσα στους ναούς. Σημειώνει ότι οι αρχές των Ιονίων Νήσων άρχισαν να χρησιμοποιούν περιτοιχισμένα κοιμητήρια με ναό μέσα. Το ίδιο έγινε και στην Κέρκυρα. Ο πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ' έγραψε στον μητροπολίτη Κερκύρας Χρύσανθο την 1 Σεπτεμβρίου 1838 ότι από χρόνια επικράτησε στα Νησιά του Ιονίου συνήθεια να θάβουν τους νεκρούς μέσα στους ναούς και ότι το έθος τούτο προς το

25. Ματθ. 8, 22.
26. Ράλλη — Ποτλή, Σύνταγμα τ. Ε' σ. 405.
27. Α. Χ. Τσίτσα, Η Εκκλησία της Κερκύρας σ. 133.
28. Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλή, Σύνταγμα τ. Δ' σ. 479.
29. Μ. Ι. Γεδεών, Κανονικαί Διατάξεις σ. 126.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παραίτιον γίνεσθαι της ακοσμίας των ιερών ναών, ουκ ολίγην επιφέρει την βλάβην εις την υγείαν των αυτόθι κατοίκων, δια τας εκ της υγρότητος και των επιπολαζόντων καυμάτων αναδιδομένας αναθυμιάσεις[30]. Ο πατριάρχης για την κατάργηση του εθίμου αυτού προβάλλει μόνον λόγους υγείας. Ο ενταφιασμός μέσα στους ναούς έπαυσε όταν στις πόλεις ιδρύθηκαν τα κοινά νεκροταφεία. Στην Άρτα, που μας ενδιαφέρει εδώ, νεκροταφείο κοινό ιδρύθηκε το 1894, οπότε έπαυσε και η ταφή των νεκρών στους περιβόλους των ναών[31].

Και η απαγόρευση κηδείας ετεροδόξων από ορθοδόξους ιερείς μετριάστηκε από σιγίλλιο του πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ' το 1869 στο οποίο έγραφε, ότι ύστερα από παράκληση του Αρχιεπισκόπου του Καντέρμπουρυ Κάμπελ, επιτρέπεται σε ορθοδόξους ιερείς να κηδεύουν με ειδική νεκρώσιμη ακολουθία τους Αγγλικανούς και να τους θάβουν σε κοιμητήρια, αν δεν υπάρχει αγγλικανός ιερεύς[32].

Και στην Ελλάδα δημιουργήθηκε πρόβλημα για την κηδεία και την ταφή ετεροδόξων. Το καλοκαίρι 1889, αφού υπογράφτηκε σύμβαση, ξένη εταιρία άρχισε να κατασκευάζει τη σιδηροδρομική γραμμή από τον Πειραιά προς τη Λάρισα με έκταση προς τη γραμμή ανάμεσα στα Σκόπια και τη Θεσσαλονίκη. Στο έργο αυτό εργάζονταν ξένοι εργάτες και τεχνικοί. Μερικοί από αυτούς πέθαιναν και όταν καλούσαν τους ιερείς να τους κηδέψουν, άλλοι από αυτούς πρόβαλαν άρνηση και άλλοι δίσταζαν. Φαίνεται ότι η κατάσταση αυτή προκάλεσε αγανάκτηση, γιατί οι εργάτες έβλεπαν τους συντρόφους των να πεθαίνουν στην ξενιτιά και να θάβονται έξω από τα νεκροταφεία, άφαλτοι. Η Σύνοδος έμαθε φαίνεται αυτά που συνέβαιναν και το 1891 έστειλε εγκύκλιο στην οποία έγραφε ότι όταν οι ιερείς καλούνται να κηδέψουν ετεροδόξους χριστιανούς να τους κηδεύουν με ειδική νεκρώσιμη ακολουθία, όπως έγραφε και ο πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ' για τους Αγγλικανούς. Να τους ενταφιάζουν κατόπι σε τόπο του κοινού κοιμητηρίου. Η απόφαση αυτή της Συνόδου στηρίζεται στο σιγίλλιο του πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ' καθώς και στην υψηλή διδασκαλία του Ιησού Χριστού που εισήγαγε την αληθινή φιλανθρωπία και την ευποιία προς όλους τους ανθρώπους χωρίς διάκριση θρησκείας και προσθέτει χριστιανικά και ευαγγελικώτατα και διδάξαντος δια της λαμπροτάτης παραβολής του περιπεσόντος εις τους λησταίς Σαμαρείτου την προς πάντας αγάπην ημών ην ο μη αοκών δεν έχει εν αυτώ το πνεύμα της αγάπης, το πνεύμα του Χριστού, παρ' ω ουδεμία προσωποληψία υπάρχει[33]. Έστι λοιπόν και το θέμα

30. Βλ. έργο σ. 341.

31. Κ. Χ. Βάγια, περιοδικό «Σωτήρ» 3(1967) τ. 33 σ. 390 υποσ. 6.

32. Μ. Γ. Θεοτοκά, Νομολογία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Κωνσταντινούπολις 1897, σ. 363.

33. Θεοκλήτου Στράγκα, Εκκλησία της Ελλάδος Ιστορία εκ πηγών αφευδών, Αθήναι 1969, τ. Α' σ. 437.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της κηδείας και της ταφής των ετεροδόξων νεκρών τακτοποιήθηκε στα κοινά νεκροταφεία με χριστιανικό τρόπο και οι ετερόδοξοι, όπου δεν είχαν δικούς τους ιερείς, δεν θάβονταν άφαλτοι και ακήδευτοι ως άπιστοι ή ειδωλολάτρες. Η απόφαση της Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι σύμφωνη με το ευαγγελικό πνεύμα και τη χριστιανική αγάπη.

ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΙΧΑΛΗ Γ. ΤΡΙΤΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΤΣΟΒΟΥ

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ — Ο ΕΤΗΣΙΟΣ ΓΙΟΡΤΑΣΤΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ

Ἀναμφίβολα, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ μιᾶς συνθέτουν τὴν πνευματικὴ παράδοση τοῦ Ἔθνους, ἀποτελοῦν ἀνεκτίμητη ἐθνικὴ κληρονομιὰ καὶ ὁδηγοῦν στὶς ρίζες τῆς καταγωγῆς μιᾶς. Ἔχουν κοινωνικὴ ὑπόσταση, ἐθνικὸ χαρακτήρα, εἶναι ἡ σύνδεση τῆς παράδοσης μὲ τὸ σήμερα, εἶναι μὲ μιὰ λέξη μιὰ μαρτυρία Ἑλληνικοῦ.

Στὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα ἔχουμε μιὰ ἀναζήτηση τοῦ δικοῦ μιᾶς προσώπου, τῆς δικῆς μιᾶς κληρονομιᾶς, ὅπως αὐτὴ ἀναπτύχθηκε καὶ διαμορφώθηκε μέσα ἀπ' τὴ βυζαντινή, ἰδίως, λαϊκή μιᾶς παράδοση.

Εἰδικότερα γιὰ τὸ Μέτσοβο τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα συνιστοῦν τὸ πολυτιμότερο καὶ γνησιότερο στοιχεῖο τῆς μετσοβίτικης παράδοσης καὶ ζωῆς. Μιᾶς παράδοσης, ποὺ δὲν εἶναι ἕνα ἀντικείμενο μουσειακῆς χρήσεως καὶ λαογραφικῆς σπουδῆς, ἀλλὰ ἡ αὐτοσυνειδησία, ἡ ταυτότητα καὶ ἡ ζωή του.

Βγαλμένα μέσα ἀπ' τὸν ἁγνὸ ψυχισμὸ τῶν κατοίκων καὶ τὴ δομημένη Ἑλληνορθόδοξη παράδοση, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ Μετσόβου συνοδεύουν τοὺς Μετσοβίτες σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ἐτήσιας κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς τους ζωῆς καὶ διακρίνονται γιὰ τὴ διαχρονική τους διαιωνιότητα καὶ λειτουργικότητα, τὸ δυναμικό τους χαρακτήρα καὶ τὴν ἀπαντοχή τους στὴν ἀναμέτρηση μὲ τὸ χρόνο καὶ τὶς προκλήσεις τῶν καιρῶν.

Παρόλη τὴ διάβρωση ποὺ παθαίνουν τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ παραδοσιακές μιᾶς ἀξίες, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα διατηροῦνται ἀνέπαφα καὶ ζωντανά, νοηματίζουν τὴ ζωὴ τῶν Μετσοβιτῶν καὶ ἀποτελοῦν πόλο ἕλξεως τῶν πολυαρίθμων ἐπισκεπτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται στὴν πόλη σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου γιὰ νὰ θαυμάσουν καὶ νὰ χαροῦν τὰ γνήσια καὶ αὐθεντικὰ στοιχεῖα τοῦ μετσοβίτικου λαϊκοῦ πολιτισμοῦ μέσα στὰ ὁποῖα ὁ σοβαρὸς μελετητὴς ἀνακαλύπτει τὴν ψυχὴ τοῦ μετσοβίτη καὶ τὶς ἀληθινὲς δυνάμεις του.

Τὰ σπουδαιότερα ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ Μετσόβου, δομημένα σὲ ἐτήσια γιορταστικὴ ὁδὸ μὲ τὴ χρονολογικὴ σειρὰ τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἔτους, εἶναι: τὰ ἑξῆς:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

Πρωτοχρονιά:

Ἀπ' τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς μέχρι τὶς πρωϊνὲς ὧρες μικρὲς καὶ μεγάλες ὁμάδες παιδιῶν περιέρχονται τὰ σπίτια τοῦ Μετσόβου καὶ τραγουδοῦν τὰ πρωτοχρονιάτικα κάλαντα. Στὸ Μέτσοβο τραγουδιοῦνται πριῶν εἰδῶν πρωτοχρονιάτικα κάλαντα:

1. «Ἀρχημηνιὰ καὶ ἀρχηχρονιά, ψιλή μου δενδρολιβανιά...».
2. «Πάει ὁ παλιὸς ὁ χρόνος ἂς γιορτάσουμε παιδιά...» καὶ
3. «Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρεία...».

Οἱ νοικοκυρὲς ὑποδέχονται μὲ μεγάλη χαρὰ τὰ παιδιὰ καὶ μαζὶ μὲ τὶς πρωτοχρονιάτικες εὐχὲς τοὺς προσφέρουν χρήματα καὶ γλυκά.

Τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιᾶς τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια συγκεντρώνονται σὲ συγγενικὰ ἢ γειτονικὰ σπίτια. Ἐκεῖ παραμερίζουν τὴ στάχτη καὶ κάθε μιὰ τοποθετεῖ κοντὰ στὴ φωτιὰ ἀπὸ δυὸ κόκκους σταριοῦ. Ὁ ἕνας ἀνήκει στὸν ἐπιθυμητὸ γαμπρὸ καὶ ὁ ἄλλος στὴν ἴδια. Ἐὰν οἱ δυὸ κόκκοι σμίξουν, αὐτὸ σημαίνει πὼς ἡ καινούργια χρονιὰ θὰ εἶναι τυχερὴ γιὰ τὴν κοπέλα· ἐὰν δὲν σμίξουν, θὰ συμβεῖ τὸ ἀντίθετο.

Στὴν ὡριαία ταιὴ μεταξὺ τοῦ παλιοῦ καὶ τοῦ καινούργιου χρόνου, δηλ. στὶς 12 τὰ μεσάνυχτα, σὲ ὅλα τὰ σπίτια τοῦ Μετσόβου σβήνουν οἱ κανδῆλες τῶν εἰκονοστασίων. Αὐτὲς ἀνάβουν ξανὰ ἀμέσως μόλις μπεῖ ἡ καινούργια χρονιά. Τὸ καινούργιο φῶς συμβολίζει τὴν καινούργια χρονιὰ ποὺ μπῆκε.

Τὰ χαράματα, ἀνήμερα τῆς Πρωτοχρονιᾶς, τὰ κορίτσια ἀμίλητα πηγαίνουν νὰ «κλέψουν» τὴ βρύση. Ἐκείνη ποὺ πρώτη θὰ πάρει τὸ νερὸ τῆς βρύσης, τὴν ἀλείφει μὲ βούτυρο καὶ τυρί. Στὸ ἔθιμο αὐτὸ ὑπάρχει τὸ ἑξῆς συμβολικὸ στοιχεῖο· ὅπως τρέχει τὸ νερὸ τῆς βρύσης, ἔτσι νὰ τρέχει στὸ σπίτι της σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς χρονιᾶς ἡ παραγωγὴ τοῦ γάλακτος καὶ ὅλων τῶν ἀγαθῶν.

Μεγάλη σημασία δίνουν οἱ Μετσοβίτες στὸ πρόσωπο ποὺ θὰ δοῦν πρῶτο τὸ πρωΐ τῆς Πρωτοχρονιᾶς. Ἀπ' τὴν ποιότητα αὐτοῦ τοῦ προσώπου ἐξαρτοῦν τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ ἔκβαση τῆς χρονιᾶς.

Τὶς πρωϊνὲς ὧρες τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Μετσόβου ἐκκλησιάζονται σὲ μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ ἐνορίες τῆς πόλεως, δηλ. τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Τὴν ὥρα κατὰ τὴν ὁποία περιέρχεται ὁ δίσκος γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ ναοῦ, οἱ ἐπίτροποι προσφέρουν στοὺς γιορτάζοντες Βασιλιῆδες μικρὸ μπουκέτο ἀπὸ λουλούδια[1].

Τὸ μεσημέρι τῆς Πρωτοχρονιᾶς, ὅπως σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἔτσι καὶ στὸ Μέτσοβο κόβεται ἡ βασιλόπιτα. Ἐδῶ συνηθίζεται ἡ περι-

1. Τὸ ἴδιο συνηθίζεται σὲ ὅλες τὶς γιορτὲς τῆς χρονιᾶς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φημη κρεατόπιτα, ἡ ὁποία παρασκευάζεται ἀπὸ φύλλα, βούτυρο, κρέας, κρεμμύδια καὶ ρύζι. Ψήνεται στὴ γάστρα τὸ πρωῒ τῆς Πρωτοχρονιᾶς. Στὴν κρεατόπιτα μπαίνει τὸ νόμισμα γιὰ τὸν τυχερὸ τῆς χρονιᾶς. Παλιότερα στὴ μέση τῆς κρεατόπιτας ἔβαζαν σταυρὸ ἀπὸ κληματαριά, ποὺ τὸν ἔρριχναν τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων στὰ νερὰ τῆς βρύσης. Τὴ βασιλόπιτα κόβει ὁ σπιτονοικοκύρης. Τὸ πρῶτο κομμάτι εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δεύτερο τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ τρίτο τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ τέταρτο τοῦ νοικοκύρη. Τὸ πέμπτο τοῦ φτωχοῦ καὶ τὰ ὑπόλοιπα τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογένειας. Τυχερὸς τῆς χρονιᾶς θεωρεῖται ἐκεῖνος, στὸν ὁποῖο θὰ τύχει τὸ νόμισμα.

Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας οἱ ἱερεῖς τῶν δύο ἐνοριῶν περιέρχονται τὰ σπίτια τῶν Βασίληδων γιὰ νὰ «σηκώσουν» τὸ ὕψωμα[2].

Φῶτα: Τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων οἱ ἱερεῖς τῶν δύο ἐνοριακῶν ναῶν τελοῦν ἀπ' τὰ χαράματα τὴ θεία λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ στὴ συνέχεια τὴν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν περιέρχονται ὅλα τὰ σπίτια τοῦ Μετσόβου γιὰ νὰ τὰ ἁγιάσουν μὲ τὸ νερὸ τοῦ ἁγιασμοῦ. Γιαυτὸ καὶ ἡ παραμονὴ τῶν Φώτων ὀνομάζεται στὰ βλάχικα «*Κολίντε α πρέφτσουλορ*» δηλ. κάλαντα τῶν ἱερέων.

Τὴν ἡμέρα αὐτὴ διατηρεῖται στὸ Μέτσοβο ζωντανὴ ἡ ἀντίληψη γιὰ τὰ παγανά. Αὐτὰ ἔρχονται τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ φεύγουν τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων, λίγο πρὶν ξημερώσει. Ἡ λαϊκὴ ἀντίληψη πιστεύει πὼς μένουν στὰ τζάκια τῶν σπιτιῶν. Τὶς βραδυνὲς ὧρες τὰ μέλη τῆς κάθε οἰκογένειας, ὅταν συγκεντρώνονται κοντὰ στὸ τζάκι, οὔτε χτενίζονται οὔτε μιλᾶνε, γιατὶ ἀμέσως τὰ παγανὰ τοὺς μιλᾶνε καὶ τοὺς λένε στὰ βλάχικα: «*Πιάπενικ ἔου, πιάπενικ τίνε, ντάνικ οὔνου τότου ρόσιου σὴ ἀντάρου τσουρέκε α φιτσόρλορου*» δηλ. «χτενίζομαι ἐγώ, χτενίζεσαι καὶ σύ, δός μου ἕνα τόπι κόκκινο νὰ κάνω κάλτσες τῶν παιδιῶν μου». Στὴν περίπτωση ποὺ ἀπαντήσουν χάνουν τὴ φωνή τους.

Τὰ παγανὰ φεύγουν τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων μὲ τὸ ἄκουσμα τῆς καμπάνας, λέγοντας μεταξύ τους: «*Σήκω μωρὲ Ἀγγέλω, μάσε τὰ παλιοτσάρουχα καὶ τὰ σιντέρια σου καὶ ἄντε νὰ φύγουμε, γιατὶ βαρεῖ ὁ σήμαντρος*».

---

2. Κάθε φορὰ ποὺ γιορτάζει ἕνα μέλος τῆς κάθε μετσοβίτικης οἰκογένειας μιὰ ἀπ' τὶς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ φέρνει τὸ πρωῒ στὸ ναὸ τῆς ἐνορίας νάμα καὶ πρόσφορο καὶ προσκαλεῖ τὸν ἱερέα νὰ ἐπεσκεφτεῖ τὸ σπίτι τους γιὰ νὰ «σηκώσει» τὸ ὕψωμα. Ὁ ἱερέας κάνει στὸ σπίτι τοῦ ἑορτάζοντος μιὰ σύντομη ἀρτοκλασία γιὰ τὴν ὑγεία «τοῦ ἄγοντος τὰ ὀνομαστήρια» καὶ τῶν ὑπολοίπων μελῶν τῆς οἰκογένειας.

Ἡ τελετὴ αὐτὴ ὀνομάζεται «Ὕψωμα» ἀπ' τὴ δέηση ποὺ «ὑψώνει» ὁ ἱερέας στὸ Θεὸ γιὰ τὴν ὑγεία καὶ τὴν ψυχικὴ σωτηρία αὐτοῦ ποὺ γιορτάζει.

Τὸ ὡραῖο αὐτὸ ἔθιμο τηρεῖται σὲ ὅλα ἀνεξαίρετα τὰ σπίτια τοῦ Μετσόβου καὶ δείχνει τὴ θρησκευτικὴ εὐλάβεια τοῦ μετσοβίτικου λαοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸ διάστημα ποὺ τὰ παγανὰ μένουν στὰ σπίτια οἱ γυναῖκες σκεπάζουν τὰ διάφορα ἀντικείμενά τους γιὰ νὰ μὴ τὰ μολύνουν τὰ παγανά. Ἰδιαίτερα τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων χύνουν ὅλα τὰ νερὰ καὶ πλένουν μὲ σχολαστικότητα τὰ πάντα, ἐπειδὴ πιστεύουν πὼς τὰ παγανὰ μὲ τὴν ἀναχώρησή τους τὰ μόλυναν.

Τὸ ἁγίασμα τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων οἱ Μετσοβίτες τὸ διατηροῦν σὲ κατάλληλη θέση, συνήθως στὸ εἰκονοστάσι, καὶ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὸν ἁγιασμὸ τῶν σπιτιῶν, τῶν κήπων καὶ τῶν ἀγρῶν καθὼς καὶ γιὰ κάθε ἄλλη ἔκτακτη ἀνάγκη.

Γιορτὴ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου: Τὴν ἡμέρα αὐτὴ οἱ Μετσοβίτες δὲν ἐργάζονται. Ἀφορμὴ στάθηκε, ὅπως λέγει ἡ παράδοση, ἕνα περιστατικό, κατὰ τὸ ὁποῖο μιὰ γυναίκα ἔχασε τὴ φωνή της, ἐπειδὴ δὲν τίμησε τὸν ἅγιο. Χρειάστηκε ὅλη ἡ συγγένεια νὰ κάνει ἀπὸ σαράντα μετάνοιες στὸν ἅγιο γιὰ νὰ ἐπανέλθει ἡ φωνή.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Γιορτὴ τοῦ ἁγίου Τρύφωνος: Ὁ ἅγιος Τρύφωνας θεωρεῖται προστάτης τῶν ἀμπελιῶν καὶ τῶν κήπων. Τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς του, δηλ. τὴν 1η Φεβρουαρίου, οἱ κάτοικοι τοῦ Μετσόβου παίρνουν ἀπ' τὸ ναὸ ἁγίασμα μὲ τὸ ὁποῖο ραντίζουν τὰ σπίτια γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἀρρώστιες καθὼς καὶ τοὺς κήπους καὶ τὰ δένδρα γιὰ νὰ καρποφορήσουν. Ἡ στοματικὴ παράδοση διασώζει τὴν πληροφορία πὼς κάποιος ποὺ δὲν σεβάστηκε αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἔκοψε μὲ τὸ τρυπάνι τὴ μύτη του.

Μέρος τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Τρύφωνα φυλάγεται στὸν ἱστορικὸ ναὸ τῆς Παναγίας στὴ Χρυσοβίτσα Μετσόβου.

Γιορτὴ Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου: Τὴν ἡμέρα αὐτὴ δὲν δουλεύει κανένας στὸ Μέτσοβο. Ὅλοι ἐκκλησιάζονται στὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὅπου φυλάγεται μεγάλη εἰκόνα τῆς Ὑπαπαντῆς. Μάλιστα γι' αὐτὴ τὴν ἡμέρα διασώζεται ἡ ἑξῆς παροιμία: «*Οὔτε ράμα στὸ βελόνι, οὔτε χιόνι στὸ κεφάλι, οὔτε ξύλο στὸ γουμάρι*».

Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεω: Τὴν Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεω οἱ Μετσοβίτες τρῶνε τὴν περίφημη κρεατόπιτα. Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας μέρας οἱ συγγενικὲς οἰκογένειες τρῶνε μαζὶ γιὰ νὰ ἀποκριέψουν ἀπ' τὸ κρέας. Ὅλη τὴν ἑβδομάδα ἀπ' τὴν Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεω μέχρι τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς τρῶνε μονάχα γαλακτερά.

Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς: Αὐτὴ τὴν Κυριακὴ συνηθίζεται στὸ Μέτσοβο ἡ γαλατόπιτα καὶ ἡ καυτά. Τὶς βραδυνὲς ὧρες αὐτῆς τῆς Κυριακῆς οἱ συγγενικὲς οἰκογένειες συγκεντρώνονται καὶ πάλι μαζὶ γιὰ νὰ ἀπο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χρι:έψουν ἀπ' τὰ γαλακτερὰ καὶ νὰ κάνουν τὸ ἔθιμο τῆς «Χάψας». «Χάψα» ὀνομάζεται τὸ ἔθι:μο τῆς περι:φορᾶς μὲ σχοι:νὶ δραμένου αὐγοῦ ἀλειμένου μὲ γιαούρτι. Κάποι:ο ἀπ' τὰ νεώτερα μέλη τῆς οἰκογένει:ας τὸ περι:φέρει: καὶ τὰ ὑπόλοι:πα προσπαθοῦν νὰ τὸ πι:άσουν μὲ τὸ στόμα. Ἐκεῖνος ποὺ πρῶτος θὰ τὸ πι:άσει: εἶναι: ὁ τυχερὸς τῆς ἡμέρας καὶ γενικὰ θεωρεῖται: γούρικος.

Παλιότερα τὸ Σάββατο καὶ τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς οἱ Μετσοβίτες δὲν λούζονταν, ἐπει:δὴ φοβόνταν μήπως τοὺς πέσουν τὰ μαλλιὰ τῆς κεφαλῆς, ὅπως ἔπεφταν οἱ τρίχες ἀπ' τα τουλούμια. Πρέπει: νὰ σημει:ωθεῖ πὼς αὐτὴ τὴν περι:οδο ἔπλεναν τὰ τουλούμια, ἐπει:δὴ ἄρχι:ζε ἡ νηστεία καὶ εἶχαν καταναλωθεῖ τὰ τυριά.

Κ α θ α ρ ὴ Δ ε υ τ έ ρ α: Τούτη τὴν ἡμέρα τὴ χαρακτηρίζει: ἡ τέλει:α νηστεία. Οἱ μητέρες, προκει:μένου νὰ πεί:σουν τὰ παι:διά τους νὰ μὴ φᾶνε, ἔκαναν μαζί τους μι:ὰ συμφωνία· ὅτι: δηλ. θὰ φᾶνε, ἂν πι:άσουν στὰ χέρια τους ἕνα ζωντανὸ πουλί. Τὰ παι:διὰ προσπαθοῦσαν μέχρι: τὸ βράδυ νὰ πι:άσουν πουλιά, ἀλλὰ αὐτὸ ἦτα:ν ἀδύνατο. Ἔτσι: κρατοῦσαν μέχρι: τὸ βράδυ τῆς Καθαρῆς Δευτέρας ἀπόλυτη νηστεία.

Οἱ νοι:κοκυρὲς τὴν Καθαρὴ Δευτέρα καθαρίζουν μὲ κάθε λεπτομέρει:α ὅλα τὰ οἰκι:ακὰ ἀντι:κείμενα γι:ὰ νὰ φύγουν ἀπὸ μέσα τὰ κατάλοι:πα τῶν ἀρτι:αμων φαγητῶν καὶ νὰ εἶναι: καθαρὰ ἐνόψει: τῆς Ἁγί:ας καὶ Μεγάλης Σαρακοστῆς, ποὺ ἀρχί:ζει: αὐτὴ τὴν ἡμέρα.

Στὸ Μέτσοβο πολλὲς γυναῖκες τηροῦν τὸ λεγόμενο «τριήμερο». Μένουν δηλ. ἀπόλυτα νηστικὲς ἐπὶ τρεῖς συνεχόμενες ἡμέρες.

Οἱ ἀνύπαντρες κοπέλες παλιότερα συγκέντρωναν ἀπ' τὶς προηγούμενες ἡμέρες ἀλεύρι: καὶ ἀλάτι: ἀπὸ τρία σπίτι:α, ποὺ εἶχαν κορίτσα μὲ τὸ ὄνομα Μαρί:α. Ἀνήμερα τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας ἔβαζαν ἕνα μικρὸ κορίτσι:, ποὺ δὲν εἶχε ξαναζυμώσει:, γι:ὰ νὰ ζυμώσει: μι:ὰ ἀλιωρή κουλούρα. Τὴν κουλούρα αὐτὴ τὴν ἔτρωγαν οἱ ἀνύπαντρες κοπέλες, οἱ ὁποῖες μέχρι: τὸ βράδυ δὲν ἔτρωγαν ἄλλο τί:ποτα, οὔτε ἔπι:ναν νερό. Τὴ νύχτα ἀπ' τὴν πεί:να καὶ τὴ δίψα ὅλη:ς τῆς ἡμέρας ἔβλεπαν στὸν ὕπνο τους κάποι:ο νέο νὰ τοὺς προσφέρει: νερό. Αὐτὸς πί:στευαν πὼς θὰ εἶναι: ὁ μελλοντικὸς σύντροφος τῆς ζωῆς τους.

Τόσο τὴν πρώτη Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεω ὅσο καὶ τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς καὶ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα ἄνδρες καὶ γυναῖκες ντύνονται στὸ Μέτσοβο μασκαράδες καὶ περι:φέρονται: στοὺς δρόμους. Τὶς βραδυνὲς ὧρες ἐπι:σκέπτονται: συγγενικὰ καὶ φι:λικὰ σπίτι:α καὶ ἀνταλλάσσουν μαζί τους εὐχές.

ΜΑΡΤΙΟΣ

1η Μ α ρ τ ί ο υ: Ὅλοι: οἱ Μετσοβίτες καὶ ἰδι:αίτερα τὰ μικρὰ παιδιὰ δένουν στὰ χέρια τους τὰ γνωστὰ «Μαρτίτσια». Πρόκει:ται: γι:ὰ ἕνα κορδόνι

μὲ δυὸ χρώματα —κατὰ προτίμηση κόκκινο καὶ ἄσπρο— καὶ πρύπιες δεκάρες. Τὰ «*Μαρτίτσια*» τὰ φορᾶνε ἐπὶ ἐννιὰ συνεχόμενες ἡμέρες γιὰ νὰ μὴ τοὺς μαυρίσει ὁ ἥλιος.

Τὴν ἡμέρα αὐτὴ οἱ κοπέλλες κάνουν τὴν περίφημη «*πισπιλίτα*» δηλ. τὴν καλαμποκόπιτα μὲ τὰ πρῶτα χόρτα τοῦ κήπου. Τὴν τρῶνε γιὰ νὰ μὴ τὶς μαυρίσει ὁ ἥλιος.

Στὸ Μέτσοβο εἶναι διάχυτη ἡ ἀντίληψη πὼς τὴν 1η Μαρτίου ἀνοίγει τὸ στόμα ὁ κοῦκος. Σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸν ἀκούσουν νηστικοί, γιατὶ ὑπάρχει κίνδυνος νὰ εἶναι ἄρρωστοι ὅλο τὸ καλοκαίρι.

Γιορτὴ τῶν Σαράντα Μαρτύρων: Στὶς 9 Μαρτίου, γιορτὴ τῶν Σαράντα Μαρτύρων, οἱ Μετσοβίτες βγάζουν τὰ «*Μαρτίτσια*» ἀπ' τὰ χέρια τους καὶ τὰ κρεμᾶνε στὰ δένδρα γιὰ νὰ τὰ πάρουν τὰ χελιδόνια καὶ νὰ χτίσουν τὶς φωλιές τους.

Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τῶν Σαράντα Μαρτύρων οἱ νοικοκυρὲς ψήνουν τὶς πολὺ νόστιμες τηγανίτες, ποὺ γίνονται σὲ ζεσταμένη πλάκα καὶ περιχύνονται μὲ μέλι καὶ καρύδια. Οἱ τηγανίτες παρασκευάζονται γιὰ τὶς ψυχὲς τῶν Σαράντα Μαρτύρων. Τὴν ὥρα ποὺ τὶς ψήνουν λένε τὸ ἑξῆς δίστιχο: «*Σαράντα νὰ φᾶς, σαράντα νὰ πιεῖς, σαράντα νὰ δώσεις γιὰ τὶς ψυχές*». Σαράντα τηγανίτες μοιράζονται σὲ ἰσάριθμα σπίτια γιὰ τὴν τιμὴ τῶν ἁγίων καὶ τὴ μνήμη τῶν ψυχῶν τῶν νεκρῶν τῆς οἰκογένειας. Ἡ γιορτὴ τῶν Σαράντα Μαρτύρων ὀνομάζεται στὰ βλάχικα «*Τηγανάρλου*».

Γιορτὴ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος: Τὸ Σάββατο τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἀμίλητες οἱ Μετσοβίτισσες φέρνουν στὴν ἐκκλησία κόλλυβα σκεπασμένα μὲ ἄσπρη πετσέτα. Τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια παίρνουν λίγους κόκκους σταριοῦ ἀπ' τὰ διαβασμένα ἀπ' τὸν ἱερέα κόλλυβα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, τὰ βάζουν κάτω ἀπ' τὸ μαξιλάρι καὶ πρὶν πέσουν νὰ κοιμηθοῦν λένε τὸ ἑξῆς τραγούδι: «*Ἅγιε Θεόδωρε καὶ θαυματουργέ, ἀπὸ τὴν ἔρημο ποὺ περνᾶς καὶ τὶς μοῖρες ἀπαντᾶς, ἂν δεῖς τὴ δική μου μοίρα καλὰ χαιρέτησέ την. Ἂν κάθεται νὰ σηκωθεῖ. Ἂν κοιμᾶται νὰ ξυπνήσει. Νὰ ἔλθει νὰ σπείρουμε τὸ σιτάρι, νὰ τὸ θερίσουμε, νὰ τὸ ἁλωνίσουμε, νὰ τὸ ζυμώσουμε, νὰ τὸ ἀλέσουμε καὶ νὰ τὸ φᾶμε μαζί*». Στὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου ποὺ ἀκολουθεῖ τὰ κορίτσια ὁλέπουν τὸ μελλοντικὸ σύντροφο τῆς ζωῆς τους.

Γιορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου: Τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες τῆς παραμονῆς τῆς γιορτῆς τὰ παιδιὰ τοῦ Μετσόβου κρατώντας στὰ χέρια τους κουδούνια περιέρχονται τὰ χωράφια καὶ στὴ συνέχεια τὰ σπίτια, τραγουδώντας στὰ βλάχικα τὸ ἑξῆς δίστιχο: «*Φουτζίτς σιάρκι σιαροπίτσοι κὰ γίνε Βαγγελιομοῦλου νὶ βὰ βὰ νὰ κοὺ τσουπάτα νκάπου*». Δηλ. «*Φύγετε φίδια καὶ μικρὰ φιδάκια, γιατὶ ἔρχεται ἡ γιορτὴ τοῦ Εὐαγγελι-*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ομοῦ καὶ θὰ σᾶς δώσει μὲ τὸ τσεκούρι στὸ κεφάλι». Οἱ γυναῖκες προσφέρουν στὰ παιδιὰ ἁλάτι.

Προσωπικὰ βλέπω στὸ ἔθιμο αὐτὸ μιὰ λαϊκὴ ἀναφορὰ στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς Γενέσεως τῆς Π.Δ. καὶ συγκεκριμένα στὸ στίχο 15, ὅπου ὁ Θεὸς ἀπευθυνόμενος στὸ φίδι λέγει: «*Θ' ἀφήσω νὰ γεννηθεῖ ἔχθρα ἀνάμεσα σ' ἐσένα καὶ στὴ γυναίκα, ἀνάμεσα στοὺς ἀπογόνους σου καὶ στοὺς δικούς της ἀπογόνους. Αὐτὸς θὰ σοῦ συντρίψει τὸ κεφάλι κι ἐσὺ θὰ τοῦ πληγώσεις τὴ φτέρνα*». Μὲ τὸν Εὐαγγελισμὸ τῆς Θεοτόκου, κατὰ τὸν ὁποῖο γιορτάζουμε «*τῆς Σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον*», πραγματώνεται ὁ ἐρχομὸς τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ συντρίψει μὲ τὴν Ἐνανθρώπισή Του τὴν κεφαλὴ τοῦ φιδιοῦ, δηλ. τὸ κράτος τοῦ Διαβόλου. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ χαρμόσυνο γεγονὸς μᾶς θυμίζουν τὰ παιδιὰ μὲ τὰ κουδούνια. Κατ' ἄλλους μὲ τὴ λέξη «φίδια» ἐννοοῦσαν τοὺς Τούρκους.

Ἡ ἀναμονὴ τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα εἶναι ἔντονη στὴν ψυχοσύνθεση τοῦ λαοῦ μας. Οἱ Μετσοβίτες ρωτοῦν στὰ βλάχικα τὸν προσωποποιημένο Εὐαγγελισμὸ καὶ τοῦ λένε: «*Βαγγελιομοῦ, Βαγγελιομοῦ, βιζοὺς τοιβὰ Πάσιλε; Νὲ λοῦ βιζοέι, νὲ λοῦ ἀβιζοέι, νριμπάις Σταλίφορλε*». Δηλ. ρωτοῦν τὸν Εὐαγγελισμὸ ἂν συνάντησε πουθενὰ τὸ Πάσχα. Ἐκεῖνος μὲ τὴ σειρά του τοὺς ἀπαντᾶει: πῶς οὔτε εἶδε οὔτε ἄκουσε πουθενὰ τὸ Πάσχα καὶ τοὺς παραπέμπει νὰ ρωτήσουν τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

Κυριακὴ τῶν Βαΐων: Γιορτάζεται στὸ ἱστορικὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Νικολάου, κοντὰ στὴν Ποταμιά. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ γίνεται στὸ Μέτσοβο τὸ περίφημο «νυφοπάζαρο» καὶ ὀγάζουν τὴν ὀμορφότερη Μετσοβίτισσα τῆς χρονιᾶς. Τὰ ἀγόρια κάθονται στὸ βράχο «Δραγατιά», λίγο πιὸ πάνω ἀπ' τὸ μοναστήρι, καὶ περιμένουν τὶς κοπέλλες, οἱ ὁποῖες ντυμένες μὲ ὅτι καλύτερο ἔχουν, κατεβαίνουν στὸ μοναστήρι γιὰ νὰ λειτουργηθοῦν. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πῶς οἱ ἀνύπαντρες κοπέλλες μονάχα δυὸ φορὲς τὸ χρόνο ἐκκλησιάζονταν· τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων καὶ τὴ Μεγάλη Παρασκευή. Τὶς ὑπόλοιπες γιορτὲς ἔφερναν τὸ πρωῒ τὸ πρόσφορο στὴν ἐκκλησία.

Στὸ Μέτσοβο διασώζεται: τὴν Κυριακὴ αὐτὴ τὸ πιὸ κάτω δίστιχο, ποὺ εἶναι προέκταση τοῦ ἀντίστοιχου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω: «*Σταλίφορε, Σταλίφορε, βιζοῦς τοιβὰ Πάσιλε; Σιὴ λοῦ βιζοέι, σιὴ λοῦ ἀβιοίει, νομίνικα νιμνιάτσα, πράκα - πράκα πρὶ μπασιάρικα*». Δηλ. «*Βαϊοφόρε, Βαϊοφόρε, συνάντησες πουθενὰ τὸ Πάσχα; Καὶ τὸ εἶδα καὶ τὸ ἄκουσα. Τὴν Κυριακὴ τὸ πρωῒ στὴν ἐκκλησία*».

Ὅπως εἴδαμε τόσο ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου ὅσο καὶ ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων προσωποποιοῦνται καὶ στὴν ἐρώτηση τοῦ λαοῦ ἂν συνάντησαν τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πάσχα, ὁ μὲν Εὐαγγελισμὸς ἀπαντάει ἀρνητικὰ καὶ τοὺς παραπέμπει στὸν χρονικὰ ἐγγύτερο Βαϊοφόρο, ὁ δὲ Βαϊοφόρος μὲ τὴ σειρά του ἀπαντάει πὼς εἶδε καὶ ἄκουσε τὸ Πάσχα, τὸ ὁποῖο θὰ συναντήσουν τὴν Κυριακὴ στὴν ἐκκλησία. (Ἐννοεῖ τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα).

Μ ε γ ά λ η Ἑ β δ ο μ ι ά δ α: Τὰ πρωϊνὰ τῆς Μεγάλης Δευτέρας, Μεγάλης Τρίτης καὶ Μεγάλης Τετάρτης τελοῦνται στοὺς δύο ἐνοριακοὺς ναοὺς τοῦ Μετσόβου οἱ θεῖες λειτουργίες τῶν Προηγιασμένων Δώρων. Τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Τετάρτης τελεῖται τὸ μυστήριο τοῦ Χρίσματος.

Τὶς πρωϊνὲς ὧρες τῆς Μεγάλης Πέμπτης οἱ νοικοκυρὲς κρεμᾶνε στοὺς ἐξώστες τῶν σπιτιῶν τους κόκκινα πανιά, πού συμβολίζουν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Στὴ συνέχεια φέρνουν στοὺς ναοὺς κόλλυβα γιὰ τοὺς νεκρούς. Προσωπικὰ πιστεύω πὼς τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἔχει μεγάλη θεολογικὴ σημασία. Ἡ ἐπιλογὴ τῆς ἡμέρας αὐτῆς γιὰ προσευχὴ γιὰ τοὺς νεκροὺς δὲν εἶναι τυχαία. Σὲ λίγο ὁ Χριστὸς θὰ εἶναι νεκρός. Θὰ κατεβεῖ στὸν Ἅδη γιὰ νὰ κηρύξει τὴν Ἀνάσταση στοὺς νεκρούς. Ἑπομένως ἡ προσευχὴ γιὰ τοὺς νεκροὺς εἰδικὰ αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἔχει μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότητα.

Μετὰ τὴ θεία λειτουργία τῆς Μεγάλης Πέμπτης οἱ νοικοκυρὲς βάφουν τὰ κόκκινα αὐγὰ καὶ παρασκευάζουν τὰ πασχαλινὰ κουλούρια καὶ τὰ ψωμιὰ τοῦ Πάσχα, τὶς περίφημες «*παστιόρες*». Ἰδιαίτερη προσοχὴ δίνεται στὸ «κέντημα» τῶν αὐγῶν, στὰ ὁποῖα δίνουν διάφορα σχήματα φύλλων τῆς ἐποχῆς. Ἕνα κόκκινο αὐγὸ καὶ μιὰ «*παστιόρα*» τοποθετοῦνται στὸ εἰκονοστάσι ὅπου φυλάγονται μὲ εὐλάβεια μέχρι τὸ ἑπόμενο Πάσχα. Τότε τὰ ἀντικαθιστοῦν μὲ ἄλλα καινούργια. Τόσο τὸ παλιὸ αὐγὸ ὅσο καὶ τὴν «*παστιόρα*» τὰ θάβουν στοὺς κήπους, στὰ χωράφια ἢ στὰ ἀμπέλια γιὰ νὰ ὑπάρξει καλὴ σοδειά.

Τὸ μεσημέρι τῆς Μεγάλης Πέμπτης σὲ ὅλα τὰ σπίτια τοῦ Μετσόβου τρῶνε τὴν παραδοσιακὴ νηστίσιμη λαδερὴ πίτα.

Τὴ Μεγάλη Παρασκευὴ οἱ ἀκολουθίες τῶν Ὡρῶν καὶ τῆς Ἀποκαθήλωσης τελοῦνται τὶς μεσημβρινὲς ὧρες. Ἀπ' τὸ πρωῒ τὰ κορίτσια στολίζουν τοὺς Ἐπιταφίους μὲ φυσικὰ λουλούδια, πὰ ὁποῖα μαζεύουν τὰ παιδιὰ τὴ Μεγάλη Τετάρτη ἀπ' τὶς γύρω πλαγιές.

Τὶς βραδυνὲς ὧρες, μετὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἐπιταφίου θρήνου, γίνεται στὴν κεντρικὴ πλατεία ἡ συνάντηση τῶν Ἐπιταφίων τῶν δύο ἐνοριῶν τοῦ Μετσόβου. Ἐκεῖ ἀναπέμπεται δέηση. Ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα εἶναι κατανυκτικὴ καὶ μυσταγωγική! Τὸ θέαμα εἶναι ἐπιβλητικό! Εἶναι πολὺ συγκινητικὸ νὰ βλέπεις ὁλόκληρο τὸ Μέτσοβο συγκεντρωμένο στὴν κεντρικὴ πλατεία, ἐχοντας στὸ κέντρο τοὺς δύο Ἐπιταφίους μὲ τὸ νεκρὸ Χριστό. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὁ συναγωνισμὸς γιὰ τὸ ποιός ἐπιτάφιος εἶναι ὡραιότερος.

Τὶς πρωϊνὲς ὧρες τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, στὴ διάρκεια τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἱερεὺς καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οἱ ψάλτες ψέλνουν τὸ «Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρῖνον τὴν γῆν...», τὸ ἐκκλησίασμα προσπαθεῖ νὰ πιάσει στὸν ἀέρα τὶς δάφνες ποὺ πετροβολᾶ ὁ ἱερεύς. Οἱ δάφνες φυλάγονται στὸ εἰκονοστάσι γιὰ διάφορες καθημερινὲς πρακτικὲς ἀνάγκες.

Στὰ σπίτια σφάζουν τὰ πασχαλινὰ ἀρνιὰ καὶ ἑτοιμάζουν τὴν παραδοσιακὴ μαγειρίτσα.

Κυριακὴ τοῦ Πάσχα: Τὸ ὁράδυ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὴ σαγηνὴ κατὰ τὴν ὁποία ψέλνεται ὁ κανόνας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου «Κύματι θαλάσσης...» μιὰ πραγματικὴ φιάχτη γίνεται μπροστὰ ἀπ' τὴν Ὡραία Πύλη γιὰ τὸ ποιός θὰ πάρει τὴν πιὸ κατάλληλη θέση προκειμένου νὰ πάρει πρῶτος τὸ ἀναστάσιμο φῶς ἀπ' τὸ τρικέρι τοῦ ἱερέα, ὁ ὁποῖος σὲ λίγο θὰ ψάλλει τὸ «Δεῦτε λάβετε φῶς...».

Ἡ τελετὴ τῆς Ἀναστάσεως γίνεται μὲ ξεχωριστὴ λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπεια στὴν κεντρικὴ πλατεία πάνω σὲ εἰδικὰ στημένη ἐξέδρα. Τὴν παρακολουθοῦν πλῆθη πιστῶν, ντόπιων καὶ ξένων. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀναστάσιμης θείας λειτουργίας οἱ πιστοὶ φέρνουν στὰ σπίτια τους τὸ ἅγιο φῶς, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνάβουν τὶς κανδῆλες καὶ σταυρώνουν τὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν.

Τὶς πρωϊνὲς ὧρες τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ὁμάδες μικρῶν παιδιῶν περιέρχονται τὰ σπίτια τοῦ Μετοχίου καὶ τραγουδοῦν τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη, Χρόνους πολλοὺς καὶ καλούς». Οἱ νοικοκυρές, μαζὶ μὲ τὴ χαρούμενη ἀναστάσιμη ἀπάντηση «Ἀληθῶς Ἀνέστη», προσφέρουν στὰ παιδιὰ κόκκινα αὐγά, κουλούρια καὶ γλυκά.

Ἡ τελετὴ τῆς Δευτέρας Ἀναστάσεως ἢ τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Ἀγάπης γίνεται μὲ κάθε λαμπρότητα σὲ μονοεκκλησία στὶς 11 π.μ. Ἡ μεγαλοπρεπὴς λιτανευτικὴ πομπὴ ξεκινάει ἀπ' τὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ἀφοῦ περάσει ἀπ' τοὺς κεντρικοὺς δρόμους τῆς πόλεως καταλήγει ἢ στὸν ἴδιο ναὸ ἢ στὸν ἱερὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἂν ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου γιορτάζεται τὴ δεύτερη ἡμέρα τοῦ Πάσχα. Τὸ θέαμα εἶναι μοναδικό! Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ντυμένοι μὲ τὶς παραδοσιακὲς ἀρχοντικές τους στολὲς καὶ κρατώντας στὰ χέρια τους τὶς ἀναστάσιμες λαμπάδες, συνοδεύουν τὸν Ἀναστημένο Λυτρωτή! Στὴ συνέχεια τελεῖται ὁ ἑσπερινὸς τῆς ἀγάπης.

Τόσο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως ὅσο καὶ τῆς Δεύτερης οἱ πιστοί, ἀφοῦ ἀσπασθοῦν τὸ ἱερὸ εὐαγγέλιο καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, σχηματίζουν γραμμὴ χαιρετώντας καὶ συγχωρώντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο κατὰ τὸ «Συγχαρήσωμεν πάντα τῇ Ἀναστάσει», ποὺ ψέλνουν οἱ ἱεροψάλτες ἐκείνη τὴ σταγμή. Στιγμὲς συγκινητικές. Ἀληθινὰ ἀνθρώπινες!

Τὸ μεσημέρι, μέσα στὴ θερμὴ οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα, οἱ Μετσοβίτες τρῶνε τὸ παραδοσιακὸ ψημένο στὴ σούβλα ἀρνί, τσουγκρίζουν τὰ κόκκινα αὐγὰ καὶ χορεύουν τοὺς λεβέντικους παραδοσιακοὺς χορούς.

Ὅλη τὴ Διακαινήσιμη ἑβδομάδα τελοῦνται ἀναστάσιμες θεῖες λειτουρ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γίες μὲ τὴ σειρὰ σὲ ὅλους τοὺς ναοὺς τῆς πόλεως. Πρόκειται γιὰ παλιὰ παράδοση, ποὺ θέλει νὰ ἐκφράσει τὴν καθολικότητα τοῦ μηνύματος τῆς Ἀναστάσεως, τῆς νίκης τῶν θετικῶν δυνάμεων καὶ γενικότερα τοῦ θριάμβου τῆς ζωῆς.

Τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου ὁ ἐκκλησιασμὸς γίνεται στὸ παλιὸ ἱστορικὸ μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (Κιάτρα Ράσια). Μετὰ τὴ θεία λειτουργία ὁ κόσμος ξεχύνεται στὰ γραφικὰ καὶ καταπράσινα λιβάδια τῆς Μονῆς, ὅπου πρώει καὶ γλεντάει μέχρι ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα. Στὴ διάρκεια τῆς ἐπιστροφῆς τους οἱ προσκυνητὲς κόβουν γιὰ εὐλογία κλαδιὰ ἀπὸ ἔλατα καὶ γίνεται ἀπ' τὶς γυναῖκες τὸ καθιερωμένο «χουχούτισμα».

ΜΑΪΟΣ

Πρωτομαγιά: Ἡ πρωτομαγιὰ γιορτάζεται στὴν ἐξοχὴ τοῦ Προφήτη Ἠλία, στὸ μαγευτικὸ ὁροπέδιο «Πολιτσιές». Πρωΐ - πρωΐ κόβουν κλωνάρια ὀξυᾶς, ποὺ συμβολίζουν τὸ Μάη. Μετὰ τὴ θεία λειτουργία, ποὺ γίνεται στὸ ἱστορικὸ ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτη Ἠλία, ὁ κόσμος σκορπάει στὰ ἀπέραντα λειβάδια, μαζεύει λουλούδια, πρώει τὶς παραδοσιακὲς πίτες καὶ γλεντάει. Μὲ τὰ λουλούδια ποὺ μαζεύουν αὐτὴ τὴν ἡμέρα, φτιάχνουν τὰ πρωτομαγιάτικα στεφάνια, τὰ ὁποῖα κρεμᾶνε στὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν γιὰ νὰ τὰ φυλάξουν ἀπὸ κάθε κακό.

Γιορτὴ νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐκ Μετσόβου: Στὶς 17 Μαΐου γιορτάζει ὁ σεπτὸς πολιοῦχος τῆς πόλεως Μετσόβου, νεομάρτυρας Νικόλαος, ὁ ὁποῖος μαρτύρησε τὸ 1617 στὴν κεντρικὴ ἀγορὰ τῶν Τρικάλων γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ τὸ Γένος.

Τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες τῆς παραμονῆς τῆς γιορτῆς γίνεται λιτάνευση τῆς ἱερᾶς εἰκόνας καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου. Ἡ πομπὴ ξεκινάει ἀπ' τὸν ἱερὸ ναὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ μὲ τὴ συνοδεία φιλαρμονικῆς διέρχεται διὰ μέσου τῶν κεντρικῶν ὁδῶν τῆς πόλεως μὲ κατάληξη τὸν ἱερὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Ἐκεῖ τελεῖται Μέγας Ἀρχιερατικὸς Ἑσπερινὸς μὲ ἀρτοκλασία καὶ θεῖο κήρυγμα.

Τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τελεῖται στὸν ἴδιο ναὸ Ἀρχιερατικὴ θεία λειτουργία, ἡ ὁποία ἀκουμεταδίδεται ἀπ' τὸ Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ Κερκύρας.

Τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες τῆς ἴδιας ἡμέρας οἱ χορευτικοὶ ὅμιλοι τοῦ Μετσόβου παρουσιάζουν στὴν κεντρικὴ πλατεία χαρούμενο γιορταστικὸ πρόγραμμα.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς τὰ παλιότερα χρόνια ἡ γιορτὴ τοῦ νεομάρτυρος Νικολάου γιορταζόταν στὸ ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου, ποὺ εἶναι προσκολλημένο στὸ ἱστορικὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Νικολάου, Ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΟΥΝΙΟΣ

Γιορτὴ Πεντηκοστῆς: Τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς οἱ κάτοικοι τοῦ Μετσόβου ἐκκλησιάζονται, κρατώντας στὰ χέρια τους φύλλα καρυδιᾶς. Τὰ φύλλα αὐτὰ τὰ βάζουν κάτω ἀπ' τὰ γόνατά τους, τὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἱερέας διαβάζει τὶς εὐχὲς τῆς γονυκλισίας. Γυρίζοντας στὸ σπίτι τους τὰ φύλλα τῆς καρυδιᾶς τὰ βάζουν ἀνάμεσα ἀπ' τὰ ροῦχα γιὰ νὰ μὴ τὰ φάει ὁ σκόρος.

Στὸ Μέτσοβο εἶναι διαδεδομένη ἡ ἀντίληψη ὅτι τὴν ὥρα ποὺ διαβάζονται οἱ εὐχὲς τῆς γονυκλισίας περνοῦν πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τῶν ἐκκλησιαζομένων οἱ ψυχὲς τῶν ἀγαπημένων νεκρῶν ποὺ ἐπιστρέφουν στὸν Ἅδη. Γιαυτὸ καὶ τὸ ἐκκλησίασμα ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶναι μεγάλο, γιὰ νὰ τοὺς δοῦν οἱ νεκροὶ ποὺ περνᾶνε πάνω τους.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ πὼς ἡ λαϊκὴ ἀντίληψη πιστεύει πὼς ἀπ' τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα μέχρι τὴν Πεντηκοστὴ οἱ ψυχὲς τῶν νεκρῶν εἶναι ἐλεύθερες. Ἐπιστρέφουν πάλι στὸν Ἅδη τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς.

Γενέθλια τοῦ Προδρόμου: Στὶς 24 Ἰουνίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία γιορτάζει τὰ γενέθλια τοῦ Προδρόμου, οἱ Μετσοβίτες μαζεύουν ἀγριολούλουδα ἀπ' τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ρίχνουν στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν. Αὐτὸ τὸ κάνουν σὲ ἔνδειξη συμμετοχῆς στὴ χαρὰ γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Προδρόμου καὶ γιὰ τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐτυχία τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας.

Ἡ ἡμέρα αὐτὴ ὀνομάζεται στὰ ὁλάχικα «Ταγιανίο». Ἡ λαϊκὴ ἀντίληψη πιστεύει πὼς αὐτὴ τὴν ἡμέρα «κλείνει» ὁ κοῦκος τὸ στόμα του. Δηλ. δὲν ξανακούγεται καὶ «γυρίζει ὁ ἥλιος πρὸς τὸ χειμώνα».

Ἔθιμο Περπερούνας: Ἐὰν κατὰ τὴ θερινὴ περίοδο ἐπικρατεῖ στὸ Μέτσοβο ξηρασία παίρνουν ἕνα κορίτσι, τὸ στολίζουν μὲ λουλούδια καὶ οἱ συνομήλικές της τῆς τραγουδοῦν τὸ ἑξῆς τραγούδι:

«Περπερούνα περπατεῖ
περπατεῖ καμαρωτὴ
νὰ μᾶς φέρει μιὰ βροχὴ
μιὰ βροχὴ καλή, καλὴ
νὰ ποτίσει καὶ τὴ γῆ,
μιὰ βροχὴ βασιλικὴ
νὰ ποτίσει τὰ σιτάρια
νὰ γεμίσουνε τ' ἀμπάρια».

Στὴ συνέχεια τὴν περιφέρουν σὲ ὅλα τὰ σπίτια τῆς γειτονιᾶς. Καθὼς τῆς τραγουδοῦν, κάθε νοικοκυρὰ τῆς ρίχνει ἕνα ποτήρι νερό. Τόσο στὴν Περ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περούκα ὅσο καὶ στὰ κορίτσια ποὺ τὴ συνοδεύουν καὶ τῆς τραγουδοῦν οἱ νοικοκυρὲς προσφέρουν χρήματα καὶ γλυκά.

ΙΟΥΛΙΟΣ

Γιορτὴ Προφήτη Ἠλία: Στὶς 20 Ἰουλίου, γιορτὴ τοῦ Προφήτη Ἠλία, γίνεται στὸ Μέτσοβο, καὶ συγκεκριμένα στὴ γραφικὴ θέση «Κρύα Βρύση», τὸ ἐτήσιο πανηγύρι τοῦ Ἁγι - Λιᾶ. Μετὰ τὴ θεία λειτουργία οἱ οἰκογένειες τῶν Μετσοβιτῶν καὶ τῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ Μετσόβου ξεχύνονται στὰ λειβάδια τῆς «Κρύας Βρύσης», ὅπου τρῶνε τὶς ὀνομαστὲς μετσοβίτικες πίτες καὶ τὰ ψημένα στὶς σοῦβλες ἀρνιά. Μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν γίνεται ἀνταλλαγὴ φαγητῶν καὶ γλυκῶν.

Μετὰ τὸ φαγητὸ γίνεται τρικούβερτο γλέντι ποὺ διαρκεῖ μέχρι τὶς βραδυνὲς ὧρες. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ μὲ τὴ ζεστασιὰ καὶ τὸ ἔντονο συναισθηματικὸ - πατριωτικὸ στοιχεῖο ποὺ τὸ διακρίνει, προάγει τὰ ἀλτρουϊστικὰ αἰσθήματα καὶ συμβάλλει στὴ δημιουργία κοινωνίας ἀγάπης.

Γιορτὴ ἁγίας Παρασκευῆς: Στὶς 26 Ἰουλίου, γιορτὴ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, γίνεται στὸ Μέτσοβο τὸ μεγάλο θρησκευτικὸ καὶ λαϊκὸ πανηγύρι τῆς χρονιᾶς.

Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τελεῖται στὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Μέγας Πανηγυρικὸς Ἑσπερινός, μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὁποίου γίνεται λιτάνευση τῆς ἱερᾶς εἰκόνας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς. Ἡ πομπὴ περνάει ἀπ' τοὺς κεντρικοὺς δρόμους τῆς πόλεως καὶ καταλήγει στὴν κεντρικὴ πλατεία, ὅπου τελεῖται ἀρτοκλασία καὶ ἐκφωνεῖται θεῖο κήρυγμα.

Τὸ πρωὶ τελεῖται στὸν ἴδιο ναὸ πανηγυρικὴ Ἀρχιερατικὴ θεία λειτουργία. Τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες γίνεται στὴν κεντρικὴ πλατεία τὸ πατροπαράδοτο λαϊκὸ πανηγύρι τῆς ἁγίας Παρασκευῆς. Στὴ διάρκεια τοῦ χρονιάτικου αὐτοῦ πανηγυριοῦ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ντυμένοι μὲ τὶς γραφικὲς τοπικὲς ἐνδυμασίες, χορεύουν τοὺς πατροπαράδοτους καὶ ἰδιότυπους μετσοβίτικους χορούς, ποὺ συναρπάζουν, γοητεύουν καὶ ἐνθουσιάζουν τοὺς θεατές.

Γιορτὴ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος: Στὶς 27 Ἰουλίου, γιορτὴ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, πανηγυρίζει ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Νικολάου. Κόσμος πολὺς παρακολουθεῖ τὴ θεία λειτουργία στὸ γραφικὸ αὐτὸ ξωκκλήσι.

Τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες στὴν κεντρικὴ πλατεία συνεχίζεται τὸ μεγάλο λαϊκὸ πανηγύρι, ποὺ ἄρχισε τὸ ἀπόγευμα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Ημερομήνια: Οι Μετσοβίτες δίνουν ξεχωριστή σημασία σ' αυτά. Όταν μιλάμε για ημερομήνια εννοούμε τις δώδεκα πρώτες ημέρες του Αυγούστου (με το παλιό ημερολόγιο). Οι έμπειροι απ' τους κτηνοτρόφους, καθώς παρατηρούν την κατάσταση της ατμόσφαιρας, βγάζουν προγνωστικά για την καιρική κατάσταση που θα επικρατήσει σε κάθε μήνα του χρόνου ως εξής: Όποια θα είναι η καιρική κατάσταση την 1η Αυγούστου, αυτή θα είναι και η καιρική κατάσταση σ' όλόκληρο το μήνα Αύγουστο κ.ο.κ. Δηλ. κάθε ημέρα απ' τις 1—12 Αυγούστου αντιστοιχεί σε ένα μήνα του χρόνου. Στα δλάχικα τα ημερομήνια λέγονται «Μερομήνια».

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

Γιορτή της Υψώσεως — Χαιρετισμοί του Σταυρού: Μιά πολύ ωραία παράδοση συνεχίζεται στο Μέτσοβο τις τρεις ημέρες της γιορτής του Τιμίου Σταυρού. Συγκεκριμένα, σε τρία συνεχόμενα δράδυα ψέλνονται σε τρεις διαφορετικούς ναούς οι χαιρετισμοί του Σταυρού. Την παραμονή της γιορτής στο ναό της αγίας Παρασκευής, το απόγευμα της γιορτής, παραμονή του αγίου Βησσαρίωνος, στο ναό του αγίου Χαραλάμπους και στις 15 Σεπτεμβρίου το απόγευμα στο ναό του αγίου Γεωργίου.

Αυτή η παράδοση έχει την αρχή της σε όνειρο που είδε στα δύσκολα χρόνια της κατοχής μιά γριά που όνομαζόταν Ουρανία Κωστάκη. Επί τρία συνεχόμενα δράδυα έδλεπε στο όνειρό της ένα Δεσπότη να σχετίζει με ένα μοναχό στο ναό της αγίας Παρασκευής. Ο Δεσπότης έλεγε στο μοναχό πώς ο κόσμος θα χαθεί. Ο μοναχός με τη σειρά του ρώτησε το Δεσπότη αν υπάρχει δυνατότητα σωτηρίας. Ο Δεσπότης απάντησε πώς αυτό θα συμβεί, αν σε τρία συνεχόμενα δράδυα φαλλούν οι χαιρετισμοί του Σταυρού και γίνουν σαράντα λειτουργίες.

Όλος ο κόσμος έδλωσε μεγάλη σημασία στο όνειρο αυτό. Συγκεντρώθηκε άλεύρι, παρασκευάστηκαν πρόσφορα και άρχισαν να τελούνται οι λειτουργίες. Σε δεκαπέντε ημέρες έφυγαν οι Γερμανοί. Οι λειτουργίες όμως έγιναν δλες. Από τότε συνεχίζεται με μεγάλη εύλάβεια η παράδοση αυτή. Οι νοικοκυρές αντικαθιστούν το ζυμάρι με κλωνάρι δασιλικού απ' την τελετή της Υψώσεως και ζυμώνουν ψωμί.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

Γιορτή Ευαγγελιστού Λουκά: Τόσο κατά τον εσπερινό της γιορτής όσο και κατά την κύρια ημέρα οι οικογένειες του Μετσόβου φέρ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νουν στὴν ἐκκλησία στάρια γιὰ τοὺς νεκρούς. Ἡ ἡμέρα αὐτὴ ὀνομάζεται στὰ βλάχικα «Λουτσίνου».

Τὸ ἔθιμο αὐτὸ εἶναι πολὺ παλιό. Ἔχει σχέση μὲ πῖς κτηνοτροφικὲς οἰκογένειες τοῦ Μετσόβου, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Μετσόβου. Ἐπειδὴ οἱ κτηνοτροφικὲς οἰκογένειες ἔφευγαν τοὺς χειμερινοὺς μῆνες γιὰ τὰ χειμαδιά, πρὶν φύγουν ἔκριναν ὅτι ἔπρεπε νὰ τιμήσουν τοὺς νεκρούς τους. Ἔτσι καθιερώθηκε ἡ ἡμέρα αὐτὴ σὰν ἡμέρα τιμῆς τῶν νεκρῶν.

Τὴν ἴδια ἡμέρα τελεῖται καὶ τὸ μνημόσυνο τοῦ Μεγάλου Εὐεργέτου τοῦ Μετσόβου Βαρώνου Μιχαὴλ Τοσίτσα. Μετὰ τὴν τέλεση τοῦ μνημοσύνου γίνεται κατάθεση στεφάνων στὸν ἀνδριάντα τοῦ Εὐεργέτη.

Ἀπελευθέρωση τοῦ Μετσόβου: Κάθε χρόνο στὶς 31 Ὀκτωβρίου τὸ Μέτσοβο γιορτάζει τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπ' τὸν τουρκικὸ ζυγὸ (31 Ὀκτωβρίου 1912).

Τὸ πρωῒ στὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς τελεῖται πανηγυρικὴ Δοξολογία καὶ ἐκφωνεῖται ὁ πανηγυρικὸς τῆς ἡμέρας. Στὴ συνέχεια στὸ ὕψωμα «Προφήτης Ἠλίας» στὸ ἐκεῖ στημένο μνημεῖο τῶν Κρητῶν πεσόντων τελεῖται ἐπιμνημόσυνη δέηση καὶ γίνεται κατάθεση στεφάνων ἀπ' τὶς ἀρχές, τὰ σχολεῖα καὶ τοὺς συλλόγους τοῦ Μετσόβου.

Τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες στὴν κεντρικὴ πλατεία οἱ χορευτικοὶ ὅμιλοι τῆς πόλεως παρουσιάζουν ἕνα πλούσιο γιορταστικὸ πρόγραμμα.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Γιορτὴ Ἁγίου Ἀνδρέα: Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς στὸ Μέτσοβο βράζουν καλαμπόκι μαζὶ μὲ στάρι καὶ καρύδια. Τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τὸ τρῶνε. Ἐπίσης γίνονται ἀνταλλαγὲς μεταξὺ τῶν συγγενικῶν οἰκογενειῶν.

Στὸ ἔθιμο αὐτὸ ὑπάρχει τὸ συμβολικὸ στοιχεῖο νὰ βοηθήσει ὁ ἅγιος Ἀνδρέας νὰ ὑπάρξει καλὴ σπορά.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Γιορτὴ ἁγίας Βαρβάρας, ἁγίου Σάββα, ἁγίου Νικολάου: Καὶ τὶς τρεῖς αὐτὲς γιορτὲς τὶς εὐλαβοῦνται πάρα πολὺ οἱ Μετσοβίτισσες. Τὶς ἡμέρες αὐτὲς ἐκκλησιάζονται καὶ δὲν κάνουν καμιὰ δουλειά.

Διατηρεῖται πολὺ ζωντανὴ ἡ παράδοση γιὰ μιὰ γυναίκα ποὺ δὲν σεβάστηκε τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας καὶ πῆγε στὸ ποτάμι νὰ πλύνει τὰ ροῦχα της. Ἡ τιμωρία της ἦταν πολὺ μεγάλη. Τὸ ἀπόγευμα τῆς γιορτῆς τῆς ἁγίας Βαρβάρας ἀρρώστησε, τοῦ ἁγίου Σάββα πέθανε καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κηδεύτηκε. Μὲ ἀφορμὴ αὐτὸ τὸ γεγονὸς διασώζεται μέχρι σήμερα στὸ Μέτσοβο ἡ ἑξῆς παροιμία: «*Ἁγιὰ Βαρβάρα βαρβαρώνει, Ἅη Σάββας σαβανώνει καὶ Ἅγιο Νικόλας παραχώνει*».

Γιορτὴ Χριστουγέννων: Πολὺ ὡραῖα ἔθιμα, ἐντονα διαποτισμένα ἀπ' τὴ χριστιανικὴ πίστη, διατηροῦνται τὶς ἡμέρες τῶν Χριστουγέννων στὸ Μέτσοβο.

Τρεῖς μέρες πρὶν ἀπ' τὰ Χριστούγεννα οἱ νοικοκυρὲς ζυμώνουν τὰ χριστόψωμα, ποὺ φτιάχνονται μὲ ζυμάρι καὶ ἀλείφονται μὲ χτυπημένο αὐγό. Στὸ πάνω μέρος τὰ στολίζουν μὲ καρύδια καὶ σταφίδι καὶ βάζουν τὸ καθιερωμένο νόμισμα. Τὸ πρῶτο χριστόψωμο, τὸ ὁποῖο φτιάχνουν μὲ μεγάλη προσοχή, τὸ ἀφιερώνουν στὸ Χριστὸ καὶ τὸ τοποθετοῦν στὸ εἰκόνισμα. Τρώγεται τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων. Τὰ ἄλλα χριστόψωμα παρασκευάζονται γιὰ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους.

Οἱ κτηνοτροφικὲς οἰκογένειες τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παρασκευάζουν τὴ γνωστὴ μετσοβίτικη πίτα «κατάτα», τὴν ὁποία ἀφιερώνουν στὴν Παναγία. Γιαυτὸ καὶ τὴν ὀνομάζουν «*καπάτα άλι Σταμαρίε*» ὅηλ. «κατάτα τῆς Παναγίας». Τὸ κάνουν γιὰ νὰ ζήσουν τὰ πρόβατα.

Τὸ ὀράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων οἱ Μετσοβίτες βάζουν στὰ τζάκια τους ἕνα μεγάλο κούτσουρο, ποὺ λέγεται στὰ βλάχικα «*κολιπιτόρου*». Τὸ καίνε ὁλόκληρη τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων γιὰ νὰ βρεῖ φωτιὰ ὁ Ἰωσὴφ νὰ ζεστάνει τὸ νεογέννητο Χριστό. Τὸ κούτσουρο αὐτὸ καίγεται ἀπὸ λίγο κάθε ὀράδυ μέχρι τῶν Φώτων, ποὺ ὁλοκληρώνεται ἡ καύστη του. Τὴ στάχτη ἀπ' αὐτὸ τὴ ρίχνουν στὶς ρίζες τῶν δένδρων γιὰ νὰ δώσουν δσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερη καρποφορία. Πολλὲς κτηνοτροφικὲς οἰκογένειες μὲ τὴ στάχτη αὐτὴ ραντίζουν τὰ πρόβατά του γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπ' τὶς ἀρρώστιες.

Τὰ μετάνυχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων μικρὲς ἢ μεγάλες ὁμάδες παιδιῶν περιέρχονται τὰ σπίτια τοῦ Μετσόβου καὶ τραγουδοῦν τὰ κάλαντα. Ἄλλοι τραγουδοῦν τὸ γνωστὸ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα «*Καλὴν ἡμέρα ἄρχοντες...*». Ἄλλοι τὸ βλάχικο «*Κολίντε, μελίντε, γειὰ χαρά, καλιμέρα, πάνικ κουλάκου τέτα, ποὺμ ποὺ ποὺ οὔσια...*». Τέλος, ἄλλοι τραγουδοῦν τὸ «*Κόλιντρα, μέλιντρα, γειὰ χαρά, καπούπαοια, τοίμ, τοὺμ κάκα, δός μου τὰ κολάκα, σ' ἀφήνω τὰ τσανάκα*». Οἱ νοικοκυρὲς μὲ πολὺ χαρὰ ὑποδέχονται τὰ παιδιὰ καὶ μαζὶ μὲ τὶς εὐχές, τοὺς προσφέρουν χριστουγεννιάτικα κουλούρια καὶ χρήματα.

Τὸ πρωὶ τῶν Χριστουγέννων, μετὰ τὴ θεία λειτουργία, οἱ Μετσοβίτες τρῶνε τὴν παραδοσιακὴ τηγανιὰ ἀπὸ χοιρινὸ κρέας. Οἱ κτηνοτροφικὲς οἰκογένειες τὴν ἡμέρα αὐτὴ δὲν τρῶνε κρέας. Τὸ κάνουν γιὰ νὰ «κλείσει τὸ στόμα τοῦ λύκου», ὅηλ. νὰ μὴ φάει ὁ λύκος τὰ πρόβατα. Τρῶνε μονάχα τὴν πίτα κατάτα, ποὺ παρασκεύασαν τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς. Ἐπίσης οἱ γυναῖκες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν κτηνοτροφικῶν οἰκογενειῶν, μόλις ἔρθουν στὸ σπίτι ἀπ' τὴν ἐκκλησία, ρίχνουν στὴ φωτιὰ κλαδιὰ ἀπὸ πουρνάρια. Τὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία τὰ κλωνάρια καίγονται καὶ κάνουν τὸ χαρακτηριστικὸ κρότο, οἱ γυναῖκες λένε: «*Προὺ ντὶ λὰ ὄϊ, προὺ ντὶ λὰ κάπρι, προὺ ντὶ λὰ κάλικ*». Εὔχονται δηλ. νὰ ζήσουν τὰ πρόβατα, τὰ γίδια, τὰ ἄλογα καὶ γενικὰ ὅλα τὰ ζωντανὰ τῆς οἰκογένειας. Μὲ τὴν ἐνέργειά τους αὐτὴ ἔχουν τὴν ἐντύπωση πὼς ἐπικοινωνοῦν μὲ τὰ ἀγαπημένα τους πρόσωπα καὶ τὰ ζῶα τους. Γιαυτὸ ἡ χαρά τους εἶναι πολὺ μεγάλη.

Οἱ Χριστάδες γιορτάζουν τὴ δεύτερη ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων. Τὸ γιορταστικὸ αὐτὸ χρῶμα κυριαρχεῖ στὸ Μέτσοβο σὲ ὅλο τὸ διάστημα τοῦ Δωδεκαημέρου.

* * *

Γενικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς σὲ μιὰ ἐποχὴ ὁλάτελα ἐπίπεδη καὶ γυμνή, ὅπως εἶναι ἡ ἐποχή μας, ποὺ ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον της εἶναι στραμμένο στὴν ἀτομικὴ εὐζωΐα καὶ τὸν ἀκόρεστο χρηματισμό, ἡ διατήρηση τῶν γνησίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ λαοῦ μας ἀποτελεῖ πρώτου μεγέθους ἐθνικὴ ἀνάγκη.

Στὸ χεῖλος τῆς ἐθνικῆς ἀλλοτρίωσης ποὺ φθάσαμε, δὲν ἔχουμε ἄλλες ἐπιλογὲς ἀπ' τὴν ἐπιστροφὴ στὶς ρίζες μας, ποὺ εἶναι τὰ γνήσια στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ μας.

Ἑπομένως, ἂν θέλουμε νὰ διατηρήσουμε τὴν ἐθνική μας ἰδιαιτερότητα, δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ἀρδεύσουμε τὴν κατάξηρη ζωή μας μὲ τὸ «ἀλλόμενον ὕδωρ» τῆς διαχρονικὰ καταξιωμένης καὶ δοκιμασμένης ἑλληνορθόδοξης παράδοσης καὶ ζωῆς. Μονάχα ἔτσι δὲν θὰ χάσουμε τὴν ταυτότητά μας καὶ δὲν θὰ γίνουμε ἕνας λαὸς ἄχρωμος, κοσμοπολίτικος, ποὺ δὲν θὰ ἔχει τίποτε τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

ΜΙΧΑΛΗΣ Γ. ΤΡΙΤΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΑΝΘΟΥ ΣΚΑΡΓΙΩΤΗ

ΕΛΛΗΝΑΣ

Νέος ξανθός γενειοφόρος
της γης τη ράχη ανέβαινε περήφανος.
Στο 'να του χέρι είχε σπαθί, φλογέρα στ' άλλο
και πέδιλα από ρείκια και μυρτόκλαδα στα πόδια.

Τον είδα να πατάει στου Μαραθώνα το Σωρό
και μ' ένα πήδημα στην Πίνδο να σκαλώνει
κι ύστερα πέρα απ' των κυπαρισσιών τη θλίψη
τον είδα στου 'Αγιου Σώστη την αυλή
να σέρνει πρώτος το χορό και να πετάει τη σκούφια.
Κι είχε αλυσίδα στο λαιμό ένα στίχο του Αισχύλου
και σταυρουδάκι τρεις πληγές του Μακρυγιάννη.

Ωραίος και δύσκολος ο δρόμος.
Τη μέρα αρμένιζαν στις φλέβες του πευκόδασα
κι ένα πανί ουρανός κυμάτιζε προσήνεμο.
Τη νύχτα κούρνιαζαν πίσω απ' τα βλέφαρά του
τα όνειρα και η μνήμη η τετραφτέρουγη.
Και κάποια αυγή τον βρήκε ορθό στο κεφαλόσκαλο του Κιθαιρώνα
ένα κουβάρι φως να ξετυλίγει πάνω απ' τους ώμους του.
Κανείς δεν ήξερε να πει
ήλιος αν ήταν για κεφάλι.
Μόνο καλά ξεχώριζε η πανάρχαια φωνή του,
που αεροπορούσε σαν τ' αγριοπερίστερα
πάνω απ' τις τέσσερις κορυφογραμμές της πατρίδας
και μύριζε αστραπή και στάχτη κέδρου.
Μα πριν καλά καλά το λόγο του τελειώσει
βγήκαν οι Σάτυροι κι οι Δράκοι απ' τα φαράγγια
και καταξέσκισαν στα βράχια το κορμί του.

Κι από τότε η μέρα βγαίνει στο σεριάνι
με μια ανελέητη κηλίδα στ' άσπρο φόρεμά της.
Κι εμείς στη δόξα του νέου εκείνου
στήσαμε αγάλματα σε δρόμους και πλατείες.
Ωστόσο τη φωνή του πια δεν την ακούμε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΤΑΘΗ ΛΑΜΠΡΙΔΗ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΚΟΥΛΑΔΙΣΜΟΥ

(ΕΠΑΝΩ ΣΟΥΔΕΝΑ)

Ἀνυπέρβλητες εἶναι οἱ δυσκολίες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος «ἡ ἐκπαίδευση καὶ ἡ πορεία της γενικώτερα στὸ Ζαγόρι, εἰδικώτερα στὰ Πάνω - Σουδενὰ» ποὺ ἀναφέρεται στὰ μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιᾶς καὶ τοῦ σκουλαδισμοῦ. Ποῦ νὰ βρεθῇ ἀρχὴ καὶ τέλος σ' ἕνα τόσο μεγάλο θέμα.

Μοιάζει, ἂν χωράει κάποια παρομοίωση, τὸ θέμα μὲ ἕνα πέλαγος ἀπέραντο, χωρὶς νὰ φαίνεται πουθενὰ στεριά. Καὶ ὅμως θὰ πελαγοδρομήσουμε καὶ ὁ Θεὸς βοηθὸς γιὰ νὰ βγοῦμε κάπου, ἂν βγοῦμε. Ἔχουμε πλήρη συναίσθηση τῆς ἀδυναμίας μας. Στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν, τὰ χαρτιὰ σπιτιῶν παλιῶν, πολύτιμοι βοηθοὶ γιὰ νὰ βοηθήσουν σὲ κάποια σύνθεση στὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος καταστράφηκαν σὰν ἄχρηστα ποὺ ἔπιαναν τόπο καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξαλειφθοῦν. Οὔτε στὸ Μοναστήρι τῆς Εὐαγγελίστριας ὑπάρχει κάποιο ἀρχεῖο. Πληροφορία ὑπάρχει ὅτι κάποιος Σουδενιώτης ὅλο τὸ ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τὸ ἔδωσε ἀντὶ πινακίου φακῆς. Τὸ ἀκοῦς καὶ ἀνατριχιάζεις. Καὶ μὲ τὰ πολύτιμα χαρτιὰ τῶν σπιτιῶν ἔγινε κάτι διαφορετικὸ μὲ τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Οἱ φοῦρνοι τῶν σπιτιῶν ἀνέλαβαν νὰ ἐπιτελέσουν τὸ θεάρεστο ἔργο τῆς συστηματικῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχείων τῶν σπιτιῶν. Οἱ παλιότεροι Ζαγορίσιοι τὸν παρελθόντα αἰῶνα συμβούλευαν γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ.

Στὰ χρόνια μας δὲν ἔγινε τίποτε, μὲ ἀποτέλεσμα στὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς ὅλα τὰ παλιὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν.

Ἐξαίρεση φωτεινὴ στάθηκε ἡ ὀλιγομαθέστατη μάνα μου, ποὺ τὰ λίγα γράμματα ποὺ ἤξερε, τῆς τὰ εἶχε μάθει ὁ πατέρας μου.. Αὐτὴ στὸ σπίτι μας ποὺ ἔχει ζωὴ μόνο γύρω στὰ 120 χρόνια, ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ ὅσο ζοῦσε διαφύλαξε τὰ χαρτιά. Εἶναι λίγα δυστυχῶς, γιατὶ τὰ παλιὰ χαρτιὰ τῆς οἰκογένειας βρίσκονταν στὸ Ντελιγιαννέϊκο, ἀπ' ὅπου τὸ ξεκίνημά μας. Ἐκεῖ εἶχαν γεννηθεῖ καὶ ἀνδρώθηκαν καὶ ὁ Ἰω. Λαμπρίδης καὶ ὁ ἀδελφός του Δημήτριος, ποὺ εἶναι καὶ πατέρας μου. Τώρα τὸ σπίτι αὐτὸ ἀπὸ χρόνο μακρὸ ἔσβησε δυστυχῶς μαζὶ μὲ τὰ πολύτιμα χαρτιά του.

Κλείνουμε τὴν παρένθεση. Πῶς θὰ προχωρήσουμε; Κάνουμε τὸ σταυρό μας καὶ ἀπευθύνουμε ἐπίκλησή γιὰ ἀρωγὴ στὸν Παντοδύναμο. Ψηλαφητὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θὰ πᾶμε χωρὶς νὰ ἀεροβατοῦμε. Βοηθοῦν μερικὲς προσωπικότητες ποὺ ξεχωρίζουν στὰ μαῦρα χρόνια τῆς καταδυναστεύσεως ποὺ εἶναι Σουλενιῶτες. Ἀναφέρουμε μερικοὺς ἀπ' αὐτούς. Εἶναι οἱ μεγάλοι δασκάλοι τοῦ Γένους Νεόφ. Δούκας καὶ Νεόφ. Δόττος. Εἶναι ἔπειτα οἱ ἐγκρατέστεροι στὴ μάθηση Γρηγόριος Ζαζῆς καὶ Χρύσανθος Ζαζῆς. Εἶναι οἱ δύο παπάδες τῶν Σουλενῶν Νικ. Ἔξαρχος καὶ Ἰωάννης Λαζόπουλος, ποὺ εἶχαν ὑπογράψει τὸ 1769 ὡς ἐκπρόσωποι τῶν Σουλενῶν τὸ χάρτη γιὰ τὸ διακανονισμὸ τῶν προικῶν τῶν μελλονύμφων τοῦ Ζαγορίου. Εἶναι καὶ ἄλλοι ποὺ θὰ ἀναφερθοῦν στὴν ὥρα τους ὡς πολύτιμοι βοηθοί μας, ὅπως εἶναι ὁ Παν. Λαζαρᾶς, Νικ. Ἰωαννίδης κ.λ.

Ἂς ἀρχίσουμε ὡστόσο ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο μεγάλο δάσκαλο τοῦ Γένους Νεόφυτο Δούκα.

Δωδεκάχρονο καλογεροπαίδι, πανέξυπνο καὶ ἀνήσυχο, φεύγει ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τῆς Εὐαγγελίστριας καὶ πάει στὸ Μέτσοβο. Ποιὰ ἦταν ἡ πνευματικὴ του κατάρτιση, ὅταν ἔφευγε ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ τὸ Μοναστήρι τῆς Εὐαγγελίστριας; Ὅλα συγκλίνουν γιὰ νὰ βεβαιώσουν ὅτι ὁ Δούκας ὅσα γράμματα ἤξερε φεύγοντας ἀπὸ τὸ χωριό, τὰ εἶχε μάθει στὴν πνευματικὴ ἑστία, ποὺ λέγονταν Μονὴ Εὐαγγελιστρίας. Ὑπὸ ποιὲς συνθῆκες; Διψοῦσε, λαχταροῦσε νὰ μάθη ὁ Δούκας, ποὺ ἡ μάνα του ἡ Ἀγγελικὴ τὸν προωθεῖ καὶ τὸν ἀφιερώνει στὴν Εὐαγγελίστρια. Ἀσύγκριτη, μοναδικὴ ἡ προσφορὰ τῆς μητέρας ποὺ ἀποστερεῖται ἀπὸ τὸ μοναχογιό της.

Στὰ ἔγκατα τῶν κελλιῶν τῆς Μονῆς ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα ὁ Δούκας —ποῦ ἄλλοῦ ἦταν δυνατό;—, γιατὶ τὰ 'σκιαζε ἡ φοβέρα καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά. Στὰ ἔγκατα τοῦ Μοναστηριοῦ ποὺ ἦταν ἐγκαταστημένο τὸ λεγόμενο κρυφὸ σχολειό, οἱ ὀλιγομαθεῖς καλόγηροι προσπαθοῦσαν νὰ μεταλώσουν ἀπὸ τὰ λίγα ποὺ ἤξεραν, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση καὶ ἀποτελεσματικότητα, στοὺς φιλομαθεῖς καὶ εὐφυεῖς μικροὺς χριστιανόπαιδες Ἕλληνες. Ὁ Δούκας φοιτίζει μὲ τὸ πέρασμά του αὐτὴν τὴν ἐποχή, ἤτοι ἀπὸ τὸ 1770 καὶ μερικὰ χρόνια ὕστερα. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα διδάσκονται, ὅπως ἀναφέρουμε παραπάνω. Τὸ παρακείμενο χωριὸ «Πάνω - Σουλενὰ» δὲν εἶχε κανένα τύπο σχολείου αὐτὴ τὴν ἐποχή.

Μεγαλύτεροι σημαντικὰ στὴν ἡλικία ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Δούκα εἶναι καὶ δυὸ ἄλλα ἀξιόλογα καὶ μνημονευτέα πρόσωπα ἀπὸ τὰ Σουλενά, ποὺ διασώζεται τὸ πέρασμά τους καὶ ἀναφέρεται. Ἀπ' αὐτοὺς μπορεῖ νὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ παρουσία καὶ γιὰ τὴν ἱστορική τους ἐμφάνιση. Σχοτάδι γρηγορότερα καλύπτει τὰ Σουλενὰ μὲ τὸν χάσιμο τους. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦταν δυὸ παπάδες στὰ Ἐπάνω - Σουλενὰ καὶ ζοῦν τὸ 1760—1780, ὅταν ξεκινοῦσε ὁ Δούκας. Εἶχαν ὑπογράψει ὡς ἐκπρόσωποι τῶν Ἐπάνω - Σουλενῶν τὴ διακήρυξη τοῦ 1769 γιὰ τὶς προῖκες τῶν κοριτσιῶν τοῦ Ζαγορίου στὸ Τσεπέλοβο. Τὸ πρωτότυπο αὐτῆς τῆς διακηρύξεως ὁρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς κοινότητας Τσεπελόβου. Ἀπ' ἐκεῖ θὰ ἐξασφαλίσουμε καὶ μεῖς τὴ σχετικὴ φωτο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τυπία. Τί ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἁπλὴ θεώρηση τοῦ σπουδαιστάτου αὐτοῦ χαρτιοῦ; Οἱ πρόκριτοι, τὰ μεγάλα κεφάλια, ποὺ ὑπογράφουν τὸ χαρτὶ αὐτὸ εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἀμαθεῖς, ποὺ φανερώνει ὅτι στὸ Ζαγόρι ἀκόμη δὲν ὑπῆρχε πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ μάλιστα σχολεῖα. Γιὰ τοὺς δικούς μας δυὸ ἱερεῖς καὶ ἀπὸ τὶς ὑπογραφές τους στὴ διακήρυξη τοῦ 1769 προκύπτει ὅτι ἡ ἀμάθειά τους ἦταν κραυγαλέα καὶ ἡ φοίτησή τους στὸ κρυφὸ σχολειὸ τῆς Εὐαγγελίστριας ἦταν ἀμφίβολη.

Ἀπὸ τοὺς δυὸ παπάδες ὁ ἕνας εἶναι ὁ πιὸ παλιὸς τῆς οἰκογενείας μας γνωστός. Γιὰ τὰ προηγούμενα ἔχουμε ἄγνοια. Ὁ πρῶτος τῆς οἰκογενείας μας, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Λαμπρίδης κάνει εὐρὺ λόγο εἶναι ὁ Νικόλαος Ἔξαρχος, πρωτόπαπας στὸ χωριό. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ ἱερέας Ἰωάννης Λαζόπουλος (Παπαγιάννης) ἀξιόλογος, διακεκριμένος ἁγιογράφος, γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ὁποίου ἔχουν γραφεῖ ἀρκετά.

Οἱ δυό τους μὲ ἐλαχίστη παιδεία γιὰ ἐφόδιο εἶναι οἱ ἱερεῖς τοῦ χωριοῦ, εἶναι οἱ ἴδιοι ποὺ εὐτύχησαν νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν Ἅγ. Κοσμᾶ αὐτὴ τὴν ἐποχή, ὅταν γύριζε στὸ χωριά μας καὶ συγκλόνιζε τοὺς χριστιανοὺς ἄνδρες καὶ γυναῖκες μὲ τὸ κήρυγμά του γιὰ τὴν ἄμεση ἀνάγκη ἱδρύσεως σχολείων. Ἡ ἀπήχηση τοῦ κηρύγματος τοῦ Πατρο - Κοσμᾶ στὸ χωριό μας ἐπέφερε ἄμεσο ἀποτέλεσμα μὲ τὴ σύσταση κοινῆς σχολῆς, ὅπου μποροῦσαν νὰ μάθουν στοιχειώδη γράμματα τὰ παιδιὰ τῆς ἐποχῆς. Τεκμηρίωση δὲν ὑπάρχει γιὰ τὰ ἀναφερόμενα. Βεβαιάτερα ὑπάρχει ὅτι ἡ σύσταση τῆς σχολῆς πραγματοποιήθηκε στὰ Σουδενά, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λαμπρίδης.

Τὸ σχολεῖο ὡστόσο μποροῦσε νὰ εἶχε γίνει καὶ πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὸ 1796. Τὴν ὑπόθεση θὰ διευκρίνιζε πάλι ὁ Λαμπρίδης μὲ τὴν ὑπόσχεση ποὺ εἶχε δώσει ὅτι θὰ καταπιανόταν μὲ τὸν Ἐθναπόστολο Πατρο - Κοσμᾶ καὶ τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὰ χωριά μας. Ἂν ὁ Λαμπρίδης ἔπεσε στὶς ἐπάλξεις τοῦ ἀγώνα νὰ προσθέσῃ καὶ νὰ γράψῃ πολλὰ γιὰ τὸν ἀγαπημένο του τόπο, τὴν Ἤπειρο, καὶ μάλιστα γιὰ τὸ σημφέρον τοῦ λαοῦ, στὸν ὁποῖο παθολογικὰ πίστευε, δὲ φταίει ὁ ἴδιος ποὺ εἶχε ξεπεράσει κάθε ὅριο ἀντοχῆς δυστυχῶς. Χαλκέντερος, μάλιστα, ἦταν ὁ Λαμπρίδης, σιδερένιος δὲ στάθηκε. Λοξοδρομήσαμε ἴσως ἀπὸ τὸ θέμα μας, ποὺ εἶναι ἡ ἐκπαίδευση στὸ ξεκίνημά της τὸν 18ο αἰώνα. Πνευματικὴ λοιπὸν ἐστία ὑπάρχει στὰ ἔγκατα τῶν κελλιῶν τῆς Μονῆς τῆς Εὐαγγελιστρίας. Ἦταν τὸ κρυφὸ σχολειὸ ποὺ τὸ φέρει ἡ παράδοση νὰ λειτουργῇ σ' ἕνα ἐκτεταμένο θολωτὸ ὑπόγειο τῆς Μονῆς μὲ ἔκδηλα τὰ σημάδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρέμονταν τὰ λαδοκάντηλα. Οἱ νυχτερίδες φτερουγίζουν ἐκεῖ. Τὸ ὑπόγειο κλείνει μὲ μιὰ πελώρια δρένια πόρτα, ποὺ ἡ θωριά της προκαλεῖ δέος, σὲ ὅποιον θὰ τὴν ξεπεράσῃ γιὰ νὰ μπῇ στὰ ἐνδότερα.

Ἀπ' ἐκεῖ ἐξέπεμπαν τὸ φῶς τῆς σωτηρίας τῆς Ὀρθοδοξίας, στυλοβάτη τοῦ κατατρεγμένου Ἑλληνισμοῦ, οἱ καλόγηροι. Εἶναι οἱ καλόγηροι γιὰ τοὺς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὁποίους ὁ Λαμπρίδης στὰ «Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα κλ.» 7Α σελ. 42 ἀναφέρει:

«Κατὰ τὰς παρελθούσας ἑκατοντ., οἱ ἡγούμενοι ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ τοῦ ὑστερήματος αὐτῶν πολλάκις συνέτρεχον τοὺς καταθλιβομένους καὶ παντοιοτρόπως πρὸς διάσωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, τοῦ παλλαδίου τούτου τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἠγωνίζοντο».

Στοὺς καλογήρους τῆς Εὐαγγελιστρίας αὐτοὺς συγκαταλέγεται ἕνας ὀνομαστὸς Σουδενιώτης, ποὺ εἶναι ἡ συνταιριὲνη τους, ὁ ἀπολογητής τους. Εἶναι ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Ζαζῆς, ἡγούμενος τῆς Εὐαγγελιστρίας, ποὺ τὴ διαφέντεψε ἀμέτρητα χρόνια, εἶχε ξεπεράσει τὸ μισὸ αἰῶνα. Ἦταν ἐμπνευσμένος καλόγηρος. Πρέπει νὰ εἶχε γεννηθεῖ γύρω στὰ 1770, δέκα χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὸ Δούκα. Ὑπέργηρος στὰ 1853 καταθέτει τὰ ὅπλα, τὰ ἱερά, ποὺ μὲ ἀξιωσύνη καὶ μαστοριὰ κατευθύνει, ὅηλ. τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν. Γι' αὐτὸ φυσικὰ ὑπάρχει ἡ βεβαιότητα. Δὲν ὑπάρχει ἡ τεκμηρίωση ὅτι αὐτὸς ἐφορεύει, ἐμπνέει, ζεῖ, λαχταράει, γιὰ νὰ προσφέρουν οἱ Σουδενιῶτες ὅ,τι μποροῦν γιὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 θέμα, ποὺ εἶναι ἡ ἐκπαίδευση τῶν νέων τοῦ χωριοῦ. Ἄκουσε κι αὐτὸς τὸν Παπα - Κοσμᾶ νὰ κηρύσσει ἀνεβασμένος στὸ ἱστορικὸ κονσπούρκαρο τῆς περιοχῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἀπ' ἐκεῖ, ἀπὸ τὴ Διδαχὴ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ ἦταν γαλβανισμένος ὁ Γρηγόριος καὶ ξεσηκωμένος μὲ τέτοια ὀρθιὰ πίστη, ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονὴ στὸ θεάρεστο ἔργο ποὺ εἶχε ἀναλάβει γιὰ τὴν προώθηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων στὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ 19ου αἰώνα. Ἀπὸ τοὺς ἀναφερθέντες δυὸ ἄλλους ἱερεῖς μὲ τὴ γνωστὴ ὀλιγομάθειά τους, διαφέρει ὁ Γρηγόριος Ζαζῆς. Εἶναι πεπαιδευμένος σημαντικά. Ἀδιάψευστο τεκμήριο ἕνα χειρόγραφό του ἀπὸ τὶς 17 Μαρτίου 1842, ποὺ βρίσκεται στὰ χαρτιά μου. Εἶναι ἕνα γράμμα γραμμένο μὲ τὴ σφραγῖδα τοῦ Μοναστηριοῦ ἀποτυπωμένη στὸ χαρτί.

Γράφει σὲ μερικὰ πρόσωπα στὴν Κραϊόβα τῆς Ρουμανίας. Ἀναφέρεται στὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀναστασίου Νήτα, ποὺ πέθανε. Παρακαλεῖ αὐτὰ τὰ πρόσωπα ποὺ ἐνεργοῦν γιὰ λογαριασμὸ τοῦ νεκροῦ νὰ διαφυλάξουν τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ καὶ νὰ ἀποστείλουν τὰ χρήματα, ἀφοῦ ἐκποιήσουν ὅ,τι ὑπάρχει γιὰ ἐκποίηση μὲ ἀσφάλεια στὴν χώρη τοῦ Νήτα Σταση, ποὺ ἔχει δυὸ χωρίσματα καὶ τὰ δοσίματα στὸ βασιλιὰ εἶναι πολλά.

Αὐτὸ τὸ γράμμα τοῦ Ζαζῆ Γρηγόρη πολὺ μᾶς φωτίζει γιὰ τὴ μόρφωση καὶ τὴν κοινωνικότητα τοῦ καλόγηρου. Μεγάλος ἄγνωστος κληρικὸς εἶναι ὁ Γρηγόριος Ζαζῆς. Τὸ κοινὸ σχολεῖο στὰ Σουδενὰ δούλεψε μὲ δική του πρωτοβουλία καὶ συμπαράσταση. Μιὰ τεκμηρίωση γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ λειτουργία τοῦ σχολείου ἔχουμε ἀπὸ τὸν Νεόφυτο Δόττο, παιδὶ τοῦ Νικ. Ἐξάρχου, τοῦ πρωτόπαπα τοῦ χωριοῦ, γεννημένο γύρω στὰ 1790. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθε στὸ κοινὸ σχολεῖο τῶν Σουδενῶν. Ἔπειτα φοίτησε στὴ Σχολὴ Μπαλά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νου στὰ Γιάννινα. Ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὸ Βουκουρέστι, ὅπου τὸν ἐνισχύει ὁ Δούκας. Ἐκεῖ ἔγινε μοναχός. Τὸ 1815 ἦταν σχολάρχης στὸ Μονοδένδρι. Ἔχουμε λοιπὸν ἀκόμα ἕνα φοιτήσαντα στὸ νεοσύστατο δημ. σχολεῖο τῶν Σουδενῶν. Φυσικὰ ἦταν καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ποῦ νὰ τοὺς βροῦμε ὅμως. Στὸν ἐπώνυμο Ν. Δόττο πρέπει νὰ προστεθοῦν λίγο ἀργότερα καὶ δύο ἀκόμα σπουδαῖοι Σουδενιῶτες. Καὶ αὐτοὶ ἀπ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο πρωτοπέρασαν. Εἶναι ὁ Ἰαν. Λαζαρᾶς, κορυφαῖος Ἀσκληπιάδης καὶ μεγάλος εὐεργέτης στὰ Σουδενὰ καὶ ὁ Νικ. Ἰωαννίδης, ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ συντάκτης τῆς διαθήκης τοῦ Γ. Ριζάρη.

Ἐδῶ πρέπει νὰ μνημονεύσουμε καὶ ἕνα ἀκόμη ἐκπαιδευτικὸ Σουδενιώτη αὐτὴν τὴν ἐποχή, ποὺ ἐμύχθησε γιὰ νὰ ξεκινήσῃ τὸ σχολειὸ τῶν Σουδενῶν ὑπὸ τὶς καλύτερες συνθῆκες. Εἶναι ὁ Χρύσανθος Ἰωαννίδης Ζαζῆς. Τί ξέρουμε γι' αὐτὸν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τῆς Γεωγραφίας ποὺ μὲ τόση εὐσυνειδησία ὁλοκλήρωσε καὶ τὴν ἄφησε στὸ χωριό του ὡς μία λαμπρὴ πνευματικὴ κληρονομιά; Τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα ποὺ μαζέψαμε γιὰ τὸν Ζαζῆ: Τὸν βρίσκουμε πρῶτα ὡς δανειστὴ τῆς κοινότητας μὲ 2570 γρόσια τὸ 1832 καὶ ἔπειτα τὴ σχολικὴ χρονιὰ 1844—45 ὡς δάσκαλο τοῦ χωριοῦ μὲ ἀμοιβὴ 1500 γρόσια, χωρὶς νὰ διευκρινίζεται στὴν οἰκεία στήλη τοῦ ἀντιγράφου τοῦ κώδικα γιὰ πόσο χρόνο πῆρε τὰ 1500 γρόσια. Τὸ πιὸ πιθανὸ φυσικὰ εἶναι ὅτι τὸ ποσὸ αὐτὸ ἦταν ἡ ἀντιμισθία τοῦ δασκάλου γιὰ ἕνα χρόνο.

Πῶς νὰ συνθέσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ αὐτοῦ, ποὺ ἐμφανίζεται καὶ δρᾶ σὲ μιὰ τόσο κρίσιμη ἐποχή; Πρῶτα - πρῶτα πρέπει νὰ ποῦμε ποιὰ ἡ σχέση του μὲ τὸ Γρηγόρη Ζαζῆ. Ζαζῆς ὁ ἕνας, Ζαζῆς καὶ ὁ ἄλλος. Στὴν ἴδια ἐποχὴ θεραπεύουν τὰ γράμματα καὶ διακονοῦν στὴν ἐκπαίδευση. Φυσικὰ καὶ οἱ δύο εἶναι τῆς ἴδιας οἰκογενείας. Ζαζῆδες. Ποῦ θὰ προσκρούσουμε, ἂν ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Χρύσανθος εἶναι δύο ἀδέλφια, ποὺ ἐπέτυχαν νὰ μορφωθοῦν, νὰ καλλιεργήσουν τὰ γράμματα καὶ ἔπειτα νὰ τὰ μεταλαμπαδεύσουν καὶ νὰ γίνουν τόσο πολὺ ἐπωφελεῖς;

Ἄγνωστος, ἀνώνυμος σχεδὸν ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, ἡγούμενος τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐπὶ μισὸ αἰώνα καὶ πλέον. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ αὐτάδελφος ἱερομόναχος Χρύσανθος. Ἀνύπαρκτα τὰ ἀρχεῖα τῶν χωριῶν ἢ μᾶλλον κατεστραμμένα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς νοικοκύρηδες. Παρμένο; ξεφανισμένο τὸ πολύτιμο ἀρχεῖο τῆς Εὐαγγελιστρίας.

Μὲ αὐτὰ ὅστόσο τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε, δὲν ἔχουμε κάποτε τὴν ὑποχρέωση σὲ κάποιο μνημόσυνο κάποια χρονιὰ νὰ τοὺς ἀναφέρουμε ὡς θεμελιωτὲς τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς λειτουργίας σχολείων στὸ χωριό μας μὲ τόση πληρότητα; Γιὰ τὸ χειρόγραφο τῆς Γεωγραφίας ποὺ τὸ σύνθεσε ὁ Χρύσανθος μὲ ἄκρα εὐσυνειδησία τεκμηριωμένη καὶ ἀγάπη, ποὺ ἀπέρρευσε ἀπὸ τὸν ἀπέραντο θαυμασμὸ καὶ σεβασμὸ πρὸς τὸ μεγάλο δάσκαλό του Ἄθαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ψαλίδα τί νὰ πούμε; Τὸ χειρόγραφο εἶναι πολύτιμο καὶ ἡ ἀξία του πολὺ σημαντική.

Πόσοι μαθητὲς τοῦ ἀειμνήστου Ψαλίδα ἐπιμελήθηκαν καὶ στὶς παραδόσεις τους στὶν ἐργάτριες μέλισσες τρυγοῦσαν τὸν ἀνθὸ καὶ μᾶς ἔδωσαν στὸ σύνολο τὰ γεωγραφικὰ στοιχεῖα ποὺ παρέδιδε ὁ μεγάλος δάσκαλος μὲ λαμπρὴ εἰκόνα αὐτῶν; Τὰ σώματα μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν εἶναι πολλά. Οὔτε τυπώθηκε ἀκόμα ἡ Γεωγραφία τοῦ Ψαλίδα. Ἀπ' ἐκεῖ καὶ ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ χειρογράφου τῆς Γεωγραφίας ποὺ σύνθεσε ὁ Χρύσανθος καὶ τὸ διεφύλαξε ὁ μακαρίτης διακεκριμένος ἐκπαιδευτικὸς Θεόδ. Περιπετήρης. Δὲν πρέπει νὰ παραλειφθῆ καὶ τὸ ὅτι τὸ χειρόγραφο τοῦ Χρυσάνθου εἶναι τὸ ἴδιο καὶ ἀπαράλλακτο μὲ ὅσα ἄλλα ἔχουν διασωθῆ καὶ ὑπάρχουν ἔπειτα ἀπὸ σύγκριση ποὺ ἔγινε.

Γιὰ νὰ συνοψίσουμε ἕως ἐδῶ μὲ τὴ μικρὴ βοήθεια καὶ τοῦ Ἰω. Λαμπρίδη:

Ἡ σύσταση τοῦ κοινοῦ σχολείου —τοῦ δημοτικοῦ— συμπίπτει γύρω στὰ 1790, ἀφοῦ πέρασε ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς καὶ ἐθέριεψε καὶ ἐφώτισε τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἱδρύσεως καὶ λειτουργίας σχολείου στὸ χωριό. Ἐπρωτοστάτησε ὁ καλόγηρος Γρηγόριος Ζαζῆς, ἡγούμενος τῆς Εὐαγγελιστρίας μὲ τὴ συνδρομὴ ἀργότερα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του ἱερομονάχου Χρυσάνθου. Τὸ σχολεῖο ἐθεμελίωσαν μὲ πολὺ γερὲς βάσεις, ἀλλὰ καὶ τὸ βοήθησαν σημαντικὰ στὴν ἀνάπτυξή του. Ὅλες οἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι τὸ σχολεῖο τῶν Σουδενῶν ἀπὸ τὴ σύστασή του ἔγινε ἕνας φωτεινὸς φάρος γιὰ τὴν ἐποχή ἐκείνη. Ἀπὸ τὸ σχολεῖο βγαίνουν ἀξιόλογοι μαθητές, ὅπως τοὺς μνημονεύσαμε. Φθάνουμε στὰ 1820 ποὺ μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Ἰω. Λαμπρίδη τὴν προαγωγὴ τοῦ σχολείου ἀπὸ τὸν Γρηγόρη Ζαζῆ σὲ σχολεῖο ἀνώτερης βαθμίδος. Δὲν κράτησε πολὺ ἡ λειτουργία του μὲ τὴν ἐπελθοῦσα ἀνατροπὴ τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ καὶ τὴν ἐπακολουθήσασα ἀναταραχή. Ἐδεινοπάθησαν τὰ χωριὰ μιας ἀπὸ τὶς συνεχεῖς ἐπιδρομὲς ἀλβανικῶν στιφῶν. Μὲ ἐποχὴ μάλιστα οἱ Σουδενῶτες ἐγκατέλειψαν τὸ χωριὸ καὶ κατέφυγαν στὸ Λυκοστόμι ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ὡστόσο μὲ ὅλα αὐτὰ τὸ σχολεῖο στὰ Σουδενὰ λειτούργησε παρ' ὅλες τὶς ἀντιξοότητες ποὺ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίση. Καὶ κάτι ἄλλο μπορεῖ νὰ βγῆ ἀπὸ τὴ στοιχειώδη ἔρευνά μας. Ὅσοι γεννήθηκαν ἀπὸ τὸ 1810 καὶ ὕστερα στὰ Σουδενὰ ξέρανε πολὺ λίγα γράμματα. Ὁ δικός μου παππούς Λάμπρος καὶ ὁ ἀδελφός του Κώστας γεννημένοι γύρω στὰ 1810—1815 εἶναι ὀλιγογράμματοι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μερικὰ χαρτιὰ τοῦ Λάμπρου, γραμμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ φυλαγμένα στὸ ἀρχεῖο μου.

Ἀναφέραμε προηγουμένως ὅτι λειτούργησε τὸ σχολεῖο τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀναταραχῆς καὶ τῆς ἀνωμαλίας ποὺ ἐπικράτησε στὰ Ζαγοροχώρια καὶ ἰδιαίτερα στὰ δικά μας, ποὺ πολὺ δοκιμάστηκαν καὶ ἐδεινοπάθησαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ. Αὐτὸ τὸ ἐπίτευγμα ὀφείλεται στοὺς ἀδελφοὺς Ζαζῆ. Αὐτοὶ φρόντισαν νὰ μὴ σβήση ἡ πνευματικὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐστία ποὺ ἀποτελοῦσε κατ' ἀποκλειστικότητα σχεδὸν ἔργο δικό τους. Διακοπὴ τῆς λειτουργίας τοῦ σχολείου στὰ δύσκολα χρόνια τῆς ἀναταραχῆς δὲν ἀποκλείεται μὲ θύματα τὸν παππού μου, τὸν ἀδελφό του, ὅπως τοὺς μνημονεύσαμε, γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχει ἡ τεκμηρίωση ὅτι ἦταν σχεδὸν ἀγράμματοι.

Ὡστόσο δὲν ἔπαυσε ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι διαρκὲς μέλημα τῶν Ζαζήδων ἡ ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῆς Σχολῆς μὲ συμπαραστάτη καὶ προστάτη τὴν Εὐαγγελίστρια, τῆς ὁποίας ἡγούμενος ἦταν ὁ Γρηγόριος Ζαζῆς. Κι αὐτὸ τὸ εἶχαν ἐπιτύχει οἱ δύο ἀδελφοί. Σ' αὐτή μας τὴ θέση πολὺ ἐνισχυόμεθα καὶ σχεδὸν εἴμαστε σίγουροι ἀπὸ τὴ διάσωση καὶ διαφύλαξη τοῦ ἀντιγράφου κώδικα ἀπὸ τὸ 1832 ἕως τὸ 1862 τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν. Τεκμηριωμένη μιὰ λαμπρὴ αὐτοδιοίκηση τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις της καὶ ἀξιοζήλευτη ρίχνει ἀρκετὸ φῶς καὶ μᾶς κατατοπίζει γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τοῦ χωριοῦ καὶ τὴν εὔρυθμη λειτουργία τοῦ σχολείου.

Εἶχε ἐπιτύχει ὁ φωτισμένος ἡγούμενος τῆς Εὐαγγελίστριας Ζαζῆς τὴ μόνιμη καθιέρωση σημαντικῆς οἰκονομικῆς βοηθείας γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου ἀπὸ τοὺς πόρους τοῦ Μοναστηριοῦ. Αὐτὴ ἡ συνδρομὴ ἦταν τῆς τάξεως τῶν 1500 γροσίων κάθε χρόνο. Ἡ ἐκχώρηση τοῦ ποσοῦ ἦταν ἀνελλιπὴς κάθε χρόνο. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ γιὰ τὴν ἀξία τῆς προσφορᾶς αὐτῆς τοῦ Μοναστηριοῦ ὅτι τὰ 1500 γρόσια στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα ἦταν ἴσης ἀξίας γύρω στὰ 1870 μὲ 7500 γρόσια. Ἦταν καὶ τότε ὁ πληθωρισμός. Τὸν ἔλεγαν τότε «χαμὶ τῆς μονέδας». Γι' αὐτὸ δὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι στὴν εἴσπραξη τῶν φόρων ἀπὸ τοὺς ραγιάδες ὑπολόγιζαν καὶ ποσὰ γιὰ τὸ χαμὶ τῆς μονέδας. Αὐτὸ εἶναι στοιχεῖο τεκμηριωμένο ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο κώδικα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἀπὸ μιὰ παράγραφο ἑνὸς πρακτικοῦ, ὅταν, ὑπέργηρος πιά, ὁ ἡγούμενος Γρηγόριος Ζαζῆς, παρέδιδε τὸ Μοναστήρι τῆς Εὐαγγελιστρίας σὲ κάποιον ἄλλο καλόγηρο, τὸν Ἰωσήφ, τὸ 1853, θὰ πληροφορηθοῦμε ὅτι ἀνέκαθεν ἐνισχύονταν ἀπὸ τὴν Εὐαγγελίστρια ἡ Σχολὴ μὲ 1500 γρόσια, ποσὸ σημαντικό, ὅπως ἀναφέρουμε, γιὰ τὴν ἐποχὴ καὶ καθοριστικὸ ταυτόχρονα τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς λειτουργίας τοῦ σχολείου τῶν Σουδενῶν.

Εἶναι συγκινητικὲς οἱ προσφορὲς Σουδενιωτῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς λειτουργίας τοῦ σχολείου. Ἐξαίρονται οἱ προσφορὲς τῶν γυναικῶν ποὺ εἶναι ὅλες ἀγράμματες. Ἡ βασικὴ ὡστόσο χρηματοδότηση ἦταν τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὑπὸ τὸν ἐπιφανὴ καλόγηρο Ζαζῆ, ὡς ἡ πνευματικὴ τροφὸς γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων στὰ Σουδενά.

Φθάνουμε στὸν κώδικα καὶ τὴν αὐτοδιοίκηση ποὺ ἀσκεῖται στὸ χωριὸ ἀπὸ τὸ 1832. Βρίσκουμε τὸ πρῶτο πρακτικό, ποὺ εἶναι ἀξιομνημόνευτο. Στὸ πρακτικὸ αὐτὸ καταχωρίζεται ὁ διακανονισμὸς τοῦ κοινοτικοῦ χρέους. Τὸ πρακτικὸ ὑπογράφουν οἱ πρόκριτοι τοῦ χωριοῦ καὶ μερικοὶ ἄλλοι, ὅπως ὁ Ἀλέξ. Παπάζογλου, ὁ τότε Δεσπότης κ.λ. Ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν προ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κριτών. Ἀρχικὰ ἦταν 10. Συμπληρώνονται μὲ ἄλλους τέσσερις. Εἶναι ὅλοι τους ὀλιγομαθεῖς καὶ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡλικιωμένοι καὶ γεννημένοι στὰ χρόνια τοῦ σκοταδισμοῦ, πρὶν φτάσουν ἀπὸ τὸ 1800 ἀρκετὰ χρόνια. Δὲν θὰ ξαναβροῦμε στὸ κείμενο τοῦ ἀντιγράφου τοῦ κώδικα αὐτοὺς τοὺς ὀλιγομαθεῖς. Ὁ κώδικας —τὸ ἀντίγραφο— γράφεται πιὰ ἀπὸ γραμματισμένους. Καὶ ὁ δάσκαλός τους; Εἶναι ὁ ἱεροδιάκονος Χρύσανθος Ζαζῆς. Τὸν πρωτοσυναντοῦμε στὸ κείμενο:

«1838 Χρύσανθος γρόσια 112.
» » Ἰούνιος 22 γρόσια 170».

Θὰ τὸν βροῦμε στὰ χαρτιὰ τοῦ κειμένου γραμμένο τὸ Χρύσανθο Ζαζῆ ἕως τὴ χρονιὰ 1845.

«Ἀπριλίου 20 παίρνει 600 γρόσια
Νοεμβρίου 20 » 400 γρόσια».

Αὐτὸς εἶναι ὁ τελευταῖος μισθός του.

Κάναμε λόγο δέβαια γιὰ τὸ Χρύσανθο. Πρέπει νὰ συμπληρώσουμε. Ὁ ἱεροδιάκονος Χρύσανθος Ζαζῆς ἦταν λίγο μικρότερος ἀπὸ τὸν ἀδελφό του Γρηγόριο. Εὐτύχησε νὰ μαθητεύσῃ στὰ Γιάννινα στὴν Καπλάνειο Σχολή, ποὺ διευθυντής της ἦταν ὁ ἀρχιδάσκαλος Ἀθαν. Ψαλίδας. Πότε ἐμαθήτευσε δὲν εἶναι εὔκολο νὰ προσδιορίσουμε μὲ ἀκρίβεια. Ὁ μεγάλος δάσκαλος ἐφώτισε τὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸ 1795 ἕως τὸ 1821 ὡς διευθυντὴς στὴν Καπλάνειο Σχολή, ὅπως ἀναφέραμε. Ὁ Χρύσανθος πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ τὴν πρώτη σειρὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Ψαλίδα καὶ γι' αὐτὸ στὸ φωτισμένο ἱεροδιάκονο Σουδενιώτη ἀνήκει ἀκόμα ἕνας μεγάλος ἔπαινος, ἂν ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι σύσσωμο τὸ Ἱερατεῖο τῶν Ἰωαννίνων εἶχε κηρύξει ἀμείλικτο πόλεμο ἐναντίον τοῦ Ἀθαν. Ψαλίδα.

Καὶ ὅμως ὁ Χρύσανθος ἐπλήμμυρε καὶ φωτώντας στὴ Σχολὴ Καπλάνη καὶ ἀκούοντας καὶ μαθαίνοντας ἀπὸ τὸν Ἀθαν. Ψαλίδα ἔγινε νὰ θαυμάζεται ἔπειτα γιὰ τὴ σοφία του.

Ὁ Ψαλίδας εἶναι θαμμένος στὴν Λευκάδα στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. (Βλ. σελ. 108 στὸ βιβλίο «Ἀθανάσιος Ψαλίδας», ποὺ ἔγραψε ὁ κ. Λ. Ι. Βρανούσης τὸ 1952). Φίλοι καὶ θαυμαστές του ἔστησαν μιὰ μεγάλη ἐπιτύμβια πλάκα, στὴν ὁποία ἀναγράφεται ἀνάμεσα στὰ ἄλλα: «... ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΨΑΛΙΔΑ εὐκλεῶς διδάξαντι καὶ ..... τους σοφίας ὕστερον θαυμαζομένους ἀπὸ .....».

Μαθητὴς τοῦ Ψαλίδα ὁ Χρύσανθος γιὰ τὴ σοφία του ἔπειτα θαυμάζονταν. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ δάσκαλος στὸ σχολεῖο τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν ἀπὸ τὴ σύστασή του ἴσως ἕως τὸ 1845 ποὺ καταθέτει τὰ ὅπλα τὰ ἱερά. Σοφὸς δάσκαλος ὁ Χρύσανθος Ζαζῆς. Καὶ στὴν παρουσία καὶ τὸ πέρασμα τοῦ Χρυσάνθου βρίσκεται τὸ μεγάλο μυστικὸ ποὺ αὐτὸ τὸ χωριὸ βρέθηκε στὴν περίβλεπτη θέση νὰ ἔχῃ

ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δασκάλους καὶ πνευματικοὺς ἀνθρώπους ἐξέχοντες. Οἱ ἀδελφοὶ Θεόδωρος καὶ Σπῦρος Ἱερομηκήρης ἦταν μαθητὲς τοῦ σοφοῦ ἱεροδιακόνου Χρυσάνθου, ὁ Δημ. Φωτιάδης, ὁ Μιχ. Τουρτούρης ἢ Σακελλαρίου, οἱ δάσκαλοι ποὺ τὸν διαδέχτηκαν στὰ Σουδενὰ καὶ συνέχισαν τὸ ἔργο του, ἀλλὰ καὶ ὅσοι Σουδενιῶτες διέπρεψαν στὴν ἀγαθοεργία μὲ τὰ κληροδοτήματά τους ἀπὸ τὸ σχολεῖο τοῦ σοφοῦ ἱεροδιακόνου Χρυσάνθου πέρασαν. Ὁ Λαμπριάδης ἢ Ντάγγας, ὁ Δημ. Λαζάρου στὸ σχολεῖο τοῦ Χρυσάνθου φοίτησαν, ἀλλὰ καὶ ὁ Καλλίνικος, ὁ διάδοχος τοῦ Γρηγορίου —ὁ Ἰωσὴφ ποὺ ἀναφέρθηκε δὲν ἔκλεισε οὔτε χρόνο ὡς ἡγούμενος— στὴν ἡγουμενία τῆς Εὐαγγελιστρίας τίνος ἦταν ἀνάστημα; Στὸ σχολεῖο τοῦ Χρυσάνθου εἶχε φοιτήσει.

Ὡστόσο ὁ Χρύσανθος ἔχει καὶ τὴ μεγάλη πνευματικὴ κληρονομιὰ ἀφημένη στὸ χωριό του, στὰ Σουδενά. Ἕνα χρόνο πρωτοῦ νὰ πεθάνη ὁ Ἀθαν. Ψαλίδας, ὁ Χρύσανθος, μὲ βάση τὶς σημειώσεις ποὺ κρατοῦσε στὶς παραδόσεις τοῦ Ψαλίδα στὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας, ἀρχίζει νὰ γράφει μὲ ἀριστοτεχνικὸ τρόπο τὸ ἀξιόλογο χειρόγραφό του. Στὸ ἐξώφυλλο ἀναφέρεται:

«ΖΑΖΗ ΤΟΥ

1828 Ἰουλίου 12. Ἄρχησε νὰ γραφθῆ ἡ παροῦσα βίβλος ὑπ' ἐμοῦ Χρυσάνθου Ἱεροδιακόνου Ἰωαννίδου Ζαζῆ τοῦ ἐκ τῆς χώρας Ζαγορίου Ἐπάνω Σουδενῶν».

Ἔπειτα ἀρχίζει ἡ ἀνάπτυξη τοῦ χειρογράφου τῆς Γεωγραφίας. Τίτλος του «Παγκόσμιος Γεωγραφία». Οἱ σελίδες τοῦ χειρογράφου εἶναι 462. Σὲ κάθε σελίδα εἶναι γραμμένες γύρω στὶς 15 σειρὲς σὲ χαρτὶ ἀρίγωτο μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν εὐθεῖα γραμμὴ στὴν ἐντέλεια καὶ γραφικὸ χαρακτῆρα ἀψεγάδιαστο. Λυποῦμαι ποὺ δὲ μπορῶ νὰ παραθέσω δεῖγμα γραφῆς τῆς Γεωγραφίας αὐτῆς λόγω ἐλλείψεως χώρου. Τὸ χειρόγραφο εἶναι πολύτιμο καὶ μέχρι στιγμῆς ἡ διαφύλαξή του εἶναι ἐξασφαλισμένη. Ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία ὑπάρχει ἢ μπορεῖ νὰ ὑπάρξη πρόταση γιὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ χειρογράφου καὶ τὴν ἐξασφάλισή του μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Αὐτὸ μελλοντικῶς θὰ ἐξαρτηθῆ ἀπὸ πολλοὺς παράγοντες, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ ἀποφασίσουν τελικῶς.

Ἀπὸ τὰ 1845, ὅταν κι αὐτὸς γέρος κἀι κατάκοπος ἀφήνει τὴν ἔδρα του, ζεῖ ἄλλα 5 χρόνια. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1851 πιθανότατα ἀποδημεῖ εἰς Κύριον, πιὸ γρήγορα καὶ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο. Ἔχει ἐπιτελέσει μεγάλο ἔργο. Ἡ σοφία του καὶ ἡ προσφορά του εἶναι ἀνυπολόγιστες. Κάπου ἀλλοῦ ἔχουμε γράψει:

«Τελειώνοντας τὸ σημείωμά μας τὸ θεωροῦμε ὡς ἕνα εὐλαβικὸ μνημόσυνο στοὺς ἀφανεῖς πνευματικοὺς ἀνθρώπους Χρύσανθο Ζαζῆ καὶ Θεόδωρο Ἱερομηκύρη ἀπὸ τὰ Σουδενὰ καὶ γενικώτερα ὡς ἕνα μνημόσυνο στὸν ἄγνωστο τῶν γραμμάτων σκαπανέα ποὺ συμπαραστάθηκε στὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας στὰ χρόνια τῆς μακραίωνης δουλείας καὶ τῆς καταδυνασεύσεως τοῦ Γένους ἀπὸ τὸν ἀδυσώπητο κατακτητή».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τὸ μεγάλο δάσκαλο τῶν Σουδενῶν καὶ θεμελιωτὴ τῆς παιδείας θὰ τὸν διαδεχθοῦν δάσκαλοι Σουδενιῶτες, μαθητὲς τοῦ Χρυσάνθου. Πρῶτος ἀναφέρεται ἕνας Κώστης. Πληρώνεται γιὰ τὴ χρονιὰ 1848 σὲ δύο δόσεις μὲ 900 γρόσια. Ἀναφέρεται στὸ ἀντίγραφο τοῦ κώδικα πρώτη καὶ τελευταία φορά. Στὸ 1849, Φεβρουαρίου α, δάσκαλος τοῦ χωριοῦ ἀναφέρεται κάποιος Ἀποστόλης μὲ τὸ μικρό του ὄνομα. Δὲν εἶναι εὔκολο νὰ βρεθῇ τὸ ἐπώνυμό του, γιατὶ τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶναι δάσκαλος ὁ γνωστὸς σὲ ὅλους τοὺς συγχωριανοὺς Ἀποστόλης γιὰ μᾶς τοὺς μεταγενέστερους εἶναι ἀπροσδιόριστος, ἐπειδὴ τότε ὑπῆρχαν τρεῖς Ἀποστόληδες μὲ τρία διαφορετικὰ ἐπώνυμα, ἤτοι: 1) Ἀποστόλης Σαμαρᾶς, 2) Ἀποστόλης Καρύδας καὶ 3) Ἀποστόλης Χαρίσης.

1849 Νοεμβρίου α γρόσια 1200 συνολικὰ γιὰ ὅλη τὴ χρονιὰ στὸ δάσκαλο Ἀποστόλη. 1851 Φεβρουαρίου α γιὰ τὴν πρώτη δόση τοῦ διδασκάλου Ἀποστόλη, γρ. 450, ἀκολουθεῖ καὶ δεύτερη δόση καὶ ἡ τελευταία τὸ Ν) ὅριο 1851 γρόσια 450. Σ' αὐτὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ κώδικα, γιατὶ μπορεῖ νὰ ὑπῆρχε καὶ δεύτερο ἀντίγραφο ἀσφαλῶς, ὅπως εἰκάζεται ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ ἀναφερομένου ἀντιγράφου μὲ βεβαιότητα. Δάσκαλος ἀσφαλῶς τὸ 1850 ἦταν ὁ Ἀποστόλης μὲ τὴν ἴδια ἀμοιβή. Ἀπὸ τὴ χρονιὰ αὐτὴ ἕως τὸ Μάϊο τοῦ 1856 στὸ διασωμένο ἀντίγραφο δύο ἀκόμα δασκάλους, ἕνα Δημητρίου (Νικόλαο ἴσως) καὶ ἕνα Κωνσταντίνου ὁρίστικα. Οἱ πληρωμὲς καταβάλλονταν ἀνώνυμα σχετικὰ μὲ τὴν ἀμοιβή. Ὥστε διάδοχοι τοῦ σοφοῦ δασκάλου Ζαζῆ Χρυσάνθου μνημονεύονται οἱ: Κώστης, Ἀποστόλης, Δημητρίου καὶ Κωνσταντίνου.

Ὡστόσο τὸ 1856 εἶναι μιὰ σημαντικὴ χρονιὰ γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῶν Σουδενῶν μὲ τὴν ὑποδειγματική τους αὐτοδιοίκηση. Τὸ πρακτικὸ ποὺ καταχωρίζουμε ὁμιλεῖ εὐγλώττως:

1856 Μαΐου 29 Ἐπάνω Σουδενά. Διορισμὸς ἀπὸ τὴν κοινότητα ἐπιτρόπων γιὰ νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν καλὴ λειτουργία τοῦ σχολείου καὶ τῆς ἐκκλησίας. Εἶναι ἕνα χαρτὶ καθοριστικό. Αὐτὸς ὁ θεσμὸς θὰ ἰσχύσῃ καὶ στὸ μέλλον μὲ μεγάλη ἐπιτυχία. Παραθέτουμε ὁλόκληρο τὸ ἔγγραφο:

«Διὰ τοῦ παρόντος ἐπιτροπικοῦ ἐγγράφου δηλοποιεῖ ἡ παρευρεθεῖσα κοινότης τοῦ χωρίου μας ὅτι σήμερον εὐχαρίστως διορίζει ἐπιτρόπους τοῦ σχολείου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοὺς κυρίους Μιχαὴλ Σακελλαρίου, Γεώργιον Α. Δόνον, Ἀναγ. Μενεξλῆν, Διαμάντη Οἰκονόμου καὶ Νικόλαον Τσίντζον, καθὼς καὶ τοὺς δυὸ ἱερεῖς Οἰκονόμου ..... καὶ Σακελλάριον, οἵτινες ὀφείλουν πρῶτον νὰ παραλάβωσι τὰ βιβλία τῆς Σχολῆς καὶ νὰ ἔχωσι δὲ αὐτὰ κατάλογον, τὸν ὁποῖον νὰ καταστρώσωσι εἰς τὸ βιβλίον τῆς Σχολῆς.

Νὰ παραλάβωσι οἱ αὐτοὶ ἐπίτροποι τὰ εἰς χεῖρας τοῦ κ. Σπυρίδωνος Πριμηκύρη εὑρισκόμενα κατάστιχα τῆς σχολῆς, ἐν οἷς ὑπάρχει λογαριασμὸς καὶ ἔγγραφα ἰδιαίτερα χρεωστικὰ καὶ νὰ ἔχωσι αὐτὰ εἰς καλὴν τάξιν φυ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

λάτοντες πάντοτε τακτικὸν ἐτήσιον λογαριασμὸν τῶν τε εὐόδων καὶ ἐξόδων τῆς τε σχολῆς καὶ ἐκκλησίας διὰ νὰ δίδωσι λόγον κατ' ἔτος περὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινότητά μας.

Νὰ ἐπιμεληθῶσι τὴν εἴσπραξιν καὶ παραλαβὴν τῶν τῆς σχολῆς χρεωστικῶν ἐγγράφων.

Νὰ εὐαρεστηθῶσι οἱ Κύριοι Ἐπίτροποι νὰ γράψωσι εἰς Τσομαγιὰν εἰς τὸν κύριον Ἀντώνιον Καψώφαν, Ἐπίτροπον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίτου Ἀνασταστίου Δόνου διὰ νὰ ἐξαποστείλη γρόσια χιλιάδες τρεῖς, ἅτινα διὰ τῆς διαθήκης του ἀφιέρωσε εἰς τὴν σχολήν μας.

Νὰ γράψωσι εἰς Κέρκυραν πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ μακαρίτου Ζήση Γεωργίου εἰς τοὺς κυρίους Κων)τῖνον Φαλδῆν καὶ δόκτορα Λαζαρᾶν διὰ νὰ ἐξαποστείλουν πρὸς αὐτούς, ὅσα ὁ μακαρίτης Ζήσης διέθεσε διὰ τὴν σχολήν μας. Νὰ γράψωσι καὶ πρὸς τὸν Κύριον Θωμᾶν Ἰωάννου Γκολέτση εἰς Ραντομήρι διὰ νὰ πέμψη αὐτὸς ὅσα ὁ μακαρίτης πατήρ του διέθεσε διὰ τὴν σχολήν μας.

Νὰ θεωρήσωσι τὸν τοῦ Κυρίου Σπυρίδωνος Πριμηκύρη λογαριασμὸν διὰ τὰ πεντακόσια εἴκοσι γρόσια, τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Καλλινίκου, ἡγουμένου τῆς Εὐαγγελιστρίας, διὰ λογαριασμὸν τῆς Σχολῆς καὶ νὰ παραλάβωσι τὰ ὑπόλοιπα.

Νὰ προσπαθῶσι παντοιοτρόπως νὰ παρακινῶσι τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀφήνωσι ἐλέη διὰ τὴν σχολήν μας.

Τὰ σχηματιζόμενα κεφάλαια τῆς Σχολῆς νὰ τοκίζωσι εἰς ἀσφαλῆ μέρη καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν Βεκίλην τοῦ χωρίου μας, ὅστις δὲν δύναται νὰ δανείζεται παρ' ἄλλων, εἰμὴ ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους, ὅταν οὗτοι ἔχωσι χρήματα.

Τὰ περισσότερα χρήματα τῆς ἐκκλησίας δύνανται νὰ μεταχειρίζωνται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Σχολῆς.

Νὰ ἔχωσι καὶ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾧ θέλουσι καταγράψει τὰ σκεύη καὶ κτήματα αὐτῆς.

Οἱ ἐπίτροποι νὰ λαμβάνωσι ἀπὸ τὰ χωράφια τῆς ἐκκλησίας τὰ ἡμόρατα ἐκ τῶν κατεχόντων αὐτά, ἐὰν δὲ τίς δὲν δώσῃ τὸ δίκαιον τῆς ἐκκλησίας, δύνανται νὰ δίδωσι (οἱ ἐπίτροποι) τὸ κτῆμα εἰς ἄλλον.

Εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον νὰ βασιῶσι καὶ λογαριασμὸν τῶν εὐόδων καὶ ἐξόδων τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ αὐτοὶ ἐπίτροποι ὀφείλουν νὰ παραλάβωσι τὸν κοινὸν κώδικα, ὅστις θέλει φυλάττεται εἰς ὅντινα ἐξ αὐτῶν ἐγκρίνῃ ἡ κοινότης, ὅταν δὲ εἶναι ἀναγκαῖος διά τινα ὑπόθεσιν, θέλουσι τὸν δίδει συγκαταθέσει τῆς κοινότητος.

Νὰ ἐπιμεληθῶσι οἱ ἐπίτροποι, νὰ συναθροίσωσι ὅσα κοινὰ ἔγγραφα εἶναι σκορπισμένα εἰς τοὺς χωριανούς. Οἱ ρηθέντες ἐπίτροποι τοῦ σχολείου καὶ τῆς ἐκ-

κλησίας θέλουσι λαμβάνει παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τῆς Εὐαγγελισμοῦ καὶ τοῦ ἡγουμένου Κυρίου Καλλινίκου τὰ δύο χιλιάδες πεντακόσια γρόσια, γρ. 2500, ἄτινα χρεωστεῖ νὰ δίδῃ καὶ' ἔτος εἰς τὴν σχολήν μας ὁ ἡγούμενος κατὰ τὰ μεταξὺ ἡμῶν καὶ αὐτοῦ ἔγγραφα. Θέλουσι δὲ ἀρχίσει νὰ λαμβάνουν ταχτικῶς τὰς δόσεις καὶ θέλουσι πληρώνει δι' αὐτῶν τὸν διδάσκαλον ἀναπληρώνοντας καὶ ἄλλας ἐλλείψεις τοῦ σχολείου. Νὰ πληρώνωσι τρὶς τοῦ ἔτους τοὺς ἱερεῖς μας, οἵτινες νὰ κάμνωσι συλλείτουργον ψαλλομένης καὶ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας ὑπὲρ τῶν εὐεργετῶν τῆς σχολῆς. Τὸ παρὸν θέλει ἀντιγραφῆ εἰς τὸν κώδικα τοῦ χωρίου μας, ὅπου καὶ οἱ ἐπίτροποι θέλουν ὑπογραφθῆ. Δίδοντες ὅθεν αὐτοῖς τὴν πληρεξουσιότητα νὰ τράξωσι πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ συμφέρον τοῦ τε σχολείου καὶ τῆς ἐκκλησίας

ὑποφαινόμεθα

1856 Μαΐου 29 Ἐπάνω Σουδενὰ

Σακελλαρίου - Οἰκονόμος	*Λάμπρος Χριστοδούλου*
Μ. Παρδάλης, Μ. Παοχάλης	*Σ. Πριμηκύρης*
Ἀναστ. Ι. Λούβλης, Μ. Χριστοδούλου	*Διαμ. Οἰκονόμου*
Λαζ. Καγώφα, Χ. Μπαϊᾶς	*Ἰω. Π. Μπίλιου*
Γεωρ. Α. Λόνου, Χ. Τοιάμης	*Στεφ. Μουλᾶς*
Γούλας Πόπικας, Μπ. Μίσιου	

Αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἐπιτρόπων

Προτοῦ νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν κοινότητα ὁ διορισμὸς ὡρισμένων Σουδενιωτῶν γιὰ νὰ φροντίζουν κατ' ἀποκλειστικότητα γιὰ τὴ Σχολὴ καὶ τὴν ἐκκλησία, ἔχει τὴ θέση του τὸ παρίφημο πρακτικὸ τῆς κοινότητος μὲ ἡμερομηνία 20 Ἀπριλίου 1853. Ὁ Γρηγόριος Ζαζῆς, ὑπέργηρος πιά, παραδίδει τὴν ἡγουμενία μὲ πρωτοβουλία καὶ ἔγκριση τῆς κοινότητος, στὸν Ἰωσὴφ Διαμαντίου, ἄγνωστης προελεύσεως, καὶ σίγουρα προερχόμενο ἀπὸ τοὺς καλογήρους. Τὸ πρακτικὸ αὐτὸ εἶναι γραμμένο ἀπὸ πρόσωπο μορφωμένο. Κανένα ψεγάδι δὲν τοῦ βρίσκει, ὅσο κι ἂν ἐρευνήσῃ κανείς. Περιέχει ἀξιόλογα στοιχεῖα. Θεωροῦμε τὴν παράγραφο Δ' ὡς τὴν πιὸ σπουδαιότερη:

«Ὑπόσχομαι κατ' ἔτος ἀρχόμενον ἀπὸ σήμερον νὰ προσφέρω εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν τὰ χίλια πεντακόσια —ἀρ. 1500— γρόσια, τὰ ὁποῖα καὶ ὁ νῦν ἡγούμενος γέρων μου ἀνέκαθεν προσέφερε εἰς τρεῖς δόσεις, ἤτοι στὸ τέλος ἑκάστης τετραμηνίας». Στὸ ἀνέκαθεν βρίσκεται ἡ οὐσία καὶ ἀξία τῆς προσφορᾶς, ποὺ ἐξασφάλιζε ἀδιατάρακτη τὴ λειτουργία τῆς Σχολῆς τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν.

Ἐπακολουθεῖ τὸ πρακτικὸ - ὑποσχετικὸ τῆς 8ης Ἰουνίου 1854. Τὸ ὑπογράφει ὁ ἡγούμενος Σουδενιώτης Καλλίνικος. Ὁ ἄλλος, ὁ Ἰωσήφ, δὲν πρόλαβε νὰ θητεύσῃ οὔτε χρόνο σχεδόν. Τὸ πρακτικὸ προσυπογράφουν καὶ ἐξουσιοδοτημένοι πληρεξούσιοι ἀπὸ τὴν κοινότητα. Ἡ κυριώτερη διάταξη τοῦ πρα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κτικοῦ αὐτοῦ: Τὸ κομβόλιο τὸ παρεχόμενο ἀπὸ τὴν Εὐαγγελίστρια ἀνέκαθεν γιὰ τὴ λειτουργία τῆς Σχολῆς ἀπὸ 1500 γρόσια τὸ χρόνο γίνεται (2500) δυάμιση χιλιάδες γρόσια. Εἶναι τόση ἡ ποσότητα, ποὺ στὸ πρακτικό τους τὸ 1856 οἱ σχολικοὶ ἐπίτροποι ὑπολογίζουν νὰ καλύπτουν καὶ ἄλλες σχολικὲς ἀνάγκες.

Στὶς 4 Αὐγούστου 1858 ἀναλαμβάνει νέα ἐπιτροπὴ ἐκλεγμένη ἀπὸ τὴν κοινότητα κατ' ἀποκλειστικότητα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ χωριοῦ καὶ ὑπογράφει ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Καλλίνικο νέο πρακτικὸ γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῶν Σουδενῶν. Εἶναι βέβαια ἐνδιαφέρον καὶ καταχωριστέο.

«Διορισμὸς γράμμα τῶν ἐπιτρόπων τῆς Σχολῆς.

Διὰ τοῦ παρόντος ἐγγράφου δηλοποιεῖται ὅτι ἡ κοινότης τῶν Ἐπάνω Σουδενῶν εὐχαρίστως ἀποκαθιστᾶ ἐπιτρόπους τῆς Σχολῆς τοὺς κυρίους Ἀντώνιον Καρώφαν, Σπυρίδωνα Πριμηκύρην καὶ Γεώργιον Ταιάνην, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ πράξωσι περὶ τῆς Σχολῆς ὡς ἀκολούθως:

Ἐπειδὴ ὁ πανοσιώτατος ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς Μονῆς Εὐαγγελισμοῦ, ἐκ φιλομαθείας καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως ὁρμώμενος εὐηρεστήθη νὰ πληρώνῃ ὅλον τὸν ἐτήσιον μισθὸν τοῦ ἑλληνοδιδασκάλου καὶ τὴν τροφὴν αὐτοῦ, διὸ περὶ τούτου θέλουν συνεννοεῖσθαι καὶ συμπράττειν ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ εἰρημένου πανοσιωτάτου Κυρίου Καλλινίκου, τοῦ προσκυνητοῦ (διότι εἶχε πάει στὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Καλλίνικος) καὶ ἡ κοινότης περὶ τούτου μόνη καὶ ἐλευθέρα. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἐπίτροποι μετὰ τοῦ ἡγουμένου θέλουν συμφωνεῖ τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων καὶ τὸ προσωπικὸν αὐτῶν, οἵτινες βέβαια πρέπει νὰ εἶναι ἱκανοί.

Περὶ δὲ τοῦ ἀλληλοδιδασκάλου ἡ Ἐπιτροπὴ θέλει φροντίζει νὰ πληρώνῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ ἐξ ὅσων ἐλεῶν θὰ δυνηθῇ νὰ συνάξῃ μέχρι τῆς τριετίας· τὸ δὲ ἔλλειπον θέλει πληρώνεσθαι ἐκ τοῦ κοινοῦ.

Οἱ ἐπίτροποι θέλουν εὐαρεστηθῇ νὰ βασιῶσι τακτικὰ βιβλία τῆς δοσοληψίας τῆς σχολῆς, νὰ συνάξουν ὅσα ἐλέη ἀφιερώθησαν ἢ θέλουν ἀφιερωθῇ, ἐν τῷ μεταξὺ νὰ διορθώσωσι τὴν βιβλιοθήκην συνάζοντες ὅσα βιβλία εὑρίσκονται εἰς διάφορα μέρη κάμνοντες τακτικὸν κατάλογον, οἱ ἴδιοι θέλουν φροντίζει περὶ πάσης ἐπισκευῆς καὶ λοιπῆς πορείας τῆς σχολῆς.

Ἡ διάρκεια τῶν ἐπιτροπῶν θέλει εἶσθαι διὰ μίαν τριετίαν ἀπὸ τῆς σήμερον.

Τὸ παρὸν θέλει ἀντιγραφῇ εἰς τὸ κοινὸν κατάστιχον τοῦ χωρίου καὶ θέλει ὑπογραφῇ παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου Κυρίου Καλλινίκου, τοῦ προσκυνητοῦ, καὶ τῶν κυρίων ἐπιτρόπων διὰ νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς γνῶσιν πάντων τῶν χωριανῶν.

1858 Αὐγούστου 4, Ἐπάνω Σουδενὰ»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ἀντίγραφον τῆς παραιτήσεως τοῦ Κυρίου Γεωργίου Ταιάνη.

δίδω τὸ παρὸν ἔγγραφον, ἵνα δι' αὐτοῦ γίνῃ δῆλον, ὅτι ὁ ὑποφαινόμενος παραιτοῦμαι ἀπὸ ἐπίτροπος τῆς Σχολῆς τοῦ χωρίου μου· ἀναγνωρίζω καὶ ἐγώ, συμφώνως μὲ τοὺς χωριανούς μου, τοὺς ἄλλους δύο ἐπιτρόπους, τοὺς διορισθέντας κατὰ τὴν 4ην Αὐγούστου τρέχοντος καὶ ὑποφαίνομαι τὴν 10ην Αὐγούστου 1858. Ἐπάνω Σουδενά. Γεώργιος Ταιάνης, Καλλίνικος, ἡγούμενος Εὐαγγελιστρίας, Ἀντώνιος Καγιώφας, Σπυρίδων Πριμηκύρης».

Μὲ τὸ πρακτικὸ αὐτὸ καὶ τὴν κοινοτικὴ ἐξουσιοδότηση ἔχουμε κάποια διαφοροποίηση ἀπὸ τὴ χρονιὰ 1856, ποὺ εἶχε διορισθῆ μία ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὴν Κοινότητα ἐπιφορτισμένη καὶ γιὰ τὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησία. Ἐπίσης ἔχουμε νέες παραχωρήσεις τοῦ Καλλινίκου ὡς ἐκπροσώπου τῆς Εὐαγγελιστρίας. Ἡ ἐνίσχυση τοῦ Μοναστηριοῦ πρὸς τὴ Σχολὴ περνάει τὰ 2500 γρόσια, ποὺ εἶχε ἀναλάβει ὁ Καλλίνικος νὰ δίνῃ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Σχολῆς.

Ἄλλη ἡ πιὸ σημαντικὴ πληροφόρηση. Ἕως τὸ 1856 εἴχαμε νὰ κάνουμε μὲ ἕνα δάσκαλο. Ἀπὸ τὸ 1858 περνοῦμε στοὺς δασκάλους, στὸ προσωπικό, τὸν ἀλληλοδιδάσκαλο. Ὁ Καλλίνικος ἔτσι δείχνει τὸ ἄκρο ἐνδιαφέρον του καὶ τὴν ἀπέραντη ἀγάπη του γιὰ τὴν προαγωγὴ τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγνὴ διάθεσή του. Εἶναι ἕνας κληρικὸς Σουδενώτης ποὺ δικαίως τὸν ἐκθειάζει ὁ Ἰω. Λαμπρίδης ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατό του. Ἦταν ἔξυπνος ὁ Καλλίνικος, ἀναφέρει ὁ Ἰω. Λαμπρίδης.

«Ἐὰν ὁ Χατζῆ - Καλλίνικος ἐγεννᾶτο ἐν ἐμπορικῇ τινι πόλει, ἐὰν προώρως δὲν κατελαμβάνετο ὑπὸ οἰκογενειακῶν ἀναγκῶν καὶ ἐταξιδεύετο, βεβαίως διὰ τῆς δραστηριότητος, οἰκονομίας, φιλοτιμίας καὶ εὐφυΐας αὐτοῦ οὐ μόνον πλούτη πολλὰ θὰ ἐκέρδιζε, ἀλλὰ καὶ μέγας τοῦ Ἔθνους εὐεργέτης θὰ ἀνεδεικνύετο».

Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς προσφορᾶς του στὴν ἐκπαίδευση τῶν Σουδενῶν ἀποτελεῖ τὸ πρακτικὸ ποὺ ἀναφέρεται στὸ συμφωνητικὸ μεταξὺ τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ διδασκάλου Γονίου ὑπὸ ἡμερομηνία 1-9-1858 Ἐπάνω Σουδενά:

«Δυνάμει τοῦ ἀνὰ χεῖρας μας πληρεξουσίου γράμματος τῆς κοινότητος, οἱ ὑποφαινόμενοι ἐπίτροποι τῆς Σχολῆς μετὰ τοῦ πανοσιωτάτου ἡγουμένου Κυρίου Καλλινίκου τοῦ Μοναστηρίου Εὐαγγελιστρίας, συνεφωνήσαμεν εὐχαρίστως διὰ τριετίαν ἑλληνοδιδάσκαλον τῆς Σχολῆς μας τὸν ἐλλογιμώτατον Κύριον Ἀναστάσιον Γόνιον, Κάτω Σουδενίτην, νέον χρησιοηθέσιατον, ἐπιμελέσιατον καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἔχοντα πᾶν ὅ,τι ἀπαρτίζει τὸ διδασκαλικὸν ἔργον.

Ὀφείλει ὁ ρηθεὶς διδάσκαλος νὰ διδάσκῃ ἀόκνως καὶ μετὰ ζήλου τὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νεολαίαν μας τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, δηλ. ἑλληνικά, μαθηματικὰ κ.τ.λ. ὡς καὶ μίαν ξένην γλῶσσαν, οἷον τὴν Γαλλικήν.

Ὀφείλει προσέτι νὰ κάμνῃ ἐνιαυσίους ἐξετάσεις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου, μετὰ τὰς ὁποίας θέλει γίνεται διακοπὴ δεκαπενθήμερος· ἐν καιρῷ δὲ τῶν ἐργασιῶν θέλει σχολάζει τὰς Κυριακάς, Δεσποτικὰς καὶ Θεομητορικὰς ἑορτάς.

Ὀφείλει πρὸς τούτοις νὰ ἔχῃ τὸν κατὰ καιρὸν ἀλληλοδιδάσκαλον.

Τῷ δίδομεν δὲ μισθὸν διὰ τὴν ρηθεῖσαν τριετίαν γρόσια δέκα χιλιάδας καὶ τριακόσια, ἀριθ. 10.300, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἀναλογοῦν ποσὸν τοῦ ἔτους του, θέλει λαμβάνει εἰς τρεῖς δόσεις παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἡγουμένου Κυρίου Καλλινίκου, ὅστις ἀναδέχεται πᾶσαν περὶ τούτου εὐθύνην.

Ὑπόσχεται πρὸς τούτοις ὁ εἰρημένος Κύριος Καλλίνικος νὰ χορηγῇ εἰς τὸν διδάσκαλον τὴν τροφὴν καὶ κατάλυμα.

Διὸ ἐγένετο τὸ παρὸν καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας του καὶ δι' ἔνδειξιν ὑποφαινόμεθα

1858 ὀκτώ, Σεπτεμβρίου Αη πρώτη, Ἐπάνω Σουδενὰ
Καλλίνικος, ἡγούμενος Εὐαγγελιστρίας
Ἀντώνιος Ι. Καψώφας
Σπυρίδων Πριμηκύρης».

Τὸ ἀναφερόμενο πρακτικὸ εἶναι ἀξιοσημείωτο. Εἶναι γραμμένο μὲ δωρικὴ λιτότητα. Ἔχει μιὰ πληρότητα θαυμαστή. Οὔτε μιὰ λέξη παραπανίσια, οὔτε μιὰ λέξη λιγώτερη. Κείμενο ἀξιοζήλευτο, ὑποδειγματικό. Ποιός γραμματισμένος σήμερα θὰ μποροῦσε νὰ διατυπώσῃ ἕνα τέτοιο πρακτικό; Θὰ ἰδρωκοποῦσε γιὰ νὰ γράψῃ τὸ συμφωνητικὸ - πρακτικὸ ἔτσι καθαρὸ καὶ κατανοητό.

Σ' αὐτὸ τὸ πρακτικὸ φαίνεται καὶ ἡ μεγαλωσύνη τοῦ Χατζῆ Καλλίνικου. Εἶναι ὅλος χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Γόνιου, ὡς ἑλληνοδιδασκάλου, ἐκπαιδευτικοῦ, ποὺ θὰ συντελοῦσε στὴ μάθηση καὶ κατάρτιση τῶν νέων τῆς ἐποχῆς.

Καὶ κάτι ἄλλο. Ἰσχυροποιεῖ τὴ γνώμη μας γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Σπύρου Πριμηκύρη ἀπὸ τὴ Σουδενιώτικη αὐτοδιοίκηση. Ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ κώδικα μὲ τὶς ἑκατοντάδες σελίδες, ἀνάγλυφη προβάλλει ἡ προσωπικότητα τοῦ Σπ. Πριμηκύρη. Μὲ τὸ χέρι του καὶ τὴ σοφία του ἔχει τὰ περισσότερα γραψίματα στὸ ἀντίγραφο τοῦ κώδικα. Ἕνα ἐπιστέγασμα εἶναι τὸ πρακτικὸ μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Γόνιου ὡς ἑλληνοδιδασκάλου. Σπουδαία προσωπικότητα ἀγνώστη ὁ Σπ. Πριμηκύρης εἶναι δημιούργημα καὶ πνευματικὸ τέκνο τοῦ Χρυσάνθου Ζαζῆ.

Πότε θὰ ἀξιωθῇ ἡ κοινότητα νὰ κάνῃ γιὰ ὅλους αὐτοὺς ἕνα μνημόσυνο καὶ μιὰ διαφωτιστικὴ ὁμιλία γιὰ τὸ πέρασμά τους τὸν 19ο αἰῶνα;

Βασίμως ἐλπίζουμε ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ τὸ αἴτημά μας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΚΗΠΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αὐτὸ τὸ πρακτικό, ἡ καταχώρισή του καὶ ἡ διαφύλαξή του συγκινοῦν ἰδιαίτερα καὶ τὸν γράφοντα τὸ μικρὸ χρονικό, γιατὶ ἀπὸ μιὰ συγκέντιση ποὺ γίνεται ἐκείνη τὴν ἐποχή, προκύπτει ὅτι ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου Δημήτρης ἦταν μαθητὴς τοῦ Γόκου.

Ἡ παιδεία τοῦ πατέρα μου δὲν ἦταν ἀνώτερη τοῦ ἀποφοίτου τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου τῶν Σουδενῶν. Ἦταν ὡστόσο ἀξιόλογη. Γραφήματα τοῦ πατέρα μου διασώζονται πολλὰ καὶ μαρτυροῦν γιὰ τὸ ἀκριβὲς τῶν γραφομένων. Ὁ μακαρίτης πατέρας μου μὲ τὰ γράμματα τοῦ σχολείου τῶν Πάνω - Σουδενῶν ἔδρασε καὶ λειτούργησε σωστὴ τράπεζα στὴν Ἄρτα μὲ πολὺ μεγάλη ἐπιτυχία. Γιατὶ δὲν μορφώθηκε, ὅπως ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός του Ἰω. Λαμπρίδης, εἶναι ἄλλο θέμα, ποὺ δὲν εἶναι εὔκολο νὰ ἀναπτυχθῇ σ' αὐτὲς τὶς γραμμές· ὑποστηρίζεται ὡστόσο ὁπωσδήποτε ὅτι δὲν ὑστεροῦσε ὁ Δημήτρης σὲ πνευματικὲς ἱκανότητες ἀπὸ τὸν ἀδελφό του, τὸ μεγάλο ἱστορικὸ Ἠπειρώτη Ἰω. Λαμπρίδη.

Ἕως τὸ 1861 φθάσαμε γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν ἀνάπτυξή της μὲ δυσκολίες καὶ πολλὲς προσπάθειες. Ἀπὸ τὴ χρονιὰ αὐτὴ ἕως τὸ 1880 παρουσιάζεται κενὸ καὶ θὰ καταβληθῇ προσπάθεια νὰ χυθῇ φῶς τεκμηριωμένο. Οἱ εἰκασίες εἶναι στὴν ἡμερησία διάταξη. Ἔχουν δὲ κι αὐτὲς τὴ θέση τους καὶ μιὰ διευκολύνουν.

Ὁ Γόκος διορίστηκε τὸ 1858 μὲ θητεία γιὰ 3 χρόνια. Χρηστοηθέστατο, ἐπιμελέστατο, ἐλλογιμώτατο ἀποκαλοῦν αὐτὸν τὰ μεγάλια κεφάλια τῶν Σουδενῶν. Πρωτοστατοῦν καὶ διαφεντεύουν στὰ θέματα τῆς παιδείας ὁ Σπῦρος Πριμηκύρης, ὁ ἀδελφός του, ἐκπαιδευτικὸς φωτισμένος, ὁ Καλλίνικος καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ ἑλληνοδιδασκάλου Γόκου γίνεται μιὰ ὥθηση, ἀναμφισβήτητη πρόοδος στὴν παιδεία. Γιατὶ νὰ μὴν ἐπαναδιορισθῇ ὁ Γόκος; Ὁ Χατζὴ - Καλλίνικος εἶχε ἀρκετὴ ζωὴ μπροστά του, ἀφοῦ ἀπεβίωσε τὸ 1867 καὶ πολὺ ἀργότερα ὁ Σπ. Πριμηκύρης.

Ἔτσι μποροῦμε νὰ φθάσουμε ἕως τὶς χρονιὲς 1878—1879, ποὺ εἶναι καθοριστικὲς γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τοῦ χωριοῦ. Ἕως τότε ἀναπτύσσεται ἡ ἐκπαίδευση μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς Εὐαγγελιστρίας, ποὺ τὴν κυβερνοῦν φωτισμένοι καλόγηροι. Πρέπει νὰ εἰκάσουμε ὅτι καὶ ὁ Πάνω Σουδενιώτης ἡγούμενος τῆς Εὐαγγελιστρίας Γαβριὴλ ποὺ διαδέχθηκε τὸν Χατζὴ - Καλλίνικο εἶχε τὶς ἴδιες διαθέσεις. Βοηθὸς τοῦ ἐκλιπόντος πολλὰ χρόνια ἦταν. Στὴ Σχολὴ αὐτὴ φοιτοῦσε. Εἶχαν δημιουργηθῇ ἄριστες συνθῆκες γιὰ τὸ σύμπλου Εὐαγγελίστριας καὶ Σουδενῶν. Παράδοση ἀδελφοσύνης. Ἦταν εὔκολο νὰ διαταραχθῇ; Ποιός μποροῦσε νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν ἐγκάρδια καὶ ἀδελφικὴ συνεργασία τῶν δύο παραγόντων;

Ἀγαθὴ εἶναι καὶ ἡ φήμη γιὰ τὸν ἡγούμενο Γαβριήλ. Κανένα δυστυχῶς στοιχεῖο γιὰ τὸ πρόσωπο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πληροφόρηση γιὰ τὸ τραγικὸ τέλος του. Πέθανε στὴν ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος. Γύριζε ἀπὸ ἐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πίσκεψή του στὰ πρόβατα τοῦ Μοναστηριοῦ, ποὺ ξεχείμαζαν σὲ τοποθεσία χαμηλότερα ποὺ ἀπεῖχε ἀπὸ τὸ χωριὸ δύο ὧρες. Αὐτὸ γίνεται στὴν καρδιὰ τοῦ χειμώνα. Ἔφιππος ὅπως ἐπέστρεφε στὸ Μοναστήρι πέθανε ἀπὸ τὴν παγωνιὰ ἐπάνω στὸ ἄλογο τὸ 1894.

Πρὸς τὸ καλύτερο πῆγε ἡ ἐκπαίδευση στὰ χρόνια τοῦ Γαβριὴλ. Ἦταν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων τέτοια, τὸ αἴτημα τῶν καιρῶν, ἡ ἀναγεννητικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν παιδεία.

1878—1879

ΑΠΟ ΔΙΑΣΩΘΕΝΤΑ ΑΡΧΕΙΑ

«Βιβλίον

ἐμπεριέχον τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν κατὰ καιροὺς ἐφόρων τῆς Κοινότητος μετά τε τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης Π. Λαζαρᾶ, μεγάλου εὐεργέτου αὐτῆς, πληρεξουσίων πρὸς εἴσπραξιν τῶν τόκων, ὡς καὶ πρακτικὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἐφόρων, ὡς καὶ τοὺς δασητὰς τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1880 Ἰανουαρίου α΄.

ὁ ταμίας Κ. Λόνος»

Ἀκολουθεῖ ἡ καταχώρυση στὶς πρῶτες σελίδες τοῦ βιβλίου ἐπιστολῆς τῶν ἐφόρων τῆς Σχολῆς τῶν Ἄνω Σουδενῶν μὲ ἡμερομηνία 10 Ὀκτωβρίου 1879. Οἱ ὑπογράφοντες ἦταν οἱ: Νικόλαος Παπᾶς, Σπυρίδων Πριμηκύρης, Λάζαρος Καψώφας καὶ Κων)τινος Γ. Δόνος. Τὸ γράμμα ἀπηύθυναν πρὸς τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ Παναγιώτη Λαζαρᾶ, Κ. Ι. Κότζη καὶ Δημ. Οἰκονόμου. Ἡ ἐπιστολὴ εἶχε ἀναγνωριστικὸ χαρακτῆρα. Οἱ ἔφοροι ζητοῦσαν στοιχεῖα γιὰ τὸ κληροδότημα τοῦ Π. Λαζαρᾶ καὶ συγχρόνως πληροφοροῦσαν γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ ἑλληνοδιδασκάλου Θεοῦ. Πριμηκύρη, ὡς διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἀχιλλέα Οἰκονόμου ὡς δημοδιδασκάλου. Ἀνέφεραν δὲ ὅτι θὰ διορίσουν καὶ δυδασκάλισσα γιὰ τὸ Παρθεναγωγεῖο, ὅταν μάθουν γιὰ τὰ ἀκριβῆ ἔσοδα τοῦ κληροδοτήματος.

Ἐπειδὴ ἀργοῦν νὰ πάρουν ἀπάντηση, στέλλουν καὶ δεύτερη ἐπιστολὴ μὲ ἡμερομηνία 2 Νοεμβρίου 1879. Τὸ περιεχόμενο αὐτῆς ἦταν τὸ ἴδιο μὲ τὴν πρώτη.

Στὶς 6 Νοεμβρίου 1879 ἀπαντοῦν οἱ ἐκτελεστὲς μὲ μακρὰ ἐπιστολή. Γράφουν πολλά. Δὲν ἀναφέρουν γιὰ τὴν ἀποστολὴ χρημάτων. Καταλήγουν στὸ γράμμα τους:

«Ἐὰν προβῆτε καὶ εἰς σύστασιν παρθεναγωγείου καταλλήλου, θὰ ἐκτελέσητε ἔργον οὐ μόνον τῇ Κοινότητι ὠφελιμώτατον, ἀλλὰ καὶ πολειτότατον τῇ ἀοιδίμῳ ψυχῇ τοῦ εὐεργέτου τῇ τὰς πράξεις ὑμῶν παρακολουθούσῃ καὶ ἐπισκοπούσῃ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὴ συνέχεια τῆς ἀλληλογραφίας εἶναι καταχωρισμένη ἡ τρίτη ἐπιστολὴ τῆς Ἐφοροεπιτροπείας τῶν Σουδενῶν πρὸς τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ Π. Λαζαρᾶ. Φέρει ἡμερομηνία 20-11-1879. Μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ζητοῦν ἀποστολὴ χρημάτων γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν σχολείων καὶ παρακαλοῦν ὅλα τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα Λαζαρᾶ νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ κατατεθοῦν στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα. Ἐπίσης ζητοῦν ἀπὸ τοὺς ἐκτελεστὲς νὰ ἐκποιήσουν καὶ τὶς τρεῖς μετοχὲς τῆς Ἐθν. Τραπέζης καὶ τὸ ἀντίτιμο νὰ καταθέσουν στὴν ὁμώνυμη τράπεζα.

Στὶς 25 Ἰανουαρίου 1880 οἱ ἐφοροεπίτροποι τῶν Σουδενῶν στέλλουν τέταρτο γράμμα στοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης στὴν Κέρκυρα. Παραπονοῦνται, γιατὶ δὲν πῆραν ἀπάντηση στὴν ἐπιστολή τους ἀπὸ 20-11-1879 καὶ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τοὺς τόκους τοῦ κληροδοτήματος γιὰ νὰ πληρώσουν τοὺς δασκάλους.

Οἱ ἐφοροεπίτροποι τῶν Σουδενῶν δὲν παίρνουν ἀπάντηση ἀπὸ τὴν Κέρκυρα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀδημονοῦν καὶ γράφουν στοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ Λαζαρᾶ τὸ πέμπτο γράμμα μὲ ἡμερομηνία 1η Φεβρουαρίου 1880 ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Σ' αὐτό, ἀφοῦ ἀναφέρουν ὅτι ἀπὸ τὸν Γκάνιο πληροφορήθηκαν ὅτι ἔστειλαν οἱ ἐκτελεστὲς χρήματα γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν δασκάλων, γνωστοποιοῦν ὅτι περιμένουν νὰ μάθουν τί ἔκαναν γιὰ τὴν περιουσία τοῦ Λαζαρᾶ, ποὺ προορίζεται γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν Σουδενῶν κ.τ.λ. Ζητοῦν χρήματα γιὰ τὴν ἀνέγερση κτιρίου παρθεναγωγείου. Ὑπογράφουν τὸ γράμμα στὰ Γιάννινα οἱ Σπ. Πριμπκύρης καὶ Κων. Δόνος. Ἔχουν καὶ τὴ συναίνεση τῶν Νικολάου Παπᾶ καὶ Α. Καψώφα, ποὺ ὁρίσκονται στὰ Σουδενά.

Ἀπὸ τοὺς ἐκτελεστὲς οἱ ἐφοροεπίτροποι δὲν παίρνουν τὶς ἐπιβαλλόμενες ἀπαντήσεις. Γι' αὐτὸ γράφουν ἀκόμη μιὰ γραφὴ μὲ ἡμερομηνία 7-3-1880 στοὺς δύο ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης Ξ. Κ. Κόντζη καὶ Δ. Α. Οἰκονόμου. Μὲ τὴ γραφὴ αὐτὴ τοὺς εἰδοποιοῦν ὅτι ὑπόγραψαν συναλλαγματικὴ ἀπὸ δύο χιλ. δρχ. ποὺ πρέπει νὰ πληρωθῇ σὲ διαταγὴ τοῦ κ. Ἀδράμι. Ζητοῦν καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ τοὺς ὀφειλομένους τόκους γιὰ νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ παρθεναγωγείου. Τὴν ὑπόγραψαν καὶ οἱ τέσσερις ἐφοροεπίτροποι.

Στὶς 26 Αὐγούστου 1880 οἱ ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ Π. Λαζαρᾶ στέλλουν στὴν Ἐφοροεπιτροπεία ἕνα ἀπολογισμὸ συνολικὸ τοῦ ἔργου ποὺ ἔκαναν ἀπὸ τότε ποὺ κυβερνοῦν τὸ κληροδότημα. Εἶναι μία πλήρης λογοδοσία. Ὁ ἐκτελεστὴς Δ. Οἰκονόμου εἶναι ἀδελφὸς τῆς γιαγιᾶς μου Ἑλένης Λ. Πάτη, τὸ γένος Ἀδ. Οἰκονόμου.

Ἡ ἀλληλογραφία συνεχίζεται. Τελευταῖο γράμμα τῆς γνωστῆς Ἐφοροεπιτροπείας πρὸς τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ Λαζαρᾶ εἶναι μὲ ἡμερομηνία 6 Φεβρουαρίου 1881. Ἀπὸ τὴ διασωθεῖσα λοιπὸν ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στοὺς ἐκτελεστὲς αὐτῆς τῆς διαθήκης καὶ τοὺς ἐφοροεπιτρόπους τῶν Σουδενῶν (Νικ. Παπᾶς, Σπ. Πριμπκύρης, Λάζαρος Καψώφας, Κων. Γ. Δό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νος), προκύπτει ὅτι ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ δίδαξαν στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μας κατὰ τὰ τρία σχολικὰ ἔτη, ἤτοι 1879—1880, 1880—81, 1881—82 ἦταν ὁ Θεόδωρος Πριμηκύρης ὡς διευθυντὴς τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ Ἀχιλλέας Οἰκονόμου ὡς δημοδιδάσκαλος. Ἀπὸ τὴ σχολικὴ χρονιὰ 1882—83 ἔχουμε μεταβολὲς καὶ στὴ σύνθεση τῆς ἐφοροεπιτροπείας καὶ στὴ σύνθεση τοῦ προσωπικοῦ τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Ἔχουμε ἔτσι ἔξαρση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ὑπὸ τὴ σκιὰ τῶν δυναστῶν. Ἂς ἀναφέρουμε καὶ ἂς καταχωρίσουμε στὸ κείμενό μας ἕνα ἀξιόλογο ἀντίγραφο ἐφοροεπιτροπικοῦ ἐγγράφου:

«Ἀριθ. 107
Αὐγούστου 1882
Ἰωάννινα

Ὁ Ἰωαννίνων Σωφρόνιος

ἐπικυροῖ

Οἱ ὑποφαινόμενοι χωριανοὶ Ἄνω - Σουδενῖται συνελθόντες σήμερον εὐχαρίστως καὶ οἰκειοθελῶς, διορίζομεν ἐφοροεπιτρόπους τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητός μας τοὺς κ.κ. Ἀντώνιον Καψώφαν, Νικ. Δούβλην, Γεώργιον Ι. Γκάνιον καὶ Κων)τῖνον Γ. Δόνον διὰ δύο ἔτη ἀρχόμενα ἀπὸ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου 1882 καὶ λήγοντα τὸ ἔτος 1884 τέσσαρα Αὐγούστου 31 ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους:

α) Θέλουν διορίσει διδασκάλους τοῦ τε ἑλληνικοῦ καὶ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἰατρὸν ἐπιστήμονα. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ αὕτη θέλει ἐκδίδει καὶ τὰ ἐφ' ἑνὶ ἑκάστῳ σχετικὰ συμβόλαια ἀφορῶντα ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τὰς ἐναλλὰξ ὑποχρεώσεις.

β) Θέλουν εἰσπράττει ἅπαντα τὰ εἰσοδήματα τῶν κληροδοτημάτων, δηλ. τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς διαθήκης Π. Λαζαρᾶ, τὰ συμπεφωνημένα παρὰ τοῦ ἡγουμένου τῶν ἡνωμένων μονῶν Εὐαγγελιστρίας καὶ Ἁγίας Παρασκευῆς κ. Γαβριὴλ καὶ λοιπῶν διαφόρων κληροδοτημάτων τῆς Κοινότητάς μας. Πρὸς τούτοις συνάμα δικαιούμενοι νὰ πωλῶσιν οἱ ρηθέντες ἐφοροεπίτροποι καθ' ἕτος τὸ χόρτον τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν λειβαδίων μας (Καλογηρικοῦ καὶ Μουτσάλας) καὶ λαμβάνωσι τὸ ἀντίτιμον.

γ) Ἐξ αὐτῶν, ἀφοῦ πληρώνωσι καθ' ἕτος τρύς τε αὐτῶν διδασκάλους καὶ τὸν ἰατρόν, τὸ περίσσευμα, ἂν ἤθελε περισσεύσει καὶ ἐπαρκεῖ πρὸς σύστασιν παρθεναγωγείου, παρέχομεν τὸ δικαίωμα τοῖς ἐφοροεπιτρόποις νὰ συστήσωσι καὶ τοιοῦτον.

δ) Θέλουν φροντίζει καὶ ἐπιτηρεῖ τὴν καλὴν κατάστασιν τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Καταστημάτων μας, ὅσον ἀφορᾶ ἐπισκευὰς αὐτῶν, ἵνα διατηρῶνται ἐσαεὶ ἐν καλῇ καταστάσει· ὑποχρεοῦνται δὲ νὰ δίδωσι ἐτησίως λογαριασμὸν τῆς διαχειρίσεώς των εἰς τὴν Κοινότητά μας· ὑποσχόμεθα δὲ νὰ πα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ραδεχθῶμεν τὰς πράξεις των ὡς ἐγκύρους καὶ καλῶς ἐχούσας· διὸ συνετάχθη τὸ παρὸν καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας των καὶ εἰς ἔνδειξιν ὑποφαινόμεθα.

1882 Αὐγούστου 17, Ἄνω - Σουδενὰ

Ἕπονται 38 ὑπογραφαί, ἃς παραλείπομεν.

Δυστυχῶς παρέλειψαν τὰς ὑπογραφάς, ποὺ ἦταν τόσο ἀναγκαῖες καὶ πολύτιμες. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀναφερομένων στὸ ἀξιόλογο ἀντίγραφο τοῦ ἐφοροεπιτροπικοῦ ἐγγράφου.

«Ἀντίγραφον

Συμβολαίου τοῦ διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς

κ. Πολυχρόνου Σακελλαρίου

Ὁ Ἰωαν. Σωφρόνιος ἐπικυροῖ

Δι' οὗ δηλοποιεῖ ἡ Ἐφορεία τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Καταστημάτων, ὅτι συνῳδὰ τῷ α' ἄρθρῳ τοῦ ἐφοροεπιτροπικοῦ ἐγγράφου, δι' οὗ ἐξουσιοδοτεῖ ἡ Κοινότης τὴν Ἐφορείαν, ὅπως συμφωνῇ καταλλήλους διδασκάλους ἔν τε τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ Δημοτικῇ, συνελθοῦσα σήμερον συνεφώνησεν ἑλληνοδιδάσκαλον, Διευθυντὴν τῆς Σχολῆς τὸν ἐλλόγιμον κ. Πολύχρονον Σακελλαρίου ἐκ Μονοδενδρίου διὰ μίαν διετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς 10ης Σεπεμβρίου 1882 καὶ λήγουσαν τὴν α' Σεπεμβρίου 1884 τέσσαρα, ἐπὶ μισθῷ ἑτησίῳ λιρῶν ὀθωμανικῶν πεντήκοντα, ἀριθ. 50, ἤτοι τὸ ὅλον τῆς διετίας λίρας ὀθωμανικὰς ἑκατόν, ἃς θέλει λαμβάνει παρὰ τῆς Ἐφορείας τῆς Σχολῆς καὶ δόσεις τέσσαρας· ὀφείλει δὲ ἡ ἐλλογιμότης του νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν Σχολὴν Ἑλληνικήν τε καὶ Δημοτικὴν κατὰ τὸ νέον σύστημα διδάσκουσα ἀόκνως καὶ μετὰ ζήλου ἅπαντα τὰ μαθήματα Σχολικά τε καὶ Γυμνασιακά, φροντίζουσα πάντοτε περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῆς Νεολαίας· εἰς ἔνδειξιν δὲ τῆς προόδου θέλει καθυποβάλλει τοὺς μαθητὰς εἰς δημοσίας ἐπιδοκιμασίας τὴν πρώτην Κυριακὴν Αὐγούστου, μετὰ τὰς ὁποίας ἕπονται αἱ παύσεις τῶν μαθημάτων ἐπὶ 20 ἡμέρας, συνάμα δὲ ἡ Ἐφορεία συνεφώνησε καὶ δημοδιδάσκαλον τὸν ἐλλόγιμον κ. Φίλιππον Δαουτῆν, ὅπως ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ πάντοτε ὁδηγίας ὡς πρὸς τὰ μαθήματα καὶ εἰς πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν τάξιν καὶ διοίκησιν τῆς Σχολῆς κ. Πολυχρόνου Σακελλαρίου· ἡ ὡς ἄνω συμφωνία θέλει ἀνανεοῦσθαι 20 ἡμέρας πρὸ τῆς λήξεως.

Διὸ συνετάχθη τὸ παρὸν συμβόλαιον, ὑπογεγραμμένον παρὰ τῆς Ἐφορείας καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ ἑλληνοδιδασκάλου, διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς κ. Πολυχρόνου δι' ἔνδειξιν.

Ἐν Ἄνω - Σουδενοῖς τῇ α' Σεπεμβρίου 1882

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βιβ. Δον
Ἀριθ. 1902 6 Σ)βρίου 1882
Ἰωάννινα
ὁ ἑλληνοδιδάσκαλος
Πολύχρονος Α. Σακελλαρίου

Οἱ ἔφοροι
Ἀντώνιος Ι. Καψώφας
Νικόλαος Ι. Δούβλης
Γ. Ι. Γκάνιος
Κ. Γ. Δόνος»

Ἀκολουθεῖ τὸ ἀντίγραφον συμβολαίου διορισμοῦ τοῦ δημοδιδασκάλου Φιλίππου Δαουτῆ. Εἶναι ὁ ἴδιος τύπος μὲ τὸ συμβόλαιο τοῦ Σακελλαρίου. Ἡ ἀμοιβὴ καθορίζεται σὲ 33 χρυσὲς ὀθωμανικὲς λίρες. Ὁ Δαουτῆς ὑποχρεώνεται νὰ διδάσκῃ ἀόκνως καὶ μετὰ ζήλου πᾶν ὅ,τι ὁ διευθυντὴς κ.λ. ἤθελε ἐγκρίνει.

Διορίζεται τρίτος δάσκαλος. Εἶναι ὁ Ἀθανάσιος Οἰκονόμου ἀπὸ τὰ Κάτω Σουδενά. Τὸ συμβόλαιο εἶναι τοῦ Οἰκονόμου ὡς δασκάλου τοῦ Νηπιαγωγείου καὶ παρθεναγωγείου. Ἡ ἀμοιβή του ὁρίζεται σὲ 20 λίρες. Ὀφείλει νὰ διδάσκῃ ἀπὸ μὲν τῆς πρωΐας μέχρι τοῦ γεύματος στὸ συσταθησόμενο παρθεναγωγεῖο, ἀπὸ τὸ γεῦμα ἕως τὸ βράδυ θὰ χρησιμεύῃ ὡς βοηθὸς τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ τῆς Σχολῆς κ. Φιλ. Δαουτῆ ἢ θὰ διδάσκῃ ἐν τῷ Νηπιαγωγείῳ, ὅπως θὰ ἔπαιρνε διαταγὴ ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ τῆς Σχολῆς, χωρὶς ἀντιρρήσεις. Ἦταν στὴ διάθεση τοῦ διευθυντῆ γιὰ οἱασδήποτε ἔργο σχολικῆς μορφῆς. Μέσα στὰ καθήκοντά του ἦταν νὰ ψάλλῃ καὶ στὴν ἐκκλησία.

Ἐπακολουθεῖ τέταρτος διορισμός. Τὸ συμβόλαιο εἶναι μὲ τὴ δασκάλα Πηνελόπη Χρ. Δούβλη. Ἀποστολή της ἦταν νὰ φροντίσῃ νὰ καταρτίσῃ παρθεναγωγεῖο. Μισθός της ὁρίζεται 11 ὀθωμανικὲς λίρες κάθε χρόνο. Ἀπὸ τὸ μεσημέρι ἕως τὸ βράδυ ὀφείλει ἡ κ. Πηνελόπη νὰ μαθαίνῃ ὅλα τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ τὴ ραπτικὴ καὶ νὰ φροντίζῃ γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ διοικητικὴ ἀνάπτυξή αὐτῶν. Ἰωάννινα 20 Σ)βρίου 1882.

Καταχωρισμένος στὰ ἀρχειακὰ στοιχεῖα εἶναι καὶ ὁ διορισμὸς ὡς γιατροῦ τοῦ Ἰω. Μεγγλίδη στὴν κοινότητά μας. Ὡς ἀμοιβὴ ὁρίζεται τὸ ποσὸ τῶν 62 λιρῶν τὸ χρόνο καὶ στὸ συμβόλαιο διαλαμβάνεται μία πλήρης ἰατροφαρμακευτικὴ περίθαλψη γιὰ ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν Σουδενῶν. Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ διορισμοῦ δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας καὶ προκάλεσε εὐμενέστατα σχόλια γιὰ τὸ περιεχόμενό του.

Τὰ ἀρχειακὰ στοιχεῖα ποὺ ἀπὸ εὐτυχῆ συγκυρία βρίσκονται στὴ διάθεσή μας ἀναφέρονται στὴ δεκαετία 1880—1890. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέροντα καὶ διαφωτιστικὰ τῆς περιόδου αὐτῆς. Δεσπόζει μιὰ λαμπρὴ προσπάθεια ἀπὸ σπουδαίους Σουδενιῶτες νὰ προωθήσουν τὰ θέματα τῆς παιδείας καὶ τῆς ὑγείας. Ἐπίκεντρο τῆς περιόδου ἡ χρονιὰ 1882. Ἐφοροεπιτροπεία στὰ Σουδενά, ὅπως ἀναφέραμε, ἦταν ὁ Ἀντώνιος Ι. Καψώφας, ὁ Νικόλαος Ι. Δούβλης, ὁ Γ. Ι. Γκάνιος καὶ ὁ Κ. Γ. Δόνος. Ψυχὴ τῆς Ἐφοροεπιτροπείας στάθηκε ὁ πολὺς Κ. Δόνος, ποὺ ἀπὸ παράδοση στὸ χωριὸ ἔμεινε ὡς ὁ Κωστούλας Δόνος. Ὅλα τὰ χαρτιὰ στὰ ἀρχειακὰ αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸν Κωστούλα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δόνο. Ἀπ' αὐτὸ φαίνεται ὅτι ὁ Δόνος ἦταν κάτοχος ἀξιόλογης παιδείας. Τὰ συμβόλαια τῆς Ἐφορεπιτροπείας στοὺς διορισμούς διέπονται ἀπὸ συντομία καὶ πληρότητα, στοιχεῖα ἀξιοθαύμαστα. Τὰ σημερινὰ συμβόλαια μὲ τὴ σχοινοτενῆ καὶ ἀσαφῆ διατύπωσή τους θὰ ζήλευαν ἐκεῖνα τὰ παλιά.

Ἐντυπωσιάζουν, ὅπως μπορεῖτε νὰ διαπιστώσετε, τὰ 5 συμβόλαια διορισμῶν, 4 ἐκπαιδευτικῶν καὶ τὸ τελευταῖο τοῦ γιατροῦ. Σύνολο δαπανῶν γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν ὑγεία ἀπὸ τὸ 1882 ἕως τὸ 1884 λίρες περίπου 350. Τὰ ἔσοδα κυρίως εἶχαν τὴν προέλευση ἀπὸ τὶς παροχὲς τῆς Μονῆς τῆς Εὐαγγελίστριας καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ κληροδοτήματος Παν. Λαζαρᾶ.

Τὸ 1882 εἶναι μιὰ χρονιὰ καθοριστική. Τότε ἀποφασίζεται καὶ καθιερώνεται ἡ φοίτηση τῶν θηλέων σὲ νεοϊδρυθὲν παρθεναγωγεῖο, τότε δὲ ἀφαλῶς γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται νηπιαγωγεῖο, κάτι φυσικὰ γιὰ τὴν ἐποχὴ πρωτόγνωρο. Ὅλα δὲ αὐτὰ χάρις στὴν ἀποφασιστικότητα καὶ τὴ φωτισμένη σκέψη τῆς Ἐπιτροπῆς, γιατὶ οἱ πόροι καὶ τὰ ἔσοδα γιὰ νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας τὸ θεάρεστο αὐτὸ ἔργο ἦταν πολὺ περιορισμένα. Τεκμαίρεται αὐτὸ ἀπὸ ἕνα γράμμα ποὺ ἔστειλαν οἱ ἐπίτροποι καὶ ποὺ εἶναι κι αὐτὸ καταχωρισμένο στὰ ἀρχειακὰ στοιχεῖα. Τὸ ἀναφερόμενο γράμμα ἔστειλαν οἱ ἐπίτροποι στὸ Σουδενιώτη Ἰω. Λαμπριάδη, ποὺ ἔμενε στὴν Κέρκυρα. Μὲ τὴν ἀποστολή αὐτοῦ ἀνοίγει ἕνα νέο κεφάλαιο γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τοῦ χωριοῦ. Τὸ γράμμα ἔχει ἡμερομηνία 26 Ὀκτωβρίου 1882. Περιεχόμενο αὐτοῦ: Γράφουν καὶ ζητοῦν ἐνίσχυση γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ παρθεναγωγείου, γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπάρχει ὑπόσχεση τοῦ Λαμπριάδη νὰ δώσῃ τὸ σπίτι του γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς σχολεῖο τῶν θηλέων.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰω. Λαμπριάδη ἦταν ἐλπιδοφόρα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ καταχωρισμένο πρακτικὸ διατυπωμένο μὲ μεγάλη συντομία.

«Πρακτικὸν Ἐφορείας

Τοῦ κ. Ι. Λαμπριάδη ἀπαντήσαντος ἐν τῇ ὑπὸ χρονολογίαν 26 Ὀβρίου 1882 ἐπιστολῇ τῆς Ἐφορείας ὅτι δωρεῖται τῷ παρθεναγωγείῳ 5 20)φραγκα ἐτησίως, τὸν καρπὸν ἐκ τῶν ἀγρῶν του καὶ προσέτι καὶ τὴν οἰκίαν του αὐτοῦ ἀφιεροῖ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἡ Ἐφορεία συνελθοῦσα καὶ συνεσκεμμένη μετ' εὐγνωμοσύνης ἀποδέχεται τὴν προσφορὰν τοῦ Ι. Λαμπριάδου καὶ ἀναγράφει τοῦτον πρῶτον δωρητὴν τοῦ παρθεναγωγείου, ὡς καὶ ἡ ὑπὸ χρονολογίαν 31 Ἰανουαρίου 1883 ἀπάντησις τῆς Ἐφορείας ὧδε ἐπισυνημμένη δηλοῖ τοῦτο.

Ἐν Ἄνω - Σουδενοῖς τῇ 31 Ἰανουαρίου 1883
Οἱ Ἔφοροι»

Οἱ Ἐφορεπίτροποι μαζὶ μὲ τὸ πρακτικὸ ἔστειλαν καὶ γράμμα εὐχαριστήριο πρὸς τὸν Ι. Λαμπριάδη. Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς σημειώνουν:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Εἰδοποιοῦμεν Ὑμᾶς πρὸς εὐχαρίστησιν ὅτι τὰ κοράσια πηγαίνουν λαμπρὰ φοιτῶντα ἐν αὐτῷ περὶ τὰ 40, ἅτινα μέχρι τῆς καταρτίσεως τοῦ παρθεναγωγείου δὲν ἐγνώριζον οὔτε τὸ α, ἅτε τοῦ θήλεος γένους ὑστερούντος πολὺ κ.τ.λ.».

Ἔπειτα ἀπὸ τὰ μεσολαβήσαντα δύο χρόνια ποὺ ἡ Ἐφορεία ἐρρύθμισε μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὰ θέματα τῆς παιδείας καὶ ὑγείας, ἐπιλαμβάνεται μὲ τοὺς λογαριασμούς, τὴν παρακολούθηση καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ κληροδοτήματος Π. Λαζαρᾶ, ποὺ τόσο μεγάλη εἶχαν στὶς κοινοτικὲς ὑποθέσεις συμβολή.

Καὶ στὴ Διοίκηση τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἀπευθύνονται (οἱ ἐπίτροποι) γιὰ τὴν πληρωμὴ ὀφειλομένων τόκων κ.λ. καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐφοροεπίτροποι ἀντιμετωπίζουν οἰκονομικὲς δυσχέρειες στὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποχρεώσεών τους ἀπευθύνονται καὶ σὲ ἄλλα πρόσωπα.

Ἔστειλαν γράμμα μὲ ἡμερομηνία 31 Ἰανουαρίου 1883 πρὸς τὸν Σουδενιώτη Ἀρεοπαγίτη Νικ. Ἰωαννίδη. Τὸν κατατοπίζουν μὲ κάθε λεπτομέρεια γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς κοινότητος καὶ ζητοῦν τὴν ἐνίσχυσή του. Ὑπῆρξε ἀνταπόκριση ἀπὸ τὸ μέρος του, ποὺ δὲ συνεχίστηκε ἀπὸ ὑπαιτιότητα, ὄχι τοῦ Ἰωαννίδη.

Οἱ Ἐφοροεπίτροποι στέλλουν ἀκόμα ἕνα γράμμα στὸ Λαμπριάδη. Ἡμερομηνία ἀποστολῆς 8 Ἰουλίου 1883. Σημειώνουν ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ὅτι 50 κορίτσια τοῦ χωριοῦ φοιτοῦν στὸ παρθεναγωγεῖο. Γιὰ τὸ σπίτι του γράφουν ὅτι θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ γιὰ παρθεναγωγεῖο. Ἡ ἔνοικος ἀπομακρύνθηκε καὶ ἐξασφαλίστηκε ἡ διαμονή της σὲ ἄλλο οἴκημα. Ἐξαίρουν στὸ ὕδιο γράμμα καὶ τὴν καλὴ διάθεσή του γιὰ τὴ μικρὴ πατρίδα του.

Τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς τῶν ἐφόρων ποὺ ἀναφέρεται στὸ σπίτι τοῦ μακαρίτη Ἰω. Λαμπριάδη ἔχει γιὰ τὰ Σουδενὰ ἱστορικὴ σημασία. Μὲ τὸ γράμμα τους οἱ ἐπίτροποι ἐμβάλλουν στὸ νοῦ καὶ τὴ σκέψη τοῦ Λαμπριάδη νὰ φκιάσῃ βιοτεχνικὴ σχολὴ στὰ Σουδενά, ποὺ θὰ ἐγκαθιστοῦσε στὸ σπίτι του, ὅπως μᾶς τὸ λέει στὴ διαθήκη του. Πού νὰ ἀφήσουν ὅμως ὁ πλεονέκτης ἀδελφός του Παστχάλης μὲ τὸ ἄλλο σόϊ. Ἔστι τὸ σπίτι ἐγκαταλείφθηκε καὶ ὅπως ἦταν φυσικὸ κατέρρευσε. Σήμερα δυστυχῶς οὔτε ποῦ ἦταν καλὰ - καλὰ δὲν ξέρουμε τὸ σπίτι τοῦ μεγάλου τοῦ χωριοῦ εὐεργέτη Ἰω. Λαμπριάδη.

Τὸ τελευταῖο γράμμα τῶν 4 ἐφοροεπιτρόπων γράφτηκε στὶς 16 Αὐγούστου 1883. Στὴν τελευταία παράγραφο γράφουν:

«Γνωστοποιοῦμεν ὑμῖν ὅτι αἱ ἐνιαύσιοι ἐξετάσεις τῶν ἐκπαιδευτηρίων ἐφέτος κατεγοήτευσαν ἅπαντας καὶ διὰ τὸ μέλλον πεποίθαμεν περὶ τῆς ἀρίστης τούτων προόδου. Οἱ ἔφοροι».

Μεσολαβεῖ ἕνα μεγάλο κενὸ στὰ ἀρχειακὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε. Τὸ κενὸ ποὺ μεσολαβεῖ εἶναι ἀπὸ τὸ 1884 ἕως τὸ 1891. Ἀπὸ εἰκασία βασισμένη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στὰ λόγια «καὶ διὰ τὸ μέλλον πεποίθαμεν περὶ τῆς ἀρίστης τούτων προόδου» τῶν 4 ἐφόρων πρέπει νὰ φθάσουμε νὰ ἐκφράσουμε τὴ γνώμη ὅτι ὅλα καλὰ πρέπει νὰ ἔχουν ἐξελιχθῆ γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῶν Σουδενῶν στὴν περίοδο 1884—1891. Μοναδικὸς κινητήριος μοχλὸς στὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 1891 καὶ ὕστερα γύρω ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ χωριοῦ ἐμφανίζεται ὁ μακαρίτης Ἀναστ. Ν. Τζιντζόπουλος. Εἶναι ὁ ἴδιος ποὺ διαφέντεψε στὴ σύνταξη τῆς διαθήκης τῆς ἐξαδέλφης του Νίτσας Τζοβάνου, μεγάλης εὐεργετρίας τῶν Σουδενῶν.

Προτοῦ ὡστόσο ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν περίοδο ποὺ ἀναφέρεται στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῶν Σουδενῶν μὲ ἀφετηρία τὸ 1891, ἐπιβάλλεται νὰ παρεμβάλουμε τὴ διαθήκη τοῦ Ἰ. Λαμπριάδη ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1888 μὲ τὸ περιεχόμενό της. Αὐτὴ ἡ διαθήκη ἀναδεικνύει τὸν Λαμπριάδη ρηξικέλευθη προσωπικότητα, μολονότι ἡ παιδεία του ἦταν κάτω ἀπὸ μέτρια καὶ τὰ γράμματά του ἦταν ὅλα καὶ ὅλα, ὅσα ἔμαθε στὴ Σχολὴ τῶν Σουδενῶν. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Λαμπριάδη εἶναι καταχωρισμένη σὲ ἄλλο κεφάλαιο, καθὼς καὶ ἡ διαθήκη του. Ἐδῶ θὰ σημειωθῆ ὅτι σχετίζεται μὲ τὴν παιδεία τῶν Σουδενῶν στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰώνα. Ἡ οὐσιωδέστερη περικοπὴ τῆς διαθήκης τοῦ Λαμπριάδη εἶναι:

«Τὰ ἐνοίκια καὶ οἱ τόκοι τῶν ἀνωτέρω ἀφιερωμάτων μου φέρουν εἰσόδημα καὶ' ἔτος ἓξ χιλιάδας τριακόσια φράγκα· μὲ τὸ εἰσόδημα τοῦτο παρακαλῶ τὴν ἰδίαν ἐπιτροπὴν νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ σχολεῖον αὐτὸ τῶν ἀπόρων γυναικῶν τοῦ Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἡ ὁποία θέλει κτισθῆ παρὰ τῶν μνηοθέντων κληρονόμων εἰς τὴν γενέθλιον κώμην μου Ἄνω - Σουδενὰ τοῦ Ζαγορίου.....· ἐκεῖ νὰ διδάσκωνται ἡ ἀνάγνωσις, ἡ γραφὴ καὶ αἱ τέσσαρες πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς, νὰ ἀναγνώθουν πάντοτε θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ βιβλία, πρὸ πάντων ὅμως χειροτεχνήματα, ἤγουν νὰ γνέθουν, νὰ ὑφαίνουν, νὰ πλέκουν, νὰ κόπτουν φορέματα, ὑποκάμισα καὶ λοιπὰ καὶ νὰ τὰ ῥάπτουν, νὰ κεντοῦν καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐγκρίνουν αἱ ἐργασίαι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν κοράσιων νὰ πληρώνωνται ἀναλόγως τῆς ἡλικίας καὶ ἐργασίας, τὰ δὲ ἐργόχειρα νὰ μένουν εἰς ὄφελος τοῦ καταστήματος τούτου, πλὴν πρῶτον νὰ προμηθευθῆ τὸ κατάστημα μὲ τὸ ἀναγκαῖον ὑλικὸν (πάντοτε ὅμως ἀπὸ τὸ εἰσόδημα καὶ οὐδέποτε ἀπὸ τὸ κεφάλαιον νὰ προμηθεύεται) καὶ τὸ κατάλληλον προσωπικόν, ὥστε νὰ διοργανωθῆ καὶ διευθύνεται ὡς ἐκεῖνο τῶν Ἀθηνῶν».

Δυστυχῶς ἡ διαθήκη του τορπιλλίσθηκε ἀπὸ τὸν ἀδελφό του, ποὺ ἦταν ὁ κύριος ἐκτελεστής. Ὅσο μεγαλόψυχος καὶ ρηξικέλευθος ἦταν ὁ Ἰω. Λαμπριάδης, τόσο πλεονέκτης καὶ κακὸς ἀδελφὸς ἀναδείχθηκε ὁ Πασχάλης Λαμπριάδης. Ἐπρόδωσε τὴν ἀδελφικὴ ἀγάπη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐὰν γινόταν ἡ βιοτεχνικὴ σχολὴ στὰ Πάνω - Σουδενὰ ἀπὸ τὸ 1890, ποὺ μόνο σ' αὐτὰ τὰ Πάνω - Σουδενὰ φοιτοῦσαν στὸ παρθεναγωγεῖο ἐκεῖνα τὰ χρόνια γύρω στὰ 50 κορίτσια, πῶς θὰ λειτουργοῦσε μὲ ἄπορα κορίτσια ἀπὸ ὅλο τὸ Ζαγόρι; Ἴσως θὰ εἶχε ριζώσει ἀποτελεσματικὰ ἡ ἄσκηση τῆς βιοτεχνίας στὸ Ζαγόρι καὶ ὁ ἀργαλειὸς θὰ εἶχε γίνει ἐπαγγελματικὸς καὶ προσοδοφόρος.

Τὸ Ἡσιόδειο ἀλέτρι καὶ μερικὰ οἰκόσιτα ζῶα ἦταν ἐκεῖνα ποὺ ἔδιωξαν τὴ γυναῖκα ἀπὸ τὸ Ζαγόρι σὲ συνδυασμὸ φυσικὰ καὶ μὲ τὸν λεγόμενο ἐμφύλιο πόλεμο ἀπὸ τὸ 1946 καὶ πέρα. Τυραννικὴ ζωὴ χωρὶς καμμιὰ ἀπόδοση, ἀφοῦ μάλιστα προστέθηκαν καὶ οἱ ξενητεμένοι ποὺ βρέθηκαν χωρὶς δουλειὰ καὶ ἐξελίχτηκαν σὲ τεμπέληδες ἀξιολύπητους. Ὁ ἀργαλειός, τὸ χειροτέχνημα ποὺ πρῶτοι ἐμπνεύστηκαν ὁ Γεώργ. Ριζάρης καὶ ὁ Ἰωάννης Λαμπριάδης βρίσκουν ὅτι ἦταν ἐκεῖνο ποὺ χρειάζονταν νὰ γίνῃ ὁ σύντροφος τῆς Ζαγορίσιας γυναίκας. Τὸ χειροτέχνημα, τὸ ποικιλόμορφο ὑφαντό, τὸ χαλὶ μποροῦν νὰ δώσουν εἰσόδημα καὶ νὰ τὴν κρατήσουν τὴ γυναῖκα στὰ βουνά μας. Ὅλα τὰ ἄλλα τὴν ἀπωθοῦσαν. Ἀπὸ τὸ 1890 ἂν λειτουργοῦσε ἡ Λαμπριάδειος Βιοτεχνικὴ Σχολή, μισὸ αἰῶνα σχεδὸν πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τότε ποὺ λειτούργησε καὶ μάλιστα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ὕσως καὶ στὰ Ζαγοροχώρια ἡ βιοτεχνία νὰ εἶχε ριζώσει, ὅπως στὸ Μέτσοβο, τὸ Βοτονόσι, τὴ Μηλιά.

Τώρα πῶς νὰ μαζέψῃς στὰ βιοτεχνικὰ σχολεῖα κάποιο θηλυκό; Ὁ ἀπόηχος τοῦ βαυαρικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ἐκφρασμένος στὰ ἀναρίθμητα γυμνάσια πρῶτα καὶ τὰ ἄπειρα λύκεια ποὺ λειτουργοῦν στὰ κουτσοχώρια, τραβοῦν καὶ τὸ τελευταῖο ἀρσενικὸ ἢ θηλυκὸ ποὺ γεννιέται στὰ ρημαγμένα χωριά. Τὸ καθολικὸ αἴτημα νὰ μάθῃ γράμματα τὸ παιδί μας. Ἂς μὴ μαθαίνῃ τίποτα. Ἐμεῖς ὡστόσο θὰ ἐπιμένουμε μ' αὐτὸ τὸ λαμπρὸ βιοτεχνικὸ δημιούργημα βγαλμένο ἀπὸ τὴ σκέψη καὶ τὸ νοῦ ἑνὸς φωτισμένου Σουδενιώτη τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Θὰ ἐπιμείνουμε ἕως ὅτου ποῦ δώσουμε τὴ ζωὴ καὶ τὴ δύναμη ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ προσελκύσουμε νέες ποὺ θὰ τοὺς ἐξασφαλίζουν τὴν ἀπασχόληση, τὸ εἰσόδημα, τὴν ἀποκατάσταση.

Ἔπειτα ἀπὸ τὴν παρεμβολὴ ποὺ ἀναφέρθηκε στὸν Ἰω. Λαμπριάδη ἐπανερχόμαστε στὰ ἐκπαιδευτικά μας στὶς χρονιὲς 1891 καὶ 1892.

Στὴν Ἐφορεπιτροπεία ἀναφέρεται στὰ ἀρχειακὰ στοιχεῖα ποὺ διασώθηκαν μόνο ὁ Ἀν. Τσιντζόπουλος. Μὲ σχετικὸ συμβόλαιο, ποὺ διασώζεται ἀντίγραφό του, διορίζεται διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ὁ Τριαντάφυλλος Σ. Φιλίδης ἀπὸ τὸ Ράϊκο γιὰ μιὰ χρονιά. Ὁ διορισμός του εἶναι ἀπὸ τὶς 8 Σεβρίου 1891 ἕως τὶς 31 Ἰουλίου 1892. Ὁ μισθός του κανονίστηκε γιὰ 40 ὀθωμανικὲς λίρες καὶ θὰ πληρώνεται σὲ 2 δόσεις. Ὁ Φιλίδης ὀφείλει νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν Ἑλληνικὴ καὶ Δημοτικὴ Σχολὴ σύμφωνα μὲ τὸ νέο σύστημα μὲ τὸ βοηθό του Θεοχάρη Μπότζη καὶ διαιρέσουν τὶς τάξεις μὲ ἐπωφελῆ τρόπο.

Πατρικὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ διευθυντῆ γιὰ τὴν ἠθικὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μόρφωση καὶ προαγωγὴ τῆς νεολαίας, καθὼς καὶ γενικώτερα γιὰ τὴ διανοητικὴ ἀνάπτυξή της. Τοῦ παρέχει ἡ Ἐφορεία τροπεία κατοικία καὶ καύσιμη ὕλη τὴν ὁποία θὰ ἐξασφαλίζουν οἱ μαθητές.

Τὸ διοριστήριο ἔγγραφο τοῦ δασκάλου Μπέτζη δὲν εἶναι καταχωρισμένο εἰς τὰ διαφυλαττόμενα ἀρχειακὰ στοιχεῖα. Τὸ δεύτερο ἀντίγραφο σημβολαίου ἀναφέρεται στὸ ἴδιο πρόσωπο, τὸν Τριανταφύλλο Φιλίδη, ποὺ διορίζεται τὸ 1892 διευθυντὴς γιὰ μιὰ χρονιὰ μὲ μισθὸ 50 λιρῶν. Βοηθός του διορίζεται ὁ Πανω - Σουδενιώτης Σπῦρος Μπίλιος, ποὺ ἀργότερα σπούδασε γιατρός. Ἡμερομηνία διορισμοῦ ἀναγράφεται ἡ 28η Αὐγούστου στὰ Ἰωάννινα 1892. Ἀκολουθεῖ καὶ τὸ ἀντίγραφο σημβολαίου τοῦ δημοδιδασκάλου Σπυρίδωνος Ε. Μπίλιου. Ὁ διορισμός του ἔγινε ἀπὸ τὴν 1η Σ)βρίου 1892 ἕως τὶς 31 Ἰουλίου 1893 μὲ μισθὸ 24 εἰκοσόφραγκα πληρωτέα σὲ δυὸ δόσεις. Μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες ὑποχρεώσεις του ὀφείλει νὰ ψάλλη τακτικὰ στὴν ἐκκλησία τὶς Κυριακὲς καὶ ἐπίσημες γιορτές.

Στὴ συνέχεια παραθέτουμε, γιατὶ τὸ κρίνουμε σκόπιμο, ἀντίγραφο σημβολαίου διορισμοῦ τῆς δασκάλας Καλλιόπης Ν. Πολυζώη ἀπὸ τὰ Δολιανά.

«Οἱ ἔφοροι τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητος Ἄνω - Σουδενῶν τοῦ Ζαγορίου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ Καλλιόπη Ν. Πολυζώη ἀφ' ἑτέρου διδασκάλισσα ἐκ Δολιανῶν, συμβαλλόμεθα ὡς ἀκολούθως:

Ἐγὼ ἡ Καλλιόπη ἀναλαμβάνω νὰ διδάξω τὰ κοράσια τῆς ρηθείσης Κοινότητος ἀνεξαιρέτως καὶ ἀδιακρίτως γράμματα, ραπτικὴν καὶ ὑφαντικὴν κατὰ τὸ ὑπὸ τῆς Ἐφορείας συνταχθησόμενον πρόγραμμα, φροντίζουσα καὶ μεριμνῶσα μετὰ μητρικοῦ ἐνδιαφέροντος οὐ μόνον περὶ τῆς διανοητικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως καὶ τῆς δεούσης δεξιότητος περὶ τὴν ραπτικὴν καὶ ὑφαντικήν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς μορφώσεως καὶ διαπλάσεως αὐτῶν, ὀφσα πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι τὸ καλὸν παράδειγμα εἰς αὐτὰ συμμορφουμένη μὲ τὰ ὑπὸ τῆς Ἐφορείας ὑποδεικνυόμενα ἁρμόδια μέσα, εἴτε περὶ τὰ μαθήματα, εἴτε περὶ τὴν ραπτικὴν καὶ ὑφαντικὴν καὶ συνεργαζομένη μετ' αὐτῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ τῶν τοιούτων ἐν Ζαγορίῳ καθιδρυμάτων.

Ἡμεῖς δὲ οἱ Ἔφοροι ἀπέναντι τῶν ἀνωτέρω ὑποχρεώσεων τῆς διδασκαλίσσης κ. Καλλιόπης ὑποχρεούμεθα νὰ χορηγήσωμεν εἰς αὐτὴν ἐτησίαν μισθοδοσίαν ὡς ἀμοιβὴν τῶν κόπων της λίρας ὀθωμανικὰς τριάκοντα (30) πληρωτέας αὐτῇ παρὰ τοῦ ἐφόρου καὶ ταμίου τῶν κοινῶν ἐπὶ τούτῳ εἰσοδημάτων κ. Ἀνασ. Ν. Τζιντζοπούλου εἰς δόσεις δύο, ἤτοι εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ἐξαμηνίας, ὑποχρεούμεθα νὰ χορηγήσωμεν ἐλευθέραν ἐνοικίου καὶ καύσιμον ὕλην κατὰ τὰ εἰωθότα·.....

Ἡ συμφωνία αὕτη θέλει ἰσχύει δι' ἓν ἔτος ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἁγ. Σ)βρίου ἐν. ἔτους μέχρις τῆς Ἁγ. Σ)βρίου τοῦ ἐλευσομένου ἔτους 1893 τρία·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διὸ ἐγένετο τὸ παρὸν συμβόλαιον καὶ ἀντίγραφον αὐτοῦ ἐδόθη εἰς χεῖρας τῆς διδασκαλίσσης ὑπογραφὲν παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν.

Ἰωάννινα τῇ 27ῃ Αὐγούστου 1892

Οἱ ἔφοροι	*ἡ διδασκάλισσα*
Ἀναστ. Ν. Τζιντζόπουλος κλπ.	*Καλλιόπη Ν. Πολυζώη»*

Ἀκολουθοῦν μερικὰ χρόνια ποὺ εἶναι δυστυχῶς μελανὰ στὴν πορεία τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων τῶν Σουδενῶν. Ὁ Ἀν. Τζιντζόπουλος ἔχει ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὴν Ἐφοροεπιτροπεία. Τὸν διαδέχονται ἄλλοι ἐφοροεπίτροποι, τῶν ὁποίων ψυχὴ καὶ παμίας εἶναι ὁ Γούλας Γκάνιος. Διορίζονται τότε οἱ ἐκπαιδευτικοὶ Δημήτριος Χαντέλης ἀπὸ τὰ Κάτω - Σουδενὰ ὡς διευθυντὴς τῆς Σχολῆς καὶ ὁ Σπῦρος Μπίλιος, ἀνεψιὸς τοῦ Γκάνιου. Ἐπέρχεται διάσταση μεταξὺ τῶν δύο ἐκπαιδευτικῶν, ποὺ ἐξελίσσεται σὲ ὀξύτατη διαμάχη. Ὁ Μπίλιος διεκδικεῖ καὶ αὐτὸς τὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς. Ὁ Γκάνιος ὁρίζει καὶ τοὺς δύο ὡς διευθυντές. Αὐτὸ ἐπέφερε τὴν πλήρη ἀποδιοργάνωση τῆς Σχολῆς. Οἱ μαθητὲς δὲν πήγαιναν στὸ σχολεῖο. Ἀποχὴ ὁλοκληρωτική. Γύριζαν στὸν κάμπο καὶ τοὺς δρόμους. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἔφθασαν στὸ σημεῖο νὰ ἀλληλοξυλοκοπηθοῦν. Τοὺς ἀπέτρεψε ἀπὸ τὸ ρεζίλεμα κάποιος μαθητής.

Οἱ συνέπειες ἦταν ἀκόμη πιὸ θλιβερές. Ὅταν πῆγαν ἀπόφοιτοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου τῶν Σουδενῶν νὰ δώσουν εἰσιτήριες ἐξετάσεις γιὰ νὰ εἰσαχθοῦν στὴν πρώτη γυμνασίου τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς, ὄχι μόνο δὲν πέτυχαν εἰσαγωγὴ στὴν πρώτη γυμνασίου, ἀλλὰ καὶ κατατάχθηκαν ἀπὸ τὴν ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ στὴ δεύτερη τάξη τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τότε οἱ Σουδενιῶτες κατάλαβαν καὶ εἶδαν πόσο μεγάλο κακὸ εἶχαν κάνει οἱ καυγάδες Χαντέλη — Μπίλιου.

Μὲ τὴν κατάσταση αὐτὴ πέρασαν δυὸ σχολικὲς χρονιές, 1894—95 καὶ 1895—96. Τὰ διαδραματισθέντα εἶναι γραμμένα μὲ κάθε λεπτομέρεια στὴν ἐφημερίδα «Ἡ Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» τὴν ὁποία ἐξέδιδε ὁ Γάγαρης στὴν Ἀθήνα. Ἡμερομηνία καταχωρίσεως γιὰ τὰ παρατράγουδα εἶναι ἡ 6η Ἰανουαρίου 1895 καὶ ἡ ἀνταπόκρισή μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ σχετικὰ εἶναι σταλμένη ἀπὸ τὰ Σουδενὰ μὲ ἡμερομηνία 25 Δεκεμβρίου 1894. Οἱ κάτοικοι καὶ μάλιστα οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν ζεματίστηκαν ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν δύο ἐκπαιδευτικῶν ποὺ ἀναφέρθηκαν.

Τὸ 1897 βρίσκουμε διωρισμένο ἐκπαιδευτικὸ ὡς διευθυντὴ στὰ Σουδενὰ τὸν Μιλτιάδη Σκοκίδη, Μονοδενδρίτη. Ἐπρόκειτο γιὰ ἐκπαιδευτικὸ ὑψηλῆς στάθμης. Τὶς ἀποδείξεις ἔχουμε ἀπὸ φάκελο, ποὺ μᾶς ἐμπιστεύτηκε ἀπὸ τὸ πλούσιο ἀρχεῖο του ὁ ἀγαπητὸς φίλος κ. Λαζαρίδης. Ὁ φάκελος αὐτὸς περιεῖχε μιὰ σειρὰ ἀπὸ λόγους τοῦ Σκοκίδη, ποὺ εἶχε ἐκφωνήσει κατὰ καιροὺς ὡς δάσκαλος στὰ χωριὰ Βίτσα καὶ Σουδενά. Οἱ λόγοι τοῦ Σκοκίδη εἶναι ἀπο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καλυπτικοί της μεγάλης μορφώσεώς του. Μερικοί αναφέρονται στην προσωπικότητα του Π. Λαζαρά και άλλοι ενφωνήθηκαν την εορτή των Τριών Ιεραρχών με έξαρση στο νόημά τους. Είναι: αποκαλυπτικοί, όπως αναφέραμε, της μεγάλης παιδείας του δασκάλου αυτού, χωρίς δυστυχώς να έχουν άλλα στοιχεία που θά ήταν χρήσιμα γιά παράθεση στό χρονικό των εκπαιδευτικών πραγμάτων των Σουδενών.

Έδώ κλείνει ό 19ος αιώνας με τά στοιχεία της εκπαιδεύσεως πού βρήκαμε καί παραθέτουμε. Είναι φυσικά έλλιπή καί ό δρόμος είναι άνοιχτός γιά συμπλήρωση άπό άλλους μεταγενέστερους πού θά άκολουθήσουν. Γιά τά εκπαιδευτικά πράγματα τού αιώνα πού λήγει, ή έρευνα καί ή άξιολόγηση θά είναι κατά πολύ εύκολώτερα.

ΣΤΑΘΗΣ Δ. ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

Ο ΒΙΚΑΚΗΣ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΒΟΤΑΝΟ INULA HELENIUM

Γιὰ τὴ χαράδρα τοῦ Βίκου, ποὺ βρίσκεται στὸ Ζαγόρι, καθὼς εἶναι σὲ πολλοὺς γνωστό, ἔχουν ὡς τώρα γραφτεῖ ἀρκετὰ καὶ ἐξακολουθητικὰ γράφονται καὶ θὰ γραφτοῦν ἀπὸ πολλούς. Δικαιολογημένα μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ γίνεται αὐτό, γιατὶ ἡ χαράδρα αὐτὴ ἀποτελεῖ ἕνα γεωλογικὸ φαινόμενο ἐξαιρετικῆς σημασίας ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις. Ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ σημειώσω πὼς νοιώθω κάποια μικρὴ δόση ἱκανοποίησης, γιατὶ συγκαταλέγομαι ἀνάμεσα στοὺς πρώτους σχεδὸν ἐρευνητὲς καὶ μελετητές της ὕστερα ἀπὸ τὸν τελευταῖο πόλεμο. Κατὰ τὸ 1970 εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας μιὰ σύντομη περιγραφὴ τοῦ Βίκου ἀπὸ κάποιο βιβλιαράκι μου, ποὺ τὴ δαπάνη τῆς ἐκτύπωσής του τὴ διάθεσε ἡ Ἕνωση τῶν Ζαγορίσιων τῆς Ἀθήνας[1]. Θεώρησα χρέος μου νὰ γράψω αὐτὸ τὸ βιβλιαράκι, γιατὶ τὸ χωριό μου τὸ Κουκούλι βρίσκεται καὶ γειτνιάζει μὲ τὴ χαράδρα περισσότερο ἴσως ἀπὸ κάθε ἄλλο χωριὸ τοῦ Ζαγορίου. Οἱ ὡς τώρα περιγραφὲς καὶ μελέτες γι' αὐτὴ ὑπῆρξαν πολλὲς καὶ ποικίλες. Καθημερινὰ δὲ αὐτὲς πλουτίζονται μὲ τὰ ὅσα γράφονται ἀπὸ ἐπιστήμονες, λογοτέχνες, περαστικούς, οἰκολόγους κλπ. Ὁ κ. Κώστας Βαρζιώτας (Καπεσοβίτης) σὲ κάποιο βιβλίο του[2] πρόσφατα χαρακτηρίζει τὸ Βίκο σὰν τὸ ὡραιότερο φαράγγι τῆς Εὐρώπης μὲ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον. Γιὰ τὸ Βίκο ὁ μελετητὴς τοῦ Ἠπειρωτικοῦ μας χώρου, ζωγράφος καὶ ἐρασιτέχνης βοτανολόγος κ. Γιῶργος Σφήκας σὲ κάποιο βιβλίο του περιγράφει τὸ Βίκο ἔτσι[3]: «Τὸ φαράγγι τοῦ Βίκου μὲ τὰ σχεδὸν κάθετα τοιχώματά του, ποὺ φτάνουν σὲ βάθος πολλῶν ἑκατοντάδων μέτρων εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλοπρεπέστατα τοπία...».

Πολλοὶ συγγραφεῖς δίνουν τὸ βάρος τῆς περιγραφῆς τῆς χαράδρας στὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν ἀγριότητα τοῦ τοπίου, ἄλλοι δὲ σὲ ἄλλες ἰδιότητες ποικίλης σημασίας, ὅπως εἶναι ἡ χλωρίδα, ἡ πανίδα κλπ. Γιὰ τὴ μεγάλη σημασία ποὺ ἀποδίδεται στὸ Βίκο ἀπὸ ἄποψη τῆς ἀξιοθαύμαστης χλωρίδας της ὁ σημαντριώτης μας ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Βοτανολογίας στὸ Πανεπιστή-

---

1. Κώστα Π. Λαζαρίδη: «Ἐλᾶτε στὸ Ζαγόρι νὰ θαυμάσετε τοῦ Βίκου τὴ χαράδρα», Γιάννινα 1970.

2. Κώστα Βαρζιώτα (Καπεσοβίτου): «Βίκος, τὸ ὡραιότερο φαράγγι τῆς Εὐρώπης», Γιάννινα 1985.

3. Γιώργου Σφήκα: «Ζαγόρι, πίσω ἀπὸ τὰ βουνά», Ἀθήνα 1984.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μιο τῆς Θεσσαλονίκης κ. Κωνστ. Γκανιάτσας τὴν ἄποψή του αὐτὴ ἔχει διατυπώσει κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπο[4]: «Ἡ χαράδρα τοῦ Βίκου δὲν εἶναι μόνον ἐλκυστικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὴν ἄγρια καὶ συναρπαστικὴ ὀμορφιά της, γιὰ τὴ φυσιογεωγραφία, τὴ γεωλογία καὶ τὴ βλάστησή της, ἀλλὰ ἐνδιαφέρει καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως, διότι συνδέεται μὲ τοὺς θρυλούμενους καὶ ξακουστοὺς Ζαγοριανοὺς γιατροὺς, τοὺς Βικογιατροὺς ἢ Κομπογιαννίτες, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Βίκος ἦτο ἕνα μεγάλο φυσικὸ φαρμακεῖο μὲ τὰ ἄφθονα ἐκεῖ φυόμενα φαρμακευτικὰ φυτὰ καὶ βότανα». Πρέπει νὰ σημειώσω πὼς καὶ ἡ ταπεινή μου αὐτὴ ἐργασία σχετίζεται κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὴν ἄποψη τοῦ σοφοῦ καθηγητῆ μας κ. Κων. Γκανιάτσα.

* * *

Πρὶν διατυπωθοῦν ὅμως οἱ μικρές μου ὁστανικὲς παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τὴν παραπάνω ἄποψη, θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ παραθέσω μερικὰ πολὺ σύντομα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ χαράδρα (φαράγγι) τοῦ Βίκου, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι σὲ πολλοὺς ἄγνωστα.

Τὸ γεωλογικὸ αὐτὸ φαινόμενο (ἡ χαράδρα) ἀρχίζει κοντὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ Τσεπέλοβο ἀπὸ τὴν τοποθεσία ποὺ λέγεται «Στενὰ» καὶ τελειώνει στὸ Βιτσικὸ καὶ στὸ Πάπιγκο. Ἔχει μάκρος περίπου 20 χιλιόμετρα, ἴσως καὶ λίγο περισσότερα. Κάνουν, κατὰ τὴ γνώμη μου, πολλοὶ λάθος, ποὺ διατυπώνουν τὴν ἄποψη, πὼς ἡ χαράδρα ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ εἶναι ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ Μονοδένδρι καὶ τὸ Κουκούλι (ἀπὸ τὴν ὁδὸ ποὺ λέγεται «Σινίτσι») καὶ τελειώνει κοντὰ στὸ Πάπιγκο. Πάνω ὅμως σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ θεωρεῖται σωστό, εἶναι πὼς ἀπὸ τὸ «Σινίτσι» (κοντὰ στὸ Μονοδένδρι) καὶ μέχρι τὸ τέλος τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ φαραγγιοῦ εἶναι πιὸ ἔντονα ἀπὸ ἄποψη ἀγριότητας καὶ μεγαλείου. Ἡ σωστὴ λοιπὸν ἄποψη πάνω στὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι: πὼς ἡ ἀρχὴ τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου εἶναι στὰ «Στενὰ» κοντὰ στὸ Τσεπέλοβο. Ἀντίθετη ἄποψη πρέπει νὰ θεωρεῖται μακρυὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Ἀπὸ ἄποψη διαδρομῆς τῆς χαράδρας ἡ περιγραφή της, χοντρικὰ δέβαια, παρουσιάζει κάποια χαρακτηριστικὴ ἰδιορρυθμία, ἤτοι χωρίζεται αὐτὴ σὲ τρία τμήματα.

Τὸ πρῶτο τμῆμα της ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς διαδρομῆς καὶ σὲ ὄχι πολὺ μεγάλο μῆκος (5—6 χιλιόμετρα) χαρακτηρίζεται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὰ παλιὰ ἀκόμα χρόνια μὲ τὸ ὄνομα: «Ἄνω Βίκος» ἢ «Βικάκης». Ἀρχίζει αὐτὸ ἀπὸ τὰ στενὰ καὶ φτάνει μέχρι κοντὰ στὴ Μπάγια. Τὸ τμῆμα

4. Κωνστ. Γκανιάτσα: «Ἔρευνα ἐπὶ τῶν φαρμακευτικῶν φυτῶν τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου». Περιοδικά: «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία» 1980 καὶ «Ἤπειρος» 1983.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αὐτὸ παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον, εἶναι ὅμως ἀρκετὰ δυσπρόσιτο καὶ κατὰ συνέπεια δὲν διευκολύνεται ἀπὸ ἄποψη βατότητας ἐπίσκεψη σ' αὐτό, ἔρευνα καὶ μελέτη του ἀπὸ ἐρευνητές, ἐπισκέπτες καὶ ἐκδρομεῖς.

Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ τμῆμα («Βικάκη») ποὺ τελειώνει καθὼς σημειώθηκε κοντὰ στὴ Μπάγια, ἡ χαράδρα, τὴν ὁποία διαβρέχει τὸ ὁμώνυμο ποτάμι, παρουσιάζει πολὺ διαφορετικὴ ὄψη καὶ σύσταση. Λείπουν ἐδῶ τὰ πολὺ ἔντονα καὶ συνεχούμενα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχῆς («Βικάκη») καὶ τοῦ ἄλλου τμήματος πρὸς τὸ τέλος τῆς χαράδρας. Τὸ τμῆμα αὐτὸ ποὺ ἀναλο-

Ὁ Βίκος (Βικάκης) ἀπὸ τὸ Ροντσοβό

γεῖ σὲ 4—5 περίπου χιλιόμετρα τῆς διαδρομῆς (μιὰ ὥρα σχεδόν) χαρακτηρίζεται μὲ τὸ γενικὸ ὄνομα «Ποταμιά» (κάτω ἀπὸ τὸ Κοσκούλι). Σὲ κάποιον παλιὸ ἐπιτελικὸ ἰταλικὸ χάρτη τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ ποταμιοῦ ἦταν σημειωμένο μὲ τὸ ὄνομα «κοιλάδα τῶν μύλων». Γράφεται ἔτσι, γιατὶ στὸ τμῆμα αὐτὸ ἀπὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ὑπῆρχαν ἀπὸ τὴν Κουκουλιώτικη πλευρὰ 4 Κουκουλιώτικοι μύλοι[5]. Στὸ τμῆμα αὐτὸ βρίσκονται καὶ ἰσάριθμα κοντὰ στοὺς μύλους, ποὺ σήμερα μονάχα τὰ ἐρείπιά τους σώζονται, τὰ πιὸ κάτω ἱστορικὰ γεφύρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ τρία πρῶτα εἶναι χαρακτηρισμένα «διατηρητέα» σὰν ἱστορικὰ μνημεῖα Νεώτερων Χρόνων (Κοντοδήμου ἢ Λαζαρίδη, Καλογερικὸ ἢ τοῦ Πλακίδα, Κὺρ Νούτσου ἢ Κόκκορου καὶ Μίτσου).

Ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ (Γεφύρι Μίτσου ἢ Σινίτσι) καὶ μέχρι τὸ τέλος τῆς χαράδρας (Πάπιγκο) ἀνήκει τὸ πιὸ μεγάλο τμῆμα τῆς χαράδρας, ὁ καθαυτὸ Βίκος ποὺ ἡ μεγαλοπρέπειά του τραβάει τὸ μεγαλύτερο θαυμασμὸ ὅλων, ποὺ ἐπισκέπτονται τὸ Ζαγόρι.

Γιὰ τὸ τμῆμα τῆς χαράδρας ποὺ ἔχει, καθὼς σημειώθηκε πιὸ πάνω, τὸ χαρακτηριστικὸ ὄνομα «Βικάκης», δὲ δόθηκε καὶ δὲ δίνεται ἀκόμα μεγάλη σημασία, ἂν καὶ ἀπ' αὐτὸ δὲν λείπουν εἰδικότερες θαυμάσιες φυσικὲς καλλονὲς καὶ πολλὰ μικρότερης σημασίας γεωλογικὰ παράξενα φαινόμενα. Ἐπειδὴ τὰ δραχώδικα, ἀποχρημνα καὶ ψηλὰ τοιχώματα ἀπὸ τὸ τμῆμα αὐτὸ δὲν ἔχουν μεγάλο ἀνοιγμα, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ εἶναι πάντοτε σκιασμένο. Οἱ ἡλιακὲς ἀκτίνες δὲν τὸ ὀλέπουν καθόλου ἢ τὸ ὀλέπουν ἐλάχιστα. Κατὰ συνέπεια ἡ χλωρίδα αὐτοῦ τοῦ τμήματος παρουσιάζει κάποια διαφορετικὴ ὑφὴ σχετικὰ μὲ τὴ φυσικὴ ζωὴ τῆς ἄλλης περιοχῆς τῶν ἄλλων τμημάτων τῆς χαράδρας (Β' καὶ Γ') κατὰ τὴν παραπάνω περιγραφή.

Ἐπειδὴ ἀπὸ χρόνια σὰν συνταξιοῦχος καταγίνομαι μὲ ἀσχολίες γύρω ἀπὸ λαογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ θέματα τῆς περιοχῆς τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ εἰδικότερα τοῦ χωριοῦ μου, δὲν ἔχω παραλείψει νὰ ἀσχοληθῶ καὶ μὲ τὴ μελέτη τῶν βοτάνων κατὰ ἐρασιτεχνικὸ βέβαια τρόπο. Μέσα στὴν προσπάθειά μου αὐτὴ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μὴν ξαπλώσω τὴν ἔρευνά μου στὴ βοτανολογικὴ καὶ στὴ χαράδρα τοῦ Βίκου ἀκολουθώντας βέβαια ὅλη τὴ διαδρομή της. Ἔχω κάνει τὴ διαπίστωση πὼς στὸ «Βικάκη» ὑπάρχουν ἀρκετὰ βότανα ποὺ δὲν τὰ βρίσκει κανένας στὰ ἄλλα τμήματα τῆς χαράδρας. Στὸ «Βικάκη» ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα πολλὰ κοινὰ καὶ πολὺ γνωστὰ βότανα, βρῆκα καὶ ἔχω στὴ συλλογή μου καὶ τὰ παρακάτω κάπως σπάνια, κατὰ τὴ γνώμη μου, φυτά:

1. ARIA NIVEA (ROSACEAE)[6]
2. ATRAZENE ALPINA (RANUNCULACEAE)
3. LILIUM CHALCEDONICUM (LILIACEAE)
4. THALICTRUM AQUILEGIFOLIUM (RANUNCULACEAE)

5. Κώστα Π. Λαζαρίδη: «Οἱ Κουκουλιώτικοι μύλοι στὴ χαράδρα τοῦ Βίκου», Γιάννινα 1977.

6. Οἱ σὲ παρένθεση λέξεις φανερώνουν τὴν οἰκογένεια τοῦ φυτοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

5. SCOLOPENDRIUM OFFICINALIS (FUGERES ἢ POLYPODIACEAE)
6. LYSIMACHIA PUNCTATA (PRIMULACEAE)
7. EQUISETUM ARVENSIS (EQUISETACEAE)[7]
8. INULA HELENIUM (COMPOSITEAE)

Γιὰ τὸ τελευταῖο αὐτὸ βότανο ποὺ ἔχει ἐπιστημονικὸ ὄνομα INULA HELENIUM καὶ ποὺ ἀνήκει στὴν οἰκογένεια COMPOSITEAE δίνω μερικὰ περιγραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐξεύρεσής του στὸ «Βικάκη» καὶ τὸν τρόπο ἀναγνώρισης τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἀπόχτησής του, ὥστε νὰ ἔχω ἀντιπρόσωπό του στὴ συλλογή μου καὶ σὰν καλλωπιστικὸ στὸν κῆπο μου. Ἀκόμα τὸ θεωρῶ σημαντικὸ αὐτὸ τὸ βότανο, γιατὶ ἦταν γνωστὸ στοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ συνδέεται μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία. Τὸ φυτὸ αὐτὸ τοῦ «Βικάκη» δὲν εἶναι γνωστὸ στοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ μου, ἀλλὰ καὶ στοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς μὲ λαϊκὸ ὄνομα, ὅπως συμβαίνει μὲ πολλὰ ἄλλα βότανα τῆς περιοχῆς[8].

Σὰν ἐρευνητὴς καὶ μελετητὴς κατὰ τρόπο ἐρασιτεχνικὸ ἀπὸ βοτανικὴ ἄποψη τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μὴ προβῶ σὲ κάποια σχετικὴ ἔρευνα καὶ στὸ «Βικάκη». Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἡ μετάβαση (ἐπίσκεψη) στὸ «Βικάκη» γιὰ ἕναν τέτοιο σκοπὸ δὲν εἶναι καὶ τόσο εὔκολη σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου, ὅπως γιὰ τὰ ἄλλα τμήματα τῆς χαράδρας. Τὴν μετάβαση στὸ «Βικάκη» δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὴν κάνει ὅποτε θέλει. Μπορεῖ κανένας νὰ ἐπιχειρήσει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα μιὰ ὁρισμένη ἐποχὴ τοῦ χρόνου καὶ συγκεκριμένα κατὰ τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ ἢ ἀρχὲς τοῦ φθινόπωρου, ποὺ δὲν ἔχει πιὰ νερὸ τὸ ρέμα τοῦ ποταμοῦ τοῦ Βίκου.

Τὸ ἐμπόδιο καὶ ἡ δυσκολία συνίστανται στὴ στενότητα ποὺ παρουσιάζουν τὰ βραχώδικα τοιχώματα τῆς χαράδρας, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι στὶς ἀρχὲς τοῦ «Βικάκη» γιὰ νὰ προχωρήσουμε ἀπὸ τὴ Μπάγια ἀντίθετα πρὸς τὸ ρέμα τοῦ ποταμιοῦ (πρὸς τὶς πηγές του, ποὺ κατὰ τὸν κ. Βαρζώκα λέγεται «Μπορικό»), ὑπάρχει ἕνα πολὺ στενὸ βαθούλωμα, ποὺ τὸ πλάτος του δὲν θὰ εἶναι περισσότερο ἀπὸ 1 1) 2—2 μέτρα καὶ ποὺ κρατάει νερὸ καὶ λάσπη σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ γιὰ πολλὲς μέρες ὕστερα ἀπὸ τὸν Αὔγουστο. Τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ περιορίζεται (σπάνια ἐξαφανίζεται ὁλοκληρωτικὰ) μὲ τὸ πέρασμα ἀρκετῶν ἡμερῶν ἀπὸ τὸ Σεπτέμβρη, ὁπότε μπορεῖ κανένας νὰ περάσει αὐτὸ

7. Ὁ κ. Κωνστ. Γκανιάτσας ἔχει γράψει πὼς στὸ «Μεγάλο Βίκο» βρῆκε τὸ βότανο ποὺ λέγεται EQUISETUM HIENALE.

8. Κώστα Π. Λαζαρίδη: «Λεξικὸ μὲ τὰ λαϊκὰ ὀνόματα τῶν φυτῶν τῆς βοτανικῆς μου συλλογῆς», «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν 1981.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὸ στενὸ καὶ νὰ μπεῖ στὸν κανονικὸ «Βικάκη», νὰ κάνει τὴ διαδρομή του σ' αὐτόν, νὰ θαυμάσει τὴν ἄγρια ὀμορφιά του, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξερευνήσει αὐτὸ τὸ τμῆμα τῆς χαράδρας ἀπὸ βοτανολογικὴ ἄποψη.

Κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1978, διαπιστώνοντας πὼς εἶχε λιγοστέψει σημαντικὰ τὸ νερὸ τῆς ὄβίρας τοῦ στενοῦ περάσματος, ἀποφάσισα καὶ μπῆκα στὸ «Βικάκη» νὰ κάνω τὴ σχετικὴ διερεύνηση αὐτοῦ τοῦ τμήματος ἀπὸ βοτανολογικὴ ἄποψη. Προχώρησα ἀρκετὰ μέσα στὸ «Βικάκη», ὥσπου ἔφτασα στὸ τμῆμα του, ποὺ ὁρίζεται κάτω ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ρογκοβοῦ, στὴν περιοχὴ τοῦ Τσεπελόβου. Ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τῆς χαράδρας, στὰ κράσπεδα ἀπὸ μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη καὶ ἀνοιχτή, ὄχι πολὺ ὀρθειά, ἀπλιά, ἀπάντησα μιὰ συστάδα ἀπὸ κάμποσα φυτά, ἀρκετὰ μεγάλα στὸ ὕψος (1 μέτρο περίπου), ποὺ εἶχαν ἀπανθίσει καὶ κατὰ τὸ μισὸ τμῆμα ἀπὸ κάθε φυτὸ πρὸς τὴν κορυφή του εἶχε ξηραθεῖ, ἔχοντας στὴν ἄκρη ἀπὸ τὶς κορυφές τους τὰ ξηρὰ λουλούδια τους. Ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω πρὸς τὴ βάση τους εἶχαν τὸ κορμί τους χλωρό, καθὼς καὶ τὰ φύλλα τους, ποὺ ὅσο πήγαιναν πρὸς τὰ κάτω πρὸς τὴ βάση τοῦ φυτοῦ ἦταν μεγαλύτερα καὶ ἐντελῶς χλωρά.

Καθὼς ἔβλεπα τὰ ἐντελῶς πιὰ ξηρὰ λουλούδια τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ, ἐπρόκειτο γιὰ λουλούδια ἀπὸ φυτὸ σύνθετο. Τὸ κεντρικὸ στρογγυλὸ μέρος τοῦ ξηροῦ λουλουδιοῦ, ὅπου εἶναι οἱ στήμονες, εἶχε μέγεθος στὸν κέρμα δεκάδραχμου ἢ εἰκοσάδραχμου. Τὰ πέταλά του, ξηρὰ πιὰ κι αὐτά, πολλὰ καὶ ἀρκετὰ μεγάλα, μὲ χρῶμα ἀπὸ κίτρινο μέχρι σκοῦρο καστανό. Σὲ μένα τότε γεννήθηκε ἡ ἀπορία: Τί χρῶμα εἶχαν αὐτὰ τὰ πέταλα, ὅταν ἦταν χλωρά; κόκκινο, κίτρινο, γαλάζιο, ρόζ ἢ ἄσπρο; Ἔτριψα στὰ δάχτυλά μου χλωρὸ φύλλο καὶ μυρίστηκα. Ἀπὸ τὸ τριμμένο φύλλο ἔνιωσα κάποια ἐλαφρὴ εὐχάριστη μυρωδιά, κάπως ἀλλοιώτικη. Ἔβαλα ἕνα κομματάκι ἀπὸ χλωρὸ φύλλο στὴ γλῶσσα μου. Δὲν ἔνιωσα πίκρα. Ἀντίθετα, μιὰ πολὺ ἐλαφρὴ γλύκα ποὺ δὲν ταίριαζε στὸν κάψιμο ἀπὸ ἐλαφρὸ πικάντικο καὶ ἐλάχιστα μυρωδάτο τσουζούμι. Μυρωδιὰ καὶ γεύση ἀκαθόριστα. Ἔκοψα καὶ πῆρα τότε μαζί μου τόσο ξηρὰ λουλούδια, ὅσο καὶ χλωρά του φύλλα, ἀλλὰ καθὼς εἶναι εὐνόητο, αὐτὰ δὲν στάθηκαν ἱκανὰ νὰ μὲ βοηθήσουν στὸ χωριὸ στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὀνόματος. Οὔτε ἀπὸ κανέναν ἄλλο χωριανό μου ἢ ἡλικιωμένο ἄτομο τῆς περιοχῆς μπόρεσα νὰ πάρω καμμιὰ πληροφορία, γιατὶ τὸ φυτὸ αὐτὸ ἦταν ἄγνωστο σὲ ὅλους. Σκέφτηκα τότε καὶ πῆρα τὴν ἀπόφαση νὰ φροντίσω τὴν ἄλλη χρονιὰ (τὸ καλοκαίρι τοῦ 1979) νὰ πάω στὸ μέρος αὐτὸ τοῦ «Βικάκη» ἀρκετὸ καιρὸ πιὸ νωρίς, ὥστε νὰ μπορέσω νὰ προλάβω κανένα λουλούδι του σὲ χλωρὴ κατάσταση γιὰ νὰ βοηθηθῶ στὴ διευκρίνιση τῶν στοιχείων του. Σὲ στάδιο λοιπὸν ἀναμονῆς γιὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1979.

Κατὰ τὸν ἐπόμενο λοιπὸν Αὔγουστο τοῦ 1979 φρόντισα νὰ ὁρεθῶ στὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ «Βικάκη» ὅσο τὸ δυνατὸν πιὸ γρήγορα, ὥστε νὰ ἰδῶ τὸ παράξενο γιὰ μένα αὐτὸ φυτὸ ἀνθισμένο καὶ σὲ χλωρὴ κατάσταση. Ποιὰ ὅμως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δυσάρεστη ἔκπληξη καὶ πόση στενοχώρια δοκίμασα, ὅταν ἔφτασα στὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ εἶδα μὲ λύπη μου, πὼς τὰ τρυφερὰ μέρη ἀπὸ τὴ συστάδα αὐτῶν τῶν φυτῶν, ὅλα ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω ἀπὸ κάθε βλαστάρι εἶχαν φαγωθεῖ ἀπὸ τὰ Τσεπελοβίτικα γίδια, ποὺ εἶχαν κατεβεῖ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ρογκοβοῦ. Καημιὰ τρυφερὴ κορφὴ δὲν εἶχαν ἀφήσει. Ὑπῆρχαν μόνο τὰ πιὸ χοντρὰ μέρη τοῦ φυτοῦ ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω, δηλαδὴ τὰ κοτσάνια τους. Μὲ στενοχώρησε πολὺ αὐτὴ ἡ ἀποτυχία. Ἀναζήτησα σ' ὅλη τὴ γύρω περιοχὴ γιὰ νὰ δρῶ ἴσως καὶ ἄλλα φυτὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ εἶδος, ἀλλὰ στάθηκε ἀδύνατο. Ἄρχισα νὰ παίρνω τὴν ἀπόφαση νὰ ἐπαναλάβω τὴν προσπάθειά μου καὶ πάλι κατὰ τὸν ἐπόμενο χρόνο, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1980. Σκέφτηκα πὼς μοῦ ἦταν πολὺ δύσκολο, ἂν ὄχι καὶ ὁλοκληρωτικὰ ἀδύνατο, νὰ φτάσω στὸ μέρος ἐκεῖνο κάνοντας τὴ δύσκολη μετάβαση στὸ Ρογκοβὸ καὶ ἀπὸ κεῖ νὰ κατεβῶ μὲ δυσκολία καὶ μεγάλο κίνδυνο στὸ «Βικάκη» νὰ δρῶ τὸ παράξενο αὐτὸ ἄγριο δότανο ἀνθισμένο στὸν κατάλληλο καιρό.

Πάνω στὴν κάπως ἀπελπιστικὴ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ θέση μου, πῆρα τὴν ἀπόφαση νὰ προβῶ στὴν ἑξῆς ἐνέργεια: Σκέφτηκα νὰ προσπαθήσω νὰ πάρω ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ φυτοῦ στὸ χωριὸ καὶ νὰ τὸ φυτέψω στὸν κῆπο μου, ἴσως καὶ πετύχω νὰ ἀποχτήσω κανένα καινούριο φυτό, χωρὶς βέβαια νὰ παραιτηθῶ ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴ σκέψη νὰ ἐπαναλάβω καὶ γιὰ τρίτη χρονιὰ ἐπιτόπια ἐπίσκεψη στὸ «Βικάκη» μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ πάλι νὰ πετύχω τὸ φυτὸ μὲ κατάλληλα λουλούδια γιὰ νὰ διευκολυνθῶ στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ὀνόματός του. Στὸ σακκίδιο, ποὺ ἔπαιρνα σχεδὸν πάντοτε μαζί μου, εἶχα πάντοτε ἕνα πολὺ μικρὸ πρόχειρο σιδεράκι σκαπτικό, χρήσιμο κάποτε στὶς ἐρευνητικές μου δουλειές. Προσπάθησα μ' αὐτό, μὲ πολλὴ δυσκολία βέβαια, νὰ ἀποσπάσω ἀπὸ μιὰ βραχώδικη χαραμάδα ἕνα κοτσάνι ἀπὸ τὸ φυτὸ μὲ ἕνα πολὺ μικρὸ κομμάτι ἀπὸ τὴ ρίζα του. Τὸ πῆρα μαζί μου στὸ χωριὸ καὶ τὸ φύτεψα σὲ μέρος ἀνήλιο, πίσω ἀπὸ τὴν κουζίνα τοῦ σπιτιοῦ μου σὲ κάποια ἄκρη τοῦ κήπου. Ὅλη δὲ τὴ φθινοπωρινὴ περίοδο τὸ πίτιζα ὡσότου ἔπιασαν οἱ βροχές. Περίμενα τὴν ἄνοιξη νὰ ἰδῶ τὸ ἀποτέλεσμα, ὄχι βέβαια μὲ βάσιμη ἐλπίδα ἐπιτυχίας στὴν προσπάθειά μου αὐτή. Κατὰ τὴν ἐπόμενη ἄνοιξη τοῦ 1980 ἄρχισα νὰ ἐπισκέπτομαι τὸ μέρος ποὺ εἶχα φυτέψει τὸ κοτσάνι μὲ τὸ κομμάτι τῆς ρίζας. Μὲ μεγάλη μου χαρὰ διαπίστωσα κάποιο Ἀπριλιάτικο πρωϊνὸ νὰ ἀναφαίνεται ἕνα νεαρὸ φυτὸ μὲ παράξενα φυλλαράκια, δεῖγμα πιὰ θετικὸ πὼς θὰ εἶχα στὴ διάθεσή μου σὲ λίγο καιρὸ ὁλόκληρο τὸ φυτὸ μὲ μεγάλη δὲ πιθανότητα καὶ λουλούδια. Τὸ φυτὸ ὅλο καὶ δυνάμωνε καὶ μεγάλωνε κατὰ τοὺς ἀνοιξιάτικους μῆνες, ἔφτασε στὸ ὕψος περίπου ἑνὸς μέτρου, ὥσπου κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου ἀναφάνηκαν στὴν κορυφή του 3 - 4 μπουμπούκια. Κατὰ τὸν Ἰούλιο δὲ ὁ κῆπος εἶχε στολιστεῖ πιὰ μὲ ἕνα θαυμάσιο φυτό, στὸ ὁποῖο βρίσκονταν ἀνθισμένα πολὺ ὄμορφα λουλούδια, σὲ σχῆμα μεγάλης μαργαρίτας, κίτρινα, ἀρκετὰ μεγάλα ποὺ φάνταζαν χαριτωμένα ἀνάμεσα στὸ βαθὺ πράσινο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ πυκνὸ φύλλωμα τοῦ παράξενου αὐτοῦ φυτοῦ.

Ἔτσι κατόρθωσα νὰ ἔχω στὴ διάθεσή μου καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ὄνομά του, ποὺ κατὰ τὰ εἰδικὰ συγγράμματα τοῦ Γάλλου βοτανολόγου GASTON BONNIER εἶναι INULA HELENIUM. Ἀπὸ τότε πλουτίζει καὶ αὐτὸ τὴν ἐρασιτεχνική μου βοτανικὴ συλλογή. Πρόκειται γιὰ φυτὸ δικοτυλήδονο ποὺ ἀνήκει στὴ μεγάλη βοτανικὴ οἰκογένεια COMPOSITEAE καὶ στὸ γένος αὐτῆς τῆς οἰκογένειας INULA. Ὡς τότε ἀπὸ τὸ γένος αὐτὸ εἶχα στὴν ἐρασιτεχνική μου

INULA HELENIUM
Τὰ λουλούδια του ποὺ σχηματίστηκαν ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς ὄμορφης Ἑλένης.

INULA HELENIUM
Φυτὸ ἀνθισμένο

συλλογὴ τὰ ἑξῆς πέντε εἴδη: 1) INULA CONYZA 2) INULA SAXATILIS 3) INULA DYSENTERICA 4) INULA HELENIO·I·DES καὶ 5) INULA SPIRAEIFOLIA. Οἱ προσδιορισμοὶ πάντοτε κατὰ τὸ Γάλλο βοτανολόγο GASTON BONNIER. Ἀπὸ τότε προστέθηκε καὶ ἕκτο εἶδος INULA HELENIUM, γιὰ τὸ ὁποῖο θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ προσθέσω ἐδῶ καὶ μερικότερα εἰδικὰ στοιχεῖα γι' αὐτό, σχετικὰ μὲ τὶς ἰδιότητές του καὶ τὴ χρησιμοποίησή του κατὰ διάφορους συγγραφεῖς στὴ φαρμακευτικὴ καὶ ζαχαροπλαστική, καθὼς καὶ τὴν ἀναφορά του στὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία (προέλευση τῆς ὀνομασίας του: HELENIUM).

Ὅταν τὸ φυτὸ πρόκοψε στὸν κῆπο μου καὶ εἶχα ἀπ' αὐτὸ τὰ πρῶτα λουλούδια του, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ μπόρεσα νὰ κάνω τὴ διαπίστωση τοῦ ἐπι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στημονικοῦ του ὀνόματος, παρατήρησα πὼς ὁ GASTON BONNIER σημειώνει γι' αὐτὸ μὲ συνταμία καὶ μερικὲς ἰδιότητές του, ἤτοι ὅτι αὐτὸ χρησιμοποιεῖται στὴ φαρμακοποιΐα, στὴ ζαχαροπλαστική, τὴν ἀρωματοποιΐα, καθὼς καὶ γιὰ καλλωπιστικοὺς σκοπούς.

Ἂν καὶ ἐγὼ δὲν καταγίνομαι μὲ τὴ χρησιμότητα τῶν βοτάνων γιὰ θεραπευτικοὺς σκοπούς, γιατὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶναι ξένο πρὸς τὶς δικές μου ἐπιδιώξεις, μ' ἄλλα ταῦτα, μιὰ ποὺ εἶχα πιὰ διαπιστώσει τὸ ἐπιστημονικό του ὄνομα, παρατήρησα πὼς διάφορα ἑλληνικὰ καὶ ξένα συγγράμματα ἀποδίνουν σ' αὐτὸ σημαντικὲς φαρμακευτικὲς ἰδιότητες. Καθὼς σημείωσα καὶ πιὸ πάνω, δὲν μπόρεσα νὰ διαπιστώσω μὲ θετικότητα ἂν αὐτὸ εἶναι πουθενὰ γνωστὸ στὸ Ζαγόρι μὲ ἰδιαίτερο λαϊκὸ ὄνομα. Πιθανὸν καὶ νὰ εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστο. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν ἔγινε ἀπὸ μένα εἰδικότερη ἔρευνα.

Ἀφοῦ ὅμως ἔχω προβεῖ σὲ σύντομη περιγραφὴ τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ, σκόπιμο θεωρῶ νὰ παραθέσω κάπως περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὶς ἰδιότητες καὶ τὰ γνωρίσματά του. Παίρνω μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα:

Ὁ κ. Κωνστ. Γκανιάτσας σημειώνει γι' αὐτὸ τὰ ἑξῆς[9]: «INULA HELENIUM, Ἴνουλα ἡ Ἑλένιος: Φυτὸν μὲ φαρμακευτικὴν ρίζαν φυόμενον εἰς δασοσκεπεῖς τόπους καὶ εἰς ὑγρὰ λειβάδια τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου».

Ὁ Ἔμμαν. Ἀνάστης[10] πέρα ἀπὸ πολλὰ ἄλλα, σημειώνει καὶ τοῦτα: «Φυτὸ ποώδες, πολύχρονο, φαρμακευτικὸ καὶ ἀνθοκομικό... Ἄνθη μεγάλα καὶ κίτρινα 8 πόντων διαμέτρου, μοναχικὰ ἢ κατὰ κορύμβους... Βρίσκεται αὐτοφυὲς στὴν Ἑλλάδα σποραδικά. Καλλιεργεῖται στὴν Ὁλλανδία, Ἀγγλία καὶ Ἑλβετία... Εἶναι μαλακτικό, διουρητικό, ἀποχρεμπτικό, ἐμμηναγωγό...». Ὁ συγγραφέας αὐτὸς δίνει καὶ ὁδηγίες γιὰ τὸν πολλαπλασιασμὸ καὶ τὴν καλλιέργειά του.

Γιὰ τὴ σημασία αὐτοῦ ποῦ φυτοῦ ποὺ ἦταν γνωστὸ στὴν ἀρχαία ἐποχή, ὁ Ἔλμουτ Μπάουμαν γράφει τὰ ἑξῆς[11]: «Ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ βότανα τοῦ Χείρωνα[12] εἶναι καὶ τὸ «πάνακες Χειρώνιον» τοῦ Θεοφράστου, ποὺ μποροῦμε ἴσως νὰ ταυτίσουμε μὲ τὸ φυτὸ τῶν Θεσσαλικῶν βασῶν INULA HELENIUM. Αὐτὸ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἱπποκράτη σὰν τονωτικό, διεγερ-

9. Κ. Γκανιάτσα: «Συστηματικὴ Βοτανική», Παραδόσεις.

10. Ἔμμαν. Ἀνάστη: «Φαρμακευτικὰ βότανα τῆς Ἑλλάδος» σελ. 169 Γ' Ἔκδ. Ἀθήνα 1976.

11. Ἔλμουτ Μπάουμαν (Μετάφρ. Πέτρου Μπρούσαλη): «Ἡ Ἑλληνικὴ χλωρίδα στὸ μύθο, στὴν τέχνη, στὴ λογοτεχνία», σελ. 73, Ἀθήνα 1984.

12. Χείρωνας: Ἕνας ἀπὸ τοὺς Κένταυρους ποὺ κατοικοῦσε στοὺς πρόποδες τοῦ Πηλίου. Χαρακτηρίζεται σὰν ἱκανότατος γιατρὸς καὶ συγγραφέας ἰατρικοῦ βιβλίου, τῆς «Χειρωνίδος βίβλου». Δάσκαλος σειρᾶς ἡρώων (Ἀχιλλέα, Ἀπόλλωνα, Ἰάσονα κλπ.). Βλέπε: Νέα Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια Χάρη Πάτση, τόμος 22.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τικό, ἐμμηναγωγό καὶ γιὰ τὰ νοσήματα τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος. Μιὰ «Χειρώνεια ρίζα» ποὺ πρέπει νὰ ἦταν τὸ ἴδιο φυτό, χρησιμοποιόταν καὶ ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιό. Παράδοση λέει πὼς τὸ «Ἑλένιον» δημιουργήθηκε ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς Ἑλένης, ποὺ θρηνοῦσε τὸ χαμὸ τοῦ πηδαλιούχου της Κανωπέα, ὅταν τὴν ὁδηγοῦσε μαζὶ μὲ τὸν Μενέλαο στὴν Αἴγυπτο, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας».

Καὶ ὁ Δημ. Καδδάς[13] σημειώνει ἀρκετὰ γιὰ τὸ φυτὸ αὐτὸ καὶ καταλήγει ἔτσι: «...Ἁπανταχοῦ αὐτοφυὲς εἰς διαφόρους θέσεις καὶ εἰς ὑγρὰ λιβάδια τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Πιθανῶς εἰς τὸ εἶδος τοῦτο νὰ ἀναφέρεται τὸ κατὰ τὰ μυθευόμενα, ἐκ τῶν δακρύων τῆς ὡραίας Ἑλένης φυτρῶσαν Ἑλένιον καὶ πάνακες τὸ Χειρώνειον τοῦ Θεοφράστου, καθὼς καὶ τὸ Ἑλένιον τοῦ Διοσκουρίδου, ὅπερ Ρωμαῖοι «ἐνουλα καμπάνα» ἐκάλουν καὶ ἔχει: «ρίζαν μεγάλην εὐώδη.... γίνεται δὲ ἐν ὀρεινοῖς καὶ σκιεροῖς τόποις».

Ὕστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω θεώρησα σωστὸ νὰ κάνω τὴν περιγραφὴ αὐτοῦ καὶ νὰ τὴ φέρω στὴ δημοσιότητα, ἀφοῦ αὐτό, καθὼς σημειώνουν οἱ εἰδικοὶ βρίσκεται «σποραδικὰ» στὴν Ἑλλάδα. Δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ τὸ χαρακτηρίσω ἐγὼ σχετικὰ μὲ τὶς θεραπευτικὲς καὶ ἄλλες ἰδιότητές του. Γιὰ μένα, σὰν ἐρασιτέχνη βοτανολόγο, μοῦ ἀρκεῖ ἡ εὐχαρίστηση ποὺ τὸ ἔχω περιλάβει στὴ συλλογή μου καὶ ἡ χαρὰ ποὺ νοιώθω κατὰ τὸν Ἰούλιο μήνα ἀπὸ τὰ θριαμβευτικὰ λουλούδια του ποὺ στολίζουν τὸν κῆπο μου. Ὁ τρόπος τῆς ἀπόκτησής του ἀπὸ μένα μὲ ὁδήγησε στὴ διαπίστωση πὼς σίγουρα πολλαπλασιάζεται μὲ κομμάτι ρίζας. Διαπίστωσα πὼς πολλαπλασιάζεται καὶ μὲ σπόρο, ἀλλὰ δὲν ἀγαπάει πολὺ τὸ καλλιεργημένο χῶμα. Ἀρέσκεται νὰ φυτρώνει στὶς χαραμάδες ἀπὸ τοὺς τοίχους καὶ ἀνάμεσα στὶς πέτρες.

Ἐπειδὴ γιὰ τὰ τέτοιου εἴδους παράξενα καὶ σποραδικὰ ἢ καὶ σπάνια φυτὰ οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες καταρτίζουν χάρτες τῆς πατρίδας μας ἀναγράφοντας τὰ μέρη ὅπου αὐτὰ βρίσκονται, ἂν οἱ ἐπιστήμονες βοτανολόγοι τὸ βρίσκουν χρήσιμο, ἂς σημειώνουν σ' αὐτοὺς πὼς αὐτὸ τὸ φυτὸ βρίσκεται καὶ στὸ «Βικάκη» τοῦ Ζαγοριοῦ, ἂν, δέβαια, ὡς τώρα δὲν τὸ ἔχουν βρεῖ καὶ δὲν τὸ ἔχουν σημειώσει. Δὲν θέλω δηλαδὴ μ' αὐτὸ ποὺ γράφω ἐδῶ νὰ νομιστεῖ πὼς ἐπιδιώκω νὰ θεωρηθῶ ἐφευρέτης. Ἐγὼ σημειώνω πὼς μονάχα στὸ «Βικάκη» συνάντησα INULA HELENIUM καὶ ὄχι σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ Ζαγοριοῦ.

Ἐπειδὴ τελικὰ διατηρῶ τὴ γνώμη πὼς στὸ «Βικάκη» ὑπάρχουν σὲ αὐτοφυὴ κατάσταση καὶ ἄλλα εἴδη ἀπὸ βότανα ἴσως παράξενα ἢ καὶ σπάνια, γιὰ τοῦτο καὶ σημειώνω πὼς ὁ «Βικάκης» χρειάζεται κάποια εἰδικότερη ἐξερεύνηση ἀπὸ ἄποψη βοτανολογική.

13. Δ. Καδδάς: «Εἰκονογραφημένον Βοτανικὸν - Φυτολογικὸν Λεξικόν» τ. Δ' σελ. 1678—1679, Ἀθῆναι 1956.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΔΗΜ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Ο ΧΙΟΝΑΔΙΤΗΣ ΑΓΙΟΓΡΑΦΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ὁ ἁγιογράφος «Μιχάλης ὁ Χιωναδίτης», ὅπως ὑπογράφεται στὸ προτελευταῖο χρονολογικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του ποὺ ἀποτελεῖ κατὰ κύριο λόγο καὶ τὸ θέμα τῆς παρούσας ἐργασίας, τὸ καθολικὸ ὄηλ. τῆς μονῆς Ἁγίου Ἀθανασίου πάνω ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἠλία Καστοριᾶς, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς τοιχογράφους ποὺ ἀνέδειξαν κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰ. οἱ Χιονάδες, τὸ παραμεθόριο αὐτὸ χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων ποὺ κατὰ τὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1981 ἀριθμοῦσε μόλις 72 κατοίκους.

Οἱ ἄλλοι δύο εἶναι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, συνεργάτες σὲ πολλὲς περιπτώσεις τοῦ Μιχαήλ. Λίγο προγενέστερος ἀπὸ αὐτοὺς ὑπῆρξε ὁ ἁγιογράφος Κώνστας τοῦ ὁποίου ὅμως σώζονται μόνο φορητὲς εἰκόνες, ὅπως μιὰ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ 1747 στὴν ἐκκλησία τῆς Κοιμήσης τῆς Θεοτόκου στὴ γειτονικὴ τῆς γενέτειρά του Βούρμπιανη[1], μιὰ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου τοῦ 1755 στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Χιονάδων ὅπου ὁ καλλιτέχνης ὑπογράφει σὰν Θεοδοσίου Κώνστας, μὲ τὸ ἴδιο δὲ ὄνομα ἀναφέρεται καὶ σὲ ἰδιωτικὸ ἔγγραφο τοῦ 1764[2] καὶ τέλος οἱ δεσποτικὲς εἰκόνες τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, τῆς Παναγίας, τοῦ Σωτῆρα καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου, ὅλες τοῦ 1755, στὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελίστριας στὸ χωριὸ Λακκώματα τοῦ νομοῦ Καστοριᾶς.

Φαίνεται ὅτι καὶ ὁ Μιχαὴλ ξεκίνησε σὰν ἁγιογράφος φορητῶν εἰκόνων γιατὶ τὸ 1764 μνημονεύεται στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου Βυθοῦ Βοτου Κοζάνης:

«Διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου Μιχαὴλ ἐκ κώμης Χιωνάδες / Δεισις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Θεοδώρου 1764»[3].

Ἡ ἀκριβέστερη διατύπωση θὰ ὁδηγοῦσε στὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν γιὸς κάποιου Μιχαὴλ ἄρα ἀδελφὸς τοῦ ἁγιογράφου Μιχαὴλ ποὺ σὲ τρεῖς

---

1. Φοίβου Λαμπίνου, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μέχρι τὸ 1821, Ἀθήνα 1979, σ. 143.
2. Φοίβου Λαμπίνου, ὅ.π., σ. 86.
3. Μιχαὴλ Καλιαβέρη, «Ἐνθυμήσεις καὶ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία», Πτολεμαΐς, τόμος «Ἐπαρχιακῆς φωνῆς» 1940, σ. 40.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιπτώσεις, όπως θά δοῦμε πιό κάτω, ὑπογράφει σάν «Μιχαήλ Μ̓χαήλ».

Τό σκεπτικό όμως αὐτό προσαρμόζει στό ὅτι στά ἀμέσως προηγούμενα χρονολογικά ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου, καθώς καί σ' ἕνα ἑπόμενο, αὐτός ὑπογράφει χωρίς πατρώνυμο: στήν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου στό ναό τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στό χωριό Μοναστήρι τῆς Κόνιτσας ἀναγράφεται::

«*Δηά χηρός κωνσταντίνου ἐκ κόμης χηονιάδες 1760*»[4]

Στήν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Πρόδρομου στό τέμπλο τῆς ἐκκλησίας τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Αὐγερινοῦ Βόλου Κοζάνης εἶναι γραμμένο:

«*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ... διά χειρός Κωνσταντίνου αψξγ ἐκ κώμης Χιονιάδες*» (= 1763)[5]

Καί στήν εἰκόνα τῆς Παναγίας πού προέρχεται ἀπό τήν γειτονκή τῆς Βήσσανης καί διαλυμένη σήμερα Μονή Ἱεροχίου, φυλάγεται δέ στό ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Βήσσανης, διαβάζουμε:

«*διά χειρός Κωνσταντίνου ἐκ χορίου Χηονάδες 1770*»[4]

Ἄρα τήν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου Βυθοῦ φιλοτέχνησαν μαζί ὁ Κωνσταντίνος καί ὁ Μιχαήλ[6].

Ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου μποροῦν νά θεωρηθοῦν καί οἱ σύγχρονες μέ τήν εἰκόνα τοῦ Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου τοῦ τέμπλου τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Αὐγερινοῦ: Εἰκόνα τῆς Παναγίας μέ τήν ἐπιγραφή:

«*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Καλλινίκου μοναχοῦ ἐκ κώμης Κωσιάντοικου*[7] *1763*»[5]

Εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μέ τήν ἐπιγραφή:

«*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δημητρίου Πούλιου 1763*»[5]

Καί μιά ἀκόμα εἰκόνα στήν ὁποία ἀναγράφεται::

«*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Παπαθεοδώρου αψξγ*»[5] (= 1763)

Ἔργα ἐπίσης τοῦ Κωνσταντίνου εἶναι μιά εἰκόνα τοῦ 1767 πού φυλάγεται στό ναό τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Πενταλόφου Βόλου, καί ἡ εἰκόνα τοῦ Σωτῆρα τοῦ 1769 πού βρισκόταν στό τέμπλο τοῦ καθολικοῦ τῆς κατεστραμμένης σήμερα μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδας Πύργου Κόνιτσας.

Μετά τό 1770 δέν σώζονται φορητές εἰκόνες τοῦ Κωνσταντίνου γιατί ἀφιερώθηκε ὅπως φαίνεται στήν ἱστόρηση ἐκκλησιῶν, στό πρῶτο δέ ἔργο του πού εἶναι τό καθολικό τῆς μονῆς Ἄβελ κοντά στή Βήσσανη, εἶχε γιά συνεργάτη τόν συγχωριανό του Μιχαήλ. Στόν κυρίως ναό τοῦ καθολικοῦ αὐτοῦ, στό

4. Γ. Παΐσίου, Ἁγιογραφία καί ἁγιογράφοι Χιονιάδων, «Ἠπειρωτική Ἑστία» 10(1961).

5. Μιχαήλ Καλλινδέρη, ὅ.π., σ. 43.

6. Τῆς ἴδιας γνώμης εἶναι καί ὁ Φ. Λαμπίνος (ὅ.π., σσ. 141, 167).

7. Πρόκειται γιά τήν παλιά ὀνομασία τοῦ Αὐγερινοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὑπέρθυρο τῆς εἰσόδου ἀπὸ τὸν πρόναο, ὑπάρχει ἡ ἑξῆς μεγαλογράμματη κτητορικὴ ἐπιγραφή:

«*Ἀνηγέρθι ἐκ βάθρου κε ὑποριθη ὁ θῆος κε πάνσεπτος ναὸς τῆς ηπεραγίας ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θ(εοτό)κου κε αϋπαρθένου Μαρίας, Ἀβελη ὀνόματη, ἀρχιερατεύοντος κ(υρο)ῦ κ(υρο)ῦ Παϋσίου*[8] *κε διὰ συνδρομῆς Νικοδήμου ὑερομονάχου ηγουμένου, Σεραφὶμ ἱερομονάχου, Ἀνθίμου ἱερομονάχου, Θεοφάνη ἱερομονάχου κε διὰ ἐξώδου Λεονησίου ὑερομονάχου τοῦ ποτε ἡγουμένου· διὰ χιρὸς Κονσταντήνου Μιχαὴλ Μηχαὶλ ἐκ (κ)όμης Χ[ιονά]δους*» καὶ μὲ μικρὰ γράμματα «*κατὰ τῷ 1770 ἰουνίου 25*».

Τέσσερα χρόνια ἀργότερα οἱ δύο Χιοναδίτες ἔρχονται στὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ ἱστοροῦν τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου Πενταλόφου Βοΐου ὅπου πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸν κυρίως ναὸ διαβάζουμε:

«*Ἀνιστορήθει κε ἐκαλλοπίσθη ὁ θεῖος κε / πάνσεπτος οὗτος οἶκος τοῦ ἐν ἁγίεις πατρὸς ἡμῶν / ἀρχιεπισκόπου Ἀχιλίου Λαρίσσις ἀρχιερατεύ/οντος τοῦ πανιερωτάτου κε λογιωτάτου κυρίου κιρίου / Κυρίλλου*[9] *Σισανίου εὐημερε(ύ)ο(ν)τος Ἰω(άννου) ἱερέος, Κωνσταντίνου / ἱερίος, Κωνσταν(τί)νου ἱερέος κε παπαϊω(άννου) Τζούκου ἐπιτροπεύον/τος Κώνστα Τζουφίκα κε διὰ χειρὸς Κωνσταντήνου κε Μιχαὴλ / Μιχαὴλ ἐκ χόρας Χιονιάδες ἐν ἔτι σωτηρίο / 1774*»[10].

Τὴν τελευταία χρονολογία οἱ Μ. Καλινδέρης καὶ Φ. Λαμπῖνος ἀναφέρουν σὰν 1779, ἐσφαλμένα ὅμως, γιατὶ τὴ χρονιὰ αὐτὴ οἱ δυὸ συνεργάτες Κωνσταντῖνος καὶ Μιχαὴλ βρισκόταν στὴ Θεσσαλία καὶ τοιχογραφοῦσαν μαζὶ μὲ τὸν συμπατριώτη τους Ἰωάννη τὸν Ἅγιο Γεώργιο Ὀξύνειας Καλαμπάκας, ὅπου πάνω ἀπὸ τὴ νότια εἴσοδο ἀναγράφεται:

«*Ἀνιστορίθη καὶ ἐκαλλωπίσθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Σταγῶν κ(υρ)οῦ Παρθενίου*[11] *καὶ ἐπιτροπεύοντος Δημητρίου*

---

8. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Βελλᾶς Παΐσιο (1762—1778 ἢ 1786) (πρεσβύτερου Διονυσίου Δ. Τάτση, Ἡ ἱερὰ Μονὴ Στομίου Κόνιτσας, Ἰωάννινα 1980 σ. 18 καὶ 21 καὶ Φώτη Οἰκονόμου, Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἠπείρου, Ἀθήνα 1982 σ. 44).

9. (1769—1792). (Μητροπολίτη πρώην Ἀθηνῶν Βασιλείου Ἀτέση, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, Ἀθήνα 1975 σ. 214).

10. Τριαντάφυλλου Παπαζήση, Κτητορικὲς ἐπιγραφὲς σὲ ἐκκλησιὲς καὶ μοναστήρια τοῦ νομοῦ Κοζάνης, «Μακεδονικὴ Ζωή», τεῦχος 217 σ. 41. Τὴν ἐπιγραφὴ ἔχει σημειώσει καὶ ὁ Μ. Καλινδέρης (ὅ.π. σ. 36) ἀλλιπῆ ὅμως.

11. Σύμφωνα μὲ τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τοῦ Β. Ἀτέση (ὅ.π. σ. 264), ἀρχιεράτευσε κατὰ τὴν περίοδο 1766 1781, μνημονευόταν ὅμως ἤδη ἀπὸ τὸ 1764 στὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Βασιλικῆς Καλαμπάκας ποὺ δὲν σώζεται δυστυχῶς λόγω ἀνακαίνισης τῆς ἐκκλησίας. Τὸ 1766 ἀναφέρεται στὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ παρεκκλησιοῦ τῶν Ἁγίων Πάντων στὴν παλιὰ μητρόπολη Καλαμπάκας καὶ τὴν ἴδια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ιερέως ἐφημερεύοντος Ἰωάννου ιερέως, Νικολάου ιερέως, Ρίζοῦ ιερέως, Γεωργίου ιερέως καὶ διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου καὶ Μιχαὴλ Μιχαὴλ καὶ Ἰωάννη ἐκ χόρας Χιονάδες ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1779 Μαΐου 4».

Ἀνακριβῶς ἐπίσης ὁ Φ. Λαμπίνος ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος τοιχογράφησε τὸ 1774 τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Ἁγίου Δημητρίου κοντὰ στὸ χωριὸ Βλάστη Ἐορδαίας Κοζάνης, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι τὴ χρονιὰ αὐτὴ ὁ Κωνσταντῖνος ἐργαζόταν στὸν Ἅγιο Ἀχίλλειο Πενταλόφου ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι στὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου δὲν ἀναφέρεται ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ Κωνσταντίνου, ἀντίθετα μὲ τὴ συνήθειά του νὰ μνημονεύει σ' ὅλα τὰ ἔργα του τὸ χωριό του, τοὺς Χιονάδες.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωση τῆς ἁγιογράφησης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ὀξύνειας, φαίνεται ὅτι ἔληξε ἡ συνεργασία τῶν τριῶν συντοπιτῶν Κωνσταντίνου, Ἰωάννη καὶ Μιχαὴλ καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος δὲν ἀναφέρεται πλέον πουθενὰ ἴσως γιατὶ σταμάτησε νὰ δουλεύει ἢ γιατὶ πέθανε, ὁ Ἰωάννης ὅμως ἴσως νὰ ταυτίζεται μὲ κάποιο συνώνυμο καὶ σύγχρονό του ποὺ τὸ 1785 ζωγράφισε τὴ φορητὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας στὴν ἐκκλησιὰ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὸ χωριὸ Λούβρη Βοΐου[12] ἂν καὶ δὲν προκύπτει κάτι τέτοιο ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ ἔχει δημοσιεύσει ὁ Μ. Καλινδέρης[13]:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Κόιζο Χατζι χαρα Ἰωάνι 1788»

Τὸ 1785 ὁ Μιχαὴλ τοιχογραφεῖ τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου κοντὰ στὸ χωριὸ Ἅγιος Ἥλιας Καστοριᾶς μὲ τὴ συνεργασία καὶ τοῦ Ἐπταχωρίτη Δημητρίου ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐξῆς μεγαλογράμματη κτητορικὴ ἐπιγραφὴ στὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ:

«Ἱστορίθει ὁ παρὼν θεῖος κε ἱερὸς ναὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανα/σίου τοῦ μεγάλου ἀρχιεραιείοντος τοῦ πανιερωτάτου κε λωγιωτάτου / ἁγίου Καστορίας κυρίου Γεναδίου[14] *δι' ἐξώδων τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου πα/πακυρανανίου κε ἡγουμένου διὰ χειρῶν Δημητρίου Μπορμπουτζιώτου*[15] *κε Μιχάλη / Χιωναδίτου 1785»*[16].

χρονιὰ στοὺς ἁγίους Ἀποστόλους Σαρακήνας Καλαμπάκας (Τριανταφύλλου Δ. Παπαζήση, Ἐκκλησιὲς καὶ μοναστήρια στὰ Χάσια καὶ Ἀντιχάσια, «Θεσσαλικὰ Χρονικὰ» τόμ. 15 σ. 194).

12. Φ. Λαμπίνου, ὅ.π. σ. 104.

13. ὅ.π., σ. 44.

14. Ὁ μητροπολίτης αὐτὸς ἀρχιεράτευσε κατὰ τὸν Βασίλειο Ἀτέση (ὅ.π. σ. 113) κατὰ τὴν περίοδο 1773—1797. Σὲ ἐπιτύμβια ὅμως πλάκα ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Κοίμησης Θεοτόκου Καστοριᾶς καὶ ποὺ ὁ Α. Ὀρλάνδος (Βυζαντινὰ μνημεῖα Καστοριᾶς στὸ «Ἀρχεῖο Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος», τόμ. Δ' σ. 184) θεωρεῖ ὅτι προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Γενναδίου, ἀναγράφεται ἡ χρονολογία 1793.

15. Τὸ Βουρβουτσίκο εἶναι τὸ σημερινὸ Ἐπταχώρι Καστοριᾶς.

16. Ὁ τελευταῖος στίχος μικρογράμματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ Μιχαὴλ καὶ Δημήτριος φιλατέχνησαν καὶ τὶς τοιχογραφίες τοῦ νάρθηκα ὅπου πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο πρὸς τὸν κυρίως ναὸ ἀνέγραψαν:

«*Ἱστορίθει κε ἐκαλοπήσθει*[17] *καὶ οὗτος ὁ παρὸν νάρ/θηξ διὰ συνδρομεῖς ται καὶ ἐξώδων τοῦ παν/σοιωτάτῳ κυρίῳ Παπακυριακώβῳ Λουψιώτου*[18] */ ἐπὶ ἔτους 1785*».

Ὁ Παπακυριάκωβος καὶ ὁ ἡγούμενος Παπακυρανανίας ποὺ δαπάνησαν γιὰ νὰ τοιχογραφηθοῦν ἀντίστοιχα ὁ νάρθηκας καὶ ὁ κυρίως ναὸς παραστάθηκαν ὁλόσωμοι ἀπὸ τοὺς ἁγιογράφους τοῦ καθολικοῦ στὴ ΝΔ γωνιὰ τοῦ νάρθηκα. Στὸ δυτικὸ δηλ. ἄκρο τοῦ ἐσωρράχιου τοῦ νότιου τόξου εἰκονίζεται ὁ «Ἀνανίας ὁ ἱερομόναχος» καὶ στὸ νότιο ἄκρο τοῦ ἐσωρράχιου τοῦ δυτικοῦ τόξου «*Ἰάκωβος / ὅπου ἐπλείρω/σε κ(αὶ) ἱστορήθει / ὁ νάρθηκας*»[19].

Πάνω ἀπὸ τὸν Ἀνανία, στὸ νότιο τόξο, ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Λοῦπος, ψηλότερα ἕνας κατεστραμμένος ἅγιος καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Α ἄλλος κατεστραμμένος, πιὸ κάτω ὁλόσωμος Ἑρμογένης καὶ χαμηλότερα «*Σιμε/ὼν / ὁ συλίτης*»[16].

Στὸ νότιο τύμπανο ἀνοίγεται ἡ θύρα εἰσόδου στὸ ναὸ πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία στὸ ἐξωτερικὸ ὑπάρχει τοιχογραφία τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου μέσα σὲ κόγχη.

Στὸ ἐσωτερικὸ εἰκονίζονται ὁλόσωμοι ἀπὸ Α πρὸς Δ ὁ Προφήτης Ἠλίας ποὺ κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«*Ζῆ Κύρι(ος) / ὁ Θεὸς τὸν / δηνάμε/ον ὁ Θεὸς / τοῦ Ι(σραήλ)*» (Βασ. Γ΄, 17, 1) καὶ κατόπιν «*Ἰάκωβος / ὁ ἀδελ/φόθεος*»[20], Μαρίνα, πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο ἕνα ἑξαπτέρυγο καὶ δεξιὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο ὁ Ἅγιος Παχώμιος καὶ ὁ ἁδὰς Ζωσιμᾶς ποὺ μεταλαμβάνει τὴν Ὁσία Μαρία τὴν Αἰγυπτία.

Ψηλότερα σὲ στηθάρια οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ τοὺς Ο΄ Ἀρίσταρχος, Μᾶρκος, Γάϊος, «Ἑρμῆς», «Ἀσή(γ)κριτος», Ἀπολλώς, Κηφᾶς καὶ Κλήμης.

Πιὸ πάνω τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ μετὰ ἀπὸ ἕνα παράθυρο ὁ Διάκονος Λαυρέντιος.

Πάνω ἀπὸ τὸν Παπαϊάκωβο, στὸ δυτικὸ τόξο, ἔχουμε ὁλόσωμους Προφῆτες, δηλ. τὸν Δανιὴλ στὸ εἰλητάριο τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται:

«*Ἐθεώρουν ἕως ὅτου οἱ / θρόνοι ἐτέθησαν*» (Δανιὴλ 7,9)

Ψηλότερα τὸν Μαλαχία στὸ εἰλητάριο τοῦ ὁποίου διαβάζουμε:

«*Ἰδοὺ ἡ/μέρα ἔρ/χεται / καιομέ/νη ὡς κλί/βανος*» (Μαλαχ. 4, 1)

Καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Β τὸν Ἡσαΐα ποὺ κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴ ποὺ συναντῶ γιὰ πρώτη φορά:

---

17. Προσφιλὴς στὸν Μιχαὴλ φράση μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζουν καὶ οἱ κτιτορικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου Πενταλόφου καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ὀξύνειας.

18. Ἀπὸ τὸ Λείψιο δηλ. Κυδωνιῶν Γρεβενῶν.

19. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι μικρογράμματοι.

20. Οἱ δυὸ τελευταῖοι στίχοι μικρογράμματοι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«*Κύριος / εἰς κρή/σιν εἴξει / μετὰ / τῶν πρεσ/βυτέρων*» (Ἠσαΐας 3,14)

Πιὸ κάτω τὸν Ἰωὴλ στὸ εἰλητάριο τοῦ ὁποίου εἶναι γραμμένο:

«*Ἐξεγει/ρέσθωσ/αν κε ἀν/αβαινέ/τωσαν / πάντα τὰ / ἔθνη*»[20] (Ἰωὴλ 4, 2) καὶ χαμηλότερα τὸν ἅγιο Χριστόφορο ποὺ κρατεῖ τὸν Χριστό.

Στὸ δυτικὸ τύμπανο «*ἡ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χ(ριστο)ῦ*» δηλ. πάνω ψηλὰ ὁ Χριστὸς μέσα σὲ κυκλικὴ δόξα ποὺ κρατοῦν δύο ἄγγελοι ἐνῶ ἑκατέρωθεν εἰκονίζονται οἱ γονεῖς του, χαμηλότερα «*ἡ Ἐτιμασία τοῦ θρόνου*» μὲ τοὺς ἀποστόλους δεξιὰ καὶ ἀριστερά, πιὸ κάτω στὸ ἀριστερὸ μὲν μισὸ τῆς παράστασης οἱ χοροὶ τῶν μαρτύρων γυναικῶν, τῶν μαρτύρων, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προπατόρων καὶ χαμηλότερα οἱ χοροὶ τῶν ὁσίων γυναικῶν, τῶν ὁσίων, τῶν ἱεραρχῶν, στὸ δεξιὸ δὲ μισὸ τῆς παράστασης ὁ Προφήτης Μωϋσῆς ποὺ κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«*Ἠδοὺ νόμον δέ/δοκα ὑμῖν*»

οἱ κριτὲς τῆς γῆς καὶ οἱ βασιλεῖς Κῦρος καὶ Ἀλέξανδρος.

Στὸ βόρειο τύμπανο ὁλόσωμες οἱ Ἅγιες Κυριακή, Βαρβάρα καὶ Αἰκατερίνη, ὁ Ἀπόστολος «*Φήλιππος*» καὶ οἱ ἅγιοι ἀσκητὲς Σάβας, «*Θεοδόσιος / ὁ κοινοβιάρχης*»[16] καὶ Ἀντώνιος ποὺ κρατοῦν εἰλητάρια μὲ τὶς ἀντίστοιχες παροτρύνσεις:

Σάβας: «*Ὅστις σῶμα ἐνίκησε οὗ/τος φύσιν ἐνίκησεν*»

Θεοδόσιος: «*Τίχισον / τὸ κελίο/ν σου ὦ / μοναχὲ*[21] / *κ(αὶ) ἄλλον κε/λίον μη πα/ράλαβε*».

Ἀντώνιος: «*Μὴ ἀπατᾶ / μοναχὲ / χορτα/σία κοι/λίας*»[16]

Ψηλότερα στηθάρια μερικῶν ἀπὸ τοὺς Ἑβδομήκοντα Ἀποστόλους δηλ. Ἰοῦστος, Κουάρτος, Ἀρίσταρχος[22], «Ὀνισιφόρος», Εὔοδος, Οὐρβανός, δυσδιάγνωστος καὶ «Τυχικώς».

Ἡ ἀνώτερη ἁγιογραφικὴ σειρὰ στὸ τύμπανο αὐτὸ εἶναι κατεστραμμένη καθὼς καὶ οἱ ὁλόσωμοι ἅγιοι στὸ ἐσωρράχιο τοῦ βόρειου τόξου ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζεται μόνο, στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ τόξου, ἡ Ἁγία Παρασκευή.

Στὸ κέντρο τοῦ τρούλλου τοῦ πρόναου ἡ Πλατυτέρα καὶ γύρω της ἡ μεγαλογράμματη ἐπιγραφή:

«*Ἄγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη εἰπεῖν τῇ Θεοτόκῳ τὸ χαῖρε καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ [φωνῇ σωματούμενον σε θεωρῶν Κύριε ἐξίστατο καὶ ἵστατο] κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα· χαῖρε δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμψει, χαῖρε δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει, χαῖρε τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις, χαῖρε τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις, χαῖρε ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, χαῖρε βάθος δυσθεώρητον καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς, χαῖρε ὅτι ὑπάρχεις βασιλέως καθέδρα, χαῖρε ὅτι βαστάζεις τὸν βαστάζοντα [πάντα], χαῖρε ἀστὴρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον, χαῖρε γαστὴρ ἐνθέου σαρκώσεως,*

21. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἔπειτα μικρογράμματη σὲ τρεῖς στίχους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χαῖρε δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κ[21]τίσις, χαῖρε δι' ἧς / βρεφουργεῖται ὁ κτίστης / χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε».

Στὸν μετὰ τὴν ἐπιγραφὴ ὄακτύλιο, ἀρχίζοντας ἀπὸ Α καὶ πηγαίνοντας πρὸς Ν, τὸ Α τῶν 24 οἴκων τῆς Θεοτόκου ὅπου ἡ Παναγία κρατεῖ ἀνοικτὸ βιβλίο στὴν ἀριστερὴ σελίδα τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται:

«Ἰδοὺ ἡ / παρθέ/νος ἐν γα/στρὶ ἕξει» καὶ ὄεξιὰ *«καὶ τέ/ξεται υἱόν»* (Ἡσαΐας 7, 14) καὶ κατόπιν τὰ Β—Θ τῶν 24 οἴκων.

Στὸν ἑπόμενο ὄακτύλιο συνεχίζονται οἱ οἶκοι τῆς Θεοτόκου ὄηλ. κάτω ἀπὸ τὸ Α τὸ *«Ἴδον παῖδες Χαλδαίων»* καὶ στὴ συνέχεια τὰ *«Κήρυκες Θεοφόροι»*, *«Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ»*, *«Μέλλοντος Συμεῶνος»*, *«Νέαν ἔδειξε κτίσιν»*, *«Ξένον τόκον ἰδόντες»*, *«Ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω»*, *«Πᾶσα φύσις ἀγγέλων»*, *«Ῥήτορας πολυφθόγγους»*, *«Σῶσαι θέλων τὸν κόσμον»* καὶ *«Τῆχος (εἰ) τῶν παρθαίνων»* κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο στὸ ΒΑ λοφίο ἔχουμε τὸ *«Ὕμνος ἅπας ἡτῆται»* καὶ πηγαίνοντας πρὸς τὰ ὄεξιά, τὰ *«Φωτοδόχον λαμπάδα»*, *«Χάριν δοῦναι θελήσας»* καὶ στὸ ΝΑ λοφίο τὸ *«Ψάλλοντές σου τὸν τόκον»* ἐνῶ στὸ ΝΔ λοφίο εἰκονίζεται ἡ Ἀποτομὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ στὸ ΒΔ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου.

Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τελειώνουν οἱ 24 οἶκοι τῆς Θεοτόκου μὲ τὸ *«Ὦ πανύμνητε μῆτερ»* καὶ κατόπιν ἔχουμε τὴν Γέννηση τῆς Θεοτόκου, τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν Ζωοδόχο Πηγή.

Πιὸ κάτω οἱ ἅγιοι *«Ἰω(άννης) / ὁ Θεολόγος»* καὶ Ἀθανάσιος, κατόπιν ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸν κυρίως ναὸ ἡ Μητέρα Θεοῦ ἡ Βρεφοκρατοῦσα ὄεξιὰ ὄὲ ὁ Χριστός, *«Λουκᾶς / ὁ εὐαγγελιστὴς»*[16] καὶ *«Μακάριος / ὁ Ρωμαῖος»*[16]. Ὁ Κύριος κρατεῖ εὐαγγέλιο στὴν ἀριστερὴ σελίδα τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται: *«Ἐγὼ εἰμὶ / τὸ φῶς / τοῦ κόσ»* καὶ ὄεξιὰ *«μου ὁ / ἀκολου/θῶν»* (Ἰωάν. 8, 12).

Στὴ ὄάση τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἔχουμε παραστάσεις ἁμαρτωλῶν, ὄηλ. ἐκεῖνος ποὺ ὄὲν ξομολογᾶται, οἱ πόρνισσες γυναῖκες, ὁ μυλωνᾶς ὅπου κλέπτει, οἱ μαΐστρες γυναῖκες καὶ ὄεξιὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸν κυρίως ναὸ *«οὗτοι εἶναι ὅπου κοι/μοῦνται ταῖς ἑορταῖς / κ(αὶ) δὲν πηγαίνουν / εἰς τὴν ἐκκλησίαν»*, *«ὁ κρασο/πούλος ὅπου / πουλάει ξύγκι»*, ὁ παραυλακιστὴς καὶ *«ὁ γηδοκλέπτης»*.

Ἂς ἐξετάσουμε τώρα πὶς τοιχογραφίες τοῦ κυρίως ναοῦ ποὺ εἶναι ὅπως καὶ ὁ πρόναος μονοκάμαρος, τρουλλαῖος μὲ τυφλὲς κόγχες στοὺς πλάγιους καὶ τὸν ὄυτικὸ τοῖχο. Στὸ ὄυτικὸ τύμπανό του, στὰ ὄεξιὰ τοῦ εἰσερχόμενου ἀπὸ τὸν

22. Τὸν συναντήσαμε καὶ προηγουμένως, ὄὲν πρόκειται ὅμως γιὰ ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου θέματος ἀπὸ τὸν ἁγιογράφο, ἀφοῦ ὑπάρχουν ὄυὸ ἀπόστολοι μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, ὁ ἕπι σκοπος Ἀπαμείας καὶ αὐτὸς ποὺ μαρτύρησε μαζὶ μὲ τὸν Παῦλο στὴ Ρώμη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πρόναο ὁλόσωμοι: «ὁ ἄρχων *Μιχα/ὴλ*» καὶ «ὁ ἅγιος *Τρίφων*». Ψηλότερα σὲ στηθάρια οἱ ἅγιοι Νικάνωρ καὶ Ζωτικὸς[23] καὶ πιὸ πάνω ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Στὰ ἀριστερὰ τοῦ εἰσερχόμενου οἱ ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη ποὺ κρατοῦν τὸν σταυρό, ψηλότερα σὲ στηθάρια οἱ Ἅγιοι Ἀγαθόπους καὶ Βασιλίδης[24] καὶ πιὸ πάνω Κοσμᾶς ὁ ποιητὴς ποὺ κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«*Γυναῖ/κα οὐ / θνητὴν / ἀλλ' ὑ/περφυὴς / καὶ μητέ/ρα*»[20]
(Ὕμνος ἀπὸ τὴν δευτέρη ᾠδὴ τοῦ κανόνα τῆς γιορτῆς τῆς Κοιμήσεως).

Στὸ ἐσωρράχιο τοῦ δυτικοῦ τόξου ἀπὸ Ν πρὸς Β ὁλόσωμος ὁ ἅγιος Δαμιανός, ψηλότερα σὲ στηθάριο Γελάσιος[25], πιὸ πάνω ὁλόσωμος Ἑρμύλος καὶ ψηλότερα ἐπίσης ὁλόσωμος Στρατόνικος[25] καὶ κατεβαίνοντας στὸ βόρειο μισὸ τοῦ τόξου ὁλόσωμος Λεόντιος[26], χαμηλότερα ἐπίσης ὁλόσωμος Γυμνάσιος, πιὸ κάτω σὲ στηθάριο Εὐάρεστος[23] καὶ τέλος χαμηλότερα ὁλόσωμος «Εὐθήμιος» στὸ εἰλητάριο τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται:

«*Ἀδελ/φοὶ τὰ / δῶρα / τοῦ μο/ναχοῦ / ἐστιν ἡ μελέτη ἡ / διάκριοις*»[20]

Στὸ βόρειο τύμπανο ὁλόσωμοι οἱ στρατιωτικοὶ ἅγιοι Μερκούριος, «Εὐστάθειος», Νέστωρ, Γεώργιος καὶ Δημήτριος καὶ οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες «*Γρηγόριος / ὁ θεολόγος*»[16], «*Ἰω(άννης) / ὁ Χρυσό/στομος*»[20] καὶ Βασίλειος.

Ψηλότερα σὲ στηθάρια οἱ ἅγιοι Μαρκιανὸς καὶ Μαρτύριος[27], Ὀνησιφόρος, Σισίνιος, Πάφιλος, Εἰρήναρχος, Πλάτων, Ρωμανὸς καὶ Ἀδριανός.

Πιὸ πάνω «*ὁ Χ(ριστὸ)ς ἑλκόμενος ἐπὶ σταυροῖ*», «*ἡ Σταύρω/σις τοῦ Χ(ριστο)ῦ*» καὶ ὁ Ἐπιτάφιος θρῆνος.

Στὸ ἐσωρράχιο τοῦ βόρειου τόξου ἀπὸ Δ πρὸς Α ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Μηνᾶς, ψηλότερα σὲ στηθάριο Πόμπιος, πιὸ κάτω ὁλόσωμος Γερόβιος, ψηλότερα ἐπίσης ὁλόσωμος Ναζάριος καὶ κατεβαίνοντας στὸ ἀνατολικὸ μισὸ τοῦ τόξου ὁλόσωμος Προτάσιος, πιὸ κάτω ὁλόσωμος ἐπίσης Κέλσιος[28], χαμηλότερα σὲ στηθάριο Λουκιανὸς καὶ τέλος ὁλόσωμος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας.

Στὸ νότιο τύμπανο οἱ τοιχογραφίες εἶναι κατεστραμμένες, ἴσως λόγῳ διάνοιξης ἑνὸς μεταγενέστερου παράθυρου. Δεξιὰ πάντως ἀπὸ αὐτὸ σώζονται

---

23. Ἕνας ἀπὸ τοὺς δέκα ἐν Κρήτῃ μάρτυρας ποὺ γιορτάζουν στὶς 23 Δεκεμβρίου.

24. Δύο ἀπὸ τοὺς ἐν Κρήτῃ μάρτυρας.

25. Μαρτύρησε μαζὶ μὲ τὸν Ἑρμύλο ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (307—323) ἡ δὲ μνήμη τους τελεῖται στὶς 13 Ἰανουαρίου.

26. Ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἀνάργυρους ἀπὸ τὴν Ἀραβία ποὺ μαζὶ μὲ τὸν Δαμιανὸ ποὺ ἀναφέρεται πιὸ πάνω καὶ τὸν Κοσμᾶ ποὺ θὰ μνημονεύσουμε ἐν συνεχείᾳ συνεορτάζουν στὶς 17 Ὀκτωβρίου.

27. Οἱ νοτάριοι, ἡ μνήμη τῶν ὁποίων τελεῖται στὶς 25 Ὀκτωβρίου.

28. Οἱ Γερόβιος, Ναζάριος, Προτάσιος καὶ Κέλσιος συνεορτάζουν στὶς 14 Ὀκτωβρίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δύο στηθάρια ἁγίων ἑνὸς ὁσσιδιάγνωστου καὶ τοῦ ἁγίου Σετορνίκου[29] καὶ χαμηλότερα ὁλόσωμοι οἱ ἅγιοι Θεόδωρος ὁ Τήρων καὶ Παντελεήμων ἐνῶ δίπλα ἀπὸ τὸν τελευταῖο στὸ ἐσωρράχιο τοῦ νότιου τόξου εἰκονίζεται ὁλόσωμος ὁ ἐπίσης ἰαματικὸς ἅγιος Κοσμᾶς[30]. Ψηλότερα στὸ τόξο αὐτὸ σὲ στηθάριο ὁ ἅγιος Εὔπορος καὶ πιὸ πάνω ὁλόσωμος Μηνᾶς ὁ Καλλικέλαδος. Οἱ ὑπόλοιπες τοιχογραφίες τοῦ τόξου εἶναι κατεστραμμένες καὶ μόνο στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο του σώζεται ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Στὴν ὀροφὴ τοῦ τρούλλου ὁ Παντοκράτορας, γύρω τὰ ἑξαπτέρυγα καὶ σὲ ἐπόμενο δακτύλιο σκηνὲς ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο δηλ. ἀρχίζοντας ἀπὸ Α καὶ πηγαίνοντας πρὸς Ν ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ὑπαπαντὴ (κατεστραμμένη) καὶ μετὰ ἀπὸ ἕνα παράθυρο ἡ Βάπτυση, ἡ Μεταμόρφωση, ἡ Ἔγερση τοῦ Λαζάρου, ἡ Βαϊοφόρος, ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καὶ ἡ Ἄνοδος στὸ σταυρό.

Κάτω ἀπὸ τὶς παραστάσεις αὐτὲς ἀναγράφεται:

«Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισαι αὐτὴν ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου[31]. *Τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων στερέωσον Κύριε τὴν ἐκκλησίαν ἣν ἔκτισο τῷ τιμίῳ σου αἵματι»*[32].

Στὸ ΒΑ λοφίο ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, στὸ ΝΑ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, στὸ ΝΔ «ὁ *Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς*» καὶ στὸ ΒΔ «ὁ *Εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος*».

Στὸ ἀνατολικὸ μέτωπο τοῦ δυτικοῦ τόξου σὲ στηθάρια δέκα ἀπὸ τοὺς Ο' Ἀποστόλους δηλ. ἀπὸ Ν πρὸς Β Σωσίπατρος, Φλέγων, Ἑρμᾶς, δυσδιάγνωστος, Στάχυς καὶ 5 δυσδιάγνωστοι.

Στὸ νότιο μέτωπο τοῦ ὁρεινοῦ τόξου δέκα Προφῆτες δηλ. ἀπὸ Δ πρὸς Α δύο δυσδιάγνωστοι, Βαρούχ, δυσδιάγνωστος, Σολομών, δύο δυσδιάγνωστοι, Μωϋσῆς καὶ δύο δυσδιάγνωστοι.

Στὸ δυτικὸ μέτωπο τοῦ ἀνατολικοῦ τόξου ἄλλοι δέκα ἀπὸ τοὺς Ἑβδομήκοντα Ἀποστόλους, δηλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν Πρόχορος, Νικάνωρ[33], Ἰούδας[34], δύο δυσδιάγνωστοι, Τέρτιος, Σύλλας, δυσδιάγνωστος, Ζήνων καὶ δυσδιάγνωστος.

---

29. Ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «Σατορνίνος».

30. Ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἀνάργυρους ἀπὸ τὴν Ἀραβία, ὅπως ἀναφέραμε πιὸ πάνω.

31. Ψαλμ. 79, 15–16.

32. Καταβασία τῆς Γ' ὠδῆς τῆς γιορτῆς τῆς Ὑπαπαντῆς.

33. Πρόκειται γιὰ δύο ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ ἀποστόλους καὶ διακόνους ποὺ γιορτάζουν μαζὶ μὲ τοὺς ἐπίσης ἀποστόλους καὶ διακόνους Τίμωνα καὶ Παρμενᾶ στὶς 28 Ἰουλίου. Ὁ Νικάνωρ ποὺ εἴχαμε συναντήσει προηγουμένως εἶναι ὁ ὅσιος καὶ θαυματουργὸς († 1519) ἡ μνήμη τοῦ ὁποίου τελεῖται στὶς 7 Αὐγούστου.

34. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰούδα τὸν ἀδελφόθεου Ἰάκωβου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἂς δοῦμε τέλος τὶς τοιχογραφίες τοῦ ἱεροῦ.

Στὸ βόρειο τοῖχο του ὁ ἅγιος «*Πέτρος / ὁ Ἀλεξανδρεί/ας*»[34] ρωτᾶ τὸν Χριστὸ «*Τίς σου τὸν χιτόνα / οὗτος διεῖλεν*»[35] καὶ ὁ Κύριος ἀπαντᾶ «*Ἄρειος ὁ ἄφρων / καὶ παγκάκιστος / Πέτρε*»[36].

Χαμηλότερα εἰκονίζεται «*τὸ στόμα τὶς / κολάσε/ος*».

Στὸ τύμπανο μιᾶς κόγχης ποὺ ἀνοίγεται στὸν τοῖχο αὐτὸ «*Ἀχύλιος / ὁ Λαρίσης*»[16] καὶ στὸ ἐσωρράχιο τῆς κόγχης πρὸς Δ μὲν Ἀεθαλᾶς πρὸς Α δὲ δυσδιάγνωστος ποὺ πιθανώτατα εἶναι ὁ Ἀμμιὼν ἢ Ἀμιοὺν, Μακεδόνας καὶ αὐτὸς ὅπως καὶ ὁ προηγούμενος μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο μαρτύρησε στὴν Ἀδριανούπολη τῆς Μακεδονίας ἐπὶ ἡγεμόνα Βάνδου[37].

Στὴ βόρεια γέννεση τῆς ἀνατολικῆς καμάρας τὰ στηθάρια οἱ ἱεράρχες Σωφρόνιος, Ἀνδρέας ὁ Κρὴς καὶ Συλοέστρος. Ψηλότερα ἡ Ἀνάληψη ποὺ καταλαμβάνει καὶ τὸ νότιο μισὸ τῆς καμάρας. Στὸ βόρειο μισὸ τῆς παράστασης ἕνας ἄγγελος κρατεῖ εἰλητάριο στὸ ὁποῖο διαβάζουμε:

«*Ἄνδρες / Γαλλι/λέει τί / ἑστήκα/τε*» (Πράξεις, 1, 11)

καὶ στὸ νότιο μισὸ ἕνας ἄλλος κρατεῖ ἐπίσης εἰλητάριο στὸ ὁποῖο ἀναγράφεται:

«*Ἀνέβη / ὁ Θεὸς / ἐν ἀλα(λα)/γμῷ Κύριος*» (Ψαλμ. 46, 6)

Χαμηλότερα ἀπὸ τὴν Ἀνάληψη στὸ νότιο μισὸ τῆς καμάρας τὰ στηθάρια οἱ Ἱεράρχες «*Ἰω(άννης) / ὁ Ἐλεήμων*»[16], «*Διονύσιος / ὁ Ἀρεοπαγίτης*»[16] καὶ «*Ἰγνάτιος*».

Πιὸ κάτω ἀνοίγεται ἕνα παράθυρο δεξιὰ ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἰκονίζεται ὁλόσωμος ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας. Στὸν ἀνατολικὸ λαιμὸ τοῦ παράθυρου αὐτοῦ «*ὁ ἅγιος Γρηγόριος / τῆς Μεγάλης / Ἀρμενίας*»[20] καὶ στὸν δυτικὸ «*ὁ ἅγιος Γρηγόριος / ὁ διάλο/γως*»[20].

Στὴν κόγχη τῆς Πρόθεσης ποὺ ἀνοίγεται στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο ἡ Ἄκρα Ταπείνωση καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κόγχη ὁ Χριστὸς ἰώμενος τὸν παραλυτικὸ καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Σαμαρείτιδα. Κάτω ἀπὸ τὴν κόγχη ἕνα κῆτος καὶ ὁ Προφήτης Ἰωνᾶς ποὺ κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«*Ἐβόησα / ἐν θλίψει / μου / πρὸς / Κ(ύριο)ν / τὸν Θεόν*» (Ἰωνᾶς 2, 3).

Στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης τοῦ Ἁγίου Βήματος κατεστραμμένη ἡ Πλατυτέρα καὶ χαμηλότερα, ἑκατέρωθεν μιᾶς κόγχης στὴν ὁποία εἰκονίζεται ὁ Μελιζόμενος Χριστός, οἱ κάτωθι ἱεράρχες ποὺ κρατοῦν εἰλητάρια μὲ τὶς ἀντίστοιχες στὸν καθένα ἐπιγραφές:

35. Μὲ μικρὰ γράμματα.

36. Μὲ μικρὰ γράμματα γραμμένα κεφαλαιωδῶν.

37. Μητροπολίτη πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδη. Ἁγιολόγιο τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀθανάσιος: «*Πάλιν / καὶ πο/λλάκις / σοι προσ/πίπτομεν / καὶ σοῦ δεόμεθα*»[18]

Βασίλειος: «*Οὐδεὶς / ἄξιος / τῶν συν/δεδε/μέν/ων ταῖς / σαρκι/κὲς ἐπιθυμίες*»[20]

Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «*Ὁ Θεὸς / ὁ Θεὸς / ἡμῶν / ὁ τὸν / οὐράνι/ον ἄρτον*»[16] καὶ «*Γρηγόριος / ὁ Θεολό/γος*»[20], «*Ὁ Θεὸς / ὁ ἅγιος / ὁ ἐν ἁγίοις / ἀναπα/βόμε/νος*».

Τέλος, στὴν κόγχη τοῦ Διακονικοῦ Στέφανος ὁ πρωτομάρτυρας.

Θὰ ἦταν παράλειψη ἐὰν δὲν μνημονεύαμε ἐδῶ καὶ τὸ ὡραιότατο ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ ναοῦ, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται μὲ τρεῖς ἁγιογραφικὲς σειρές.

Στὴν ἀνώτερη σειρὰ εἰκονίζονται οἱ Προφητάνακτες Σολομὼν καὶ Δαβὶδ ποὺ κρατοῦν εἰλητάρια μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἐπιγραφές:

«*Στόμα / Κ(υρίο)υ ἀπ/οστάζι / σοφί/αν χεί/λη δὲ / ἀσεβῶν*» (ἀπὸ τὶς Παροιμίες Σαλομώντος 10, 31—32).

«*(Ὡς ἐ)με/γαλύν/θυ τὰ / ἔργα σου Κ(ύρι)ε / πάντα / ἐν σο/φία*» *(ἐποίησας)* (Ψαλμ. 103, 24).

Στὴ μεσαία σειρὰ παριστάνεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ στὴν κατώτερη οἱ ἱεράρχες Νικόλαος, Βασίλειος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

Στὸ παραπέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης ἀντὶ ὡς συνήθως τοῦ Ὄντος εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου τιμᾶται ὁ ναός, μὲ τὴν χρονολογία 1784 ποὺ σημαίνει ἴσως ὅτι καὶ τὸ τέμπλο εἶναι ἕνα χρόνο παλιότερο ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου τὸν Αὔγουστο τοῦ 1986 στὸ μοναστήρι, ἐπεσήμανα καὶ μιὰ φορητὴ εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορα μὲ τὴν χρονολογία 1766 τὴν ὁποία παρέλαβαν οἱ ἐπίτροποι κ.κ. Κωνσταντῖνος Κωσταρέλλης καὶ Σπῦρος Μητσιάδης[38] γιὰ νὰ τὴν διαφυλάξουν σὲ ἀσφαλέστερο μέρος.

Τελειώνοντας τὴν παροῦσα μελέτη, παραθέτω καὶ τὴν μεγαλογράμματη κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ἁγίας Τριάδας Βυθοῦ, ἡ ἁγιογραφία τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ τελευταῖο ἔργο τοῦ Μιχαὴλ καὶ τὸ μόνο ποὺ φιλοτέχνησε μόνος του[39]:

«*Ἱστορήθι ὁ θεῖος οὗτος καὶ ἱερὸς ναὸς τῆς ἁγίας Τριάδος ἀρχιερα-*

---

38. Τοὺς ὁποίους καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ εὐχαριστῶ γιὰ τὴν προθυμία μὲ τὴν ὁποία μὲ ὑποδέχτηκαν.

39. Περισσότερα γιὰ τὴ μονὴ δές: Λάζαρου Ἀθ. Παπαϊωάννου, Τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Τριάδας στὸ Βυθὸ Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1982.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τεύον(τος) τοῦ παιερω/τάτου ἁγίου Σιοανίου κυρίου Νεωφύτου[40] *διὰ δαπάνης καὶ ἐξόδων ἡγουμενεύοντος δὲ τοῦ σεβασμίου γέροντος / Νεοφύτου, Θεοκλήτου, Ἀνθύμου, Γαλακτείονος τῶν ἱερομονάχων Κωνσταν(τ)ου / Διονισίου, Δωροθέου, Παρθενίου καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοὶ τῶν μοναχῶν ἐκ χειρὸς Μιχαὴλ ἱστοριογράφου ἐκ χώρας Χιονάδες*[41] */ ΑΩΒ 1802 Ἰουνίου ζ»*[42].

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Δ. ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ

40. Πρόκειται γιὰ τὸν Νεόφυτο τὸν ἀπὸ Ἐρυθρῶν (1792—1811) (Β. Ἀτέση, ὅ.π. σ. 244).

41. Ἡ φράση «ἐκ χώρας Χιονάδες» εἶναι γραμμένη μὲ μικρὰ γράμματα κάτω ἀπὸ τὴ λέξη «ἱστοριογράφου».

42. Τὴν ἐπιγραφὴ ἔχει δημοσιεύσει καὶ ὁ Ν. Μουτσόπουλος (Λεύκωμα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν Θεσσαλονίκης, 1977, σ. 203).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΛΕΟΜΕΝΗ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ ΦΙΛΙΚΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΣΑΚΑΛΩΦ

Ὁ Ἀθανάσιος Νικηφόρου ἢ Φόρου Τσακάλωφ ἐγεννήθη στὰ Ἰωάννινα, πιθανῶς, μετὰ τὸ 1790. Νέος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψη τὴν ἄμορφη πατρίδα του καὶ νὰ καταφύγη στὸν πατέρα του, στὴ Ρωσία, ἀπ' ὅπου ἐστάλη γιὰ σπουδὲς στὸ Παρίσι. Μετὰ ἕνα χρόνο ἀφήνει τὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πάρει μέρος στὴν ἵδρυση τοῦ «ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΟΥ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ» —Σωματείου μὲ ἐκπαιδευτικοὺς καὶ πατριωτικοὺς στόχους— καὶ περνᾶ ἀπὸ τὴ Βιέννη μὲ τελικὸ προορισμὸ ἐκ νέου τὴ Μόσχα.

Στὴ Βιέννη συναντᾶ τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια, τὸν τότε ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου καὶ συζητᾶ μαζί του, τοὺς τρόπους γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς δραστηριότητος τῶν πατριωτικῶν ὀργανώσεων στὴ Ρωσία.

Στὴ Μόσχα θέτει τὶς βάσεις μὲ ἕναν ἄλλο Ἠπειρώτη, τὸν Νικόλαο Σκουφᾶ, τῆς «ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ».

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1917 ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ μεταβαίνει στὴν Ὀδησσὸ καὶ ἀρχίζει ἔντονη δραστηριότητα γιὰ τὴ συστηματικότερη ὀργάνωση τῆς «ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ».

Ἀργότερα ἀκολουθώντας τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ πηγαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου καὶ συνεχίζει τὴν κατήχηση νέων μελῶν τῆς ἱστορικῆς Ἑταιρείας.

Περιοδεύει ἐπίσης γιὰ τὸν ἴδιο ἱερὸ σκοπό, στὴ Σμύρνη, στὴ Θράκη, στὴ Μακεδονία καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Θεσσαλία ἀκόμη.

Ἡ ἀπειλὴ ὅμως ποὺ ἐδημιούργησε γιὰ τὴν Ἑταιρεία ἡ προδοτικὴ διαγωγὴ τοῦ Ν. Γαλάτη, ὑποχρέωσαν τοὺς ἄλλους ἐπὶ κεφαλῆς Φιλικοὺς νὰ ἀναθέσουν στὸν Ἀθανάσιο Τσακάλωφ τὴν ἐξουδετέρωσή του.

Πράγματι παρέλαβε, μαζὶ μὲ τὸν Δημητρόπουλο, τὸν Γαλάτη σὲ ταξίδι τους στὴν Πελοπόννησο καὶ τὸν ἐξετέλεσαν στὴν Ἑρμιόνη τὸν Νοέμβριο τοῦ 1819.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὸν ἠνάγκασε, τελικά, νὰ δραπετεύση, μέσω Μάνης, στὴν Πίζα, ὅπου καὶ ἔμεινε σχεδὸν ὡς τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες ἔφθασε ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκρηξη τοῦ κινήματος καὶ ἀνέλαβε ὑπασπιστὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, στὸν Ἱερὸ Λόχο. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Δραγατσανίου κατόρθωσε νὰ ἐπιστρέψη καὶ νὰ πολεμήση στὴν Ἑλλάδα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Καποδιστριακῆς περιόδου ὑπηρέτησε στὸ Στρατιωτικὸ Λογιστικὸ τοῦ Γενικοῦ Φροντιστηρίου καὶ στὴν Ἐθνοστρέλευση τοῦ Ἄργους ἐνεφανίσθη ὡς πληρεξούσιος.

Τὸ 1842 ἐγκατέλειψε ὁριστικὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγκατεστάθη στὴ Μόσχα ὅπου καὶ πανεύτηκε. Ἀπὸ τὸν γάμο του ἀπέκτησε τρεῖς γυιούς. Τὸ 1851 ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὴ Μόσχα. Μακρυὰ ἀπὸ τὴν Ἤπειρο καὶ τὴν ἀγαπημένη του Ἑλλάδα. Πέθανε ὁλότελα λησμονημένος ἀπὸ τὸ τότε ἐπίσημο Ἑλληνικὸ Κράτος, ὁ μεγάλος Ἠπειρώτης Φιλικός. Αὐτὸς ποὺ ποτὲ δὲν εἶχε ἀξιώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ ὑπηρετήση τὴν πατρίδα του σὰν ἁπλὸς πολίτης καὶ νὰ ἐκτελέση, μὲ αὐταπάρνηση ἡρωϊκή, τὸ καθῆκον του. Αὐτὸς ποὺ ἔδωσε τόσα πολλὰ καὶ δὲν πῆρε τίποτα. Ὁ Ἠπειρώτης Φιλικὸς Ἀθανάσιος Τσακάλωφ, γνωστὸς μὲ τὰ στοιχεῖα ΑΒ, μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν λαμβάνει τὴν θέση ποὺ τοῦ ἀνήκει στὴν Ἑλληνικὴ Ἱστορία.

Κατωτέρω παραθέτομεν μερικὰς χαρακτηριστικὰς ἐπιστολὰς τοῦ Τσακάλωφ γιὰ νὰ φωτίσωμε περισσότερο τὴν πατριωτικὴ ὁράση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἕλληνος, ποὺ δὲν ἔπαυσε νὰ γίνη καὶ φωνὴ γιὰ τὴν πατρίδα του.

Ὀδέσσα τῇ 8 Αὐγούστου 1817

Κύριε Ξάνθε.

Μ' ὅλον ὅτι ἡ φιλία μας ἐστάθη ὀλιγοχρόνιος καὶ χωρισθέντες δὲν ἐγράψαμεν ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλο, ὅμως ὡς πρὸς ἐμὲ ἡ ἐντύπωσίς της δὲν ἔγινεν ἐπιπόλαιος· ὄχι πρὸ πολλοῦ ἔφθασα ἐδῶ μὲ σκοπὸν νὰ ἔλθω αὐτοῦ, ὅμως μαθὼν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπικαταράτου πανώλους, ἔχων καὶ ἄλλας μερικὰς αἰτίας, ἀναβάλλω τὸν μισευμόν μου καὶ ἴσως πηγαίνω διὰ Βλαχίαν· δὲν πιστεύω νὰ σοὶ φαίνεται παράξενον, ὅτι μετὰ παρέλευσιν τόσου χρόνου σοῦ γράφω· ἀσχολίαι, ἐναντιότης τῆς τύχης καὶ ἄγνοια τῆς διαιρίβῆς σου μὲ ἐμπόδιζαν. Τώρα ὅμως μαθὼν ὅτι ἀπεκατεστάθης εἰς Κωνσταντινούπολιν, μὲ εὐχαρίστησιν σοῦ γράφω, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ δέσω σφιχτότερα μίαν φιλίαν, ἥτις ἤρχισε τόσον ἀθῶως· γράψε ἐδῶ, σταίνω τὸ γράμμα εἰς Ἀθανάσιον Σέκερην διὰ νὰ μοῦ σταλθῇ, ἀνίσως ἐδῶθεν μισεύσω· ἔσο βέβαιος, ὅτι ἐπιθυμῶ ἐξ ὅλης καρδίας τὴν εὐτυχίαν σου καὶ θέλω εἶμαι πάντοτε φίλος σου καὶ δοῦλος.

ΑΘ. ΤΣΑΚΑΛΩΦ

* * *

Ἀπὸ Βῶλον τὴν 31 Μαρτίου 1818

Κύριε Ξάνθε.

Τὴν 24 τοῦ λήγοντος πάλιν σὲ ἔγραφον ἀπὸ Τρίκερι τὴν ἡμέραν τοῦ ἐκεῖ κατευοδίου μου καὶ τοῦ ἐκεῖθεν μισευμοῦ μου, ἂς ἔχῃ δόξαν ὁ Κύριος,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐξέκαμα καθὼς ἐπιθυμοῦσα· χθὲς ἦλθον ἐδῶ διὰ νὰ μισεύσω διὰ Σμύρνην, καὶ καλὴν τύχην εὗρον καὶ καράβι μάλιστα ἴσως αὔριον σηκωθῶμεν καὶ εἰς τὰ πανιά. Σὲ παρακαλῶ στεῖλε τὴν ἐσωθεν διὰ Μόσχαν, καὶ τὴν ἑτέραν διὰ Ὀδέσσαν καὶ τὰς δύω διὰ τῆς πόστας περικλείστες τας εἰς ἰδικήν σου ἐπιστολήν· ἴσως ἔλαβες ἀπὸ τὸν ἴστερον καὶ καμμίαν εἴδησιν ποῦ εὑρίσκεται· ἀνίσως ἔλαβες κανένα γράμμα πρὸς ἐμέ, στεῖλε μέ το εἰς Σμύρνην, καὶ εὐθείαν εἰς τὸ ὄνομά μου εἰς τὴν πόσταν, καὶ ἐγὼ ἐκεῖ ἐξετάζω καὶ τὸ λαμβάνω· ἀνίσως ὅμως καὶ δὲν ἔλαβες, πάλιν σὲ παρακαλῶ γράψε μου εἰδοποιῶν με, ὅτι δὲν ἦτον, διὰ ρέγουλάρ μου ἀπὸ Σμύρνην σὲ γράφω πλέον ἐκτεταμένως, σὲ ἀσπάζομαι ἐκ ψυχῆς καὶ μένω.

Ὁ σὸς
ΑΘ. ΤΣΑΚΑΛΩΦ

* * *

Ἀπὸ Σμύρνην τῇ 13 Ἀπριλίου 1818

Κύριε. Τῇ 24 τοῦ παρελθόντος σὲ ἔγραφον ἀπὸ Τρίκερι τὸ ἕως ἐκεῖ κατευόδιόν μου, ὁμοίως καὶ τῇ 31 τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ Βῶλον περὶ τοῦ ταξειδίου μου, περικλείοντας καὶ δύο γράμματα νὰ στείλειε ἓν εἰς Μόσχαν καὶ ἄλλο εἰς Ὀδέσσαν. Τώρα δὲ σὲ εἰδοποιῶ, ὅτι εὐτυχῶς ἐκατευοδώθην ἐδῶ προχθές. Εἶμαι καλὰ εἰς τὴν ὑγείαν μου ὁ καιρὸς δὲν μὲ συγχωρεῖ νὰ σὲ γράψω ἐκτεταμένως, σὲ λέγω μόνον ὅτι εὐχαριστήθην μεγάλως ἀπὸ τὸ ταξείδιόν μου ἀμφιβάλω ἀνίσως ἔλαβες τὰ γράμματά μου μάλιστα τὸ δεύτερον, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἔδοσα ἑνὸς Γραικοῦ Ναύτου, εὑρισκομένου εἰς Ἓν Τουρκικὸν Μπειλίτικον Κρητικὸν καράβι, τὸ ὁποῖον ἐφόρτωνε σιτάρι τῆς Διοικήσεως εἰς τὸν Βῶλον· πέντε ἡμέρας ἐκάθησα εἰς τὸν φίλον[1], παρὰ τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ λάβω τὸ ἀνῆκόν μου, ἀπέρασα θαυμασίαν ζωήν, μὲ τὸν ἀπ' ἐδῶ κορριέρην θέλω σὲ γράψει πλέον ἐκτεταμένως· γράψε μου, διευθύνων τὸ γράμμα ἁπλῶς εἰς ὄνομα Δημητρίου Μαργαρίτου, εἰς τὸν ὁποῖον κατοικῶ καὶ τὸ λαμβάνω ἀσφαλῶς, στεῖλέ μοι καὶ ὅ,τι γράμμα ἔλαβες ἀπό τινα φίλον μου· ἂν ὅμως καὶ δὲν ἔλαβες πάλιν γράψε μου διὰ νὰ ἠξεύρω, ἀνίσως ἕως οὗ μισεύσῃ ἡ αὐτοῦθεν πόστα τὴν α' Μαΐου δὲν ἤθελε φθάσει ὁ ἀπὸ ἐδῶ κορριέρης, μὲ τὸν ὁποῖον θέλω σᾶς περικλείσει καὶ γράμματα, εἰδοποίησον τὸν Ἀντώνιον περὶ τοῦ ἐδῶ κατευοδίου, σὲ ἀσπάζομαι.

Ὁ σὸς
ΑΘ. ΤΣΑΚΑΛΩΦ

1) Εἰς τὸν Ἄνθιμον Γαζῆν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ὡραίαν πρωτεύουσαν τῆς Ἰωνίας, τὴν Σμύρνην, παρέμεινεν ὁ Τσακάλωφ ἐπὶ πολύ, λόγω τοῦ ἀκμάζοντος ἐκεῖ Ἑλληνισμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς κατασκοπίας, ἡ ὁποία ἠσκεῖτο διὰ τῶν ξένων Προξένων καὶ τῶν Καθολικῶν, τῶν λεγομένων Λατίν Ραγιασί, εἰς βάρος μας, ἀφ' ἑτέρου.

Ἀπὸ τὴν Σμύρνην ἔγραψεν, εἰς τὸν Ξάνθον, μίαν ἀκόμη σπουδαίαν ἐπιστολὴν ὁ ἀκάματος Φιλικὸς Ἀθανάσιος Τσακάλωφ.

Ἀπὸ Σμύρνην τῇ 24 Μαΐου 1818

Κύριε. Κατὰ τὸν ἀπερασμένον ταχυδρόμον δὲν σοὶ ἔγραφον, ἐπειδὴ καὶ δὲν εἶχα λάβει ἀκόμη τὰ γράμματά σας, τώρα δὲ ἀποκρίνομαι καὶ εἰς τὰ τῶν δύο σας ὁμοῦ[2] *ἐξ ὧν ἐχάρην πρῶτον μεγάλως καὶ κυρίως διὰ τὸ εὐτυχὲς κατευόδιον τοῦ ἀγαπητοῦ σου, μ' ὅλον ὅτι μεγάλως μ' ἐδυσαρέστησεν ἡ ἀσθένειά του, πλὴν τοῦτο ἴσως γίνει εἰς καλόν· εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς ἐκτανθῶ, καθὼς ἦτον περιττὸν νὰ γράψητε τόσα, ἀφ' οὗ φίλος εἶδεν ὅλην τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ γράμμα μου τῶν 20 καὶ μάλιστα ἀνίσως ἤνοιξες καὶ πρὸς τὸν φίλον*[3] *καὶ ἐλλόμενον(;)· περιττὸν ὡσαύτως νὰ γράψητε καὶ τοῦ θείου σας*[4] *ἀπὸ τὰ γραφόμενά σας βλέπω, ὅτι καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι δὲν ἠξεύρητε τί θέλετε, καὶ μάλιστα ὁ σκοπὸς τοῦ φίλου*[5] *περὶ τοῦ ταξειδίου ἐκ τοῦ ὁποίου κατὰ καλὴν τύχην ἐμποδίσθη, εἶναι παντελῶς χωρὶς βάσιν. Τί ἐπιθυμοῦσε νὰ κάμη προτοῦ νὰ ἔλθουν οἱ δύω φίλοι ἀπὸ μέσα, ἐξ ὧν ὁ ἕνας εἶναι πολλὰ ἀναγκαῖος· μὲ κακοφαίνεται διὰ τὸν καλὸν φίλον σου, ὅτι αἱ τόσαι ἐναντιότητες δὲν τὸν ἔκαμαν ἀκόμη νὰ σκέπτηται πλέον ἡσύχως, καὶ νὰ βλέπῃ καλλίτερα τὴν ἀλήθειαν, καὶ νὰ διακρίνῃ μεταξὺ τόσων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται μὲ τὸ σχῆμά τους· ἀπὸ τὸ παράδειγμά του ἐσύρθης καὶ σὺ φίλε νὰ μοῦ εἰπῆς τί θέλω κάμει εἰς διάστημα ἑνὸς χρόνου, καὶ ἔδοσες ἐλεύθερον τρέξιμον τῆς φαντασίας σου· εἶμαι βέβαιος, ὅτι σοῦ ἀνέγνωσε τὰ γράμματα τοῦ Ἀντωνίου· αὐτὸς βλέπεις τί γράφει περὶ τοῦ Γεροντοτέρου, καὶ εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ ἀλήθεια· ὅθεν χρειάζεται πολλὰ λεπτὴ πραγμάτευσις, διὰ νὰ μὴ προσκρούσῃ· γράψε τοῦ φίλου Ἀντωνίου, ὅτι ἔλαβα τὰ γράμματά του καὶ ὅτι δι' ὅλα ἔχει ὀρθῶς, ἐκτὸς ἑνὸς μεγάλου ἀσυγχωρήτου, δηλαδὴ τῆς καθιστικῆς ζωῆς του· πρὸς τὸ τέλος τῆς ἑβδομάδος ἐμβαίνω εἰς καράβι, τὸ ὁποῖον ἑτοιμάζεται, καὶ ἐρχόμενος αὐτοῦ τότε θέλης τοῦ γράψει κατὰ πλάτος. Μὲ κακοφαίνεται μεγάλως, ὅτι σᾶς ἔγραψα νὰ μοῦ στείλετε τὰ γράμματά μου ἐδῶ, ἔπρεπε τώρα πρὸ πολλοῦ νὰ ἦμαι αὐτοῦ, πλὴν ἔστω, ἴσως καλλίτερα,*

2) Δηλ. εἰς τὸν Ξάνθον καὶ Σκουφᾶν
3) Κομιζόπουλον
4) Γαζῆ
5) Σκουφᾶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἄμποτε νὰ ἔλθω κατευόδιον καὶ χωρὶς ἀργητα· ἐλπίζω ἄλλο γράμμα νὰ μὴ μοῦ γράψητε καὶ θὰ κάμητε καλῶς· εἶναι περιττὸν νὰ γράφωμεν· καὶ ἐγὼ πλέον δὲν σᾶς γράφω μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλω σᾶς ἀπολαύσει ἐν τάχει.

Ὁ σὸς
ΑΘ. ΤΣΑΚΑΛΩΦ

Τέλος δὲ παραθέτομεν καὶ μίαν ἄλλην ἐπιστολὴν τοῦ Ἀθ. Τσακάλωφ, πρὸς τὸν Ξάνθον, ἀπὸ τὴν Ὀδησσόν.

Τῇ 8 Αὐγούστου 1832 ἐν Ὀδησσῷ

Ἀγαπητέ μου φίλε.

Ἀναμφιβόλως θὰ ἦσαι περίεργος νὰ μάθης τὰ καὶ' ἐμέ, σοὶ λέγω εἰς ὀλίγα λόγια, ὅτι τὸ Πάσχα ἀνεχώρησα ἀπὸ τὸ Ναύπλιον διὰ Πόλιν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐδῶ. Πῶς ἀνεχώρησα καὶ διὰ ποῦ, καὶ ὁ ἴδιος τὸ ἀγνοῶ· ἔφυγα χωρὶς νὰ ἐξεύρω ποῦ ὑπάγω. Μίαν φορὰν ἀπὸ Τριέστι σοὶ ἔγραφα εἰς Ἀγκῶνα κάποιας προβλέψεις μου περὶ τῆς μελλούσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος· δι' ὀλίγον καιρὸν ἐνόμισα, ὅτι τότε εἶχα ἀπατηθῆ ἀλλ' ὄχι, ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή· γράψε μου ἀπ' εὐθείας ἐδῶ εἰς ὄνομά μου.

ὁ ἀδελφός σου
ΑΘ. ΤΣΑΚΑΛΩΦ

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν διαφαίνονται καθαρὰ οἱ δισταγμοὶ καὶ ἐν γένει οἱ φόβοι τοῦ Ἀθ. Τσακάλωφ, διὰ τὴν τύχην καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ζωὴ καὶ δρᾶσις τῶν Φιλικῶν καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Ἀθανασίου Νικηφόρου ἢ Φόρου Τσακάλωφ, εἶναι ἄξιαι μιμήσεως καὶ θαυμασμοῦ!

Μὲ τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν αὐταπάρνησίν των, ἐξύπνησαν τὸ κοιμισμένον Ἔθνος μιᾶς, ἀπὸ τὴν μακροχρόνιον δουλείαν, τὸ συνέδεσαν μὲ τὸ Ἑλληνικὸν Βυζάντιον καὶ προετοίμασαν μαζὶ μὲ τὸν Ρήγαν, τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΦΡΕΡΗ

Ο ΑΝΘΥΠΙΑΤΡΟΣ LAMARE - PICQUOT ΚΑΙ Η ΗΠΕΙΡΟΣ

Τὸ 1918, ὁ νεοελληνιστὴς Hubert Pernot[1] δημοσίευσε μὲ τὸν τίτλο «Οἱ παλαίμαχοί μας στὴν Κέρκυρα»[2] τὶς ἀναμνήσεις τοῦ Lamare - Picquot ποὺ ὑπηρέτησε ἀπὸ τὸ 1807 ἕως καὶ τὸ 1814 στὸ γαλλικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα στὰ Ἑπτάνησα, ὡς βοηθὸς στρατιωτικοῦ γιατροῦ. Στὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴν Ἑλλάδα, ὁ νεαρὸς τότε ὑπαξιωματικὸς γνώρισε καὶ τὴν Ἤπειρο κι ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τὶς ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σ' αὐτὴν τὴν περιοχή.

Οἱ ἀναμνήσεις του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζουν, ἀποτελοῦν μιὰ ἀξιόπιστη μαρτυρία τοῦ πνεύματος τῶν γάλλων στρατιωτῶν, ποὺ εἶδαν, γνώρισαν κι ἔζησαν στὴ χώρα μας. Γιατὶ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι ὁ Lamare - Picquot ἦταν 19χρονος φοιτητὴς τῆς ἰατρικῆς ὅταν τὸ 1806, μαγεμένος ἀπὸ τὶς ναπολεόντειες νίκες, κατατάχθηκε στὸν αὐτοκρατορικὸ στρατό. Ἑπομένως οἱ σημειώσεις του εἶναι οἱ ἐντυπώσεις ἑνὸς νεαροῦ ἰδεολόγου, ἐμπνευσμένου ἀπὸ τὶς φιλελεύθερες καὶ δημοκρατικὲς ἀρχὲς τῆς τότε πρόσφατης γαλλικῆς ἐπανάστασης, εἶναι οἱ σκέψεις ἑνὸς ἀτόμου πάνω σ' ἕνα διαφορετικὸ πολιτισμό, εἶναι οἱ παρατηρήσεις ἑνὸς ἁπλοῦ ἀνθρώπου ποὺ διαπιστώνει ἄλλα ἤθη, ἔθιμα, συνήθειες ποὺ σχολιάζει, κρίνει καὶ περιγράφει μὲ μοναδικὸ σκοπὸ ὄχι νὰ τὶς γνωστοποιήσει στοὺς συμπατριῶτες του, ἀλλὰ νὰ τὶς κρατήσει γιὰ τὸν ἑαυτό του, γιὰ βοήθημα στὶς δύσκολες στιγμὲς τῆς μνήμης.

Σκοπὸς τῶν ἀναμνήσεών του δὲν ἦταν ἡ δημοσίευση. Ἁπλῶς σημείωνε γιὰ νὰ θυμᾶται καλύτερα τὰ γεγονότα ποὺ ἔζησε, τὰ μέρη ποὺ ἐπισκέφθηκε, τὶς εἰκόνες ποὺ τὸν ἐντυπωσίασαν, τοὺς ἀνθρώπους ποὺ συνάντησε. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔργου, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀφορᾶ στὴν Κέρκυρα καὶ τὴ γαλλικὴ διοίκηση τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σ' αὐτὴν τὴν ἰδιόμορφη κτήση. Ὡστόσο ἡ Ἤπειρος κι ὁ Ἀλὴ πασᾶς μονοπωλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα σ' ἀρκετὰ κεφάλαια τῆς ἔκδοσης τοῦ H. Pernot. Αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον ἀποτελεῖ καὶ τὸ κύριο ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας μας.

Ὁ Lamare - Picquot γεννήθηκε στὸ Bayeux τῆς Νορμανδίας τὸ 1787 καὶ σπούδασε δύο χρόνια ἰατρικὴ πρὶν καταταγεῖ. Ἡ Ἑλλάδα δὲ φαίνεται νὰ τὸν ἀπασχόλησε καθόλου στὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του. Ἀντίθετα ἡ Ἰταλία τὸν γοήτευε· γι' αὐτὸ ζήτησε, μέσω ἑνὸς γνωστοῦ, νὰ ὑπηρετήσει στὴν Ἰταλία κι ὄχι στὴ Γερμανία ὅπου ἀρχικὰ τὸ ἐπιτελεῖο εἶχε ἀποφασίσει νὰ τὸν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στείλει. Τὸ αἴτημά του ἔγινε δεκτὸ ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη παραμονὴ στὴ νότια Ἰταλία (13-9-1806 — 4-9-1807) ἀποσπάστηκε στὴν Κέρκυρα[3]. Τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἰταλικῆς διαμονῆς εἶναι τὸ ἀντικείμενο 191 σελίδων ποὺ ἀποτελοῦν τὸν πρῶτο τόμο, μὲ τίτλο «Ἡ Ἰταλία», τῶν χειρόγραφων ἀναμνήσεών του. Ὁ δεύτερος τόμος ποὺ φέρει τὸν τίτλο «Ἑλλάδα - Σικελία - Γένοβα» ἀποτελεῖται ἀπὸ 196 χειρόγραφες σελίδες ποὺ περιγράφουν τὴν παραμονή του στὴ χώρα μας (10-9-1807 — 28-7-1814) καθὼς καὶ τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς του στὴν μητροπολιτικὴ Γαλλία.

Τὸ ἂν ἡ Ἰταλία τοῦ ἐνέπνευσε σχεδὸν τὸ ἴδιο σὲ ὄγκο ἔργο αὐτὸ ὀφείλεται:

α) στὸν ἐνθουσιασμὸ τοῦ νεαροῦ ὑπαξιωματικοῦ ἐξαιτίας τῆς κατάταξής του στὸν ἔνδοξο αὐτοκρατορικὸ στρατό,

β) στὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωή του περνοῦσε τὰ σύνορα τῆς χώρας του καὶ

γ) γιατὶ ἀντίκρυζε μιὰ χώρα ποὺ ἀγαποῦσε, μ' ἕναν πολιτισμὸ ἀρκετὰ γνωστὸ κι ἐφάμιλλο μὲ τὸν δικό του.

Ἀντίθετα, ὅταν ἦλθε στὴν Ἑλλάδα, ὁ πρῶτος του ἐνθουσιασμὸς εἶχε κοπάσει. Ἐρχόταν σὲ μιὰ χώρα ποὺ ἀγνοοῦσε τὴ γλώσσα της, σ' ἕναν πολιτισμὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικό του. Πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι οἱ ἀναμνήσεις του συντάχθηκαν ἕξι χρόνια μετὰ τὴν ἐπιστροφή του, γύρω στὸ 1820, κι ἀργότερα, κατὰ διαστήματα, προστέθηκαν διάφορες σημειώσεις ποὺ συμπληρώνουν, σχολιάζουν κι ἐπεξηγοῦν διάφορα περιστατικὰ καὶ πρόσωπα, καθὼς ἡ ναπολεόντειος ἐποχὴ εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται ἀντικείμενο ἔρευνας. Τέλος, ὅταν ὁ Lamare - Picquot ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα του, ἄσκησε τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα στὸ γραφικὸ Honfleur, ἔγραψε καὶ δημοσίευσε ἀρκετὲς ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις καὶ πέθανε τὸ 1865[4].

Τὸ 1807, ὅταν ὁ Lamare - Picquot ἔφτασε στὴν Κέρκυρα, οἱ Γάλλοι κατεῖχαν μόνο τὴν Κέρκυρα, τὴ Λευκάδα, τοὺς Παξοὺς κι Ἀντίπαξους καὶ τὴν Πάργα ἀπὸ τὶς ἄλλοτε κτήσεις τῶν Ἐνετῶν. Τὰ ὑπόλοιπα νησιά, ὄχως στρατὸ καὶ στρατιωτικὴ φρουρά, εἶχαν ἤδη περιέλθει στὴν ἀγγλικὴ κυριαρχία[5]. Κι αὐτὸ ἐπειδὴ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ναπολέοντα περιοριζόνταν μόνο στὴν Κέρκυρα, ἐξαιτίας τῆς στρατηγικῆς τοποθεσίας τοῦ νησιοῦ μὲ τὸν ἔλεγχο τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ περιορίστηκε νὰ ὀχυρώσει οὐσιαστικὰ μόνο τὸ νησὶ τῶν Φαιάκων. Ἴσως μελλοντικὰ ν' ἀπέβλεπε στὴν ἐπέκταση τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας καὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, τότε ὑπόδουλη στοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὸ 1807 ὁ συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων δὲν τοῦ ἄφηνε περιθώρια γιὰ ἄλλα μέτωπα[6]. Μὲ πίκρα παρατηρεῖ ὁ νεαρός μας συγγραφέας τὴν ἀπώλεια τῶν γαλλικῶν κτήσεων καὶ δυσφορεῖ γιὰ τὴν ἀπαθῆ ἀδιαφορία καὶ τὴν ἐλλειπὴ ἀντίσταση τῶν ἀνωτέρων του. Ὅμως ἡ ἀπόλυτη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πίστη κι ἀφοσίωσή του στὸν αὐτοκράτορα τὸν παρηγορεῖ. Σ' αὐτὸν ἐναποθέτει ὅλες του τὶς ἐλπίδες κι ὅλα του τὰ ὄνειρα.

Τὴν πρώτη του ἐπαφή μὲ τὴν Ἤπειρο τὴν εἶχε τὸ 1808, κατὰ τὴν τετράμηνη παραμονή του στὴν Ἄρτα, τότε κτῆση γαλλική. Φυσικά, ἡ τότε πόλη, ποὺ δὲν εἶχε καμιὰ σχέση μὲ τὴ σημερινή, γοήτευσε τὸ συγγραφέα μας καὶ τῆς ἀφιέρωσε ἕνα κεφάλαιο, τὸ 3ο. Μετὰ ἀπὸ μιὰ πολὺ σύντομη περιγραφὴ τῆς πόλης, ποὺ τὸν πληθυσμό της τὸν ὑπολογίζει σὲ 4.000 κατοίκους, ὁ Lamare - Picquot λυπᾶται ποὺ οἱ γύρω κοινότητες, ἄλλοτε διοικητικὰ ἐξαρτημένες ἀπὸ τὴν Ἄρτα, ὕστερα ἀπὸ παρότρυνση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, κατέστησαν ἀνεξάρτητες καὶ τελικὰ τὶς ὑπέταξε πολὺ εὔκολα ἀργότερα. Ἀπορεῖ γιὰ τὴν ἔλλειψη ὀχυρωματικῶν ἔργων καὶ διαπιστώνει ὅτι ἡ Ἄρτα δὲ θὰ κατορθώσει ν' ἀντέξει μιὰ πολιορκία ἐξαιτίας τῆς λειψυδρίας της.

Ἐπίσης ὁ συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς μικρῆς φρουρᾶς ἦταν ὁ στρατηγὸς François Destrès d' Arras (1769—1815)[7], ἄτομο εἰλικρινὲς καὶ περίτρανος πότης τοῦ πόντου, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη του θἄπρεπε οἱ Ἀργινοὶ νὰ τὸν «διαβολοστέλνανε» γιατί

> *κάθε βράδυ ἔσπαζε σπίτι του, ζεσταίνοντας τὸ πόντο, μιὰ ἢ δυὸ εἰδικὲς σιάμνες, καὶ οἱ προύχοντες μόλις ποὺ προλάβαιναν νὰ τὶς ἀντικαταστήσουν, ἐπιάσοντάς τες παντοῦ ὅπου ἤξεραν ὅτι ὑπῆρχε κάποια*[8].

Ἔμεσα ὁ Lamare - Picquot ὁμολογεῖ ὅτι ἡ γαλλικὴ κατοχὴ στὴν περιοχὴ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν ἰδεώδης γιὰ τοὺς κατοίκους της.

Ὁ Destrès εἶχε γιὰ ὑπασπιστή του ἕναν ὑπολοχαγὸ τῶν οὐσσάρων, τὸν Rancorel, ἄτομο ἐπίσης ἰδιόρρυθμο ποὺ ἔγινε φίλος τοῦ συγγραφέα μας. Μαζὶ πήγαιναν στὶς βρύσες στὸ χωριὸ Ἁγιὰ[9] γιὰ νὰ θαυμάσουν τὶς καπελιές:

> *Τὰ κορίτσια τῆς Ἄργας εἶναι μέσου ἀναστήματος, ὅμως οἱ μορφές τους εἶναι ὡραῖες. Ἔχουν ἕνα ὁμορφο πρόσωπο, μαῦρα φλογερὰ μάτια, ὄψη καλὴ καὶ δροσερὴ κι ὡραῖα δόντια διακοσμοῦν ἕνα εὐαίσθητο στόμα· τὸ ζωηρὸ χρῶμα αὐτῶν τῶν κοριτσιῶν προδίδει τὴν πιὸ ἀνθηρὴ ὑγεία. Ἀγνὲς σὰν κοπέλλες, πιστὲς σὰν σύζυγοι καὶ μητέρες, γεμάτες τρυφερότητα, οἱ γυναῖκες τῆς Ἄργας εἶναι ὑπόδειγμα ὅλων τῶν ἀρετῶν*[10].

Μ' αὐτὰ τὰ λιτὰ λόγια ὁ 21χρονος Lamare - Picquot περιγράφει τὶς γυναῖκες τῆς Ἄργας ποὺ τὸν ἐντυπωσίασαν τόσο γιὰ τὴν ἐμφάνισή τους ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἠθική τους. Ἔκπληκτος ἔμεινε ἐπίσης ἀπὸ τὰ μοιρολόγια καὶ τὶς μοιρολογήτρες ποὺ τὶς συναντᾶ κανείς, μᾶς λέγει ὁ συγγραφέας, σ' ὅλα τὰ Ἑπτάνησα, πλὴν τῆς Κέρκυρας. Ὅμως αὐτὸ ποὺ εἰδικὰ τὸν λυπεῖ εἶναι ἡ τάση τῶν ἀνθρώπων νὰ πιστεύουν στὰ κακὰ πνεύματα, ἡ ροπή τους πρὸς τὴ

δεισιδαιμονία, ποὺ τὴν ἀποδίδει στὴν παντελὴ ἔλλειψη μόρφωσης κι ἐκπαίδευσης. Μάλιστα διηγεῖται ἕνα συγκλονιστικὸ περιστατικὸ μιᾶς νεαρῆς γυναίκας ποὺ γέννησε γιὰ πρώτη φορὰ κι ἡ τύχη ἔφερε τὸ παιδὶ νὰ ὀγαίνει ἀνάποδα. Ἡ μαμὴ μάταια ἱκέτευε τὴν Παναγιά, θυμιάζοντας στὴν κεφαλόπορτα εἰδικὰ μυρωδικὰ χόρτα· ὁ τοκετὸς δὲν τέλειωνε. Καθὼς γιατρὸς δὲν ὑπῆρχε στὴν Πάργα καὶ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ πῆρε μὲ τὴ διάδοση διαστάσεις τρομερές, ὁ Lamare - Picquot πρότεινε νὰ σώσει τὴ μητέρα καὶ τὸ παιδὶ κάνοντας μιὰ χειρουργικὴ ἐπέμβαση. Ἡ μητέρα ὅμως, ὅπως καὶ τὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον, ἀρνήθηκαν ἐπίμονα κάθε βοήθεια ἀπὸ ἕναν ἄνδρα, γιατὶ μιὰ προκατάληψη, βαθιὰ ριζωμένη στὴν κοινωνικὴ συνείδηση, ἔκαμνε ὁρισμένα ἄτομα νὰ προτιμοῦν τὸ θάνατο παρὰ τὴν ἐξέταση ἀπὸ ἕνα γιατρό. Τελικὰ ἡ μητέρα καὶ τὸ νεογέννητο ὑπέκυψαν μετὰ ἀπὸ τρομερὲς συσπάσεις, ποὺ ἡ μαμὴ ἀπέδωσε σὲ «ἔργο διαβόλου».

Μετὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς «κοινωνικὲς» παρατηρήσεις ὁ συγγραφέας μιλᾶ γιὰ τὴν τύχη τῆς Πάργας κι ἔτσι μᾶς πληροφορεῖ ὅτι μετὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Λευκάδας τὸ 1809 ἀπὸ τοὺς Γάλλους, ἡ τοποθεσία τῆς Πάργας δὲν εἶχε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γι' αὐτὸ κι ὁ Donzelot, ὁ Γενικὸς Διοικητής, ἀνακάλεσε τὸ γαλλικὸ στρατὸ καὶ τὸν ἀντικατέστησε μ' ἕνα τάγμα τῆς «Ἀλβανικῆς Ταξιαρχίας», Régiment Albanais, τοῦ ἄλλοτε τάγματος τῶν «Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς», Classeurs d' Orient. Διοικητὴς αὐτοῦ τοῦ τάγματος ἦταν ὁ συνταγματάρχης Nicolo[11], Ἕλληνας τὴν καταγωγὴ καὶ πολὺ γενναῖος, ποὺ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα στὴν Αἴγυπτο ἦταν ἐπικεφαλῆς ἑνὸς σώματος κοπτῶν. Αὐτὴ ἡ μικρὴ φρουρά, τὸ 1813 ἀπώθησε ἐπίθεση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὡστόσο λίγους μῆνες ἀργότερα οἱ Παργινοὶ ἀπειλούμενοι ἀπὸ τὸν πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ διαπιστώνοντας τὸ μικρὸ ἐνδιαφέρον τῶν Γάλλων γιὰ τὴν τύχη τους, μετέβησαν σ' ἕνα ἀγγλικὸ καταδρομικὸ καὶ συμφώνησαν νὰ βοηθήσουν νὰ καταληφθεῖ ἡ Πάργα ἀπὸ τὴν Ἀγγλία. Πράγματι οἱ Ἄγγλοι εὔκολα κατέλαβαν τὸ ὀχυρὸ καὶ τὴ φρουρά του ποὺ δὲν ἀντιστάθηκε σχεδὸν καθόλου καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο τῆς ἐπέτρεψαν νὰ γυρίσει στὴν Κέρκυρα.

Τὸ 1821 ὁ συγγραφέας μας προσθέτει μιὰ σημείωση στὸ χειρόγραφό του, ἐκφράζοντας τὸν ἀποτροπιασμό του γιὰ τὴν παράδοση τῆς Πάργας ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους στοὺς Τούρκους, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας στὰ Ἑπτάνησα ἀπὸ τὴν Πύλη. Μάλιστα, πολὺ συνοπτικὰ μᾶς πληροφορεῖ τὴν ἀγανάκτηση τῶν κατοίκων, ποὺ φοβούμενοι τὴν ὀργὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, κατέφυγαν στὰ ἀπέναντι νησιά, ἐγκαταλείποντας ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους, παίρνοντας μαζί τους τὰ πιὸ ἀναγκαῖα καὶ τὴν τέφρα ἀπὸ τὸ κάψιμο τῶν νεκρῶν τους προγόνων.

Μ' αὐτὴν τὴ σημείωση τελειώνει κι ἡ διήγηση γιὰ τὴν Πάργα. Ὅμως γρήγορα ξαναθυμᾶται τὴν Ἤπειρο καὶ μάλιστα τῆς ἀφιερώνει ἐννέα κεφάλαια συνολικά, ἀπὸ τὸ 6ο ἕως καὶ τὸ 14ο, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ τέσσερα τελευταῖα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιγράφουν τὸ Σούλι καὶ τὸν ἀγώνα του κι εἶναι ἀντιγραφὴ τοῦ ἔργου κάποιου Μαυρογιάννη, πού ὁ Η. Pernot σημειώνει ὅτι εἶναι τὸ ψευδώνυμο τοῦ Χριστόφορου Περραιβοῦ, τοῦ γνωστοῦ συντρόφου τοῦ Ρήγα Φεραίου, συγγραφέα πράγματι μιᾶς «Σύντομης Ἱστορίας τοῦ Σουλίου» καθὼς κι ἑνὸς «Ὕμνου στὸ Βοναπάρτη»[12].

Ὅπως ἀναφέραμε οἱ γνώσεις τοῦ Lamare - Picquot γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἦταν περιορισμένες κι ἐμπλουτίσθηκαν κατὰ τὴν ἐδῶ παραμονή του καὶ κυρίως ἀργότερα, μὲ τὴ μελέτη καὶ σπουδὴ ὁρισμένων ἔργων. Ἐξάλλου τί μποροῦσε νὰ γνωρίζει ἕνας φοιτητὴς ἰατρικῆς, πού δὲν ἔκανε κλασσικὲς σπουδές, πού ἡ Ἑλλάδα γι' αὐτὸν ἦταν ἕνας «μῦθος», πού ζοῦσε σὲ μιὰ χώρα ὑποταγμένη καὶ πάμπτωχη, πού τὰ κύρια κοινὰ σημεῖα τῆς ἐθνικῆς της συνείδησης ἦταν τὸ παρελθὸν κι ἡ πίστη γιὰ τὸ μέλλον; Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ ἔργο του εἶναι γεμάτο ἀπὸ περίεργες παρατηρήσεις, ἀνακρίβειες κι ἀναφορὲς ἄλλων. Ὁ ἴδιος ἐπισκέφθηκε τὴ χώρα μιᾶς καὶ τὴ γνώρισε ὅσο τοῦ ἔδωσε ἡ δυνατότητα σὰν ἀνθυπίατρος καὶ γι' αὐτὸ οἱ διαπιστώσεις του ἔχουν περιορισμένο πεδίο.

Τὴν Ἤπειρο τὴ γνώρισε ἀπὸ μακριά. Ἦταν ἐπόμενο. Ἀκουσε ἐπάνω του μιὰ γοητεία, ἦταν γι' αὐτὸν ἡ Ἑλλάδα. Ὅμως ἡ Ἤπειρος ὅπως κι ἄλλες περιοχὲς τῆς τότε ὑποταγμένης χώρας μιᾶς κατοικοῦνταν ἀπὸ διάφορες βαλκανικὲς ἐθνότητες ἐξαιτίας τῆς ἐλεύθερης διακίνησης τῶν ἐθνοτήτων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὑπῆρχαν Ἕλληνες, Τοῦρκοι, Ἀλβανοὶ καὶ οἱ τελευταῖοι, ἐξαιτίας τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἀλῆ, ἀπολάμβαναν ὁρισμένα προνόμια τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Αὐτὸ δὲν τὸ παρατήρησε ὁ Lamare - Picquot πού περιγράφοντας τὴν Ἤπειρο κι ἐπισκεπτόμενος μόνο ἕνα μικρό της μέρος, τῆς σημερινῆς ἀποκαλούμενης Βόρειας Ἠπείρου, διαπιστώνει ὅτι ὁ κύριος στρατὸς τοῦ Ἀλῆ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Ἀρβανίτες κι ἔτσι συγχέει τὸν ὅρο Ἠπειρώτης μὲ τὸν ὅρο Ἀλβανός. Αὐτὴ ἡ σύγχιση ὑπῆρχε καὶ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο[13].

Ἤδη ὅλα αὐτὰ ὁ Lamare - Picquot ἀναφέρει καὶ πολὺ σωστά, ὅτι ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου εἶναι τὰ Γιάννενα,

> *πόλη πυκνοκατοικημένη, πλούσια σὸ ἐμπόριο καὶ σὶς τέχνες*[14],

καὶ προσθέτει:

> *εἶναι ὁ τόπος ὅπου μιλιοῦνται τὰ καλύτερα ἑλληνικά*[15],

θέλοντας ἔτσι νὰ τονίσει ὄχι τὴν προφορὰ ὅσο ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν ἠπειρωτικὴ πρωτεύουσα ἀνθοῦσαν οἱ τέχνες καὶ τὰ γράμματα. Ὁ συγγραφέας μας δὲν ἐπισκέφθηκε ποτὲ τὰ Γιάννενα, ἁπλῶς τὰ εἶχε ἀκουστά. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ τοποθετεῖ κατὰ τὴ φαντασία του

> *κοντὰ σὴν Ἀχερουσία λίμνη, ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὴν Πίνδο, σὴ μέση μιᾶς πεδιάδας μὲ πολλὲς ρομαντικὲς τοποθεσίες*[16].

Ὅμως γρήγορα περιορίζει τὴν περιγραφή του σὲ ὅ,τι εἶδε ἀπὸ τὴν Ἠ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πειρο. Καὶ τὸ μόνο σημεῖο της ποὺ πράγματι ἐπισκέφθηκε ἦταν ἡ περιοχὴ τοῦ Βουθρωτοῦ, ὅπου στὴν ὁμώνυμη πόλη ὁ Lamare - Picquot τοποθετεῖ τὴν παλαιὰ πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου. Αὐτὸ τὸ συνάγει ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς μαθητικές του ἀναμνήσεις τῆς Αἰνειάδας κι ἐπιχειρεῖ νὰ συγκινήσει τὸν ἀναγνώστη μὲ τὸ μῦθο τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Πύρρου[17].

Μεγάλη ἐντύπωση τοῦ προκάλεσαν οἱ Χειμαρριῶτες ποὺ τοὺς χαρακτηρίζει

στρατιῶτες, ληστὲς καὶ βοσκοὺς[18]

καὶ τοὺς θαυμάζει γιὰ τὴν ἰδιάζουσα δημοκρατικὴ διοίκηση ποὺ διέθεταν[19]. Ἐπαινεῖ τὴν πολεμοχαρή τους ἐμφάνιση καὶ διάθεση ἡ ὁποία τοὺς προσδίδει μιὰ λεβεντιά, μιὰ ἰδιαίτερη εὐγένεια παρὰ τὴ μεγάλη τους φτώχεια. Μετὰ ὁ Lamare - Picquot παρουσιάζει τοὺς Ἀρβανίτες ποὺ τοὺς συγχέει μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ποὺ τὸν ἐντυπωσιάζουν γιὰ τὸ παρουσιαστικό τους,

λεπτό, εὐκίνητο καὶ νευρικό[20]

καθὼς καὶ γιὰ τὸ ντύσιμό τους. Τὴν προσοχή του κεντρίζει ἡ κατάσταση τῶν γυναικῶν, γιατὶ οἱ ἄνδρες

> *δὲν τὶς βοηθοῦν ποτὲ στὶς σκληρὲς ἐργασίες ποὺ ἀφήνουν σ' αὐτές· μένουν μάλιστα καὶ μάρτυρες τῶν κόπων τους χωρὶς νὰ προσφέρουν τὴν παραμικρὴ βοήθεια*[21].

Ὁ Lamare - Picquot δίνει ἐπίσης στὸν ἀναγνώστη μιὰ εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τῶν Χειμαρριωτῶν καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ καθημερινὴ λιτὴ τροφὴ τῶν Ἀρβανιτῶν ἀποελοῦνταν ἀπὸ

> *γάλα ἢ τυρί, λίγα λαχανικὰ ἢ ἑνὸς εἴδους βραστὸ ἀπὸ καλαμποκάλευρο, τὸ ὀνομαζόμενο πολέντα*[22]

καὶ παρατηρεῖ ὅτι τὸ κρέας ἢ τὸ παστὸ ψάρι ἦταν κάτι τὸ ἀσυνήθιστο ὅπως κι ὅτι τὸ καλαμποκίσιο ψωμὶ ἀντικαθιστοῦσε στοὺς πιὸ οἰκονομικὰ ἄνετους, τὸ σταρένιο. Ὅσο γιὰ τὴν ἐμφάνισή τους, σημειώνει πὼς γενικὰ ἡ ἐνδυμασία τους ἦταν ὁρώμικη, ὅτι ἄλλαζαν σπάνια πουκάμισο (μόνο σὰν ἔλυωνε), κι ὅτι αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πολεμοχαρή τους στάση συνέβαλε στὸ νὰ ἐπιβίζονται σὲ λῃστεῖες.

Ὅμως ὁ ἀναγνώστης συμπεραίνει διατρέχοντας τὶς σημειώσεις τοῦ Lamare - Picquot γιὰ τὴν Ἤπειρο, ὅτι τὴ γνώρισε μόνο ἀπὸ τὶς κυνηγετικές του ἐκδρομὲς κι ἐξορμήσεις. Κι αὐτὸ προκύπτει γιατὶ στὸ τέλος τοῦ 6ου κεφαλαίου, τὸ ἀφιερωμένο στὴν Ἤπειρο, ὁ συγγραφέας περιγράφει τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὶς κυνηγετικές του ἡμερίδες σ' αὐτὴν τὴν ἐπαρχία ὅπου ἀποβιβάζονταν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὸ Βουθρωτό, φυσικὰ μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, στὸν ὁποῖο καὶ κατέβαλαν ἕνα σημαντικὸ ποσό. Κι αὐτὸ ὁ πασᾶς τῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἰωαννίνων τὸ ἔκανε μὲ κύριο σκοπὸ νὰ καλοπιάσει τοὺς Γάλλους. Ἐξάλλου τὸ κυνήγι ἦταν γιὰ τοὺς ἄνδρες τῆς γαλλικῆς φρουρᾶς τῆς Κέρκυρας ἡ μοναδική τους ψυχαγωγία. Οἱ Γάλλοι κυνηγοὶ γίνονταν πάντοτε ἀντικείμενο ἂν ὄχι θαυμασμοῦ, τουλάχιστον φαινόμενο παρατήρησης ἀπὸ τοὺς ντόπιους —κάτι ποὺ καλάκευε τοὺς Γάλλους στρατιῶτες. Τοῦτοι γίνονταν πάντοτε δεκτοὶ ἀπὸ τοὺς προύχοντες τῶν χωριῶν ποὺ διέσχιζαν, τοὺς μπουγιοὺ - μπαχί, οἱ ὁποῖοι τοὺς πρόσφεραν κρασὶ καὶ καπνό. Ὡστόσο, παρατηρεῖ ὁ συγγραφέας μας, ὁ διοικητὴς τοῦ Βουθρωτοῦ δὲν τοὺς ἔκανε ποτὲ ἐνθουσιώδη ὑποδοχή, οὔτε ποτὲ τοὺς ὑποδέχθηκε μὲς στὸ κάστρο, κι αὐτὸ ὀφείλονταν κατὰ τὴ γνώμη τοῦ νεαροῦ ἀνθυπίατρου, στὸ ὅτι φοβόταν, μήπως καὶ ἡ γαλλικὴ ἀποστολή, ποὺ κάθε φορὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 20 ἕως καὶ 30 ἄτομα, ὅλα ὁπλισμένα, ἐξουδετέρωνε, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπίσκεψης, τὴν πενιχρὴ φρουρά του[23].

Κι ὁ συγγραφέας μᾶς περιγράφει ἕνα ἀτύχημα ποὺ τοῦ συνέβη μιὰ φορά, στὴ διάρκεια ἑνὸς κυνηγιοῦ. Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρει χρονολογία. Σὲ μιὰ κυνηγετικὴ ἐξόρμηση, πλήγωσε στὸ μάγουλο ἕναν Τοῦρκο δοσκό. Διαπιστώνοντας ὅτι τὸ τραῦμα δὲν ἦταν σοβαρό, ζήτησε συγγνώμη ἀπὸ τὸ δοσκό, τοῦ παρέσχε τὶς πρῶτες βοήθειες καὶ τὸν ἀποζημίωσε μ' ἕνα νόμισμα τῶν 5 γαλλικῶν φράγκων. Ὁ δοσκὸς ἱκανοποιήθηκε τόσο ἀπὸ τὴν ἀμοιβὴ ὅσο κι ἀπὸ τὶς ἐξηγήσεις τοῦ Γάλλου ἀνθυπίατρου· ὅμως τὸ ὁράδυ, μήνυσε στὸ συγγραφέα μας ὅτι ἀποτελοῦσε μεγάλο ἀδίκημα ὁ τραυματισμὸς Τούρκου στὸ πρόσωπο. Τὴν ἑπομένη τὸ πρωὶ ὁ Lamare - Picquot κλήθηκε ἀπὸ κάποιον ἀνώτατο Τοῦρκο διοικητὴ νὰ προσέλθει σὲ δίκη, παρουσία καὶ τοῦ παθόντος, ὁ ὁποῖος ἐμφανίστηκε στὸν κριτὴ ἔχοντας τὸ κεφάλι ὑπερβολικὰ τυλιγμένο ὥστε νὰ μεγαλοποιήσει τὸ τραῦμα του. Ταυτόχρονα γνωστοποίησε ὅτι ἀπαιτοῦσε μεγάλη ἀποζημίωση (3.000 φράγκα). Ὅταν ὁ συγγραφέας μας, μέσω ἑνὸς διερμηνέα ἄρχισε νὰ δικαιολογεῖται τὸ περιστατικό, ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τὸν διέκοψε μόλις πληροφορήθηκε ὅτι ὁ δοσκὸς εἶχε ἤδη εἰσπράξει τὸ τάληρο. Ρώτησε ἀμέσως τὸν παθόντα ἂν ἀλήθευε ἡ πληροφορία. Στὴν καταφατική του ἀπάντηση διέκοψε τὴ συζήτηση καὶ ἄφησε ἐλεύθερο τὸν ξένο, ἀγανακτισμένος ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὴν ἀπληστία τοῦ ὁμοεθνῆ του.

Τέλος, ὁ ἀναγνώστης ἀπορεῖ γιὰ τὶς τελευταῖες παρατηρήσεις του σχετικὰ μὲ τὴν Ἤπειρο, ἰδιαίτερα μὲ τὴ διατύπωση ὅτι

> *οἱ Ἀλβανοὶ μιλοῦν φθαρμένα ἑλληνικὰ ποὺ διαφέρουν τόσο ἀπὸ τὰ ρωμέϊκα δσο καὶ ἡ διάλεκτος τῆς Βρετάνης ἀπὸ τὴ γαλλική*[24].

Ὁ νεαρὸς ἀνθυπίατρος εἶχε ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δυτικοῦ «παντογνώστη» ἐναντι τῶν ὑπανάπτυκτων Ἑλλήνων. Ὁ ἴδιος δὲν γνώριζε τὰ ἑλληνικὰ καλὰ καὶ ἦταν ἀδύνατον νὰ διαπιστώσει μιὰ τόσο δύσκολη διάκριση. Ἀντίθετα, οἱ παρατηρήσεις του αὐτὲς ὑπογραμμίζουν γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν πλήρη ἄγνοιά του σχετικὰ μὲ τοὺς λαοὺς καὶ τὶς μετακινήσεις τους στὴν ὀθωμανικὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ σωστὰ διαπιστώνει ὅτι ὁ πυρρίχιος χορὸς ἦταν ἀγαπητὸς στοὺς Ἀλβανούς, κι ὅτι τοὺς ἄρεσε νὰ ψυχαγωγοῦνται ἀκούγοντας μαντολίνο ἢ τραγούδια ποὺ ἐξυστοροῦσαν τὰ κατορθώματα τῶν ἀρχηγῶν τους. Σωστὴ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ τελευταία του παρατήρηση ὅτι στὴ μεγάλη τους πλειοψηφία οἱ Ἀλβανοὶ ἦταν βοσκοί. Ὡστόσο ἀγνοεῖ ὅτι ὁ πυρρίχιος χορὸς ἦταν πολὺ διαδεδομένος στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ἰδιαίτερα στὴ Σπάρτη κι ὅτι αὐτοὺς ποὺ ἀποκαλοῦσε Ἀλβανοὺς ἦταν στὴν πλειοψηφία τους ἀλβανόφωνοι Ἕλληνες. Ὁ Lamare - Picquot καταλήγει σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἐπειδὴ γνώρισε μόνο ἕνα μικρὸ τμῆμα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, κι αὐτὸ ἐπιφανειακά, κάτω ἀπὸ συνθῆκες περιορισμένες καὶ «εἰδικές». Καὶ μὴ ἔχοντας ἰδιαίτερα ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ χώρα μας, δὲν ἀναφέρει τίποτα γιὰ τὶς λαμπρὲς σχολὲς τῶν Ἰωαννίνων οὔτε γιὰ τὴν πλούσια παράδοση τῆς Μοσχόπολης, τοῦ Ἀργυροκάστρου κι ἄλλων σημαντικῶν πολιτιστικῶν κέντρων τῆς Ἠπείρου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Συνεχίζοντας τὶς παρατηρήσεις του, ὅπως μιᾶς τὶς παρουσιάζει ὁ H. Pernot, ὁ Lamare - Picquot μιλᾶ γιὰ τὴ μεγάλη προσωπικότητα τῆς ἐποχῆς, τὸν Ἀλῆ πασᾶ, ποὺ ἔτυχε νὰ τὸν δεῖ μιὰ φορά. Δυστυχῶς δὲν μᾶς ἀναφέρει ποῦ καὶ πότε, κι ἔτσι ἡ μαρτυρία του παραμένει ἀμφίβολη. Τὸ μόνο ποὺ γράφει εἶναι ὅτι τὶς σημειώσεις γιὰ τὸν Ἀλῆ τὶς συνέταξε τὸ 1813. Ἑπομένως μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἐκείνη τὴ χρονιὰ ὁ Ἀλῆς ἦταν πάνω ἀπὸ 70 χρονῶν, ἂν φυσικὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐκεῖνο τὸ ἔτος τὸν εἶδε[25].

> *Ὁ Ἀλῆ, ὁ πασὰς τῶν Ἰωαννίνων εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ἔγινε ὑπερβολικὰ γνωστὸς ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα, τὴ σκληρότητα, τὴ δύναμή του, γιὰ νὰ ἀναφέρω συνοπτικὰ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ποὺ συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὶς συμφορὲς ποὺ βαραίνουν γιὰ μερικὰ χρόνια καὶ κάτω ἀπὸ τὰ μάτια μας τὴν ὡραία χώρα, τὴν ὑποταγμένη στὴ διακυβέρνησή του. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἔπαιρνα τὶς σημειώσεις αὐτὲς (1813) ὁ Ἀλῆ πασὰς ἦταν 73 χρονῶν· διατηροῦσε ἀκόμη ὅλη του τὴ δραστηριότητα τοῦ σώματος καὶ τοῦ χαρακτήρα του: δὲν εἶχε ποτὲ αἰσθανθεῖ τὴν παραμικρὴ ἀσθένεια ἀπ' αὐτὲς ποὺ ἐνοχλοῦν τόσο συχνὰ τὰ γηραιά. Μιὰ μακριὰ λευκὴ γενειάδα σκέπαζε τὸ πρόσωπό του κι αὐτὸ τὸ γνώρισμα θὰ μποροῦσε νὰ κάνει κάποιον νὰ πιστέψει, σὰν ἐμένα ποὺ τὸν εἶδα μόνο μιὰ φορά, ὅτι αὐτὸ τὸ σεβάσμιο μέτωπο δὲν ἐξέφραζε παρὰ μόνο γλυκύτητα, ἂν δὲ γνώριζε ὅτι ὁ δεξύρης Ἀλῆ δὲν κατεῖχε διόλου αὐτὴ τὴν ἰδιότητα ἀλλὰ μόνο τὴν ἱκανότητα στὴν τέχνη τῆς προσποίησης*[26].

Οἱ παραπάνω γραμμὲς συνοδεύονται ἀπὸ διάφορα γνωστὰ περιστατικὰ γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἀλῆ μὲ κυριότερο τὸν πνιγμὸ τῆς Κυρᾶ Φροσύνης, ποὺ ὁ Lamare - Picquot περιγράφει ὅπως τοῦ τὸν διηγήθηκαν· γι' αὐτὸ ὁ H. Pernot δὲν τὸ ἀναφέρει, ἐπειδὴ δὲν προσθέτει κανένα νέο στοιχεῖο. Ἀντίθε-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τα, τὸν ἀφήνει, χωρὶς κανένα περιορισμό, νὰ μᾶς διηγηθεῖ ἐλεύθερα πῶς δροῦσε ἡ «φωστικὴ ἀστυνομία» τοῦ Ἀλῆ καὶ πῶς ἀντιδροῦσε ὁ πασὰς ὅταν οἱ πράκτορές του ἀποτύχαιναν. Ὁ Ἀλῆ ἀφοῦ ὑπέταξε τὸν Μουσταφὰ πασὰ τοῦ Δελβίνου, θέλησε νὰ ἐξοντώσει καὶ τοὺς δύο γιούς του, ποὺ κατέφυγαν στὴν Κέρκυρα, ζητώντας «πολιτικὸ ἄσυλο» ἀπὸ τὴ Γαλλία. Ἐκεῖ ὅμως ὁ πονηρὸς δυνάστης τῆς Ἠπείρου ἔστειλε κάποιον ἔμπιστό του, μὲ σκοπὸ νὰ ἐξοντώσει τοὺς γιοὺς τοῦ νεκροῦ ἀντιπάλου του, εἴτε δηλητηριάζοντάς τους ἢ σκοτώνοντάς τους. Ὁ ἀρχιγὸς τῆς γαλλικῆς ἀστυνομίας, ὁ Fauchier, ἀντιλήφθηκε τὶς ὕποπτες κινήσεις τοῦ «σατελίτη» τοῦ πασὰ τῶν Ἰωαννίνων κι ἀφοῦ τὸν παρακολούθησε, τὸν συνέλαβε, τὸν πέρασε ἀπὸ δίκη ὅπου καταδικάστηκε σὲ θάνατο κι ἐκτελέστηκε. Μόλις ὁ Ἀλῆ πληροφορήθηκε τὸ ἄδοξο τέλος τῆς ἐπιχείρησής του, ἔγραψε στὸ Γάλλο Γενικὸ Διοικητὴ γιὰ νὰ τὸν

> *εὐχαριστήσει ποὺ τιμώρησε ἕναν ὑβριστὴ ποὺ εἶχε τὸ θράσος νὰ ἐπιτρέψει στὸν ἑαυτό του, γιὰ τὴν ὑπεράσπισή του, ν' ἀποκαλεῖται ἀπεσταλμένος τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων*[27]

καὶ ταυτόχρονα ἐξέφραζε τὴν ἔντονη στοργή του γιὰ τοὺς γιοὺς τοῦ Μουσταφᾶ[28].

Μὲ ἀφορμὴ αὐτὸ τὸ περιστατικὸ ὁ Lamare - Picquot διηγεῖται τὴ γαλλικὴ παρουσία στὴν περιοχή, πρὶν τὰ Ἑπτάνησα ἐνταχθοῦν στὸ στέμμα τοῦ Ναπολέοντα[29]. Τὸ 1797 ὁ γαλλικὸς στρατός, μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Καμποφόρμιο κατέλαβε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Ἑπτάνησα καὶ τὶς περιοχὲς τῆς Πρέβεζας καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ, ποὺ γειτόνευαν μὲ τὶς κτήσεις τοῦ Ἀλῆ. Ὁ τελευταῖος ἐπιτέθηκε ἐναντίον αὐτῶν τῶν δύο γαλλικῶν θέσεων, γνωρίζοντας ὅτι ἐλάχιστοι ἦταν οἱ ὑπερασπιστές τους. Ἡ φρουρὰ τοῦ Βουθρωτοῦ ἐξουδετερώθηκε εὔκολα κι ὑποχρεώθηκε νὰ καταφύγει στὴν Κέρκυρα, ἀφοῦ ἀνατίναξε τὸ φρούριο. Ὅμως τὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα τῆς Πρέβεζας πρόβαλε σθεναρὴ ἀντίσταση, παρὰ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν ἐπιτιθεμένων Τουρκαλβανῶν[30]. Τελικὰ ὅσοι ἐπέζησαν αἰχμαλωτίστηκαν κι ἀνάμεσά τους κι ὁ διοικητὴς στρατηγὸς τοῦ 6ου συντάγματος, ὁ Lasalcette. Στρατιῶτες κι ἀξιωματικοὶ ὁδηγήθηκαν στὰ Γιάννενα κι ἀργότερα στὴν Πόλη. Τὶς λεπτομέρειες αὐτὲς ὁ Lamare - Picquot τὶς γνώριζε ἐπειδὴ τὸ ἴδιο σύνταγμα εἶχε καταλάβει καὶ τὴν Κέρκυρα τὸ 1807. Ἀπὸ τοὺς διάφορους ἀξιωματικοὺς ποὺ ὑπηρετοῦσαν τότε στὴν πρωτεύουσα τῶν Ἑπτανήσων πληροφορήθηκε τὰ δεινὰ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν συναδέλφων τους, τὰ ὁποῖα καὶ περιγράφει περιληπτικὰ ἀλλὰ μὲ ζωφερὰ χρώματα[31].

Κι ὁ διηγηματογράφος μας, ἀφοῦ κρίνει τὴ θητεία τῶν Γάλλων Γενικῶν Διοικητῶν, ἀρχίζει τὴν περιγραφὴ τῶν διαφόρων ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀλῆ στὴν Ἤπειρο. Ὅμως, ὅπως σωστὰ παρατηρεῖ ὁ H. Pernot, τὶς περισσότερες φορὲς πλαστογραφεῖ τὸν Pouqueville. Ὡστόσο δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν ἀναφερθεῖ στὴν κυριότερη ἐκστρατεία τοῦ σατράπη τῆς Ἠπείρου, στὸν πόλεμο μὲ τὸ Σούλι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ σ' αὐτὸ τὸ θέμα ὁ συγγραφέας ἐπαναλαμβάνει ὅσα ἄκουσε στὴν Κέρκυρα ὅπου ὑπηρετοῦσε, ὅπου τοῦ ἔδωσε ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ ἀρκετοὺς Σουλιῶτες πρόσφυγες. Γι' αὐτὸ ἡ περιγραφή του ἔχει κάποιο ἐνδιαφέρον.

. . . .

Ἡ χώρα τῶν Σουλιωτῶν εἶναι ἀξιοπρόσεκτη ἀπὸ τὴ γεωργικὴ καὶ φυσικὰ ἄγρια ὄψη τῶν βουνῶν της, τῶν καλυμένων σιοὺς πρόποδες ἀπὸ μυρτιά, δάφνη, δεντρολίβανο καὶ ψηλότερα ἀπὸ φασκομηλιὰ καὶ θυμάρι κι ἄλλα ἀρωματικὰ φυτὰ ποὺ βλασταίνουν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ἑνὸς καυτοῦ ἥλιου. Αὐτὴ ἡ περιοχὴ δὲν ἔχει πάνω ἀπὸ ὀκτὼ λεύγες ἔκταση ἀπὸ βορρὰ πρὸς νότο, καὶ μῆκος μόλις δύο λεύγες. Γειτονεύει μὲ τὴ χώρα τῆς Παραμυθιᾶς καὶ τὴ θάλασσα. Γιὰ νὰ εἰσέλθει κανεὶς σιὸ ἐσωτερικό, πρέπει νὰ περάσει ἀπὸ στενὰ περάσματα, περιτριγυρισμένα ἀπὸ ἀπότομα βουνά· τὰ μονοπάτια μόλις ποὺ εἶναι βατὰ ἀπὸ ἀνθρώπους. Ἡ συνοικία ἢ τὸ κύριο χωριό, τὸ Σούλι, εἶναι χτισμένο σ' ἕνα βουνὸ ποὺ ἡ προσέγγισή του ἀπαγορεύεται ἀπὸ τὴ φύση· ἕνα στενὸ μονοπάτι, βατὸ μέσ' ἀπὸ γκρεμούς, εἶναι ὁ δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ ἐκεῖ· ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς ἀνδρῶν μπορεῖ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ σταματήσει ἕνα στρατό. Αὐτὴ ἡ ἰσχνὴ περιοχὴ περιέκλεισε ἕνα λαὸ ἡρώων στὴ σύγχρονη ἐποχή, καὶ τὰ κατορθώματά του, μεγάλα ὅσο κι ἡ τάση τους γιὰ ἐλευθερία, εἶναι πάρα πολὺ γνωστά.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν Σουλιωτῶν εἶναι ὅμοια μ' αὐτὴν τῶν Ἀλβανῶν. Ἀνάστημα ψηλό, πρόσωπο μὲ κανονικὰ χαρακτηριστικά, βλέμμα βέβαιο, ὑπερήφανο, ὑπέροχο μάλιστα ποὺ τυπώνει στὴ φυσιογνωμία ἕναν αὐστηρὸ χαρακτήρα, μιὰ στάση εὐγενική, ἕνα βάδισμα ἐλεύθερο, περήφανο, σχεδὸν τολμηρό. Αὐτὰ εἶναι τὰ φυσικὰ χαρίσματα ποὺ διακρίνονται εἰδικὰ σιοὺς ἄνδρες αὐτῆς τῆς φυλῆς.

Οἱ γυναῖκες εἶναι κοντὲς καὶ μαραμένες ἀπὸ νωρίς, ἐξαιτίας τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν. Στὴ νεαρή τους ἡλικία, ὅταν δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐξαντληθεῖ ἀπὸ τοὺς κόπους, συναντᾶ κανεὶς ἀνάμεσά τους πάρα πολὺ ἀξιοπρόσεκτες γιὰ τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴ ρόδινή τους ὄψη. Αὐτὴ ἡ συνήθεια τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας προσφέρει στὶς Σουλιώτισσες μιὰ κράση πολὺ δυνατή. Ἡ δραστηριότητα ποὺ τὰ δύο φῦλα ἀνέπτυξαν γιὰ τὸ πάθος τους γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὸ ὑπερβολικό τους θάρρος καὶ τὴν ἄσκηση τῶν ἀρετῶν τους, ἀποτελοῦν περιπτώσεις ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ φύση ἔφτιαξε τοὺς Σουλιῶτες ἱκανοὺς γιὰ μεγαλεῖα. Ἀγαποῦν ὑπερβολικὰ κυρίως τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία· ὑπερασπίζοντας τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη ἐνάντια σιὶς ἐπιθέσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, οἱ Σουλιῶτες θύμισαν τὶς ὡραιότερες ἐποχὲς τῆς ἀρχαιότητας. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἀκόμη πολὺ κοντὰ στὴ φύση, εἶναι ἄξιοι ἀκριβῶς θαυμασμοῦ γιὰ τὴ δημόσιά τους ζωή, παρὰ τὰ πολλά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους οφάλματα καὶ τὴ σκληρή τους σιάση, καὶ εἶναι ἄξιοι νὰ τοὺς ἐκτιμήσει κανεὶς γιὰ τὶς λεπτομέρειες τῆς οἰκογενειακῆς τους ζωῆς.

Ποτὲ ἕνας Σουλιώτης δὲν βαδίζει δίχως τὸν ὁπλισμό του· δὲν τὸν ἀποχωρίζεται ποτέ, ὅπως καὶ τὴ μεγάλη του πίπα, τὴ διακοσμημένη ἀπὸ κεχριμπάρι, ποὺ πάντα τὴ διακρίνει κανεὶς στὸ χέρι ἢ στὸ στόμα του[33].

Ὁ θαυμασμὸς αὐτὸς τοῦ Lamare - Picquot γιὰ τοὺς Σουλιῶτες συνεχίζεται γιὰ μεμονωμένες προσωπικότητες, ὅπως τὸν Μαυρογιάννη, ποὺ ὅπως τὸ ἔχουμε κιόλας ἀναφέρει ἔγραψε τὴν ἱστορία τοῦ Σουλίου. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἐντυπωσίασε πάρα πολὺ τὸν συγγραφέα μας.

Ἂν αὐτὸ τὸ ἔργο δὲν ἦταν τόσο μεγάλο, θὰ τὸ εἶχα συμπεριλάβει στὶς σημειώσεις μου, ἀφοῦ δίνει πολὺ σωστὲς πληροφορίες γιὰ μιὰ περιοχὴ σχεδὸν ξεχασμένη στὴν Εὐρώπη[34].

Ὁ Lamare - Picquot πληροφορεῖ τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν πρόθεσή του νὰ μεταφράσει στὰ γαλλικὰ τὸ ἔργο τοῦ Μαυρογιάννη, μετάφραση ποὺ ἄρχισε ἀλλὰ δὲν ὁλοκλήρωσε, ὅπως μᾶς ὁμολογεῖ ὁ H. Pernot. Συχνὰ μάλιστα ὁ συγγραφέας προσθέτει καὶ δικά του πράγματα, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Φώτου Τζαβέλλα[35]. Ὁ Μαυρογιάννης ἐπαινεῖ τὸ Σουλιώτη ὁπλαρχηγὸ κι ὁ Γάλλος ἀνθρωπίατρος προσθέτει:

Αὐτὸς ὁ ἔπαινος δὲν ἔχει τίποτα τὸ ὑπερβολικό· γνώρισα τὸ Φώτον Τζαβέλλα στὴν Κέρκυρα, ὅπου διοικοῦσε ἕνα τάγμα στὸ ἀλβανικὸ σύνταγμα στὴν ὑπηρεσία μας. Θὰ ἦταν πιὸ εὔκολο νὰ βρεῖ κανεὶς ἄλλα προτερήματα στὸ Φ. Τζαβέλλα παρὰ ν' ἀφαιρέσει μιὰ λέξη ἀπ' ὅσα εἶπε ὁ Μαυρογιάννης. Ὁ Φ. Τζαβέλλας πέθανε στὴν Κέρκυρα ἀπ' ἕναν κακοήθη πυρετό, τὸ 1811[36].

Ἡ τελευταία παρατήρηση σχετικὰ μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἕλληνα ἀγωνιστὴ διαψεύδει τὴ φήμη ποὺ εἶχε διαδοθεῖ ὅτι ὁ Φ. Τζαβέλλας ὑπέκυψε δηλητηριασμένος ἀπὸ πράκτορες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἂν εἶχε συμβεῖ κάτι παρόμοιο θὰ τὸ εἶχε ἀντιληφθεῖ ὁ Γάλλος ἀνθρωπίατρος ποὺ δὲ θὰ δίσταζε ν' ἀποδώσει στὸν τότε ἡγεμόνα τῆς Ἠπείρου ἄλλο ἕνα ἄθλιο κατόρθωμα.

Μ' αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις τελειώνουν κι οἱ ἀναφορὲς τοῦ Lamare - Picquot γιὰ τὴν Ἤπειρο. Ἡ διήγηση τῶν ἀναμνήσεών του συνεχίζεται μ' ἄλλα περιστατικὰ κι ἄλλες ἀναφορές, χωρὶς νὰ γίνεται καμιὰ ἰδιαίτερη μνεία στὴν Ἤπειρο.

Τὸ συμπέρασμα ποὺ προκύπτει ἀπ' αὐτὴν τὴ σύντομη περιγραφὴ τῶν ἀναφορῶν τοῦ Lamare - Picquot εἶναι ὅτι ὁ συγγραφέας μας δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ δεῖ, νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τὴν Ἤπειρο, ὅπως ἄλλοι σύγχρονοι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιηγητές. Οἱ ὑποχρεώσεις του στὸ στρατὸ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ βάση του, τὴν Κέρκυρα κι ὅσα ἀναφέρει γιὰ τὴν Ἤπειρο, τὰ περισσότερα εἶναι διηγήσεις ποὺ ἔτυχε ν' ἀκούσει στὴ διάρκεια τῆς θητείας του. Ὁ Lamare - Picquot δὲν εἶναι αὐτόπτης μάρτυρας κανενὸς γεγονότος σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο. Γι' αὐτὸ καὶ συγχέει τοὺς Ἀλβανοὺς μὲ τοὺς Ἠπειρῶτες, τοποθετεῖ τὰ Γιάννενα ὑδάτινα στὴν Ἀχερουσία λίμνη, ἀποφεύγει νὰ κάνει ἀναφορὲς στὴν κλασσικὴ ἑλληνικὴ ἐποχή, τοῦ διαφεύγουν τὰ μηνύματα τῶν ἐξεγέρσεων (Χειμάρρα, Σούλι, Γαρδίκι κ.λ.π.).

Τὸ μεγαλεῖο τῆς πατρίδας του ἀπασχολεῖ σοβαρὰ τὸν συγγραφέα γιατὶ ἡ Γαλλία εἶναι γι' αὐτὸν τὸ Α καὶ τὸ Ω τῶν σκέψεών του. Ἡ εἰκόνα τῆς πατρίδας του εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸ μεγαλεῖο της ποὺ τὸ ἐκπροσωπεῖ μόνον ὁ αὐτοκράτορας, ὁ Ναπολέων, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει καὶ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα. Τὸν φιλελευθερισμὸ ὁ Lamare - Picquot τὸν θαυμάζει καὶ χαίρεται νὰ τὸν διακρίνει σ' ἄλλους λαούς, ὄχι γιατὶ τὰ ἄλλα ἔθνη βαίνουν πρὸς τὴν αὐτοδιάθεση, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ Γαλλία ἀποκτᾶ νέους συμμάχους, καινούργιους ὑποστηριχτὲς τῆς πολιτικῆς της ἐνῶ ταυτόχρονα ἡ Ἀγγλία νέους ἀντιπάλους.

Ὁ Lamare - Picquot ὅταν κρατοῦσε τὶς διάφορες σημειώσεις του δὲν εἶχε κατὰ νοῦν τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑποταγμένων λαῶν. Ἁπλῶς θεωροῦσε σὰ δεδομένο ὅτι οἱ λαοὶ ὄφειλαν νὰ ἐλευθερωθοῦν μὲ τὴ βοήθεια τῆς Γαλλίας, στὴν ὁποία προσέδιδε μιὰ ἀποστολὴ σχεδὸν «θεϊκή». Κι αὐτὸ διαφαίνεται ὅταν ἀνατρέξει κανεὶς στὶς ἀναφορές του σχετικὰ μὲ τὴ γαλλικὴ διοίκηση, στὸ ρόλο τῆς Γαλλίας στὴν περιοχὴ κλπ. Ἐπίσης διακρίνουμε μέσα ἀπὸ τὶς σημειώσεις του μιὰ πολιτικὴ ἄγνοια. Τὸ πολιτικό του πιστεύω στηρίζεται στὸν φιλελευθερισμό, ὅπως αὐτὸς διατυπώνεται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ ἴδιος δὲν ἔχει γνώμη. Πάντα ἀσπάζεται τὴ διαταγὴ τὴν ὁποία κι ἀνάγει στὴ σφαῖρα τῆς «ἀλήθειας - ἀποκάλυψης». Αὐτὴ ἡ ταύτισή του μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἰδεολογία τὸν ἐμποδίζει νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν πραγματικὴ αἰτία τῶν δεινῶν τῶν καταπιεσμένων λαῶν. Ἡ τάση του αὐτή, τῆς ἔλλειψης πολιτικοῦ πιστεύω, εἶναι ἐμφανέστατη ὅταν ἀναφέρεται στὴν τρομοκρατία τοῦ Ἀλῆ ἢ ὅταν περιγράφει τὶς διάφορες ἐξεγέρσεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας. Καταδικάζει τὰ ἐγκλήματα, ἐκφράζει τὸν ἀποτροπιασμό του γιὰ τὶς βαρβαρότητες, ὅμως δὲν κάνει τὴν παραμικρὴ νύξη γιὰ τὴν πολιτικὴ διακυβέρνηση· κι αὐτὸ ἐπευδὴ ἀγνοοῦσε τὴ δομὴ καὶ τοὺς θεσμοὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἦταν τυφλὰ προσηλωμένος στὴ ναπολεόντεια ἰδεολογία, ἡ ὁποία δὲν τοῦ ἐπέτρεπε ν' ἀσκήσει τὴν παραμικρὴ κριτική.

Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ νεαρὸς συγγραφέας γοητεύθηκε ἀπὸ τὸ «γραφικὸ χρῶμα» τῆς χώρας μας τότε κι ἐνθουσιάστηκε ἀπὸ τὴν «παλληκαρίσια» στάση τῶν κατοίκων της στὴν ἀντιμετώπιση τῆς κατάντιας τους. Τὸν Ἀλῆ πασὰ δὲν τὸν σιμπάθησε γιατὶ σιχόλιζε ὄχι τόσο τὸν ἀπόλυτο μοναρχισμό κι αὐταρχισμό, ὅσο τὴν ὑποκρισία, τὴν παραδοσιακὴ καὶ τὴν κουτοπονηριά. Στοὺς Τούρκους,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐξαιτίας τῶν δημοκρατικῶν του αἰσθημάτων δὲ συγχώρεσε τὶς βαρβαρότητες. Μιὰ ἔλξη αἰσθάνεται γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἠπειρῶτες. Ἡ ξένοιαστη ζωὴ στὰ βουνά, ἡ ἁπλοϊκὴ ἀντιμετώπιση τῶν καθημερινῶν προβλημάτων, ἡ ὑπερήφανη στάση μπρὸς στὴ δυστυχία, ἡ πολεμόχαρη διάθεση καὶ κυρίως ἡ ἀγάπη τους γιὰ ἀνεξαρτησία κι ἐλευθερία, ἐντυπωσίασαν πάρα πολὺ τὸν νεαρὸ Lamare - Picquot, λάτρη τῆς τότε ρομαντικῆς κι ἐπαναστατικῆς γαλλικῆς ἰδεολογίας.

Οἱ ἀναμνήσεις του ἐλάχιστες ἱστορικὲς πληροφορίες προσφέρουν· ἀποτελοῦν ὅμως ἕνα σημαντικὸ δεῖγμα γιὰ τὴν ἀντίληψη ποὺ εἶχε ἕνας ἁπλὸς στρατιώτης ἑνὸς ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Παράλληλα οἱ διάφορες μαρτυρίες του ἐνισχύουν τὴν ἀλήθεια ἄλλων ἔργων μὲ ἀναφορὲς στὴν ἐποχὴ ἐκείνη σ' αὐτὴν τὴν περιοχή. Τὸ ἔργο του ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τότε ταξιδιωτικῆς λογοτεχνίας: περιγραφὴ τῶν τόπων κάτω ἀπὸ ἕνα ὁλόμιλα πρωτόγνωρο, στάση σκεπαθητικὴ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ποὺ ἔχουν ἄλλον πολιτισμό, λεπτομέρειες «λαογραφικὲς» γιὰ τὰ ἤθη κι ἔθιμα τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ τὰ συνδέσει ὅσο γίνεται μὲ τὴν ἀρχαιότητα κι ἔτσι νὰ προσδώσει στὸ ἔργο του ἕνα χαρακτήρα ἐπιστημονικό, ἔντονη ἐπιμονὴ γιὰ ὅ,τι συνδέεται μὲ τὴν πατρίδα του, μὲ διαθέσεις μάλιστα μεγαλοποίησης, τέλος ἕνα ὕφος κι ἕνα λεξιλόγιο ἀνάλαφρο κι ὀλίγο ἐπιτηδευμένο ὅσο γιὰ νὰ ὑποβοηθήσει τὴ μεταφορὰ τοῦ ἀναγνώστη σ' ἕναν κόσμο ξένο, νὰ τὸν κάνει νὰ συνειδητοποιήσει τὴν πολιτιστική του ἀνωτερότητα, νὰ τὸν καταστήσει μάρτυρα διαφόρων «ἐξωτικῶν» περιστατικῶν, νὰ τοῦ κεντρίσει τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν τόπο καὶ τὸ λαὸ στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται.

Στὴν περίπτωση τοῦ Lamare - Picquot, αὐτὸ ποὺ ἐντυπωσιάζει τὸν ἀναγνώστη εἶναι τὸ ὕφος: ἁπλό, λιτό, περιεκτικό, ὅπου τὸ «ἐγὼ» παραμένει ἀόρατο παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουμε μιὰ ἐξιστόρηση αὐτοβιογραφική. Τὸ λεξιλόγιό του εἶναι μεστό, ἀκριβὲς καὶ σπάνια ἐπιδεικτικό. Κι ὅταν γνωρίζουμε ὅτι οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς γράφτηκαν ἀπὸ ἕναν ἀνθυπίατρο, ἀπὸ ἕνα ἄτομο χωρὶς καμιὰ εἰδικὴ «κατάρτιση» καὶ χωρὶς λογοτεχνικὲς ὀλέψεις, τότε ἡ λογοτεχνική τους ἀξία παρουσιάζει ἕνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, τουλάχιστον στὸν τομέα τῆς περιηγητικῆς γραμματολογίας ὅπου καὶ καταλαμβάνει μιὰ ξεχωρη θέση.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΡΕΡΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. PERNOT Hubert, (1870—1942). Γάλλος γλωσσολόγος καὶ ἑλληνιστής. Τὸ 1895 διορίστηκε ὑφηγητὴς στὴ Σχολὴ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ τὸ 1912 καθηγητὴς τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ Γραμματολογίας στὴ Σορβόννη. Τὸ 1919 ἵδρυσε τὸ Νεοελληνικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Σορβόννης. Γιὰ τὸ φιλολογικό του ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητά του βλέπε ΚΥΡΙΟΥ Ἑλένη, "Hubert Pernot" στὸ περιοδικὸ RACINE, τεῦχος 2, σελ. 7—10, Γιάννενα 1978.

2. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι: "Nos anciens à Corfou - Souvenirs de l'Aide - Major LAMARE - PICQUOT (1807—1814), publiés et annotés par Hubert Pernot, Félix Alcan, Paris 1918.

3. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ποὺ στάλθηκε στὰ Ἑπτάνησα διοικητικὰ ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴ στρατιὰ τῆς Ἰταλίας. Βλέπε σχετικά: LUNZI Ermanno, "Storia delle Isole Ionie sotto il reggimento dei Republicani Francezi", Venezia 1860 καθὼς καὶ τοῦ ἴδιου "Della Republica Settinsulare", Venezia 1863.

4. PERNOT Hubert, "Préface", σ. VII, στὸ ἔργο τοῦ LAMARE - PICQUOT, ὅ.π.

Ὁ Lamare - Picquot ἐξέδωσε τὶς ἀκόλουθες ἐργασίες:

— «Ὁδηγίες γιὰ τὴ χρήση τῶν φαρμάκων εἰδικὰ γιὰ τοὺς καπετάνιους τῶν ἐμπορικῶν πλοίων», Pont - L'Evêque, 1819.

— «Πειραματικὲς ἰατρικὲς ἐργασίες καὶ χειρουργικὴ πρακτικὴ μὲ παρατηρήσεις γιὰ τὴ δυναμικὴ δράση τοῦ καφὲ στὴν ἀναζωογόνηση τῶν ὀστῶν καὶ στὴ θεραπεία δρυμένων σκυρρωδῶν οἰδημάτων καὶ τοῦ καρκίνου τοῦ μαστοῦ», Baillière et fils, Paris 1864.

— «Νέες ἔρευνες γιὰ τὴν ἐγκεφαλικὴ ἀποπληξία, τὰ προμηνυτικά της συμπτώματα καὶ ἡ νέα προφυλακτικὴ καὶ θεραπευτικὴ της ἀντιμετώπιση», Paris 1860.

5. Βλέπε σχετικά: PANTHIER G., "Les iles Ioniennes pendant l'occupation française et le protectorat britannique", Paris 1863 καὶ ΜΑΓΡΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ., «Ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων ἀρχομένη τῷ 1799 καὶ λήγουσα τῷ 1815», Ἀθῆναι 1889.

6. SAVANT J., «Αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι κατὰ τοὺς Ναπολεοντείους χρόνους» (Μετάφρ. Δ. Ζέρμπα) ἔ.τ. 1939.

7. RAMBAUD Jacques, "Lettres inédites ou éparses de Joseph Bonaparte à Naples (1806—1808), σ. 143, note 2, Paris 1911.

8. LAMARE - PICQUOT, ὅ.π., σ. 59.

9. Ἀναμφισβήτητα πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ χωριὸ Ἁγία Κυριακὴ ποὺ ἀπέχει μόλις πέντε χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Πάργα.

10. LAMARE - PICQUOT, ὅ.π., σ. 62.

11. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ Νικόλαος ἢ Τσεκμελῆς (1758—1819). Ἕλληνας στρατιωτικός, γεννημένος στὸ Τσεκιὲ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὑπηρέτησε ἀρχικὰ ὑπὸ τὸν Χασὰν πασὰ στὴν Πελοπόννησο κατὰ τῶν Τουρκαλβανῶν, ἀπελευθέρωσε τοὺς Μαυρομιχαίους ἀπὸ τὴ Λήμνο καὶ διέφυγε στὴν Αἴγυπτο ὅπου ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία ἀτολίκου στὸ Νεῖλο ποταμὸ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Μουρὰτ μπέη ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα. Μετὰ τὴ μάχη τῶν Πυραμίδων προσεχώρησε στὸ γαλλικὸ στρατὸ καὶ ἀναδείχθηκε διοικητὴς τοῦ τάγματος τῶν «Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς» ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Ἕλληνες καὶ ὀλίγους ἀλβανόφωνους ἠπειρῶτες. Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντα ἀποστρατεύθηκε ἀπὸ τοὺς Βουρβῶνους καὶ πέθανε πάμπτωχος. Βλέπε σχετικά: ΡΑΔΟΣ Κων/νος Ν., «Νικόλαος Τσεκμελῆς ἢ Παπάζογλους (1758—1819) ἐξ ἑλληνικῶν, γαλλικῶν καὶ ἀραβικῶν πηγῶν», Ἀθῆναι 1916.

12. ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ Χριστόφορος (1773—1863). Ἀγωνιστὴς τοῦ 1821 καταγόμενος ἀπὸ τὴν Περραιβία τῆς Θεσσαλίας. Ἤγγε στὸ Βουκουρέστι καὶ στὴ Βιέννη νὰ σπουδάσει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ιατρική, όμως συνάντησε τον Ρήγα Φεραίο και μυήθηκε στην οργάνωσή του. Μετά τη δολοφονία του Ρήγα συνελήφθη στην Τεργέστη αλλά αφέθηκε ελεύθερος μετά από την επέμβαση του έκει Γάλλου προξένου και διέφυγε στην Κέρκυρα, όπου κατατάχθηκε στη γαλλική στρατιωτική υπηρεσία.

Από το 1817 έως το 1821 έζησε στη Ρωσία όπου και μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Μετά ήρθε στην Ελλάδα και έδρασε στη Στερεά. Όταν απελευθερώθηκε η χώρα μας έγινε συνταγματάρχης και το 1844 υποστράτηγος.

Πριν από την Επανάσταση δημοσίευσε, το 1803, την «Ιστορία του Σουλίου και Πάργας περιέχουσα την χρονολογίαν αυτών, κλπ.». Αργότερα έγραψε, το 1836, «Απομνημονεύματα πολεμικά» και το 1860 «Σύντομος βιογραφία του διοβίμου Ρήγα Φεραίου του Θετταλού».

13. Ας μη λησμονούμε ότι εθνολογικά ο αλβανικός λαός αποτελείται από δύο μεγάλες φυλές που τις χωρίζει ο Σκούμπης ποταμός. Πάνω από τον Σκούμπη ζουν οι Γκέγκηδες και κάτω απ' αυτόν οι Τόσκηδες. Σ' αυτές τις δύο φυλές αντιστοιχούν και οι δύο μεγάλες διάλεκτοι, η γκεγκική και η τοσκική.

Ο όρος αρβανίτης δηλώνει είτε τους Αλβανούς κατά την εθνικότητα ή την καταγωγή, είτε τους αλβανόφωνους Έλληνες.

Το ίδιο λάθος με τον Lamare - Picquot διέπραξε κι ο BOPPE στο έργο του "L'Albanie et Napoléon, Paris 1914. Βλέπε σχετικά μ' αυτό το θέμα ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ Κ., «Τα βόρεια σύνορα της Ηπείρου», Αθήνα: 1945 και ΜΠΙΡΗΣ Κώστας, «Αρβανίτες, οι Δωριείς του νεωτέρου ελληνισμού. Ιστορία των Ελλήνων Αρβανιτών», Αθήνα: 1960.

14. LAMARE - PICQUOT, ό.π., σ. 95.

15. Ό.π., σ. 95.

16. Ό.π., σ. 96.

17. Βουθρωτόν ή Βουθρωτός. Αρχαία πόλη της Ηπείρου, στην επαρχία της Χαονίας, απέναντι από την Κέρκυρα, πάνω στη λιμνοθάλασσα της Γεροβολιάς ή του Αλμυμού. Κατά τον Βιργίλιο κτίστηκε από τον Πριαμίδη Έλενον και την Ανδρομάχη κι ονομάστηκε Πέργαμος και Τροία. Ο Αινείας πέρασε απ' αυτήν όταν αναζητούσε την κατάλληλη τοποθεσία γιά τη νέα Τροία. Το 49 π.Χ. την κατέλαβε ο Ιούλιος Καίσαρ και το 1386 οι Ενετοί που την όχύρωσαν. Το 1797, όταν οι Γάλλοι έγιναν κύριοι και του Βουθρωτού, δεν κατόρθωσαν ν' αντιστεθούν στην πίεση του Αλή πασά και μετά από μιά σύντομη κατοχή, μόλις 16 μηνών, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το φρούριο και να το ανατινάξουν.

18. LAMARE - PICQUOT, ό.π., σ. 97.

19. Η επαρχία της Χειμάρρας μόλις είχε επανασταθεί και το Σούλι προσέφερνε στο διοικητικό συγκεντρωτισμό του Αλή πασά.

20. LAMARE - PICQUOT, ό.π., σ. 98.

21. Ό.π., σ. 100.

22. Ό.π., σ. 101.

23. Βλέπε σχετικά: RODOCANACHI E., "Bonaparte et les Iles Ioniennes", Paris 1899 και IBRAHIM - MANZOUR Efendi, "Mémoires sur la Grèce et l'Italie (= Albanie) pendant le gouvernement d'Ali - Pacha", Paris 1828.

24. LAMARE - PICQUOT, ό.π., σ. 109.

25. Το πότε γεννήθηκε ο Αλή πασάς δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί. Σύμφωνα με νεώτερες πηγές γεννήθηκε το 1744 ενώ το 1813 ήταν 69 ετών. Όμως, αν λάβουμε υπόψη μας την πληροφορία του Τούρκου ηπειρώτη, συγγραφέα Σαμπεδίν Σαμή, ο Αλή γεννη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θηκε τὸ 1741 ὁπότε τὸ 1813 ἦταν 72 ἐτῶν. Βλέπε σχετικά: ΣΚΙΩΤΗΣ Δίον., «Ἀπὸ λησταῖς πασάς. Τὰ πρῶτα βήματα στὴν ἄνοδο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Γιαννίνων (1750—1884)», στὸ «Θησαυρίσματα», τ. 9(1969), σ. 257—290.

26. LAMARE - PICQUOT, ὅ.π., σ. 112—113.

27. Ὅ.π., σ. 115.

28. Βλέπε POUQUEVILLE, "Histoire de la Régénération de la Grèce, comprenant le précis des événements depuis 1740 jusqu'en 1824", Paris 1824.

29. Τὸ 1797 ὁ Βοναπάρτης κατέλαβε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Ἑπτάνησα καὶ τὰ βενετικὰ ἐξαρτήματα, τὸ Βουθρωτό, τὴν Πάργα, τὴ Βόνιτσα καὶ τὴν Πρέβεζα κι ἀπαγόρευσε τὴ διέλευση τουρκικῶν σκαφῶν ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς Κέρκυρας. Ὁ Ἀλῆς, φοβούμενος μὴ χάσει τὴ θέση του ἐξαιτίας τῆς ἐντολῆς τῆς Πύλης νὰ ἐκστρατεύσει κατὰ τοῦ ἐπαναστάτη τοῦ Βιδινίου Πασβάνογλου, πέτυχε μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ τὴν ἄμεση ἐπάνοδό του στὰ Γιάννενα, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι οἱ Γάλλοι θὰ ὑποκινοῦσαν τοὺς Ἠπειρῶτες σ' ἐπανάσταση. Συνέλαβε λοιπὸν τὸν Γάλλο ἀπεσταλμένο τοῦ Βοναπάρτη, τὸν Rozet, κατέλαβε τὸ Βουθρωτὸ κι ἐπιτέθηκε κατὰ τῆς Πρέβεζας ποὺ τὴν ὑπεράσπιζαν 440 Γάλλοι, μερικοὶ Σουλιῶτες καὶ λίγοι Πρεβεζιάνοι. Αὐτὴ ἡ μικρὴ φρουρὰ κατόρθωσε ν' ἀπωθήσει 11.000 Τουρκαλβανούς. Γι' αὐτὸ τὸ θέμα βλέπε: POUQUEVILLE, ὅ.π., τόμος Ι, σ. 127 κλπ., RODOCANACHI E., ὅ.π., σ. 104, BOPPE, ὅ.π., σ. 19 καὶ RICHEMONT Camus de, "Le combat de Nicopolis (1799) d'après les Mémoires du Général Camus de Richemont", in "Vauban", No 19 p. 8—17 et No 20 p. 14—20 (1968).

30. LAMARE - PICQUOT, ὅ.π., σ. 120.

31. Ὅ.π., σ. 119—121.

32. Ὅ.π., σ. 142—144.

33. Ὅ.π., σ. 145.

34. Φῶτος Τζαβέλλας (1774—1809). Γιὸς τοῦ Λάμπρου Τζαβέλλα ποὺ μετὰ τὴν παράδοση τοῦ Σουλίου στὸν Ἀλῆ, τὸ 1803, κατέφυγε στὴν Πάργα κι ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὴν Κέρκυρα ὅπου ἀνέλαβε ὑπηρεσία στὸ γαλλικὸ στρατὸ σὰν ἑκατόνταρχος τῆς ἑλληνικῆς λεγεώνας.

35. LAMARE - PICQUOT, ὅ.π., σ. 147.

36. Μεταξὺ τῶν πιὸ φημισμένων περιηγητῶν ποὺ ἐπισκέφτηκαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὴ χώρα μας εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ Σατωβριάνδος ποὺ τὸ 1811 δημοσίευσε τὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα μὲ τὸν τίτλο «Ὁδοιπορικὸ Παρίσι — Ἱερουσαλήμ». Τὸ ἔργο αὐτὸ συνέβαλε στὴ διάδοση τῆς φιλελληνικῆς ταξιδιωτικῆς λογοτεχνίας. Βλέπε σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα: IORGA N., "Les voyageurs français dans l'Orient européen", Paris 1928, LOVINESCO E., "Les voyageurs français en Grèce au XIXe s." (1800—1900), Paris 1904 καὶ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ Κυριάκος, «Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα», τόμος Γ', Ἀθήνα 1975.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΣΙΟΡΟΚΑ

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΛΙΓΟ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ Ή ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ;

Τὰ τελευταῖα χρόνια ἐπιδείχθηκε ἕνα ἀρκετὰ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ μελέτη τῆς περιόδου λίγο πρὶν ἢ στὸ κατώφλι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, μὲ ἐπίκεντρο τὰ Γιάννινα καὶ τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἢ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Ἠπείρου, ποὺ σὲ μεγάλο μέρος ταυτίζεται γεωγραφικὰ μὲ τὸ τότε βιλαέτι Ἰωαννίνων. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν ποὺ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, χωρὶς ὅέβαια νὰ ἔχουν ὁδηγήσει ἀκόμη σὲ μιὰ τελικὴ σύνθεση, εἶναι σημαντικά, κυρίως γιατὶ τέθηκαν οἱ βάσεις γιὰ μιὰ σωστὴ μεθοδολογικὰ καὶ τεκμηριωμένη ἐπιστημονικὰ σπουδὴ τῆς περιόδου, ποὺ ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς στενὰ «τοπικῆς» ἱστορίας. Τὸ μεγαλύτερο βάρος τῆς προσπάθειας ἀναλήφθηκε ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς τοῦ Τομέα Ἱστορίας Νεωτέρων Χρόνων τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, εἴτε μέσα στὰ ὑπὸ ἐξέλιξη ἐρευνητικά τους προγράμματα, εἴτε ἀκόμη καὶ εὐκαιριακὰ γιὰ τὴν κάλυψη κάποιων ἐπετειακῶν ἀναγκῶν. Καὶ στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση ὅμως τὰ κείμενα, ποὺ ἐκφωνήθηκαν ὡς πανηγυρικοὶ λόγοι καὶ ποὺ, στὴ συνέχεια, δημοσιεύτηκαν σὲ μιὰ πιὸ προσεγμένη καὶ μεθοδικότερη μορφή, διακρίνονται γιὰ τὴν ἐρευνητικὴ πρωτοτυπία καὶ ἀρτιότητα, ἔτσι ποὺ οἱ ἐπετειακὲς ἀνάγκες ἁπλὰ στάθηκαν ἡ ἀφορμὴ γιὰ σοβαρὲς μελέτες.

Βέβαια τὰ ζητήματα ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ παραπάνω μελέτες δὲν καλύπτουν παρὰ ἕνα μέρος τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας, μελετοῦν κάποιες ὄψεις της ἢ εἰσφέρουν στὴν ἀποσαφήνιση κάποιων πτυχῶν της. Σίγουρα μένει πολὺς δρόμος ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἐπιχειρηθεῖ νὰ ὁλοθεῖ ἡ συνολικὴ εἰκόνα. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, θεωρῶ χρήσιμη τὴν παρούσα μελέτη, ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ περιγράψει τὴν παρουσία καὶ τὶς προθέσεις εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων —ἰδιαίτερα τὴν πρωτεύουσά του— ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποὺ προετοιμαζόταν καὶ ἄρχιζε ἡ τελευταία φάση πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση.

Ἀφορμὴ γιὰ τὴ σύνταξη τῆς μελέτης αὐτῆς ὑπῆρξε μιὰ πολὺ σύντομη ἔκθεση τοῦ γνωστοῦ ὑποπροξένου τῆς Γαλλίας στὰ Γιάννενα Edgar Dussap[1],

---

1. Βλ. γι' αὐτὸν στῆς Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Τὸ Ἀρχεῖο Ἰωάννου Λάππα καὶ Ἀντιγόνης Τζαβέλλα (1912—1913) καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα, Ε.Η.Μ., 1976, σ. 5 σημ. 1, σ. 29—30 κ.ἀ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

μὲ ἡμερομηνία 26 Σεπτεμβρίου 1912, συνταγμένη δηλ. ἀκριβῶς τὶς παραμονὲς τῆς ἔκρηξης τοῦ πρώτου Βαλκανικοῦ πολέμου (18.10.1912). Ἀμέσως παρακάτω ἔκρινα σκόπιμο νὰ παραθέσω τὸ κείμενο τῆς ἔκθεσης[2] σὲ μετάφραση. Ὁ σχολιασμὸς τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, ποὺ θὰ ἀκολουθήσει, πιστεύω ὅτι ἐξυπηρετεῖ κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὸν στόχο τῆς μελέτης.

Ἰωάννινα, 26 Σεπτεμβρίου 1912
Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας στὰ Ἰωάννινα
πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν
Παρισι

Ἐμπορικὴ κατάσταση
τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων

Ἡ ἔρευνα ποὺ διεξήγαγα γιὰ νὰ πληροφορηθῶ γιὰ τὴν ἐμπορικὴ κατάσταση τῆς περιοχῆς εὐθύνης μου μοῦ ἐπιτρέπει, πρὶν συντάξω μιὰ γενικὴ ἔκθεση, εὐθὺς ἀπὸ τώρα νὰ διατυπώσω τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα.

Οἱ εἰσαγωγὲς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων κυμαίνονται μεταξὺ δώδεκα καὶ δεκατεσσάρων ἑκατομμυρίων φράγκων τὸ χρόνο. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία μετέχουν σ' αὐτὲς τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγὲς κατὰ τρία ἑκατομ. φράγκα σχεδὸν ἡ καθεμιά. Ἀποτελοῦν τοὺς κύριους εἰσαγωγεῖς.

Ἀκολουθεῖ ἡ Ἀγγλία μὲ 1.600.000 φρ. (σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ βαμβακερὰ ὑφάσματα), ἡ Τουρκία μὲ // 1.100.000 φρ., ἡ Βουλγαρία μὲ 1 ἑκ.

---

2. Ἡ ἔκθεση ἀπόκειται στὰ Archives Nationales, F¹² 7929, Dossier No 4 "Janina 1907—1918". Πρόκειται γιὰ ἀντίγραφο ποὺ διαβιβάζεται ταυτόχρονα ἀπὸ τὸν Dussap καὶ πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας. Ἀπὸ τὶς σφραγῖδες στὸ διαβιβαστικὸ ἔγγραφο διαπιστώνουμε ὅτι τὸ Γραφεῖο τοῦ ὑπουργοῦ Ἐμπορίου - Βιομηχανίας ἔλαβε τὴν ἀναφορὰ στὶς 4.10.1912· τὴν ἑπομένη, 5.10.1912, ἡ ἀναφορὰ διαβιβάστηκε στὸ 2ο Γραφεῖο τῆς Διεύθυνσης Ἐμπορίου τοῦ ἴδιου ὑπουργείου. Στὸ κάτω μέρος τοῦ διαβιβαστικοῦ ὑπάρχει ἡ σημείωση, ἀπὸ ἄλλο χέρι: "Mon. du 10 octobre 1912". Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ ἔγκριση νὰ δημοσιευθεῖ ἡ ἀναφορὰ στὸν "Moniteur Officiel du Commerce" (: ἑβδομαδιαία ἔκδοση τοῦ Office National du Commerce Extérieur) τῆς 10.10.1912. Ἄλλωστε ἀπὸ τὶς ἐπεμβάσεις στὸ ἴδιο τὸ κείμενο τῆς ἀναφορᾶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες γλωσσικὲς διορθώσεις, παρατηροῦμε: α) Τίθεται τίτλος "Turquie d'Europe - Situation commerciale du Vilayet de Janina". β) Στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ φ. 1r τῆς ἀναφορᾶς ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη: "A renvoyer après impression". γ) Ἡ ὑπουργικὴ «λογοκρισία» διαγράφει ἀπὸ τὴν ὑπὸ δημοσίευση προξενικὴ ἀναφορὰ τόσο τὶς ἀρχικὲς ἐνδείξεις, ὅσο, κυρίως, τὴν παράγραφο ὅπου ὑπενθυμίζονται προγενέστερες ἀναφορὲς σχετικὰ μὲ τὶς εὐνοϊκὲς διαθέσεις τῶν ἐμπόρων τῶν Γιαννίνων πρὸς τὸ γαλλικὸ ἐμπόριο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

περίπου, χάρη στὴν εἰσαγωγὴ ἀλεύρων, ποὺ δυστυχῶς ἀντικατέστησαν τὰ δικά μας, καὶ τέλος ἡ Γαλλία.

Οἱ εἰσαγωγές μας, πολὺ πιὸ σημαντικὲς ἄλλοτε, μόλις καὶ μετὰ βίας φτάνουν τώρα τὶς 600.000 φρ. τὸ χρόνο. Περιλαμβάνουν περίπου 300.000 φρ. ἄλευρα ἀπὸ τὴ Μασσαλία, περίπου 150.000 φρ. εἴδη ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ 150.000 φρ. μάλλινα, δέρματα, φάρμακα καὶ εἴδη διατροφῆς. Αὐτὸ σημαίνει, ὅπως ἄλλωστε μὲ διαβεβαιώνουν ἀπὸ παντοῦ, ὅτι τὰ ἐμπορεύματά μας εἶναι λίγο γνωστὰ ἐδῶ.

Οἱ Αὐστριακοὶ καὶ Ἰταλοὶ βιομήχανοι ἔδωσαν ἰδιαίτερη σημασία στὸ γεγονὸς ὅτι, γιὰ νὰ προωθήσουν τὰ προϊόντα τους στὶς τοπικὲς ἀγορές, ἔπρεπε τουλάχιστο νὰ κάνουν τὸν κόπο νὰ τὰ παρουσιάσουν, νὰ τὰ κάνουν γνωστὰ στοὺς ἐμπόρους τῆς περιοχῆς. Μὲν δίστασαν λοιπὸν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ νὰ ἐγκαταστήσουν στὰ Ἰωάννινα ἀπὸ ἕναν πράκτορα, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν ἐπιστασία τῶν προξένων, πληροφορεῖται λεπτομερῶς // γιὰ τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς προτιμήσεις τῆς περιοχῆς καὶ ἀπεύθει νὰ διαβιβάσει στοὺς ἐντολεῖς του τὶς ἐνδείξεις ποὺ συλλέγει μὲ τὸν παραπάνω τρόπο. Ὁ πράκτορας αὐτὸς ἐκθέτει σὲ κάποιο μέρος τὰ κάθε εἴδους δείγματα ποὺ τοῦ στέλνουν οἱ βιομηχανίες τῆς χώρας του· προσκαλεῖ πάντα τοὺς πιθανοὺς ἐμπόρους νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ δοῦν τὰ παραπάνω δείγματα· τοὺς παρέχει κάθε χρήσιμη πληροφορία. Προκαλεῖ καὶ διευκολύνει ἔτσι τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγὲς μὲ τὴ χώρα τῆς ὁποίας τὰ συμφέροντα ἐκπροσωπεῖ.

Αὐτὴ ἡ μέθοδος ἐργασίας ἀπέδωσε τὰ πιὸ καλὰ ἀποτελέσματα, ἀφοῦ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία σχεδὸν δεκαπλασίασαν, ὅπως μὲ διαβεβαιώνουν, τὸν ὄγκο τῶν ἐργασιῶν τους καὶ κερδίζουν καθημερινὴ ἔδαφος.

Εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναφέρω στὴν Ὑμετέρα Ἐξοχότητα, μὲ τὶς προηγούμενες ἀναφορές μου, καὶ κυρίως μὲ τὴν ἐπιστολή μου τῆς 21 τοῦ περασμένου Ἰουλίου, ὅτι οἱ ἔμποροι τῆς περιοχῆς εἶχαν τὶς καλύτερες προθέσεις γιὰ τὸ ἐθνικό μας ἐμπόριο.

// Τὰ ἐμπορικὰ ἐπιμελητήριά μας θὰ ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀποφασίσουν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ἰταλοὺς βιομηχάνους καὶ νὰ διατηροῦν, μὲ κοινὰ ἔξοδα, ἕνα πράκτορα στὰ Ἰωάννινα, κατὰ προτίμηση Γάλλο, ὁ ὁποῖος θὰ χρησιμοποιοῦσε ἐδῶ τὰ ἴδια μέσα μὲ τοὺς πράκτορες τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἡ στιγμή, τὸ ἐπαναλαμβάνω, εἶναι ἰδιαίτερα εὐνοϊκὴ νὰ τὸ δοκιμάσουν· καθημερινὰ σχεδὸν δέχομαι σχετικὲς ἐνθαρρύνσεις ἐκ μέρους τῶν κυριότερων μεγαλεμπόρων τῆς πόλης.

E. Dussap

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔκθεση τοῦ Γάλλου ὑποπροξένου. Καὶ πρῶτα πρῶτα, πόσο ἀξιόπιστη εἶναι ἡ πηγή μας; Ἔχει παρατηρηθεῖ, ὅτι οἱ γαλλικὲς προξενικὲς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐκθέσεις ποὺ ἀφοροῦν τὴ δράση τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου κατὰ τὴν περίοδο 1880—1914, εἶναι γενικὰ πολὺ ἀπαισιόδοξες. Τὰ συνεχῆ παράπονα τῶν διπλωματικῶν ὑπαλλήλων, ἀπὸ ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς, εἶναι τόσο μονότονα, ὥστε ἐνοχλοῦν τὸν ἐρευνητή. Ὡστόσο, καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς καὶ στὶς ἐκθέσεις τῶν Ἄγγλων διπλωματικῶν ἐκπροσώπων, οἱ μομφὲς ποὺ διατυπώνονται εἶναι γενικὰ δικαιολογημένες[3].

Στὴν ἔκθεσή του ἐδῶ ὁ Γάλλος ὑποπρόξενος ὑπολογίζει τὸ σύνολο τῶν εἰσαγωγῶν τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων (σὲ ἐτήσια βάση· μᾶλλον ἀναφέρεται στὸ 1911· ἂν οἱ ἐκτιμήσεις του ἀφοροῦν τὸ 1912, εἶναι τότε κατὰ προσέγγιση, ἀφοῦ τὸ ἔτος δὲν εἶχε λήξει) σὲ 12—14 ἑκατομ. φράγκα (χρυσά). Στὸ ποσὸ αὐτὸ συμμετέχουν οἱ διάφορες χῶρες ὡς ἑξῆς:

Χώρα	ποσὸ (σὲ ἑκ. φρ.)	ο/ο[4]
Αὐστρία	3	23
Ἰταλία	3	23
Ἀγγλία	1,6	12,30
Τουρκία	1,1	8,45
Βουλγαρία	1	7,70
Γαλλία	0,6	4,60
Σύνολο	10,3[5]	79,05[5]

Οἱ παραπάνω ἐκτιμήσεις τοῦ Dussap συμφωνοῦν γενικὰ μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ Ἕλληνα προξένου Α. Φορέστη, ποὺ περιλαμβάνονται σὲ πόνημά του μὲ τίτλο «Ἡ γεωργία καὶ τὸ ἐμπόριον ἐν Ἠπείρῳ»[6]. Οἱ ἐκτιμήσεις τοῦ Φορέστη εἶναι ὅμως ἀκριβέστερες καὶ ἀφοροῦν πολὺ περισσότερες χῶρες· ἔτσι ἀξίζει νὰ τὶς παραθέσουμε:

3. Βλ. René Girault, "Place et rôle des échanges extérieures", στὸ Histoire Economique et Sociale de la France (ὑπὸ τὴ δ/νση F. Braudel - E. Labrousse), tome IV: L' ère industrielle et la société d'aujourd'hui (siècle 1880—1980), vol. I, Paris, PUF, 1979, σ. 209.

4. Τὰ ποσοστὰ ὑπολογίστηκαν μὲ βάση σύνολο εἰσαγωγῶν ἀξίας 13 ἑκατομ. φρ.

5. Τὸ ὑπόλοιπο ἀφορᾶ ἄλλες χῶρες, πρᾶγμα ποὺ δὲν σημειώνεται στὴν ἔκθεση.

6. Ἡ μελέτη τοῦ Φορέστη εἶχε δημοσιευθεῖ στὴν «Ἐμπορικὴ καὶ Γεωργικὴ Ἐπιθεώρηση» (ὄργανο τοῦ Ἐμπορικοῦ Φροντιστηρίου Θεσσαλονίκης) καὶ ἀναδημοσιεύθηκε σὲ σειρὰ φύλλων τῆς ἐφημερίδας «Ἤπειρος» (ἀπὸ τὸ φ. 164 τῆς 19.8.1912). Στὸ φ. 168/16.9.1912 τῆς ἴδιας ἐφημερίδας δημοσιεύθηκε τὸ μέρος τῆς μελέτης Φορέστη τὸ σχετικὸ μὲ τὶς εἰσαγωγές.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Χώρα	Ποσό (σὲ φρ. χρυσά)	ο/ο[7]
Αὐστρία	2.459.700	23,61
Ἰταλία	2.140.300	20,54
Γαλλία	499.500	4,79
Γερμανία	139.500	1,34
Βέλγιο - Ὁλλανδία	313.000	3,00
Ἀγγλία	1.766.600	16,95
Τουρκία (ἄλλες ἐπαρχίες)	1.021.500	9,80
Βουλγαρία	872.000	8,37
Ἑλλάδα	130.900	1,26
Αἴγυπτος	269.000	2,58
Τύνις	105.600	1,01
Ρωσία	185.000	1,78
Ρουμανία	192.000	1,84
Ἀμερική	206.000	1,98
Ἑλβετία	119.000	1,14
Σύνολο	10.419.600[8]	

Ἡ εἰδικότερη σημασία, ὡστόσο, τοῦ ἐγγράφου ποὺ παρουσιάζεται ἐδῶ δὲν ἔγκειται στὶς ὅποιες εἰδήσεις προσφέρει γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς κάθε χώρας στὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο τοῦ βιλαετιοῦ. Ἀποτελεῖ ὅμως, παρὰ τὴ λιτότητα ποὺ χαρακτηρίζει τὸν συντάκτη του, ἕναν καθρέφτη τῆς παρουσίας καὶ τῶν ἐπιδιώξεων διαφόρων δυνάμεων, μεγαλύτερων ἢ μικρότερων, στὴν περιοχή. Ἐπιπλέον, παρέχει μιὰ καλὴ ἀφορμὴ γιὰ τὴ συναγωγὴ ὁρισμένων συμπερασμάτων ἢ τὴ διατύπωση ὑποθέσεων, ποὺ ἀναφέρονται σὲ μιὰ χρονικὴ στιγμὴ

7. Τὰ ποσοστὰ ποὺ ἐξάγονται ἐδῶ συμπίπτουν ἀπόλυτα μὲ ὅσα δίνονται στοῦ Γεωργίου Π. Παπαγεωργίου, Οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς πραγματικότητες στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων (τέλη 19ου - ἀρχὲς 20ὸ αἰ.), Ἰωάννινα 1984, σ. 39 πίν. 9 (στὴ στήλη τοῦ 1912).

8. Οἱ εἰσαγωγὲς αὐτὲς κατανέμονται, κατὰ τὸν Φορέστη, ὡς ἑξῆς (σὲ χιλ. φρ.): Πρέβεζα 600, Πάργα 260, Σαγιάδα - Ἡγουμενίτσα 450, Ἅγιοι Σαράντα 1.875, Ἀδλώνα 800, Ἰωάννινα 6.454,6. Τὰ εἰσαγόμενα στὰ Γιάννινα κατὰ 50ο/ο κατανέμονταν σὲ ἄλλες ἀγορές: Λούρος 150, Μέτσοβο 40, Παραμυθιὰ 450, Πάργα 6, Φιλιάτες 450, Δέλβινο 225, Κόνιτσα 450, Πρεμετὴ 450, Βεράτι 850, Αὐλώνα 75, Φιέρι 30, Ἔρσεκα 30: σύνολο 3.770.

ἰδιαίτερα κρίσιμη[9].

Καὶ πρῶτα πρῶτα, διαπιστώνει κανεὶς ἀμέσως τὴ φθίνουσα παρουσία τῆς Γαλλίας. Τὰ παράπονα τοῦ ὑποπροξένου τῆς χώρας αὐτῆς καὶ οἱ ὑποδείξεις του περὶ τοῦ πρακτέου δὲν πρέπει, ἀσφαλῶς, νὰ ἀποδοθοῦν στὴ συνήθη πρακτικὴ τῶν Γάλλων (καὶ ἄλλων) διπλωματικῶν ἐκπροσώπων, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε. Εἶναι δέβαια γνωστὲς οἱ δομικὲς ἀδυναμίες τῆς γαλλικῆς οἰκονομίας τῆς ἐποχῆς: προσανατολισμὸς σὲ ὀρισμένους μὴ μαζικοὺς τομεῖς, μικρὴ ἕως ἀνύπαρκτη ἐμπορικὴ ἐκπροσώπηση καὶ στὶς μεγαλύτερες ἀκόμη ἀγορές, ἀδυναμία προσαρμογῆς τῶν προϊόντων της στὶς προτιμήσεις καὶ τὶς ἀνάγκες τῶν ἀγοραστῶν, ἔλλειψη στενῶν δεσμῶν μεταξὺ βιομηχάνων καὶ παραγωγῶν, ἐμπόρων καὶ πωλητῶν, τραπεζιτῶν καὶ μεσαζόντων[10], ὑψηλὲς τιμὲς τῶν προϊόντων[11]. Ἔχει ἀκόμη τονιστεῖ ἡ ἀπροθυμία τῶν Γάλλων νὰ ἐγκατασταθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν ἐθνικό τους χῶρο[12], μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐλλιπῆ πρακτόρευση καὶ διαφήμιση τῶν γαλλικῶν προϊόντων. Τελικά, τὰ συνεχῆ παράπονα τῶν διπλωματῶν ἀφύπνισαν τοὺς πολιτικοὺς ὑπεύθυνους τῆς χώρας καὶ εὐαισθητοποίησαν τὴν κοινὴ γνώμη, στὴν κατεύθυνση τῶν ἀναγκαίων ἀλλαγῶν[13]. Οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς ὅμως θὰ φανοῦν ἀργότερα.

Ἡ κάμψη τῆς γαλλικῆς παρουσίας ποὺ ἐπισημαίνει μὲ ἔμφαση ὁ Dussap γιὰ τὴν περιοχή του δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ μόνο ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἀδυναμιῶν ποὺ σημειώσαμε. Ὁ βαρὺς πολιτικὸς ὁρίζοντας δὲν ἐπέτρεπε στὴ Γαλλία τῆς ἐποχῆς μιὰ δυναμικὴ παρέμβαση, οἰκονομικὴ ἢ πολιτική, στὴν περιοχή. Ἐνῶ, π.χ., στὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου εἶχε ἐκδηλώσει μὲ σαφήνεια παρόμοια πρόθεση, μὲ αἰχμὴ τὴ δραστήρια ὑποστήριξη τῶν Μιρδιτῶν, ἡ ἐμπλοκή της, στὴ συνέχεια, στὴ Β. Ἀφρικὴ καὶ ὁ πόλεμος μὲ τὴν Τουρκία (1911) τὴν ὑποχρεώνουν νὰ μειώσει τὴν προσοχή της γιὰ τὰ ζητήματα τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ συμφωνήσει κανεὶς μὲ τὴν ἄποψη ὅτι γιὰ τὴ Γαλλία τοῦ 1912 ὁ ὑπόψη χῶρος σήμαινε μόνο στὸ μέτρο ποὺ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ὅλωμα γιὰ τὴν Ἰταλία[14]. Στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Βαλ-

---

9. Ἂς θυμηθεῖ ὅτι ἡ ἔκθεση Dussap συντάχτηκε λίγες μόνο μέρες πρὶν τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου.

10. Βλ. Girault, "Place et rôle", ὅ.π., σ. 209.

11. Ὅ.π., σ. 212· βλ. ἀνάλυση τῶν αἰτίων, κυρίως γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ὀργάνωση καὶ τὴ νοοτροπία, στὶς σσ. 212–3.

12. Ὅ.π., σ. 209: παντοῦ οἱ Γάλλοι ἦταν ἀριθμητικὰ πολὺ λιγότεροι, κυρίως σὲ σύγκριση μὲ τοὺς Γερμανούς. Ἀποτέλεσμα, τὰ γαλλικὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα νὰ προωθοῦνται ἀπὸ τοὺς πιὸ δραστήριους Ἄγγλους ἢ καὶ Γερμανούς. Καὶ ὅπου ἡ κατάσταση ἦταν, ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, καλύτερη, ὅπως στὴν Ἱσπανία ἢ τὴν Τουρκία, καὶ ἐκεῖ συνολικὰ τὸ γαλλικὸ ἐμπόριο ὑπέφερε ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀνθρώπων (ὅ.π., σ. 210).

13. Girault, ὅ.π., σ. 213—6.

14. Βλ. Stavro Skendi, The Albanian National Awakening, 1878—1912, Princeton N. Jersey, Princeton Univ. Press, 1967, σ. 287.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κανικῆς, ἡ Γαλλία (ὅπως καὶ ἡ Ἀγγλία) ἀποβλέπει στὴν ἐξασθένιση καὶ τελικὰ τὴν ἐξαφάνιση τῆς αὐστρογερμανικῆς ὑπεροχῆς μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς Ρωσίας[15], ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ἐπιθυμεῖ τὴν πλήρη ἡγεμονία τῆς τελευταίας. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, ἡ Γαλλία ἐμφανίζεται νὰ εὐνοεῖ μιὰ διαβαλκανικὴ προσέγγιση[16]. Πρόκειται βέβαια γιὰ λεπτὲς ἰσορροπίες καὶ εὐθραυστους συνασπισμούς. Ὁπωσδήποτε, ἡ δραστηριότητα τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας λίγο πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοηθεῖ ὡς στοιχεῖο ἑρμηνευτικὸ τῆς παρουσίας τῶν Εὐρωπαίων, ἀκόμη καὶ σὲ μικροχώρους ὅπως ὁ ἐξεταζόμενος ἐδῶ[17].

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις καὶ οἱ ἐπιδιώξεις τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, ποὺ θίξαμε, συμπυκνώνονται στὴ φράση τοῦ Dussap, ὅταν χαρακτηρίζει τὶς γαλλικὲς εἰσαγωγὲς ὡς «πολὺ σημαντικὲς ἄλλοτε». Ἀκόμη καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὸ 1910, εἶχαν πέσει σχεδὸν στὸ μισό[18]. Ἡ ραγδαία αὐτὴ πτώση ἕνα μόνο μπορεῖ νὰ σημαίνει: ὅτι ἡ γαλλικὴ οἰκονομία, μὲ τὴ δομὴ καὶ τοὺς προσανατολισμούς της, δὲν ἐνδιαφερόταν ἄμεσα γιὰ τὴν περιοχή. Ἡ ἔλλειψη οἰκονομικοῦ ἐνδιαφέροντος προκαλεῖ καὶ τὴν κάμψη τῆς γενικότερης γαλλικῆς παρουσίας, παρὰ τὸ δηλωμένο καὶ εὔλογο πολιτικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν περιοχή.

Μιὰ ἄλλη βασικὴ διαπίστωση ποὺ μπορεῖ νὰ γίνει καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῆς ἔκθεσης Dussap εἶναι: ἡ ἐμφανὴς ὑπεροχὴ τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας στὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο τοῦ ὁλαετιοῦ Ἰωαννίνων. Παρὰ τὸ ὅτι οἱ δύο αὐτὲς δυνάμεις θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Γάλλο ὑποπρόξενο ὡς ἰσοδύναμες, νὰ κατέχουν δηλ. ἡ καθεμιὰ τὸ 1/3 τῶν συνολικῶν εἰσαγωγῶν τοῦ διλαετιοῦ —πράγμα ποὺ δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀληθές, ὅπως δείχνουν οἱ ἀκριβέστερες ἐκτιμήσεις τοῦ Φορέστη—, ἡ οὐσία παραμένει: ἡ παρουσία τους στὸν

---

15. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ἡ γαλλορωσικὴ προσέγγιση θὰ γίνει πιὸ ἐμφανὴς μετὰ τὴν ἐκλογὴ ὡς Προέδρου τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας (Ἰαν. 1913) τοῦ R. Poincaré, ὁ ὁποῖος «δὲν κρύβει ὅτι ὁδηγεῖ τὴ γαλλικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ σὲ πλήρη συμφωνία μὲ τὸν τσαρισμό»: Alexandre Zévaès, Histoire de la IIIe République, Paris, Édition de la Nouvelle Revue Critique, 1946, σ. 267.

16. Βλ. στῆς Elena Statelova, "L'idée d'un rapprochement balkanique et la presse bourgeoise en Bulgarie (1909—1912)", Études Balkaniques 9(1979), τεῦχος 2, σ. 76.

17. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Ρῶσος πρεσβευτὴς στὸ Παρίσι Iswolski πληροφόρησε ἐμπιστευτικὰ τὴν κυβέρνηση Poincaré, τὸν Μάρτιο 1912, γιὰ τὴ μυστικὴ βουλγαρο - σερβικὴ συμφωνία. Ὡστόσο ἡ Γαλλία δὲν θὰ γνωρίσει τὶς λεπτομέρειες, παρὰ κατὰ τὸ ταξίδι τοῦ ἴδιου τοῦ Poincaré, πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, στὴ Ρωσία (Αὐγ. 1912): Dém. J. D. Drossos, La fondation de l'Alliance Balkanique. Étude d'Histoire Diplomatique, Athènes 1929, σ. 87—8 (στὶς σσ. 88—9 τὸ σημείωμα τοῦ Poincaré γιὰ τὴ συζήτησή του μὲ τὸν Ρῶσο ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν Sazonoff).

18. Βλ. Παπαγεωργίου, Οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς πραγματικότητες, σ. 89 πίν. 9.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συγκεκριμένο χῶρο εἶναι ἐντονότατη.

Μέλη τῆς εὐθρυπτης Τριπλῆς Συμμαχίας (ἢ Triplice) τοῦ 1882, ἡ Αὐστροουγγαρία καὶ ἡ Ἰταλία εἶχαν διαφορετικά, καὶ ἐνίοτε ἀντίθετα, συμφέροντα καὶ ἐπιδιώξεις, τόσο στὸν χῶρο τῆς Ἠπείρου — Ἀλβανίας ὅσο καὶ στὸν εὐρύτερο βαλκανικό. Καὶ οἱ δύο δυνάμεις συμφωνοῦσαν νὰ διατηρηθεῖ ἡ ὑπάρχουσα κατάσταση στὴν Ἤπειρο καὶ Ἀλβανία, ἀφοῦ καμιὰ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ καταλάβει αὐτὲς τὶς περιοχές. Ἦταν ὅμως ἀναπόφευκτο νὰ αὐξάνεται ὁ ἀνταγωνισμός τους, καθὼς ἡ καθεμιὰ προσπαθοῦσε νὰ αὐξήσει τὴν ἐπιρροή της[19]. Τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ναυτιλία, κυρίως, θεωρήθηκαν ὡς ἕνα ἀκόμη μέσο γιὰ «εἰρηνικὴ διείσδυση» τῶν δύο δυνάμεων στὴν περιοχή[20]. Ἄλλα μέσα, τὰ ὁποῖα ἐπίσης προσέχθηκαν ἰδιαίτερα ἀπὸ τὶς δύο δυνάμεις, ἦταν ἡ ἀποτελεσματικὴ διπλωματική τους ἐκπροσώπηση καὶ δραστηριότητα[21], ὅπως καὶ ἡ στρατολόγηση ὑποστηρικτῶν τῆς πολιτικῆς τους[22]. Ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν τους ὑπῆρξε, στὸν τομέα τοῦ ἐμπορίου, νὰ ἐλέγχονται οἱ εἰσαγωγὲς καὶ ἐξαγωγὲς ἀπὸ δύο μονοπώλια, τὸ ἕνα ἰταλικὸ καὶ τὸ ἄλλο αὐστριακό[23].

Ἡ ἔκθεση τοῦ Γάλλου ὑποπροξένου δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξηγήσει, ἔστω καὶ μὲ συντομία, τοὺς λόγους τῆς ὑπεροχῆς τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας στὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο τοῦ βιλαετιοῦ. Καὶ δὲν τὸ κάνει. Ὑπογραμμίζει μόνο τὴ σημασία τῆς σωστῆς ὀργάνωσης καὶ τοῦ marketing, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, κυρίως γιὰ νὰ ὑποδείξει τρόπους γιὰ τὴν αὔξηση τῶν γαλλικῶν εἰσαγωγῶν. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ συζητηθεῖ ἕνα καίριο, κατὰ τὴ γνώμη μου, πρόβλημα. Ἂν ἴσως μπορεῖ νὰ ἀποδεχθεῖ κανεὶς τὴν ἄποψη ὅτι τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ναυτιλία ἦταν ἕνας τρόπος εἰρηνικῆς διείσδυσης, πιὸ δύσκολα θὰ δεχόταν ἀνεπιφύλακτα ὅτι τὰ δύο μονοπώλια ποὺ μνημονεύθηκαν, τὸ ἰταλικὸ καὶ τὸ αὐστριακό, ἐξυπηρετοῦσαν περισσότερο πολιτικοὺς σκοπούς[24]. Τουλάχιστο, ἂν οἱ σχετικὲς ἐπιφυλάξεις εἶναι λιγότερες γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Αὐστρίας, πληθαίνουν ὅσον ἀφορᾶ τὴν Ἰταλία. Γιὰ τὴν τελευταία αὐτή,

---

19. Βλ. Skendi, ὅ.π., σ. 256 (στὶς σσ. 238—256 τὸ κεφάλαιο: Albania's Importance to Austria - Hungary and Italy στὶς σσ. 255—6 βλ. γιὰ τὶς ἰδιαίτερες ἐπιδιώξεις τῆς καθεμιᾶς). Πρβλ. Arthur J. May, The Habsburg Monarchy 1867—1914, Cambridges Mass., Harvard Univ. Press, 1965, σ. 390—1, ὅπου ἰδιαίτερος λόγος γιὰ τὴ σημασία τῆς Ἀλβάνας κυρίως γιὰ τὴν Ἰταλία.

20. Skendi, The Albanian National Awakening, ὅ.π. 265.

21. Ὅ.π., ὅ.π. 268. Πιὸ πολὺ στὰ Γιάννινα ἡ Αὐστρία εἶχε αὐξήσει τὸ προσωπικὸ τοῦ προξενείου της (ὅ.π. 272).

22. Ὅ.π., σ. 266.

23. Βλ. Γεωργίου Σ. Πλουμίδη, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής του (1905 περ. —1912)», «Δωδώνη» 6(1977) 362: πρόκειται γιὰ τὸ «Ἰταλικὸ Ἐμπορικὸ Πρακτορεῖο» καὶ τὴν «Αὐστροανατολικὴ Ἐμπορικὴ Ἑταιρεία».

24. Πλουμίδη, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου», ὅ.π., σ. 362.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νομίζω ὅτι οἱ οἰκονομικοὶ λόγοι καὶ αὐτονομία παρουσιάζουν καὶ ρόλο σημαντικὸ παίζουν στὴ διαπλοκὴ τῶν συμφερόντων.

Κύρια ἐπιδίωξη τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 20οῦ αἰώνα ἦταν νὰ δημιουργήσει στὶς ἀκτὲς τῆς Ἀδριατικῆς ἕνα φραγμό, ποὺ θὰ ἐμπόδιζε τὴν ἔξοδο τῶν Σλάβων στὴ ζωτικῆς σημασίας θαλάσσια περιοχή[25]. Ἔτσι εὐνοοῦσε τὴ δημιουργία καὶ τὴ διατήρηση ἀλβανικοῦ Κράτους, ποὺ θὰ κατεῖχε σταθερὰ τὸ Δυρράχιο καὶ τὴν Αὐλώνα· ἐπρόκειτο γιὰ κράτος μὴ σλαβικό, ποὺ θὰ ἐπέτρεπε παράλληλα τὴν ἐλεύθερη αὐστριακὴ δραστηριότητα στὴν Ἀδριατική[26]. Ἀκόμη, ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἰταλίας ἀπὸ κάθε δυνατότητα νὰ μονοπωλεῖ καὶ τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀδριατικῆς ἀποτελοῦσε γιὰ τὴν Αὐστροουγγαρία θέμα ζωτικοῦ ἐνδιαφέροντος, «ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου»[27]. Πρέπει ἀκόμη νὰ ὑπομνησθεῖ ὅτι ἡ Αὐστροουγγαρία, ἡ ὁποία εἶχε χρισθεῖ προστάτης τῶν καθολικῶν τῆς Ἀλβανίας, ἔβλεπε ζωηρότερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς βορειότερες περιοχές, γιὰ τὸ τότε βιλαέτι τῆς Σκόδρας. Ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν καθολικῶν τῆς Β. Ἀλβανίας ἐξηγεῖται, ὅπως ἔχει σωστὰ παρατηρηθεῖ, καὶ ἡ «εὐδοκίμησις τῆς Αὐστριακῆς σχολειακῆς προπαγάνδας»[28]. Στὶς νοτιότερες περιοχὲς ἐλαττώνονται οἱ αὐστριακὲς ἐπιτυχίες, ὅσο αὐξάνεται ὁ ὀρθόδοξος πληθυσμός. Στὶς περιοχὲς αὐτές, δηλ. στὸ σανζάκι τοῦ Ἐλμπασὰν καὶ στὶς ὀρεινὲς περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων (καζάδες Βερατίου καὶ Αὐλώνας), ἡ Αὐστρία ἀναζητοῦσε στηρίγματα ἀνάμεσα στὸν ὀρθόδοξο, καὶ περισσότερο τὸν μωαμεθανικό, πληθυσμό[29]. Ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ[30], στὴν Ἤπειρο «προπαγάνδα τῆς ὑφῆς ποὺ χρησιμοποιήθηκε στὴν καθαυτὸ Ἀλβανία ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας δὲν σημειώθηκε».

Ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωση τῆς Αὐστρίας, παρόλο ποὺ φαίνεται νὰ προηγεῖται ὁ πολιτικὸς στόχος καὶ τὸ καθαρὰ οἰκονομικὸ συμφέρον νὰ ὑποτάσσεται, μᾶλλον συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Στὴν ὑπόθεση αὐτὴ μιὰ ὁδηγοῦν ὁρισμένες ἐνδείξεις. Καὶ πρῶτα πρῶτα, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Αὐστρίας γιὰ τὴν Ἀδριατικὴ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτελοῦσε τὴ μόνη διέξοδο

---

25. Γενικὰ γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Αὐστροουγγαρίας κατὰ τὴν περίοδο 1879—1912 βλ. Robert A. Kann, A History of the Habsburg Empire. 1526—1918, Berkeley / L. Angeles / London, Univ. of California Press, 1974, σ. 406—16.

26. Skendi, The Albanian National Awakening, σ. 256.

27. Skendi, ὅ.π., σ. 891.

28. Βλ. Ἀντ. Γ. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ τοῖς Βαλκανίοις, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 20. Γενικὰ γιὰ τὴν αὐστριακὴ προπαγάνδα βλ. στὶς σσ. 15—23. Πρβλ. καὶ Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα, Ἰωάννινα, ΙΜΙΑΧ, 1978, σ. 23—78 (ἰδίως σσ. 23—63 καὶ 67—78).

29. Βλ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες, σ. 28.

30. Αὐτόθι, σ. 29.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στὶς ναυτιλιακές της ἐπιχειρήσεις[31]. Ἡ ἐξάπλωση τοῦ αὐστριακοῦ Lloyd στὴ Μεσόγειο μέσω Ἀδριατικῆς δὲν μπορεῖ μᾶλλον νὰ θεωρηθεῖ πολιτικὸς στόχος· περισσότερο, ὁ πολιτικὸς ἔλεγχος εὐνοοῦσε τὴ συγκεκριμένη οἰκονομικὴ λειτουργία. Ἔπειτα, παρὰ τὸ μειωμένο πολιτικὸ ἐνδιαφέρον τῆς Αὐστρίας γιὰ τὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, ἢ τουλάχιστο γιὰ τὶς νοτιότερες περιοχές του, παρατηροῦμε πὼς τὸ οἰκονομικὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ζωηρότατο, σὲ βαθμὸ ποὺ ἡ Αὐστρία νὰ κατέχει τὴν πρώτη θέση στὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο. Ἡ ἄποψη λοιπὸν ὅτι τὰ μέσα γιὰ τὴν αὔξηση τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς ἦταν, στὴν περίπτωση τῆς Ἠπείρου, κυρίως οἰκονομικά[32], θὰ μποροῦσε νὰ ἀντιστραφεῖ: ἡ αὐστριακὴ δηλ. ἐπιρροὴ χρησιμοποιήθηκε, ὅπως ἴσως καὶ ἡ ἐνίσχυση τοῦ προσωπικοῦ τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου στὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ ὑποβοηθήσει τὴν οἰκονομικὴ ἐξάπλωση. Στὸ σημεῖο αὐτό, ἡ ἔκθεση Dussap ἐνισχύει τὶς ἐνδείξεις μας, ὅταν τονίζει τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ αὐστριακοὶ βιομήχανοι πρόσεξαν ἰδιαίτερα τὴν παρουσίαση τῶν προϊόντων τους καὶ τὴν προσέλκυση τῶν ἐμπόρων τῆς περιοχῆς. Ἐξάλλου, στὶς ἐκθέσεις τῶν αὐστριακῶν προξένων ἀπὸ τὰ Γιάννινα, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ τελευταίου πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση K. Bilinski, μεγάλο μέρος καταλαμβάνουν οἱ λεπτομερεῖς καὶ ἐμπεριστατωμένες πληροφορίες καθαρὰ οἰκονομικοῦ ἐνδιαφέροντος[33].

Περισσότερο ξεκαθαρισμένα εἶναι τὰ πράγματα στὴν περίπτωση τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἔκθεση Dussap θεωρεῖ τὶς ἰταλικὲς εἰσαγωγὲς στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἰσοδύναμες ὡς πρὸς τὴν ἀξία μὲ τὶς αὐστριακές. Ταυτίζει ἐπίσης τὴν ἐμπορικὴ πρακτικὴ τῶν δύο δυνάμεων καὶ πληροφορεῖ ὅτι ὁ ὄγκος τῶν ἐργασιῶν τους στὴν περιοχὴ εὐθύνης του δεκαπλασιάστηκε (χωρὶς νὰ ἀναφέρει σὲ πόσο χρόνο) καὶ ὅτι συνεχῶς κερδίζουν ἔδαφος. Οἱ γενικὲς αὐτὲς ἐκτιμήσεις τοῦ ὑποπροξένου τῆς Γαλλίας δὲν μαρτυροῦν καὶ πάλι βαθύτερη ἔρευνα, ποὺ θὰ ὁδηγοῦσε σὲ λεπτομερέστερες πληροφορίες καὶ σὲ διαφοροποιήσεις· ἐξυπηρετοῦν, ὡστόσο, τὸν βασικὸ σκοπὸ τῆς ἔκθεσης, τὴν εὐαισθητοποίηση δηλ. τῶν ἁρμοδίων παραγόντων τῶν γαλλικῶν ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐμπορίου - Βιομηχανίας ἢ τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπιχειρηματικῶν κύκλων.

Στὴν πραγματικότητα, κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἡ ἰταλικὴ ἐμπορικὴ παρουσία στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἀνέρχεται μὲ ἅλματα. Ἐνῶ δηλ. τὸ 1890 ἦταν ἀσήμαντη, μετὰ τὸ 1900 παρουσιάζεται ἀξιοπρόσεκτη ἄνοδος: στὴν πενταετία 1900—1904 οἱ ἰταλικὲς εἰσαγωγὲς στὸ βιλαέτι τετραπλασιάστηκαν, ἐνῶ στὸ ἴδιο διάστημα οἱ αὐστριακὲς σημείωσαν πτώση

31. Kann, A History, σ. 464—5.

32. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες, σ. 29.

33. Βλ. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτική, σ. 32—3· πρβλ. Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, «Προσπάθειες γιὰ τὴν ἐλληνοποίηση τῆς τουρκικῆς ἀτμοπλοΐας ἑταιρείας "Σκιπετάρ" (1906-1911)», «Δωδώνη» 12(1983) 441.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κατὰ 15ο/ο[34]. Ἐπίσης, στὸ διάστημα 1906—9 οἱ εἰσαγωγὲς ἰταλικῶν προϊόντων στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων, κατὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ Αὐστριακοῦ προξένου Bilinski, αὐξήθηκαν κατὰ 41ο/ο, ἐνῶ οἱ αὐστριακὲς μειώθηκαν κατὰ 26ο/ο[35].

Πέρα ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια τῶν ἀριθμῶν, διαπιστώνεται εὔκολα, τουλάχιστο μετὰ τὸ 1906, ἐντονότατη παρουσία τοῦ ἰταλικοῦ ἐμπορίου στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τονίζει, ἔστω καὶ κατὰ τρόπο ὄχι ἀπόλυτα ἀκριβή, ἡ ἔκθεση Dussap. Τὸ ἐρώτημα εἶναι: ἡ οἰκονομικὴ διείσδυση πού προωθεῖται ἔχει στόχο τὴν πολιτικὴ ἢ μήπως συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, δηλ. ἡ ὁποια πολιτικὴ διείσδυση κυρίως ἐξυπηρετεῖ καθαρὰ οἰκονομικοὺς σκοπούς;

Ἔχει ἤδη διαπιστωθεῖ ἀπὸ νωρίς, ἀμέσως μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, ὅτι ἡ Ἰταλία κατέβαλλε σοβαρὲς προσπάθειες «πρὸς καλλιέργειαν τῶν ἐμπορικῶν μετὰ τῆς Ἀλβανίας σχέσεων καὶ ἀνάπτυξιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς ναυτικῆς συγκοινωνίας». Ἐπίσης ἐπισημάνθηκε ὅτι σὲ βραχύτατο χρόνο ἐπιτεύχθηκαν «τὰ ἔκτακτα σχετικῶς ἀποτελέσματα τῆς εἰσαγωγῆς τῶν Ἰταλικῶν προϊόντων ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ Ἠπείρῳ». Σὲ ὅλα αὐτὰ ἀποδίδεται «κεκρυμμένος πολιτικὸς σκοπός». Τὸ κύριο ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ σπουδὴ «ὅλων ἀπετέλει φυσικὴν προσπάθειαν πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ Ἰταλικοῦ ἐμπορίου ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας, τοῦθ' ὅπερ ἀπαιτεῖ χρόνον μακρὸν καὶ βαθμιαίαν κατάκτησιν τῶν ἀγορῶν... Διάδοσις τῆς γλώσσης καὶ διάδοσις τοῦ ἐμπορίου ἐθεωρήθησαν οἱ κυριώτεροι μοχλοί, δι' ὧν ἐπιχειρεῖ ἡ Ἰταλικὴ προπαγάνδα νὰ φθάσῃ ἀσφαλέστερον εἰς τὸ τέρμα τῶν ἐνεργειῶν της»[36]. Σὲ πιὸ πρόσφατες μελέτες καθορίζεται ἀκριβέστερα ὁ πολιτικὸς στόχος: νὰ πάρει ἡ Ἰταλία ἀξιόλογη θέση στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, νὰ γίνει δηλ. ἡ 6η μεγάλη Δύναμη[37]. Ἡ ἀκόμη, ἡ οἰκονομικὴ ἐξάπλωση τῆς Ἰταλίας (γενικὰ στὰ Βαλκάνια) θεωρήθηκε ὡς ὄργανο γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ πολιτικοῦ στόχου, πού ἦταν ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς χώρας ὡς ἱμπεριαλιστικῆς δύναμης[38]. Καὶ πιὸ συγκεκριμένα ἀκόμη, οἱ πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τῆς Ἰταλίας διαφοροποιοῦνται ὡς ἑξῆς: στὴ Βόρεια καὶ Μέση Ἀλβανία ἀποσκοποῦσε στὴν ἐξουδετέρωση τῆς

34. Καρτάλη, ὅ.π., σ. 32 (ὅπου καὶ συγκριτικὸς πίνακας τῶν ἰταλικῶν καὶ αὐστριακῶν εἰσαγωγῶν). Πρβλ. Skendi, ὅ.π., σ. 365, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ἡ Αὐστρία ἤλεγχε ἀκόμη τὶς ἀγορὲς τοῦ Δυρραχίου, τῆς Αὐλώνας καὶ τῆς Κορυτσᾶς.

35. Βλ. Νικολαΐδου, «Προσπάθειες...», ὅ.π., σ. 444. Πρβλ. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ, σ. 32 (ὅπου συγκριτικὸς πίν.) καὶ σ. 38 (ὅπου ἡ ἀριθμητικὰ τοῦ Bilinski, ὁ ὁποῖος τονίζει κυρίως τὴ δράση τῶν ἰταλῶν ἐμπορικῶν πρακτόρων τῆς Ἰταλίας).

36. Βλ. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ, σ. 31.

37. Βλ. Γεωργίου Σ. Πλουμίδη, «Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ στὴ Βαλκανικὴ, στὴν Ἀλβανία — Ἤπειρο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Antonio Baldacci», Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 22 (1980) 214.

38. Βλ. Nicola La Marca, Italia e Balcani fra de due guerre. Saggio di una ricerca sui tentativi italiani di espansione economica nel Sud Est europeo fra le due guerre, Roma, Bulzoni Editore, 1979, σ. 11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αὐστριακῆς ἐπιρροῆς[39], ἐνῶ στὴ Ν. Ἀλβανία καὶ τὴ Β. Ἤπειρο, καὶ ὡς τὰ Γιάννινα, οἱ Ἰταλοὶ ἐργάστηκαν ἐντατικὰ γιὰ τὴν δημιουργία εὐνοϊκῶν γι' αὐτοὺς συνθηκῶν[40] ἢ γιὰ νὰ ἐκτοπίσουν τὴν ἑλληνικὴ ἐπιρροή[41]. Ὡστόσο, μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ γενικότερη συμφωνία γιὰ τὴν καίρια σημασία τῶν οἰκονομικῶν στόχων, καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἐμπορικῆς διείσδυσης καὶ ἐξάπλωσης[42].

Στὴν περίοδο 1870—1914, ὅηλ. ἀπὸ τὴν ἑνοποίηση τῆς χώρας ὡς τὸν παγκόσμιο πόλεμο, στὴν Ἰταλία συμβαίνουν βαθιὲς μεταβολές, δομικὲς καὶ κοινωνικο-πολιτικές. Ἡ χώρα δημιουργεῖ νέες ἰσορροπίες, μὲ αἰχμὴ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὶς κοινωνικὲς ἀνατροπές[43]. Ἰδιαίτερα στὰ χρόνια 1901—10, ἡ Ἰταλία ἐμφανίζει οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη μεγαλύτερη, σχετικά, ἀπὸ κάθε ἄλλη εὐρωπαϊκὴ χώρα. Μέσα ἀπὸ διαδοχικὲς φάσεις κάμψης καὶ ἀνάκαμψης, κυρίως στὸν βιομηχανικὸ τομέα, στὸ κατώφλι τοῦ παγκόσμιου πολέμου ἡ χώρα παρουσιάζει μιὰ ἰσταθερότητα σὲ ἐκπληκτικὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀδυναμία της πρὶν 20 χρόνια[44]. Ἡ ραγδαία βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη[45] ἔθετε, ἀσφαλῶς, ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη νέων πηγῶν πρώτων ὑλῶν καὶ νέων καταναλωτικῶν ἀγορῶν, ποὺ θὰ τὶς ἀναζητήσει προφανῶς στὴν ἄλλη ὄχθη τῆς Ἀδριατικῆς, στὴν πιὸ κοντινή της ὅηλ. περιοχή, ὅπου ἐπιπλέον οἱ συνθῆκες φαίνονται ἰδιαίτερα πρόσφορες μὲ τὶς ἀνακατατάξεις ποὺ βρίσκονται σὲ ἐξέλιξη[46]. Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη, καθαρὰ οἰκονομικὴ στὴ βάση της, ἀποτελεῖ καὶ τὸν συνδετικὸ ἱστό, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ προσφέρει τὸν ἑρμηνευτικὸ ἄξονα ὅλων τῶν ἐπιμέρους ἰταλικῶν ἐπιδιώξεων στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Βαλκανικῆς, καὶ ἑπομένως στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Μὲ αὐτὴ τὴν ὀπτική, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὶς ὅποιες πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τῆς Ἰταλίας ὡς ἐπιβαλλόμενες ἀπὸ τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐξυπηρέτηση τῆς οἰκονομικῆς της

---

39. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτική, σ. 31. — Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες, σ. 82 (στὶς σσ. 79 κ.ἑ. γενικότερα γιὰ τὴν ἰταλικὴ πολιτική).

40. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες, σ. 82.

41. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτική, σ. 41.

42. Καρτάλη, ὅ.π., σ. 39 (βλ. ἐπίσης γιὰ τὸ ἰταλικὸ ἐμπόριο στὴν Αὐλώνα καὶ στὴ Σκόδρα, στὶς σσ. 33—35 καὶ 35—36, ἀντίστοιχα). — A. J. May, The Habsburg Monarchy, σ. 390—91. — Angelo Tambora, "Nascita dell'Italia industriale e mondo balcanico dal 1900 al 1914", Revue des Études Sud-Est Européennes 15(1977), τεῦχος 4, σ. 752. — La Marca, Italia e Balcani, σ. 12. — Πλουμίδη, «Ἡ ἰταλικὴ πολιτική», ὅ.π., σ. 219.

43. Βλ. Guido Baglioni, L'ideologia della borghesia industriale nell'Italia liberale, Torino, Einaudi, 1974, σ. 155.

44. Βλ. Christopher Setton-Watson, Storia d'Italia. Dal 1870 al 1925, trad. L. Trevisani, Bari, Laterza, 1967, σ. 331.

45. Γίνεται μάλιστα λόγος γιὰ «βιομηχανικὴ ἐπανάσταση τῆς ἐποχῆς τοῦ Giolitti»: Tambora, "Nascita dell'Italia industriale", ὅ.π., σ. 751.

46. Πρβλ. Tambora, ὅ.π., σ. 751—2, 762.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀνάπτυξης. Ἡ παραπάνω ἀνάγκη ἐπέβαλε, κατὰ βάση, τὴν ἔνταξη τῆς χώρας στοὺς γενικότερους ἀντίπαλους εὐρωπαϊκοὺς συνασπισμοὺς τῆς ἐποχῆς, ἀκόμη καὶ τὴν (φαινομενικὴ) ἀστάθειά της καὶ τὶς ἐκροὲς ἀνάμεσα στὴν Τριπλὴ Συμμαχία (ἔστω καὶ μετὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ 1878) καὶ τὴ γαλλορωσικὴ Διπλή[47].

Ὁ στόχος λοιπὸν νὰ ἐπεκταθεῖ ἡ ἀναπτυσσόμενη ἰταλικὴ βιομηχανία ὁδηγοῦσε κυρίως τὴ δράση τῶν Ἰταλῶν στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων. Στὸ σημεῖο αὐτό, καὶ ἰδιαίτερα ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθούμενη ἐμπορικὴ πρακτική, οἱ πληροφορίες τοῦ Dussap εἶναι ἀξιόλογες. Ἄλλωστε, ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ Ἰταλοὶ εἶχαν ἱδρύσει στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὸ 1900 κιόλας, ἐμπορικὸ Ἐπιμελητήριο[48], ἐνῶ τὸ πυκνὸ προξενικό τους δίκτυο (προξενεῖο Ἰωαννίνων[49], ὑποπροξενεῖα Αὐλώνας καὶ Δυρραχίου, προξενικὸ πρακτορεῖο Πρέβεζας)[50] ἐξυπηρετοῦσε τὴν οἰκονομική της διείσδυση. Τοὺς ἴδιους στόχους ἐξυπηρετοῦσε, κατὰ βάθος, στὴν εὐρύτερη περιοχή, ἡ πολιτικὴ τοῦ "Mare Nostro", καθὼς καὶ τὸ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Αὐλώνα[51].

Ἕνας ἄλλος οἰκονομικὸς τομέας, τὸν ὁποῖο δὲν θίγει κἂν ἡ ἔκθεση Dussap, ἀλλὰ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὸ θέμα μας, εἶναι ἡ ναυτιλία, καὶ ὡς σημαντικὸς παράγοντας γιὰ τὴν προώθηση τοῦ ἐμπορίου ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτόνομη οἰκονομικὴ λειτουργία. Τὴ δραστηριότητα αὐτὴ ὑποβοηθοῦν τόσο τὰ πολλὰ λιμάνια τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ν. Ἀλβανίας, ὅσο καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ ἐμπόριο τῆς περιοχῆς διεξαγόταν ἀπὸ τὴ θάλασσα[52]. Τὰ σημαντικότερα ἀπὸ τὰ λιμάνια τῶν ἠπειρωτικῶν καὶ ἀλβανικῶν ἀκτῶν ἀποτελοῦσαν

47. Βλ. Tampora, ὅ.π., σ. 751, 752—3, 760. — La Marca, Italia e Balcani, σ. 12. — Πλουμίδη, «Ἡ ἰταλικὴ πολιτική», ὅ.π., σ. 208—9. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν ρόλο τοῦ κράτους βλ. Alberto Acquarone, L'Italia giolittiana (1896—1915). I. Le premesse politiche ed economiche, Bologna, Il Mulino, 1981, σ. 345. Ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση γιὰ τὴν ἰταλικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία τῆς ἐποχῆς τοῦ Giolitti βλ. στοῦ G. Baglioni, L'ideologia della borghesia industriale, σ. 161 κ.ἑ.

48. Τὸ Ἐπιμελητήριο ἱδρύθηκε μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ δραστηρίου προξένου Millelire καὶ ἔκλεισε τὸ 1911, ὅταν ξέσπασε ὁ ἰταλο-τουρκικὸς πόλεμος: Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτική, σ. 25—26, 27. Γιὰ τὴν ἐπιτυχὴ δράση τοῦ Ἐπιμελητηρίου βλ. στὶς σσ. 31—32, ὅπου καὶ συγκρ. πίν. τῶν ἰταλικῶν καὶ αὐστριακῶν εἰσαγωγῶν γιὰ τὸ 1900—1904.

49. Μία ἀπὸ τὶς τέσσερεις κύριες ὑποδείξεις τοῦ Baldacci πρὸς τὸ ἰταλικὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀναβάθμιση τῶν προξενείων Σκόδρας καὶ Ἰωαννίνων σὲ γενικὰ προξενεῖα: Skendi, The Albanian National Awakening, σ. 374. Γιὰ τὸν A. Baldacci καὶ τὸ ἔργο του βλ. στοῦ Γ. Σ. Πλουμίδη, «Ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ στὴ Βαλκανικὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Antonio Baldacci», Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 22(1980) 206—238.

50. Βλ. Πλουμίδη, ὅ.π., σ. 218.

51. Βλ. A. J. May, The Habsburg Monarchy, σ. 390—391.

52. Βλ. P. Rolley - M. de Visme, La Macédoine et l'Épire. (Vilayets de Monastir et de Janina). Étude de Géographie Physique et d'Agrologie, Paris 1911, σ. 145. Πρβλ. Πλουμίδη, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου», ὅ.π., σ. 360.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σταθμοὺς τῶν τακτικῶν ναυτιλιακῶν γραμμῶν, οἱ ὁποῖες ἐξυπηρετοῦνταν ἀπὸ πλοῖα μὲ σημαῖες ἰταλική, αὐστριακή, ἑλληνικὴ καὶ ὀθωμανική[53]. Τὰ πλοῖα αὐτὰ ἀνῆκαν στὴν ἰταλικὴ ἑταιρεία Puglia, στὴν αὐστριακὴ Lloyd, στὶς ἑλληνικὲς Πανελληνικὴ καὶ Νέα Ἑλληνικὴ καὶ σὲ ἄλλες μικρότερες. Ἔτσι οἱ ἠπειρωτικὲς καὶ ἀλβανικὲς ἀκτὲς συνδέονταν μὲ τὶς μεγάλες σιδηροδρομικὲς ἢ θαλάσσιες γραμμὲς τῆς Εὐρώπης, μέσω τῆς Μασσαλίας, τοῦ Brindisi, τῆς Βενετίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Πάτρας καὶ τοῦ Πειραιᾶ[54]. Κυρίως ὅμως ἡ ἰταλικὴ Puglia καὶ ἡ αὐστριακὴ Lloyd ἐκμεταλλεύονταν αὐτὲς τὶς γραμμές[55]. Ἀσφαλῶς, ὅπως ἐπισημάνθηκε[56], οἱ τακτικὲς καὶ ἀκριβεῖς θαλάσσιες συγκοινωνίες συμβάλλουν στὴν προσέλκυση τῆς φιλίας καὶ ἐξασφαλίζουν ἀποτελεσματικὲς προσβάσεις. Κυρίως, ὅμως, πρόκειται γιὰ καθαρὰ οἰκονομικὸ τομέα, ὁ ὁποῖος προωθεῖ πρωτίστως οἰκονομικὰ συμφέροντα.

Ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες χῶρες ποὺ ἀναφέρει ἡ ἔκθεση Dussap, ἡ περίπτωση τῆς Βουλγαρίας θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς μία ἐπιπλέον ἐπιβεβαίωση τῆς κυριαρχης σημασίας τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντα. Ἡ σχετικὰ ἀξιόλογη βουλγαρικὴ παρουσία στὶς εἰσαγωγὲς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων θὰ πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ στὰ πλαίσια τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων τῆς Βουλγαρίας μὲ τὴν Τουρκία. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ νεοσύστατο βουλγαρικὸ Κράτος, παρὰ τὰ μεγάλα καὶ ἐκκρεμῆ ζητήματα μὲ τὴν Τουρκία, στὴν τουρκικὴ ἀγορὰ βρίσκει τὸν καλύτερο πελάτη του[57]. Ἐπίσης ἀρκετὰ σημαν-

---

53. Ἔχει ἐπισημανθεῖ ἡ ἀπουσία τῆς γαλλικῆς ναυτιλίας στὴν περιοχή, πρὶν τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. ἀκόμη: Παπαγεωργίου, Οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς πραγματικότητες, σ. 23 (στηρίζεται σὲ ἔκθεση τοῦ προξένου A. Sauvaire, τῆς 26.4.1885). Ἡ ἀπουσία αὐτὴ δὲν εἶναι, βέβαια, ἄσχετη μὲ τὴν κάμψη τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου.

54. Rolley - de Visme, La Macédoine et l'Épire, σ. 145· πρβλ. καὶ Παπαγεωργίου, ὅ.π., σ. 22.

55. Βλ. Πλουμίδη, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου», ὅ.π., σ. 360 σημ. 3. Γιὰ τὶς ἑταιρεῖες αὐτὲς βλ. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτική, σ. 21 (Lloyd), 37 (Puglia). Πρβλ. Νικολαΐδου, «Προσπάθειες γιὰ τὴν ἑλληνοποίηση τῆς τουρκικῆς ἀτμοπλοϊκῆς ἑταιρείας "Σκιπετάρ"», ὅ.π., σ. 445 (στὴ μελέτη αὐτὴ βλ. γενικότερα γιὰ τὶς ἀποτυχημένες προσπάθειες τῆς ἑλληνικῆς παρέμβασης στὸν ἀλβανικὸ χῶρο, κυρίως λόγω τῆς στενότητας τῶν οἰκονομικῶν μέσων). Ἐνδεικτικὲς εἶναι οἱ διαφημίσεις τῶν ναυτιλιακῶν ἑταιρειῶν καὶ τῶν πρακτόρων τους στὸν τύπο τῆς ἐποχῆς· στὴν ἐφημ. «Ἤπειρος» π.χ. (φ. 157 τῆς 4.7.1912, καὶ σὲ ἄλλα φφ.) καταχωρίζεται διαφήμιση τοῦ ναυτιλιακοῦ πράκτορα Η. Avny Bey, ὁ ὁποῖος πρακτόρευε στὴν Πρέβεζα τὴν ἑταιρεία Ungaro - Croata τοῦ Fiume καὶ στοὺς Ἁγίους Σαράντα τὴν Puglia· στὴν ἴδια ἐφημ. (φ. 141 τῆς 9.1.1912) βλ. ἀνάλογη διαφήμιση τῆς Ἀτμοπλοΐας «Πατριωτικὴ» τῶν Ἀτυχίδη - Βαχράτσογλου (δὲν τὴ συνάντησα σὲ ἄλλα φφ.).

56. Νικολαΐδου, «Προσπάθειες γιὰ τὴν ἑλληνοποίηση», ὅ.π., σ. 443—4.

57. Βλ. πρόχειρα στοῦ Stanley G. Evans, A Short History of Bulgaria, London 1960, σ. 162, ὅπου πίνακας ἐξαγωγῶν τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὴν περίοδο 1906—1920: ὡς τὸ 1910 ἡ Τουρκία ἀπορροφᾶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν βουλγαρικῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τικό ρόλο θά διεδραμάτιζε, ιδίως μετά την όριστική ρήξη των βουλγαροτουρκικών σχέσεων με την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Βουλγαρίας το 1908, ή προσέγγιση του ελεύθερου ελληνικού Κράτους με το νεοϊδρυθέν βουλγαρικό, στά πλαίσια της βαλκανικής συμμαχίας. Έκείνο όμως πού έχει ιδιαίτερη σημασία είναι το γεγονός ότι ή βουλγαρική οικονομία της έποχής είχε άμεση ανάγκη από άγορές, και πιό πολύ μετά το 1885, όπότε παρατηρείται σημαντική ώθηση του βουλγαρικού καπιταλισμού, μέ αίχμή την έλαφρά βιομηχανία[58].

Ή οικονομική επιβολή των εύρωπαϊκών δυνάμεων στο βιλαέτι Ίωαννίνων, όπως σκιαγραφήθηκε παραπάνω μέ άφορμή την έκθεση Dussap, ήταν φυσικό νά συγκρουσθεί μέ τά συμφέροντα νεοτούρκων εμπόρων[59], όσων δηλ. δέν συμμετείχαν στο εμπόριο της Αύστροουγγαρίας και της Ίταλίας κυρίως. Και ήταν έπόμενο όλοι αύτοί νά στραφούν πρός το παραδοσιακό τους στήριγμα, τη Γαλλία[60]. Στο σημείο αύτό ό Γάλλος ύποπρόξενος κάνει, στο τέλος της άναφοράς του, κάποια νύξη, χωρίς δυστυχώς νά προχωρεί σέ λεπτομέρειες. Άσφαλώς, στην περίπτωση αύτή έθνικοί λόγοι έπεβάλλαν την αύξανόμενη δυσαρέσκεια πρός την τακτική της Αύστροουγγαρίας και της Ίταλίας, στο θέμα ίδιως της ύποστήριξης των άλβανικών έπιδιώξεων έκ μέρους των δύο δυνάμεων[61]. Ώστόσο, και έδώ θά μποροϋσε κανείς νά διακρίνει, πέρα από τά στενά

έξαγωγών, σέ σύγκριση μέ τις άλλες χώρες. Τό 1910 π.χ. στην τουρκική άγορά κατευθύνεται περίπου το 30ο/ο των έξαγόμενων προϊόντων της Βουλγαρίας, άμέσως μετά έρχεται το Βέλγιο μέ 16ο/ο, και ή Ρωσία συμμετέχει μόνο μέ 0,9ο/ο. Άς σημειωθεί ότι το ίδιο έτος οί είσαγωγές από την Τουρκία καλύπτουν μόνο το 47,5ο/ο των έξαγωγών πρός την ίδια χώρα.

58. Βλ. Evans, ό.π., σ. 136, 138. Πρβλ. Hristo Hristov, Bulgaria. 1300 Years, Sofia 1980, σ. 135 κ.έ., 147 κ.έ. — Milcho Lalkov, "Bulgaria. A newly Sovereign State", στο Modern Bulgaria. History - Policy - Economy - Culture, Sofia 1981, σ. 74 κ.έ.

59. Βλ. τις σημαντικότερες έμπορικές φίρμες στις πιό ζωτικές άγορές του βιλαετιού στο Παπαγεωργίου, Οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες, σ. 19—20.

60. Είναι άκόμη γνωστοί οί δεσμοί της νεοελληνικής κοινωνίας, όπως έκφράστηκε μέ τις έκλογές του 1912, μέ την Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία: Κων. Σβολόπουλου, «Ή είσοδος του Έλευθερίου Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της Έλλάδας και οί έσωτερικές έξελίξεις από το 1909 ώς το 1912», Ίστορία του Έλληνικού Έθνους της Έκδοτικής Άθηνών, τ. 14, Άθήνα 1977, σ. 279.

61. Είναι χαρακτηριστικό το σχόλιο της έφημ. «Ήπειρος», φ. 164 της 19.8.1912, σ. 4. Συγκεκριμένα, στη στήλη «Άνά την πόλιν» σημειώνεται: «Μίαν σύστασιν άπευθύναμεν εις τον παρ' ήμιν έμπορικόν κόσμον, δστις καθ' έκάστην εις τους έξ Αύστρίας ίδίως Ίταλίας και Γερμανίας φακέλους, μετ' έθνικής όδύνης και παρατηρήσεως βλέπει την προτίμησή του πατρίδα τά Ίωάννινα χαρακτηριζομένην ώς Άλβανίαν. Προχθές μάλιστα το Έμπορικόν Μουσείον Βουκουρεστίου, άπεστείλαν εις πολλούς έδώ έμπόρους έγκυκλίους, έξωθεν του φακέλου γενικώς όλων είχε: Janina (Albanie)». Και ό σχολιο-

ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν ντόπιων ἐμπόρων, τὶς προσπάθειες τῶν οἰκονομικῶν κύκλων τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἢ τῆς διασπορᾶς γιὰ δυναμικότερη παρέμβαση, μετὰ τὶς δομικὲς ἀλλαγὲς ποὺ σημειώνονται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καὶ λίγο πρὶν στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία[62].

Ἡ ἔκθεση τοῦ Γάλλου ὑποπροξένου E. Dussap ποὺ παρουσιάστηκε ἐδῶ, παρὰ τὴ συντομία καὶ τὸ ὑπαινικτικό της ὕφος, ἔχει, νομίζω, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἀποκαλύπτει σαφῶς τὸν κυρίαρχο ρόλο τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων στὴν παρουσία καὶ τὴ δράση διαφόρων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, κατὰ τὶς τελευταῖες στιγμὲς πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση. Στόχος τοῦ προξενικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι βέβαια ἡ ὀρθολογικότερη ὀργάνωση τῆς γαλλικῆς οἰκονομικῆς παρουσίας στὴν περιοχή, στὰ πρότυπα τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Καὶ εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι οἱ δύο παραπάνω δυνάμεις ἐπιλέγονται ὡς πρότυπο ἀπὸ τὸν Γάλλο ὑποπρόξενο ὄχι γιὰ τὴν πολιτική τους ἰσχὺ στὴν περιοχή, ἀλλὰ ἀκριβῶς γιὰ τὴν οἰκονομική τους ἐπιτυχία. Οἱ ὑποδείξεις τοῦ Dussap ἐντοπίζονται κυρίως στὸν τομέα τῶν εἰσαγωγῶν, ποὺ φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρει ἄμεσα καὶ ἀποκλειστικά, ὥστε νὰ ταυτίζεται ὁ τομέας αὐτὸς μὲ τὴν «ἐμπορικὴ κατάσταση τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων», ὅπως ἐνδεικτικὰ σημειώνεται ὡς περίληψη τῆς ἀναφορᾶς[63]. Βέβαια οἱ ἀπορροφητικὲς δυνατότητες τῆς περιοχῆς δὲν ἦταν ἀπεριόριστες· ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἀγορὰ ὄχι ἰδιαίτερα πολυάνθρωπη[64], ἀλλὰ ποὺ λειτουργοῦσε καὶ ὡς σημαντικὸ διαμετακομιστικὸ κέντρο, μὲ κατεύθυνση περισσότερο ἀξιόλογες ἐσωτερικὲς ἀγορές. Ἐπιπλέον, ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς περιοχῆς, ἡ γειτνίασή της δηλ. μὲ τὴν Εὐρώπη, τὴν καθιστοῦσε ἰδιαίτερα ἐλκυστική[65]. Τέλος, ἡ ἀδυναμία τῆς ἐγχώριας οἰκονομίας νὰ καλύψει τὶς ἀνάγκες της μὲ δικά της μέσα[66], ἀλλὰ καὶ οἱ πιέσεις ποὺ

γράφος καταλήγει μὲ τὴν ὑπόδειξη, νὰ ἐπιστρέφεται ὡς ἀπαράδεκτη ἡ ἀλληλογραφία αὐτὴ καὶ νὰ ἀπαιτηθεῖ νὰ ἀντικατασταθεῖ ἡ ἔνδειξη "Albanie" μὲ τὴν ἔνδειξη "Epire".

62. Βλ. Νίκου Μουζέλη, «Οἰκονομία καὶ κράτος τὴν ἐποχὴ τοῦ Βενιζέλου», στὸν τόμο Μελετήματα γύρω ἀπὸ τὸν Βενιζέλο καὶ τὴν ἐποχή του, Ἀθήνα, Φιλιππότης, 1980, σ. 7—8.

63. Ἄλλωστε, ὅπως παρατηρήθηκε, οἱ εἰσαγωγὲς ἦταν πάντα σχεδὸν διπλάσιες ἀπὸ τὶς ἐξαγωγές: Πλουμίδη, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου», ὅ.π., σ. 361· πρβλ. Παπαγεωργίου, ὅ.π., σ. 18.

64. Γιὰ τὸν πληθυσμὸ τοῦ βιλαετιοῦ βλ. Πλουμίδη, ὅ.π., σ. 357 καὶ σημ. 1, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. — Παπαγεωργίου, ὅ.π., σ. 3—4 σημ. 1 τῆς σ. 18. Γιὰ τὰ ὅρια τοῦ βιλαετιοῦ βλ. Πλουμίδη, ὅ.π., σ. 356 καὶ σημ. 4. — Παπαγεωργίου, ὅ.π., σ. 8.

65. Βλ. τὰ προϊόντα ποὺ εἰσάγονταν στὸ βιλαέτι ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, στοῦ Παπαγεωργίου, ὅ.π., σ. 18—19.

66. Rolley - de Visme, La Macédoine et l'Épire, σ. 139. Πρβλ. Παπαγεωργίου, ὅ.π., σ. 16—17, 28.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δημιουργούσε ἡ ἐξάπλωση τῆς ἀναπτυσσόμενης γαλλικῆς βιομηχανίας, ὅπως ἄλλωστε καὶ τῶν ἄλλων ἀναπτυγμένων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν[67], δικαιολογοῦν τὸ προξενικὸ ἐνδιαφέρον.

Πέρα ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ προξενικὴ ἔκθεση ποὺ παρουσιάστηκε ἐδῶ προσφέρει, νομίζω, μιὰ λαμπρὴ εὐκαιρία νὰ ἀνατοποθετηθεῖ σὲ στερεώτερη βάση τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ παρουσία τῶν Εὐρωπαίων γιὰ τὴν περιοχή.

67. A. Zévaès, Histoire de la IIIe République, σ. 28. Γιὰ τὸν εὐρωπαϊκὸ ἀνταγωνισμὸ στὴν περιοχὴ βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Πλουμίδη, «Ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ στὴ Βαλκανική», ὅ.π., σ. 209—210. Βλ. ἐπίσης R. Kann, A History of the Habsburg Empire, σ. 462.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΑΣΤΑΣ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ

Ο «ΑΦΟΡΕΣΜΟΣ»

(Ἱστορικὸ - ἠθογραφικὸ διήγημα)

Γιομάτη ὁλότελα ἡ παλιὰ μισοστότεινη ἐκκλησοῦλα τοῦ χωριοῦ. Ἡ λάμψη τῶν καντηλιῶν καὶ τῶν ἁγνῶν μελισσοκεριῶν (δὲν εἶχε βγεῖ ἀκόμα τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἡ συνήθεια ν' ἀνάφτουν ὅπως ἀργότερα τὰ ξυγκοκέρια καὶ σήμερα τὰ ἠλεκτρικὰ μέσα στὲς ἐκκλησίες) φώτιζε δειλὰ τὲς καπνισμένες μισοξέθωρες μορφὲς τῶν ἁγίων, τὸ θυμίαμα εὐωδίαζε τὸν ἀέρα, καὶ ἡ καταγυκτικὴ ψαλμωδία τοῦ παπᾶ καὶ τῶν ψαλτάδων νακούριζε τὲς ἀκοὲς τῶν πιστῶν ποὺ κάθε τόσο σταυροκοπιόνταν εὐλαβικά.

Ἄξαφνα, ἐνῶ βασίλευε ἀπόλυτη σχεδὸν ἡσυχία καὶ δὲν ἀκουγόταν παρὰ μόνο οἱ ψαλμωδίες καὶ τὰ σιγανὰ ψουψουρίσματα τῶν γυναικῶν ἀπὸ τὸ γυναικωνίτη ποὺ ἀπὸ ἀνέκαθεν συνηθίζουν νὰ μεταβάλλουν τὲς ἐκκλησίες σὲ πρακτορεῖα εἰδήσεων, ἕνας γενικὸς ψίθυρος βγῆκε ἀπὸ τὰ στόματα ὅλου τοῦ ἐκκλησιάσματος, καὶ μερικὰ ἐπιφωνήματα φρίκης ἀνατάραξαν τὸν ἱερὸ ἐκεῖνο χῶρο. Τί συνέβαινε; Ἕνα καμπουριασμένο λιγνὸ γεροντάκι ἄναφτε μαῦρες λαμπάδες στὰ μανάλια· ἦταν ὁ μπάρμπα Γιώργης ὁ Γερονάκος.

— Τὲς ἀνάφτει γιὰ τὶς λίρες του, ψιθύρισαν μερικοί.

— Ποιές λίρες;

— Γιά! ἐκεῖνες ποὺ τὄκλεψαν, ποὺ τὲς εἶχε κρυμένες μέσα στὸ κούφαλο τῆς καργιᾶς πᾶγει μὲς στὸ χωράφι του. Ἀστόχησες ποὺ φώναξε τὲς προάλλες ὁ παπὰς στὴν ἐκκλησιά, ὅποιος τὲς ἤβρε νὰ τὲς μαρτυρήσει καὶ δὲ φανερώθηκε κανένας; Ποῦθεν εἶσαι, δὲν τὸ ξέρεις;

— Ἄ! ἔεις δίκιο κουμπάρε Νικόλα, ἐγὼ δὲν ἔλαχα στὴν ἐκκλησιὰ ὅταν τὸ φώναξ' ὁ παπάς, ἀλλὰ τώρα θυμιοῦμαι ποὺ τὄλεγαν οἱ γυναῖκες ἔδῶ καὶ καιρό.

— Ἀμ ἔτσι ντέ! ἔκανε ὁ πολύξερος κουμπάρος Νικόλας· καὶ λιὲν καὶ τ' ἄλλο μάλιστα.

— Ποιό;

— Πῶς πῆγε στὸ Δεσπότη κι ἔκαμε ἀφορεσμὸ κι ὅπως δείχνουν τὰ κουκιὰ θὰ τὸν διαβάσ' ὁ παπὰς σήμερα κι αὐτόν.

— Τί λιές!....

— Γιά, αὐτὸ ποὺ λιέω, ἔτσ' θὰ γιένει, καὶ τότε ὅποιουνοῦ βαστάει ἂς τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κρατήσει ἂν θέλει νὰ ξεπατωθεῖ φαμπιλιχῶς καὶ νὰ λαλήσουν κουκουβάγιες στὸ σπίτι του.

— Θεὸς νὰ μᾶς φυλάξ' ἀπ' ἄδικο, Θεὸς νὰ μᾶς φυλάξει! ἔκανε ὁ συνομιλητὴς τοῦ Νικόλα καὶ ἄρχισε νὰ σταυροκοπιέται καὶ νὰ φτύνει τὸν κόρφο του.

Ἀφοῦ ἄναψε τὲς μαῦρες λαιμπάλες του ὁ μπάρμπα Γιώργης ὁ Γερονάκος, ἀσπάστηκε ὅλες τὲς εἰκόνες μὲ τὴ σειρὰ χωρὶς νὰ παραλείψει καμία μουρμουρίζοντας διάφορες εὐχὲς καὶ παρακλήσεις, καὶ κατόπι πῆγε καὶ κάθησε ἀκούνητος κι ἀσάλευτος στὸ συνηθισμένο του σταυλίδι. Στῶν συγχωριανῶν του τὰ ψυχοψυρίσματα οὔτε κἂν ἔδωσε σημασία.

Ἦταν παλιὸς νοικοκύρης, κοσμογυρισμένος. Εἶχε ταξιδέψει στὴν Πόλη καὶ στὴ Βλαχιά. Ἦταν σφιχτὸς στὸν παρὰ καὶ εἶχε φέρει γρόσια μπόλικα. Ἔχτισε ἕνα σπίτι στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ ποὺ τὸ παλάτι μὲ κούλιες καὶ πολεμίστρες κι ἀγόρασε ὅλη τὴν περιοχὴ τριγύρω του, ἀμπέλια, χωράφια καὶ δέντρα λογιατά. Κατόπι, πῆρε καὶ τοὺς δυὸ του γυιοὺς στὸ ταξίδι, ἀλλὰ δὲν τὸν πῆγαν καὶ τόσο καλὰ οἱ δουλειές του κι ἔχασε πολλὰ ἀπὸ τὰ καζάντια του. Σὰν πέρασε ἀπὸ τὰ ἑξήντα του, ἔμασε τ' ἀποκοκκινίδια ποὺ τοῦ ἀπόμειναν κι ἤρθε στὸ χωριὸ νὰ περάσει τὰ γεράματα μὲ τὴ γριά του.

Οἱ γυιοί του δὲν τὸν ἀγαπιόσαν. Ὅσο αὐτὸς ἦταν σφιχτὸς καὶ τὰ λογάριαζε ὅλα καὶ ὁποτοῦνε πατινιά, τόσο ἐκεῖνοι ἦταν σπάταλοι καὶ ἀνοιχτοχέρηδες. Σιαφάριζαν τὰ γρόσια ἀπ' ἐδῶ κι ἀπ' ἐκεῖ μὲ τὰ γλέντια καὶ τὲς πριμαντόνες, καὶ στὸν πάτο ὁ ἕνας, ὁ μεγαλύτερος, παντρεύτηκε μὲ μιὰ Ρουμάνα στὴ Βλαχιὰ ποὺ δὲν ἤθελε νὰ ξέρει κἂν ἀπὸ πεθερικὰ καὶ τὸν ἀποξένωσε κι αὐτὸν ἀπὸ τὰ γονικά του· κι ὁ ἄλλος ὁ μικρότερος γύριζε τὰ σοκάκια τῆς Πόλης μὲ τὶς Ὀδριγιὲς καὶ τὲς Χανούμισσες, χωρὶς νὰ στέλνει ποτὲ στὸν πατέρα του οὔτε γράμμα οὔτ' ἀντιλογιά.

Ὅταν λάχαινε νὰρθεῖ κανένας χωριανὸς ἢ κοντοχωριανὸς ἀπὸ κεῖνα τὰ μέρη, πήγαινε ὁ μπάρμπα Γιώργης καὶ ρώταγε γιὰ τοὺς προκομένους του.

— Τί νὰ σοῦ ποῦμε μπάρμπα Γιώργη, τοῦ ἔλεγαν. Ἀπὸ γειὰ εἶναι καλά, ἀλλά....., καὶ κουνοῦσαν τὰ κεφάλια τους.

— Ἂς εἶναι καλά, νὰ μὴν ἀκούσω τὸ κακό τους ὅσο ζῶ, ἔλεγε ὁ μπάρμπα Γιώργης ἀναστενάζοντας, κι ὁ Θεὸς ἂς τοὺς δώκει φώτιση...

Πολλὲς φορές, παρακινημένος ἀπὸ τὴ γριά του, τοὺς ἔστελνε καὶ γράμματα ὅταν πήγαινε κανένας πατριώτης κατὰ κεῖ, ἀλλὰ ποτὲ δὲ λάβαινε ἀπάντηση.

«Ξετόρνιασαν, χάθηκαν, δὲν εἶδες τὸν ἥλιο τὸ πρωί, μὴ καρτερᾶς ὅλη τὴν ἡμέρα, μᾶς ἦταν γραφτὸ νὰ ζήσωμε δυὸ κούτσουρα, ἔλεγε στὴ γριά του· μονάχα νὰ τ' ἀφήκωμε στὴ ζωή κι ὅ,τι θέλουν ἂς κάμουν. Θὰ κακοζήσωμε κι ἐμεῖς ὅσες μέρες μᾶς ἀπομένουν. Χτήματα ἔχομε, λιβάδια παίρνομε, δὲ θὰ πεθάνωμε τῆς πείνας».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ πραγματικά, δὲν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα. Ὁ γέρος εἶχε λίγο κομπόδεμα. Ἦταν σφιχτός· δὲν τἄδειχνε ὅλα τῆς γριᾶς ἀλλὰ εἶχε, ὅσοτοῦσε πατινιή. Ἐκεῖνο ποὺ τοὺς ἔλειπε ἦταν ἡ παρουσία ἑνὸς νέου στὸ σπίτι. Οἱ ἄλλοι χαίρουνταν γυιούς, νυφάδες κι ἀγγόνια κι αὐτοὶ καμιάρωναν τοὺς ἀπέραντους ὀντάδες τοῦ σπιτιοῦ ποὺ τοὺς φαινόταν ἔρμοι κι ἄχαροι. Σύντας ἐρχόταν οἱ ὀνομασίες τῶν παιδιῶν, προπάντων τοῦ μικρότερου, ἄνοιγαν τὴν πόρτα τους καὶ καρτεροῦσαν. Πήγαιναν τότε πολλοὶ νὰ τοὺς εὐχηθοῦν χρόνια πολλά, καὶ ἡ μεγαλύτερη εὐχὴ ποὺ τοὺς ἔλεγαν ἦταν: «νὰ καλοδεχτεῖτε, καὶ στὸ γάμο τοῦ Νικολάκη». Ἔλεγαν γιὰ τὸν μικρότερο ποὺ εἶχε περάσει κι ὅλας τὰ σαράντα κι αὐτός.

— Εὐχαριστοῦμε, εὐχαριστοῦμε, ἀπαντοῦσαν τὰ δυὸ γερόντια μὲ μισὴ φωνή, γιατὶ ἤξεραν πὼς ἡ εὐχὴ δὲν θὰ πραγματοποιόταν ἴσως ποτέ.

Σφιχτὸς λοιπὸν ὅπως εἴπαμε ὁ μπάρμπα Γιώργης, δὲν ἔβγαζε ὅλη τὴν ψυχή του στὴ γριά του. Εἶχε ξακρίσει καμιὰ ἑξηνταριὰ λίρες καὶ σαράντα ναπολιόνια καὶ τἄχε βάλει παράμερα. Τἄκρυβε σὲ λογιαστὲς κρυψῶνες, στὸ κατώγι, στὸ τσιατί, κι ἀλλοῦ, καὶ πήγαινε κάθε λίγον καιρὸ καὶ τὰ τήραγε.

Μιὰ βραδιά, ἔλαχε νὰ πιάσει φωτιὰ ἕνα σπίτι τοῦ μαχαλᾶ καὶ ὅσο νὰ τρέξει τὸ χωριὸ νὰ τὸ σβήσουν ἔγινε στάχτη κι ἀσβέσταρι. Αὐτὸ τὸ περιστατικό, ἔκανε τὸ γέρο Γιώργη νὰ σκεφτεῖ πὼς μποροῦσε νὰ πάθει καὶ τὸ δικό του σπίτι μιὰ τέτοια καταστροφή. «Ξένες γυναῖκες παίρνομε πολλὲς φορὲς καὶ μᾶς περετεύουν, συλλογίστηκε. Φωτιὰ βγῶ, φωτιὰ ἐκεῖ. Ἂν Θεὸς φυλάξοι μᾶς βάλουν καμιὰ φωτιὰ καὶ μᾶς γκουτζουνιάσουν, μᾶς κάνουν γύφτους, γιατί νὰ μὴν ἔχω καμιὰ δεκάρα κι ἀλλοῦ; Πρέπει νὰ βρῶ κρυψῶνα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι».

Πῆρε λοιπὸν τὸν τενεκούλη μὲ τὲς λίρες καὶ τὰ ναπολιόνια καὶ σεργιάνιζε ἔξω στὸ κτῆμα του νὰ βρεῖ κρυψῶνα νὰ τὰ βάλει. Καὶ τὴ βρῆκε γρήγορα, δὲν ἄργησε καὶ πολύ. Στὸν κουφιασμένο κορμὸ μιᾶς θεόρατης καρυδιᾶς νόμισε πὼς βρῆκε τὸν καλύτερο τόπο. Ἡ κουφάλα τῆς καρυδιᾶς ἦταν ἀρκετὰ μεγάλη, ἀλλὰ σιγὰ - σιγὰ μὲ τὰ χρόνια ὁ κορμὸς εἶχε ξαναθρέψει καὶ δὲν ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸ ἐξωτερικὸ παρὰ μὲ μιὰ τρύπα μόνο ποὺ μόλις χωροῦσε νὰ περάσει ἕνα χέρι ἀντρικό. Ἔχωσε ὁ μπάρμπα Γιώργης τὸ χέρι του καὶ εἶδε πὼς ὁ πάτος τῆς κουφάλας ἦταν γεμάτος σαπισμένο ξύλο καὶ κοπριά. «Ἐδῶ μέσα καλὰ θἄναι», σκέφτηκε· καὶ δίχως νὰ χασομερήσει ἔχωσε τὸν τενεκούλη του καὶ τὸν σκέπασε μὲ τὸ σαπόξυλο καὶ τὴν κοπριά.

Ἀπὸ τότε πήγαινε συχνὰ καὶ τὸν ἔβλεπε. Ἔχωνε τὸ χέρι του, τὸν πασπάτευε, τὸν κουνοῦσε, ἄκουγε τὸ εὐχάριστο τσιγκάλισμα ποὺ ἔκαναν οἱ λίρες καὶ τὰ ναπολεόνια ποὺ ἦταν μέσα, καὶ πάλι τὸν σκέπαινε καλὰ κι ἔφευγε. Κάποια μέρα ὅμως, καθὼς ἔβαλε τὸ χέρι του στὸν πάτο τῆς κουφάλας, ἀνακάλυψε μὲ τρόμο ὅτι ὁ τενεκὲς ἔλειπε... Ψαχούλεψε, ξεψαχούλεψε, τοῦ κάκου. Πῆρε σκεπάρι, τσεκούρι, καὶ μὲ τὰ τρεμάμενα χέρια του πελέκησε καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεγάλωσε τὸ ἀνοιγμα. Τίποτε... Ὁ τενεκὲς μὲ τὶς λίρες εἶχε κάνει φτερά. Μὴ ἔχοντας τὶ ποιὸν νὰ πεῖ τὸ χάλι του, ἀναγκάστηκε νὰ μολογήσει τὰ πάντα στὴ γυναίκα του.

— Τέτοιος σφιχτὸς ποὺ εἶσαι τέτοια ἔπαθες, τοῦ ἀποκρίθηκε ἐκείνη.

— Καὶ τώρα τί νὰ κάνωμε;

— Μ... ξέρω κι ἐγώ..., νὰ βροῦμε, νὰ ξετάσωμε, μὴ λάχει καὶ πάρωμε χαμπέρι ποιὸς τὄφερε.

— Μπορεῖ νὰ τὄφεραν καὶ τίποτα παιδιὰ ποὺ χώνονται μέσα στὰ χτήματα γιὰ νὰ τσολίσουν κάτι (καρύδια) ἢ νὰ μαζώξουν τ' ἀρνακάτσικά τους.

Πέρασε καιρὸς χωρὶς νὰ μποροῦσαν νὰ μάθουν τίποτα. Ἀποφάσισε τότες ὁ γέρο Γιώργης καὶ τὄπε στὸν παπᾶ κι ἐκεῖνος φώναξε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ φοβέρισε πὼς θὰ κάνει ἀφορεσμό, ἀλλὰ πάλι δὲν ἔγινε τίποτε. Τί νὰ κάνει τότες ὁ μπάρμπα Γιώργης, στραώνεται καὶ πάει στὸ Δεσπότη.

— «Αὐτὸ κι αὐτὸ ἔπαθα Δέσποτά μου, τοῦ λέει, καὶ θέλω νὰ μοῦ κάνεις ἕναν ἀφορεσμό».

— Κι αὐτὸ γίνεται εὐλογημένε μου!

Ἔφτιασε λοιπὸν ὁ Δεσπότης τὸν ἀφορεσμό, τοῦ ἔδωσε ὁ μπάρμπα Γιώργης ἕνα ναπολιόνι καὶ ὑποσχέθηκε κι ἀκόμα ἕνα ἄλλο ὁρεθοῦν τὰ χαμένα χρήματα, τὸν πῆρε κι ἔφυγε. Μόλις ἦρθε στὸ χωριό, τὸν ἔδωσε ἴσια στὸν παπᾶ μαζί κι ἕνα κάρο (δ γρόσια) γιὰ τὸν κόπο του καὶ περίμενε τώρα νὰ τὸν διαβάσει στὴν ἐκκλησιὰ γι' αὐτὸ ἀνάψε καὶ τὶς μαῦρες λαμπάδες.

Προχώρησε ἡ λειτουργία, ἔφτασε στὸ «μετὰ φόβου Θεοῦ» καὶ τότε ὁ παπᾶς, ἀφήνοντας τὸ δισκοπότηρο στὴν Ἁγία Τράπεζα, ὄγκρε στὴν ὡραία Πύλη κι ἄρχισε νὰ διαβάζει τὸ ἀφορισμάρι τοῦ Δεσπότη. «Ἡμεῖς ὁ Ἐπίσκοπος....» κ.τ.λ. Ὅταν δὲ ἔφτασε στὶς φράσεις: «Τόσην ὁ ἁφαιρέσας τὰ τιμίως κτηθέντα χρήματα τοῦ εἰρημένου Γεωργίου, ὅσον καὶ οἱ γνωρίζοντές τι περὶ αὐτῶν, ἐὰν δὲν μαρτυρήσωσι τὴν ἀλήθειαν καὶ δὲν ἀποκαλύψωσι τὰ κλαπέντα, ἀφορισμένοι καὶ κατηραμένοι ἔστωσαν ἀπὸ Θεοῦ καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι, κ.τ.λ.», ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα ἔφριξε. Οἱ γυναῖκες ἄρχισαν νὰ τρέμουν καὶ νὰ σταυροκοπιοῦνται.

— Παναγία μου! Παναγία μου!

Καὶ οἱ ἄντρες ἀκόμα ἀνατριχίασαν. Μόνο ὁ μπάρμπα Γιώργης ὁ Γερονάκος καθόταν ἀτάραχος στὸ σταλί του.

Σὰν σκόλασε ἡ λειτουργία κι ἑτοιμάστηκαν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τοὺς σταμάτησε ὁ Μουχτάρης, ὁ γέρο Δημήτρης.

— Ἀκοῦστε πατριῶτες, τοὺς λέει. Ὁ ἀφορεσμὸς δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα, μὴ τὸ παίρνεται ἀλαφρά· ξεπατώνει σπίτια. Γι' αὐτό, ὅποιος πῆρε τὰ χρήματα τοῦ κὺρ Γιώργη νὰ πάει νὰ τὰ ξαναβάλει πάλι ἀπόψε στὸν τόπο τους καὶ τότε πιὰ δὲν πιάνεται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— Νὰ πάει! Νὰ πάει! εἶπαν διάφορες φωνές.

— Ὁ Θεὸς νὰ τὸν φωτίσει τέκνα μου! συμπλήρωσε κι ὁ παπάς.

Σὰν ἀπόλυσε ἡ ἐκκλησία, οἱ χωριανοὶ μαζεύτηκαν ἔξω στὸν αὐλόγυρο παρέες - παρέες καὶ τὸ μοναδικὸ θέμα συζητήσεως ἦταν ὁ ἀφορεσμός. Οἱ γυναικοῦλες πῆγαν στὰ σπίτια τους, τὸ μολόγησαν στὶς πεθερὲς κι οἱ γριὲς ἄναψαν τὰ καντήλια τους κι ἄρχισαν νὰ κάνουν συνέχεια μετάνοιες ὁλιπρὸς στὰ εἰκονίσματα.

— «Δὲν εἶναι τραντήτερο κακό, ἔλεγαν καὶ ξανάλεγαν, ἀπὸ τὸ νὰ διαβαστεῖ ἀφορεσμὸς μέσα στὸ χωριό μας».

Ὁ μπάρμπα Γιώργης ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τράβηξε γραμμὴ γιὰ τὸ σπίτι του καὶ δὲν φάνηκε καθόλου στὸ παζάρι ὡς τὸ βράδυ. Πολλοὶ πῆγαν νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν ἐκείνη τὴν ἡμέρα κι ὁ καθένας ἔλεγε τὰ δικά του. Ἄλλοι παινοῦσαν κι ἄλλοι ἔλεγαν πὼς εἶναι κακὸς ὁ ἀφορεσμὸς γιὰ τὸ χωριό· καμιὰ φορά, δὲν ξέρεις, μπορεῖ νὰ τὰ πῆρε καὶ κανένα.... ἀγρίμι. Τὴν κουβέντα τὴν εἶχε πετάξει κάποιος στὸ μεσοχώρι καὶ τὴν πῆραν μερικοὶ καὶ τὴν ἔλεγαν.

— «Ἀγρίμι μὲ δυὸ ποδάρια», τοὺς ἔλεγε ὁ μπάρμπα Γιώργης. «Τί θὰ τὸν ἔκανε τ' ἀγρίμι τόσο βαρὺ τενεκὲ καὶ ποῦ θὰ τὸν πήγαινε; Ὄρεξη γιὰ χωρατὰ ἔχετε βλέπω χωριανοί».

Νύχτωσε γιὰ καλά. Ἔφυγαν οἱ ξένοι καὶ τὰ δυὸ γερόντια ἑτοιμαζόταν νὰ στρώσουν τὸ σαρὰ νὰ φᾶν καὶ κατόπι νὰ βγοῦν νὰ παραμονέψουν μὴ φανεῖ ἄνθρωπος καὶ πάει νὰ ξαναβάλει τὰ λεφτὰ στὸν τόπο τους, ὅταν ἔξαφνα ἀκούστηκαν δειλὰ χτυπήματα στὴ θύρα. Κατέβηκε ἡ γριά.

— Ποιός εἶναι; ρώτησε ἀπὸ μέσα πρὶν ἀνοίξει.

— Ἐγὼ κυρὰ Γιώργαινα, ἄνοιξε.

— Ποιός εἶσαι παιδάκι μου;

— Ἐγώ, ὁ Γιάννης ὁ Νάτσκας.

— Ἔλα, κύπιασε.

Καὶ ἀνοίγοντας τὴν πόρτα ἡ γριὰ τὸν ὑπάγγιζε ψηλά.

— Καλησπέρα μπάρμπα Γιώργη.

— Μπονσιούρ, κάτσε, εἶπε ὁ γέρο Γιώργης καὶ ρίχνοντας ἕνα ἐξεταστικὸ βλέμμα στὸν ἐπισκέπτη του εἶδε πὼς ἦταν ὠχρὸς καὶ ταραγμένος· τὸ πρόσωπό του ἦταν κερὶ λαγαρισμένο!

— Δὲ θὰ κάτσω κὺρ Γιώργη, εἶπε ὁ Γιάννης μὲ φωνὴ ποὺ ἔτρεμε. Ξέρεις γιατί ἦρθα;

— Ποῦ νὰ ξέρω.

— Γιά... ἦρθα γιὰ κεῖνον τὸν ἀφορεσμὸ ποὺ ἔκανες....

Ὁ γέρος ἀνατρίχιασε σὰ νὰ τὸν δάγκασε φίδι.

— Ξέρεις ποιός πῆρε τὰ χρήματά μου;

— Ναί, ξέρω...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— Καὶ δὲ μοῦ μαρτυροῦσες τόσον καιρό;

— Ἔφταιξα κὺρ Γιώργη καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶς.

— Πές μου λοιπόν, ποιός εἶναι;

— Ἐγώ! ἔκανε ὁ Γιάννης μὲ σκυμένο κεφάλι.

— Ἐσύ; Καὶ καρτεροῦσες νὰ κάνω ἀφορεσμὸ γιὰ νὰ μοῦ τα μαρτυρήσεις;

— Ἔφταιξα κὺρ Γιώργη, συμπάθησέ με καὶ συγχώρα με· ἀλλὰ πρέπει νὰ ξέρεις καὶ πῶς ὁρέθηκαν στὰ χέρια μου.

— Γιά· μὲ παραμύνεψε; φαίνεται καμιὰ φορὰ καὶ πῆγες καὶ τὰ ἤβρες.

— Ὄχι, δὲν τὰ πῆρα ἐγὼ μὲ τὰ χέρια μου.

— Τότε ποιός τὰ πῆρε; Δὲν τἄχεις ἐσύ; Δὲν μοῦ τἄφερες, ποιός τἄχει;

— Τἄβρε τὸ παιδί μου, ὁ Κωνσταντής, καθὼς μάζωνε κάστες ποὺ εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸν ἀγέρα καὶ μοῦ τἄφερε. Φτωχὸς ἄνθρωπος κι ἐγὼ κὺρ Γιώργη μου, μὲ θάμπωσε ὁ Σατανὰς καὶ τὰ κράτησα.

— Κι ὅταν φώναξε ὁ παπὰς στὴν ἐκκλησιὰ γιατί δὲν εἶπες νὰ τὰ δώσει;;

— Μ... ὅ,τι θέλεις πές, ἁμάρτησα.

— Καλά, ὅ,τι ἔγινε ἔγινε· τώρα τί γίνεται, τἄφερες, θὰ μοῦ τὰ δώσεις;;

— Δὲν τἄχω ὅλα μπάρμπα Γιώργη....

— Καταλαβαίνω... Πῆρες μουλάρι, ἀγόρασες τὰ δυὸ χωράφια τοῦ Βασίλη Κοντογιάννη, πῆρες ἁμάξια τῆς τσούπως σου....

Ὁ Γιάννης ἔσκυψε τὸ κεφάλι του.

— Ἔτσι εἶναι μπάρμπα Γιώργη μου, σοῦ εἶπα, μὲ ξεγέλασε ὁ Σατανάς. Τώρα μιὰ χάρη σοῦ ζητῶ. Ἔχω ὀδὼ τὲς πενήντα λίρες ἀπείραχτες, γιὰ τὲς ἄλλες δέκα καὶ τὰ σαράντα ναπολιόνια θὰ σοῦ κάνω ὁμόλογο νὰ στὰ ξεπληρώσω σὲ πέντε χρόνια μὲ τὸν τόκο τους· τὰ δέκα ἐντέκα τὸ χρόνο καὶ σοῦ δάνω μπιγιὰ (ὑποθήκη) τὸ σπίτι μου καὶ τὰ χτήματά μου.

— Θὰ κρατήσεις τὸ λόγο σου;

— Σοῦ ὁρκίζομαι στὸ Θεὸ καὶ στὸ μοναχογυιό μου!

— Ὁ γέρο Γιώργης σκέφτηκε λίγο. «Κι ἔτσι χαμένα κι ἀλλοιῶς χαμένα τἄχα, συλλογίστηκε, ἂς στρεγτῶ· ἔχει τὸ σπίτι καὶ τὰ χτήματα, θὰ πάρω καὶ τὸν τόκο μου».

— Ἔλα, τοῦ λέει, νὰ τελειώνουμε· ἀλλὰ νὰ φωνάξουμε καὶ τρεῖς μαρτύρους.

— Ὅπως θέλει ἡ ἀφεντιά σου κὺρ Γιώργη.

Ἔστειλε ὁ γέρο Γιώργης κι ἔφερε τὸ Μουχτάρη κι ἄλλους δυὸ δημογεράντους. Ἐκεῖ μπροστὰ σ' αὐτουνοὺς ὁ Γιάννης ὁ Νάτσκος ὑπόγραψε καὶ τὸ ὁμόλογο ποὺ ἔφτιαξαν καὶ ἔφυγε μὲ σκυφτὸ κεφάλι.

— Βλέπεις γυναίκα ποὺ δὲ μ' ἄφησες νὰ κατεβῶ στὸ Δεσπότη γιὰ τὸν ἀφορεσμό; εἶπε ὁ γέρο Γιώργης μὲ στόμφο, σὰν ἀπόμειναν μόνοι τους. Νά ποὺ ὁρέθηκαν τὰ χρήματα!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— Σύρε κρύψτα πάλε στὲς τρύπες καὶ στὰ κούφαλα σπαγγοραμένε! γκρίνιαξε ἡ γριὰ κι ἔφυγε γιὰ νὰ φέρει τὸ σοφρὰ γιὰ φαγητό.

Τὴν ἄλλη Κυριακὴ ὁ παπὰς ξαναδιάβαζε ἄλλο χαρτὶ τοῦ Δεσπότη στὴν ἐκκλησιά. Ἦταν ἡ ἀκύρωση καὶ τὸ λύσιμο τοῦ ἀφορεσμοῦ. Τὸ χωριὸ ἀνάσανε καὶ πιὸ πολὺ ὁ Γιάννης ὁ Νάτσκος· τὸν ἔτρωγε ὅμως ἡ κακογλωσσιὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' αὐτὸς ἔλεγε: «Τάβρα, δὲν τάκλεψα, τὸ παυδί μου τάβρε. Τὰ ξανάβωκα στὸ νοικοκύρη, ἔχω τὴν καρδιά μου καθαρή, δὲ μὲ φοβίζει τίποτε, οὔτε ὁ ἀφορεσμὸς πιά, οὔτε τοῦ κόσμου ἡ κακογλωσσιά· ὅποιος καὶ νὰ τάβρισκε ἔτσι θάκανε». Κι αὐτὸ τὄλεγε σωστό....

Ὁ γέρο Γιώργης δὲν ἔζησε πολύ. Ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια πέθανε. Τὰ ὑπόλοιπα ναπολιόνια τὰ πῆρε ἡ γυναῖκα του ποὺ ἔζησε ἀκόμα δέκα χρόνια καὶ καλωσόρισε καὶ τὸ Νικολάκη της ποὺ ἦρθε, σαραβαλιασμένο γεροντοπαλήκαρο πιὰ καὶ ἔμεινε μόνιμα στὸ χωριό. Μ' ὅλα της τὰ παρακάλια ὅμως καὶ τὰ κλαψίματα, δὲν μπόρεσε ἡ γριὰ νὰ τὸν κάνει νὰ παντρευτεῖ καὶ πέθανε μ' αὐτὸν τὸν καημὸ καὶ τὸ παράπονο.

Λίγα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό της πέθανε κι ὁ Νικολάκης, γερασμένος παράκαιρα, καὶ τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ γέρο Γιώργη ρήμαξε κι ἐρειπώθηκε.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΚΤΣ ΖΑΓΚΑΒΙΕΡΟΥ

ΟΙ ΔΡΟΣΟΤΑΛΙΤΕΣ ΣΤΟ ΔΙΣΤΟΜΟ

Ήθελε να ταξιδέψει στην Ελλάδα. Οπωσδήποτε. Όχι γιατί σπούδαζε αρχαιολόγος και ακολουθούσε το δρόμο του Σλήμαν για την πολύχρυση Μυκήνη. Όχι. Κάτι μέσα του τον στένευε, τον πονούσε, ένιωθε ένα δάρος στην καρδιά που μόνο αν ερχόταν στην Ελλάδα θα ξαλάφρωνε κάπως. Ήταν περίπου 25 ετών παλικάρι, φοιτητής, ψηλός, ωραίος, με ξανθά μαλλιά και γαλάζια μάτια. Θεό Απόλλωνα τον φώναζαν στο σπίτι. Ο πατέρας του είχε γνωρίσει την Ελλάδα, είχε δει από κοντά τα ευρήματα του Σλήμαν μέσα στα μουσεία της, άκουσε πολλά για τους θεούς του Ολύμπου κι ανέβηκε πολλές φορές στο βράχο της Ακρόπολης γιά νά θαυμάσει τα μνημεία, το '44 που ήταν τότε αξιωματικός του γερμανικού στρατού.

Από μικρός ο Έριχ είχε ακούσει πολλά για την Ελλάδα και την είχε αγαπήσει καθώς ο πατέρας του μιλούσε για αυτή με θαυμασμό. Μάλιστα πολλές φορές του απάγγελνε με σπασμένα ελληνικά —όσα είχε μάθει τότε— στίχους απ' την Ιλιάδα: «Άνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον ὡς μάλα πολλά...», με στόμφο και μέτρο και το παιδί αγάπησε τον Όμηρο. Του μιλούσε ακόμα για τον αρχαίο πολιτισμό της, για τα δαντελωτά ακρογιάλια της, για τα όμορφα νησιά της, για τον γαλάζιο πάντα ουρανό. Και το παιδί άκουγε με μεγάλο ενδιαφέρον. Μόνο όταν μεγάλωσε κι έγινε έφηβος του μίλησε για τ' άλλα. Δεν ήθελε, μικρό παιδί σαν ήταν, να του μιλήσει για τα κατορθώματά του! Ίσως δεν θάπρεπε σε τέτοια ηλικία.

— Πατέρα, τα λες κατορθώματα εσύ αυτά! είπε το παιδί σαστισμένο μια μέρα που το πήρε στο γραφείο του να του μιλήσει. Του είπε για την καθολική εξόντωση ενός χωριού που λεγόταν Δίστομο. Του το έδειξε στο χάρτη. Τον ίδιο χάρτη ακριβώς κρατάει μέσα στο βαγόνι του τρένου που ταξιδεύει για την Ελλάδα. Άβολα και σκληρά τα καθίσματα —τόσες ώρες ταξίδι— μια πιο σκληρές οι μνήμες που τρυπάνε το μυαλό.

— Ήταν που λες παιδί μου πρωί χαράματα, 10 Ιουνίου, ξεκινήσαμε μια φάλαγγα από τη Λιβαδειά προς την Αράχωβα με σκοπό να επισημάνουμε αντάρτες στη γύρω περιοχή. Μπροστά μας προχωρούσε ένα καμιόνι με είκοσι στρατιώτες μας που τους είχαμε μεταμφιέσει σε κρατούμενους. Καθώς το καμιόνι πλησίαζε το χωριό, κατεβήκαν οι μεταμφιεσμένοι κι έπιασαν 12. Ληστήσανε ύστερα τα σπίτια και τους μάζεψαν όλους στην πλατεία για ανάκριση. Ανακρίναμε μερικούς και κατόπιν φύγαμε χωρίς να τους πειράξουμε. Μα οι

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αντάρτες έξω απ' το χωριό μας είχαν στήσει καρτέρι και εκεί έγινε η συμπλοκή. Σκοτώθηκαν και αντάρτες αλλά πιο πολλοί δικοί μας. Το μακελειό αυτό μας έκανε να γυρίσουμε πάλι πίσω. Θα πλήρωναν ακριβά για το χαμό των στρατιωτών μας. Βάλαμε φωτιά και κάψαμε τα σπίτια —ο μικρός Έριχ τον άκουγε αποσβωλωμένος καθώς εκείνος συνέχιζε να διηγείται. Ύστερα που λες εκτελούσαμε, εκτελούσαμε χωρίς διαταγμό, χωρίς καμιά διάκριση, γέρους, γυναίκες, παιδιά, βρέφη, γύρω στα 200 άτομα και αφού το ξεκληρίσαμε σχεδόν φύγαμε. Στο δρόμο όποιον βρίσκαμε ή μέσα στα χωράφια τον πυροβολούσαμε επί τόπου.

— Αυτά λοιπόν ήταν τα κατορθώματά σου πατέρα στην Ελλάδα που μούλεγες πάντα σαν θα μεγαλώσω θα μου τα πεις, και γω ανυπομονούσα!

— Δεν γινόταν παιδί μου να κάνω αλλιώς.

— Κατάλαβα, για σένα αυτό είχε σημασία: Es lebe der Führer!

— Δεν μπορούσα, ήμουν αξιωματικός στρατού, πήραμε εντολή απ' τον λοχαγό Χανς Ζάιπελ να μην αφήσουμε κανένα ζωντανό.

Το ξέρω, δεν μπορείς να καταλάβεις, παιδί μου, γιατί δεν ξέρεις από πόλεμο.

Σώπασαν για λίγο.

— Εκείνο όμως που θυμάμαι —κι έσπασε τη σιωπή— ιδιαίτερα και νιώθω σαν τύψεις, σαν ένα βάρος στην καρδιά, είναι όταν έπεσα πάνω σε μια ετοιμόγεννη, που ήταν μόνη της αβοήθητη μέσα σ' ένα καλύβι, ήταν ακριβώς η στιγμή που έβγαινε το κεφάλι του μωρού κι έδωσα εντολή στο στρατιώτη να την πυροβολήσει. Θυμάμαι πώς με κοίταξε με τρόμο κι απελπισία και ύστερα τα μάτια της θόλωσαν, καθώς η σφαίρα διαπέρασε την κοιλιά της, χωρίς έλεος και η ζωή σταμάτησε εκεί και για τους δυο. Είναι το μόνο που δεν χωράει η ψυχή μου. Πολλές φορές τα βράδια έχω δει αυτή τη γυναίκα στον ύπνο μου.

Το τρένο έφτασε στη Θεσσαλονίκη και ο Έριχ κουράστηκε να θυμάται. Έβγαλε ένα βιβλίο απ' την τσάντα να διαβάσει ώσπου να τον πάρει ο ύπνος. Σε λίγες ώρες θάφτανε στην Αθήνα. Το πρόγραμμα το είχε ετοιμάσει. Αύριο κιόλας θα πήγαινε σ' ένα τουριστικό γραφείο απ' αυτά που κάνουν ημερήσιες εκδρομές με γκρουπ και ξεναγό, θα δήλωνε συμμετοχή για Όσιο Λουκά - Δίστομο, αν έβρισκε, αλλιώς θα πήγαινε μόνος του. Δεν βιαζόταν και τόσο να δει τον Παρθενώνα — όπως του είπε ο πατέρας του, «μόλις φτάσεις, εκεί να πας πρώτα», αυτός είχε ένα βάρος στην καρδιά ασήκωτο, αβάσταχτο.

Κάπου στο βάθος ένιωθε πως μισούσε τον πατέρα του. Και φανερά τον Φύρερ, πάντα τον έβριζε μπροστά του. Γι' αυτό αγάπησε πιο πολύ Εβραίους μουσικούς, τον Μάλερ και τον Μέντελσον. Ώρες ολόκληρες τους άκουγε. Γι' αυτό αγάπησε την Ελλάδα, μελέτησε την ιστορία της, τον πολιτισμό της, έμαθε ελληνικά και βάδιζε στ' αχνάρια του Σλήμαν. Γι' αυτό έγινε αρχαιολόγος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Όσιος Λουκάς, είχε διαβάσει ότι ήταν ένα απ' τα μεγαλύτερα βυζαντινά μνημεία στην Ελλάδα, γνωστό για τις θαυμάσιες τοιχογραφίες και την πλούσια ψηφιδωτή διακόσμηση. Το πούλμαν είχε φτάσει κατά το μεσημεράκι. Ο ήλιος εκείνη την ημέρα έκαιγε πολύ. Οι πιο πολλοί απ' το γκρουπ φορούσαν ψάθινα καπέλα. Αυτόν δεν τον ένοιαζε, του άρεσε πάρα πολύ να τον χτυπάει ο ήλιος στο κεφάλι. Κάτι τέτοιο δεν θα τόνιωθε ποτέ στη Γερμανία. Κοίτούσε με λεπτομέρεια την κάθε τοιχογραφία, πήγαινε για λίγο κοντά στο γκρουπ ν' ακούσει τον ξεναγό κι ύστερα αποχαιρνώταν, πλησίαζε την τοιχογραφία, την κοίταζε με πολύ περιέργεια, διάβαζε κάτι μέσα σ' ένα βιβλίο που είχε μαζί του και ύστερα διακριτικά, να μην τον βλέπουν —γιατί απαγορευόταν— έβγαζε και κάποια φωτογραφία. Τον εντυπωσίασαν τα ψηφιδωτά, εκείνη η χρωματική αρμονία στη Γέννηση του Χριστού, μια εκεί που ένιωσε ρίγος αληθινό ήταν στην Σταύρωση. Ένα ψηφιδωτό με δραματικό μεγαλείο. Η νεκρική γαλήνη στα κλειστά μάτια του Χριστού ήταν αυτό που τον έκανε να νιώθει ρίγος. Και όταν έφτασε στο κέντρο της εκκλησιάς και σήκωσε το βλέμμα του απάνω, είδε το αυστηρό βλέμμα του Παντοκράτορα - Χριστού στον τρούλλο, βλέμμα φοβερού κριτή, άρχισε να τρέμει, σκέφτηκε τις πράξεις του πατέρα του, την ετοιμόγεννη γυναίκα που τούχε πει, όλα εκείνα τα θάματα που έσβησαν κάτω απ' τα πολυβόλα. Θαμάτα στη διασταύρωση καθώς έμπαινε το πούλμαν για το χωριό που είχε δει το μνημείο. Εκεί είναι γραμμένα όλα τα ονόματα των θαμάτων.

Το πούλμαν ετοιμάζονταν να φύγει, μα εκείνος δήλωσε στον ξεναγό πως δε θα γυρίσει μαζί τους. Θα τον κατέβαζαν στο Δίστομο. Εκεί αποφάσισε να μείνει το βράδυ και το πρωί τους είπε πως θα πήγαινε για τους Δελφούς με ωτο - στοπ. Ο ξεναγός του είπε πως δεν θα βρει να μείνει, μα εκείνος του έδειξε το σλίπινγκ - μπαγκ.

Η νύχτα ήρθε και τα θαμάτά του τον φέραν κοντά στους τάφους. Εκεί θα περνούσε απόψε τη νύχτα, χωμένος μέσα στο σλίπινγκ - μπαγκ. Η βραδιά ήταν ζεστή κι ο ουρανός από πάνω του γεμάτος άστρα. Μια νύχτα μαγική. Ο ύπνος σιγά - σιγά του σκέπαζε τα βλέφαρα. Και τότες μια ακτινοβολία γέμισε τον ουρανό. Διαστρικά σύγνεφα, μάζες πύρινες που στροβιλίζονταν στο χάος. Άνοιξε τα μάτια, φόβος τον διαπέρασε, ενώ αστραπές λαμπάδιαζαν τον ουρανό. Και βλέπει σε λίγο μικροσκοπικά σώματα σε ελικοειδείς τροχιές και σε καμπύλες που κινούνταν με μεγάλη ταχύτητα, άλλοτε συγκρούονταν και άλλοτε οπισθοχωρούσαν και αμέσως, πάλι, συγκεντρώνονταν και συνωστίζονταν και μέσα στο συνωστισμό αυτό έβγαιναν φωτιές και γεννιόνταν νέα άλλα μικροσκοπικά σώματα. Μέσα σ' αυτή τη φαντασμαγορία των χρωμάτων, έμενε άναυδος και δεν μπορούσε να διακρίνει τις μορφές αν ήταν άντρες ή γυναίκες ή παιδιά, άφηναν όμως ίχνη καθώς στροβιλίζονταν κάτι μικρές φυσαλλίδες σχηματίζοντας μια υγροποιημένη γραμμή, έτσι όπως αφήνουν τα αερο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πλάνα, όταν πετάνε ψηλά, με τη διαφορά ότι αυτές οι υγροποιημένες γραμμές σχημάτιζαν γωνίες και καμπυλότητες και ύστερα αιθέριες φιγούρες αντρών, γυναικών και παιδιών πάνω απ' τον επιφανειακό κόσμο, πέρα απ' τα δίχτυα της ανθρώπινης αντίληψης. Και τα ίχνη που άφηναν τα πέλματά τους αιωρούμενα, σχηματίζονταν κι αυτά από μικρές - μικρές φυσαλλίδες που ενώνονταν σε μια υγροποιημένη γραμμή. Εκτυφλωτικά στοιχεία, χωρίς καμιά οντότητα, καμιά φυσική ιδιότητα, καμιά βαρύτητα, πότε - πότε γίνονταν λεπτές λουρίδες μέσα σε μια καταχνιά... Λες και ξεπήδησαν από κάποια μακρινή θάλασσα και έφτασαν ως εκεί ή ξεπετάχτηκαν μέσα από αυτούς εδώ τους τάφους. Δέθηκε η γλώσσα του απ' το φόβο, δεν μπορούσε να φωνάξει, ένιωθε να τον πνίγει κάτι στο λαιμό. Τα σώματα συνέχιζαν να αιωρούνται εξαϋλωμένα μέσα σε αστραπή από ακτίνες με γαλάζιο, λευκό, κίτρινο φως, πάλευαν απεγνωσμένα ανάμεσα απ' τα φωτεινά κύματα και ένιωθε ν' ακούει λόγια ακατάληπτα, κραυγές πόνου, όργγους που αντιλαλούσαν στο σύμπαν. Δεν ήταν όνειρο, δεν ήταν θάμα, ήταν αποκάλυψη. Έβλεπε με δέος, με έκσταση, είχε όγει και κείνος έξω απ' την ανθρώπινη περιβολή του, νικώντας το φόβο. Ένα μεθυστικό άρωμα απλώνονταν παντού απ' τα ζουμπούλια που είχανε ανθίσει στους τάφους.

— Αναπαμό δεν έχετε ψυχές αδικοσκοτωμένες απ' τα χέρια του πατέρα μου, φώναξε απεγνωσμένα σηκώνοντας τα χέρια.

Και τότε, τα άυλα σώματα άρχισαν να κατεβαίνουν σιγά - σιγά στη γη και καθώς ζύγωναν έπαιρναν σάρκα και οστά, γίνονταν κεφάλια με πρόσωπα, με μύτη, με στόμα, με χείλια, με μαλλιά. Ύστερα, ένα - ένα ξάπλωνε κατάχαμα κι έδειχνε την πληγή του. Έβγαλε μια κραυγή! ανάμεσά τους διέκρινε μια ετοιμόγεννη γυναίκα. Ήταν εκείνη που σκότωσε ο πατέρας του και την έβλεπε σιγά στον ύπνο του. Σιγά - σιγά κατέβαινε, αιμάτινη, με τη σφραγίδα του πόνου στο πρόσωπο. Ήρθε να την αγγίξει, μα δεν πρόλαβε, όλα χαθήκαν.

Ήταν που ρόδιζε η αυγή. Σηκώθηκε να φύγει. Το κορμί του πονούσε πολύ, τόνιωθε βαρύ μα η ψυχή του ελαφριά. Σαν νά τούφυγε εκείνο το βάρος. Καθώς περπάταγε στο δρόμο ψάχνοντας να δρει κανένα μέσο για τους Δελφούς, συγκινούμενος έλεγε με σπασμένα ελληνικά τους στίχους του Σολωμού: «Απ' τα κόκαλα βγαλμένη των Ελλήνων τα ιερά και σαν πρώτα αντρειωμένη χαίρε, ω χαίρε ελευθεριά» και ερχόταν σαν απόηχος πάλι αυτοί οι στίχοι, που τον συνόδευαν καθώς τους επαναλάμβανε, από κάποιες φωνές μαρτυρικές μακριά απ' το παρελθόν και έσμιγαν με τη φωνή του σε μέτρο ρυθμικό, σαν θρήνος, σαν μοιρολόι.

ΒΙΚΥ ΖΑΓΚΑΒΙΕΡΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΗ ΑΝ. ΧΑΡΙΣΗ

ΛΙΜΝΗ ΠΑΜΒΩΤΙΣ

Ἡ λίμνη Παμβῶτις εἶναι γιὰ τοὺς πολλοὺς σχεδὸν μιὰ ἄγνωστη λίμνη. Τῶν Γιαννίνων ὅμως ἡ λίμνη εἶναι πασίγνωστη ὄχι μόνο γιὰ τὰ κάλλη καὶ τὶς χάρες της ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς μακρυνοὺς της θρύλους. Μόνο δὲ σ' ὁποιον τύχει νὰ δεῖ ἔγγραφο ἐπίσημο ἢ θυμηθεῖ χάρτη γεωγραφίας, ἀποκαλύπτεται πὼς ἡ Παμβῶτις εἶναι ἡ λίμνη τῶν Γιαννίνων.

Τούτη ἡ λίμνη μὲ τὴν παράξενη ἀνωνυμία ποὺ ἐπίμονα συναντιέται ἀκόμα σ' ὅλα τὰ ἱστορικὰ κείμενα καὶ ποὺ ποτὲ μέχρι σήμερα δὲν ἱκανοποίησε τὴν περιέργεια τῶν ἐρευνητῶν γιὰ τὸ μακρυνό της παρελθόν, τοὺς χρόνους δημιουργίας, τὶς ἀλλαγές της κι ἔκανε ἀκόμα πολλοὺς ν' ἀμφισβάλλουν ἂν τ' ὄνομά της εἶναι ἀληθινό, γιὰ ὁποιον ἔτυχε καλὰ νὰ τὴν γνωρίσει εἶναι μιὰ πρόκληση. Μιὰ πρόκληση ποὺ γιὰ μένα ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ψάξω σὲ γραφτὰ παλιὰ καὶ καινούργια καὶ μέσα ἀπὸ διηγήσεις καὶ ἱστορίες παραδοσιακὲς νὰ δῶ μήπως ἀνακαλύψω κάτι γι' αὐτή. Ἢ, κι ἂν τίποτα δὲ δῶ ἀπ' τὰ μυστικά της, νὰ δῶ γιὰ ποιό τάχα λόγο τὰ κρύβει. Γιατὶ δὲν ξεχνάω πώς: «φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ»[1]. Κι ἀκόμα γιατὶ τὸ νοιώθω πὼς τούτη ἡ λίμνη, ποὺ φανερώνεται πότε πανέμορφη καὶ ὀρτσερή, πότε γαλήνια, πότε ὑποσχθόνια καὶ λαίμαργη ρουφήχτρα παιδιῶν, ἡ παγερὴ νὰ καίει τοὺς καλαμιῶνες κι ἀλλόκοτα, ἀπ' τὸ θρασκιά, ἀναδεμένη νὰ ξερνάει τὰ φύκια της ποὺ ὅλο τὸ χρόνο τὰ 'θρεφε, καὶ ὥρες ἀτέλειωτες ν' ἀσημιώνει τὰ οὐράνια καὶ νὰ παιχνιδίζει μὲ τὰ δουνὰ καὶ τὰ πουλιὰ καὶ τ' ἀσήμαντα ὁτσαλα, εἶναι τῆς φύσης ξέχωρο σημάδι.

Δὲν τὸ κρύβω, ὅμως, πὼς τούτη τὴν ὥρα ποὺ ἡ πρόκληση μὲ «τρώει» νὰ δρῶ τὰ μυστικά, φόβος μὲ παίρνει μήπως κι ἄθελά μου ἁμαρτήσω. Γιατί, ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε, ἁμαρτία - σφάλμα εἶναι ὅταν τάχα «ἐν ὀνόματι» τῆς γνώσης ψάχνεις ν' ἀποκαλύψεις τῆς ψυχῆς της τὰ «μύχια» ποὺ ἐπίμονα αἰῶνες κρατάει κρυφὰ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους. Ἁμαρτία εἶναι νὰ διαλύεις τὸ μῦθο γιὰ νὰ θρέψεις μιὰ ἁπλὴ περιέργεια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ · ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μούρχονται ακόμα στο νου τους τα ερωτήματα: Μήπως με το να χάνει ή να κρύβει ή λίμνη τ' όνομά της και να ονοματίζεται λίμνη των Γιαννίνων είναι ή δήλωση μιας άδηλης μεταξύ τους σχέσης; Μιας σχέσης άρρητης μια και τα δυό, πόλη και λίμνη, με την ίδια αντίσταση κρύβουν το μακρυνό τους παρελθόν —το πώς και γιατί γεννήθηκαν— και μαζί περνούν τα σημάδια της καθημερινότητας. Η μήπως και είναι το φαινόμενο της ανθρώπινης ύπεροψίας που θέλει το έργο της, την πόλη, να δείχνεται περισσότερο; Κι ακόμα μήπως ή ανωνυμία κι ο μύθος κυριαρχούν γιατί έτσι ταιριάζει σ' όλα τα μεγάλα και σημαδιακά; Νά γιατί λοιπόν ή πρόκληση του νου γίνεται δίλημμα. Έτσι, και μη μπορώντας την περιέργεια ν' αποφύγω, σκέπτομαι πώς το καλύτερο που μου μένει να κάνω είναι γιά το μύθο της να πώ. Την ίστορία της σαν παραμύθι να διηγηθώ, τα σημαδιακά της γνωρίσματα να ιστορήσω, και μέσα από εμπειρίες που δίνουσα να πώ γιά τη βαθειά, την αδελφή της σχέση με τη «μικρή μας πόλη» — τα Γιάννινα.

* * *

Γιά τα παλιά, τα πιό παλιά χρόνια, απ' τον Ησίοδο που έζησε τον 8ο π.Χ. αιώνα πρωτομαθαίνουμε πώς ήταν τότε ή λεκάνη των Γιαννίνων όπου βρίσκεται σήμερα ή λίμνη. Μάς λέει πώς: «Υπάρχει κάπου μιά χώρα πού τη λένε Έλλοπία, πολύπλουτη και πολυλειβάδουσα, πλούσια σε πρόβατα και σε στριφοπόδαρα βόδια· κι εκεί κατοικούνε άνθρωποι πού πλήθος έχουν κοπάδια, πλήθος βόδια, πολλοί, αναρίθμητοι, γενιές θνητών ανθρώπων. Έχει στην άκρη άκρη της είναι χτισμένη μιά Δωδώνη, πού την αγάπησε ο Δίας κι όρισε νάναι το μαντείο του τιμημένο μέσα στους ανθρώπους»[2]. Γιά τους Δωδωναίους άλλος, λίγο αργότερα, τον 6ο αιώνα, μάς λέει ο Εκαταίος πώς αυτοί κατοικούσαν νότια των Μολοσσών[3]. Έτσι και αφού βόρεια της Δωδώνης βρίσκεται ή κοιλάδα των Γιαννίνων πού μόνο αυτή είναι, ακόμα και σήμερα, πλούσια σε χωράφια και λειβάδια, και είναι στην άκρη της ή Δωδώνη, γίνεται φανερό πώς ή χώρα πού ο Ησίοδος περιγράφει δέν είναι άλλη παρά ή λεκάνη των Γιαννίνων, όπου στα χρόνια του Εκαταίου κατοικούσαν οι Μολοσσοί και στα χρόνια του Ησίοδου την λέγαν Έλλοπία. Γιά την χώρα αυτή ο Πρόξενος πού έζησε τον 4ο αιώνα π.Χ. μάς λέει πώς κοντά στη Δωδώνη —δηλαδή στην κοιλάδα εκεί— ήταν εκτεταμένα έλη και πώς ή περιοχή πήρε το όνομα Έλλοπία απ' τα πολλά τα έλη[4].

Απ' αυτά, τα σχεδόν μυστικά, πού ή αρχαιότητα μάς άφησε σαν πληροφορίες γιά τη χώρα αυτή, μαθαίνουμε πώς στα χρόνια εκείνα την έλεγαν Έλλοπία, πώς κατοικούσαν εκεί αναρίθμητοι —«απειρέσιοι»— άνθρωποι και πώς υπήρχαν πολλά λειβάδια —ήταν «ευλείμωνα»— με πολλά κοπάδια βόδια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κύκνος, παπιά, χαμόγυρνα και καλαμιές στη λίμνη (φωτ. Β. Χαρίση)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ ἀκόμα ὅτι ἐκεῖ ἦταν πολλὰ ἕλη. Κι ὅσο γι' αὐτὸ δὲν φτάνει πού τὸ λέει ὁ Πρόξενος γιατί καὶ ὁ Ἡσίοδος τὸ ἴδιο λέει μὲ ἄλλα λόγια. Γιατί «εὐλείμων» περιοχή, πλούσια σὲ λειβάδια εἶναι μόνο τὰ «βαρκὰ» —αὐτὰ δηλαδὴ πού κατακλύζονται τὸ χειμῶνα ἀπὸ νερὰ καὶ τὸ καλοκαίρι στραγγίζουν. Φαίνεται ἀκόμα πὼς στοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἡ λίμνη. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπῆρχε καὶ οἱ ἀρχαῖοι νὰ μὴν τὴν μνημονεύουν. Μιὰ κι αὐτοί, ὅπως ξέ-

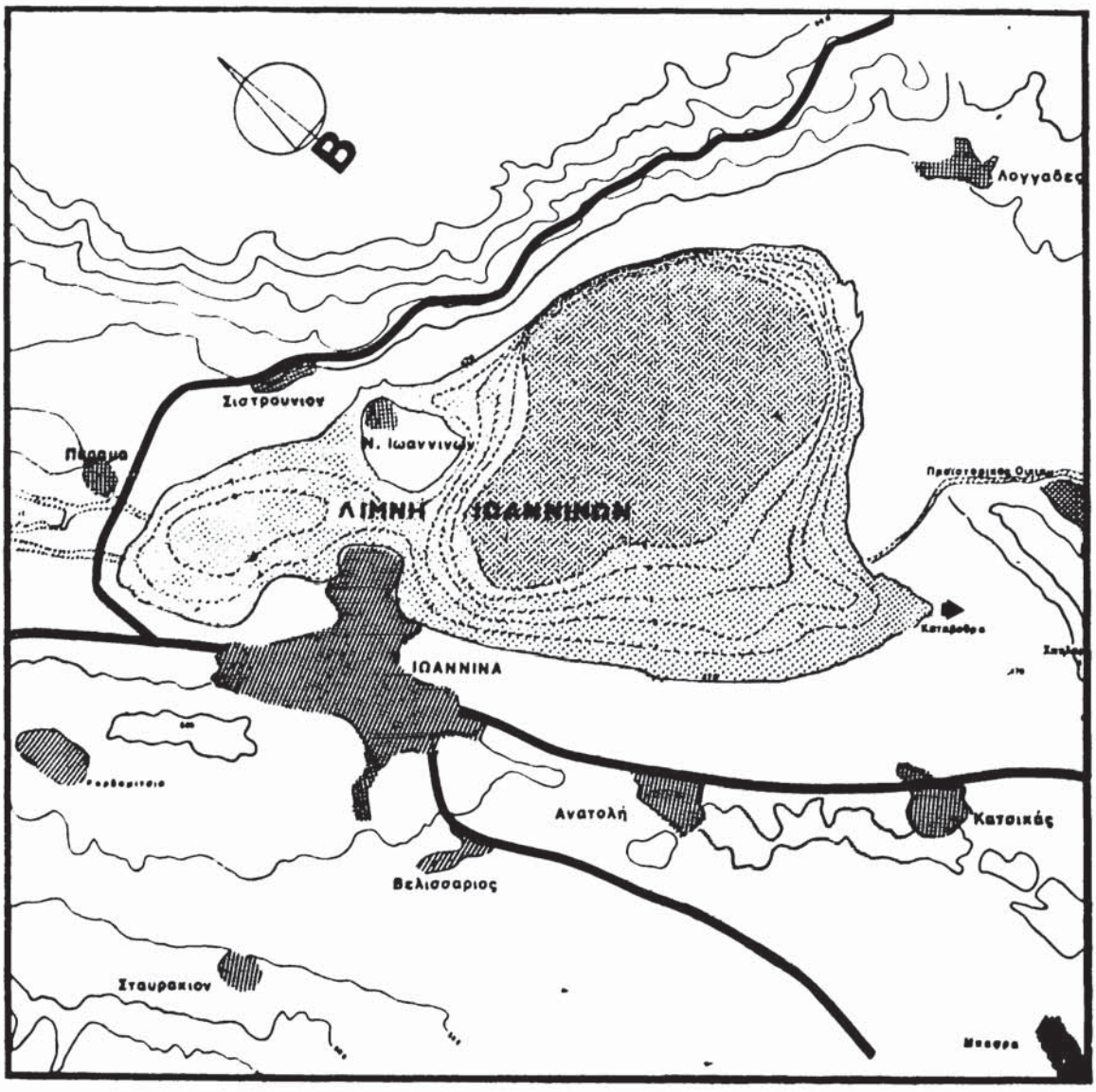

Χάρτης τῆς σημερινῆς λίμνης

ρουμε, ὄχι μόνο τὶς πρόσεχαν, ἀλλὰ καὶ μυθοποιοῦσαν τὶς λίμνες, ὅπως καὶ τὰ ποτάμια. Παράδειγμα ἡ λίμνη τῆς Ἀχερουσίας, ὅπου τὴν εἶχαν ὡσὰν τόπο τοῦ Χάρου καὶ πέρασμα στὸν ἄλλο κόσμο, ἢ τῆς Στυμφαλίας μὲ τὰ μυθικὰ πουλιά, τὶς Στυμφαλίδες ὄρνιθες, κι ἀκόμα τὰ ποτάμια τοῦ Ἀχέροντα, τοῦ Πη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νειοῦ, τοῦ Ἀχελώου κι ἄλλα. Φαίνεται, λοιπόν, πὼς σ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους δὲν ὑπῆρχε λίμνη καὶ τὸ πολὺ - πολὺ ἡ κοιλάδα κάπου νὰ κράταγε νερὰ τὸ καλοκαίρι, ποὺ τὸ χειμῶνα, μὲ τὶς νεροποντές, πλημμύριζαν τὸν κάμπο ὅλο καὶ στράγγιζαν μέσα ἀπὸ καταβόθρες κι ἔκαναν τὸν τόπο ὁρμὸ καὶ πλούσιο ὥστε νὰ χαρακτηρίζεται χώρα «εὐλείμων» καὶ «πολυλήϊος». Τότε κι ὁ κάμπος ἦταν πολὺ μεγαλύτερος ἀπ' τὸ σημερινὸ κι οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὸν κατοικοῦσαν —οἱ Ἕλλοι ἢ Σελλοί— λογικὸ εἶναι νὰ φαίνονταν πολλοὶ καὶ ἀναρίθμητοι.

Ἀργότερα, πολὺ ἀργότερα, χίλια περίπου χρόνια, ὁ Ἱστορικὸς Προκόπιος μᾶς λέει πὼς τὸν 6ο αἰῶνα μ.Χ. ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου, ὁ Μέγας Ἰουστινιανός, διάλεξε τὸ ὁράχο ποὺ ἦταν μέσα σὲ τούτη τὴ λίμνη γιὰ νὰ χτίσει μιὰ καινούργια πόλη, χωρὶς νὰ λέει καὶ τ' ὄνομά της, ἂν δέβαια εἶχε ὄνομα[5]. Καὶ μόνο μετὰ ἀπὸ ἑξακόσια χρόνια, τὸν 12ο αἰῶνα, ὁ λόγιος κληρικὸς Εὐστάθιος ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη ἀναφέρει τὴ λίμνη μὲ τ' ὄνομα Παμβῶτις[6]. Χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι ξεδιαλυμένο ἂν ἔτσι ἔλεγαν τὴ λίμνη ἢ ἂν ἔτσι αὐτός, ἀπὸ μόνος του, τὴν ὀνόμασε ἢ ἂν μπέρδεψε κάποιο τοπωνύμιο γιὰ ὄνομα τῆς λίμνης, ἢ ἂν ἀκόμα ἀναφέρεται σ' αὐτὴ τὴ λίμνη τῶν Γιαννίνων κι ὄχι σὲ κάποια ἄλλη ὅπως ἔκρινε ὁ Π. Ἀραβαντινός, ποὺ πάμπολλα ἔψαξε κι ἔγραψε γιὰ τὴν περιοχή. Καὶ ὅλα τοῦτα σὰν ἀπορίες δικαιολογοῦνται, γιατὶ κανένας πρὶν δὲν ἔκανε λόγο γιὰ ὄνομα ἀλλὰ καὶ κανένας δὲν τὸ ξανάπε.

Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή[7], ποὺ ἀναφέρει τόσες καὶ τόσες λεπτομέρειες γιὰ τὴν κατάληψη τῆς πόλης ἀπὸ τὸ Βοημουνδο τὸν 11ο αἰ., γράφει γιὰ κάστρα κι ἀμπέλια καὶ τάφρους. Γιὰ τὸ ὄνομα τῆς λίμνης δὲν λέει τίποτα. Οὔτε καὶ στὰ χρυσόβουλα τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' Παλαιολόγου τοῦ 1319 καὶ 1321 ἀναφέρεται ὄνομα τῆς λίμνης ἐνῶ γίνεται λόγος γιὰ «ὁδάρια» τρία στὴν Ἀρδαμίστα — Λογγάδες καὶ γιὰ ἀπογραφὴ «λιμναίου πάκτου»[8]. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸν τὸν Κανδαρᾶ —τὸ χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων— ποὺ γράφτηκε γύρω στὰ 1440, καὶ περιγράφει ἄπειρα γεγονότα, τὸ ὄνομα τῆς λίμνης πουθενὰ δὲν μνημονεύεται. Λέει μόνο πὼς ὁ Σερβοβυζαντινὸς τύραννος τῆς πόλης Θωμᾶς Πρελοῦμπος, στὰ 1368, γιὰ τὴ φιλαργυρία του τὴ μεγάλη ἔκανε μονοπώλια πότε τοῦ σταριοῦ, πότε τῶν κρεάτων, πότε τῶν κρασιῶν «ἀείποτε δὲ τῶν ἰχθύων καὶ ὀπωρῶν». Καὶ μᾶς λέει ἀκόμα πὼς στὰ 1379 οἱ Ἀλβανοὶ ἐπετέθηκαν στὸ Κάστρο μὲ τὴ βοήθεια κάποιου Περάτη «ὅστις αὐτοὺς περᾷ μετὰ τῆς βάλκας αὐτοῦ» καὶ πὼς τρεῖς μέρες ἀργότερα, ὅταν αὐτοὶ «συναθροίσθησαν εἰς πλῆθος ἄπειρον μετὰ τῶν μονοξύλων καὶ τῆς βάλκας, καὶ ἐκινήθησαν ἀπὸ τοῦ νησίου κατὰ τῆς χώρας...», οἱ κάτοικοι τῆς πόλης —τοῦ Κάστρου— «ἐν τῇ λίμνῃ ἀπέπλευσαν μετὰ δύο βαλκῶν καὶ μονοξύλων ὀλίγων, κατὰ τοῦ στόλου τῶν ὑπεναντίων πόλεμον συνεστήσαντο»[9]. Ἔτσι, καὶ ἐνῶ γιὰ τὸ ὄνομα τῆς λίμνης δὲν λέει τίποτα, δηλώνει καθαρὰ πὼς τότε ἡ λίμνη εἶχε πολλὲς βάρκες, μικρὲς καὶ μεγάλες, ἀφοῦ χώρεσαν ὅλους τοὺς πολεμιστὲς τοῦ Κάστρου καὶ τοὺς ἀντιπάλους τους, ἀλλὰ καὶ πάρα πολλὰ ψάρια, ἀφοῦ ὁ φιλάργυρος τύραννος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐνῶ κατὰ τὸ συμφέρον του, γιὰ τὰ διάφορα τοῦ τόπου προϊόντα, πότε ἔκανε καὶ πότε δὲν ἔκανε μονοπώλια, γιὰ ψάρια τὰ μονοπώλια τὰ εἶχε πάντοτε — «ἀείποτε».

Τελευταῖος ἀπὸ τοὺς ἱστοριοδίφες ὁ ἀκούραστος γιὰ τὶς ἔρευνές του στὰ ἱστορικὰ τῆς Ἠπείρου Π. Ἀραβαντινός, λέει πὼς δὲν πιστεύει ὅτι ἡ λίμνη Παμβῶτις εἶναι ἡ λίμνη τῶν Γιαννίνων. Καὶ γράφει μάλιστα πὼς ἡ λίμνη Παμβῶτις εἶναι ἡ λίμνη τῆς Ζαραβίνας. Κι ἀκόμα πὼς ἡ περιοχὴ τῆς λίμνης τῶν Γιαννίνων «...τὸ πάλαι οὐκ ἦν ἄλλο τι παρὰ λεκάνη ἑλώδης, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδαμοῦ ἀπομνημονευμένη εὕρηται»[10].

Ἡ κοιλάδα τῶν Γιαννίνων στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αι. (χαλκ. LANDELLS 1839)

Ἀπὸ τὶς παραπάνω ἱστορικὲς μαρτυρίες, φαίνεται ὅτι στὰ ἀρχαῖα χρόνια δὲν ὑπῆρχε ἡ λίμνη καὶ πὼς τὸ πιθανότερο εἶναι στὸ μέρος της νὰ ὑπῆρχαν κάπου μαζεμένα νερά, ἴσως κατὰ τὸ μῆκος μιᾶς μακρόστενης χαράδρωσης, ποὺ τὸ χειμῶνα ξεχείλιζαν καὶ πλημμύριζαν τὸν κάμπο. Φαντάζομαι αὐτὴ τὴ χαράδρωση σὰν μιὰ βαθειὰ σχισμὴ μέσα στὴν κοιλάδα, ὅπου ἕνα σκέλος της ἦταν στοὺς πρόποδες τοῦ Μιτσικελιοῦ, ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ νησιοῦ μέχρι τοὺς Λογγάδες, τὴ Βασιλικὴ καὶ τὴν Καστρίτσα, καὶ ἕνα ἄλλο ἀπὸ τὴν Καστρίτσα πρὸς τὸ βράχο τοῦ Κάστρου καὶ πιὸ πέρα ἴσως μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴν καταβόθρα στὸ Ροδοτόπι. Στὰ μέρη δηλαδὴ ποὺ εἶναι καὶ σήμερα τὰ πιὸ μεγάλα βάθη καὶ οἱ προσχώσεις εἶναι μικρότερες[11]. Φαντάζομαι κάτι ἀνάλογο ἀλλὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεγαλύτερο μὲ τὸ χαντάκι τῆς Λαγγάτσας στὸν κάμπο τοῦ Σταυρακιοῦ ποὺ μαζεύει ὅλα τὰ νερὰ καὶ ξεχειλίζει στὸν κάμπο τὸ χειμῶνα, κάνοντας ἕλος — «βαρκὸ» ὅλο σχεδὸν τὸν κάμπο. Φαντάζομαι πὼς τὰ χρόνια τὰ παλιά, στὸ μέρος τῆς σημερινῆς λίμνης καὶ πρὸς τὴ μεριὰ τῆς Καστρίτσας, ἦταν μιὰ μεγάλη λαγγάτσα ποὺ κράταγε πάντα νερά.

Ἰχνογράφημα τῆς κοιλάδας τῶν Γιαννίνων στὴν ἀρχαιότητα (ὑδατ. Β. Χαρίση)

Ἀπὸ ἀνασκαφὲς ποὺ ἔχουν γίνει, ὄχι πρὶν πολλὰ χρόνια, βρέθηκε πὼς στὸ παλαιολιθικὸ σπήλαιο τῆς Καστρίτσας, περίπου κάτω ἀπ' τὸ μοναστήρι τ' Ἁϊ Γιαννιοῦ, σὲ βάθος γύρω στὰ 2—3 μέτρα, κάτω ἀπὸ τὴν τωρινὴ στάθμη τῆς λίμνης, ὑπάρχει «στρῶμα ἀμμουδιᾶς ἀπὸ λυμναῖα χαλίκια, ἄμμο καὶ στρεῖδια γλυκῶν νερῶν...», τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται περίπου 20.000 χρόνια π.Χ. Ἀλλὰ καὶ βόρεια τῆς Καστρίτσας, στὸ ἴδιο πάλι βάθος, βρέθηκαν στοιχεῖα προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ ποὺ χρονολογοῦνται γύρω στὰ 5.000 χρόνια π.Χ.

Φαίνεται πὼς 4.000 χρόνια πρὶν ἀπ' τὸν Ἡσίοδο στὴν κοιλάδα τῶν Γιαννίνων ὑπῆρχαν νερὰ συγκεντρωμένα σὲ στάθμη χαμηλότερη ἀπὸ τὴ σημερινὴ περίπου 2—3 μ. Καὶ πὼς αὐτὰ μὲ τὸν καιρό, μετὰ ἀπὸ κάποιο σεισμὸν —ποιός ξέρει: σεισμό, καταπτώσεις ἢ μπάζωμα— περιορίστηκαν ἢ στένεψαν οἱ καταβόθρες καὶ τὰ νερὰ μὴ μπορώντας νὰ στραγγίξουν ἀνέβηκαν ψηλότερα. Μπορεῖ ἀκόμα στὴν ὑπερύψωση τῆς στάθμης νὰ συνέβαλε καὶ τὸ μπάζωμα τοῦ πυθμένα τῆς λεκάνης ἀπὸ τοὺς γύρω ξεροπόταμους τῶν Λογγάδων, τῆς Βασιλικῆς καὶ τοῦ Περάματος ἔτσι ὥστε μὲ τὴν ὑπερύψωση αὐτὴ τοῦ πυθμένα τὰ νερὰ ὑποχρεώθηκαν ν' ἁπλωθοῦν γιὰ νὰ χωρέσουν σὲ ἔκταση μεγαλύτερη καὶ σχημάτισαν τὴ γνωστὴ μας λίμνη.

Ἂν ἀκόμα λογαριάσουμε ὅτι μόνο ἡ λεκάνη «ἀπορροῆς» τῆς λίμνης φέρνει κάθε χρόνο γύρω στὰ τέσσερα (4) δισεκατομμύρια κυβικὰ μέτρα νερά,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πὼς οἱ καταβόθρες δὲν μποροῦσαν νἄναι τόσες πολλὲς καὶ τόσο μεγάλες ὥστε νὰ τ' ἀπορροφοῦν ἀμέσως κατὰ τὶς νεροποντὲς ποὺ εἶναι συχνές, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὴ χαμηλότερη στάθμη μποροῦσαν νἄναι ὅλες ὥστε νὰ στραγγίζουν τελείως. Φαίνεται πάλι πὼς εἶναι σωστὸ νὰ λογαριάζουμε ὅτι στὴν κοιλάδα αὐτὴ ὑπῆρχαν πάντα κάποια μαζεμένα νερὰ ποὺ πλημμύριζαν κι ἔκαναν τὸν κάμπο «ὁαρκὸ» καὶ «εὐλεθμονα». Ἂς μὴ ξεχνᾶμε τὴν πλημμύρα ποὺ ἔγινε στὰ 1684—1685, ὅταν τὰ νερά, ὅπως λέγεται καὶ γράφεται, ἔφτασαν μέχρι τὴ σημερινὴ Μητρόπολη[12].

Γιὰ τὸ πότε ἔγιναν ὅλα τοῦτα δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε. Πάντως ἔγιναν πρὶν ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα μ.Χ. ἂν βέβαια ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος ἀναφέρεται σ' αὐτὴ τὴ λίμνη καὶ ὄχι σ' ἄλλη, ὅπως ἀκόμα λίγοι ὑποστηρίζουν. Τὸ βεβαιωμένο ὅμως εἶναι ὅτι ἡ λίμνη ὑπῆρχε στὰ 1319 μιὰ καὶ τὸ χρυσόβουλο τοῦ Ἀνδρόνικου μιλάει γιὰ «λιμναῖο πάκτο». Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ πὼς ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τοῦ Προκόπιου φαίνεται ἀκόμα πὼς τότε τὰ νερὰ τῆς λίμνης ἦταν περίπου στὴ σημερινὴ στάθμη μιὰ καὶ στὴν περικοπή του ἀναφέρει πὼς «διαλείπει δὲ ἡ λίμνη τοσοῦτον, ὅσον τινὰ ἐν εἰσόδου μοίρᾳ τῇ νήσῳ λελεῖφθαι» δηλαδὴ πὼς τότε ἡ λίμνη ἄφηνε ἴσα - ἴσα ἕνα πέρασμα - εἴσοδο πρὸς τὸ Κάστρο στὴ θέση ποὺ αὐτὴ εἶναι περίπου καὶ σήμερα. Καὶ ἡ ὁποία, πρὶν ἀπ' τὰ μπαζώματά της, ἀσφαλῶς ἦταν κάπως χαμηλότερα.

Ἐπειδή, ὅπως ξέρουμε, τὰ ὀνόματα τῶν τόπων τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς δηλώνουν τὰ πιὸ χαρακτηριστικά τους σημάδια, φαίνεται πὼς φρόνιμο εἶναι νὰ ἐρευνηθοῦν γιὰ τὰ δυὸ κύρια ὀνόματα ποὺ συναντήθηκαν ἐδῶ: τὸ ὄνομα τῆς χώρας σὰν Ἐλλοπία καὶ τὸ ὄνομα τῆς λίμνης σὰν Παμβῶτις.

Τὸ ὄνομα Ἐλλοπία εἶναι συγγενικὸ μὲ τὸ ἔλλοψ - οπος ποὺ σημαίνει ἄφωνος ἀλλὰ καὶ ἐπίθετο —εἶδος— ψαριῶν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ «ἔλλοπος» ποὺ σημαίνει τὸν ἄφωνο καὶ τὸ ψάρι[13]. Ἀπ' αὐτὰ γεννιέται ἡ ὑποψία μήπως καὶ τ' ὄνομα Ἐλλοπία ἡ περιοχὴ τὸ πῆρε ἀπὸ τὰ ψάρια. Γιατὶ ἂν συνέβαινε νὰ συναντάει κάποιος ψάρια, ἐδῶ, ἀνάμεσα στὰ τόσα κακοτράχαλα βουνά, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ τὸ δεῖ σὰν κάτι τὸ σημαδιακό. Καὶ πολὺ πιὸ ἐντυπωσιακὸ θὰ πρέπει νὰ ἦταν γιὰ τοὺς ὀρεσίβιους κατοίκους αὐτῆς τῆς ὀρεινῆς καὶ ἀποσπασμένης χώρας, ὅσο καὶ τοὺς βόρειους λαοὺς ποὺ κάθε τόσο ἀπὸ δῶ πέρναγαν κατεβαίνοντας ἀπ' τὰ ὀρεινὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐνδοχώρας. Ἕνα τέτοιο σημαδιακὸ ἀλλὰ καὶ σημαντικὸ γιὰ τὴν τροφή τους φαινόμενο, δὲν θάταν παράλογο νὰ δεχθοῦμε ὅτι στάθηκε ἱκανό, σὰν σημάδι χαρακτηριστικό, νὰ γίνει τοπωνύμιο. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, δὲν ἔρχεται σ' ἀντίθεση μὲ τὴν ἄλλη ἀλήθεια ποὺ οἱ ἱστορικὲς μαρτυρίες ὑποδηλώνουν, καὶ γι' αὐτὸ λογικά, δὲν μπορεῖ ν' ἀποκλεισθεῖ μέχρι ποὺ ἄλλη ἀπόδειξη πειστικότερη βρεθεῖ. Ἀλλὰ κι ἀντίθετα, κατὰ τὸ βαθμὸ ποὺ αὐτὴ ἡ ὑπόθεση φαίνεται λογική, ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν ἴδιο βαθμό, καὶ μαρτυρία πὼς στὴ χώρα τούτη ὑπῆρχαν κάποια μόνιμα νερὰ μὲ ψάρια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀκόμα, τὸ ὄνομα Παιδῶτις, ποὺ εἶναι τὸ θηλυκὸ τοῦ «παιδώτηρ», σημαίνει: αὐτὴ ποὺ «τὰ πάντα τρέφει». Ὁ ὅρος ὅμως παιδώτηρ εἶναι σύνθετος ἀπὸ τὸ «πᾶν» καὶ «δώτωρ» ποὺ δὲν εἶναι διάφορος ἀπὸ τοὺς ὅρους: δώτης, δούτας, δώτας, δοῦς, δόδι[14]. Ὁ Ὅμηρος λέει: γιὰ «δώτορας ἀνδρῶν», δηλαδὴ γιὰ ἄνδρες δοτικοὺς δοδιῶν[15]. Καὶ ὁ Σοφοκλῆς μιλάει γιὰ «ὀρεστέρα παδώτι Γᾶ, μάτερ αὐτοῦ Διός» ποὺ θὰ πεῖ: «ὀρεσσίχαρη Γῆ τροφοδότρα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ Δία αὐτοῦ μάνα»[16]. Γῆ τροφοδότρα τῶν πάντων. Ἀλλὰ ὁ ὅρος «δότειρα» συναντιέται ἀκόμα καὶ ὡς ἐπίθετο τῆς Δήμητρας ποὺ ἦταν ἡ θεὰ τῆς Γῆς[17]. Ἀπ' ὅλα τοῦτα φαίνεται πὼς τὸ Παιδῶτις ἀναφέρεται στὴ γῆ καὶ τὰ δόδια καὶ τὰ ζωντανὰ ποὺ τρέφονται ἀπ' αὐτὴ κι ἀπ' αὐτὰ τρέφονται οἱ ἄνθρωποι, ὥστε δίκαια, ἡ γῆ, νὰ θεωρεῖται «ἡ τὰ πάντα τρέφουσα». Καὶ πὼς δὲν ταιριάζει κατὰ τὸν ἴδιο βαθμό, καὶ γι' αὐτὸ ποτὲ δὲν χρησιμοποιήθηκε, τὸν ἐπίθετο γιὰ λίμνη. Ἔστω, λοιπόν, μιὰ κι εἶναι βεβαιωμένο ὅτι ἡ κοιλάδα τῶν Γιαννένων ἦταν «πολύπλουτη» καὶ «πολυλεϊβοδοῦσα» κι ἔτρεφε «ἀναρίθμητο» πλῆθος ἀνθρώπων, φαίνεται πολὺ λογικὸ μὲ τὸ ὄνομα Παιδῶτις νὰ ὀνομαζόταν ὁ κάμπος ὅλος παρὰ ἡ λίμνη, ἢ πολὺ περισσότερο τὰ κάποια νερὰ ποὺ πότε γίνονταν πολλὰ καὶ πότε πάλι χάνονταν. Γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἀπ' τὴ σωστὴ ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος Παιδῶτις, καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὑπῆρχε τὸ τοπωνύμιο στὴ χώρα αὐτή, καὶ ὁ Εὐστάθιος δὲν τὸ εἶπε κυβαίρετα, ποὺ θὰ ἦταν λίγο παράξενο, Παιδῶτις πρέπει νὰ λεγόταν ὁ κάμπος τῶν Γιαννένων καὶ ὄχι ἡ λίμνη. Καὶ πὼς ἡ λίμνη ἦταν ἀνώνυμη.

Ἴσως ἕνα τέτοιο σημπέρασμα νὰ μᾶς φαίνεται παράξενο· πὼς δηλαδὴ ἕνα τόσο σημαδιακὸ στοιχεῖο τῆς φύσης νὰ μένει ἀνώνυμο γιὰ πολλὲς χιλιάδες χρόνια. Ὅταν μάλιστα γιὰ τόσους πολλοὺς αἰῶνες δὲν ἦταν μόνο πηγὴ πλούτου ἀλλὰ καὶ θεοφάνεια. Αὐτό, ὅμως, εἶναι λογικὸ μιὰ καὶ στὴν ἀρχαιότητα ἡ λίμνη ἦταν ἀσήμαντη σ' ἔκταση καὶ στὰ χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὅταν ὅλη τούτη ἡ γῆ ἦταν κατακλυσμένη χωρὶς κανένας νὰ ἐνδιαφέρεται γι' αὐτή. Κι ἀκόμα, γιατί ὅταν τὸν 6ο αἰῶνα ἔγιναν τὰ Γιάννινα μὲ πολλὲς αὐτοκρατορικὲς φιλοδοξίες καὶ παρατράνιες, δὲν εἶναι παράξενο ἡ λίμνη ν' ἀφέθηκε ἀνώνυμη κάτω ἀπ' τὴν ὑπεροψία τοῦ τρανοῦ ἱδρυτοῦ της, τοῦ Μεγάλου Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ γιατί νὰ μὴ δεχτοῦμε ἀκόμα πὼς αὐτὸ τῆς ταιριάζει καλύτερα, ὅπως ταιριάζει στὴ Φύση νὰ κρύβεται; Νὰ κρύβεται ἔστω ποὺ νὰ νοιώθει τὸ σημαδιακό της ρόλο στὰ πέπλα τοῦ ἀκαθόριστου καὶ τοῦ μυστηρίου, ἀφήνοντας μόνο τὸ ἀνυπέρβλητο μεγαλεῖο της νὰ τὴν προσδιορίζει χωρὶς νόθευση ἀπὸ ἀμφίβολα ὀνόματα. Καὶ γιατί ξέρουμε ἀκόμα πὼς, κάθε τί τὸ μεγάλο ἢ ὀνομαστὸ μὲ ὅλα τὰ ἐπίθετα ἢ μὲ τίποτα. Ἀντίθετα ἀπ' τὸ μικρὸ ποὺ ζητάει μόνα ἀπὸ ὄνομα λαμπρὸ νὰ πάρει ὄλξα καὶ μεγαλεῖα.

Ὕστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω —ὅσα οἱ ἱστορικοὶ μᾶς λένε, ὅσα οἱ εἰδικοὶ βρῆκαν καὶ ὅσα τὰ ὀνόματα σημαίνουν— φαίνεται πὼς στὰ χρόνια τῆς ἀρ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

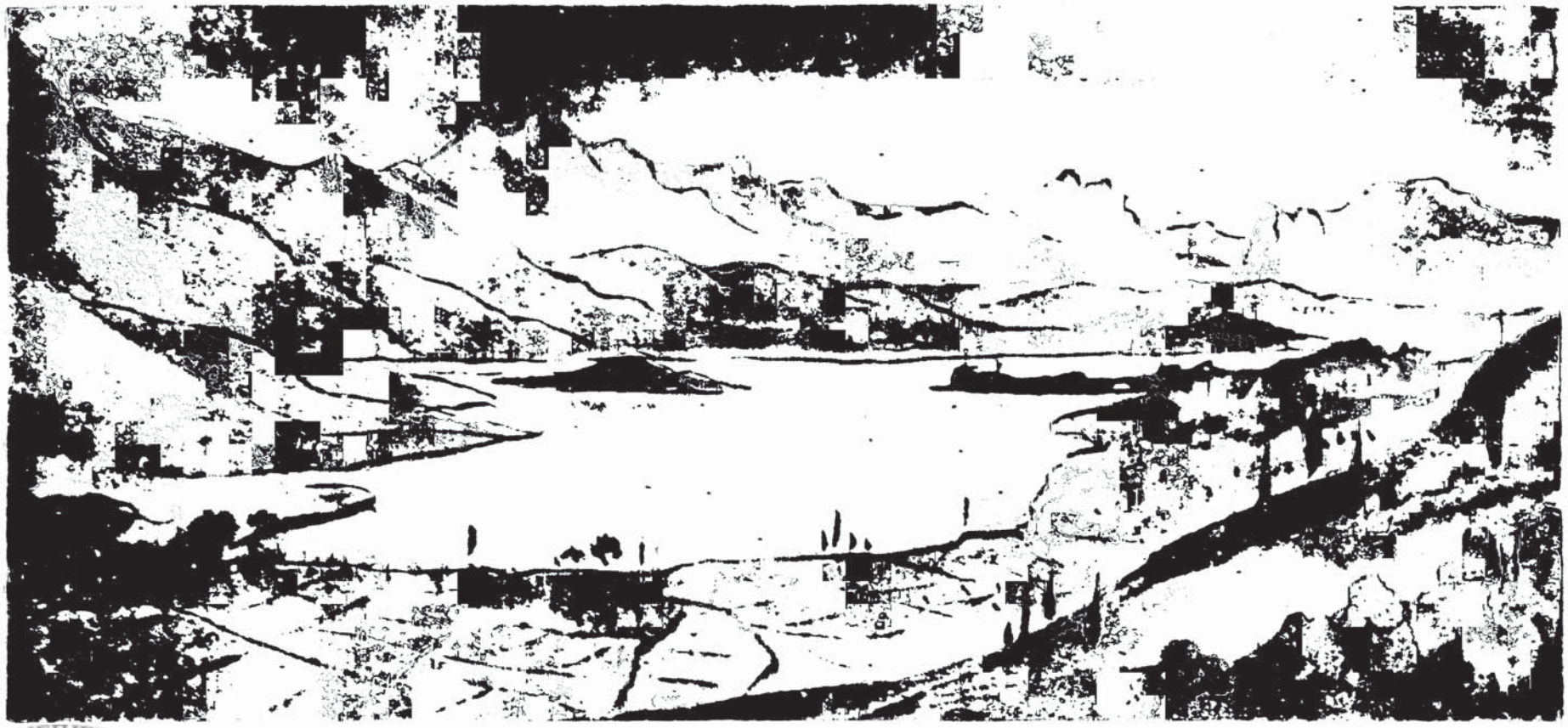

Ἡ λίμνη ἀπὸ τὰ Δυτικά, στὸ βάθος ἡ Καστρίτσα καὶ τὰ Τζουμέρκα (ὑδατ. Β. Χαρίση)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χαιότητας, στὴν κοιλάδα τῶν Γιαννίνων λίμνη στὴν αὐτὴ ποὺ ξέρουμε δὲν ὑπῆρχε, καὶ πὼς αὐτὴ σχηματίστηκε πολὺ πρὶν ἀπὸ 1400 χρόνια ἀπὸ σήμερα. Καὶ φαίνεται ἀκόμα πώς, πρῶτα στὴν νερὰ μετὰ στὴν λίμνη, ἦταν πάντα ἀνώνυμη. Ἔτσι ἀκόμα δὲν εἶναι παράλογο ἂν ποῦμε πὼς ἡ κοιλάδα τῶν Γιαννίνων, αὐτὸς ὁ «εὐλείμων» καὶ «πολυλήϊος» κάμπος κοντὰ - κοντὰ στὸ μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Δία ὅπου κατοικοῦσαν «ἀπειρέσιοι» ἄνθρωποι καὶ ποὺ μὲ θαυμαστὴ ὁμοιότητα μοιάζει ὁλόϊδιος νάναι ἡ «ὀρεστέρα Π α μ β ώ τ ι Γ ᾶ, μάτερ αὐτοῦ Διός», λεγόταν Παμβῶτις.

* * *

Τούτη ἡ λίμνη, ἡ λίμνη τῶν Γιαννίνων, ποὺ εἶναι μέσ' τὴν καρδιὰ τῆς κακοτράχαλης Ἠπειρωτικῆς ἐνδοχώρας, ἀνάμεσα σ' ἀμέτρητες κορφές, ἀμέτρητα γυμνὰ καὶ πολύτρυπα βράχια κι ἄδενδρα τοπία, ἐκεῖ ὅπου ἀνταμώνουν ὄρθιοι μακρινοὶ ἀπ' τὸν κόχτο τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου, τὶς θάλασσες τῶν Δυτικῶν καὶ τοὺς κάμπους τῆς Ἀνατολῆς, βρίσκεται πάνω καὶ σ' ἕνα σημαδιακὸ σταυροδρόμι. Βρίσκεται ἐκεῖ ὅπου, πέρα ἀπ' τὰ περάσματα καὶ τοὺς δρόμους τοὺς μεγάλους, εἶναι ὁ κάμπος τῆς μοσχοβολιᾶς τῶν λουλουδιῶν, τῆς εὐωχίας τῶν ἀμπελιῶν, τῆς χλωρασιᾶς τῶν ζαρζαβατικῶν, τῆς ἀποστασίας τῶν ἐληοφύτων καὶ τῆς δροσιᾶς τῶν νερῶν ποὺ τρέχουν ἀπὸ ἀμέτρητες πηγές. Εἶναι ἔτσι στὸ μέσον μιᾶς δασῆς, ὅπου καταλαγιάζουν κατάκοποι ὁδοιπόροι, ἀποσταμένοι ταξιδευτάδες κι ἀκόμα κατὰ χιλιάδες πουλιὰ ἀποδημητικὰ —πάπιες, γέσια καὶ καναβέλες, χῆνες ποὺρχονται σὲ παράταξη ὡς δέλτη, καὶ ἄτακτες φαλαρίδες, πελαργοὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ χαριτωμένα χαλιδόνια— ἄλλα ἀπ' τὰ κρύα τοῦ Βορρᾶ γιὰ ζεστασιὰ κι ἄλλα ἀπ' τὸ Νότο γιὰ δροσιά. Κι ἀκόμα βρίσκεται ἐκεῖ ὅπου κι αὐτὰ τ' οὐρανοῦ τὰ σύννεφα σταματοῦν νὰ ξεφορτώσουν τὰ φορτώματα ἀπὸ νερὰ κι ὡσὰν ἀντάρες νωχελικὰ ν' ἀναπαυθοῦν στὰ στρωσίδια τοῦ ἴσιου κάμπου.

Τούτη ἡ λίμνη δὲν εἶναι σημαδιακὴ μόνο γιατὶ εἶναι μιὰ πλούσια δασῆ στὸ μέσο τῆς στέρησης καὶ τῆς ἀνέχειας ποὺ ἔχει γιὰ γνωρίσματά του τοῦτος ὁ Ἠπειρωτικὸς χῶρος. Εἶναι ἀκόμα σημαδιακὴ μέσα ἀπὸ τὴν ἀντίθεσή της μὲ τὸ ἐνστατικό, τὸ τραχὺ κι ἀνυπέρβλητο, τὸ πρωτόγονο καὶ πρωταρχικὸ ἀσυμβίβαστο τοπίο, μὲ τὴν ἠρεμία της, τὴ γαλήνη καὶ τὴ λαμπρότητά της καὶ τὴν ἀφθονία τῆς προσφορᾶς της σ' ὅλα τὰ ζωντανά. Καὶ εἶναι ἀκόμα σημαδιακὴ γιατὶ σὲ τοῦτα τὰ μέρη, ὅπου τὰ οὐράνια εἶναι τὸ μόνο παραθύρι ἀπ' ὅπου μπορεῖ νὰ «ξεστρατέψει» πρὸς τὰ μακρυά, ἀνοίγει ὡσὰν καθρέφτης μπροστὰ στὰ πόδια τῆς πόλης, ἕνα ἀκόμα παραθύρι: μὲ τὸν ἥλιο καὶ τὸ φεγγάρι, τὸ Σείριο καὶ τὸν Αὐγερινό, τὰ σύννεφα κι ὅλα τὰ σημάδια τ' οὐρανοῦ κι ἄλλα χιλιάδες εἴδωλα μὲ σημασίες ποὺ προκαλοῦν κι ἀνοίγουν φυγὲς σὲ μα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κρυφούς δραματισμούς καὶ ὀνειρικὲς ἀναζητήσεις. Καὶ ἔτσι ὅπως μαζεύονται ἐδῶ στὰ νερὰ τὰ εἴδωλα τ' Οὐρανοῦ μὲ τῆς Γῆς τὰ σημάδια —τὸ φῶς τ' Οὐρανοῦ μὲ τὰ σκοτάδια τῆς Γῆς— γίνεται ἑστία μιᾶς ἄρρητης διαλεκτικῆς σχέσης ποὺ περισσότερο μοιάζει μὲ σχέση αἰσθησιακῆς κοσμογονίας. Καὶ γίνεται μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπερβατικὴ λειτουργία σημάδι τῆς ἀτέλειωτης Συμπαντικῆς διεργασίας καὶ καταλύτης συνειδητοποίησης τῆς ὑπέρκοσμης ἑνότητας. Καὶ μεταμορφώνεται ἔτσι τούτη ἡ λίμνη, ὡσὰν βασιλιὰς μαντείου ποὺ «οὔτε λέγει, οὔτε κρύπτει, ἀλλὰ σημαίνει»[18].

Ἂν ὅμως πολλὰ ἀπ' τὰ παραπάνω τυχαίνουν νάναι γνωρίσματα καὶ γι' ἄλλες λίμνες, τούτη ἔχει δικά της κι ἄλλα ξεχωριστὰ σημάδια. Ἔχει τὸ Κάστρο —τὴ μικρὴ μιας πόλη—, τὸ νησάκι, τὴν Καστρίτσα, τὸ Μπιτσικέλι κατ' ἀπάνω της κι ἄλλα ποὺ μὲ τὸ ξεχωριστό τους ὕφος καὶ τοὺς συμβολισμούς τους ὑφαίνουν μιὰν ἀλλοιώτικη, ξεχωριστὴ συγκινησιακὴ πληρότητα, ποὺ ἂν ὁ νοῦς εὔκολα δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει, ἡ καρδιὰ τὸ νοιώθει πὼς εἶναι μοναδική. Γιατί, δὲν μπορεῖ ὅποιος τὴ ζήσει νὰ μὴ ψιθυρίσει: «τὴν ὁμορφιὰ ἔτσι πολὺ ὀτένισα / ποὺ πλήρης εἶναι αὐτῆς ἡ ὅρασίς μου»[19].

Τὸ Μιτσικέλι στὰ Βορειοανατολικά, αὐτὸς ὁ Τιτανικὸς ὄγκος, ὁ βαρὺς καὶ πέτρινος, ὁ ἀπόλυτος καὶ στὸ χρόνο ἄφθαρτος κι ἀμετάβλητος ποὺ μαζεύει ἀπάνω του ὅλες πὶς ματιὲς τῆς πόλης καὶ καμιὰ δὲν ἀφήνει νὰ τοῦ ξεφύγει, εἶναι, θέλοντας καὶ μή, μιὰ παρουσία μοναδική, πού, ὡσὰν τεῖχη αἰώνια, ὁρίζει τὸ χῶρο. Κι ὅπως ἀλλάζει χρώματα κατὰ τὶς ἐποχὲς —γκρίζα, γκριζογάλανα, μαβιά, ὤχρες, σκοῦρα πράσινα καὶ ἄλλα ποὺ δὲν δείχνονται εὔκολα— καὶ μὲ σημάδια στὴν δίδυμη κορφή του ἀπὸ σύννεφα καὶ χιόνια, δείχνει στὴν πόλη τοὺς θυμοὺς τοῦ θρασκιᾶ καὶ τῆς βαρυχειμωνιᾶς ἀλλὰ καὶ τὸ φῶς κάθε μιᾶς ὥρας πῶς ἀλλάζει. Σημαδεύει τὸ χῶρο καὶ σημαίνει τὸ χρόνο ἀπὸ τὴν ὥρα ὡς τὸ αἰώνιο.

Ἀντίκρυ, στὰ Νοτιοδυτικά, ἡ λίμνη λούζει τὸ βράχο τοῦ Κάστρου· τὸ βράχο ποὺ «ἐπανίσταται» περήφανος καὶ τραμερὸς καὶ αἰῶνες κρατάει μὲ φροντίδα πολὺ στὴ ράχη του τὴν πόλη τὴν παλιά, τὴν πρώτη. Τὴν πόλη ποὺ φέρνει γύρω - γύρω της κάστρα μὲ πύργους τρανούς, γιατὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐμπιστεύονταν τὴ σιγουριά τους οὔτε στὴ λίμνη κι οὔτε στὸ βράχο. Ποὺ φέρνει παλάτια γιὰ Δοῦκες καὶ Δεσποτάδες καὶ τυράννους Κυβερνῆτες, ὅπως τὸν Κομνηνὸ δοῦκα Μιχαὴλ παλιά, τὸ Σερβοβυζαντινὸ Θωμᾶ Πρελοῦμπο ἀργότερα, τὸν Ἀλῆ πασᾶ τελευταῖα κι ἄλλους, πότε καλοὺς καὶ πότε αἱμοβόρους καὶ τυραννικοὺς κι ἐκμεταλλευτὲς τῆς ἀνημπόριας καὶ τῆς ἀνέχειας. Κι ἔχει ἀκόμα ἐκκλησίες καὶ τζαμιὰ καὶ ἀρχοντικὰ μικρότερα καὶ μικρόσπιτα καὶ μαγαζιὰ γιὰ λογιῶν - λογιῶν πραμάτειες[20]. Τοῦτο τὸ κάστρο τὸ σημαδιακὸ ἀπ' τὴ φύση, ποὺ φρόντιζε αἰῶνες «ἄνδρας ἐπισημοτάτους καὶ τῶν εὖ γεγονότων», ντόπιους καὶ φερτοὺς ἀπ' τὸ Βυζάντιο τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴ Φραγκιὰ τῆς Δύσης, ὡς Κομνηνούς, Ὀρσίνι, Τόκκους, Μπουοντελμόντι κ.ἄ.[21], εἶναι σημάδι

Ἡ πόλη, ἡ λίμνη, τὸ Μ:σσ:κέλ: (ὕδατ. Β. Χαρίση)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς ἀνθρώπινης ἀ-δύναμης δύναμης. Εἶναι σημάδι τῆς πιὸ καλοφτιαγμένης ἀνθρώπινης ἀνημπόριας. Τῆς ἀνημπόριας ποὺ μαρτυροῦν τὰ ἐρείπια τῶν πλούσιων παλατιῶν καὶ τῶν κραταιῶν πύργων. Καὶ εἶναι ἀκόμα, πότε μὲ τὶς ἐκκλησίες τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τ' Ἁϊ - Γιαννιοῦ ἢ τῶν τζαμιῶν τοῦ Φετιχὲ καὶ τοῦ Ἀλλάν, σήμβολο πίστης ὅσο καὶ ὑποκρισίας, ὥστε νὰ μᾶς θυμίζει πὼς «ἐδῶ εὐπρεπῶς ὑπῆρξαν ἄθεοι»[22].

Πρὸς τὰ Νοτιοανατολικὰ ἡ λίμνη λούζει τὸν βραχότοπο τῆς Καστρίτσας. Τόπο προγονικὸ μὲ σπήλαια ποὺ χρησιμοποιήθηκαν πάνω ἀπὸ εἴκοσι χιλιάδες χρόνια[23] πρὶν ἀπὸ μιᾶς καὶ οἰκισμοὺς προϊστορικοὺς κι ἀρχαίους καὶ ποὺ οἱ χρῆστες τους φόραγαν γιὰ ροῦχο πότε δέρματα ζώων καὶ πότε χρυσοστόλιστους μανδύες καὶ πόρπες καὶ διαδήματα καὶ στεφάνια δόξας ἤ, —γιατί ὄχι;— καὶ προδοσίας κι ἄλλα, κι ἄλλα παρόμοια. Καὶ ποὺ ἔχουν ἀπὸ χρόνια ἀφανιστεῖ καὶ οἱ μαρτυρίες τῶν ἔργων τους μένουν «ἐπιμελῶς» κρυμμένες κάτω ἀπὸ μπάζα, ὀχρὲς πικροβλάσταρες ἀσφάκες, ἀγριολούλουδα καὶ γαλακτερὰ καλαμπόκια γιὰ νὰ μαρτυροῦν «τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς» τοῦ ποιητῆ πὼς: «ὅ,τι μποροῦσε νὰ ἔχει γίνει καὶ ὅ,τι ἀπέγινε / στοχεύουν σ' ἕνα τέλος, ποὺ εἶναι πάντα παρόν»[24]. Καὶ ἔτσι μέσα ἀπὸ τὸ μῦθο αὐτὸ μακραίνουν στὴ συνείδηση τὸ χρόνο τῆς ἱστορίας μας καὶ μικραίνουν, κατὰ τὸ πῶς τοῦ πρέπει, τὸ χρόνο ποὺ μᾶς ἀνήκει.

Στὴ μέση τῆς λίμνης, σχεδὸν καταμεσῆς, ξεφυτρώνει τὸ νησὶ ποὺ κι αὐτὸ ὄνομα δὲν ἔχει. Μικρὸ καὶ ἥμερο ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ κι ἄγριο ἀπ' τὴν ἄλλη κατὰ τὸ φῶς τοῦ Νότου, καὶ στεφανωμένο ἀπὸ καλαμιὲς ποὺ ὅταν χρυσώνουν μοιάζουν ὕδιο φωτοστέφανο, φέρνει πάνω του αἰώνιων πολλῶν πανάρχαια μοναστήρια. Καὶ φέρνει ἀκόμα πάνω του ἀνθρώπους ξεχωριστούς, ψαράδες τῶν βαθιῶν καὶ ἄφωνων ψαριῶν, ποὺ ἔφταναν ὡς ἐδῶ ἀπὸ τόπους ἄγνωστους μέχρι σήμερα, μ' ἄγνωστο τὸ πότε καὶ γιατί ἦρθαν σ' αὐτὸ τὸ μέρος[25]. Τοῦτο τὸ νησί, μόνο μέσ' τὰ νερά, τόπος μόνος, τόπος μοναχὸς μοναχῶν, θυμασμένος αἰῶνες ὁλάκαιρους ἀπὸ λογιῶν - λογιῶν μοσχοβόλιας θυμιάματα καὶ τόπος ἀνώνυμος ἄγνωστων ἀνθρώπων, φωτοστεφανωμένος στὸ φῶς τοῦ ἥλιου τοῦ καλοκαιριοῦ μοιάζει μ' ἄγιο ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς λίμνης φερμένο. Καὶ γίνεται γι' αὐτὸ σήμβολο πίστης καὶ μήγυμα ἀνθρώπων ποὺ διάλεξαν ὄχι τὴ γνώση τῶν λέξεων ἀλλὰ τὴ γνώση τῆς σιωπῆς.

Καὶ γύρω - γύρω, ἐκεῖ στὸ στεφάνι τῆς ἀκρογιαλιᾶς, ὅπου τὰ νερὰ στῆς γῆς τὶς ἄκρες κάτι, ποιός ξέρει τί ἀπόκρυφα, στιγοψιθυρίζουν, πηγὲς ἀμέτρητες, ἄδηλες καὶ φανερές, ἄλλες μικρὲς κι ἄλλες ὁρμητικές, ὅπως τῆς Ντραμπάτοβας, φέρνουν ὁλημερὶς κι ὁλονυχτὶς νερὰ καθάρια καὶ κρυσταλλένια ἀπὸ μακρυά, τὶς ἀνάγκες τῆς λίμνης νὰ θρέψουν. Καὶ καταβόθρες ἄλλες δηλωμένες, ὅπως τῆς Καστρίτσας, κι ἄλλες κρυφές, ποὺ μέρα νύχτα κι αὐτὲς δυζαλίνοντας νερά, τὴ λίμνη πᾶνε ν' ἀφανίσουν. Πηγὲς νερῶν πηδοῦν μὲ δύναμη ἀπ' τὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ καιάδες στὰ χαμηλὰ ποὺ τὰ ρουφοῦν σὰν λαι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ λίμνη, τὸ νησί, ἡ πόλη, ἡ Δωδώνη· στὸ βάθος ἀριστερά (ὑδατ. Β. Χαρίση)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μαργες θέλλιες, νὰ π' ἀφανίσουν. (Νὰ π' ἀφανίσουν μέσα σὲ σκοτεινοὺς θαλάμιους; Ἢ νὰ τὰ κάνουν νεραϊδάκες καὶ ποταμια νὰ τρέχουν ἀδάσταχτα σὲ θάλασσες μακρυνὲς κι ἀπ' ἐκεῖ σὲ σύννεφα ἀνάλαφρα νὰ μεταμορφωθοῦν ψηλὰ στὰ οὐράνια; Ποιός νὰ τὸ ξέρει;...). Κι ἔχουμε ἔτσι γύρω στὸ στεφάνι πηγὲς ζωῆς καὶ χοάνες χαμοῦ - θανάτου. Σύμβολα τῆς πάλης τῶν ἀντιθέτων, τῆς κοσμικῆς διεργασίας καὶ τοῦ Λόγου τοῦ «διαρκοῦς γίγνεσθαι». Σύμβολα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπου μὲ τὴν «ἐξ ὕψους βοήθεια» τῶν νερῶν τ' οὐρανοῦ τὸ κακὸ νικιέται κι ἡ λίμνη κρατιέται ζωντανή, πανέμορφη μάνα τῆς ζήσης καὶ τῆς μοσχοβολιᾶς, μάνα ἀπόηχων, στοχασμοῦ καὶ ὀνείρου.

Ὅλα τοῦτα τὰ σημάδια τὰ ξεχωριστὰ —τῆς ὥρας καὶ τῆς αἰωνιότητας τοῦ χρόνου, τοῦ μύθου τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων, τῆς σιωπῆς καὶ τῆς ὑπέρβασης, τῆς πάλης τῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς καὶ τ' ἀφανισμοῦ ἢ τῆς γένεσης— στῆς λίμνης τὰ νερὰ ἀνταμώνουν ὡς εἴδωλα σὲ μιὰ ἄυλη σύνθεση. Κι ἀντάμα - ἀντάμα, πότε φωτεινὰ καὶ πάντε θαμπά, συνταιριάζουν μ' ἄλλα σημάδια. Μὲ τὰ εἴδωλα τ' οὐρανοῦ, μὲ τὴ λυγερὴ καλαμιὰ ποὺ φανερώνεται ὡς φαινόμενο ζωῆς τῶν μυστικῶν τοῦ βυθοῦ καὶ μιᾶς ἄρρητης διαδικασίας, μὲ χιλιάδες - ἑκατομμύρια ἀνόητα βατράχια ποὺ προσπαθοῦν ὁλονυχτὶς νὰ μάθουν νὰ τραγουδοῦν, μὲ νεροφίδες καταχθόνιες ποὺ καταβροχθίζουν ὁλάκερα ψάρια, μὲ γλάρους λευκοὺς κι ἀνάλαφρους καὶ πάπιες ποὺ κράζουν ἀνάμεσα ἀπὸ καλαμιὲς ταίρι γιὰ ζευγάρωμα... Ὅλα τοῦτα κι ἄλλα, κι ἄλλα, ποιός ξέρει πόσα, πότε χρυσᾶ καὶ πότε ἀργυρᾶ, πότε ἀκίνητα καὶ γαλήνια καὶ πότε χορεύοντας στὸ ρυθμὸ τῶν μακρυνῶν ἀερικῶν, ὅλα μαζὶ ὑλικὰ καὶ ἄυλα, ἀνταμώνουν στὸ φῶς τῆς μέρας γιὰ νὰ κρατήσουν μέχρι τὸν ἐρχομὸ τῆς νύχτας. Ἔρχονται καὶ χάνονται μὲ τὶς ὧρες κι ἀλλιάζουν χρώματα καὶ φορεσιὲς καὶ στολίδια μὲ τὶς ἐποχές, χωρὶς ποτὲ νὰ λείψουν ἀπ' τὸ ἄναο αὐτὸ παιχνίδι τοῦ χρόνου τῆς αἰωνιότητας. Γιατὶ ἔχουν λόγο νἄρχονται καὶ ἔργο νὰ κάνουν: τὸν κόσμο τὸν ὑλικὸ μὲ τὸν ἄυλο τῶν εἰδώλων κάθε μέρα ν' ἀνταμώνουν· τὸν κόσμο τὸν «ὑπαρκτὸ» σὲ εἴδωλα νὰ τὸν μεταλλάζουν, σὲ «ἰδέες», καὶ νὰ τὸν φέρουν κοντὰ στὴν ἀρχὴ τὴν πρωταρχική, τὸ Ἕνα.

Γι' αὐτὸ τούτη ἡ λίμνη γίνεται τὸ μέσο ποὺ ὁδηγεῖ, ὅποιον τὴν νοιώσει, μακρυὰ ἀπ' τὸν κόσμο τὸν καθημερινὸ καὶ κοντὰ στὸν κόσμο τῆς ἰδέας καὶ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖς οὔτε καὶ νὰ τὴν ἀγγίξεις χωρὶς μεγάλη εὐλάβεια καὶ πολλὴ φρονιμάδα. Μ' ἕνα πετραδάκι ἂν τὴν ταράξεις, ὅλα χάνονται. Φεύγουν τὰ εἴδωλα, οἱ ἰδέες, τὸ αἰώνιο τοῦ χρόνου, ὁ μῦθος τῆς ζωῆς, οἱ ἄδηλες διαδικασίες τοῦ «γίγνεσθαι» τοῦ κόσμου, τὸ παιχνίδι ποὺ ὑλικοῦ μὲ τὸ ἄυλο καὶ τῆς δημορφιᾶς πῆς ἀχειροποίητης. Χάνονται, ὅπως κι ἡ ἁγιοσύνη χάνεται κι ἀπ' τὴν πιὸ μικρὴ ἁμαρτία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ βράχος τοῦ Κάστρου (διαπ. Β. Χαρίση)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γίνεται, λοιπόν, φανερὸ πὼς τούτη ἡ λίμνη τῶν Γιαννίνων πέρα ἀπ' ὅσα πρακτικὰ λογαριάζουμε πὼς δίνει στὴν πόλη καὶ τοὺς ἀνθρώπους, δίνει κι ἄλλα πολλὰ ποὺ οὔτε οἱ ζυγαριὲς μποροῦν νὰ μετροῦν ἀλλὰ κι οὔτε οἱ ἀριθμοὶ νὰ λογαριάζουν, γιατὶ εἶναι λειτουργίες κι ἀναφορὲς ὑπερβατικὲς κι ἀσύμβατες μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ «καθ' ἡμέραν βίου».

Ἡ προσφορὰ αὐτή, ποὺ εἶναι γιὰ ὅλους, μικροὺς καὶ μεγάλους, τρανοὺς κι ἀσήμαντους, διαβασμένους κι ἀδιάβαστους, πλούσιους καὶ φτωχοὺς ἀλλὰ καὶ ξεχωριστὴ γιὰ τὸν καθένα, κατὰ τοῦ πῶς τοῦ ταιριάζει, μοῦ εἶναι ἀδύνατο ἀναλυτικὰ νὰ περιγράψω. Προτιμῶ γι' αὐτὸ τὴν βαθύτερη σχέση τῆς λίμνης μὲ τὴν πόλη καὶ τοὺς ἀνθρώπους της, καλύτερα νὰ προσεγγίσω μέσα ἀπὸ μιὰ δικιά μου ἐμπειρία. Μιὰ ἐμπειρία ὅμως ποὺ ποτὲ δὲν ἀρνήθηκα, γιατὶ ἴδια πάντα τὴν ἀνάγκη της νοιώθω ὅταν τ' ὄνειρο ἡ καθημερινὴ πρακτικὴ τ' ἀπομακρύνει. Καὶ γιατὶ ἀκόμα μέσ' ἀπ' αὐτὴ μπορῶ καλύτερα νὰ κοινωνῶ μὲ μηνύματα παλιά, σημασίες ἀκατάλυτες, προβληματισμοὺς νέους γιὰ τὸ σήμερα καὶ τ' αὔριο. Ἀλλὰ καὶ νὰ νοῶ καλύτερα τὴν πόλη, νὰ ἐλέγχω τὶς πράξεις μου καὶ τὸ ἔργο τῶν συμπολιτῶν μου σωστότερα νὰ κρίνω[26].

Πιστεύω πὼς ἡ ἐμπειρία αὐτὴ εἶναι κοινή. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ πολὺ ἀλλοιώτικη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῶν ἄλλων Γιαννιωτῶν, ποὺ κατηφορίζουν πρὸς τὰ δῶ, ποὺ καταφεύγουν στὴ λίμνη χειμῶνα - καλοκαίρι, ἄνοιξη καὶ φθινόπωρο, μ' ὅλους τοὺς καιρούς. Κι ἐννοῶ ἐκείνους ποὺ ὡς ἀναχωρητὲς περπατοῦν ἥμεροι τὴ σιωπὴ τῆς παραλίας. Κι ἐκείνους ποὺ ὧρες κάθονται στὰ παγκάκια, κοιτώντας τὰ νερὰ ἢ ὧρες ἀτέλειωτες κάνουν «τάχα» πὼς ψαρεύουν. Κι ἐκείνους ποὺ ψηλὰ ἀπ' τὶς ἐπάλξεις τοῦ Κάστρου ἀγναντεύουν καὶ χάνονται ἀνάμεσα στοὺς ἐρειπιῶνες, ὡσὰν ν' ἀποζητοῦν κάποιους δρόμους ἀλλοιώτικους - φυγές. Κι ἀκόμα ἐννοῶ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀποσταμένους ἀπὸ σκοτοῦρες καὶ κούρασες ποὺ φτάνουν ὣς τοὺς καφενέδες τῆς Κυρὰ - Φροσύνης, τοῦ Τενεκὲ καὶ τοὺς ἄλλους τῆς Σκάλας γιὰ δροσιὰ καὶ οὖζο παρέα μ' ἄλλους, ὁρισμένους, ποὺ κουβαλοῦν θύμησες παλιὲς καὶ μιλοῦν μιὰ ἀλλοιώτικη θυμοσοφία.

Ἔτσι νομίζω πὼς μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐμπειρία ἀποζήτησης σὲ κάποιες στιγμὲς τῆς λίμνης τοῦ χωρο - χρόνου ἀντὶ τῆς πόλης, μαρτυρεῖται καλύτερα ἡ βαθύτερη σχέση τους, τὸ ἄδηλο μέρος τῆς προσφορᾶς της κι ἑπομένως: τί «σημαίνει» ἡ λίμνη γιὰ τὴν πόλη.

Κάθε φορά, λοιπόν, ποὺ βρίσκομαι στὰ Γιάννινα, πάω νὰ δῶ ἀπ' τὸ Κάστρο τὴ λίμνη[27]. Καὶ πάω σὰν ἀπ' ἀνάγκη γιὰ μιὰ ἀλλοιώτικη ὁμορφιὰ καὶ ἀπ' ἀνάγκη «προσκύνησης». Γιατὶ νοιώθω τὴ δύναμη ποὺ μὲ κινάει γιὰ κεῖ, ὅμοια μὲ κείνη ποὺ μὲ πάει σ' ἑσπερινὸ στὸ ἐξωκκλήσι. Στὴν ἐκκλησία μὲ τοὺς ὑγροὺς τοίχους, τοὺς θαμποὺς ἅγιους, τὸν λαμπρὸ Παντοκράτορα καὶ τὴ φυγὴ τοῦ ὄβατου ἱεροῦ, ὅπου τὸ μυστήριο γίνεται πράξη. Στὸ χῶρο τῆς ἐκκλη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σιᾶς, ὅπου τὸ «περόνιασμα» τῆς ὑγρῆς κρυάδας κι ἡ ζεστασιὰ τῆς πλήρωσης τοῦ στοχασμοῦ γιὰ τ' ἀπέραντα γίνονται «κρυφὴ ἁρμονία».

Μιὰ φορὰ ἦταν χειμῶνας, παραμονὲς τῶν μεγάλων γιορτῶν κι ἀπόγευμα, ὅταν ξεκίνησα νὰ πάω στὸ Κάστρο. Πέρασα γρήγορα τὰ μιλιούνια τῶν ἀνθρώπων τῆς πλατείας, τῆς ὁδοῦ Ἀβέρωφ καὶ τοῦ Κουρμανιοῦ, προσπέρασα τὸν κόσμο ποὔκανε βόλτα πάνω - κάτω, τὰ μαγαζιὰ μὲ τ' ἀσημικὰ καὶ τὴν κάθε λογῆς «λαϊκὴ τέχνη» - πραμάτια νεοελληνικοῦ τουρισμοῦ, τὰ μαγαζιὰ μὲ ζαρζαβατικά, καρότσια μὲ ψάρια τῆς λίμνης, ταξί, «ντάτσουν» γεμάτα πλαστικὰ δῶρα, φωνὲς ἀπὸ πραματευτάδες, ἀπὸ ἀγοραστὲς κι ἀπὸ μεγάφωνα καὶ κόσμο —κόσμο πολὺ— πού 'τρεχε νὰ προλάβει ν' ἀγοράσει καὶ... σὲ καλὴ τιμή.

Μπῆκα στὸ Κάστρο ἀπ' τὴ μεγάλη σκοτεινὴ πύλη. Περπάτησα μ' ἀνοιχτὸ βῆμα σὰν κάτι νἄθελα ν' ἀποφύγω καὶ κάπου γρήγορα νὰ φτάσω. Ἤθελα ν' ἀνηφορίσω κεῖ ψηλὰ στὸ τζαμί, πού τώρα εἶναι Μουσεῖο. Στὴν πιὸ ψηλὴ τοῦ Κάστρου καὶ τῆς πόλης κορφή, ὅπου κάποτε, ὅπως λένε, ἐκεῖ καμάρωνε ἡ ἐκκλησιὰ τοῦ Ἅι - Γιάννη καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἅγιο ἡ πόλη πῆρε τ' ὄνομα Γιάννινα. Καὶ τράβηξα γιὰ κεῖ γρήγορα, γιατὶ ἤξερα πὼς ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ δεῖς τὴ λίμνη, τὸν τόπο ὅλο κι ἀκόμα ὅ,τι ἡ πόλη κρύβει καὶ δὲν ὁμολογεῖ (νὰ τὸ κάνει τάχα ἀπὸ ντροπὴ ἢ ἀπὸ περηφάνεια κι ἀφροσύνη;...).

Πῆγα καὶ στάθηκα ἐκεῖ ψηλά, καὶ στὴν ἄκρη - ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ, γιὰ νὰ τὰ βλέπω ὅλα καὶ νὰ γίνω τὸ κέντρο τοῦ τόπου καὶ τῆς πατρίδας. Γύρω - γύρω χορὸς οἱ αἰώνιες βουνοκορφές. Ἀπὸ κάτω ἡ λίμνη ἀπέραντο ἀσήμι. Τὸν οὐρανό, πάνω, τὸν ἀνάδευαν πλημμύρα σύννεφα, πού ἔκαναν τὸν παντοκράτορα - ἥλιο πότε νὰ λάμπει καὶ πότε νὰ σκοτεινιάζει, καὶ ἔφευγαν μετὰ τρέχοντας στῆς ἀνατολῆς τ' ἄγνωστο. Καὶ δίπλα, σπίτια, τοίχια, τείχη καὶ πύργοι, παλιὰ καὶ παμπάλαια, αἰῶνες ζωῆς, ὅμοια μὲ τὰ μούσκλα καὶ τ' ἀγριολούλουδα τοῦ βράχου, πού δὲν ξέρεις πότε φύτρωσαν καὶ πόσο θὰ κρατήσουν. Κι ἀκοῦς ἀπὸ κεῖ ψηλὰ ἀπόηχους μακρυνοὺς ἀπὸ τραγούδια καὶ μοιρολόγια καὶ τὴν ἀγωνία τῆς Ἱστορίας νὰ λύσει τὰ μυστήρια τοῦ τόπου.

Ἦταν τώρα κοντὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Ἡ ὥρα πού «...ὁ γήλιος ὁ γιὸς τοῦ Ὑπερίωνα μέσα / στὸ χρυσὸ / ποτήρι του κατέβαινε γιὰ νὰ περάσει / τὸν Ὠκεανὸ γιὰ τὸ ἔρεβος τῆς νύχτας»[28]. Ὁ τόπος πήγαινε στὸ θάμπος. Γύρω τὰ ἴδια πάντα βουνά, μουντά, βαριά, καὶ πιὸ βουβὸ ἀπὸ ὅλα, μπροστά, κατάφατσα, τὸ θεόρατο Μιτσικέλι. Πιὸ κεῖ, δεξιά, οἱ μαβιὲς κορφὲς τοῦ Περιστεριοῦ καὶ τῶν Τζουμέρκων κι ἄλλες - κι ἄλλες πολλές, μ' ἄγνωστα καὶ γνωστὰ ὀνόματα, πού ὁ κόσμος τὰ ὀνοματίζει, ὅλα μαζί, ἀπ' τὰ προελληνικὰ ἀκόμα χρόνια: «ὁ Πίνδος». Πιὸ δεξιά, στὸ Νοτιά, στέκεται ὁ Ὀλύτσικας μὲ δίκαια περηφάνεια, μια καὶ στὰ πόδια του κρατάει τὴν ξακουστὴ Δωδώνη.

Κι ἐκεῖ πού ὁ ἥλιος πήγαινε νὰ πέσει, χίλιες βουνοσειρὲς μουντές, ἀχνές, διάφανες, μὲ ξέχωρη τὴν κορφὴ τοῦ Γαρδικιοῦ, πού στεφανώνει πανάρχαιο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ λίμνη, τὸ Κάστρο, τὸ νησὶ καὶ στὸ βάθος ἀριστερὰ τὸ Γωρδίκι καὶ τὸ Ἀλβανικὸ ἀπὸ τὴν Κατσίτσα (φωτ. Β. Χαρίση)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάστρο. (Λένε πὼς ἐδῶ, τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια, ἦταν ἡ γνωστὴ πόλη Πασσαρώνα, πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν. Καὶ πὼς ἐδῶ πρωτοπαίχτηκε μπροστὰ σὲ θεατὲς, ἡ Ἀνδρομάχη τοῦ Εὐριπίδη). Πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴν κορφή, στὸ βάθος, ἐκεῖ ποὺ ὁ οὐρανὸς γίνεται κόκκινος σὰν αἷμα κάθε ἀπόβραδο, σκέφτηκα, εἶναι τὸ Ἀλβανικό. Εἶναι ἡ παλιὰ Ἰλυρία, μετὰ ἡ Νέα Ἤπειρος καὶ τώρα ἡ Βόρεια Ἤπειρος, ποὺ ἀπ' τὸ Ζαγόρι ψηλὰ τὴν ἀγναντεύει ὅλη ἡ Ἤπειρος μὲ δουβὸ μοιρολόϊ.

Τὸ μάτι ξανάρθε πάλι στ' Ἀνατολικά, στὸν κάμπο τοῦ Πόρου ποὺ πιάνει ἀπ' τὸ Ντουραχάνι καὶ φτάνει στὴν Καστρίτσα, τὴν Κατσικὰ κι ὡς τὸ Κουτσελιὸ πέρα. Ὅπως ἡ ματιὰ χαμήλωσε, στάθηκε στὴ σημαδιακὴ Καστρίτσα. Τὸ λόφο ποὺ μοιάζει μὲ δεινόσαυρο καταμεσὶς τοῦ κάμπου καὶ φέρνει πτήλαια καὶ καταβόθρες καὶ στὴ ράχη του μιὰν ἀρχαία πόλη, χωρὶς ὄνομα καὶ χωρὶς ἱστορία —σὰ νὰ τὸ κάνει ἐπίτηδες γιὰ νὰ θρέψει τὸ μύθο. Καὶ πρὶν καλὰ - καλὰ προλάβω ν' ἀναδέψω τὸ μύθο καὶ συλλογιστῶ γιὰ τὶς ἀλήθειες του, ἔπεσε ἀπ' τὸν οὐρανὸ μιὰ γκριζογάλανη καταχνιά, χαμηλὰ - χαμηλά, κι ἔκρυψε τὸν κάμπο κι ἄφησε μόνο ἀχνὴ νὰ γράφεται ἡ ράχη τοῦ δράχου ὡσότου σὲ λίγο χάθηκε κι αὐτή. Ταράχτηκα. Σὰν νὰ κατάλαβα πὼς τούτη ἡ καταχνιὰ ἦρθε νὰ προλάβει τὸ ὁδόηλο συλλογισμὸ ποὺ πήγαινε τὸ μύθο νὰ διαλύνει. Καὶ ντράπηκα, ὅπως στὴν ἐκκλησιά, ὅταν ὁ νοῦς ξεστρατεύοντας πάει νὰ συλλογιστεῖ γιὰ τοὺς ἁγίους, τὴν Παναγιά, τὸν Παντοκράτορα καὶ τὸ Θεό, ποιές τάχα νὰ 'ναι οἱ ἀλήθειες...

Ὁ ἥλιος εἶχε πέσει γιὰ καλά. Τὰ μακρυνὰ χαθήκαν πρῶτα. Τὸ Μιτσικέλι σιγὰ - σιγὰ μαύριζε. Τὸ νησὶ ἐσβήνει. Ἡ Καστρίτσα, ὁ κάμπος, τὰ Τζουμέρκα, ὁ Ὀλύτσικας ἔφευγαν κι αὐτὰ ἕνα - ἕνα. Καὶ ἡ λίμνη, τελευταία ἀπ' ὅλα, σκούραινε κι αὐτὴ καὶ πάγωνε καὶ σκλήραινε, σὰν μέταλλο. Καὶ ὅλο μάζωνε εἴδωλα ἀπ' ὅσα σημεῖα ἔβλεπαν ἀκόμα στὸ φῶς. Εἴδωλα ἀπ' τὰ γύρω καὶ τὰ μακρυνὰ καὶ ἀπ' τὰ πάνω τοῦ οὐρανοῦ τὸν μυστικὸ τὸν κόσμο. Τὰ μάζευε μέσα της σὰ νἄθελε ὡς Σειρήνα νὰ τ' ἀφανίσει, ἀφοῦ πρῶτα τὰ ἔντυνε μὲ ὀνειρικὰ σπαλίδια; Ἢ γιὰ νὰ τὰ φυλάξει ἀπ' τῆς νύχτας τὸ ἔρεβος καὶ τὴν ἄλλη μέρα πάλι, νὰ νὰ ξαναλαμπρύνει; Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς ὅταν ὁ τόπος ὅλος, γῆς καὶ οὐρανός, χάθηκαν στὰ νερὰ καὶ στὸ νοῦ χώνεψαν ὅλες οἱ θάμπωσες, ἀπόμεινε ἡ συναίσθηση τοῦ ἀέναου παιχνιδιοῦ καὶ ἡ κατανόηση τῆς αἰωνιότητας, ποὺ δίνει τῆς πίστης τὴν ἡμεροσύνη[20].

Τὸ θάμπος ἔπεσε παντοῦ. Ἡ ὑγρασία περόνιαζε καὶ τὸ κρύο ἄρχιζε νὰ «τσούζει» γιὰ καλά. Κι ὅλα ὁρυδάθηκαν στὴ μαυρίλα καὶ τὴν παγωνιά, γιὰ ν' ἀναστηθοῦν τὸ ἴδιο ὅπως πάντα, μὲ τὴν Ἰώ. Τοῦτο, τώρα, καταλάβα καλὰ - καλά: ὀμορφιές, δόξες, τιμὲς καὶ πλούτη, φτώχεια, δάκρυα κι ὀνόματα μεγάλα... δὲν κρατοῦν γιὰ πολύ, δὲν ξαναζωντανεύουν καὶ πὼς μόνο ὁ τόπος ἀναστήνεται. Καὶ μοῦρθε τότε στὸ νοῦ τοῦτο τὸ Ἠπειρώτικο μοιρολόϊ - μαρτυρία προγονικῆς σοφίας: «Ἤσυχα ποὺ εἶναι τὰ δουνά, ἥσυχοι ποὺ εἶν' οἱ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάμποι / δὲν καρτεροῦνε θάνατο, γεράματα δὲν ἔχουν / μόν' καρτεροῦν τὴν ἄνοιξη, τὸ Μάη, τὸ καλοκαίρι».

Ἔσβησαν ὅλα. Καὶ ξαφνικὰ ἄναψαν φῶτα. Φῶτα πολλά, κόκκινα, μελιά, μπλέ, αἰτρινα, πράσινα. Φῶτα ποὺ ἀναβοσβήνουν, ἄλλα ποὺ τρεμουλιάζουν, ἄλλα ποὺ πηγαινοέρχονται· φῶτα μεγάλα, φῶτα μικρά, φῶτα σὲ «γτίσκο», σὲ «καφετέριες», σ' αὐτοκίνητα, φῶτα γιορτινὰ κι ἄλλα - κι ἄλλα· φῶτα παντοῦ. Τὰ φῶτα τῆς πόλης, εἶπα. Καὶ σκέφτηκα: ἡ πόλη ἄναψε βιαστικὰ τὰ φῶτα της νὰ διώξει τὰ σκοτάδια. Ποιά ὅμως σκοτάδια;...

Χειμῶνα, τέτοιο καιρό, στὰ Γιάννινα νυχτώνει γρήγορα. Πῆρα τὸ γυρισμὸ γιὰ τὴν πόλη. Πέρασα τὴ μέσα πύλη κι ἀκολούθησα τὸ πρῶτο σοκάκι ποὺφεγγαν φῶτα χλωμὰ πίσω ἀπὸ κεντητά, ὄμορφα κουρτινάκια. Δὲν βιαζόμουν νὰ φτάσω τὰ φῶτα τῆς πόλης καὶ ξεχνιόμουν νὰ ὀλέπω τὰ «μπουχαριὰ» ποὺ ἀνάβιναν χνῶτα ἀπὸ λογιῶν - λογιῶν φαμελιὲς καὶ κούρασες, ἀπὸ λογιῶν - λογιῶν μεροδούλια. Κι ὅπως κόντευα στὰ φῶτα τῆς πόλης τὰ πολλά, μοῦρθαν στὸ νοῦ τὰ λόγια τοῦτα: «Πολλοὶ ἄνθρωποι δὲν κάθονται νὰ στοχαστοῦνε ποτὲ καλὰ τοῦτον τὸν κόσμο ποὺ μᾶς τριγυρίζει. Κι ἀπορῶ πῶς μποροῦνε καὶ ζοῦν καὶ μάλιστα λογαριάζουνε τὸν ἑαυτό τους φτυχισμένο...»[30].

* * *

Ὕστερα ἀπ' ὅλα τοῦτα ποὺ μοῦρθαν στὸ νοῦ, κι ἀφοῦ ἀνάβεψα βιβλία παλιὰ κι ἄλλα, καὶ θυμήθηκα διώιματα μιᾶς ζωῆς κοντὰ σ' αὐτὴ τὴ λίμνη τῶν Γιαννίνων, κι ἂν ὁ λογισμός μου ἀπ' τὴν ὀμορφιά της δὲ νόθεψε, φτάνω νὰ πῶ πὼς ἀκόμμιη εἶναι ὅπως καὶ θὰ πρέπει νάναι. Καὶ πὼς τὰ ψαξίματα τῆς ἱστορίας της λάθος εἶναι κι αὐτά. Γιατὶ ὅπως ὅλα τὰ μεγάλα καὶ σημαντικὰ τῆς Φύσης, ὁ Οὐρανὸς κι ἡ Γῆς, οὔτε ἱστορία ἔχουν οὔτε κάθε φορὰ ἀλλοιώτικα ὀνοματίζονται. Τῆς ἀρκεῖ λίμνη ν' ἀποκαλεῖται καὶ τῆς πρέπει ἄγνωστα τ' ἀπόκρυφά της νὰ μένουν. Γιατὶ ὁ μῦθος τῆς ταιριάζει καὶ τ' ἄγνωστο τῆς πρέπει.

Δὲν εἶναι ἡ λίμνη τούτη νερὰ μὲ ψάρια καὶ «μπακακέους», τόπος γιὰ καφενεῖα καὶ τουριστικὰ περίπτερα, πάπιες γιὰ κυνήγι, νερὰ γιὰ σκὶ καὶ πανευρωπαϊκὲς λειμοδρομίες καὶ, ἀλλοίμονο, χῶρος ἀποχέτευσης τῆς ἄμετρής μας λαιμαργίας... Εἶναι ἡ ὄαση τ' ἀναπαυμοῦ στὸ μεγάλο σταυροδρόμι γιὰ τ' ἀποσταμένα τοῦ κόσμου. Εἶναι ἡ παράδεισος μέσ' τὴν καρδιὰ τῆς ἀνέχειας τῆς ἄγονης χώρας. Εἶναι ὁ χῶρος καὶ ὁ καταλύτης ὑπέρβασης τοῦ καθημερινοῦ καὶ τῆς συνειδητοποίησης τοῦ μύθου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ Λόγου τοῦ πρωταρχικοῦ. Καὶ εἶναι ἡ μεγάλη ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου ὅπου, μπροστὰ στὰ μάτια τῶν Γιαννιωτῶν ποὺ κάθονται στὸ ἀμφιθέατρο τῆς πόλης, καθημερινὰ καὶ ἀέναα παίζεται τὸ δράμα —ἡ δράση— τῆς πλάσης ὅλης ἀπὸ ἠθοποιοὺς εἴδωλα - ἰδέες καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μουσικὲς ἀπόηχων. Τὸ δρᾶμα ποὺ ἀναμφίβολα κάποτε ἔκανε τοὺς Γιαννιῶτες «ἄνδρες τῶν εὖ γεγονότων» καὶ τὴ μικρή μας πόλη «πρώτη στὰ γράσσια καὶ τὰ γράμματα». Τὸ δρᾶμα ποὺ ὅλο καὶ πιὸ πολὺ λίγοι τὸ βλέπουν καὶ λιγότεροι ἀκόμα τὸ κατανοοῦν... «Ὦ θλιβερὴ γενιὰ πεφωτισμένων ἀνθρώπων / προδομένων ἀπὸ τὶς ἀμηχανίες τῶν μηχανῶν σας»[31].

Μαρούσι 1-1-1987

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΝ. ΧΑΡΙΣΗΣ
Ἀρχιτέκτων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, ἀπόσπ. 123.
2. ΗΣΙΟΔΟΥ, ἀπόσπ. 134. Μετάφρ. Π. Λεκατσᾶ.
3. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗ, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα, Ἰωάννινα 1962. 18, 19.
4. Σ. ΔΑΚΑΡΗ, Τὸ νησὶ τῶν Ἰωαννίνων, Ἀθήνα 1971. 7.
5. Β. ΧΑΡΙΣΗ, Γιάννινα, ἱχνογραφία τοῦ πρώτου βυζαντινοῦ σχεδίου πόλεως, «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1984, σελ. 273—304.
6. Σ. ΔΑΚΑΡΗ, ἔ.ἀ. 7.
7. Α. ΚΟΜΝΗΝΗ, Ἀλεξιάς, Βιβλ. 4 τ. 1. Βόννη 1839. 236.
8. Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Ἔπαινος Ἰωαννίνων, ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου στὴν ἱστορικὴ της διαδρομή, Ἰωάννινα 1986. 34.
9. Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Τὸ χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων κατ' ἀνέκδοτον ὑμνώδη ἐπιτομή, Ἰωάννινα 1965. 83, 87.
10. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Περιγραφὴ τῆς Ἠπείρου, Μέρος Α', Ἰωάννινα 1984, σελ. 26, 73.
11. Κ. ΚΩΤΟΥΛΑ, Προστασία τῆς λίμνης Παμβώτιδας, πολυγραφημένα πρακτικὰ Νομαρχίας Ἰωαννίνων 24-1-86.
12. Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1968. 440.
13. H. LIDDELL R. SCOTT, Μέγα λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, στὴ λέξη ἔλλοφ.
14. H. LIDDELL — R. SCOTT, ἔ.ἀ., στὶς λέξεις παμβώτωρ, βώτωρ κλπ.
15. ΟΜΗΡΟΥ, Ἰλιάδα, Μ. 302.
16. ΣΟΦΟΚΛΗ, Φιλοκτήτης, 391.
17. H. LIDDELL — R. SCOTT. Βλ. σημείωση 14, ὅ.π.
18. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, ἀπόσπ. 93.
19. Κ. ΚΑΒΑΦΗ, Ἔτσι πολὺ ἀτένισα, «Ἅπαντα», ἐπιμ. Γ. Σαββίδη, Ἀθήνα 1963.
20. Β. ΧΑΡΙΣΗ, ἔ.ἀ. 297, 298.
21. Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, σημ. 12 κλπ. ὅπου ἡ ἱστόρηση περὶ τοῦ Κάστρου.
22. Τ. Σ. ΕΛΙΟΤ, Χορικὰ ἀπὸ τὸ βράχο, χορικὸ 3, «Ἅπαντα τὰ ποιήματα», μετάφραση Ἀριστ. Νικολαΐδη, Ἀθήνα 1984, σελ. 195.
23. Σ. ΔΑΚΑΡΗ, ἔ.ἀ. 7—12.
24. Τ. Σ. ΕΛΙΟΤ, «4 κουαρτέττα», ὅ.π. σελ. 215.
25. Σ. ΔΑΚΑΡΗ, ἔ.ἀ. 6, 14, 16.
26. ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΥ, Ἀσκητικά, λογ. ιη': «Ἐκ τούτων συγκρινέτω τις, καὶ ἐξεταζέτω ἑαυτὸν ἐν ποίοις πορεύεται, ἐν τοῖς παρὰ φύσιν οὖσιν, ἢ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν, ἢ ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν... καὶ ταχέως δύναται τις εὑρεῖν τὴν κυβέρνησιν τῆς ὅλης ζωῆς αὐτοῦ».
27. Β. ΧΑΡΙΣΗ, Χειμώνας στὰ Γιάννινα, περ. «Φύση καὶ Ζωὴ» τόμ. ΜΣΓ' τ. 61. 1986.
28. ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΥ, 8. Μετάφρ. Γ. Σεφέρη. Μεταγραφὲς 1980, 19.
29. ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΥ, Ἀσκητικά, λογ. ιθ': «Διότι ἐνισχύει ἡ πίστις τὰς αἰσθήσεις τῆς ψυχῆς, καὶ ὥσανεὶ τινὸς ἀοράτου αἰσθάνεται, πειθομένου αὐτὸν μὴ προσέχειν τῇ ὁράσει τῶν φθερῶν πραγμάτων».
30. Φ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, Ὁ Ἀστρολάβος, Ἀθήνα 1965. 9.
31. Τ. Σ. ΕΛΙΟΤ, Ὁ βράχος, χορικὸ ΙΗ', ὅ.π.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΡΕΠΠΑ

ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΟΣΤΡΑ ΣΕ ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΛΟΓΙΟΥΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1812—1823

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οἱ ἐπιστολὲς ποὺ ἀκολουθοῦν, προέρχονται ἀπὸ τὸν κώδικα ἀλληλογραφίας τοῦ Δημητρίου Μόστρα (1777—1850)[1] ἀποτελούμενο ἀπὸ πέντε τετράδια τῶν 374 συνολικὰ σελίδων, ὅπου εἶναι καταχωρημένα τὰ ἀντίγραφα 1600 περίπου ἐπιστολῶν του τῆς περιόδου 1812—1826. Τὸ πολύτιμο αὐτὸ χειρόγραφο τηρεῖται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους[2] μαζὶ μὲ ἄλλα κατάλοιπα τοῦ προσωπικοῦ ἀρχείου τοῦ Ἀρτινοῦ λογίου, ὅπως ἐπιστολὲς ἀπὸ διάφορα πρόσωπα, ἀντίγραφα ἱστορικῶν ἐγγράφων κ.ἄ.

Τὸ ἀρχειακὸ αὐτὸ ὑλικὸ παρέχει ἄφθονες πληροφορίες, κυρίως γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς στὴν Εὐρώπη στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα. Ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ τὴν παρουσίαση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὄγκου τῶν πληροφοριῶν, εἶναι: βέβαια ἡ σχολιασμένη ἔκδοση ὅλων τῶν ἐπιστολῶν, ὥστε νὰ δοθεῖ στὸν μελετητὴ ἡ πολυσύνθετη εἰκόνα μιᾶς ποικιλίας θεμάτων σημαντικοῦ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Ἐπειδὴ μιὰ τέτοια δημοσίευση εἶναι ἀκατόρθωτη γιὰ ἕνα ἐρευνητή, δὲν τοῦ ἀπομένει παρὰ νὰ παρουσιάσει ἕνα μικρὸ μέρος τῆς σπουδαίας αὐτῆς ἀρχειακῆς ἑνότητας, ἐπιλέγοντας ἕνα συγκεκριμένο θέμα καὶ φροντίζοντας νὰ περιλάβει σ' αὐτὸ ὅλα τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα, εἴτε μὲ τὴν παράθεση τῶν ἐπιστολῶν στὸ σύνολό τους, εἴτε μὲ συστηματικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ περιεχομένου τους μὲ συνθετικὸ τρόπο καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ ὑπάρχουσες σχετικὲς πληροφορίες ἀπὸ δημοσιευμένες ἢ ἀνέκδοτες ἱστορικὲς πηγές.

Στὴν ἐργασία αὐτὴ προτιμήθηκε ἡ παράθεση τῶν ἐπιστολῶν στὸ σύνολό τους ἐπειδὴ γιὰ τοὺς ἀποδέκτες του καὶ γιὰ ὅσα ἄλλα πρόσωπα ἀναφέρονται σ' αὐτές, οἱ πληροφορίες εἶναι ἐλάχιστες καὶ ἀπὸ αὐτὲς οἱ περισσότερες δὲν ἔχουν ἀρχειακὴ προέλευση. Ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ ὅτι οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Δημητρίου Μόστρα ἔχουν σχέση —καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς Ἠπείρου— μὲ ἕνα σπουδαῖο ἱστορικὸ κεφάλαιο, ὅπως εἶναι ὁ ἑλληνικὸς διαφωτισμὸς στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα. Πέρα ἀπὸ αὐτό, ἀποτελοῦν ἕνα ἀξιοπρό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ · ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σεκτο δεῖγμα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορικῆς γραφῆς, καθὼς ξεφεύγουν ἀπὸ τὰ γνωστὰ καὶ διάχυτα ἀπὸ ἐπίδειξη ἀρχαιομάθειας κείμενα τῶν περισσοτέρων λογίων τῆς ἐποχῆς του.

ΟΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ

1. Πολυζώης Κοντὸς

Ὁ Γιαννιώτης ἱερέας καὶ διδάσκαλος Πολυζώης Κοντός, ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους ἑλληνιστὲς τῆς ἐποχῆς του (τέλη 18ου αἰώνα ἀρχὲς 19ου). Ὁ Σάθας, ποὺ εἶναι ὁ κύριος βιογράφος του, ἀναφέρει ὅτι ἀφοῦ δίδαξε περισσότερο ἀπὸ μία 10ετία σὲ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Οὐγγαρία καὶ τὴν Βιέννη, τὸ 1805 πέρασε στὴν Βλαχία καὶ δίδαξε στὸ Βουκουρέστι, τὸ Πλοέστι καὶ ἄλλα μέρη, μέχρι τὴν ἔκρηξη τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης[5].

Στὸν κώδικα ἀλληλογραφίας τοῦ Δημ. Μόστρα σημειώνεται ὡς τόπος κατοικίας του ἡ πόλη Hermanstadt[4] τῆς Αὐστρίας, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὰ σύνορά της μὲ τὴν Ρουμανία πάνω στὸν δρόμο γιὰ τὴν Βιέννη. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Πολυζώης Κοντὸς εἶχε ἐγκαταλείψει τότε τὴν Βλαχία γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ τὴν εἶχαν ἐγκαταλείψει ὁ Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος καὶ οἱ στενοί του συνεργάτες. Εἶναι φανερὸ ὅτι μετὰ τὴν ἀπόδοση τῶν παραδουναβίων περιοχῶν στὴν Τουρκία μὲ τὴν Ρωσοτουρκικὴ συνθήκη τῆς 16/28 Μαΐου 1812, ἡ ἐκεῖ διαμονὴ τῶν δύο ἀνδρῶν ἦταν ἀδύνατη. Κρίνοντας ἀπὸ τὴν προηγούμενη διαδοχικὴ διαμονή τους σὲ διαφορετικοὺς τόπους τῆς Εὐρώπης, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε μὲ ἀσφάλεια ὅτι ἡ μεταξύ τους γνωριμία ἔγινε μετὰ τὴν ἐγκατάσταση (5 Μαΐου 1810) τοῦ Ἰγνατίου στὴν Μητρόπολη Οὐγγροβλαχίας.

2. Ἀλέξανδρος Βασιλείου

Ὁ Ἠπειρώτης ἔμπορος καὶ λόγιος Ἀλέξανδρος Βασιλείου, παρὰ τὶς σημαντικὲς ὑπηρεσίες του στὸν ἑλληνικὸ διαφωτισμό, οὐσιαστικὰ ἔμεινε ἀπαρατήρητος ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας τοῦ περασμένου αἰώνα. Ὁ Π. Ἀραβαντινός, παραφράζοντας τὸν Α. Βρετό, ἀναφέρει λακωνικὰ ὅτι γεννήθηκε τὸ 1760 στὸ Ἀργυρόκαστρο, σπούδασε στὴν Μπαλαναία Σχολὴ τῶν Ἰωαννίνων καὶ στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα ἐγκαταστάθηκε στὴν Τεργέστη, ὅπου ἀσκώντας τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπόρου, «ηὐδοκίμησεν ἐπαξίως καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν ἐπὶ ὠφελείᾳ τῶν ὁμογενῶν»[5].

Ὁ Σάθας στὴν ὀγκωδέστατη καὶ περισπούδαστη «Νεοελληνικὴ Φιλολογία» του, ἀναφέρει περιστασιακὰ τὴν ἐκλογή του τὸ 1810 ὡς ἀντεπιστέλλον-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τος μέλους τῆς «Φιλολογικῆς Ἑταιρείας» τοῦ Βουκουρεστίου στὴν Βιέννη, σὲ μιὰ σημείωσή τοποθετημένη κάτω ἀπὸ τὸ βιογραφικὸ κείμενο τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, ὅπου μεταφέρει ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν της ὅπως τὰ ὅρθρια δημοσιευμένα στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ»[6].

Τὸ ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι ὁ διαπρεπὴς ἱστοριοδίφης, ἐνῶ ἀντλεῖ πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἴδια ἐφημερίδα, δὲν ἀναφέρεται σὲ δημοσιεύματά της ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν διαμάχη τοῦ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου μὲ τὸν συντοπίτη του φανατικὸ ἀρχαϊστὴ Νεόφυτο Δούκα. Ἀκόμη παραβλέπει γνωστὰ στὶς ἡμέρες του τυπωμένα κείμενα, ὅπως φυλλάδια τῶν δύο ἀνδρῶν ὅπου διατυπώνονται μὲ ἀλληλοκατακριτικὸ τρόπο οἱ ἀπόψεις τους γύρω ἀπὸ παιδαγωγικά, γραμματικά, φιλολογικὰ θέματα, ἡ σχετικὴ μὲ αὐτὰ ἀλληλογραφία Κοραῆ — Βασιλείου, κ.ἄ.[7]

Οἱ δημοσιευόμενες ἐδῶ ἐπιστολὲς συμπληρώνουν τὶς γνώσεις μας γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε τὸν λόγιο Ἑρμῆ περισσότερο ἀπὸ τὸν κερδῶο, ἀφοῦ πέθανε, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, ἀφήνοντας ἐλάχιστη περιουσία[8]. Τὸ πρωτοφανέρωτο καὶ συνάμα ἐνδιαφέρον στοιχεῖο ποὺ ὑπάρχει στὶς ἐπιστολὲς αὐτές, εἶναι καὶ ἡ ὑπηρεσία του ὡς Γενικοῦ Προξένου τῆς Τουρκίας στὴν Ταργέστη, ποὺ ὑπῆρξε σύντομη λόγω τοῦ θανάτου του στὶς ἀρχὲς τοῦ 1818.

3. Σταῦρος Ἰωάννου

Ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς δημοσιευόμενες ἐδῶ ἐπιστολές, ὁ Γιαννιώτης ἔμπορος καὶ λόγιος Σταῦρος Ἰωάννου, εἶχε μία ἀφανῆ, ὅσο καὶ σημαντικὴ συμμετοχὴ στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Καποδίστρια, τὸν Μητροπολίτη Ἰγνάτιο, τὸν Δημ. Μόστρα καὶ ἄλλους κορυφαίους φορεῖς του. Μία εὔλογη ὑποψία γι' αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ δημιουργήσει τὸ σημεῖο μιᾶς δημοσιευμένης ἐπιστολῆς τοῦ Γεωργίου Ψύλλα πρὸς τὸν Μητροπολίτη Ἰγνάτιο.

Ὁ Ἀθηναῖος λόγιος ποὺ σπούδαζε τότε στὴν Γοτίγγη τῆς Γερμανίας μὲ ἔξοδα τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρείας», στὶς 14 Μαΐου 1820 τοῦ ἔγραφε ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ τὰ ἀκόλουθα: «(...) Ἐλαύσον παρὰ τοῦ κυρίου Σταύρου Ἰωάννου ἐπιστολήν, ἥτις ἐκ μέρους τῆς αὐτῆς ἐνδοξότητος τοῦ κόμητος Καποδίστρια, προστάζει ὅλους τοὺς ἐν Γερμανίᾳ σπουδάζοντας μαθητὰς καὶ ὁσηθουμένους ἀπὸ τὴν Ἑταιρείαν νὰ ἀναχωρήσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιστα ἀπὸ Γερμανίαν εἰς Πίζαν ὅπου θέλομεν ἐξακολουθήσει τὰς σπουδάς μας λαμβάνοντας τὰ ἔξοδά μας ἀπὸ τὸν ἐμπορικὸν οἶκον τῶν κυρίων Μοσπινιώτη Γιαλιᾶ καὶ Δεσπότη. Ποία ἡ αἰτία τῆς μεταβάσεως ταύτης δὲν ἠξεύρομεν (...)».

Τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ὄχι μόνο ἐπειδὴ φανερώνει τὸν σοβαρὸ βαθμὸ ἀνάμιξης τοῦ Σταύρου Ἰωάννου στὰ τότε ἐκπαιδευτικὰ πρά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιατα τοῦ ἔθνους μας, ἀλλὰ καὶ ἐπευδὴ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὰ ὅσα ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν συμμετοχὴ ξένων στὶς δραστηριότητες τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρείας», τὴν μεταφορὰ τοῦ Γραφείου τῆς Βιέννης στὸ Μόναχο ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Βαυαροῦ ἑλληνιστὴ Φραγκίσκου Baader, καθὼς καὶ μὲ τὴν γνώμη μιᾶς μερίδας ἱστορικῶν ὅτι ἡ «Φιλικὴ Ἑταιρεία» ἀποτελοῦσε συνέπεια καὶ συνέχεια τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρείας».

4. Κωνσταντῖνος Βλαχούτσης

Ὁ Κωνσταντῖνος Βλαχούτσης προέρχεται ἀπὸ τὴν γνωστὴ ὁμώνυμη ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῆς Ἄρτας, ποὺ οἱ προγονικὲς ρίζες της χάνονται μέσα στὴν βυζαντινὴ ἐποχή. Ἡ ἀνθηρὴ οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ πατέρα του Νικολάου Βλαχούτση, ποὺ ἦταν μεγαλέμπορος στὴν Κωνσταντινούπολη, τοῦ ἐξασφάλισαν τὶς προϋποθέσεις γιὰ ὁλοκληρωμένες σπουδὲς στὶς ὁποῖες διακρίθηκε ἰδιαίτερα ὅπως καὶ οἱ ἀδελφοί του Χριστόδουλος, Ἰωάννης καὶ Ἀλέκος[10].

Τὸ 1812 ἐμφανίζεται στὸ Βουκουρέστι ἀκόλουθος τοῦ νέου τότε ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας καὶ ἀργότερα πεθεροῦ του Ἰωάννη Καρατζᾶ, κοντὰ στὸν ὁποῖο ἀναδείχθηκε Μέγας Ποστέλνικος. Τὸν ἴδιο χρόνο διορίσθηκε μέλος τῆς νέας σχολικῆς ἐφορείας στὸ Ἑλληνικὸ Λύκειο τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου ἄλλαξε ἀμέσως τὸ καθεστὼς λειτουργίας του ποὺ εἶχε καθιερώσει ὁ Μητροπολίτης Ἰγνάτιος. Ἡ κυριότερη μεταβολὴ σημειώθηκε στὸν τρόπο διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἡ ὁποία στὸ ἑξῆς θὰ διδασκόταν «κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιοῦς ὑψηλοτέρας φιλολογίας ἀπὸ τὰ σοφὰ συγγράμματα τῶν ἀθανάτων Ἑλλήνων προγόνων μας», ὅπως ἔγραφε χαρακτηριστικὰ ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Λογίου Ἑρμῆ» στὸ Βουκουρέστι.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ στὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα τοῦ Λυκείου ἔχει ἀποδοθεῖ σὲ ἐπηρεασμὸ τοῦ ἡγεμόνα Καρατζᾶ καὶ τῶν στενῶν συνεργατῶν του σὲ θέματα παιδείας ἀπὸ τὶς κατακρίσεις τοῦ ἀνυποχωρήτου ἀρχαϊστὴ Νεοφύτου Δούκα ἐναντίον τῶν νεωτεριστῶν[11], στοὺς ὁποίους ἀνῆκε καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Κρίνοντας ἀπὸ ὅλα αὐτά, μποροῦμε νὰ τοποθετήσουμε τὸν Κωνσταντῖνο Βλαχούτση στὴν πλευρὰ τῶν ἀρχαϊστῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του. Αὐτὸ βέβαια δὲν μειώνει τὴν ἀξία τοῦ φωτισμένου αὐτοῦ Ἠπειρώτη, τὸν ὁποῖο ὁ Π. Ἀραβαντινὸς χαρακτηρίζει ὡς «ἕνα τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς του ἐλλογίμων ἀνδρῶν» προσθέτοντας ὅτι τὸ 1818 πέρασε στὴν Αὐστρία ὅπου «διεβίωσε ὑπέρπλουτος ὤν»[12].

Στὶς δημοσιευόμενες ἐδῶ ἐπιστολές, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο τόπο διαμονῆς του στὴν Αὐστρία (τὴν πόλη Hermanstadt) διαπιστώνεται καὶ τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὶς ἐξελίξεις στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, φροντίζοντας νὰ ἔχει γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν καὶ ταχυδρομικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του τὴν Ἄρτα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

I.

(Πρὸς τὸν Πολυζώη Κοντὸ[13])

(1)

Νοέμβριος 1812
18 Βιέννα

Ἔλαβον τὰ ἀπὸ 6 Σεπ: καὶ 16 Ὀκτωβ: γράμματά της καὶ ἐχάρην ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς εὐκταίας μοι ἀγαθῆς ὑγείας της. Μετὰ τοῦ κὺρ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου καὶ κου Γαζῆ περιῆλθον δία τὰ βιβλιοπωλεῖα παλαιά τε καὶ νέα καὶ ποινθενὰ δὲν ἠμπορέσαμεν νὰ εὕρωμεν τὸν Μπομάρ. Ὅθεν παρεκάλεσα τὸν κον Γαζῆν διὰ νὰ μοὶ τὸν φέρη ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ ἔγραψεν ἔκτοτε, καθὼς μοὶ εἶπεν, πλὴν ἀκόμη δὲν φαίνεται.

Δὲν ἤθελα τῇ γράψῃ καὶ τώρα ἂν δὲν ἐσυνηρόφευα τὸ γράμμα μου μὲ τὸ ὑποσχεθὲν βιβλίον, πλὴν ἐπειδὴ μὲ ἐλέγχει εἰς τὸ γράμμα της τρόπον τινὰ ὡς ἀμνήμονα, τῇ λέγω δτι ἂν εἰς ὀλίγας ἡμέρας δὲν ἔλθῃ ὁ Μπομὰρ ἀπὸ τὸ Παρίσι, θέλω ἀγοράσει ἓν ἄλλο λεξικὸν τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας ὁποὺ ηὗρα εἰς δύω τόμους καὶ θέλω τὸ στείλῃ διὰ τοῦ κὺρ Ἀλεξάνδρου. Τῇ εὐχαριστῶ διὰ τὰς εἰδήσεις. Τὸ τρίτον γράμμα της δὲν ἔλαβον. Ὁ Δεσπ(ότης) καὶ Χριστ(όφορος) ὑγιαίνοντες τὴν ἀσπάζονται. Τὴν κυρίαν Πρεσβυτέραν προσκυνῶ. Ὑγιαίνομεν.

(2)

Φεβρουάριος 1813
13 Βιέννα

Ἔλαβον τὰ ἀπὸ 7 Δεκ: καὶ 20 Ἰαν: γράμματά της καὶ ἐχάρην εἰς ἄκρον διὰ τὴν ὑγείαν της καὶ διὰ τὸ μελετώμενον ταξείδιόν της καὶ εὔχομαι νὰ τελεσφορήσουν καὶ οἱ σκοποί της. Οὔτε ἀπὸ λήθην οὔτε ἀπὸ ἀμέλειάν μου ὑστερεῖται ἕως τώρα τὰ ὑποσχεθέντα βιβλία, ἀλλὰ διότι δὲν εὑρέθησαν καθὼς τῇ προέγραφον. Ὅθεν καὶ ἠναγκάσθην νὰ ἀγοράσω ἀντ' ἐκείνων Le Dictionaire raisonné et abrégé par d' anciens Professeurs en 2 volumes *καὶ ἰδοὺ διὰ τοῦ παρόντος τῇ τὸ στέλλω καὶ προσέτι τὸ ζητηθὲν ἄλλο* Medicine Domestique en 5 volumes[14].

Παρεκάλεσα τὸν ἐπιφέροντα ὁποὺ ἂν δὲν τὴν εὕρῃ εἰς τὸ Σαμπίνι, νὰ τὰ παραδώσῃ τῷ διδ(ασκάλῳ) Βαρδαλάχῳ διὰ νὰ τῆς τὰ ἐγχειρίσῃ. Τῇ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εὐχαριστῶ διὰ δσα μὲ εἰδοποιεῖ. Εἶπα τὸν κὺρ Ἀλέξ(ανδρον) τὰ δέοντα. Ὁ Λεοπ(όης) ὑγιαίνων τῇ εὔχεται, ὁ Χριστόφορος τὴν προσκυνεῖ. Ὑγιεία καὶ παιρίδος ἀπόλαυσις.

II.

(Πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου[15])

1815

(1)

Ἀπρίλιος 26
Μπάδεν

Μὲ ὅλας τὰς πολλὰς ἀσχολίας μου τὰς ὁποίας θέλεις ἰδεῖ εἰς τὸ πρὸς τὸν Σιαῦρον[16] γράμμα μου, δέχομαι τὰς συμφωνίας ὁποὺ ζητεῖς. Πρὶν ἀκόμη ἀρχίσης νὰ στείλῃς τὰς correctures[17] καὶ θέλεις τὰς λαμβάνει ὅσον ἐνδέχεται γρηγορώτερα. Ἂν τὰς φέρῃς ὁ ἴδιος ἠμπορεῖς νὰ τὰς λάβῃς τὴν ἰδίαν ἡμέραν καὶ ἂν τὰς στείλῃς τὰς λαμβάνεις τὴν ἰδίαν ἑβδομάδα, καὶ διάλεξαι τὸ καλλιώτερον.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας[18] ζητεῖ ἐκτὸς τῶν μηνιαίων του καὶ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ στεμάνου[19] ὁποὺ θέλει λάβει καὶ διὰ φορέματα ὁποὺ τοῦ λείπουν, τὰ ὁποῖα συμποσοῦνται εἰς 65 φλ(ωρία) βενέτικα. Τοῦ ἔγραψα ὅτι τοῦ τὰ στέλλεις διὰ τοῦ κὺρ Ἰωάννου Χριστοδούλου[20] καὶ παρακαλῶ νὰ ἐπιμεληθῇς διὰ νὰ τοῦ σταλθοῦν ὅσον τάχος καὶ τὸ στηρέσιόν του καὶ τὰ 65 φλωρία. Στεῖλέ με τὴν μετάφρασιν τῶν προστεθέντων ἄρθρων[21].

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ παρὸν δὲν ἔχω ἄλλα διορθώματα, ἂς διορθώσω τοῦτο μόνον τὸ γράμμα σου: ἔμελον γρ. ἔμελλον, κἀνὲν - κἀνέν, ἀν - ἄν, παρ' ἀ - παρά, ἐν ἀσχόληση - ἐνασχόληση, μὴ μὲ - μή με. Τὴν ἀρχόντισσαν προσκυνῶ καὶ ἀσπάζομαι τὰ παιδία μετὰ τοῦ παιρός.

(2)

Ἀπρίλιος 28
Μπάδεν

Τὸ ἀπὸ Λευκέραν γράμμα σου ἔλαβον σήμερον εἰς τὰς ἕνδεκα ὥρας καὶ μ' ὅλον τοῦτο σοὶ στέλλω αὐθημερὸν τὰ διορθώματα διότι δὲν ὑπῆγα εἰς τὸ πάρκ (ἰδὲ θυσίαν!). Ἄλλην φορὰν δίδε τὰ γράμματα εἰς τὴν πόστιαν τοῦ Μπάδεν. Ἀπὸ ὅλα τὰ διορθώματά σου τὸ τῆς Λογικῆς εἶναι ἀναμφίβολον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ ἀφιλόνεικον. Τὰ ἄλλα ἐπιδέχονται φιλονεικίαν. Τὸ μετὰ τὸν Ἰούλιον σιτηρέσιον ἐννόησα καὶ τότε πρέπει νὰ τὸ ἐνθυμηθῆς.

Τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Δεσπότου εἶναι διὰ τὸν κον Σκοῦφον[22] καὶ δός τα. Εἶσθε σύμφωνοι μὲ τὸν Δεσπότην διὰ τοὺς λογιωτάτους. Τρία σώματα Βιβλιοθήκης Ἑλληνικῆς θέλομεν ἓν ὁ Δεσπότης, ἓν ἐγὼ καὶ τὸ τρίτον ὁ Κόμης. Πόσα εἶχα νὰ διορθώσω καὶ εἰς τοῦτο τὸ γράμμα; Ἀλλὰ δὲν εἶναι καιρὸς ἐπειδὴ εἶναι δύω ὧραις μετὰ τὸ μεσημέρι τῆς Τετράδης.

(3)

Ὀκτώβριος 29
Πίζα

Ἀπεκατεστάθημεν τέλος εἰς Πίζαν, ὅπου δίον ἓν μοντάρομεν οἴκημα καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἴμεθα ἀκόμη ἥσυχοι. Ἐγὼ εἶμαι καλήτερα ἀλλ' ὄχι καλά. Ἀφ' οὗ ἡσυχάσω ὁπωσοῦν, τότε θέλω ἀκολουθήσει τὴν ὁδηγίαν ὅπου μ' ἔδωκεν ὁ καλὸς Della Decima[23]. Ἀπὸ Πατάβιον σ' ἔγραψα καὶ ἀπὸ Φλωρεντίαν τὸν Σταῦρον. Ἀληθινόνησα τότε νὰ σὲ στείλω τὴν ἀπόδειξιν διὰ νὰ λάβῃς τὰ f. 51 καὶ τὴν στέλλω τώρα. Ἡ πληρωμὴ διὰ τὴν συνδρομὴν τῶν ἀνεκδότων[24] πρέπει νὰ δοθῇ προλαβόντως διὰ νὰ εὐκολυνθῶσιν οἱ ἐκδόται. Ἡ διατριβὴ[25] ἀπεγράφη εἰς τὸν δρόμον ἀλλ' ἀκόμη χρειάζεται νὰ ἐπιθεωρηθῇ. Τὴν ἀρχόντισσαν προσκυνῶ. Εὐρίσκωνται εὐκαιρίαν δὲν θέλω ἀτημονήσει τὸ ἀχυροσκιάδιον. Τὰ παιδιὰ ἀσπάζομαι μετὰ τοῦ πατρός. Ὑγίαινε.

(4)

Νοέμβριος 25
Πίσα

Εἶμαι πολλὰ καλήτερα ἀφ' οὗ ἄφησα τὰς ἰατρικὰς παραγγελίας τῆς Βιέννης καὶ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Δελλαδέτσιμα καὶ ἐνηγκαλίσθην τὸ Βροβνιακὸν σύστημα κατὰ τὴν συμβουλὴν τῶν ἐδῶ ἰατρῶν. Μεταχειρίζομαι τὰ σθενικά, ἀκολουθῶ τὴν συνειθισμένην μου δίαιταν καὶ ἐλπίζω ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβω ἐντελῶς τὴν ὑγείαν μου. Εἶπα δσα γράφεις πρὸς τὸν Δημήτριον καὶ αὐτὸς δὲν ἠξεύρει τί νὰ εἴπῃ καὶ τί νὰ ἀποκριθῇ καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ κάμῃς τὸ καλήτερον ὁποὺ γνωρίζεις, δηλ. νὰ τὰ ζητῇς συχνὰ ἕως νὰ ἀποκάμῃ καὶ νὰ τὰ πληρώσῃ.

Ἡ διατριβὴ ἐτελείωσε καὶ τυπώνεται ἐδῶ πλὴν μετὰ ἕνα μήνα, διότι ὁ τυπογράφος δὲν εὐκαιρεῖ τώρα καὶ τότε θέλω σὲ στείλει διὰ τῆς πόστας ἓν σῶμα. Ὁ Πλάτων[26] δὲν θέλει ἀναφερθῇ καθὼς γράφεις, ἀλλ' ὁ Λιβέριος θέλει φανῇ συγγραφεύς[27]. Ἡ ἀνανέωσις τῆς πατρικῆς κεμεράσιας ἐφάνη ἀρεστὴ εἰς ὅλους μας καὶ ἀντὶ νὰ γελάσω τὸν συλλαβόντα τὴν ἰδέαν ταύτην

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὸν ἐπαινῶ καὶ περισσότερον ἂν κατορθώσῃ νὰ βάλῃ τὸν Ἐπαμεινώνδαν[28] εἰς τὸ Theresiano[29]. Καὶ δικαιολογούμενον ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνην τὸ κακόζηλον εἶναι κακόζηλον.

Ὁ Δεσπότης καὶ Χριστόφ(ορος) ὑγιαίνοντες σὲ ἀσπάζονται. Καταγινόμεθα ὅλοι εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ ἐντὸς ὀλίγου θέλομεν ἀρχίσει καὶ τὴν λατινικήν, ὥστε κάμε ἀρχὴν ἀπὸ τώρα νὰ μᾶς σέβεσαι, ὅτι θέλεις μᾶς ἰδεῖ κἀμμίαν ἡμέραν πολλὰ διαφορετικούς. Τὴν ἀρχόντισσαν προσκυνῶ. Ἀσπάζομαι τὰ παιδιὰ καὶ καθ' ἑξοχὴν τὸν ἐνθυμούμενόν με Γεωργάκην. Ὁ Πελοπίδας αὐξάνει; Ἔμαθεν ἀπὸ τὸν Γεωργάκην νὰ ὁμιλῇ; Ὑγίαινε.

1816

(5)

Ἰανουάριος 9/21
Πίσα

Ἔλαβον τὰ ἀπὸ 17/29 Νοεμβρίου καὶ 30 Δεκεμβρίου δύω γράμματά σου καὶ εἰς τὰ σύμφωνα δὲν ταὐτολογῶ, ἀλλὰ βλέπω ὅτι συνερίζεσαι καὶ καλά, ἐπειδὴ ἔπαυσες γράφων ἀφ' οὗ δὲν ἔλαβες γράμμα μου καὶ μὴ τὸ ξανακάμῃς πλέον. Τὰ τοῦ Σχινᾶ ἀνέκδοτα φαίνεται ὅτι θέλουν μείνει ἀνέκδοτα, ὅτι ἕως τώρα οὐδεὶς συνδρομητής, διότι λείπει σιδηροσάνδαλος[30] παρακινητής.

Χωρὶς νὰ προσμείνω νὰ λάβω τὸ γράμμα τοῦ Κ(αποδίστρια) σὲ στέλλω τὴν διατριβὴν τοῦ Fellenberg[31]. Ἠμπόρουν νὰ τυπώσω καὶ αὐτὴν ἐδῶ ἂν δὲν μ' ἐμπόδιζαν αἱ ἄπειραις δυσκολίαις ὅπου ἔλαβον διὰ τὴν ἀναιροπὴν τοῦ Λούκα. Ὁ Πλάτων δὲν ἀναφέρεται ἀλλ' ὁ Κύριλλος εἶναι ὁ συγγραφεὺς[32] καὶ τόπος τῆς τυπώσεως οὐδείς. Μόλις σήμερον προσμένω τὸ πρῶτον τετράδιον νὰ διορθώσω καὶ νὰ ἴδωμεν πῶς ὑπάγει. Τίς εἶναι ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Θεοκλήτου; Ἰδοὺ καὶ γράμματα τοῦ Λημήτρη[33] πρὸς τὸν Γαζῆν, κἄτι χειρότερον ἀπὸ λατινικόν.

Ἂν τὰ λάβῃς πλήρωσαι τὰ τῆς Ἑταιρείας ὅπως σὲ γράφει ὁ Δεσπότης καὶ προσέτι τὸν Σταῦρον διὰ τὰ θερμόμετρα καὶ ἐργαλεῖα. Εἶμαι ἐπιφορτισμένος ἀπὸ τὴν κυρίαν Ῥόζαν Μοσπινιώτη νὰ σᾶς γράψω τὰς προσρήσεις της καὶ ἀπείρους ἐλέγχους διότι τὴν ἀλησμόνησες. Ὅλη αὐτὴ ἡ οἰκία[34] σὲ ὑπεραγαπᾶ καὶ εὐγνωμονεῖ διὰ τὰς πρὸς αὐτὴν ἐκδουλεύσεις σου. Τὸ ἀχυροσκιάδιον τὸ ἔχει πρὸ πολλοῦ ἕτοιμον ἡ κυρία Ῥόζα ἀλλὰ ποῦ εὐκαιρία; Τὴν ἀρχόντισσαν προσκυνῶ καὶ ἂς ἔχῃ ὑπομονήν. Τὰ παιδιὰ ἀσπάζομαι μετὰ τοῦ πατρός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(6)

Ἰανουάριος 30
Πίσα

Αὔριον εἶναι ἡ πόστα ἀλλ' ἐγὼ σὲ γράφω σήμερον, Κυριακῆς οὔσης, εἰς ἀπόκρισιν τοῦ ἀπὸ 31 λήγοντος γράμματός σου ἐπειδὴ αὔριον ὑπάγομεν εἰς Λιβόρνον διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς, βοήθειά σου. Ὁ Lancaster[35] *μὲ ἤρεσεν. Ὁ Δεσπότης εἶχεν ἀκούσει περὶ τούτου καὶ ἄλλοτε. Τὸ πρῶτον τετράδιον τῆς διατριβῆς ἀκόμη δὲν ἐτελείωσε, μ' ὅλον ὅτι τὸ ὑπεσχέθησαν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος μηνός. Ἐμετανόησα διότι τὸ τυπώνωμεν ἐδῶ[36], ἀλλ' ἐπειδὴ ἄρχισεν, ὑπομονὴ ἂς τρέχῃ, καὶ ὅταν οὖν θεῶ τελειώνει κάθε τετράδιον θέλεις τὸ ἔχει.*

Τὰ ἐργαλεῖα πρέπει νὰ εἶναι χειρουργικὰ εἰς δύω θήκας διὰ 2: μαθητὰς δηλονότι καὶ νὰ τιμῶνται πέντε ἕως δέκα φλωρία ἡ μία. Ἀλλ' ὅταν δὲν εἶναι τρόπος νὰ σταλθῶσι καὶ αὐτὰ καὶ τὰ θερμόμετρα, οὔτ' ἐγὼ ἠξεύρω τί νὰ σᾶς εἴπω πλέον καὶ τὰ αὐτὰ θέλω εἰπεῖ καὶ πρὸς τοὺς προαγγείλαντας. Ὅσον διὰ τὴν σκύλλαν[37] ἔκαμε καλὰ ὁ καλὸς Σταῦρος νὰ μὴ ἀκούσῃ τὴν συμβουλήν σου ἐπειδὴ συμπεραίνω ὅτι ἦτο πονηρά. Τὴν ἀσπάζομαι ἠδύταια. Δὲν τὸν γράφω ἰδίως, ὄχι διότι δὲν ἔλαβον γράμμα του, ἀλλὰ διότι μ' ἐτρέλαναν ἡ ἔξω φωναῖς τῶν προσωπίδων[38] καὶ θέλω νὰ εὔγω διὰ νὰ τὰς πειράξω καὶ νὰ μὲ πειράξωσιν. Ἂς μὴ ζηλεύῃ διὰ τὰς τῆς Ἰταλίας προσωπίδας τῆς ἡμέρας, ἐπειδὴ ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἐδῶ ἐκείνας τῆς νυκτὸς εἰς τὸ Ρίδοτε ἀλλ' εἰς τὸ θέατρον μόνον. Νὰ προσέχῃς καλὰ τὴν Jolie *ἕως νὰ ἔλθωμεν νὰ τὴν πάρωμεν φέροντες τὸ ἀχυροσκιάδιον. Εἶζι θέλετε νὰ μανεύετε. Τὴν ἀρχ(όντισσαν) προσκυνῶ. Ἀσπάζομαι τὰ παιδιὰ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ εὔχομαι εἰς ὅλους ὑγείαν καὶ ἀπαλλαγὴν τοῦ κατάρρου.*

(7)

Φεβρουάριος 22
Πίσα

Εἰς τὸ ἀπὸ 21 Φεβρ: γράμμα σου μὲ γράφεις Ρώταν εἰς τὴν προσφώνησιν. Ἂν μ' ἔγραφες Πάπαν, ἤθελα τὸ νομίσει ἀπὸ τὸν πάντοτε ἐνθυμούμενόν με Γεωργάκην ὁποὺ ἀσπάζομαι μετὰ τῶν λοιπῶν. Ἐνεχείρισα τὰ πρὸς τὸν Δεσπότην δοτις σὲ εὔχεται μετὰ πάσης τῆς οἰκογενείας. Ἔγραψα πρὸς τὸν Σχινᾶν δσα περὶ τῶν ἀνεκδότων γράφεις. Ἡ Πανιερότης του τοὺς ἔστειλε διακόσια φράγκα διὰ νὰ ἀρχίσωσι τὸν τύπον καὶ ἴσως εὑρεθῶσι συνδρομηταὶ καὶ μετὰ ταῦτα.

Εἰς τὸ μετὰ τοῦτο γράμμα μου θέλω σὲ περικλείσει χωρὶς ἄλλο τὸ πρῶτον τετράδιον τῆς διατριβῆς ὅτι ἡ δουλειὰ ὑπάγει πλέον ἐμπρός. Διὰ τί νὰ ἐμβάσῃς πρὸς τὸν Baadet *90 φλωρία ἐν ᾧ σοὶ ἐγράφομεν 82; Ὁ Δημήτρης*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐρωτᾶ πόσα εἶναι ὅλα ὅσα σ' ἔδωσεν ὁ Ἀρχιμανδρίτης;

Υ.Γ. Ταύτην τὴν στιγμὴν ἔλαβον τὸ ἀπὸ 12/24 Φεβρ: γράμμα σου. Καλὴ (ἡ) συμβουλὴ περὶ τοῦ ἀχυροσκιαδίου καὶ θέλω τὴν ἀκολουθήσει ἂν δὲν τύχῃ πρότερον ἄλλη εὐκαιρία. Τὸν Lancaster *ἀκόμη δὲν ἔλαβον. Θέλω προσπαθήσει νὰ εὕρω καὶ τὸν* Malthus. *Ὁ Λεοπόλης σ' εὔχεται καὶ πάλιν καὶ πολλάκις. Τὸ πιάσιμα διὰ τὰ σταλέντα 90 φλ(ωρία) διορθόνεται ἐπειδὴ ἐλπίζεται νὰ συνάξωμεν καὶ ἄλλα εἰς Λιβόρνον καὶ νὰ σᾶς διορίσωμεν νὰ τὰ ἐμβάσετε. Στεῖλέ μας ὡς τόσον τὰ φυλλάδια[39] καὶ τὰ πέταλα[40] ὁποὺ ἔχεις ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα[41].*

Σφραγίδα τῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, μὲ παράστασιν τῆς ἀρχαίας Ἀθηναϊκῆς δραχμῆς (ΓΑΚ Μινιστέριον Ἀστυνομίας φ. 16). Πρόκειται ὅπως γιὰ ἀποτύπωμα τῆς γνωστῆς μὲ τὴν ὕβρι παράστασιν ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ δακτυλιδιοῦ, μὲ τὸ ὁποῖο ἐφραγίζε τὰ μέλη της ἡ «Φιλόμουσος Ἑταιρεία» Ἀθηνῶν.

(8)

Μάρτιος 6/18
Πίσα

Εὐχαριστοῦμεν καὶ σὲ καὶ τὸν κον Κοπιτὰρ[42] διὰ τὴν ἐφημερίδα. Ἐνεχείρισα τὰ πρὸς τὸν Λεοπόλην. Εἶναι ἡμέρα μαθημάτων καὶ δὲν ἔχω καιρὸν ἀλλὰ σοὶ στέλλω τὰ τετράδια καὶ ἀσπαζόμενός σε μένω.

(9)

Μάρτιος 31
Πίσα

Λὲν ἀποκρίνομαι καὶ ἐγὼ εἰς τὸ ἀπὸ 23 Μαρτίου γράμμα σου ἀλλὰ μὲ βίαν σὲ περικλείω τὰ 4 φύλλα καὶ εἰς τὴν στιγμὴν ἀναχωροῦμεν διὰ τὸ Λιβόρνον νὰ παοχάσωμεν. Σᾶς εὐχόμεθα ὅλους διὰ τὰς ἑορτὰς εἰς ἔτη πολλὰ καὶ ὑγιεινὰ καὶ εὐτυχῆ.

(10)

Μάϊος 15/27
Πίσα

Τὸ τελευταῖον γράμμα σου εἶναι ἀπὸ 23 Μαρτίου. Τοῦτο δὲν εἶναι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συνέρισμα ἐν ᾧ ἐγὼ σ' ἔγραφα συντόμως μὲν ἀλλὰ πολλάκις ὡς καὶ λατινικά. Δὲν ἐξηκολούθησα νὰ σὲ στέλλω τὰ τετράδια διὰ τῆς πόστας, ἐπειδὴ ἤλπιζα νὰ σοὶ στείλω διὰ τοῦ κου Ποσιολάκα ὁλοκλήρους πολλὰς διατριβάς, ἀλλ' ὁ φίλος μ' ὑπεσχέθη νὰ περάσῃ ἐπίτηδες νὰ τὰς λάβῃ καὶ ἀκόμη τὸν προσμένω καὶ ἴσως ἕως τώρα εἶναι αὐτοῦ. Εὐχαριστῶ ὡς τόσον τὴν Δέσποιναν Ποσιολάκα, ἥτις ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸ δύσκολον νὰ σταλθῇ ἄλως καὶ εἶδε νὰ ἀρέσῃ καὶ τὴν ἀρχόντισσαν προσκυνῶ.

Ἔστειλα εἰς Φλωρεντίαν πολλὰς διατριβὰς διὰ νὰ σᾶς τὰ στείλῃ μὲ εὐκαιρίαν ὁ ἐκεῖ φίλος τοῦ Σταύρου. Σοὶ στέλλω ὅμως τώρα τὰ τετράδια ὁποὺ σὲ λείπουν διὰ τῆς πόστας, καθὼς μὲ τὰ ἐζήτησας. Τώρα διὰ τί δέκα πέταλα καὶ 4 διαταγὰς μόνον; Ἂν δὲν εἶχες ἄλλα, πάλιν σ' ἐρωτῶ, διὰ τί νὰ μὴ στείλῃ ὁ Baader ἢ κἂν νὰ ἀποκριθῇ; Διὰ τὰ χειρουργικὰ // καὶ θερμόμετρα διάβασαι τὸ πρὸς τὸν Σταῦρον γράμμα μου. Ὁ Δημήτρης ἐρωτᾷ ἀκόμη διὰ τὰ χρήματά του. Ἀπὸ τὸν βιβλιοπώλην Piatti δὲν ἔλαβον ἕως τώρα τὰς περὶ παιδαγωγίας ἐφημερίδας. Ἐμάθαμεν ὅτι ἄρχισε μὲ ὥραις καλαῖς καὶ ὁ Ἑρμῆς. Καταγράψον τὸν Δεσπότην συνδρομητὴν ἀπ' ἀρχῆς διὰ νὰ τὸν λαμβάνωμεν καὶ ἡμεῖς. Ὑγιαίνομεν ὅλοι.

Ἀπεράσαμεν ἐξαίρετα τὸν χειμῶνα εἰς τὸ καλὸν κλίμα τῆς Πίσης καὶ μένομεν καὶ τὸ καλοκαῖρι διὰ νὰ λουσθῶμεν. Ἐκερδίσαμεν ὀλίγα μαθηματικὰ καὶ λατινικά. Ἐγὼ ἀπόκτησα δι' ὀλίγων μίαν λαμπρὰν βιβλιοθήκην καὶ ὑπάγω αὐξάνωντάς την. Ἄφες τὰ συνερίσματα καὶ γράφε συχνότερα. Ὑγίαινε.

(11)

Μάϊος 22
Πίσα

Ἂν ἤθελα τώρα νὰ σὲ γράψω Σιναϊκά, δὲν σ' ἔγραφα πλέον gaudito *ἀλλὰ* yale *καὶ ἂς θαυμάσῃ περισσότερον ὁ Ἐπαμεινώνδας τὴν πρόοδον. Διὰ τοῦ Σχινᾶ σᾶς ἐστάλθησαν πενῆντα διατριβαὶ καὶ ἀφ' οὗ τὰς λάβῃς, δόσατε τὸν Σταῦρον, τὸν Πόπ, τὸν Θεόκλητον, τὸν* Baron Balsa *καὶ εἰς ὅποιον ἄλλον θέλῃς. Ἐπιμελήθητι νὰ στείλῃς καὶ πρὸς τὸν συγγραφέα Κύριλλον[43] μίαν, καὶ μίαν εἰς Ἰάσιον πρὸς τὸν Μέγαν Γραμματικὸν Νέγρην[44], καὶ πάλιν θέλω σοὶ γράψει καὶ εἰς ποῖον ἄλλον, ὅτι τώρα δὲν ἐνθυμοῦμαι.*

Ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα ἐξεδόθη ἕως τώρα ἓν μόνον τετράδιον πωχὸν τὸ ὁποῖον δὲν ἴδον ἀκόμη. Οἱ ἐκδόται ἐξακολουθοῦν ἀλλὰ δὲν ἔχουν χρήματα καὶ πάλιν εἰς ἡμᾶς φωνάζουν διότι δὲν τοὺς ἔστειλες ὅσα ἔλαβες, διὰ νὰ ξαλαφρωθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Πόσον ἐγελάσαμεν ὅλοι μὲ τὰ κωμικὰ δάκρυα! Καὶ πόσον ἐχάρημεν ὅλοι διὰ τὴν ἐλπίδα ὁποὺ μᾶς δίδεις νὰ σὲ ἴδωμεν ἐδῶ ἐξαφνα! Ἐμαντεύσαμεν τὸν λόγον καὶ εἶδε νὰ γενῇ καὶ πρᾶγμα[45]. Ἂν τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἐπιτύχαμεν εἶναι ἐπικερδέστατον καὶ κυνήγησαί το μὲ ὅλα τὰ δυνατά σου. Ἂν δὲν τὸ ἐπιτύχαμεν πάλιν, ὅ,τι καὶ ἂν εἶναι, καλὸν θέλει εἶναι καὶ γένοιτο. Ὅθεν ὑγιεία καὶ καλαῖς ἀντάμωσαις. Ὁ Baader *ἴσως ἀποκριθῇ κἂν τὸν Σταῦρον.*

(12)

Ἰούνιος 9/21
Πίσα

Πάλιν καὶ τώρα Ῥώταν μ' ἐπιγράφεις εἰς τὸ ἀπὸ 5 καὶ 6 Ἰουνίου ἐκτεταμένον γράμμα σου εἰς τὸ ὁποῖον ἀποκρίνεται ὁ Δεσπότης πάλιν ἐκτεταμένως καὶ ἐγὼ σὲ ἀσπάζομαι μόνον. Ὁ ἐδῶ φίλος μας διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς Ciampi[46]*, ἐξέδωκεν ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ καὶ ἰταλιστὶ τὸ Ὄνειρον τοῦ Σκιπίωνος μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν παρὰ τοῦ Πλανούδου καὶ τὸ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Πανιερότητά του. Ἠθέλησε νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Δεσπότου χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ ἡ Πανιερ. του. Ὅθεν εὗρε τεχνίτην καλὸν εἰκονοκλέπτην τὸν Λεοίνιον, ὅστις ἥρπασε τὴν εἰκόνα εἰς μίαν ἢ δύω φορὰς ὁποὺ ἴδεν τὴν Πανιερότητά του εἰς τὸν περίπατον. Μὴ παραξενευθῇς ἂν τὸν εὑρῇς παχύτερον[47], ὅτι τῷ ὄντι ὅλοι ἐπαχύναμεν χωρὶς νὰ τὸ καταλάβωμεν. Εὑρίσκωντας εὐκαιρίαν θέλω σὲ στείλει καὶ τὸ ἀφιερωθὲν βιβλίον.*

Ἂν ὠλιγώσιευσαν αἱ περὶ τοῦ ἀξιώματος ἐλπίδες ἀπὸ ἀμέλειάν σου, εἶσαι τῇ ἀληθείᾳ ἀξιοκατάκριτος καὶ διορθώσου διὰ νὰ μὴ ἐλεγχθῇς δριμύτερον. Ἐγράψαμεν καὶ αὖθις καὶ' εὐθεῖαν τὸν Baader *ζητοῦντες τον τὴν ἀπόκρισιν εἰς τὰ προλαβόντα. Θέλω γράψει καὶ πρὸς τὸν* Piatti *ὅταν λάβω καιρόν, ὅτι τώρα δὲν εὐκαιρῶ μὴ ἔχωντας καμμίαν δουλιάν. Τὰ ἐδῶ λουτρὰ μᾶς ἔβλαψαν ἀντὶ νὰ μᾶς ὠφελήσουν, ὅθεν καὶ τὰ ἀφήσαμεν. Τὴν ἀρχόντισσαν προσκυνῶ. Τὰ φίλτατά σας ἀσπάζομαι. Ὑγίαινε.*

(13)

Ἰούλιος 10/22
Πίσα

Ἔλαβον τὰ ἀπὸ 1/13 Ἰουνίου καὶ αης Ἰουλίου γράμματά σου. Ὁ Σχινᾶς μὲ γράφει ὅτι ἔστειλε πρὸ πολλοῦ τὰς διατριβὰς καὶ ἀπορεῖ καὶ αὐτὸς διὰ τί νὰ μὴ τὰς λάβῃς ἕως τώρα. Ἀφ' οὗ τὰς λάβῃς στεῖλε ὅσας θέλεις εἰς Βουκουρέστι ὅτι διὰ ἐκεῖ ἀξίζουν περισσότερον[48] καὶ ἂν δὲν φθάσουν, σὲ στέλλομεν καὶ ἄλλας ὅτι ἔχομεν ἀκόμη πολλάς, μ' ὅλον ὅτι ἐξωδεύθησαν πολλαὶ εἰς τοὺς ἑλληνιστὰς τῆς Ἰταλίας καὶ ἐστείλαμεν καὶ πολλὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην καὶ Χίον. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἔκαμε κρότον εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς ὁποὺ τὴν εἶδον καὶ μάλιστα μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ τάγματος. Ἰδοὺ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὰ παρά τινος ἀρκτώου Akerblad, *ἀνδρὸς τῶν τὰ πρῶτα ἐν κριτικοῖς φερόντων, κριθέντα περὶ τοῦ Δουκο - Μάστιγος*[49].

"...Ho ricevuto, γράφει αὐτολεξεὶ ἀπὸ Ρώμης πρὸς Ciampi, διδάσκαλον ἐδῶ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, il bel opuscolo polemico Greco parmi ch' ella m' abbia scritto ch' esso opuscolo era del Monsignore Ignazio, ma dal frontespizio vedo che un tal Cirillo K. n' é l' un autore. Comunque siasi di uo, io ho letto questo scritto con piacere non ordinario, né mi ricordo mai di aver incontrato in volgar greco cose meglio scritte di queste, e credo che ella farebbe bene di procurarne una buona traduzione italiana giacchè simile trattato sullo stato presente della chiesa Greca e certamente curiosissimo ed insieme assolutamente nuovo ma per tradurlo si vuole un uomo di non comune intelligenza tanto di ambedue le lingue, come delle cose di cui si tratta le quali con qualche notarella qua e la meriterebbero di essere illustrate. Lui non ha potuto far parte di cosi bel iscritto che al solo sig.re Stamati, Greco Constantinopolitano, consule di Francia e Cività - Vecchia ed egli è in tutto delle mia opinione intorno ai preggi di cosi bel libro. Ella poi mi spieghi di graziale difficoltà gia accennate intorno al nome, dell' autore e se mai codesto arcivescovo di Buccoresti fosse desso la prego di essequiarlo in nome mio e di ringraziarlo di cosi gradito dono[50].

Στεῖλέ μας καὶ σὺ τώρα τὰς κρίσεις ὁποὺ ἔκαμαν ἢ θέλουν κάμει αὐτοῦ καὶ ἀλλοῦ καὶ μάλιστα οἱ ἀγκουρολογιώτατοι. Τὰ ἀνέκδοτα δὲν προκόπτουν τόσον. Τὸ πρῶτον τετράδιον δὲν μᾶς ἤρεσε καὶ φοβούμεθα καὶ διὰ τὰ ἑξῆς. Δι' ἀνταμοιβὴν τοῦ κόπου ὁποὺ ἔκαμες ν' ἀντιγράψης τὰ ἑλληνικὰ τοῦ ἐξαδέλφου, σὲ στέλλω ἐγὼ τὸ πρωτότυπον ἄλλου ἑλληνικοῦ ὥστε διαβάζωντάς το νὰ φρίξης. Αὐτὸς ὁ πολυΐστωρ ἱερεὺς ἔκοψε τὸν πώγωνα καὶ ἀνεχώρησε πρὸ ἡμερῶν ἀπὸ Λιβόρνον. Κρῖμα ὁποὺ δὲν ἀντάμωσα διὰ νὰ τὸν συστήσω εἰς τὸν Σταῦρον, ὅστις παραπονεῖται διὰ τὸν νέον ἱερέα σας ἀμαθῆ ὄντα.

Ἰδοὺ ἔχεις ἐκ νέου τὸ κατάστιχον τῶν ὅσων διὰ σοῦ ἐστάλησαν εἰς τὸν Baader. *Τὰ περισσότερα δέκα φλωρία δὲν τὰ ἐκρατήσαμεν ἀπὸ τὰ τοῦ Σταύρου καὶ ἐννοιάσου νὰ τὰ λάβης. Σᾶς ἔστειλα διὰ τοῦ Σχινᾶ καί τινα ἀντίτυπα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Δεσπότου. Ἐπειδὴ θέλετε καὶ ἄλλα, συμβουλεύσατέ με καὶ πῶς νὰ τὰ στείλω διότι ἀκόμη δὲν ἐξεκάκιωσα διὰ τὴν ἀμέλειαν καὶ τῶν δύω σας περὶ τῶν θερμομέτρων καὶ ἐργαλείων. Μ' ὅλον τοῦτο σὲ στέλλω καὶ ἄλλην εἰκόνα μὲ στίχους ἰταλικοὺς ὁποὺ ἔκαμεν ἐξ ἀπροόπτου μία ποιήτρια καὶ φιλόσοφος*[51]. *Ὁ* Piatti *πάλιν ἠρωτήθη εἰς Φλωρεντίαν περὶ τοῦ* Journal d' Education *καὶ πάλιν ἀπεκρίθη ὅτι δὲν ἔλαβε, δηλ. ἀποφατικῶς. Τὸν Σταῦρον δὲν γράφω διότι δὲν μ' ἔγραψε. Τὸν ἀσπάζομαι μόνον μετὰ σοῦ.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(14)

Αὔγουστος 15/27
Φλωρεντία

'Ελάβομεν ὁ Δεσπότης καὶ ἐγὼ τὰ ἀπὸ 15/27 'Ιουλίου καὶ 3 Αὐγούστου γράμματά σου, ἀλλὰ ποῦ εὐκαιρία διὰ νὰ σὲ ἀποκριθῶμεν! Εὑρισκόμεθα εἰς Φλωρεντίαν πρὸ τριῶν ἑβδομάδων καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἐτελειώσαμεν ἀκόμη βλέποντες καὶ θαυμάζοντες τὰς ἐν αὐτῇ ὡραιότητας. Μετὰ μίαν ἑβδομάδα πάλιν ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν φίλην Πίσαν διὰ νὰ ξεχειμάσωμεν ἐκεῖ. Μήπως ἠξεύρω καὶ ἐγὼ τί νὰ σὲ γράψω περὶ τοῦ διδασκάλου; Ἢ μένει πλέον ἀπολογία; 'Ο Θεὸς ἂς μᾶς ἐλεήσῃ! Πόθεν προέρχεται ἀρά γε ἡ ἐπίμονος πρὸς ἡμᾶς σιωπὴ τοῦ Baader*.; 'Αλλ' ἡ πρὸς τὸν Δούκαν ἐπιστολὴ τοῦ φαριάρχου![52] Φεῦ! Βαββαῖ καὶ παππαῖ!*

Μὴ διάζεσαι ἀκόμη νὰ κρίνῃς τὰ ἀνέκδοτα. Ὅταν λάβῃς τὸ δεύτερον τεῦχος, ἐκεῖ θέλεις ἰδεῖ ἄρρητα θέματα! Μᾶς ὑπόσχονται ὅμως ὅτι θέλουν διορθωθῇ εἰς τὰ ἑξῆς καὶ εἴθε. 'Ελάβομεν τέλος πάντων χθὲς τὰ πρῶτα ὀκτὼ τεύχια τοῦ Journal d' Education*. 'Εξακολουθεῖ νὰ τὰ διαβάζῃ ὁ Δεσπότης μὲ πολὴν εὐχαρίστησιν. Εἰπέ με ὅμως τίς τὸ παρήγγειλε καὶ τίς πληρώνει; Ποῖος θέλει νὰ τὸ μεταφράσῃ καὶ πῶς; 'Εξηγήσου με καλὰ εἰς αὐτό.*

Τὸν Σταῦρον ἀσπαζόμεθα ὅλοι ἡδύτατα. Ἂς ἀναλάβῃ τὴν πρώτην του συνήθειαν εἰς τὸ νὰ μᾶς γράφῃ νέα καὶ τότε τὸν ἀποκρινόμεθα. 'Ελάβομεν τὴν ἀπὸ Gurieff*. Παρέδωκα τὸν κὺρ Νεράντζην[53], ὅστις εἶναι ἐδῶ δι' ὀλίγας ἡμέρας, ἐξ 'Ονείρους καὶ δώδεκα διατριβὰς διὰ νὰ σὲ τὰ στείλῃ ἀπὸ Βενετίας καὶ ὅταν τὰ λάβῃς μοίρασαί τα εἰς ὅποιους θέλεις. 'Ερμῆς οὔτε φαίνεται οὔτε ἀκούεται ἀκόμη εἰς ἡμᾶς. 'Υπομονὴ καὶ ὑγιεία.*

(15)

'Οκτώβριος 2/14
Πίσα

Ἔχετε δίκαιον καὶ σὺ καὶ ὁ καλὸς Σταῦρος νὰ μᾶς κακιώνεται διὰ τὴν τόσην σιωπήν μας, ἀλλὰ σᾶς ἠξεύρομεν καὶ τοὺς δύω καλοὺς καὶ δὲν φοβούμεθα. Καὶ τώρα ἀκόμη δὲν εὐκαιροῦσα νὰ σὲ γράψω, ἂν δὲν εἶχα τὸ κατεπεῖγον με πρὸς τὸν Ραστῆν[54] ἐγχειριοθησόμενον. Προσμένομεν σήμερον τὸν ἀμιράλιον Τζιτζακὸφ[55] ἀπὸ Φλωρεντίας ἐρχόμενον καὶ καταλύσοντα εἰς ἡμᾶς. 'Ο Δεσπότης ὑγιαίνει καὶ σᾶς εὔχεται. 'Ο Χριστόφορος ἀσθενεῖ ὀλίγον καὶ σᾶς ἀσπάζεται. Σᾶς ἀσπάζομαι καὶ ἐγὼ καὶ τὰ λοιπὰ δι' ἄλλην φοράν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(16)

Νοέμβριος 10/22
Πίσα

Ἔλαβον τὰ ἀπὸ 6 καὶ 18 τρέχοντος δύω γράμματά σου, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπροξένησαν ὄχι ὀλίγην χαρὰν διὰ τὸ πληοίασμά σου. Ἠμπορεῖς νὰ στοχασθῇς ὁποίαν ἤθελε προξενήσει ἡ ἀπάμωσίς σου! Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα ὡς θέλομεν, ἂς θελήσωμεν ὡς δυνάμεθα, καὶ ὑπομονή. Μὴ παραπονῆσαι διὰ τὴν σιωπήν μας, ἀφ' οὗ μάθῃς τὴν αἰτίαν. Σιμὰ εἰς τοὺς ξένους ὁποὺ μᾶς ἐπισκέπτονται σχεδὸν καθ' ἑκάστην, ἔχομεν καὶ μαθήματα πολλὰ ἐφέτος καὶ δὲν ἠσυχάζομεν οὐδὲ στιγμήν, καὶ εἶναι ταῦτα ὑψηλὰ μαθηματικά, φυσικὴ πειραματική, φυσικὴ ἱστορία, χημεία, βοτανική, ἀστρονομία καὶ λατινόφρυμ καὶ ἐλπίζομεν νὰ κολλήσῃ κἂν τι ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὴν εὐχήν σου.

Ἐπιθυμούσαμεν νὰ ἐλάμβανες τὴν ὑπατείαν τῆς Λιβόρνου διὰ νὰ συζῶμεν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι δύσκολον, καὶ ἐκείνη τῆς Τεργέστης, ὁποὺ κρίνομεν ἐπικερδεστέραν χηρεύει, κίνησαι πάντα λίθον διὰ νὰ τὴν ἀπολαύσῃς. Ἡμεῖς μὴ δυνάμενοι νὰ συνεισφέρωμεν, εὐχόμεθα τὴν ἔκβασιν ἀπὸ καρδίας καὶ εἴθε νὰ εἰσακουσθῶμεν. Ὁ Δεσπότης καὶ Χρυσόγονος ὑγιαίνοντες σὲ ἀσπάζονται μετὰ τοῦ σοῦ.

1817

(17)

Ἰανουάριος 29
Πίσα

Σὲ συγχαίρομεν δίοι ἀπὸ καρδίας διὰ τὸ κατόρθωμά σου καὶ σ' εὐχόμεθα ἀπὸ ψυχῆς καλὴν προκοπήν. Μήτε νὰ σὲ ἐκπλήξῃ μήτε νὰ σὲ λυπήσῃ ἡ σιωπή μας, ἐπειδὴ γνωρίζεις δι δὲν μαγειόμεθα καὶ ἀπὸ τὰς σειρήνας τὰς γλυκυτέρας παρὰ τὰς τοῦ Κοδρικᾶ καὶ Στερίου. Εἶναι καὶ οἱ δύω ἄξιοι λύπης. Ὁ πρῶτος διότι καταγίνεται νὰ κάμῃ καὶ διὰ τοῦ τύπου γνωστὸν τὸ ὑποκείμενόν του οἷον εἶναι, συγγράφων καὶ ληριῶν κατὰ τοῦ σεβασμίου καὶ ἐναρέτου γέροντος Κοραῆ καὶ μὲ τόσα κεφαλοπλυσίματα ὁποὺ τοῦ ἐκάμαμε, δὲν καταπείθεται νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δεύτερος διότι κινηγεῖ μὲ ὅλα τὰ δυνατά του τὸν θάνατον καὶ ἡ Πίσα τὸν ἐναντιόνεται.

Τί κουριόζος[56] εἶναι ὁ Baader καὶ αὐτὸς καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι του. Ἀκόμη δὲν μᾶς ἔστειλε τὰς ἀποδείξεις διὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, οὔτε τὰ δακτυλίδια, οὔτε διαταγάς, οὔτε ἀπόκρισιν. // Ὅθεν καὶ δὲν ἔχομεν πρόσωπον νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τοὺς συνδρομητὰς τὰ τοῦ παρόντος ἔτους. Τὸν ἐγράψαμεν τελευταῖον δὶς καὶ ἀκόμη προσμένομεν. Ἄλλον τόσον κουριόζος εἶναι καὶ ὁ ἑρμογράφος σας. Οἱ Καλλέργηδες μᾶς ἔφερον μόνον πενὲξ τε-

τράδια, καὶ αὐτὰ ἄτακτα, καὶ ἔκτοτε πλέον δὲν ἴδομεν Ἑρμῆν. Δὸς κἂν νὰ δέσωσιν τὴν σειρὰν ὅλου τοῦ περασμένου χρόνου διὰ νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν βιβλιοθήκην μου καὶ ἴσως τὴν διαβάσω μετὰ χρόνους. Ὁ δὲ ἐκδότης τοῦ Journal d' Education μᾶς ἔστειλε διὰ μίαν φορὰν μόνον ὀκτὼ cahiers[57] καὶ ἔπαυσεν.

Οἱ ἐκδόται τῶν ἀνεκδότων ἔφθασαν ἕως τὸ δεύτερον φύλλον καὶ ἐκεῖ ἀπόστασαν. Οὔτε ἠξεύρω πλέον τί κάμνουν, διότι οὔτε μᾶς γράφουν. Τί ἀπεφάσισας διὰ τὸν Ἐπαμεινώνδαν σου; Τὸν στέλλεις εἰς Χίον καθὼς ἐφρονοῦσες, ἢ τὸν πέρνεις εἰς τὸ Τριέστι; Γράφε μας εὐκαιρῶν καὶ μὴ συνερίζεσαι τὴν σιωπὴν ἀνδρῶν ἤδη φιλοσοφούντων. Τὴν ἀρχόντισσαν προσκυνῶ. Ἀσπάζομαι τὰ παιδιὰ μετὰ τοῦ πατρός.

(18)

Φεβρουάριος 9/21
Ἴλοα

Ἰδοὺ δύω περιγραφαὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ φορέματος καλήτεραις ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν χρωματιστὴν τὴν ὁποίαν δὲν ἠθέλησα νὰ κάμω διὰ νὰ μὴ χασομερήσω. Ἡ παλαιὰ εἶναι τοῦ εἰς Γένοβα καὶ Λιβόρνον κονσόλου, ἡ δὲ νέα εἶναι τοῦ προκομμένου Σιλιβέργου, ὅστις λέγει ὅτι διαφέρει τὸ σημερινὸν φόρεμα καθ' ὅλα ἀπὸ ὅ,τι ἐσυνείθιζαν ἄλλην φορὰν καὶ ὅτι αὐτὸς ἐστάθη ὁ πρῶτος νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα αὐτοῦ τοῦ φορέματος καὶ κατ' αὐτὸ διώρισε καὶ τὸ ἰδικόν του. Ἔμαθον ὅτι ἠρωτήθη παρὰ τοῦ Πάλη καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ τὴν περιγραφὴν πρὶν κάμῃ αὐτὸς τὸ φόρεμά του εἰς Λιβόρνον καὶ τίς οἶδε πότε. Τὴν ἔδωκεν ὅμως εἰς ἄλλον φίλον μου χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ οὔτε αὐτὸς οὔτε ἄλλος τις διὰ τίνα. Σὺ ὡς τόσον πρέπει νὰ ἐκλέξῃς τὸ νεώτερον καὶ διὰ τὴν μόδαν καὶ διότι εἶναι καὶ κόκκινον, τὸ ὁποῖον ἀρέσει καὶ ἐμένα.

Σ' εὐχόμεθα νὰ τὸ φορέσῃς ἐπωφελῶς καὶ εὐθύμως καὶ ὑγιῶς κ.τ.λ. Στεῖλε μετὰ τῆς ἀποσκευῆς σου εἰς Τριέστι καὶ τὰ βιβλία ὁποὺ σὲ ἀφήσαμεν αὐτοῦ καὶ χρέωσαί με διὰ τὰ ἔξοδα καὶ ἀπ' ἐκεῖ μὲ τὰ στέλλεις διὰ θαλάσσης εἰς Λιβόρνον. Ἐν βία ὅτι ὑπάγω εἰς τὰ μαθήματα καὶ αὔριον εἰς Λιβόρνον, διὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἔρρωσο καὶ εὐτύχει.

(19)

Φεβρουάριος 23
Ἴλοα

Τὸ ἀπὸ 8/20 Φεβρουαρίου γράμμα σου μᾶς κατεπάραξε διὰ τὴν βραδύτητα τῆς ὑποθέσεώς σου. Αὐτὴ ἠμπόρει καὶ αὐτοῦ νὰ διορθωθῇ ἐπειδὴ ἡ διοίκησις γνωρίζει ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ ἔγγραφά των δὲν ἔχουν οὔτε σκοποὺς πολιτικοὺς οὔτε ἐπιμονὴν διὰ νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ πράγματα καθὼς τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γράφουν, ἀλλὰ οὔτε ἤθελάν ποτε οὐδὲ εἶπῆ νὰ λάβῃς γενίτσαρον, ἐν ᾧ ὁ γενίτσαρος εἰς τὴν Εὐρώπην εἶναι στρατιώτης τῆς τοπικῆς διοικήσεως καὶ οὐχὶ ὁ Τοῦρκος γενίτσαρος.

Ἔφθασε νὰ φερθῇς καθὼς ἐφέρθησαν οἱ πρὸ σοῦ κόντσολοι εἰς Τεργέστην καὶ καθὼς φέρονται οἱ ἄλλοι ὀθωμανικοὶ κόντσολοι καὶ δὲν εἶχες τι νὰ φοβηθῇς διὰ τὴν ἀθέτησιν τοῦ φερμανίου. Ὅσον δὲν ἔγινεν ἀναφορὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διόρθωσαί το αὐτοῦ, εἰ δὲ καὶ ἔφθασες νὰ γράψῃς, τὸ πᾶν σιέκει εἰς τὸν μέγαν δραγουμάνον καὶ ἂς προσπαθήσῃ ὁ ἀντάδελφός σου[38] διὰ νὰ γενῇ ἐν τάχει τὸ φερμάνι καθὼς εἶναι καὶ τῶν ἄλλων κοντσόλων. Ἂν δὲ καὶ τῶν λοιπῶν κοντσόλων εἶναι μὲ αὐτὸ τὸ ὕφος, τότε πάλιν κατατᾶ τὸ πρᾶγμα νὰ φερθῇς καθὼς φέρονται καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ὄχι κατὰ τὸ φερμάνι.

Τὸν κόντσολον τῆς Γένοβας, περὶ τοῦ ὁποίου μ' ἐρωτᾶς, τὸν ἐδέχθη ἡ Σαρδηνικὴ Διοίκησις καθότι δὲν εἶναι εἰς πόλεμον μὲ τὴν Τουρκίαν καὶ ἂν δὲν ἔχουν συνθήκην τοῦτο δὲν τὸ παραιτροῦν, ἐπειδὴ μὲ τοὺς Τούρκους ἐτικέταν καμμία δύναμις δὲν φυλάττει. Τοῦ Ἀγκῶνος ἠμπορεῖς νὰ τὸ ζητήσῃς καὶ ἐπειδὴ δέχονται τὰ ὀθωμανικὰ πλοῖα, εἶναι πιθανὸν νὰ δεχθοῦν καὶ τὸν ἀνθύπατον. Κόντσολον ἦτον ἕως αὐτοῦ νὰ κατορθωθῇ, ἡ δὲ παροῦσα δυσκολία ἢ οὕτως ἢ ἄλλως θέλει ἐξομαλυνθῇ καὶ τὸ ἐμπόδιον δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι εἰμὴ προσωρινόν.

Ὁ Σιλίβεργος μᾶς ἀπεχαιρέτησεν καὶ ἀναχωρεῖ. Θέλω προσπαθήσει ὅμως ἂν τὸν προφθάσω, νὰ λάβω ὁποίαν εἴδησιν δυνηθῶ ἀπὸ αὐτὸν καὶ σὲ γράφω μὲ δεύτερον. Ὁ Λεωπόλης καὶ Χρυσόφορος ὑγιαίνουσι σὲ ἀσπάζονται μετὰ τοῦ Σταύρου, τὸν ὁποῖον γλυκοφιλῶ καὶ ἐγὼ μετὰ σοῦ.

(20)

Ἰούλιος 13/25

Πίσα

Σ' εὐχόμενα δλοι ἀπὸ καρδίας τὸ νέον ἐπάγγελμά σου νὰ εἶναι ἐπικερδὲς καὶ ἐν ὥραις ἀγαθαῖς καὶ αἰσίαις. Αἱ κραυγαὶ θέλουν κοπάσει βέβαια ἐντὸς ὀλίγου[39]. Ὁ Καποδίστριας ἀκόμη δὲν ἦλθεν εἰς Λιβόρνον. Ἡμεῖς ὑγιαίνομεν, ἡσυχάζομεν, σπουδάζομεν καὶ ὁπωσοῦν κἂν τι μανθάνομεν. Δὲν ἠξεύρω ἂν ἔφερες αὐτοῦ καὶ τὰ βιβλία μου ἀπὸ Βιέννης καθὼς σὲ προέγραφον, τὰ ὁποῖα παρακαλῶ νὰ μὲ στείλῃς μὲ πρώτην εὐκαιρίαν εἰς Λιβόρνον. Μετ' αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι καὶ οἱ Ἕρμαῖ καὶ οἱ δύω ἢ τρεῖς τόμοι τοῦ Γαλλικοῦ Στράβωνος ἀσπάχωτοι. Ἐπήραμεν τότε τοὺς δύω τόμους πρῶτον καὶ δεύτερον. Ἔχομεν πρὸ καιροῦ ἐδῶ τὸν φίλον ἀμιράλιον Τζιζαγκόν, ὅστις τοὺς προσμένει ἀνυπομόνως. Ὁ Λεωπόλης καὶ Χρυσόφορος ὑγιαίνουσι σὲ ἀσπάζονται. Προσκυνῶ τὴν ἀρχόντισσαν ὑπάτην καὶ ἀσπάζομαι πᾶσαν τὴν οἰκογένειαν. Ἀσπασαί μου τοὺς φίλους Ζωγράφον καὶ Ρώταν καὶ ὑγίαινε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(21)

Ἰούλιος 23
Πίσα

Ἀπὸ τὸν φίλον Ρώταν δὲν ἐλάβομεν ποτὲ φύλλα Ἑρμοῦ οὔτε ἀπὸ ἄλλον τινά. Ὁ Σταῦρος μᾶς γράφει τώρα ὅτι δι' αὐτοῦ μᾶς ἔστειλεν ἐσχάτως καὶ συναλλαγματικὰς ἐκ Πειρουπόλεως. Ὅθεν διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ τῶν Ἑρμῶν, ζήτησαί τες καὶ στεῖλαί τες πρὸς ἡμᾶς εὐθὺς διὰ τῆς πόστας. Ἂν δὲν εἶχες τὴν ἐλευθεριότητα νὰ μᾶς στείλῃς τὸ 13ον φύλλον, διὰ τί νὰ ξερραθυμήσῃς μόνον μὲ δύο τρεῖς ἀπὸ τοὺς καλοὺς στίχους τοῦ καλοῦ Ῥίζου[60]; Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀβοναρισθῶμεν[60a] ἐδῶ διὰ τὸν Ἑρμῆν καὶ πρέπει νὰ ὑπομένωμεν διὰ νὰ τὸν λαμβάνωμεν κἂν διὰ θαλάσσης. Σ' ἔγραψα προχθὲς νὰ μᾶς στείλῃς μετὰ τῶν ἄλλων βιβλίων μου καὶ τοὺς τρεῖς τελευταίους τόμους τοῦ Γαλλικοῦ Στράβωνος, ὅτι ὁ φίλος τοὺς προσμένει ἀνυπομόνως. Γράψαι με τὴν τιμήν των καὶ τί ἐξώδευσας ἀκόμη διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν βιβλίων μου διὰ νὰ σὲ ἐμβάσω τὰ χρήματα. Ὁ Γαζῆς ἔφθασε πρὸ πολλοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἴσως ἐντὸς ὀλίγου νὰ τὸν ἀκούσωμεν μὲ τὴν παρδαλήν, ὁ δὲ Βενιαμὶν ὑπάγει νὰ σχολαρχήσῃ ἢ νὰ κάμῃ τὸν μερικὸν διδάσκαλον. Ὁ Δεσπότης καὶ Χριστόφορος ὑγιαίνοντες σὲ ἀσπάζονται.

(22)

Αὔγουστος 13/25
Πίσα

Ἔχω τρία γράμματά σου τὰ μὲν μὲ ὅσια[61] τὰ δὲ χωρὶς καὶ πρόσεχε εἰς τὸ ἑξῆς ὡς διπλωματικὸς εἰς τοιαῦτα μικρὰ λάθη. Εἰς τὸ πρῶτον μὲ ἐλέγχεις ὡς εἰδοποιηθέντα πολλάκις παρὰ τοῦ φίλου Ρώτα διὰ τὰ βιβλία μου καὶ ἀμελήσαντα. Ἀπολογοῦμαι ὅτι οὐδ' ἅπαξ εἰδοποιήθην παρ' οὐδενὸς καὶ ἂν χρειασθῇ κάμνω καὶ ὅρκον. Εἰς τὸ τελευταῖον μὲ λέγεις ὅτι /ι/ παρήγγειλες νὰ τὰ ἐξαποστείλεις διὰ Porto Longo *καὶ* Lago Sauro. *Ἠξεύρω ἀπὸ πραγματευτὰς τῆς Λιβούρνου ὅτι ὀγλίγωρα θέλουν φορτωθῇ πλοῖα αὐτόθεν διὰ ἐκεῖ. Ὅθεν ἀντὶ νὰ πεμφθῶσι διὰ ξηρᾶς εἰς* Lago Sauro *εἶναι καλήτερον νὰ προσμείνωμεν τὴν εὐκαιρίαν διὰ νὰ σταλθῶσι διὰ θαλάσσης.*

Οἱ Ἑρμαῖ μᾶς ὑπερήρεσαν καθ' ὅλα καὶ δι' ὅλα. Εἰς αὐτοὺς ἦσαν καὶ οἱ στίχοι τοῦ καλοῦ Ῥίζου καὶ δὲν ἔχομεν πλέον χρείαν τῆς ἐλευθεριότητός σου. Εὗγε καὶ ὑπερεῦγε καὶ εἰς τὸν Θεόκλητον καὶ εἰς τὸν Κοκκινάκην καὶ εἰς ὅντινα ἄλλον συνεργάτην τῆς ἀπαντήσεως πρὸς τὰς ὕβρεις τοῦ ἐμπαθοῦς Κοδρικᾶ[62]. Αὐτὸς τὴν εἶχε λάβει πρὸ καιροῦ ἐδῶ καὶ δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ μᾶς τὴν κοινολογήσῃ. Ἔμαθον ὅτι θέλει νὰ ἀποκριθῇ καὶ νὰ ὑβρί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οη ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Πισαίων μαθητῶν, ἀλλ' ἐδῶ δὲν ἐτόλμησεν. Ἂν τὸ κάμῃ ἐκεῖθεν, θέλουν κάμει οἱ Πισαῖοι τὸ χρέος των[63].

Σ' εὐχαριστοῦμεν διὰ τὰς συναλλαγματικάς. Ἐγράψαμεν τὸν Σταῦρον διὰ νὰ τὰς στείλῃ εἰς τὸ ἑξῆς διὰ τῆς πόστας καὶ οὕτω θέλομεν ἀκολουθήσει καὶ ἡμεῖς τὴν συμβουλήν σου. Διὰ τὸ γράμμα διὰ τὸν Γαζῆν ἔγραφεν πρὸ πολλοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἕνα μαθητὴν δι καὶ ἔφθασεν ἐκεῖ καὶ δὲν ἠξεύρω διὰ τί αὐτὸ τὸ ψεῦμα; Ἐκαπνικράνθην διὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου. Αὐτὸς ἦτον Ἀρτινὸς καὶ συνημένος αὐτοῦ ἀπὸ ἡμᾶς. Ὁ ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν Προυσσαεὺς εἶναι ἀξιόλογος καὶ ὠφέλιμος διὰ τὸ κοινὸν καὶ εἶδε νὰ μὴ ἐπληχθῇ. Μὴ μεγαλαύχει διὰ τὸ ἐλευθέριον δι ἰδοὺ ἐπληρώθης μὲ πολύστιχον. Τὰ ἐσυμβίβασες μὲ τὸν Ζωγράφον;[64] *Ἂν ὄχι, τὸ εὔχομαι ὀλίγωρα διὰ νὰ μὴ ἀρχίσῃς μὲ φιλονεικίας. Ὁ Λεοπόλης καὶ Χρυσόφορος σὲ ἀσπάζονται. Ὑγίαινε καὶ σὺ εὐτυχῶν.*

(23)

Ὀκτώβριος 19
Πεῖσαι

Πόσον σὲ ἐντρέπομαι μὴ ἀποκριθεὶς ἕως τώρα εἰς τρία γράμματά σου! Τὰ εἰς Φλωρεντίαν καὶ Λιβόρνον συνεχῆ ταξείδια μ' ἔκαμαν εἰς τὸ γράφειν ἀμελέστερον ἀπὸ ὅ,τι μὲ ἤξευρες. Ἔπειτα ἐβυθίσθην εἰς συλλογὴν βιβλίων καὶ ἀντὶ νὰ ὠφεληθῶ ὁπωσοῦν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσίν των, δὲν κάμνω ἄλλο παρὰ νὰ καταγίνωμαι εἰς καταλόγους καὶ ὁ Λεοπόλης ἐντρυφᾷ εἰς τὴν ἀνάγνωσίν των. Εἶδε νὰ χρησιμεύσωσι κἂν ἐν καιρῷ δι' ἄλλους. Ἢ τῷ ὄντι πολύτιμος λαμπρὰ βιβλιοθήκη μου ὑπερβαίνει ἕως τώρα τὰς δέκα χιλιάδας βιβλίων.

Ὁ γέρων Κοραῆς μ' ἐσυμβούλευσε διὰ φίλου, ἐλθόντος ἀπ' ἐκεῖ κατὰ αὐτὰς τὰς ἡμέρας, νὰ μὴ διασθῶ νὰ τὰ στείλω εἰς τὴν πατρίδα καὶ νὰ μὴ συνειθήσω νὰ τὰ δανείζω κ.τ.λ. τὰ δὲ αὐτόθι βιβλία μου πότε θέλουν σταλθῇ; Ὡς νήλυν δὲν σὲ κατηγορῶ διὰ τί νὰ μὴ ἠξεύρῃς τὰς ἐμπορικὰς ἀποστολὰς τοῦ Τριεστίου. Ἀλλ' ὁ φίλος Ῥώσας, Τριεστῖνος ὤν, διὰ τί νὰ μὴ ἠξεύρῃ δι τακτικῶς εἰς κάθε μῆνα ἀπαίρει αὐτόθεν ἓν πλοῖον διὰ Λιβοῦρνον; καὶ διὰ τί νὰ προβάλῃ Lago Sauro *κ.τ.λ. καὶ προβάλλωντας διὰ τί δὲν ἐκτελεῖ ἀλλὰ τὰ κρατεῖ δύω χρόνους; Σήκωσαί τον αὐτὸ τὸ βάρος καὶ δός το τὸν Ἀντώνιον Ἀντωνόπουλον*[65] *διὰ νὰ μὲ τὰ στείλῃ μὲ πρώτην εὐκαιρίαν.*

Ἀπὸ τὰς νέας διαιρεσὰς ὁποὺ μᾶς κοινοποιεῖς, δὲν ἔχομεν εἴδησιν ἐδῶ διὰ κάμμίαν καὶ τόσον καλήτερα. Οἱ κολοιοὶ εἰσὶ κολοιοὶ καὶ οἰωνὸν οὔτε ἔχουσιν. Ἄφες τους λοιπὸν νὰ κρώζωσιν ἕως νὰ σκάσωσι. Γράφαι με πῶς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περνᾶ αὐτοῦ ἡ ἀρχόντισσα τὴν ὁποίαν προσκυνῶ καὶ τὰ παιδιὰ ὁποὺ ἀσπάζομαι. Ὁ Δεσπ(ότης) καὶ Χριστ(όφορος) ὑγιαίνοντες σὲ ἀσπάζονται. Ὑγίαινε καὶ σὺ καὶ εὐτύχει.

III.

(Πρὸς τὸν Σταῦρο Ἰωάννου[66])

1815

(1)

Ὀκτώβριος 29
Πίζα

Ἀπὸ Πατάβιον καὶ ἀπὸ Φλωρεντίαν σ' ἔγραψα. Σήμερον ἔλαβον τὰ ἀπὸ 21 καὶ 23 τοῦ λήγοντος γράμματά σου. Εἶπα ὅσα γράφεις πρὸς τὸν Χριστόφορον. Μὴ μᾶς ἐξιππάζεις μὲ πόρτα γραφῶν ὅτι μὲ τέτοιαις μικροοικονομίαις δὲν μᾶς γυρίζεις! Τὸ βιβλίον τοῦ Σεραφεὶμ[67] δός το πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον μὲ τὰ μείναντα ἀπὸ τὰ φ. 700: Ὁ Σχινᾶς[68] ἔμεινεν εἰς Φλωρεντίαν καὶ ἐρώτησαί τον ἐκεῖ. Ὁ Δεσπότης γράφει καὶ πρός σε καὶ πρὸς τὸν κον Στούρδζαν[69], τὸν ὁποῖον προσκυνῶ καὶ συγχαίρω.

Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀκόμη καλά. Ἀφ' οὗ ἡσυχάσωμεν καὶ αὐτὰς τὰς ἡμέρας καὶ ἑτοιμάσωμεν τὸ σπῆτί μας, τότε πάλιν θέλω ἀρχίσει λουτρὰ καὶ ἰατρικὰ καὶ ἂν δὲν ἰατρευθῶ εἰς τοιοῦτον κλίμα, εἶναι ἀπελπισία. Οἱ φίλοι σου ἀπὸ Λιβόρνον ἄρχισαν ἀπὸ Φλωρεντίαν νὰ μᾶς περιποιῶνται καὶ ἀκολουθοῦν καὶ ἐδῶ. Μετὰ δύο τρεῖς ἑβδομάδας περνοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἐκεῖ νὰ τοὺς ἴδωμεν. Ἐξακολούθει τὴν ἀπόφασίν σου καὶ γράφε ὅσον συχνότερα ἠμπορεῖς. Τί κάνει ἡ Jolie; *Προσπάθησαι νὰ εὕρῃς εὐκαιρίαν διὰ νὰ μᾶς τὴν στείλῃς. Ὑγίαινε.*

(2)

Νοέμβριος 10/22
Πίζα

Ἐλάβομεν τὸ ἀπὸ 27 Ὀκτωβρ. / 8 Νοεμβρ. πρὸς τὴν Παναγίτσιά του γράμμα σου καὶ τὸ ἀπὸ 30 Ὀκτωβρ. / 11 Νοεμβρ. πρός με. Τὸ διὰ τὸν κὺρ Νικολαΐδην[70] ἀκόμη δὲν ἐφάνη καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠξεύρομεν οὔτε τί γράφει ὁ κος Ῥασιῆς, οὔτε τί σ' ἔγραψεν ὁ κος Κήρυκος. Ἡ πρὸς τὸν Παπᾶν[71] ἀπόκρισίς σου εἶναι θαυμασιή. Εἶναι ἀληθινὸν ὅτι ὁ Δεσπότης ἐδέχετο ἀπ' ἀρχῆς ἕνα εὐλογοφανῆ συμβιβασμὸν καὶ ἔγραψε περὶ τούτου πολλάκις, πλὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΕΌΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΑΓΓΙΛΑΝ ΚΙΤΑΠ,,

ΓΙΑ' ΝΕ

Γ Ε Γ Γ Η' Χ Α Ξ Η Ε

Σίμτι Γλα ιξθίλ ; Τύρε λιτωίτ τιχτίρ ολωμύς ; βί Πατμαγιτ
βιελμίς ζίατι ίμία ζαχμίριλτο, βί χάγατ Διερθώς ολωμις

Α' Τ Α' Λ Ε Ι Α Λ Η

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣΤΑΝ.

ΒΕ' ΓΤΙΜΑΤΑΙ' ΚΑΓΣΕΡΑΥ, ΙΚΙ' ΚΑΡΒΑΣΑΛΑΡΗΝ,
Γιαύς χατζῦ πβλίτ ὀγλῦ Α'θρεάμ, βί Γατσφλώ χαρτζ μαφαγλα-
εἴγιλαν Μαϊτανέ γειλατῦ, Ὀρθόδοξος Χριτιανλαρίω αφατ-
λαλαεί Ῥζῦω, βί πνῦ ζίαφ ολατνέ Κίμτιλφίω
τζωλαεινῦω φαχμιτλιχό ἰτζῦω.

ΜΟΓΛΟΥ ΚΑΓΣΕΡ ΜΗΤΡΟΠΟΛΟΓΤΟΥ ΣΑΤΕΓΛΟΥ·

ΜΟΥΠΑΡΕΚ ΠΑΡΘΕΝΙΟΖΟΥΝ

ΜΟΓ Ζ Ε Μ Α Ν Η Ν Τ Α

ΒΕΝΕΤΙΚΤΕ' Α'ΓΙΑΝΑΛΡΗΝ Γ'ΣΝΙ'ΗΛΑΝ

ΒΟ'ΡΤΩΛΙ Α'ΝΤΩ'ΝΙΟΣΤΑΝ 1750

Τζόμλασζ Χριτοζῦν Γζῦω χιορίγιτο.

Η LICENZA DE SUPERIORI

Τὸ ἐκτύπωμα τοῦ βιβλίου «Νέος Θησαυρός· Ἀγγιλάν κιτάπ
τοῦ Μητροπολίτου Ἀγκύρας Σεραφεὶμ Ἱερομονάχου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἕως τώρα μᾶς ἀπέρασαν μὲ λόγια μόνον. Ὅθεν ἔγραψες καθὼς ἔπρεπε καὶ εὖγέ σου.

Ἡμεῖς εἴμεθα καθ' ὅλα εὐχαριστημένοι εἰς τὴν ἐδῶ διατριβήν μας καὶ ἐλπίζω καὶ ἐγὼ νὰ γίνω καλά, ὅτι ἀκόμη δὲν εἶμαι. Ὁ κος Μοσπινιώτης μᾶς καθυπεχρέωσε μὲ τὰς συνεχεῖς περιποιήσεις του καὶ πρέπει νὰ τὸν εὐχαριστήσης μὲ γράμμα σου. Χαίρω διὰ τὴν καλὴν ἀρχὴν τοῦ σκριπορίου[12] σου καὶ εὔχομαι εὐτυχῆ ἐξακολούθησιν ὅτι μὲ ἀρέγει καὶ μὲ ἀρέσεις καὶ μὲ ἀρέσει. Ὁ Λεσπότης καὶ Χριστόφορος ὑγιαίνοντες σὲ ἀσπάζονται. Τὸν Ἀλέξανδρον ἀσπάζομαι μετὰ σοῦ. Ὑγίαινε.

(3)

Νοέμβριος 12/24
Πίζα

Ἐλάβομεν τέλος πάντων σήμερον καὶ τὰ διὰ τοῦ κὺρ Νικολαΐδου γράμματά σου ἀπὸ 2 τοῦ τρέχοντος. Ὁ Λεσπότης ζητεῖ ἀπὸ τὸν Κόμητα τὸ πρὸς τὸν αὐθέντην συστατικὸν γράμμα μὲ τὸ περικλειόμενον καὶ ἐπιμελήσου νὰ συντείνης καὶ σὺ διὰ νὰ γένη ὀγλίγωρα. Τὸ πρὸς Λεσπότην γράμμα τοῦ αὐθέντου, τὸ ἐλάβομεν ἤδη εἰς Πατάβιον. Ἐγὼ ἀκόμη δὲν ἠμπορῶ νὰ γένω καλά, καὶ φαίνεται ὅτι ὅλον τὸν χειμῶνα ἔτζι θὲ νὰ τὸν περάσω καὶ ὑπομονή. Ὑγίαινε.

(4)

Νοέμβριος 18/30
Πίζα

Σήμερον ἐλάβομεν τὸ ἀπὸ 3/15 τρέχοντος γράμμα σου μὲ τὰ δύω περικλειόμενα ἀπὸ τὸν Mr Gourieff καὶ Κόμητα. Ἰδοὺ αἱ ἀποκρίσεις καὶ πρὸς τοὺς δύω. Τὸ πρὸς τὸν Mr Gourieff ἐγχείρισον τῷ Mr Ott. Χρεωστεῖς εἰς τόσα γράμματά μας ἀπόκρισιν καὶ ἐννοιάσου νὰ ἀκυαρισθῆς[13]. Ἐγὼ εἶμαι κἂν τι καλήτερα. Ὅταν εὕρης εὐκαιρίαν στεῖλέ με πέντε θερμόμετρα εἰς ὡρολόγια, ὡσὰν ἐκεῖνο ὁποὺ εἶχα, καὶ δύω θήκας μὲ τὰ ἀναγκαῖα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα. Ἡ κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς νὰ κοστίζη ἀπὸ 5 ἕως 10 φλ(ωρία) ὁλλανδέζικα. Συμβουλεύσου περὶ τούτου καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν ὁποῖον ἀσπάζομαι. Μοὶ εἶναι ὅλα ἀναγκαῖα καὶ μὴ τὰ ἀμελήσης. Ὁ Λεσπ(ότης) καὶ Χριστ(όφορος) ὑγιαίνοντες σὲ ἀσπάζονται. Μὲ ἐπλάκωσαν οἱ διδάσκαλοι καὶ λαύω. Ὑγίαινε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

(5)

Νοέμβριος 26
Πίζα

Ἔλαβον ἀσμένως τὸ ἀπὸ 10/22 Νοεμ. ἀδελφικόν σου καὶ τὰ περικλειόμενα. Ἐχάρημεν ὅλοι μας διὰ τὰς πολλὰς ὑποθέσεις σου καὶ σοὶ εὐχόμεθα καὶ πολλὰ κέρδη, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα. Ὁ Λεοπόιης δὲν ἀπαιτεῖ ἀπόκριοίν σου. Σὲ εὔχεται ἐκ ψυχῆς καὶ σὲ ἀγαπᾶ ἀπὸ καρδίας καὶ ἄφες ταῖς τζερεμόνιαις. Εἶσαι τῶ ὄντι εὐτυχέστατος διὰ τοὺς καλοὺς φίλους σου. Ἐγὼ ἔγινα πολὺ καλήτερα ἀφήσας τὰ πρῶτα ἰατρικὰ συστήματα καὶ μὲ συμβουλὴν τῶν ἐδῶ ἰατρῶν ἔπιασα τὸ Βροβνιακὸν σύστημα τὸ ὁποῖον ἦτον καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἰδικόν μου. Μεταχειρίζομαι τὰ σθενικὰ καὶ ἐλπίζω ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβω ἐντελῶς τὴν ὑγιείαν μου.

Ὁ Γκάγκας[14] ἠξεύρω ὅτι ἦτον ἀπὸ ἀρχῆς ἐχθρὸς τοῦ δοπητίου σου. Ἠξεύρω καὶ ἕως ποῦ φθάνει ἡ κακία του ἡνωμένη μὲ μεγάλην ἀνοησίαν. Ἐχάρημεν ὅλοι διότι δὲν ἐπέτυχε καὶ φανέρωσαί μας εἰς τί συνίσταιο ἡ (2) διαβολή του. Ἔδωκα τὸν λογαριασμὸν πρὸς τὸν Χρισιόφορον ὅσοις σὲ ἀσπάζεται. Σὲ συγχαίρω διὰ τὴν ἐγκύμονα ἀκώ. Ἐπιμελήσου την νὰ μὴ πάθη τίποτε καὶ νὰ μᾶς τὴν σειλὴς ἀσφαλῶς μὲ πρώτην εὐκαιρίαν ὁποὺ εὕρης. Ἂν δὲν γνωρίζῃς πόσον τὴν ἀγαπῶμεν ἐρώτησαι τὸν Ἀλέξανδρον. Ὑγίαινε, εὐτύχει, ἀγάπα καὶ γράφε.

1816

(6)

Ἰανουάριος 9/21
Πίζα

Εἶναι τόσα πολλὰ τὰ γράμματά σου εἰς τὰ ὁποῖα χρεωστῶ ἀπόκριοιν, ὥστε οὔτε εἰς τάξιν ἠμπορῶ νὰ τὰ βάλω. Τί νὰ σὲ κάμω; Ἂν κακιώσῃς ἁμαρτάνεις ἀγνοῶν τὰς ἐδῶ ἐνασχολήσεις μου αἱ ὁποῖαι εἶναι πολλὰ περισσότεραι ἀπὸ τὰς τοῦ Μπάδεν. Ἔπειτα βάλε καὶ τὰς ἑορτὰς καὶ τὰ τραπέζια καὶ τὰ ποτήρια κ.τ.λ. ὁποὺ ἴσως σοὶ τὰ ἔγραψαν οἱ Μοσπινιῶται. Εἰς τὴν ὑγιείαν μου εἶμαι τόσον καλά, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε καὶ χάρις εἰς τὸ κλίμα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὴν καλὴν συστηματικὴν δίαιτάν μου.

Τὴν διαβολὴν τοῦ Γκάγκα τὴν ἔμαθον πρὶν λάβω τὸ γράμμα σου παρασταικώτερον ἀπὸ ἕνα νέον ὅστις ἦλθε ταχέτατα[14a] ἀπὸ Ἰωάννινα διὰ νὰ σπουδάσῃ ἐδῶ. Σημείωσαι τὴν φρόνησιν τοῦ Γέροντος καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀγάπην του παραιτηρῶν ὅτι ὁ πατήρ σου μετὰ δύω μήνας σχεδὸν τὸ ἔμαθε καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἴσως οὔτε τότε τὸ ἐμάνθανεν ἂν δὲν ἤρχετο περίστασις. Ὁ Θεὸς ἂς τοὺς συγχωρήσῃ βάναυσάς τους ὅμως καὶ γνῶσιν.

Ἂν ἀκόμη δὲν μ' ἔστειλες τὰ νέα ρέντζελα, πρόσθεσαι εἰς τὰ θερμόμετρα καὶ ἄλλα τρία διὰ νὰ γενῶσιν ὅλα ὁκτὼ καὶ λάβε τὰ χρήματα καὶ δι' αὐτὰ καὶ τὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον[75] καὶ ἐννοιάσου νὰ τὰ λάβῃς ὀγλίγωρα ἐν ὅσῳ ἔχει τὰ φλωρία τοῦ Λημήτρη καὶ νὰ μὲ στείλῃς ὀγλίγωρα καὶ ταῖς παραγγελιαῖς, ὅτι μ' ἐτρέλλαναν οἱ ἐδῶ.

Πόσον σὲ ἐφθόνησα διὰ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ Κ(όμητος)![76] Ἡμεῖς ἀκόμη οὔτε γράμματά του ἐλάβομεν καὶ τὰ περιμένομεν ἀνυπομόνως. Λὲν ἠξεύρω εἰς ποῖον τὰ ἔδωκες. Ὁ Λεοπόϊης χωρὶς τζερεμόνιαις[77] εἶναι πολλὰ εὐχάριστος διὰ τὰ πάσσα ὁποὺ ἔκαμες διὰ τὴν ὑπόθεσίν του, ἀλλὰ τὸ γράμμα τοῦ Παπᾶ δείχνει ἀπελπισίαν καὶ ἂς ἴδωμεν τί θέλει εὐγεῖ ἀπὸ τὰ τοῦ Κ(όμητος) συσιατικά. Τὰ βιβλία ἄφησεν ὁ Σιούρζας διὰ τὴν Πανιερ. του; καὶ ἀπὸ ποῖον μέρος εἶμαι περίεργος ἐκυπώθη; Τὰ τῆς Ἑταιρείας ἐγράψαμεν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ τὰ στείλῃ καὶ γροικήσου μὲ αὐτόν. Γράφε συχνὰ καὶ ὑγίαινε.

(7)

Φεβρουάριος 22
Πίσα

Σ' εὔχομαι νὰ ἔχῃς πάντοτε ὑποθέσεις (καὶ ἐπικερδεῖς nota bene), καὶ δὲν συμμερίζομαι τὴν σιωπήν σου! Γράφε ὅταν εὐκαιρῇς, ἀλλὰ καὶ μὴ εὐκαιρῶν ἐνθυμοῦ τὸν ἐλλικρινῆ φίλον σου. Ἂ τί χρυσῆ σαρακοστὴ τῆς Ἰταλίας! Τί στρείδια! Τί ἀχινοί! Τί ἐλαῖς[78] καὶ αὐγοτάραχα Ἀρτινά! Τί χαλβᾶς πολίτικος! Νἄχες καὶ σύ! Ὑπεχρέωσα ὡς τόσον τὸν κον Μοσπινιώτην[79] νὰ σοὶ στείλῃ καὶ μὲ τὸ ὑπεσχέθη.

(8)

Μάρτιος 6/18
Πίσα

Ἐγχείρισαι τὸ ἐσωθεν ἀποκριτικὸν τοῦ Λεοπόϊου. Σὲ λέγει ὁ ἴδιος τί τὸν γράφει. Ὅταν δὲν ἔχει θέλησιν ὁ αὐθέντης εἶναι περιττὸν κάθε γράμμα. Ὑπομονή. Τὸν προβιβασμὸν τοῦ Κόμητος[80] τὸν ἐμάθομεν συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας. Ὁ Λεοπ(όϊης) καὶ Χριστ(όφορος) ὑγιαίνοντες σὲ ἀσπάζονται. Ὑγίαινε, γράφε καὶ ἀγάπα τον. . . . . .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(9)

Μάϊος 12/24
Πίσα

Ἂν ἐντρέπεσαι σὺ μὴ γράφωντά με, ἐγὼ δὲν ἐντρέπομαι μὴ ἀποκρινόμενός σε διὰ τόσον καιρόν, ἀλλὰ σὲ συγχαίρω εἰλικρινῶς διὰ τὸ αἴσιον τῶν ὑποθέσεών σου καὶ σ' εὔχομαι ἀπὸ καρδίας ἐξακολούθησιν καὶ πρόοδον. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἀπὸ 3 Ἀπριλίου γράμμα σου. Τὸ ἀπὸ 6 τοῦ αὐτοῦ δὲν ἀξίζει ἀπόκρισιν, ἀλλ' ἀσπάζομαι ἡδύπαια τὸν κύριον Πολυλᾶν[81] καὶ ἐρωτῶ σε πάντα τὰ καθ' αὐτόν. Εἰς τὸ ἀπὸ 17 πρέπει νὰ ἀποκριθῇ ὁ Χρισόφορος εἰς τὸ μισόν, διαν θελήσῃ, καὶ εἰς τὸ ἄλλο μισὸν ἀποκρινόμενος.

// Ἐγὼ σ' εὐχαρισιῶ καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἄλλων ἀκόμη διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἀποστολὴν τῆς Jolie, εὐχαρισιῶ δὲ διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἄλλων, διότι ἀπὸ ὀκτὼ θερμόμετρα ὁποὺ σὲ παρήγγειλα, μ' ἔστειλες μετὰ ὀκτὼ μῆνας μόνον τρία, τὰ ὁποῖα καὶ ἔδωκα εἰς τοὺς Μοσπινιώτας καὶ οἱ ἄλλοι ὁποὺ ἐπρόμεναν ἔγιναν ἐχθροὶ ἀντὶ φίλων. Εἰς τὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα σὲ βάνω οὐντροφον, μ' εἶχες προβάλει εἰς ἓν γράμμα σου, καὶ ἂν θέλῃς νὰ λάβῃς τὸ ἀνῆκον σοι κέρδος, πλήρωσαι τὰ μισὰ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον διὰ νὰ τὰ λάβῃς μετὰ ἕνα χρόνον καὶ τότε ἂν τύχῃ. Εὐθὺς ὁποὺ τὰ ἔλαβα, τὰ ἔδωκα εἰς δύω μαθητὰς χειρούργους ὁποὺ μὲ παρήγγειλαν. Μ' ἐρώτησαν οἱ δυστυχεῖς τὴν τιμήν των, ἀλλὰ ποῖος τὴν ἤξευρε; Τὰ ἔλαβον ὡς τόσον μὲ τόσας εὐχαρισιίας καὶ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν πατρίδα των τώρα εἰς τὰς διακοπάς. Ἂν ἔλθωσι τὸν ἐρχόμενον χρόνον ἐδῶ καὶ ἂν εἶμεθα καὶ ἡμεῖς ἐδῶ, τότε σὺν Θεῷ μοὶ τὰ πληρόνουν.

Ἡ Jolie εἶναι δλο τζερεμόνιαις καὶ ὀγλίγωρα γίνεται καὶ μητέρα. Σὲ ἀσπάζεται ἐν τοσούτῳ. Τὸ ἀπὸ ας Maiou εἶναι ταυτόλογον, τὸ δὲ ἀπὸ 9 εἶναι πλῆρες εἰδήσεων καὶ σ' εὐχαρισιοῦμεν δλοι παρακαλοῦντάς σε νὰ ἐξακολουθῇς. Ἔστειλα διὰ τοῦ Σχινᾶ πρὸς τὸν εἰς Φλωρεντίαν Μπανκέρην φίλον σου 50: διαπριβὰς διὰ νὰ σᾶς στείλῃ. Ἐτελείωσαν τὰ γράμματα. Ὑγίαινε.

(10)

Μάϊος 22
Πίσα

Σὲ ἀσπάζομαι ἡδύπαια. Λὲν σὲ γράφω περισσότερα ἀλλὰ προσμένω ἀπόκρισιν εἰς τὸ προλαβὸν γράμμα μου. Σὲ γράφω μόνον τὸ κατάστιχον τῶν ὀνομάτων[82] καὶ χρημάτων ὁποὺ θέλεις στείλει πρὸς τὸν Mr Baader.

Ma Anne Loise Germaine Baronne de Stail - Holstein nee Naker . . . . . 10 τάλαρα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Mr Auguste Guillaume de Schlegel, chevalier des ordres de St Wiadimir[83] et de Yasa Membre correspodant de l' Academie Royale de Baviere . . . . . 3 τάλαρα
Mr Le Marquis Louis Perristori de Florence . . . . . 3 τάλαρα
Κύριος Ἀπόστολος Μιχαὴλ Φώτιος . . . . . 2 φλωρία

Ὅλα αὐτὰ θέλουν δίδεσθαι καὶ' ἔτος, ὁ δὲ κος Μπενάκης[84] *ἔστειλε διὰ μίαν καὶ μόνην φορὰν ἑκατὸν εἴκοσι φράγκα καὶ στεῖλέ τα καὶ αὐτὰ καὶ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ὄχι ἄλλο καὶ ὑγίαινε.*

(11)

Ἰούνιος 9/21
Πίσα

Καὶ ταῦτα πρὸς ἀπόκρισιν τοῦ χωρὶς διάταν γράμματός σου, στεῖλε δὲ ἀμέσως τὸ πρὸς τὸν κόνσολον παρὰ τῆς Πανιερ. του ὁποὺ σοὶ εὔχεται. Εὖγε τοῦ Γιάννη μὲ τὸ ὑποσταικόν! Τὸν συγχαίρω ἀπὸ καρδίας. Νά γνῶσις! ὄχι ὡς τὴν ἰδικήν σου. Τὸ ἰδικόν μου δὲν λέγω διότι θέλω ἀποκτήσει καλητέραν τώρα ὁποὺ ἀπέρασα τοὺς τριάντα τρεῖς[85]*. Θέλεις τὸν ἐκ χιλίων ἀνθῶν; Νάχα κ' ἐγώ. Ἐρώτησαι τὸν Παπᾶν ἂν ἔχη τινὰ ὑπόθεσιν διὰ νὰ τὸν συστήση ἡ Πανιερ. Ἀλλέως ἠξεύρεις τὸν χαρακτῆρα τοῦ Κόμητος.*

1817

(12)

Ἰανουάριος 21
Πίσα

Εἶναι χρόνοι καὶ καιροὶ ἀφ' ὅτου δὲν σ' ἔγραψα καὶ ἔχεις κάθε δίκαιον νὰ μὲ ἐλέγξης ὄχι ὡς ἀμνήμονα, ἀλλ' ὡς ὀλίγον ἀμελῆ, πλὴν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶσαι τόσον καλὸς καὶ δίκαιος, ὥστε γνωρίζεις ὅτι σὺ πρῶτον ὑπέπεσας εἰς τὴν ἀμέλειαν! Εἰς τὸ ἀπὸ 2 Ἰουνίου τελευταῖόν σου, ἴδον ἄρρητα θέματα καὶ ἔφριξα καὶ διὰ τὴν κακίαν καὶ διὰ τὴν καλωσύνην τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τοὺς δύω φίλους σου σὲ γράφει διὰ[86] *ὁ Δεσπότης. Κάμνεις καλὰ νὰ τοὺς λυπῆσαι ὡς ἀξιολυπήτους καὶ ὁ Θεὸς ἂς τοὺς ἐλεήση. Ἄσπασαι ἡδύτατα καὶ ἀπὸ μέρους τοῦ Δεσπότου τὸν ἀγαθὸν Πόπ. Εὖγε καὶ εἰς τοὺς δύω σας καὶ ὑπέρευγε. Εὐεργετεῖτε τὸ γένος ὅσον δύνασθε. Γράφε μας συχνότερα κατὰ τὴν πρώτην σου συνήθειαν καὶ τὴν σιωπήν μας ἀπόδοσαι τὴν ὅπου σὲ εἶπε ὁ φίλος Ἀλέξανδρος. Ἔρρωσο καὶ εὐθύμει.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(13)

Ἰούλιος 20
Πίσα

Καλὲ τζούρη[87] *μου! Τί εἶναι αὐτοὶ οἱ Χρήστηδες καὶ τί εἶναι αὐτὰ τὰ ὀνείρατα τοῦ Ζήση*[88] *καὶ τοῦ Γαζῆ καὶ τίνος τὰ γράφεις αὐτὰ ἔτζι νὰ ζήσῃς; Δὲν ἠξεύρεις ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν ἐδῶ διδασκάλους καὶ προκόπτομεν καθὼς οἱ ἀδελφοὶ Σιλίβεργοι καὶ χωρὶς κἀνὲν δοθὲν μανεύομεν τὰ πράγματα; Εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν ἐκαταλάβαμεν ποῖος εἶναι ὁ Χρῆστος. Ἀφ' οὗ δὲν ἐννοήσαμεν καὶ τὸ ὑποκείμενον καὶ τὰς εἰδήσεις του, μᾶς ἐπροξενήθη γέλως καὶ ὁ Δεσπ(ότης) ἀκόμη γελᾶ ἐνθυμούμενος τὰ ἄλλα παρόμοια // εἰς ἄλλους καιροὺς καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις.*

Περὶ δὲ τῶν συναλλαγματικῶν[89] *μας δὲν ἠξεύρομεν τίποτε. Ὁ Ρώτας οὔτε μᾶς ἔγραψεν, οὔτε τὰ γράμματα αὐτὰ ἔστειλεν. Εἰς τὴν πόσταν τὰ γράμματα δὲν χάνονται διότι ἡμεῖς πάντοτε μὲ τὴν πόσταν γράφομεν καὶ ποτὲ γράμμα μας δὲν ἐχάθη. Λάβε τὴν καλωσύνην νὰ τὸν γράψῃς καὶ ἐρώτησαι καὶ αὐτοῦ μήπως εἶναι κἂν αἱ δεύτεραι εἰς τὸν κύριον Ὄττον. Δὲν ἠξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν δὲν ἠθέλησεν ὁ κὺρ Ρώτας νὰ μᾶς κάμῃ τόσον μικρὰν δούλευσιν ἐν ᾧ ἂν δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ τὸν κόπον νὰ στείλῃ αὐτὰ τὰ γράμματα, ἠμποροῦσε νὰ τὰ δώσῃ εἰς κἀνὲν φίλον μας ἐκεῖ. Τὸ νὰ ἐχάθησαν εἰς τὸν δρόμον δὲν τὸ πιστεύομεν. Ἂν στέκωνται ὡριομένα, ἂς τὰ δώσῃ νὰ μᾶς σταλθῶσι καὶ τώρα. Ἔγραψα περὶ τούτου καὶ εἰς τὸν κὺρ Ἀλέξανδρον πλὴν δὲν ἠξεύρω τί θέλει κάμει. Ἡμεῖς ὑγιαίνομεν ἐπιθυμοῦντες καὶ εἰς ἐσὲ ὑγείαν μετ' εὐτυχίας. Στεῖλε τὸ περικλειόμενον πρὸς τὸν κύριον Κ(αποδίστριαν). Τὸν γράφομεν τώρα, ἐπειδὴ διαν εἶναι εἰς τὸ ἐπάγγελμά του δὲν θέλομεν νὰ τὸν ἐνοχλῶμεν.*

1818

(14)

Φεβρουάριος 18
Πεῖσαι

Ἐδακρύσαμεν ὅλοι καὶ ἐλυπήθημεν σφόδρα διὰ τὴν στέρησιν τοῦ καλοῦ φίλου καὶ ἐναρέτου ἀνδρὸς Ἀλεξάνδρου καὶ προσέτι διὰ τὴν μικρὰν κατάστασιν ὁποὺ ἄφησε[90]*. Γράψαι μας ποῦ εὑρίσκεται ἡ φαμελία του καὶ πῶς. Ἔστειλα εἰς Λιβόρνον τὰς εἰδήσεις ὁποὺ μ' ἐσύστησες καὶ εἶδε νὰ τελεσφορήσῃ ἡ σύστασίς μου. Ἔμβασαι εἰς τὸν Φώτιον*[91] *τὰ ἔξοδα τοῦ ταξειδίου του διὰ ἐδῶ δσον κρίνεις εὔλογον σύ, διορίζωντας νὰ τὰ λάβωσιν ἐδῶ οἱ*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μοσχονισῶται καὶ γράψαι τον ρητῶς ἀπὸ μέρους τοῦ Λεοπόιου διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ συντομώτερον καὶ οἰκονομικώτερον δρόμον. Ὁ Λεοπόης καὶ Χριστόφορος ὑγιαίνουσι σὲ ἀσπάζονται. Ὑγιεία καὶ καλαῖς ἀντάμωσαις.

1819

(15)

Φεβρουάριος 13/25
Πεῖσαι

Ἐλάβομεν καὶ ὁ Λεοπόης καὶ ἐγὼ τὰ ἀπὸ 1/13 Φεβρουαρίου γράμματά σου μὲ τὰς περικλειομένας δύο συναλλαγματικὰς διὰ τὴν τεταμηνίαν μας τοῦ παρελθόντος Σεπτεμβρίου καὶ σ' εὐχαριστοῦμεν διὰ τὴν ἐπιμέλειάν σου παρακαλῶντές σε νὰ μὴ στέλλῃς εἰς τὸ ἑξῆς ἐνταυτῶ καὶ πρώτην καὶ δευτέραν, ὥστε ἂν παραπέσῃ ἡ πρώτη νὰ ἔχωμεν τὴν δευτέραν. Μὲ τὸ περικλειόμενον πρὸς τὸν κύριον Ὅτι φανερώνει ἡ Πανιερότης του τὴν παραλαβήν των καὶ ἐγχειρίζωντάς το θέλεις λάβει τὴν ἀπόδειξιν ὁποὺ ἔδωκες. Ἡμεῖς ὑγιαίνομεν ὅλοι καὶ σὲ ἀσπαζόμεθα ἐκ ψυχῆς. Σὲ ἀγαπῶμεν χωρὶς τὸν παραμικρὸν ἐνδοιασμὸν καὶ γράφοντα καὶ μὴ καὶ ἂν οὐ σιωπῶν ἐνίοτε ἀμφιβάλλεις, ἁμαρτάνεις μεγάλως. Ὑγίαινε εὐθυμῶν καὶ εὐτυχῶν.

1820

(16)

Μάρτιος 4/16
Πεῖσαι

Ἔχεις δίκαιον νὰ μ' ἐλέγξῃς διὰ τὴν σιωπὴν ἀλλὰ ἥμαρτες μεγάλως ὑποπτεύσας αἰτίαν ἀνύπαρκτον. Ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Λεοπόιου καταλαμβάνεις πόσον σε ἀγαπᾶ. Ἐνέκρινεν ὅσα γράφεις καὶ μὲ φιλικὴν ἐλλικρίνειαν σὲ τὸ βεβαιώνω καὶ ἐγώ. Εἰς τὰς αἰτίας τῆς σιωπῆς μου ἐμβαίνει καὶ ὀλίγη ἀμέλεια διὰ τὴν ὁποίαν μόνην ζητῶ συγγνώμην. Γράφε ἐλεύθερα εὐκαιρῶν περὶ πάντων, πρόσταζε καὶ ἐξακολούθει νὰ ἀγαπᾶς τὸν εἰλικρινῶς ἀγαπῶντα σε.

(17)

Ἀπρίλιος 5/18
Πεῖσαι

Ἐλάβομεν τὰ ἀπὸ 17/29 καὶ 24 Μαρτίου γράμματά σου καὶ ἰδομεν τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐν αὐτοῖς. Δὲν σὲ ἀπεκρίθημεν εὐθὺς διὰ νὰ σὲ στείλωμεν ἐνταυτῶ καὶ τὰ συστατικά, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐπροφθάσαμεν, θέλω τὰ στείλει τὴν ἐρχομένην ἑβδομάδα καὶ τότε θέλω ἀποκριθῆ καὶ εἰς τὰ ἐρωτήματά σου. Διὰ τὰ δῶρα σὲ προλαμβάνω ὅτι δὲν χρειάζονται διὰ κἀνένα ἀπὸ ὅσους γράφεις καὶ λεῖψαι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν. Θέλεις εὑρεῖ ἐκεῖ καὶ φίλον φρόνιμον καὶ πιστὸν διὰ νὰ συμβουλεύεσαι. Ἂν εἶναι αὐτοῦ ἡ ἀγαπητή μου Νέτα εἰπέ την τὰς προσρήσεις μου καὶ νὰ μὲ γράφη ἐνίοτε ὅ,τι ἠξεύρει. Μᾶς ἔδωκες μεγάλην εὐχαρίστησιν μὲ τὴν εἴδησιν τοῦ διπλασίου μισθοῦ τοῦ Κ(όμητος) διότι δὲν ἠξεύραμεν τίποτε περὶ τούτου. Ὑγιεία καὶ πᾶν ἐφετόν!

(18)

Ἀπρίλιος 11/23
Πεῖσαι

Ἐν ὥραις ἀγαθαῖς καὶ αἰσίαις! Σὲ προέγραψα νὰ μὴ φροντίσης δῶρα διὰ κανένα. Ὁ Π. ἠμπορεῖ πολλὰ καλὰ νὰ ὑποπτεύση ὅτι πέμπεσαι δι' ἄλλας ὑποθέσεις τοῦ ἰδικοῦ του, πλὴν δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμη καὶ ἀλλέως παρὰ νὰ σὲ ὑπερασπίζεται καὶ νὰ σὲ ἀγαπᾶ καὶ μὲ τὸν καιρὸν παύουν καὶ αἱ ὑποψίαι του. Ἔχει κοντά του κάποιον Γεώργιον Λεβέντην[92] Γραικόν, ὅστις εἶναι παρ' αὐτῶ καὶ προσπάθησαι νὰ κερδίσης εὐθὺς τὴν φιλίαν του. Μὴ ὑπάγης εἰς λοκάνδαν[93], ἀλλ' ἐπιμελήσου νὰ εὕρης κατοικίαν ξεχωριστήν. Τὸ ὕφος σου πρέπει νὰ εἶναι γλυκὺ καὶ ὁ τόνος νὰ λείψη ἕως νὰ ἔλθη καιρὸς νὰ τὸν λάβης καὶ αὐτόν.

Τὰ τῆς πατρίδος συστατικὰ κατὰ τὸ παρὸν εἶναι ἄχρηστα. Ἡ σύστασις τῶν ἐδῶ διατριβόντων σοὶ εἶναι ἐπιβλαβὴς καὶ ἂς λείψη. Τὸ τοῦ Κ(όμητος) Γαλόφκιν[94] συστατικὸν πρὸς τὸν Πίνην[95] πάρε το. Ὁ φρόνιμος καὶ πιστὸς φίλος μὲ τὸν ὁποῖον ἠμπορεῖς νὰ συμβουλεύεσαι, εἶναι ὁ ἄρχων Βόρνικος Σαμουρκάσης, πρὸς τὸν ὁποῖον θέλομεν γράψει καὶ αὖθις ὅταν φθάσης ἐκεῖ. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἄλλο κατὰ τὸ παρὸν νὰ σὲ γράψω. Σὲ εὔχομαι ἀπὸ καρδίας ὑγιείαν, καλὴν ἀποκατάστασιν καὶ πᾶν ἐφετὸν καὶ μένω.

Πρ. Ταύτην τὴν στιγμὴν ἐλάβομεν καὶ τὰ ἀπὸ 31 Μαρτίου / 12 Ἀπριλίου γράμματά σου καὶ τὸ τῆς φίλης μοι ξεχωριστὸν τὴν ὁποίαν καὶ εὐχαριστῶ. Θέλω δείξει πρὸς τὸν μαθητήν της τιμὰς τῶν ἐργαλείων διὰ νὰ διορίση ὅπως θέλει. Ὁ Δομένικος Κώνστα ἀνεχώρησε πρὸ δύω ἑβδομάδων μετὰ τοῦ Μπεηζαδὲ διὰ τὸ Παρίσι καὶ ἐπιστρέφει μετὰ δύω μήνας περίπου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(19)

Αὔγουστος 3/15
Πεῖσαι

Ἔλαβα τὰ ἀδελφικά σου μέχρι τῶν 13 Ἰουλίου. Τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν εἶναι χωρὶς ἔτος. Αὐτὴν τὴν βίαν σὲ τὴν συγχωρῶ εὐχαρίστως ἐὰν προέρχεται ἀπὸ ἐνασχολήσεις ἐπωφελεῖς καὶ ἀναγκαίας. Σὲ τὰς εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας καὶ τὰς ἐλπίζομεν καὶ εἴθε εὐτυχεῖς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μας. Γ'ράφε με συχνὰ περὶ πάντων καὶ ἄφησαι ταῖς τζερεμόνιαις. Ὁ Δεσπότης δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ σὲ συναίνει. Ἔγραψε τελευταῖον καὶ πρὸς τὸν Κόμητα ἄπειρα περὶ ἐσοῦ. Αἱ εἰδήσεις τῆς πατρίδος δὲν εἶναι τόσον καλαὶ διὰ τὸν Ἀλῆν μ' ὅλον ὅτι δὲν ἔγινε ἀκόμη κανένας πόλεμος. Σὲ ἀσπάζομαι γλυκύτατα, σὺ δὲ γλυκοφίλησαι ἀπὸ μέρους μου τὸν Ἀλέκον μου ἐγχειρίζοντάς του τὸ περικλειόμενον. Ὑγιεία καὶ καλαῖς ἀντάμωσες!

(20)

Αὔγουστος 16/28
Λιβόρνο

Ἔλαβον τὸ ἀπὸ 20 Ἰουλίου ἀδελφικόν σου καὶ ἐχάρημεν ὅλοι διὰ τὰ κατὰ σέ. Ὅ,τι ζητεῖς ἀπὸ τὸν Δεσπότην τώρα, ἡ Πανιερότης του τὸ ἔκαμε προλαβόντως καθὼς σὲ // προέγραφον καὶ μὲ κάποιον θαυμασμὸν διὰ τί νὰ μὴ τὸ κάμῃ ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ Κόμης ἕως τώρα κ.τ.λ. Μεῖνε βέβαιος ὅτι ἀπὸ μέρους μας δὲν ἀμελοῦμεν ὅ,τι σὲ ἀνήκει καὶ γράφε ἐλεύθερα περὶ πάντων. Ὁ Δεσπότης σὸ εὔχεται ἐκ ψυχῆς. Ἐν βία. Ὑγιεία! Πατρίς!

1823

(21)

Ἀπρίλιος 20
Λιβοῦρνος

Ὁ Δεσπότης σὲ εὔχεται, σὲ εὐχαριστεῖ καὶ σὲ ζητεῖ συμπάθιο ἂν δὲν σὲ γράφει ἰδίως, διότι ἤλθομεν ταύτην τὴν στιγμὴν νὰ πασχάσωμεν εἰς Λιβοῦρνον καὶ ἐγὼ σὲ γράφω ἐπὶ ποδὸς μόνον διὰ σὲ ἐγκλείσω τὴν ἀπόδειξιν διὰ τὰς συναλλαγματικὰς ὁποὺ μᾶς ἔστειλες, τὰς ὁποίας ἐπροσμένομεν πρὸ πολλοῦ διότι ἄργησαν πολὺ ταύτην τὴν φοράν. Ὑγιαίνομεν ὅλοι καὶ σὲ ἀσπαζόμεθα μετὰ τοῦ καλοῦ Ζώη[66]. Πατρίς! Ὑγιεία!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

IV.

(Πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο Βλαχούτση[97])

1821

(1)

Ἰούνιος 13/25
Πεῖσαι

Εἰς τὸ πρὸς τὸν καλὸν Π.Μ. γράμμα σας ἴδον δι ἐρωτᾶτε δικαίως ἂν τρέχη τι μεταξὺ τοῦ Δεσπότου, τοῦ Μόσχα καὶ τῆς εὐγενείας σας καὶ σπεύδω νὰ σᾶς ἐβγάλω ἀπὸ κάθε ὑποψίαν. Ἐσιωπήσαμεν ὄχι δι' ἄλλο τι ἢ δι' ἀμέλειαν, ἀλλὰ διότι ἐμανθάνομεν ἀπὸ τοὺς εἰς ἄλλους γράμματά σας τὰ καθ' ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἡ εὐγενεία σας ἀπὸ τὰ γράμματά των τὰ καθ' ἡμᾶς ἀσήμαντα. Ἐκτὸς τούτου κατεγινόμεθα καὶ εἰς ἄλλα ἀναγκαιότερα εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν οὔτε βιβλία, οὔτε καταλόγοι. Αὐτὰ ἔπαυσαν πλέον καὶ κύριος οἶδε πότε θέλουν ξαναρχίσει.

Ὁ Μ.[98] ἀνεχώρησε ταύτην τὴν στιγμὴν καὶ εὐχηθῆτε τον ὡς ἡμεῖς καταπόδιον καὶ καλὴν ἔκβασιν τῶν σκοπῶν του. Μὲ τὰ ἀπὸ 27 Μαΐου παλ. γράμματα τῶν Κορφῶν ἐλάβομεν τὰς καλὰς προκηρύξεις τῶν Ὑδριωτῶν, ὁποὺ σᾶς περικλείω. Εἶθε νὰ ἐμιμοῦντο καὶ ἄλλοι τὸν τρόπον των. Ὁ ἀδελφός μου ἀπὸ Κορφοὺς μὲ γράφει τὰ ἑξῆς[99].

Ἐλπίζω δι ἔφθασεν ἕως τώρα αὐτοῦ ὁ φίλος Σταῦρος καὶ παρακαλῶ νὰ τοῦ ἐγχειρίσετε τὸ περικλειόμενον κοινοποιῶντες τον καὶ τὰς εἰδήσεις. Ὁ Δεσπότης ὑγιαίνων σᾶς εὔχεται ἐκ ψυχῆς. Ἡ Βασιλικὴ[100] καὶ ἐγὼ σᾶς προσκυνοῦμεν φιλοῦντες τὸ χέρι τῆς κυρίας Δομνίτζας[101]. Ὑγίαινε καὶ καλαῖς ἀντάμωσαις.

(2)

Αὔγουστος 1/13
Πεῖσαι

Ἔλαβον τὰ ἀπὸ 2/14 καὶ 15/27 Ἰουλίου γράμματά σας καὶ ἐχάρημεν ὅλοι διὰ τὴν εὐκταίαν μας ὑγείαν σας. Ἀπὸ τὸν Μ. δὲν ἔχομεν ἄχρι τοῦδε γράμμα, μ' ὅλον δι πρέπει νὰ ἔφθασε πρὸ πολλοῦ, καὶ προσμένομεν ἀνυπομόνως. Οὔτε ἀπὸ Κορφοὺς ἔχομεν θετικὰς εἰδήσεις δι τὸ στράτευμα τοῦ Χουρσὶτ Πασσᾶ κατήντησεν εἰς 3 ἕως 4 χιλ. καὶ τελευταῖον γράφουν εἰς

ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἄλλους ὅτι ἐξῆλθεν ὁ Ἀλῆς καὶ τοὺς ἐδίωξεν ἀφανίζωντάς τους καὶ εἶναι πιθανὸν αἱ ἐν τῷ κάστρῳ δυνάμεις τοῦ Ἀλῆ ἦσαν ὀλίγαι ἀλλ' εἰς τὴν ἐξέλευσίν του, ἂν ἀληθεύῃ, ἠμπορεῖ νὰ γενῶσι πολλαί, μεγάλαι καὶ σημαντικαί.

Δὲν ἐνεκρίθη νὰ εἴπωμεν τὸν καλὸν Μπάνον τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ ἀδελφοῦ του ὡς μὴ βέβαιον ἀκόμη. Τὸν προδιαθέσαμεν ὅμως πλαγίως διὰ νὰ ὑποφέρῃ ὁπωσοῦν ὀλιγώτερον ὅταν μάθῃ αὐτὴν τὴν θλιβερὰν εἴδησιν. Ἐνεχείρισα τὸ πρὸς τὸν αὐθέντην καὶ σᾶς ἀποκρίνεται ἰδίως περὶ ὧν γράφετε. Ὁ Δεσπότης σᾶς εὔχεται ἐκ ψυχῆς μετὰ τῆς κυρίας Δομνίτζας ὁποὺ ταπεινοπροσκυνῶ μετὰ τῆς Βασιλικῆς. Εἰς τὴν στιγμὴν ἀναχωροῦμεν διὰ τὴν ἐξοχήν μας Νούγολαν. Ὑγεία! Πατρίς!

1822

(3)

Μάϊος 1/13
Πεῖσαι

Χθὲς μόλις ἔλαβεν ὁ Δεσπότης τὰ διὰ τὴν εὐγενείαν σας ἐγκλειόμενα ἀνοικτὰ ἀπὸ τὸν ἐξάδελφόν σας κὺρ Νικόλαον Βλαχούτζην[102] *καὶ σπεύδω νὰ σᾶς τὰ στείλω καὶ τὰ παλαιά. Τοιούτου εἴδους γράμματα ἔχομεν καὶ ἡμεῖς συχνὰ καὶ ἀλεπάλληλα, ἀλλὰ ποῦ /-/ πρῶτον νὰ προφθάσῃ τις καὶ τί νὰ κάμῃ! Εἴθε νὰ ἀξιωθῶσιν ὅσοι δὲν ἀπέθαναν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα των ὀγλίγωρα. Ἀλλέως ὅλοι θέλουν χαθῇ ἔξω. Ὁ Δεσπότης ὑγιαίνων σᾶς εὔχεται πανοικὶ ἐκ ψυχῆς. Ἡ Βασιλικὴ σᾶς προσκυνοῖ μετὰ τῆς ἐκλαμπροτάτου κυρίας Δομνίτζας, τῆς ὁποίας φιλῶ τὸ χέρι καὶ μένω.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Χρ. Κ. Ρέππα, Ἀλληλογραφία Δ. Μόστρα — Ἰ. Καποδίστρια τῆς περιόδου 1812—1826. «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1986, σσ. 251—254, ὅπου σύντομη βιογραφία τοῦ Ἀρτινοῦ λογίου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. ΓΑΚ, Συλλογὴ Βλαχογιάνη Κ 125.

3. Κων)νου Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868 σσ. 652—54. Γιὰ τὸν ἴδιο βλ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας (ἔκδοση Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, εἰσαγωγὴ - σχόλια Κ. Θ. Δημαρᾶ) Ἰωάννινα 1960 σ. 93, Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1973 τ. Δ' σσ. 22, 223, O. Füves, Ἡ παραμονὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Πολυζώη Κοντοῦ στὴν Οὐγγαρία (1794—1801), Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τ. 23(1981), σ. 327—334.

4. Στὴν πόλη αὐτὴ κατέληξε στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου 1821 καὶ αἰχμαλωτίσθηκε ἀπὸ τὶς Αὐστριακὲς ἀρχὲς ἕνα μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀ. Ὑψηλάντη ἀποτελούμενο ἀπὸ 115 στρατιῶτες μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν γνωστὸ Βορειοηπειρώτη ἀγωνιστὴ τοῦ '21 Κων)νο Παλάσκα καὶ τὸν πατέρα του. Βλ. Χρ. Κ. Ρέππα, Ἀξιωματικοὶ Χωροφυλακῆς ἀγωνιστὲς τοῦ '21. Ἐπιθεώρηση Χωροφυλακῆς 14(1983) σ. 883.

5. Π. Ἀραβαντινός, Βιογραφικὴ συλλογή..., σ. 18.

6. Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία σ. 693.

7. Βλ. Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (ἔκδοση Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι 1959 τ. I σσ. 113—14, 118, 122, 133—36, 147—48, ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

8. Βλ. παραπ. ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Σταῦρο Ἰωάννου μὲ α)α 15 καὶ σημ. 90.

9. Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., II σ. 122.

10. Ὁ Χριστόδουλος καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπηρέτησαν στὴν αὐλὴ τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Ἰωάννη Καρατζᾶ καὶ ἀναδείχθηκαν ὁ πρῶτος «Σπαθάριος» καὶ ὁ δεύτερος «Χάτμανος». Ὁ Ἀλέκος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε «Μέγας Διερμηνεὺς» στὴν Πύλη, δολοφονήθηκε τὸ 1818 στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ φανατικὸ γενίτσαρο (Π. Ἀραβαντινός, Βιογραφικὴ συλλογή..., σσ. 27—28).

11. Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., I σσ. 96—98.

12. Π. Ἀραβαντινός, Βιογραφικὴ συλλογή..., σ. 28.

13. Ὅλες οἱ ἐπιστολὲς ἔχουν ὡς τόπο προορισμοῦ τὴν Αὐστριακὴ πόλη Hermanstadt.

14. Ὅπως ἀναφέρεται στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» τοῦ 1818 (σ. 534) τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἄγγλου Buchan τὸ εἶχε τότε μεταφράσει ὁ Κοντὸς στὰ ἑλληνικά.

15. Οἱ ἐπιστολὲς κατὰ α)α ἔχουν ὡς τόπο προορισμοῦ τὴν Βιέννη (1—19) καὶ τὴν Τεργέστη (20—23).

16. Ὅπου σημειώνει τὸ ὄνομα «Σταῦρος» ἐννοεῖ τὸν Σταῦρο Ἰωάννου.

17. Correctures = διορθώσεις, τυπογραφικὰ δοκίμια.

18. Ἐννοεῖ τὸν Ἐπαμεινώνδα Μαυρομμάτη (γιὸ τοῦ Ξηρομερίτη γιατροῦ καὶ ἑλληνιστὴ Νικ. Μαυρομμάτη) ὁ ὁποῖος σπούδαζε τότε ἰατρικὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βολωνίας μὲ ἔξοδα τοῦ Ἰγνατίου.

19. Ὁ «στέφανος» ἦταν τιμητικὴ διάκριση τὴν ὁποία ἀπένειμαν τὰ ἰταλικὰ Πανεπιστήμια στοὺς «διδάκτορες» ὅπως ἀποκαλοῦσαν τότε τοὺς ἀποφοίτους.

20. Ἔμπορος στὴν Βενετία καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Κων)νου Μόστρα (ἀδελφοῦ τοῦ Δ. Μόστρα) ὁ ὁποῖος ἦταν ἐξαγωγέας ἑλληνικῶν προϊόντων ἀπὸ τὴν Κέρκυρα διατηρώντας ἀντιπροσώπους στὶς πόλεις Ἀγκώνα, Φλωρεντία, Νεάπολη, Τεργέστη καὶ Βιέννη.

21. Ἐννοεῖ τὸ ἀπὸ 23 Ἀπριλίου / 5 Μαΐου 1815 γραμμένο ἀρχικὰ στὴν γαλλικὴ γλῶσσα συμπλήρωμα τῆς «Διαταγῆς» (καταστατικοῦ) τοῦ Γραφείου τῆς «Φιλομούσου Ἑ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ταιρείας τῆς Βιέννης. Στὴν θέση τῶν ὑπογραφῶν σημειώνονται τὰ ὀνόματα τῶν Ἰγνατίου, Ι. Καποδίστρια, Ἀλεξ. Στούρζα, Δημ. Μόστρα, Ἀνθίμου Γαζῆ, Ζηνοβίου Πώπ, Ἀλεξ. Βασιλείου, Γεωργ. Σταύρου, Χριστοφόρου Ἀνδρέου (ἀδελφοῦ τοῦ Ἰγνατίου) καὶ Ζώη Καραμῆ (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., ΙΙ σ. 56—57). Στὸ συμπλήρωμα αὐτὸ ὁρίζεται ἡ μεταφορὰ τοῦ Γραφείου ἀπὸ Μόναχο ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Baader καὶ οἱ σπουδὲς γιὰ τρία χρόνια μὲ ἔξοδα τῆς Ἑταιρείας νέων «ἀφοσιωμένων εἰς τὰς ἐπιστήμας» οἱ ὁποῖοι δὲν κατάγονταν ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα κέντρα της (Ἀθήνα καὶ Μηλιὲς τοῦ Πηλίου).

22. Ἐννοεῖ τὸν Χιώτη Νικόλαο Σκοῦφο, τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς τρεῖς πρώτους ὑποτρόφους τῆς Ἑταιρείας. Οἱ ἄλλοι δύο ἦταν οἱ Κύριλλος Λιβέριος καὶ Στέφανος Κανέλλος.

23. Ἐννοεῖ τὸν καταγόμενο ἀπὸ τὸ Ἀργοστόλι ἰατροδιδάσκαλο Ἄγγελο Δελαδέτσιμα, τότε καθηγητὴ καὶ μετὰ ἀπὸ μία ζετία κοσμήτορα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας.

24. Ὅπου σημειώνει τὸν ὅρο «Ἀνέκδοτα», ἐννοεῖ τὸ ὑπὸ ἔκδοση τότε ἔργο τῶν Ἀνδρέα Μουστοξύδη καὶ Δημητρίου Σχινᾶ, ποὺ τυπώθηκε κατὰ τὴν ζετία 1816—17 στὴν Βενετία σὲ ὀκτὼ τεύχη μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Συλλογὴ ἀποσπασμάτων ἀνεκδότων ἑλληνικῶν μετὰ σημειώσεων».

25. Πρόκειται γιὰ τὴν τότε ἀκόμη ὑπὸ ἔκδοση διατριβὴ μὲ τὸν μακροσκελῆ τίτλο «Ἀπολογία ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ κλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν συκοφαντιῶν τοῦ Νεοφύτου Δούκα, συγγραφεῖσα παρὰ Κυρίλλου Κ. κατ' ἐπίμονον ζήτησιν τῶν ὁμογενῶν». Ἡ διατριβὴ αὐτή, ἡ ὁποία ἀναιρεῖ τὶς ἐπικρίσεις τοῦ Δούκα κατὰ τοῦ Ἰγνατίου, τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, δὲν φέρει χρονολογία οὔτε τόπο ἐκδόσης. Ἀπὸ τὶς ἐδῶ σημειωμένες ἐπιστολὲς πληροφορούμεθα ὅτι τυπώθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1816 στὴν Πίζα μὲ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Δημ. Μόστρα καὶ βέβαια καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Ὁ Ε. Πρωτοψάλτης (Ἰγνάτιος..., Ι σ. 115) θεωρεῖ ὡς συντάκτη της τὸν ἴδιο τὸν Ἰγνάτιο. Ὅπως ὅμως θὰ φανεῖ παρακάτω, ἡ πατρότητά της ἀνήκει σὲ ἄλλον. Ἐδῶ μᾶς ἀρκεῖ νὰ προσέξουμε τὴν φράση τοῦ Μόστρα ὅτι ἡ ἐπιμαχὴ διατριβὴ «ἀντεγράφη εἰς τὸν ὄρθιον ἀλλ' ἀκόμη χρειάζεται νὰ ἐπιθεωρηθῇ» ποὺ σημαίνει ὅτι δὲν ἦταν ἔργο τοῦ Ἰγνατίου ἢ δικό του.

26. Ἐννοεῖ τὸν μετὰ ἀπὸ μία ζετία περίπου Μητροπολίτη Χίου Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος βρισκόταν τότε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Ἰγνάτιος τὸν γνώριζε «ἐμπιέσως» ὅπως ἀναφέρεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Θ. Νέγρη πρὸς τὸν ἴδιο στὶς 15 Ἀπριλίου 1817 (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., ΙΙ σ. 85). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ συγγραφὴ καὶ προώθηση τῆς διατριβῆς γιὰ ἐκτύπωση ἔγινε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Ἰγνάτιος προσεγγίζοντας τὸ Πατριαρχεῖο μὲ τὴν ἀνάμιξή του στὴν ἔκδοση τῆς διατριβῆς, ἐπιδίωκε καὶ τὴν ἀποκατάστασή του στὴν θέση τοῦ ἐνεργοῦ Μητροπολίτη. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ διάχυτη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ φήμη στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους ὅτι προοριζόταν νὰ καταλάβει τὴν κενὴ ἀπὸ τὸ 1813 θέση τοῦ Μητροπολίτη Κερκύρας (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., σ. 162). Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ ἄλλες ἐπιστολὲς τοῦ Δ. Μόστρα προκύπτει ὅτι πὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Ἰγνάτιος εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ἄδεια νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Κέρκυρα ἀλλὰ τελικὰ ἔμενε ἀναποφάσιστος, ἀμφιταλαντευόμενος μεταξὺ δισταγμοῦ γιὰ τὸ ποιὰ θὰ ἦταν ἡ ἀντίδραση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἐλπίδας ὅτι μὲ τὴν βοήθεια τῶν Ρώσων θὰ πετύχαινε νὰ ἀποκατασταθεῖ «εἰς τὸ παλαιόν του πόστον», δηλαδὴ τὴν Μητρόπολη Οὐγγροβλαχίας.

27. Ὁ Λιβέριος θὰ φαινόταν ὡς συγγραφέας γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ὑπερασπιστὴς τοῦ κλήρου ἦταν κοσμικός. Ὁ παρουσιαζόμενος ὡς συγγραφέας τῆς διατριβῆς δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν ὑπότροφο τῆς «Ἑταιρείας» Κύριλλο Λιβέριο.

28. Ἐδῶ ἐννοεῖ τὸν μεγαλύτερο ἀπὸ τοὺς τρεῖς γιοὺς τοῦ Ἀλεξ. Βασιλείου. Οἱ ἄλλοι δύο ὀνομάζονταν Ἠλοπίδας καὶ Γεώργιος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

29. Ἐννοεῖ τὸ περίφημο Θηρεσιανὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης ὅπου δὲν ἐπιτρεπόταν ἡ φοίτηση Ἑλλήνων σπουδαστῶν.

30. «Σιδηροσάνδαλος» μὲ τὴν ἔννοια ἀεικίνητου ἀναζητητὴ συνδρομῶν γιὰ τὰ «Ἀνέκδοτα». Τὴν ἴδια σημασία ἔχει καὶ ἡ στερεότυπη φράση «ἔβαλε σιδερένια παπούτσια» γιὰ ὅποιον ἐπιμένει στὴν ἐκπλήρωση κάποιου δύσκολου σκοποῦ τρέχοντας παντοῦ. Ἡ λαϊκὴ θυμοσοφία τονίζοντας τὴν ἀλύγιστη ἐπιμονή του τὸν παρουσιάζει νὰ κυκλοφορεῖ μὲ ἄφθαρτα σιδερένια παπούτσια.

31. Πρόκειται γιὰ τὴν μετάφραση ποὺ εἶχε κάμει ὁ ἴδιος ὁ Δ. Μόστρας μιᾶς μελέτης τοῦ Ἐλβετοῦ παιδαγωγοῦ καὶ μαθητὴ τοῦ Πεσταλότσι Fellenberg ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ Καποδίστρια μὲ σκοπὸ τὴν ἔκδοσή της (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., I σσ. 65—66).

32. Ἄλλη μία σαφὴς μαρτυρία ὅτι συγγραφέας τῆς διατριβῆς ἦταν ὁ κληρικὸς Πλάτων καὶ στὴν θέση του τοποθετήθηκε ὁ σπουδαστὴς Κύριλλος Λιβέριος, ὁ ὁποῖος βρισκόταν τότε στὴν Βιέννη καὶ ἀναφέρεται ἐδῶ καὶ μὲ τὸ βαπτιστικό του ὄνομα. Στὸ χρφ. ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τῆς φράσης ἦταν «(...) Ὁ Κύριλλος θέλει εἶναι ὁ συγγραφεὺς (...)». Τὸ ρ. «θέλει» ἔχει διαγραφεῖ ἀλλὰ παρέμεινε ἀρκετὰ εὐανάγνωστο.

33. Ἐννοεῖ τὸν Δημήτρη Κραβαρίτη, πιστὸ ὑπηρέτη τοῦ Ἰγνατίου μέχρι τὴν Πίζα ὅπου πέθανε τὸν Μάϊο τοῦ 1818 ὅπως ἀναφέρεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Δ. Μόστρα.

34. Διαγρ. στὸ χρφ. ἡ φρ. «ὅλο αὐτὸ τὸ σπῆτι».

35. Ἐννοεῖ μία μελέτη τοῦ διάσημου τότε Ἄγγλου παιδαγωγοῦ Lancaster, τὴν μετάφραση τῆς ὁποίας εἶχε παραγγείλει ὁ Καποδίστριας μὲ σκοπὸ τὴν ἔκδοσή της.

36. Ἡ φράση αὐτὴ φανερώνει τὴν ἀνησυχία τοῦ Μόστρα στὴν σκέψη ὅτι ἡ ἔκδοση τῆς διατριβῆς στὴν Πίζα, θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήσει στὸν ἐντοπισμό τους καὶ νὰ βρεθοῦν στὸ ἐπίκεντρο σφοδρῶν ἐπικρίσεων τοῦ Δούκα. Μία τέτοια ἐξέλιξη θὰ ἦταν ἀσύμφορη γιὰ τὸν Ἰγνάτιο ἀφοῦ ὅπως εἴδαμε ἐπιδίωκε νὰ ἀνακτήσει τὴν παλιά του θέση στὸ Βουκουρέστι, ὅπου ὁ «δεδηλωμένος» ἐπικριτὴς του Δούκας εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ὑποστήριξη τοῦ ἡγεμόνα Καρατζᾶ καὶ ἔτσι θὰ μποροῦσε εὔκολα νὰ τοῦ δημιουργήσει προβλήματα.

37. Πρόκειται γιὰ μιὰ σκυλίτσα —ἀναπόσπαστο μέλος τῆς μοναχικῆς αὐτῆς ἀνδρικῆς συντροφιᾶς— τὴν ὁποία συναντᾶμε σὲ ἄλλες ἐπιστολὲς μὲ τὸ ὄνομα Jolie.

38. Τῶν μεταμφιεσμένων γλεντοκόπων τοῦ καρναβαλιοῦ, στὸ ὁποῖο ἡ Ἰταλία διατηροῦσε τὰ πρωτεῖα σὲ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη.

39. Μὲ τὴν λ. «φυλλάδια» ἐννοεῖ τὸ τυπωμένο καταστατικὸ («διαταγὴ») τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρείας» μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιαζόταν κάθε νέο μέλος της.

40. Ἀπὸ τὴν λ. «πέταλα» δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ κάποιο ἄγνωστο ἔμβλημα τῆς «Ἑταιρείας», ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐφοδίαζε τὰ μέλη της μὲ δύο τύπους δαχτυλιδιῶν: Χρυσὸ γιὰ τοὺς «εὐεργέτας» (μὲ ἐτήσια συνδρομὴ πάνω ἀπὸ 20 ἱσπανικὰ τάληρα) καὶ χάλκινο γιὰ τοὺς «συνηγόρους» (μὲ τρία τάληρα). Τὰ δαχτυλίδια τῶν ἑταίρων τῶν Ἀθηνῶν ἔφεραν ἐξωτερικὰ τὴν παράσταση τῆς ἀρχαίας Ἀθηναϊκῆς δραχμῆς (γλαῦκα, φύλλο ἐλιᾶς καὶ τὴν ἔνδειξη ΑΘΕ) καὶ ἐσωτερικὰ τὴν ἐπιγραφὴ «ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΝ». Τὰ δαχτυλίδια τῶν ἑταίρων τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πηλίου ἔφεραν ἐξωτερικὰ παράσταση μὲ τὸν Κένταυρο Χείρωνα νὰ κρατᾶ μὲ τὸ δεξὶ χέρι ἕνα βέλος καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ στὴν πλάτη τὸν Ἀχιλλέα νήπιο καὶ ἐσωτερικὰ τὴν ἐπιγραφὴ «ΜΟΥΣΑΓΕΤΩΝ» (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., I σσ. 129, 133). Μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ «πέταλο» φαίνεται ὅτι ἐννοοῦσαν τὸ δαχτυλίδι γενικὰ ἀπὸ τὴν σχηματικὴ ὁμοιότητα τῆς «πλάκας» του μὲ τὸ λείας ἐπιφανείας κοινὸ πέταλο ἢ ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ «πεταλοφόρου» Κενταύρου.

41. Τὰ εἶχαν ἀνάγκη γιὰ νὰ ἐφοδιάσουν τὴν βαρώνη Στάελ καὶ ἄλλα νέα μέλη τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ἑταιρείας» πρὶν ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν Φλωρεντία (βλ. παρακ. ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Σταῦρο Ἰωάννου μὲ α/α 11). Ὁ Μόστρας σὲ ἐπιστολή του (12/24 Μαΐου 1816) πρὸς τὸν Δημ. Σχινᾶ στὴν Φλωρεντία, τὸν πληροφορεῖ ὅτι τοῦ ἐσωκλείει γιὰ νὰ τὶς παραδώσει στὴν Στάελ δύο «σφενδόνας», ἔχοντας διαγράψει τὴν ἀρχικὴ λ. «δακτυλίδια». Ἀπὸ τὴν διόρθωση αὐτὴ διαφαίνεται ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ χαρακτηρισμοὶ εἶχαν ἴσως διαφορετικὴ σημασία.

42. Ὁ Κόπιταρ τὸ 1810 ἐξελέγη ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς «Φιλολογικῆς Ἑταιρείας» τοῦ Βουκουρεστίου στὴν Βιέννη μαζὶ μὲ τοὺς Ἀλέξανδρο Βασιλείου, Ἄνθιμο Γαζῆ, Δημήτριο Δάρβαρη, Στέφανο Κομμητᾶ, Μανουὴλ Καπετανάκη καὶ Ἄγγελο Ἔγγελ.

43. Ἐδῶ γίνεται καὶ πάλι σαφὴς λόγος γιὰ τὸν «συγγραφέα» τῆς διατριβῆς σπουδαστὴ Κύριλλο Λιβέριο. Ἡ διαφοροποιημένη ἀπόδοση τοῦ ἐπωνύμου του μὲ τὸ ἀρχικὸ Κ. φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε ἕνα πρόσθετο μέτρο γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ πραγματικοῦ συγγραφέα καὶ τῶν ἀφανῶν ἐκδοτῶν τῆς διατριβῆς. Τὸν ἴδιο σκοπὸ ἐξυπηρετοῦσε ὅπως εἴδαμε καὶ ἡ μὴ ἀναγραφὴ τοῦ τόπου τῆς ἐκδοσής της ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἦταν ψεύτικος ἢ παραλλαγμένος κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἐκδόσεων «Ἄσμα πολεμιστήριον» καὶ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία». Ἀπὸ τὴν σύγκριση αὐτὴ φαίνεται πόσο προσεκτικὴ ἦταν ἡ μεθόδευση γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ ἀνωνυμία τοῦ συγγραφέα καὶ τῶν ἐκδοτῶν τῆς ἐπίμαχης διατριβῆς.

44. Ὁ Θεόδωρος Νέγρης γράφοντας πρὸς τὸν Ἰγνάτιο στὶς 15 Ἀπριλίου 1817, τὸν πληροφοροῦσε ὅτι ἔλαβε τὴν διατριβὴ τὴν ὁποία χαρακτήριζε «ἀναιρετικὸν ἐγχειρίδιον τῶν παραλογισμῶν τοῦ Δούκα» καὶ «ἄριστον ὅπως ἀρίστως σκέπτεται ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ». Στὴν ἴδια ἐπιστολή, ἀναφερόμενος στὸ πρόσωπο τοῦ νέου τότε Μητροπολίτη Χίου Πλάτωνα, χωρὶς νὰ γνωρίζει ὅτι ἦταν ὁ συγγραφέας τῆς διατριβῆς, τὸν θεωρεῖ ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ κατάλληλους διαφωτιστὲς τοῦ Γένους μαζὶ μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς Ἰγνάτιο, Ἀθανάσιο Βογορίδη, Νεόφυτο Βάμβα, Στέφανο Κανέλλο καὶ Κων)νο Βαρδαλλάχο. (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., II σσ. 85–86).

45. Διαγρ. στὸ χρφ. ἡ φρ. «εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν κονσολάτον τῆς Λιβόρνου».

46. Ὁ ἱερέας καθηγητὴς καὶ ἑλληνιστὴς Σεβαστιανὸς Ciampi. Σύμφωνα μὲ ἔκθεση τῆς Αὐστριακῆς Ἀστυνομίας, ὁ Ἰγνάτιος ἐνεργώντας μὲ ἐντολὴ τοῦ Καποδίστρια, τοῦ προσέφερε στὰ τέλη τοῦ 1817 τὴν ἕδρα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βαρσοβίας (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., I σσ. 157–58).

47. Τὴν χαλκογραφία αὐτὴ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰγνατίου ἔχει δημοσιεύσει ὁ Ε. Πρωτοψάλτης (Ἰγνάτιος..., I σ. 1 χωρὶς ἀρίθμηση τῶν ἐσωφύλλων).

48. Μὲ τὴν εὐρύτερη κυκλοφορία τῆς διατριβῆς μέσα στὸ Βουκουρέστι ἐπιδιωκόταν ἡ δημιουργία δυσμενῶν ἐντυπώσεων σὲ βάρος τοῦ Δούκα ἐπειδὴ μόλις ἀνέλαβε σχολάρχης στὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸ Λύκειο, κατήργησε τὸ πρόγραμμα λειτουργίας ποὺ εἶχε καθιερώσει ὁ Ἰγνάτιος κατὰ τὴν 2ετία 1810–12, κορυφώνοντας ἔτσι τὴν ἀντίθεσή του κατὰ τῶν μεταρρυθμιστῶν, ποὺ μέχρι τότε περιοριζόταν σὲ τυπωμένες σφοδρὲς κατακρίσεις.

49. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς φανερώνει τὸν βαθμὸ τῆς ἔντασης στὴν διαμάχη μεταξὺ μεταρρυθμιστῶν καὶ ἀντιμεταρρυθμιστῶν. Ὁ Κοραῆς σὲ ἐπιστολές του πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου χαρακτήριζε τὸν Δούκα «Παπαδούκαν» καὶ «ἄξιον τοῦ Ντιμαρχανᾶ» (φρενοκομείου) ἐπειδὴ ἐπέμενε «νὰ νομοθετῇ περὶ γλώσσης» στὸ Ἑλληνικὸ Λύκειο τοῦ Βουκουρεστίου «ὡς νὰ ἦτο συγκροτημένον ἀπὸ συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς ἐνδόξους». Ἐξ ἄλλου, ὁ ἀνώνυμος δημιουργὸς τῶν ἐμμέτρων «Διαλόγων ἀντιαισχυντικῶν»* μεταξὺ «Εὐ-

* Λογοπαικτικὴ καὶ «κατὰ συνθήκην» ἀνορθόγραφη σύνδεση μὲ τὸν Αἰσχίνη, τοὺς λόγους τοῦ ὁποίου εἶχε συμπεριλάβει ὁ Δούκας τὸ 1813 στὸν 7ο τόμο σειρᾶς μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Λόγοι Ἀττικῶν ῥητόρων». Στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ τόμου αὐτοῦ εἶχε περιλάβει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰγνάτιο, μὲ τὴν ὁποία ἐπέκρινε τὸ ἐκπαιδευτικὸ καὶ φιλολογικὸ ἔργο του στὸ Βουκουρέστι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σταθίου καὶ Ἀστερίου» ἔκλεινε τὸν τελευταῖο διάλογο μὲ τοὺς ἀκόλουθους στίχους: Α(στέριος): «Καὶ ἐκ μέρους μου, ὦ Δούκα, / αἰωνία σου ἀμὴν / νῦν τε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας / καὶ ἡ κόλασις ἀμήν...» (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., I σσ. 110, 114, 118 ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία).

50. Μετάφραση: «Ἔλαβα τὸ ὡραῖο ἑλληνικὸ πολεμικὸ φυλλάδιο. Μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτὸς μοῦ ἔγραψε ὅτι τὸ φυλλάδιο εἶναι τοῦ σεβασμιωτάτου Ἰγνατίου.* ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα βλέπω ὅτι κάποιος Κύριλλος Κ. εἶναι ὁ συγγραφέας... Ὅπως καὶ νάχει, ἐγὼ ἔχω διαβάσει αὐτὸ τὸ κείμενο μὲ τρόπο προσεκτικὸ καὶ οὔτε θυμᾶμαι ποτὲ νὰ ἔχω συναντήσει σὲ γλῶσσα δημοτικὴ πράγματα γραμμένα καλύτερα ἀπὸ αὐτὰ καὶ πιστεύω ὅτι αὐτὸς καλὰ θὰ ἔκανε νὰ ἐκδώσει μιὰ καλὴ μετάφραση στὰ ἰταλικά, ἀφοῦ μιὰ παρόμοια πραγματεία πάνω στὴν κατάσταση τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εἶναι βέβαια περίεργη καὶ ταὐτόχρονα καινούργια. Ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸ μεταφράσει χρειάζεται ἕνας ἄνθρωπος ὄχι μὲ κοινὴ ἐξυπνάδα ποὺ νὰ ξέρει καλὰ καὶ τὶς δύο γλῶσσες καὶ τὴν ὅλη κατάσταση καὶ μὲ κάποιες σημειώσεις ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, θὰ ἄξιζε νὰ δημοσιευθεῖ. Αὐτὸς δὲν μπόρεσε νὰ πάρη μέρος στὸ γράψιμο τοῦ κειμένου, παρὰ μόνο ὁ κύριος Σταμάτης.** Ἕλληνας Κωνσταντινουπολέτης, πρόξενος τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Cività - Vecchia καὶ αὐτὸς εἶναι συνολικὰ κατὰ τὴν γνώμη μου πίσω ἀπὸ τὰ προτερήματα τοῦ βιβλίου. Ὕστερα αὐτὸς μοῦ ἐξηγεῖ τὶς δυσκολίες ποὺ ἤδη ἀναφέρθηκαν*** σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα**** καὶ ἂν ποτὲ αὐτὸς ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι διαπιστωθεῖ ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος, σᾶς παρακαλῶ νὰ τοῦ δώσετε τὰ σεβάσματά μου στὸ ὄνομά μου καὶ νὰ τὸν εὐχαριστήσετε γιὰ τὸ τόσο εὐχάριστο δῶρο».

51. Ἐννοεῖ τὴν ἐγκαταστημένη τότε στὸ Λιβόρνο Ἑλληνίδα ποιήτρια Ἀγγελικὴ Πάλη, ἡ ὁποία τὸ 1827 προσέφερε στὸν ἔρανο γιὰ τὴν ἐξαγορὰ αἰχμαλώτων Μεσολογγιτῶν, ποίημά της μὲ τίτλο «Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῶν Ψαρῶν» γιὰ ἐκτύπωση σὲ 1.000 ἀντίτυπα μὲ ἔξοδα τοῦ πατέρα της Παναγιώτη Πάλη (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., I σ. 238, II σ. 287).

52. Ἐννοεῖ ἴσως τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ, ὁ ὁποῖος ἐμφανιζόταν τότε ὡς ὑπέρμαχος ὑποστηρικτὴς τῶν ἀπόψεων τοῦ Δούκα.

53. Σπυρίδων Νεράντζης, Ζακυνθινὸς τὴν καταγωγή, Πρόξενος τῆς Ρωσίας στὴν Βενετία καὶ στενότατα συνδεδεμένος μὲ τὸν Καποδίστρια.

54. Ὁ Κων)νος Ραστῆς, τὸ 1810 ἐξελέγη μέλος τῆς «Φιλολογικῆς Ἑταιρείας» τοῦ Βουκουρεστίου.

55. Παῦλος Βασίλειεβιτς Τσιτσαγκώφ (1765—1840). Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν τῆς Ρωσίας κατὰ τὸ διάστημα 1807—1809 καὶ στενότατα συνδεδεμένος μὲ τὸν Ἰγνάτιο ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1812, ὅταν ἀνέλαβε ἀρχηγὸς τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ στὸν Δούναβη σὲ ἀντι-

* Ἂν αὐτὸς ποὺ εἶχε στείλει στὸν Akerblad τὸ φυλλάδιο τοῦ εἶχε πραγματικὰ γράψει ὅτι συγγραφέας του ἦταν ὁ Ἰγνάτιος, τὸ εἶχε κάμει ἀπὸ λάθος γιὰ τοὺς λόγους ποὺ θὰ ἀναφερθοῦν παρακάτω.

** Γιὰ τὸν Κων)νο Σταμάτη, ὁ ὁποῖος ἦταν τότε μία ἀπὸ τὶς πιὸ ἐξέχουσες μορφὲς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς, βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία στὴν μελέτη τῆς Αἰκ. Κουμαριανοῦ μὲ τίτλο Ἐνέργειες τοῦ Κων)νου Σταμάτη γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος, 1796—1799, Πρακτικὰ Γ' Πανιονίου Συνεδρίου, Ἀθῆναι 1967 τ. Α' σσ. 154 κ.ἑ.

*** Ἐννοεῖ προηγούμενο σημεῖο τῆς ἰδίας ἐπιστολῆς.

**** Μὲ τὸ νὰ γνωρίζει ὁ ἀποστολέας τῆς διατριβῆς τὸ πρόβλημα αὐτό, ἐξυπακούεται ὅτι ἐγνώριζε ποῦ καὶ ἀπὸ ποιούς εἶχε ἐκδοθεῖ ἡ διατριβή. Ἔτσι κρίνοντας καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ περιεχόμενό της ἀποτελοῦσε ἀπάντηση στὶς κατακρίσεις τοῦ Δούκα γιὰ τὸν Ἰγνάτιο, ἦταν φυσικὸ νὰ πιστεύει ὅτι ἐκεῖνος ἦταν καὶ ὁ ἀφανὴς συγγραφέας της.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κατάσταση τοῦ πρίγκηπα Μιχαὴλ Κουτούζωφ.

56. Κουριόζος (it. curiozo) περίεργος.

57. Cahiers = φύλλα, τεύχη.

58. Ὁ Ἀλέξανδρος Βασιλείου εἶχε δύο ἀδελφούς. Τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Πασχάλη (ἐδῶ ἐννοεῖ τὸν Μιχαήλ). Ὁ πρῶτος ἦταν τότε ἐγκατεστημένος στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὁ δεύτερος στὸ Ἅγιο. Αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ ἐπιστολὴ (23 Ὀκτ. 1817) τοῦ Δ. Μόστρα πρὸς τὸν Δημ. Σχινᾶ, ὅπου σημειώνονται τὰ πρόσωπα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶχε ζητήσει ὁ Ἰγνάτιος τὴν ἐγγραφὴ συνδρομητῶν γιὰ τὰ «Ἀνέκδοτα» τῶν Μουστοξύδη — Σχινᾶ, κατὰ τὴν ἀκόλουθη σειρά: 1) Βουκουρέστι: Πρόξενος τῆς Ρωσίας Λουκᾶς Κήρυκος, Μέγας Λογοθέτης Γεώργιος Φιλιππέσκος, Μέγας Ποστέλνικος Ἰακωβάκης Ρίζου, 2) Ἅγιο: Πασχάλης Βασιλείου, Μητροπολίτης Μαλοβλαχίας (σ.σ. Βενιαμίν), Μέγας Γραμματικὸς Θεόδωρος Νέγρης, Μέγας Ποστέλνικος Κων)νος Νέγρης, 3) Βιέννη: Ζηνόβιος Πώπ, Ἀλέξανδρος Βασιλείου, 4) Χίος: Κων)νος Βαρβαλλάχος, 5) Κωνσταντινούπολη: Μιχαὴλ Βασιλείου, Πλάτων (σ.σ. συγγραφέας τῆς ἐπιμαχοῦς διατριβῆς) καὶ 6) Πετρούπολη: Ι. Καποδίστριας, Α. Στούρζας.

59. Ἐννοεῖ τὶς κάποιες ζωηρὲς ἀντιρρήσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης καὶ τῆς Τεργέστης γιὰ τὸν διορισμὸ τοῦ Ἀλεξ. Βασιλείου σὲ θέση ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας στὴν Εὐρώπη μὲ συμπαραστάτρια τὴν Αὐστρία.

60. Ὁ λόγιος Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἀρχικὸς πολέμιος τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ» ἔγινε θερμὸς ὑποστηρικτής του καὶ συνεργάτης του ὅπως βλέπομε ἐδῶ.

60α. ἀδονάρομαι = γράφομαι συνδρομητής.

61. Ὄστια (it. ostia). Σφαιρίδιο ἀπὸ ζυμάρι ποὺ ἀντικαθιστοῦσε τὸ ἱσπανικὸ κερὶ (βουλλοκέρι) στὴν σφράγιση τῶν ἐπιστολῶν. Γι' αὐτὸ ὀνομαζόταν καὶ «ἀζυμοσφραγίς».

62. Ἐννοεῖ τὴν γνωστὴ ἀπάντηση τῶν νέων ἐκδοτῶν τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ» Θ. Φαρμακίδη καὶ Δ. Κοκκινάκη μὲ τὴν ὁποία ἀνέτρεπαν τὸ περιεχόμενο τυπωμένης στὸ Παρίσι «Προτροπῆς» τοῦ Κοδρικᾶ νὰ μὴ γράφουν στὴν γλῶσσα ποὺ τοὺς εἶχε ὑποδείξει ὁ Κοραῆς. Ἀπὸ ὅλικὸ ποὺ προορίζεται γιὰ ἄλλη ἐργασία μας, ἀποσπᾶμε ἕνα εὐφυογράφημα ποὺ περιέχεται σὲ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Φαρμακίδη. Ὁ Θεσσαλὸς λόγιος, μαθαίνοντας τὸ 1819 ὅτι ὁ Κοδρικᾶς τυπώνει τὸν πρῶτο —καὶ τελικὰ μοναδικὸ— τόμο τοῦ ἔργου του «Μελέτη τῆς ἑλληνικῆς κοινῆς διαλέκτου», σημείωσε ἁπλᾶ ἀπὸ τὸν ἐλλιπῆ τίτλο: «Ὄ ἐστι ὅτι ἡ γλῶσσα μελετᾶ καὶ ὄχι ὁ Κοδρικᾶς...».

63. Ὁ Κοδρικᾶς ἀντεπάνταγε δημοσιεύοντας ἀνώνυμα σὲ φυλλάδιο τὴν «Ἀπολογίαν τῶν ἐν Πίζῃ Ἑλλήνων» ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀντέδρασαν ἐπώνυμα 22 Ἕλληνες σπουδαστὲς στὴν πόλη αὐτὴ μὲ διακήρυξή τους ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» τοῦ 1818 (σσ. 23 -31) ὑπερασπιζόμενοι τὸν Κοραῆ, τὸν ὁποῖο χαρακτήριζαν ὡς «ὑπερασπιστὴν τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους μας» καὶ «ἥρωα Ἕλληνα τοῦ αἰῶνος μας» (Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σσ. 651 -55). Ἀπὸ ἄλλες ἐπιστολὲς τοῦ Δ. Μόστρα προκύπτει ὅτι ὁ ὑβιος —μὲ τὴν συγκατάθεση βέβαια τοῦ Ἰγνατίου— πρωτοστάτησε στὴν σύνταξη, ὑπογραφὴ καὶ δημοσίευση τῆς διακήρυξης αὐτῆς μένοντας ἀφανὴς ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς διατριβῆς.

64. Ὁ Νικόλαος Ζωγράφος, τὸν ὁποῖο ὁ Δ. Μόστρας χαρακτηρίζει σὲ μία ἐπιστολή του (9/21 Ἰαν. 1816) ὡς «κοινὸν τῶν πεπαυδευμένων Ῥωμαίων» καθὼς τὸν συνιστᾶ καὶ ἐκ μέρους τοῦ Ἰγνατίου τὸν λόγιο Νικόλαο Λύγερινό.

65. Ἀρτινὸς ἔμπορος στὴν Τεργέστη.

66. Οἱ ἐπιστολὲς κατὰ α/α ἔχουν ὡς τόπο προορισμοῦ τὴν Βιέννη (1—18, 21) καὶ τὸ Βουκουρέστι (19—20).

67. Τοῦ Μητροπολίτη Ἀγκύρας ἀπὸ τὸ 1771 Σαραφείμ τοῦ Πισιδίου, συγγραφέα

ἀρκετῶν ἔργων ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου. Ὁ Σάθας (ὅπ. παραπ. σ. 516) ἀναφέρει ὅτι σύμφωνα μὲ μία πληροφορία τοῦ Ζαβίρα, μετέφρασε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ στὴν τουρκικὴ τρία ἔργα (Βίους Ἁγίων,* Ψαλτήριον Δαβὶδ καὶ Ἐκλόγιον Ἀγαπίου τοῦ Κρητός). Οἱ μεγάλης ἐθνικῆς σημασίας ἰδιότυπες ἐκδόσεις ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων στὰ «καραμανλίδικα» (γραφὴ τῆς τουρκικῆς μὲ ἑλληνικὰ στοιχεῖα) ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς τουρκόφωνους Ἕλληνες χριστιανοὺς καθὼς καὶ τοὺς κρυπτοχριστιανοὺς** ποὺ εἶχαν ἐξισλαμισθεῖ μὲ τὴν βία.

68. Δημήτριος Γ. Σχινᾶς. Κωνσταντινουπολίτης γιατρὸς καὶ ἑλληνιστής, ἐγκαταστημένος τότε στὴν Φλωρεντία.

69. Ὁ στενὸς φίλος, συνεργάτης καὶ βιογράφος τοῦ Καποδίστρια Ἀλέξανδρος Στούρζας (1791—1854) ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ δραστήρια μέλη τοῦ Γραφείου τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρείας» καὶ μετὰ τὴν μεταφορά του στὸ Μόναχο (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., σσ. 100 κ.ἑ.).

70. Ἔμπορος στὴν Τεργέστη.

71. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν συνεταῖρο τῆς ἐμπορικῆς ἐπιχείρησης στὴν Βιέννη «Παππᾶς καὶ Συντροφία».

72. Σκριτόριο συγγραφικὸ (ἰτ. scrittore = συγγραφέας).

73. Ἀκιταρίζομαι (ἰτ. agitare) = διαπραγματεύομαι, συζητῶ.

74. Ὁ τότε Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Γαβριὴλ Γκάγκας, γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ ὁποίου μὲ τὸν Ἀλῆ πασᾶ πολλὰ καταμαρτυροῦνται ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς.

74α. ταζέτικα = πρόσφατα.

75. Ὅπου σημειώνεται τὸ ὄνομα «Ἀλέξανδρος» ἐννοεῖται ὁ Ἀλέξανδρος Βασιλείου.

76. Ἐννοεῖ τὸν Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος στὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης, κατὰ τὸ ὁποῖο συνεστήθη (26 Σεπτ. 1815) ἡ Ἱερὰ Συμμαχία.

77. Τζερεμόνια (τσιριμόνια) (ἰτ. cirimonia) = ὑπερβολικὴ φιλοφροσύνη, ἐπιτηδευμένος θεατρινισμός, «γαλιφιὰ» ποὺ ἀποβλέπει σὲ κάποιο σκοπό.

78. Ὁ Δ. Μόστρας δὲν ξεχνᾶ τὴν Ἀρτινὴ προφορὰ καὶ σημειώνει «ἐλαῖς» ἀντὶ «ἐλιαῖς».

79. Ἕνας ἀπὸ τοὺς συνεταίρους τῆς ἐμπορικῆς ἐπιχείρησης στὸ Λιβόρνο «Μοσκινιώτης — Δεσπότης — Γιαλιᾶς» μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Μόστρας εἶχαν στενὲς φιλικὲς σχέσεις.

80. Ἐννοεῖ τὸν προβιβασμὸ (11 Σεπτ. 1815) τοῦ Καποδίστρια σὲ Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας.

81. Ἐννοεῖ τὸν ποιητὴ καὶ πρῶτο ἐπεξεργαστὴ τοῦ ἔργου τοῦ Σολωμοῦ Ἰάκωβο Πολυλᾶ.

---

* Σὲ ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη τῆς Θεσσαλονίκης βρῆκα τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Σεραφεὶμ μὲ τὸν γενικὸ ἑλληνοτουρκικὸ τίτλο «Νέος Θησαυρός» («Ἀγγιλὰν Κιτάπ»). Ἡ ἔκδοση (σχ. 8ο, σσ. IV 422 2) ἔχει γίνει στὴν Βενετία τὸ 1756 ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἀντωνίου Βόρτολι).

** Γιὰ τοὺς κρυπτοχριστιανούς, πρόσφατη ἐπιστημονικὴ ἐργασία μὲ παράθεση ἀρχειακῶν στοιχείων καὶ ἐξαντλητικὴ χρήση τῆς σχετικῆς μὲ τὸ θέμα ἑλληνικῆς καὶ ξένης βιβλιογραφίας, εἶναι ἡ αἰνέσιμος διατριβὴ τοῦ δ.φ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης Κων)νου Φωτιάδη μὲ τίτλο Die islamisierung Kleinasiens und die Kryptochristen des Pontos.

Ὁ συγγραφέας τῆς διατριβῆς —τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ γιὰ τὴν προσφορά της καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν θέση— μὲ πληροφόρησε ὅτι ἑτοιμάζει τὴν ἔκδοσή της σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

82. Ἡ μύηση τῶν νέων αὐτῶν μελῶν τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρείας» εἶχε γίνει στὴν Φλωρεντία ἀπὸ τὸν Δημ. Σχινᾶ ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη τοῦ Ἰγνατίου καὶ τοῦ Δ. Μόστρα. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἄγνωστα στοιχεῖα στὴν ὑπὸ ἔκδοση ἐργασία μας μὲ τίτλο «Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1761—1828 — Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του».

83. Ὁ Σλέγκελ ἦταν παλιὸς γνώριμος τοῦ Ἰγνατίου. Γιὰ νὰ ἔχει τιμηθεῖ μὲ τὸ παράσημο τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου, σημαίνει ὅτι εἶχε προσφέρει μεγάλες ὑπηρεσίες στοὺς Ρώσους. Σημαίνει ἀκόμη ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἐπιδίωκε νὰ συμπεριλάβει στοὺς κόλπους τῆς «Ἑταιρείας» προσωπικότητες μὲ φιλορωσικὴ τοποθέτηση.

84. Πρόκειται γιὰ τὸν Λυμπεράκη Μπενάκη, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ρωσίας στὴν Κέρκυρα, τὴν Μπαρλέτα τῆς Μάλτας καὶ τὴν Νεάπολη τῆς Ἰταλίας, ὅπου πέθανε περὶ τὸ 1820. Βιογραφικά του ἔχει δημοσιεύσει ὁ Σωκρ. Κουγέας στὰ «Πελοποννησιακὰ» 2(1957) σσ. 151—52 ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

85. Ἐννοεῖ τοὺς 33 «χρόνους» τῆς ἡλικίας του, ποὺ πρόσφατα τοὺς εἶχε ξεπεράσει, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ τὴν λ. «τώρα». Ὥστε ὁ Δ. Μόστρας εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1783 καὶ ὄχι τὸ 1777, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ σὲ διάφορα κείμενα χωρὶς ὅμως παραπομπὴ σὲ συγκεκριμένη ἱστορικὴ πηγή.

86. Χασμωδία ἀπὸ κακὴ ἀντιγραφὴ τοῦ πρωτοτύπου τῆς ἐπιστολῆς ὅπου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε ἡ φρ. «(...) σὲ γράφει διὰ (μακρῶν) ὁ Δεσπότης (...)».

87. Σκωπτικὴ προσωνυμία ταιριασμένη γιὰ τὸν Γιαννιώτη Σταῦρο Ἰωάννου. «Τσούρηδες» (τσούρα καὶ τσούρω = τὸ πέος στὴν νηπιακὴ γλῶσσα, λ. ἠχοποιημένη) ἀποκαλοῦσαν τοὺς Γιαννιῶτες οἱ Ζαγορίσιοι, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ἀποκαλοῦσαν «καταφιανοὺς» (ψευτογιατροὺς) καὶ «σκαντζόχοιρους» (Ε. Μπόγκας, Γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου Α' σσ. 165, 406). Ἡ δεύτερη προσωνυμία πρέπει νὰ δόθηκε στοὺς Ζαγορίσιους ἐπειδὴ τρύπωναν παντοῦ ὅπως καὶ ὁ σκαντζόχοιρος μαζεύοντας βότανα γιὰ τὰ γιατροσόφια τους.

88. Πρέπει νὰ ἐννοεῖ τὸν ἐγκαταστημένο τότε στὴν Βιέννη Θεσσαλὸ ἰατρὸ καὶ λόγιο Ζήση Κάβρα, ζηλωτὴ τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ στενὸ συνεργάτη τοῦ Ἰγνατίου (Ε. Πρωτοψάλτης, Ἰγνάτιος..., I σ. 131).

89. Ἐννοεῖ τὶς συναλλαγματικὲς ποὺ ἐκδίδονταν κάθε τέσσερις μῆνες (βλ. παρακ. ἐπιστολὴ α/α 16) καὶ ἀντιπροσώπευαν τὸ 1/3 τῆς ἐτήσιας «πένσιας» (χορηγίας) τοῦ Τσάρου πρὸς τὸν Ἰγνάτιο καὶ τὸν Δ. Μόστρα.

90. Τὸ 1821 ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου βρισκόταν στὴν Τεργέστη καὶ ἀντιμετώπιζε σοβαρὰ οἰκονομικὰ προβλήματα.

91. Ἐννοεῖ τὸν ἀνεψιὸ ἀπὸ ἀδελφὴ τοῦ Ἰγνατίου Φώτιο Σωτήρη, ὁ ὁποῖος σπούδασε μετὰ ἰατρικὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βολωνίας μὲ ἔξοδα τοῦ θείου του.

92. Ὁ γνωστὸς φιλικὸς καὶ πατριώτης Γεώργιος Λεβέντης (1790—1847) γιὰ τὸν ὁποῖο ἀναφέρει πολλὰ ὁ Ι. Φιλήμων στὸ ἔργο του «Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως». Ὁ ἴδιος ἄφησε ἀτελείωτη τὴν αὐτοβιογραφία του, τὴν ὁποία δημοσίευσε τὸν περασμένο αἰώνα ἡ «Κλειὼ» τῆς Τεργέστης καὶ ἀναδημοσίευσε ὁ Γούδας στοὺς «Βίους παραλλήλους».

93. Λοκάντα (ἰτ. locanda) = ξενοδοχεῖο, πανδοχεῖο.

94. Γεώργιος Ἰβάνοβιτς Γαλόφκιν (1762—1846) τότε γενικὸς Πρόξενος τῆς Ρωσίας στὴν Βιέννη.

95. Ὁ Πίνης ἦταν τότε γενικὸς Πρόξενος τῆς Ρωσίας στὸ Βουκουρέστι.

96. Ἐννοεῖ τὸν Ζώη Χαραμῆ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

97. Οἱ ἀπιστολὲς ἔχουν τόπο προσριεμοῦ τὴν πόλη Hermanstadt τῆς Αὐστρίας.

98. Ἐννοεῖ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

99. Κενὸ στὸ χρφ.

100. Ἡ γυναίκα τοῦ Δ. Μόστρα ἡ ὁποία συγκατοικοῦσε μαζί του ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1820.

101. Ὥστε ἡ γυναίκα τοῦ Κων)νου Βλαχούτση ὀνομαζόταν Δομνίτσα καὶ ὄχι Σμαράγδω, ὅπως ἀναφέρει ὁ Π. Ἀραβαντινὸς (Βιογραφικὴ συλλογή..., σ. 28).

102. Γιὸς τοῦ ὀνομαστοῦ προύχοντα τῆς Ἄρτας Δημητρίου Βλαχούτση, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. Σερ. Ξενόπουλου, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινὸς περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκριτου Ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης (ἐπιμέλεια - σχόλια Γιάννη Τσούτσινου, Ἄρτα 1962 σ. 163).

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΡΕΠΠΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, δ.φ.

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ*

Ἡ ρίζα τῆς λέξεως Βλάχος ἐντοπίζεται πλέον στὸ ἐθνικὸ ὄνομα μιᾶς γαλατικῆς φυλῆς, τὴν ὁποία ὁ μὲν Καῖσαρ[1] μνημονεύει ὡς Volcae, ὁ δὲ Στράβων[2] ὡς Οὐόλκαι. Εἶναι ἰσχυρὸς λαὸς τῆς ἐκρωμαϊσμένης ναρβωνικῆς Γαλατίας, τὸν ὁποῖο πρῶτο οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὶς διεισδύσεις τους στὰ ἐδάφη τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν γνωρίσει ὡς χρήστη τῆς λατινικῆς γλώσσας καὶ προσέδωσαν στὸ ἐθνικὸ ὄνομα τὴν σημασία λατινόγλωσσος.

Ἡ διάδοση τῆς λέξεως μὲ τὴν νέα ἔννοια ἀπὸ τὰ βρεταννικὰ νησιὰ ἕως τὸν Βόσπορο εἶναι ἐπακόλουθο τῆς ἐξαπλώσεως τῶν γερμανικῶν φύλων κατὰ μῆκος τῶν ρωμαϊκῶν συνόρων καὶ τῆς ἐπικοινωνίας τους μὲ ποικιλώνυμους λαούς, οἱ ὁποῖοι παραλαμβάνουν καὶ μεταδίδουν τὴν λέξη. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα κάθε χώρας ἐπέρχεται καὶ διαφορετικὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη, ἡ ὁποία καθιστᾶ δύσκολη τὴν συσχέτιση τῶν νέων τύπων μὲ τὸν ἀρχικό, ὅπως φανερώνεται στοὺς σημερινοὺς Βλάχος, Βαλλῶνος, Οὐαλλός[3], κλπ. Ἐπομένως Βλάχοι εἶναι οἱ λατινόγλωσσοι ὑπήκοοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὄχι κάποια ἰδιαίτερη ἐθνότητα, ὅπως ἐσφαλμένως γράφεται καὶ στὶς ἡμέρες μας[4].

Μετὰ τὴν διάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους λατινόγλωσσοι πληθυσμοὶ ἐγκαταλείπουν ἀστικὰ πεδινὰ κέντρα καὶ καταφεύγουν σὲ δασώδη καὶ δύσβατα, ὅπου ἀναγκάζονται νὰ ἐπιβιώσουν καὶ στὴν κτηνοτροφία. Παρόμοιες μετακινήσεις πληθυσμῶν παρατηροῦνται καὶ στὸν χῶρο τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατὰ τὴν διάρκεια ἐπιδρομῶν[5]. Στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο τὰ παραμεθόρια καὶ τὶς καίριες ὀρεινὲς διαβάσεις κατέχουν γηγενεῖς ἀπόμαχοι, παλαίμαχοι, ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν φρούρηση καὶ τὴν διασφάλιση τῆς τάξεως, οἱ ὀρεσφύλακες, οἱ ὁποῖοι προϋπῆρχαν ὡς θεσμὸς ἐπὶ Μακεδόνων βασιλέων[6], ἀλλὰ ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ἀποκτοῦν προνόμια[7] καὶ ἀποβαίνουν φορεῖς λατινογλωσσίας[8]. Μὲ τὴν παρακμὴ τῆς ὀρεσφυλακίας καὶ τὸν συνακόλουθο περιορισμὸ ἢ παύση τῶν κρατικῶν χορηγιῶν, οἱ ὀρεσφύλακες ἀναπτύσσουν τὴν κτηνοτροφία[9]. Ἄλλη δὲ περίπτωση λατινοφώνων στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἀπο-

---

* Ἀνακοίνωση στὸ ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας (28 30/11/86), μὲ τίτλο: «Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τελοῦν οἱ αὐτόχθονες κτηνοτρόφοι μὲ τὶς ἐποχικὲς μετακινήσεις[10], γνωστὲς καὶ στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες[11]. Αὐτοὶ ἐπιθυμώντας νὰ διατηρήσουν τὴν προνομιακὴ θέση τῶν προρωμαϊκῶν χρόνων, ὅπως στὴν αὐλὴ τοῦ Πύρρου τῆς Ἠπείρου, στὴν ὁποία οἱ μεγαλοκτηνοτρόφοι ὑπολογίζονταν ὡς διακεκριμένες προσωπικότητες[12], σπεύδουν κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία νὰ γίνουν Ρωμαῖοι πολῖτες, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ κεκτημένα καὶ νὰ ἐπαυξήσουν τὶς δραστηριότητές τους[13].

Ἔτσι ἡ σημασιολογικὴ μεταβολὴ τῆς λέξεως Βλάχος ἀπὸ λατινόγλωσσος σὲ δοσκὸς ἔχει περισσότερα αἴτια[14]. Χρονολογεῖται δὲ κατὰ τὸν Ρουμάνο Bulgaru[15] μὲ πολλὲς πιθανότητες ἀπὸ τοὺς 7ο—8ο αἰῶνες. Στὴν χερσόνησο τοῦ Αἵμου ἡ νέα σημασία χρησιμοποιεῖται μετὰ τὸν 10ο αἰώνα[16]. Κατ' ἀκολουθίαν Βλάχοι ὀνομάζονται πλέον καὶ κτηνοτρόφοι μὴ λατινόγλωσσοι, ὅπως οἱ Σαρακατσάνοι[17].

Ὡστόσο δὲν ἔχει ἐκλείψει ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ λατινογλώσσου, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα. Ὑπάρχουν οἱ δίγλωσσοι Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας καὶ τῆς Διασπορᾶς, αὐτοαποκαλούμενοι Armâni ἢ κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸ νεολογισμὸ Ἀρωμοῦνοι[18], οἱ ὁποῖοι ὡς δεύτερο γλωσσικὸ ὄργανο, προφορικό, ἔχουν ἕνα νεολατινὸ ἰδίωμα, τὰ Βλάχικα, τὴν κουτσοβλαχικὴ ἢ ἀκριβέστερα τὴν ἀρωμουνικὴ.

Τὴν παρουσία τῶν Βλάχων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, ὅπως καὶ τὴν γένεση τῶν ρωμανικῶν λαῶν, ἐρμηνεύει ὀρθότατα ἤδη ἀπὸ τὸ 1832 ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κων. Κούμας (1777—1836) μὲ ὁαθμιαία ἐκλατίνιση τῶν κατὰ τόπους νέων κάθε φορὰ ὑπηκόων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, χωρὶς δὲ ἐξαίρεση καὶ Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώνουν ὡς Βλάχοι[19]. Ἀλλά, τονίζει ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος, «τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἐκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»[20], μὲ συνέπεια τὴν περιπλοκὴ τοῦ ζητήματος. Διότι παρεισέφρυσαν φανερὲς καὶ σκοτεινὲς σκοπιμότητες[21] καὶ ὁ ἀνεκδιήγητος ἑλληνικὸς ἐρασιτεχνισμός[22], ὥστε νὰ ἐπισωρευθοῦν δεινὰ στοὺς Βλάχους[23] καὶ γενικὰ στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος[24].

Κατὰ τὸ τελευταῖο διάστημα τῶν ἑκατὸν περίπου ἐτῶν οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες μόνον παρεμπιπτόντως καὶ εὐκαιριακῶς ἀσχολοῦνται, χωρὶς μάλιστα τὴν ἀπαραίτητη ἐξειδίκευση. Πάντως πρώτη ἀξιόλογη ἐπιστημονικὴ πραγματεία γιὰ τοὺς Βλάχους συντάσσεται τὸ 1939 ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀντ. Κεραμόπουλλο, τοῦ ὁποίου εἶναι καὶ τὸ θέμα τοῦ προεδρικοῦ λόγου του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν[25].

Ἐν τούτοις ἀνερεύνητη παραμένει ἡ ἀρωμουνική, ἂν καὶ τὴν σπουδαιότητά της γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων εἶχε διακηρύξει ἐπίσημα ὁ Fr. Lenormant[26], μὲ ἀνακοίνωσή του στὴν Ἐθνογραφικὴ Ἑταιρεία, τὴν 21 Φεβρουαρίου 1864. Τὴν δὲ εἰσήγησή του ἔλαβαν σοβαρὰ ὑπ' ὄψη οἱ Ρουμάνοι, οἱ ὁποῖοι γιὰ λόγους κυρίως πολιτικοὺς ἐπισπεύδουν τὶς ἀποστολὲς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἐρευνητῶν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ παρακολούθηση, καὶ κατορθώνουν νὰ πείσουν τὴν διεθνὴ ἐπιστημονικὴ καὶ κοινὴ γνώμη ὅτι ἡ ἀρωμουνικὴ εἶναι διάλεκτος τῆς ρουμανικῆς, ἂν καὶ νεώτερης τῆς πρώτης, ὁπότε καὶ οἱ Βλάχοι - Ἀρωμοῦνοι χαρακτηρίζονται ἀπόγονοι Δακῶν ἐκρωμαϊσμένων, ἄρα Ρουμάνων, καὶ διεκδικοῦνται ὡς «ἀδελφοὶ» «ὁμοεθνεῖς»[27], ἐπονομαζόμενοι Ρουμάνοι τῆς Τουρκίας, Ρουμάνοι τῶν Βαλκανίων, Ρουμάνοι τῆς Μακεδονίας ἢ μονολεκτικὰ Μακεδο(νο)ρουμάνοι καὶ ἁπλούστερα «Μακεδόνες»![28] Ἡ μεθοδικὴ καὶ ἐπίμονη προβολὴ τῆς ἐπίπλαστης ἐπιστημονικῆς ἐπιχειρηματολογίας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν διπλωματικὴ δεξιότητα, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα κυριαρχοῦν ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀρρυθμία, πείθει τὴν Τουρκικὴ Πύλη, ἡ ὁποία μὲ τὸν Ἰραδὲ τοῦ 1905 ἀναγνωρίζει τοὺς Βλάχους ἐντὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεών της σὰν ἰδιαίτερη ἐθνότητα[29]. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρουμάνοι ἐκμεταλλεύονται τὰ εἰδικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν Διάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913 πιέζουν τὴν Ἑλλάδα, ἀπαράσκευη ἄλλως τε στὸ ζήτημα τῶν Βλάχων, καὶ ἀποσποῦν ὑπογραφὴ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου[30] γιὰ μειονοτική, ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ, ρουμανικὴ ἐποπτεία τῶν Βλάχων Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι ἕως τότε ὑπῆρξαν ἀξιοθαύμαστοι ὑπέρμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ[31] καὶ πρωταγωνιστὲς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ[32].

Μόλις τὸ 1964, ὁλόκληρο αἰώνα μετὰ τὴν πρόταση τοῦ Lenormant, ὁ Τηλ. Κατσουγιάννης[33] συνιστᾶ τὴν ἔρευνα τῆς ἀρωμουνικῆς ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων εἶναι μᾶλλον γλωσσικὸ παρὰ ἐθνολογικό. Τὸ 1970 ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης[34] ἐπισημαίνει τὴν ἑλληνικὴ μακαριότητα στὴν παραγνώριση τῆς γλωσσικῆς διερευνήσεως, ἡ ὁποία εἶχε ἀρχίσει δύο χρόνια ἐνωρίτερα μὲ ἀποστολὴ ὑποτρόφου στὸ Ἐξωτερικό. Μετὰ τὸ 1975 ἐγκρίνονται τρεῖς διδακτορικὲς διατριβὲς μὲ θέμα τὴν ἀρωμουνικὴ καὶ ἐκκρεμεῖ τετάρτη.

Ἡ ρουμανικὴ πλευρὰ πρὸς ἐπίτευξη τῆς πολιτικῆς της διερευνᾶ καὶ τὸ ὑπόστρωμα, κοινὸ ὄντως, ἀρωμουνικῆς, ἀλβανικῆς καὶ ρουμανικῆς. Συγκεκριμένα, τὸ 1925, ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan[35] παρουσιάζοντας τὰ παλαιοσλαβικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρωμουνικῆς, τὰ ὁποῖα εἶχε ὑπολογίσει σὲ 444, ἐπιχειροῦσε τὴν ἐδραίωση τῆς θεωρίας περὶ καθόδου Δακῶν στὴν Ἑλλάδα. Μεταγενέστερη δὲ ἐξέταση τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Τσεχοσλοβάκο ρωμανιστή, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Πράγας, M. Krepinsky[36], κατέδειξε ὅτι οἱ λέξεις σλαβικῆς προελεύσεως τῆς ἀρωμουνικῆς σημειοσοῦνται σὲ 253, ποὺ ἀποδυναμιώνουν πλήρως τὸ ἔρεισμα τοῦ Capidan, ἀφοῦ τῆς ἑλληνικῆς[37] ἀνέρχονται περίπου σὲ 300. Κατὰ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Rosetti[38] ἡ μικρὴ σλαβικὴ ἐπίδραση στὴν ἀρωμουνικὴ ἐξηγεῖται εὐχερῶς ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία τῶν Σλάβων μὲ τὸν ἐκλατινισμένο πληθυσμὸ τόσο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἄνω ὅσο καὶ κάτω τοῦ Δουνάβεως. Τὸ τελευταῖο ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Σλάβοι εἶναι ὀλιγάριθμοι στὴν χερσόνησο τοῦ Αἵμου, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, πρὸ πάντων ὁ ἀριότιμος καθηγητὴς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Σαλτσούργου Al. Randa[39] καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου E. Petrovici[40]. Ἐκτὸς τούτου ὁ ἴδιος ὁ Capidan προσδιοριστικὰ ὑπῆγεται στὴν ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο[41] καὶ εὐρύτερα στὸν ὁρεινοελλαδικὸ χῶρο[42] καταπολεμώντας πλέον ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπέμειναν ἀκόμη στὴν θεωρία περὶ καθόδου, μάλιστα καὶ τὸν διδάσκαλό του, τὸν Γερμανὸ ρουμανιστὴ - δαλκανολόγο, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Λειψίας G. Weigand, τὸν Βούλγαρο M. Valkoff, κ.ἄ.

Ὅτι εἶχε ἐπιδιώξει μὲ τὴν παρουσίαση τῶν παλαιοσλαβικῶν στοιχείων ἐπαναλαμβάνει ὁ Capidan μετὰ τριετία, τὸ 1928, μὲ ὀημοσίευμα γιὰ τὰ ἀλβανικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρωμουνικῆς[43]. Φυσικὰ καὶ ἐδῶ ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὰ ἀρχαῖα, τῶν ὁποίων μερικὰ ὑπάρχουν στὴν ἀρωμουνικὴ καὶ ρουμανική, σχεδὸν δὲ ἰσάριθμα καὶ στὴν ἑλληνική. Αὐτὰ κατατάσσει στὰ προρωμαϊκά, αὐτόχθονα ἰλλυρικὰ ἢ θρακικά, καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν φιλετικὴ σύνδεση Ρουμάνων Ἀλβανῶν καὶ Βλάχων - Ἀρωμούνων[44]. Ἀλλὰ καὶ τὸ νέο ἐγχείρημα ἀπέτυχε. Διότι ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ ἀριθμὸ τῶν 200 περίπου λέξεων, οἱ ὁποῖες θεωρήθηκαν κοινοῦ ὑποστρώματος, μὲ ἐπανεξέταση τοῦ Rosetti[45] περιορίζονται σὲ 81, τοῦ Al. Cioranesku[46] σὲ 21 καὶ τελικὰ οἱ ἀποµένουσες ὡς ἀγνώστου ἐτύμου ἀνάγονται ἀπὸ τὸν V. Polak[47] σὲ χῶρο μεσογειακὸ - ἑλληνικό.

Ἀναιρετικὴ τῆς περὶ καθόδου θεωρίας εἶναι καὶ ἡ ἀποκάλυψη ὑπάρξεως στὴν ἀρωμουνικὴ λατινικῶν λέξεων, οἱ ὁποῖες ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν ρουμανική, ὅρων μάλιστα ποιμενικῶν καὶ ἀγροτικῶν[48]. Οἱ πρῶτοι ἔπρεπε νὰ συνυπάρχουν στὴν ρουμανικὴ καὶ ἀρωμανική, ἂν οἱ Βλάχοι - Ἀρωμοῦνοι ἀποτελοῦσαν μέρος Ρουμάνων, οἱ ὁποῖοι ἀποσπάσθηκαν ἀπὸ τὸν κύριο κορμὸ τῆς παραδουνάβιας Δακίας καὶ κατῆλθαν στὴν Ἑλλάδα ὡς κτηνοτρόφοι. Οἱ δεύτεροι ἐπιπροσθέτως ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Βλάχοι δὲν ἀσκοῦσαν ἀποκλειστικὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κτηνοτρόφου, ἀλλὰ καλλιεργοῦσαν καὶ τὴν γῆ, ἔργο ἀπαράιτητο καὶ στοὺς κτηνοτρόφους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου μὲ τὶς πανάρχαιες ἐποχικὲς μετακινήσεις.

Μοναδικῶς ἀποτολμήθηκε ἡ παντελὴς παραπώπτηση τοῦ ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος τῆς ἀρωμουνικῆς. Ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ πρόθεση ἐπισημαίνονται καὶ ἀπὸ Ρουμάνους ἐπιστήμονες, ὅπως πράττει ὁ N. Banesku[49] χρίνοντας τὴν διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Chr. Ceagea[50]. Πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρωμουνικῆς ἔχει ἀποκαλύψει ὁ Ἀντ. Μπουσμπούκης[51].

Γενικὰ οἱ ἑλληνικὲς λέξεις τῆς ἀρωμουνικῆς ἀριθμοῦνται κατὰ χιλιάδες. Ἐπιμερίζονται δὲ σὲ ὁρολογία ἐπιστημονική, ὀρθόδοξης θρησκευτικῆς - ἐκκλησιαστικῆς, σχολικῆς κλπ. ζωῆς, καὶ ἀποτελοῦν στὴν ἀρωμουνικὴ δάνεια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

άμεσα, ἐνῶ οἱ ἴδιες λέξεις σὲ ἄλλες γλῶσσες ἔμμεσα.

Τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἑλληνικῶν λέξεων τῆς ἀρωμουνικῆς δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων. Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν μακραίωνη ρωμαιοκρατία ὑποχρεωμένοι, ὅπως σημειώνουν οἱ M. Egger[52], J. Brenous[53], Ψυχάρης[54], Κορδάτος[55], κ.ἄ., νὰ γνωρίζουν καὶ τὴν λατινικὴ δὲν ἀποβάλλουν καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς διγλωσσίας τους τὸν λεξιλογικὸ πλοῦτο τῆς ἑλληνικῆς, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε μεγάλο μέρος εἶχε εἰσέλθει στὴν λατινική[56]. Ἡ ἰδιαφύλαξη ἑλληνικῶν στοιχείων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ πλεῖστες μαρτυρίες, τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὲς ἀξίζει νὰ μνημονευθοῦν.

Ὁ Per. Papahagi[57], ἀντεπιστέλλον μέρος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, τὸ 1925, ἐξετάζοντας τὸ ρῆμα τῆς ἀρωμουνικῆς saragésku, τὸ ὁποῖο ἐπιτυχῶς ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ ἑλληνικό, ἀρχαῖο καὶ νεώτερο, σ α λ α γ ῶ, διακρίνει τὴν τροπὴ τοῦ λ σὲ ρ, τὸν ρωτακισμό, φωνητικὸ φαινόμενο τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων, προγενέστερο δὲ τῆς ὑποτιθεμένης καθόδου Βλάχων ἀπὸ τὴν Δακία. Τὸν ρωτακισμὸ καὶ τὴν κώφωση, τροπὴ τοῦ ο σὲ ου, στὸ ἀρωμουνικὸ τοπωνύμιο Saruna (< Salona < Salonica < Thessalonika < Θεσσαλονίκη) ἐπικαλοῦνται οἱ Capidan[58], Procopovici[59], Puscariu[60], Maniu[61], κ.ἄ. γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῆς προσλαβικῆς παρουσίας τῶν Βλάχων στὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας. Ὅμως τόσο τὸ πρῶτο[62] ὅσο καὶ τὸ δεύτερο[63] εἶναι φαινόμενα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Τὸ προηγούμενο ἔτος, 1924, ὁ T. Papahagi[64], καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, διαπιστώνει ὅτι τὴν ἑλληνικὴ λέξη χ ο ρ ὸ ς δανείσθηκαν ὅλες οἱ γλῶσσες τῆς N. - A. Εὐρώπης, ρουμανική, βουλγαρική, σερβοκροατική, ἀλβανική, ἀρωμουνική. Μὲ ἐξαίρεση τὴν τελευταία στὶς ἄλλες σώζεται τὸ ἀρχικὸ σύμφωνο χ. Ἐπὶ πλέον σημειώνει ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου D. Macrea[65] ὅτι στὴν ρουμανικὴ εἰσέρχεται ἡ λέξη χορὸς μέσω τῆς βουλγαρικῆς, στὴν ὁποία ὑπάρχει ὡς horo, ἐνῶ στὴν ἀρωμουνικὴ ὡς coru. Ἀλλὰ ἡ τροπὴ τοῦ χ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, δανείων στὴν λατινική, συμβαίνει κατὰ τὸν 2ο αἰώνα π.Χ., ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἔναρξη ἐκλατινύσεως τῶν Ἑλλήνων.

Τοῦ 2ου π.Χ. εἶναι καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν ρημάτων τῆς ἀρωμουνικῆς μὲ κατάληξη —esku, 4ης συζυγίας, στὴν ὁποία ἐντάσσονται τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἑλληνική, ὅπως ἀποφαίνεται ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Al. Graur[66], ὁ Οὗγγρος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουδαπέστης L. Gáldi[67], ὁ Δανὸς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Κοπεγχάγης Kr. Sandfeld[68], κ.ἄ.

Τοῦ 1ου μ.Χ. εἶναι, κατὰ τὸν Γερμανὸ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Τυβίγγης καὶ Μονάχου G. Rohlfs[69] καὶ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ H. Mihaescu[70], ἡ προφορὰ τῶν διφθόγγων αυ καὶ ευ ὡς αβ καὶ εβ (av καὶ ev), ὅπως καὶ στὴν ἑλληνική, φωνητικὸ δὲ φαινόμενο καθολικὸ στὴν ἀρωμουνική, ἡ ὁποία καὶ μὲ αὐτὸ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν ρουμανική.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τοῦ 2ου μ.Χ. φαινόμενο φωνητικὸ θεωρεῖται ἡ προφορὰ τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος μπ ὡς mb, μετὰ τὶς ἔρευνες τοῦ Rohlfs[71]. Παρατηρεῖται δὲ ἀντιστοιχία ἀρωμουνικῆς καὶ ἑλληνικῆς, ἐνῶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ρουμανική.

Τὰ σύμφωνα γ, δ, θ λέξεων - δανείων τῆς ἑλληνικῆς στὴν ἀρωμουνικὴ ὄχι μόνον διατηροῦνται, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ καὶ ὁ I. Caragiani[72], ἤδη ἀπὸ τὸ 1868, ἀλλὰ ἐπιδίδουν καὶ σὲ δάνεια μὴ ἑλληνικά. Ὁ Cáldi σημειώνει τὴν ἀπουσία ἀπὸ τὴν ρουμανική, ἐνῶ τὴν διατήρησή τους στὴν ἀρωμουνικὴ ἀποδίδει σὲ ὑπόστρωμα ἑλληνικὸ ἢ μιγάδες χρῆστες τῶν λέξεων αὐτῶν[73].

Παρόμοια ἑρμηνεύει ὁ Capidan[74] τοὺς ἁπλοὺς καὶ τετελεσμένους μέλλοντες καὶ τὶς δυνητικὲς ἐγκλίσεις τοῦ ρήματος τῆς ἀρωμουνικῆς.

Τὴν συνέχιση τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τοῦ συμφώνου β βλέπει ὁ Capidan[75] στὸ ἀρωμουνικὸ τοπωνύμιο Baiasa (Βωβοῦσα) ὡς τεκμήριο τῆς ὑπάρξεως τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαιοκρατίας.

Ἀνάλογη φαίνεται ἡ περίπτωση τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως bana, πιθανῆς ἐπιβιώσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς βάνα[76], μὲ σημασιολογικὴ μεταβολή, γυναίκα στὴν ἀρχαία βοιωτικὴ διάλεκτο, ζωὴ στὴν ἀρωμουνική.

Ἐπίσης ἀπὸ τὴν βοιωτικὴ διάλεκτο σώζεται καὶ ἄλλη πολυτιμότερη μαρτυρία. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀριθμητικὸ σύστημα, στὸ ὁποῖο ἡ ἀρωμουνικὴ διαφέρει ἐκπληκτικὰ ἀπὸ τὴν ρουμανική, μολονότι καὶ οἱ δύο ἔχουν ὅρους λατινικούς. Εἶναι δὲ πανομοιότυπο μὲ ἀρχαῖο καὶ μάλιστα δημῶδες ἑλληνικό. Ἀρκεῖ ἡ παράθεση ἐλαχίστων παραδειγμάτων, ὅπως τὰ ἀκόλουθα:

	Ἀρωμουνική	Ρουμανική
20 =	γiγintî	douazeci
21 =	unspraγiγintî	douazeci si unu (ἢ una)
22 =	doispraγiγintî	douazeci si doi (ἢ doua)
23 =	treispraγiγintî	douazeci si trei κ.ο.κ.

Γιὰ καλύτερη κατανόηση καταχωρίζονται καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἀριθμητικὰ τῆς λατινικῆς καὶ ἐν τέλει τῆς διαλεκτικῆς ἑλληνικῆς:

Λατινική

20 = viginti
21 = viginti unus, a, um (ἢ unus, a, um et viginti)
22 = viginti duo, duae, duo (ἢ duo, duae, duo et viginti)
23 = viginti tres, tria (ἢ tres, tria et viginti) κ.ο.κ.

Ἀρχαία δημώδης ἑλληνική

20 = Εἴκοσι (Δωρ., Βοιωτ., Θεσσ. τύπος Fikari)[77]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

21 = Ἕν ἐπὶ εἴκοσι
22 = Δύο ἐπὶ εἴκοσι
23 = Τρία ἐπὶ εἴκοσι, κ.ο.κ.

Τὸ ἀριθμητικὸ 20 στὴν ρουμανικὴ σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς λατινικοὺς ὅρους duo καὶ decem ἀλλὰ τὸ πρότυπο εἶναι σλαβικὸ καὶ ὄχι λατινικό. Στὴν ἀρωμουνικὴ τὸ 20 εἶναι μονολεκτικὸ καὶ ἀποτελεῖ ἐπιβίωση τοῦ λατινικοῦ μὲ προφανὴ φωνητικὴ ἀλλοίωση. Τὰ ἑπόμενα ἀριθμητικά, ἂν καὶ ἀπαρτίζονται ἀπὸ ὅρους λατινικούς, ἀκολουθοῦν πιστότατα ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πρότυπο, ὅπως σαφέστατα φαίνεται π.χ. στὸ 21, ὅπου τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἕ ν ἐ π ὶ ε ἴ κ ο σ ι γίνεται u n u s s u p e r v i g i n t i (unsprayiyintî), δηλαδὴ πλήρης ἀντικατάσταση τῶν ἑλληνικῶν λέξεων μὲ τὶς ἀντίστοιχες λατινικές, χωρὶς τὴν παραμικρὴ διατάραξη τοῦ παλαιοῦ διαλεκτικοῦ τύπου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος. Ὅταν δὲ εἶναι γνωστὴ ἡ χρήση τῆς ἀριθμήσεως αὐτῆς κατὰ τοὺς 2ο καὶ 1ο αἰ. π.Χ., ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους ἐνάρξεως τῆς ρωμαιοκρατίας στὸν ἑλληνικὸ κόσμο, συμπεραίνεται ὅτι οἱ χρῆστες της εἶναι Ἕλληνες ἐκλατινιζόμενοι![78]

RÉSUMÉ

Achille G. Lazarou, Des témoignages linguistiques de l' origine des Valaques

Après une brève référence à l' origine du terme Valaque, à sa diffusion et à ses sens, propre et figuré, l' auteur insiste spécialement sur les Valaques du Sud-Est Européen et mentionne les premiers chercheurs du thème, ainsi que les problèmes créés à cause de l' intervention de la Roumanie en Macédoine.

Ensuite il esquisse les tentatives concernant l' existence et l' importance du substrat, supposé commun, du roumain, du vieux slave, de l' albanais, de l' aroumain et du grec. Il s' adonne au dernier et commente des éléments, qui datent de l' époque romaine et représentent les trois parties de l' étude de la langue: la phonétique, la morphologie et le vocabulaire. Il s' agit des témoignages linguistiques, qui semblent pétrifiés en aroumain.

Enfin l' auteur en se fondant sur des avis des spécialistes prouve que les Valaques des pays helléniques et de la diaspora sont des descendants d' Hellènes latinisés.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Στή ρουμανική βιβλιογραφία γιά τεχνικούς λόγους δέν σημειώνεται ή cendille στό s καί t, καθώς καί τό σημεῖο τῆς βραχύτητας στό a.

1. Caes., B. G. 6, 24, 1-3. 7, 64, 7. 4.7, 64, 6 καί B. C. 1, 35, 4.

2. Στράβ., 4, 1, 12. Πβ. καί Liv., 21, 26, 6.

3. Δ. Ι. Γεωργακᾶ, «Περί τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καί τοῦ ὀνόματος αὐτῶν». 'Αθῆναι 1949, 86-89. A. Armbruster, «La romanité des Roumains. Histoire d' une idée», Bucureşti 1977,19. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «'Αρωμουνική ἀνθρωπωνυμία» Θεσσαλονίκη 1983, 157 σημ., 2, ὅπου σύντομη καί σαφής θεώρηση τοῦ ζητήματος τῆς ἐτυμολογίας καί τῆς ἐξαπλώσεως τῆς λέξεως Βλάχος κατά τήν ἄποψη τοῦ G. Bonfante. Βλ. καί «Πρακτικά Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου», 159, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη.

4. Βλ. Γ. Μ. Σαρηγιάννη, «Ἡ ἐθνογραφική σύνθεση καί τό ἐθνικό ζήτημα στόν ἠπειρωτικό χῶρο» «Ἠπειρωτικό 'Ημερολόγιο 1986», 313. Πβ. καί 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «'Επίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καί λατινοφωνία 'Ελλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου». 'Αθήνα 1986, 234 σημ. 4. Βλ. καί «Πρακτικά τῆς Συνάξεως: Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός καί ἡ ἐποχή του», 'Αθήνα 1986.

5. Βλ. E. Petrovici, «Toponymie et histoire», «Revue Roumaine d'Histoire», 4(1965) 8.

6. Πβ. A. Rizakis, «Une forteresse macédonienne dans le Bas - Olympe», «Bulletin de Correspondance Hellénique», 110 (1986) 331-346.

7. Βλ. R. Thouvenot, «Sur les avantages concédés aux vétérans par l'empereur Constantin», «Mélanges André Piganiol», Paris 1966, 843 κέ. 'Ο ρωμαϊκός - βυζαντινός θεσμός δέν καταργεῖται ἐπί τουρκοκρατίας. Πβ. Cengiz Orhonlu, «Ἡ ὀργάνωσις τῆς φρουρήσεως τῶν στενωπῶν εἰς τήν ὀθωμανικήν αὐτοκρατορίαν», «Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας», ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1970, ἔτος Δ - τεῦχος 10,17: «Οἱ ἀντίκοντες εἰς τόν θεσμόν δερβενίων τῶν Βαλκανίων ἁρματολοί ἐμφανίζονται κατά τό πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος. Κατά τάς ἐπεκτατικάς ἐπιχειρήσεις εἰς τήν Ρούμελην ὁ λαός εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρός συμπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν ἀμύνης τῶν κάστρων, μέ ἀντάλλαγμα τήν φορολογικήν ἀπαλλαγήν... Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ 'Οθωμανοί δέν κατέλυον τούς θεσμούς τῶν ὑποτασσομένων λαῶν, ἀλλά τούς ἐνίσχυον...». Βλ. καί Σ. Λιάκου, «Μακεδονικός ἁρματωλισμός», «'Αριστοτέλης» (Φλώρινα), 3 (1957) 3 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Τά ἑκατόν δέκα ὀνόματα οἰκισμῶν Κουρέστιας-στενῶν Πισοδερίου καί Πρέσπας», Θεσσαλονίκη 1976, 15-16.

8. Πβ. Μ. Χρυσοχόου, «Βλάχοι καί Κουτσόβλαχοι», ἐν 'Αθήναις 1909, 45-46: «Τάς φυλακάς ταύτας ἀντικατέστησαν μονίμους οἱ Ρωμαῖοι μετά τήν παντελῆ τοῦ 'Ελληνισμοῦ ὑποδούλωσιν διά τῶν ἀπομάχων καί ἀποστράτων τῶν νικηφόρων λεγεώνων τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων 'Ηπείρου, Θεσσαλίας καί Μακεδονίας στρατευθέντων, ἤ στρατολογηθέντων.

'Ἡ Ρωμαϊκή Σύγκλητος, οἱ Αὐτοκράτορες, ἡ Ρώμη τέλος, θέλουσα νά ἀνταμείψῃ ἐξ ὑποχρεώσεως καί καθήκοντος καί συμφέροντος ἐξ ἄλλου, τούς ὑπηρετήσαντας αὐτήν ἀπομάχους καί ἀποστράτους, ἐγκατέστησαν αὐτούς φύλακας ὅλων τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν καί τῶν δημοσίων, μέ προνόμια καί δικαιώματα, ὑπό τῶν (κατά Λαύδαν) Δερβεναγάδων, οἵτινες εἰ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σέπραττον ἴσως καὶ διόδια ὡς φύλακες τῆς τάξεως καὶ προστάται τῶν πέριξ οἰκούντων καλλιεργητῶν καὶ ἐμπορευομένων (τοὺς ὁποίους ἀντικατέστησαν οἱ δερβεναγάδες τῶν Τούρκων). Ἡ ἐγκατάστασις ὅμως αὕτη, μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων εἶχε καὶ ἕνα ἀπώτερον σκοπόν, τὴν ἐκλατίνισιν τῆς χώρας μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου».

9. Χρ. Παπαζήση, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Βελεστίνου», «Μαγνησιακά», 1 (1971) 45. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου», «Πρακτικὰ α' διεθνοῦς συνεδρίου: Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, ἀρχαιολογία-ἱστορία-λαογραφία», Βελεστίνο 30-31 Μαΐου καὶ 1 Ἰουνίου 1986 (ὑπὸ ἐκτ.). Τὴν λατινογλωσσία εὐνοοῦν καὶ ρωμαϊκὲς ἢ ἑλληνορωμαϊκὲς ἑστίες. Ἰδ. M. Hatzopoulos, «Photicè, colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote», «Balkan Studies» 21, 1 (1980) 97-105.

10. Βλ. Ἀντ. Κεραμοπούλου, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», ΕΕΦΣΠΑ, 4 (1953-1954) 56. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Ἠνδου», ΕΕΒΣ, 23 (1953) 71: «Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατήρχοντο ἐκ τῶν γειτονικῶν ὀρέων...κτηνοτρόφοι...καὶ διέμενον μετὰ τῶν κτηνῶν των εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατὰ τὴν ψυχρὰν περίοδον τοῦ χειμῶνος καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὰ ὄρη περὶ τὸ ἔαρ. Οὗτος ἦτο ὁ βίος τῶν ἀρχαίων Περραιβῶν, ἑλληνικῆς φυλῆς, ἑλληνογλώσσου βεβαίως. Ἀλλὰ αὐτὸς οὗτος εἶναι καὶ ὁ βίος τῶν σημερινῶν Βλάχων, λατινογλώσσων ὅμως». Ἐπίσης στὸ δεύτερο προσθέτει: «Μόνοι εἶναι διακριτοὶ οἱ Περραιβοὶ διὰ τὸν ἰδιάζοντα βίον των· εἶναι μετανάσται. Ἀλλὰ μετανάσται εἰς τὰ αὐτὰ μέρη εἶναι σήμερον οἱ Βλάχοι». Καὶ διευκρινίζει: «Ἡ λατινογενὴς γλῶσσα, ἣν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμησεν εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἢ Ἠπειρωτικὴν ἢ Θεσσαλικὴν κοινὴν ὀρεινὴν ἢ τὴν πεδινὴν χώραν ἐπὶ τῆς Ρωμαιοκρατίας».

11. Βλ. Σοφοκλέους, «Οἰδ. Τύρ.» 1133-1139. Ἀλλὰ ὁ τρόπος αὐτὸς ζωῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο εἶναι πανάρχαιος, Βλ. Γ. Χ. Χουρμουζιάδη, «Εἰσαγωγὴ στὸ νεολιθικὸ τρόπο παραγωγῆς», «Ἀνθρωπολογικά, 1 (1980) 128.

12. M. Gyoni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge», «Byzantinoslavica», 12 (1951) 39-40.

13. G.F. Hertzberg, «Histoire de la Grèce sous la domination des Romains». Traduite de l' allemand sous la direction de A. Bouché-Leclercq, professeur à la Faculté des Lettres de Paris. Tome deuxième. D' Auguste à Septime Sévère par E. De Liebhaber, Paris 1888, 50-51 καὶ 155.

14. Ἰδ. Gaston Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», «Mélanges linguistiques» publiés par M. Roques, Paris 1909, 9: «Le mot «welche» a en français une nuance méprisante qu' il avait à coup sûr, à cette époque, dans l'esprit des Allemannds qui le prononçaient. Les conquérants avaient une haute opinion d'eux-mêmes et se regardaient comme très supérieurs aux peuples chez lesquels ils venaient s' établir».

15 V. Bulgaru, «Quelques observations en marge d' une étude d' ethnographie. Les Roumains, pasteurs nomades, autochtones des pays balkaniques et «colonisateurs» de la Transylvanie?», «Revue Roumaine d' Histoire», 4 (1965) 996.

16. Κ. Ἀμάντου, «Μακεδονικά», ἐν Ἀθήναις 1920, 21-25. M. Gyoni, «Le nom de Βλάχοι dans l'Alexiade d'Anne Comnène», «Byzantinische Zeitschrift», 44 (1951) 241-252.

17. C. Нёег, «Les Saracatsans, une tribu nomade grecque», I, Paris - Copenhague 1925, 74-75: «Ainsi le mot Βλάχος, qui originairement n' est que le nom propre du peuple de langue romane qui habite les Balkans, a pris le sens de «nomade, berger», et en Grèce on appelle ainsi non seulement les Aromounes mais aussi les Saracatsans». Ἰδ. καὶ M. Sivignon, «Les pasteurs du Pinde septentrional», Lyon (1969), 31: «Le terme de «Vlakhos» est dans toute la Grèce synonymye (sic) de berger nomade».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

18. Παράγεται ἀπὸ τὸ προθετικὸ α- καὶ τὸ Romanus, σημαίνει δὲ τὸν λατινόγλωσσο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Βλ. καὶ 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων-'Αρωμούνων», «'Ηπειρωτικὸ 'Ημερολόγιο» 1986, 322. Τὴν σημασία αὐτὴ εἶχε καὶ στὴν Δύση. Πβ. Paris, ἐ.ἀ., 8: «Le Romanus est donc, à l' époque des invasions et des établissements germaniques, l'habitant, parlant latin, d'une partie quelconque de l' empire. C' est ainsi que lui-même se désigne, non sans garder encore longtemps quelque fierté de ce grand nom; mais ses vainqueurs ne l' appellent pas ainsi: le nom «Romanus» ne paraît avoir pénétré dans aucun de leurs dialectes. Le nom qu'ils lui donnent, et qu' ils lui donnaient sans doute bien avant la conquête, c'est celui de walah...». 'Η ἔννοια τῆς ἐθνικότητας ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ τὰ δύο ὀνόματα, «Βλάχος» καὶ «Ρωμᾶνος». Γιὰ τὸ δεύτερο πβ. Γρηγ. 'Ιω. Κατσαρέα, Αἱ κατὰ τοῦ 'Ελληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι (κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας), 'Αθῆναι 1948, 163 σημ. 1: «Τὸ ὄνομα τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ Romani (cives) καὶ πρὸς τὸ ἰδικόν μας Ρωμηοί ἤτοι Ρωμαῖοι (πολῖται) ὥστε δὲν δηλοῖ ἐθνικότητα, ἀλλὰ πολιτικὴν ἰδιότητα, ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἥτις δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπισκοτίσῃ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν φυλῶν τινων». Παραπέμπει δὲ στὸν Κεραμόπουλλο, «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἐν 'Αθήναις 1939, 13, ὅπου πρόσθετη τεκμηρίωση.

19. Κ. Κούμα, «'Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», 12, Βιέννη 1832, 521.

20. 'Αποστ. Ε. Βακαλοπούλου, «'Ο γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδας», 'Ιστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912, 'Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

21. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Κουτσοβλαχικὰ - 'Ελληνοβλαχικὰ καὶ ρουμανικὲς κρίσεις», «Γλωσσολογία», 4-5 (1985-1986).

22. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικὸ» — «Κουτσοβλαχικὸ» καὶ 'Ελληνικὴ ἀρρυθμία, Τρίκαλα 1986, 83-122 καὶ 303-309. 'Ανάτυπο ἀπὸ τὰ «Τρικαλινά», 6 (1986).

23. Λ. 'Αρσενίου, «'Η Θεσσαλία στὴν ἀντίστασιν», Α', Λάρισα 1977, 60 κέ.

24. 'Ε. Θ. Μουδοπούλου, «Τὸ Ρουμανοκουτσοβλαχικὸν Ζήτημα», ἐν 'Αθήναις 1978, 50 κέ.

25. Βλ. «Πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν», τόμ. ΙΔ', 1939, τεῦχ. 9ον. 'Επίσης ἐφημ. «Καθημερινή» τῆς 30 καὶ 31-12-1938 καὶ 1, 4 καὶ 5-1-1939. 'Αργότερα ἐκδόθηκε στὸν αὐτοτελῆ τόμο, ποὺ μνημονεύεται ἤδη καὶ ἀποτελεῖ βασικὴ βλαχολογικὴ ἐργασία.

26. Fr. Lenormant, «Les pâtres Valaques de la Grèce», «Revue Orientale et Americaine», 9 (1865) 246-247. Βλ. καὶ 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «'Η ποίηση τῶν Βλάχων», «Ταμεῖον 'Ελληνικοῦ Λόγου», 1 (1987).

27. Βλ. Κ. Κ. Χατζόπουλου, «Οἱ 'Αρωμοῦνοι καὶ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία», «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία». Παράρτημα, 7 (1978), Θεσσαλονίκη 1982, 42.

28. Μ. Ρωμανοῦ, «'Απόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων». 'Ανάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου 'Ι. Κουρμούλη, 'Αθῆναι 1983, 11, ὅπου παρατίθενται οἱ ἀπόψεις τῶν Capidan καὶ Caragiu-Marioţeanu γιὰ τὸν ὅρο. Καὶ οἱ δύο ἀπορρίπτουν τὴν σημασία τῆς ἐθνικότητας.

29. 'Ελευθερίας 'Ι. Νικολαΐδου, «Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰώνα», ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ, 'Ιωάννινα 1978, 163 σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

30. Τηλ. Κατσουγιάννη, «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, Β' 'Εκ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κουτσοβλάχων ἐπὶ τουρκοκρατίας», Δημοσιεύματα τῆς 'Εταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 23, 'Εθνικὴ Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1966, 79 κέ.

31. Κ. Ι. Μαζαράκη - Αἰνιᾶνος, «Μακεδονικὸς 'Αγών», 1903-1908, 'Αθῆναι 1937, 20.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

26. "Ιδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, «Ο Μακεδονικός Αγώνας. Απομνημονεύματα, Π. Αργυρόπουλος. Α. Ζάννας. Κ. Μαζαράκης Αινιάν. Α. Σουλιώτης - Νικολαΐδης. Ναούμ Σπανός. Β. Σταυρόπουλος», Θεσσαλονίκη 1984, 192,204. Βλ. επίσης 65-163, 341-381. Κ. Α. Βακαλοπούλου, «Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του μακεδονικού αγώνα (1878-1894). Απομνημονεύματα Αναστασίου Ηηχεώνα». "Ιδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 196, Θεσσαλονίκη 1983, 461, όπου ο Βλάχος Αναστάσιος Ηηχιών χαρακτηρίζεται επαξίως έθνομάρτυς. Πβ. και Λθαν. Γ. Χρυσοχόου, «Η Κατοχή εν Μακεδονία». Βιβλίον τρίτον. «Η δράσις της ιταλορουμανικής προπαγάνδας. «Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών». Εθνική Βιβλιοθήκη, 16, Θεσσαλονίκη 1951, 13: «οι άκραιφνέστατοι ούτοι δρεσίβιοι Έλληνες ανεδείχθησαν οι κύριοι πρωτοπόροι, οι βαστάσαντες το μεγαλύτερον βάρος των θυσιών και των αγώνων του έθνους».

32. Ν. Δούκα, «Μαξίμου Τυρίου λόγοι...», εν Βιέννη της Αουστρίας 1810, λς'. Edmond Bochie de Belle, «La Macédoine et les Macédoniens», Paris 1922, 129. Αχ.Γ. Λαζάρου «Βλαχόφωνοι Έλληνες και Ελληνικά Γράμματα», Λθήναι 1973. Ανάτυπο από εφημ. «Σαμαρίνα», 99-102.

33. Κατσουγιάννη, ε. ά., Α', 14.

34. Λ. Τσοπανάκη, «Γλωσσικά Μακεδονίας». «Αρχαία Μακεδονία», Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1970, 351.

35. Th. Capidan, «Elementul slav în dialectul aromân, Bucurest, 1925.

36. M. Kropinsky, «L' élément slave dans le lexique roumain», «Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques», 3 (1952) 153-162.

37. N. Andriotis - G. Kourmoulis, «Questions de la linguistique balkanique et l' apport de la langue grecque», «Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes», 26 août —1 septembre 1966, VI, Σόφια 1967-1969, 26.

38. A. Rosetti, «L' apport du latin balkanique et du roumain à la constitution de la communauté balkanique», Actes I, VI, 37.

39. Al. Randa, «Le Sud-Est Européen, parti intégrante de l'Europe»,«Revue des Etudes Roumaines», (RER), 7-8 (1961) 133.

40. E. Petrovici, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», «Balcania», 7(1944)472. Πβ. του αύτου, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», «Studii de dialectologie şi toponimie, Bucureşti 1970, 151.

41. Th. Capidan, «Les Macédo-Roumains», Bucarest 1943, 159.

42. Th. Capidan, «Noms de localités communs des Roumains de la péninsule balkanique», «Langue et Littérature», 2(1943) 243 κέ. Αύτ., 3(1946) 53. Του αύτου, «Limbă şi cultură», Bucureşti 1944, 290. Βλ. και Αχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ελληνικά τοπωνύμια στο γλωσσικό ιδίωμα των βλαχοφώνων Ελλήνων». Ανάτυπο από Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου ("Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Βλ. και «Θεσσαλικά Χρονικά», 11 (1976) 267-277.

43. Th. Capidan, «Elemente albaneze în dialectul aromân», Cernăuţi 1928.

44. Το αντεπιστημονικό τούτο εγχείρημα επαναλαμβάνει ο P. S. Năsturel, «Vlacho-balcanica», «Byzantinische-Neugriechischen Jahrbucher», 22 (1978) 221 κέ. Βλ. και Αχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία και ζήτημα καταγωγής των Βλάχων - Αρωμούνων», Τρίκαλα 1985. Ανάτυπο από τα «Τρικαλινά», τ. 5ος (1985) 47-77.

45. Al. Rosetti, «Istoria limbii române de la origini pîna în secolul al XVII-lea», Bucureşti 1968, 264. Του αύτου, «Etat actuel des études de linguistique balkanique en Roumanie», «Actes du IIe Congrès International des études du Sud-Est Européen»,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Athènes 7-13 mai 1970, Athènes 1972, I, 450. Βλ. καὶ C. Poghirc, «Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine», «Revue Roumaine de Linguistique», 12 (1967) 27.

46. A. Cioranescu, «Roumain, albanais et le latin des Balkans», «Acta Philologica» (Societas Academica Daco-romana), 2 (1959) 199 κέ.

47. V. Polak, «Quelques idées concernant les rapports lexicaux albano-roumains» «Omagiu I. Iordan», Bucureşti 1958, 699.

48. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἀρωμουνική καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς», Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1976. Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν. 1. Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη - Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων, 288 κέ. Δεύτερη ἔκδοση ἑλληνική, 1986. Γαλλικὴ μετάφραση ἀπὸ τοῦ IMXA: Achille G. Lazarou, «L'aroumain et ses rapports avec le grec», 206, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, 249 κέ.

49. Πβ. «Byzantion, (1933) 587: «On regrettera seulement que l' auteur n' ait pas insisté spécialement sur les éléments du grec ancien».

50. Chr. Geagea, «Elementul grec din dialectul aromân», Cernâuti 1932. Ἀνάτυπο ἀπὸ «Codrul Cosminului», 7 (1931-1932) 213 καὶ 214.

51. Ἀντ. Μπουσμπούκη, «Πρωτοαρχαιοελληνικὲς λέξεις κοινὲς στὸν Ὅμηρο καὶ τὴ Λατινομακεδονική (= Κουτσοβλάχικη)», Θεσσαλονίκη, 1972.

52. M. Egger, «De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité», Paris 1855, 6.

53. J. Brenous, «Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine», Paris 1895, 56.

54. J. Psichari, «Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec», Paris 1892, XLIII- XLIV.

55. Γιάννη Κ. Κορδάτου, «Ἡ Ρωμαιοκρατία στὴν Ἑλλάδα (Ἀπὸ τὸ 146 πρὶν τῆς χρονολογίας μας ὡς τὸ 300)», Ἀθήνα 1959, 265.

56. Συγκεντρωμένη βασικὴ βιβλιογραφία βλ. A. Lazarou, «L'aroumain et ses rapports avec le grec», 20 σημ. 3. Γιὰ τὸν χρόνο καὶ τρόπο ἐσκτήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλωσσικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἐπιδράσεως στοὺς Ρωμαίους βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρχαϊσμός», «Πρακτικὰ α' συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους» Ἀθήνα 1984, 40-54.

57. P. Papahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain», «Revue Historique du Sud-Est Européen», 2 (1925) 194.

58. Βλ. «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11 (1976) 273. («Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως: Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του», Ἀθήνα 1986, 240 σημ. 4 καὶ 5. Πβ. ἀνωτ. σημ. 42.

59. A. Procopovici, «La romanité balkanique», «Balcania», 1 (1938) 61.

60. S. Puşcariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», «Balcania», 1 (1938) 22.

61. Βλ. «Cahiers Sextil Puşcariu», 1 (1952) 213.

62. J. Psichari, «Essai de grammaire historique sur le changement de λ en ρ devant consonnes en grec ancien, médiéval et moderne», «Recueil de Mémoires Orientaux», Paris 1905. Γ. Χατζιδάκι, «Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα», Ἀθῆναι, I, 438 κέ. Ἰ. Σταματάκου, «Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς», I Ἀθῆναι 1949, 48. Ι. Κ. Προμπονᾶ, «Ὁ ρωτακισμὸς καὶ ἡ ἰδιότυπος προφορὰ τοῦ φθόγγου λ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φιλωτίου Νάξου», «Ἐπ. Ἑτ. Κυλκ. Μελ.», 3 (1963) 504 κέ.

63. M. Gyóni, «L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine», «Re-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

vue d'histoire comparée, 3 (1945) 146. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», Ἀθήνα 1976, 113. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11 (1976) 90-119. Τοῦ αὐτοῦ, «La révolte des Larisséens en 1066», Lyon 1979, 311. Ἀνάτ. ἀπὸ «La Thessalie. Actes de la Table-Ronde» 21-24 Juillet 1975-Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5, 1979, 303-318. Ἀ. Ι. Θαβώρη, «Τὸ Ηρούν(ε)ικος τοῦ Ἡρώνδα καὶ ἡ παλαιότητα τῶν γνωστῶν γνωρισμάτων τῶν βορείων νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων», Ἰωάννινα 1980, 413. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸν Θ' τόμο τῆς «Δωδώνης», ΕΕΦΣΙΠ. Χριστοφ. Χαραλαμπάκη, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν Θεσσαλικῶν Γλωσσῶν», Ἀθήνα 1980, 375. Ἀνάτ. ἀπὸ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 13 (1980) 367-406.

64. T. Papahagi, «O problemă de romanitate sud-ilirică», «Grai şi Suflet», 1 (1923-1924) 86. Βλ. ἐπίσης V.Väänänen, «Introduction au latin vulgaire», Paris 1967, 57-58. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», «Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου» (Ἤπειρος-Μακεδονία-Θράκη), ΙΜΧΑ - Θεσσαλονίκη 1979, 383-395.

65. D. Macrea, «Dicţionarul limbii romîne moderne», [Bucuresti] 1958, 365.

66. Al. Graur, «Evoluţia conjugării în românește», «Studii şi Cercetări Lingvistice», 13 [1962] 157.

67. L. Gáldi, «Les mots d' origine néo-grecque en roumain à l' époque des Phanariotes», Budapest 1939, 116.

68. Kr. Sandfeld, «Linguistique balkanique», Paris 1930, 19.

69. G. Rohlfs, «Nuovi scavi linguistici nella antica Magna Grecia», Palermo 1972 130.

70. H. Mihăescu, «Les éléments latins des «Tactica-Strategica» de Maurice-Urbicius et leur écho en néo-grec», «Revue des Etudes Sud-Est Européennes», 6 (1968) 483. Πβ. καὶ P. Skok, «La diphtongue latine «au» dans les langues balkaniques», «Mélanges Roques», 4, Paris 1950, 241-249.

71. G. Rohlfs, «Les avatars du latin vulgaire: Promenade de géographie linguistique à travers les langues romanes», «Actele celui de al XII-lea Congres international de lingvistică şi filologie romanică», Bucarest 1970, 19.

72. I. Caragiani, «Românii din Macedonia şi poesia lor populară», «Convorbiri Literare», 2 (1868) 256.

73. Cáldi, ἔ.ἀ., 96-97. Βλ. καὶ N. Saramandu, «Cercetări asupra aromâniei vorbite în Dobrogea», Bucureşti 1970, (Rezumatul etc.), 12. Κ. Δ. Ντίνα, «Τὸ τοπωνυμικὸ τῆς Σαμαρίνας Γρεβενῶν», Θεσσαλονίκη 1980, 318 (Θόma), 320 (Δimneále), 323 (Ţirikină), (Hilimode)... (Ἀνάτ. ἐκ τοῦ Κ' τόμου τῶν «Μακεδονικῶν»).

74. Th. Capidan, «Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic», Bucureşti 1932, 476-477.

75. Th. Capidan, «Toponymie macédo-roumaine», «Langue et Littérature», 3 (1946), 15. Βλ. καὶ T. Papahagi, «Contribuţii lexicale», Bucureşti 1939,6.

76. H. Liddell-R. Scott- A. Κωνσταντινίδου, «Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης», Ἐκδόσεις Ἑλληνικὰ Γράμματα, λ.

77. Πβ. καὶ Sandfeld, «ἔ. ἀ.,» 148 σημ. 1: «Cette formation se trouve aussi dans des dialectes grecs anciens, ainsi en étolien «δύο ἐπὶ Fiuari» «vingt-deux». Le magyar procède de même: tizenegy, tizenkettő, etc., sans doute sur le modèle slave». Σὲ «μεταφραστικὸ δάνειο» ἀπὸ τὴν σλαβικὴ ἀποδίδει τὴν παρουσία τῆς ἀριθμήσεως αὐτῆς στὴν οὐγγρικὴ ὁ Von Günter Reichenkron, «Der lokativische Zählltypus für die Reihe 11

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

bis 19: eins auf zehn», «Sudost-Forschungen», 17 (1958) 163. Ὡστόσο μεγαλύτερες πιθανότητες ὀρθῆς ἑρμηνείας συγκεντρώνει ἡ μαρτυρία ἐγκατεστάσεως Βλάχων στὰ σύγχρονα ἐδάφη, τὴν ὁποία προσκομίζει ὁ T. Papahagi, «Din epoca de formaţiune a limbei romîne», «Grai şi Suflet», 1 (1923-1924) 228. Οὔτε ἡ ἀναγωγὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου συστήματος στὴν Ἰλλυρικὴ ἢ Θρακικὴ γλῶσσα εἶναι πειστική. Διότι καὶ ἀπὸ τὶς δύο γλῶσσες ἀπουσιάζουν τὰ τεκμήρια. Προσφάτατα ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Al. Graur, «Coup d' oeil sur la linguistique balkanique», «Bulletin Linguistique», 4 (1936), 45, τονίζει: «Ce que nous savons sur ces langues est trop peu et trop vague: on se fond en général sur des noms propres (et c'est déjà assez dire) qui ne sont pas tous de la même région et de la même époque (peut-on affirmer qu' ils appartiennent au même peuple?». Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, «Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes», Athens 1985, 10 κέ. Ἀνάτ. ἀπὸ περ. Πλάτων, 37 (1985). Συνεπῶς δὲν ἐπιμένουν νὰ ἀναζητοῦν τὴν λύση στὶς γλῶσσες αὐτὲς ἐφαρμόζουν τὸ ignotum per ignotius, «τὸ ἄγνωστον διὰ τοῦ ἀγνώστου». Πάντως ἐξαιρετικὰ σώζονται οἱ ἀποδείξεις σὲ πηγὲς ἑλληνικές, φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικές. Ἄφθονες ὑπάρχουν καὶ στὴν Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ τοῦ E. Schwyzer, στὴν ὁποία παραπέμπει ἐπανειλημμένως ὁ Reichenkron. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἂν μερικοὶ δὲν θέλουν τὴν ἑλληνική, ἐξάπλωση, ἂν καὶ ἀποδεικνύεται, οἱ ἐπὶ μέρους ὁμοιότητες ἑλληνικῆς καὶ ἀρωμουνικῆς μὲ βορειότερες γλῶσσες ἑρμηνεύονται ἀσφαλέστερα ὡς παράλληλες ἐξελίξεις.

78. Κατὰ τὸν Ἀντ. Κεραμόπουλλον [«Μακεδονικά», 2 (1941-1952) 516] «οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα διετήρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γοητείαν τοῦ ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου ἠσθάνοντο καὶ ἤθελον καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἀναπτύξουν αὐτὸ ὡς αἰσθητὸν καὶ ἔντονον ἐθνικὸν γνώρισμα. Ἱδρύοντες ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Ἀποικίαι ἐξ Ἰταλίας δὲν ἐστάλησαν εἰς τὸν limitem τοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἔγραφον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ὡς ἔχομεν· ἔπειτα ἐπὶ Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσσοι καὶ γράφουν οἱ ὀλίγοι λατινικὰς ἐπιγραφάς, ὡς ἐπίσης ἔχομεν».

Ἡ ἀξία τῶν ἐπιγραφῶν, λατινικῶν ἢ δεγλώσσων, πρὸς τεκμηρίωση ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων μόλις τελευταῖα γίνεται κατανοητὴ στὴν Ἑλλάδα, ὅπως φανερώνουν οἱ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες τῶν Μ. Χατζοπούλου, Ἀθ. Ριζάκη, Γ. Τσοράτσογλου κέ. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν καλλήσει στὸ «ἀξίωμα», κατὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἦταν δυνατὴ ὑποχώρηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας πρὸ τῆς λατινικῆς, ἂν καὶ μισὸ αἰώνα ἐνωρίτερα κατέδειξε τὸ ἄβάσιμο ὁ F. Lot, «Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe», I, Paris 1937, 224. Ὁριστικὰ δὲ ἀνέτρεψε τὸ «ἀξίωμα» ὁ E. Lozovan, «Byzance et la romanité scythique», «Revue des Etudes Roumaines», 5-6 (1960) 221 καὶ 223.

Ἐξ ἄλλου ὅπως παρατηρεῖ ὁ Χ. Μπούρας ἐξ ἀφορμῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσεως τοῦ Βιτρουβίου («Ἡ Καθημερινή», 8-1-1987, 7) ἄλλη αἰτία εἶναι «τὸ κύμα περιφρονήσεως πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ μνημεῖα καὶ τὶς ρωμαϊκὲς σπουδές», ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ πολυτεχνεῖο καὶ πανεπιστήμιο. Τὸ ἐπιγραφικὸ τοῦτο ὑλικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου μελετοῦν οἱ ξένοι. Πβ. «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11 (1976) 105. Τὴν ἑλληνικὴ ἀδράνεια ἐκμεταλλεύεται ἡ ρουμανικὴ πλευρά, ἡ ὁποία ἐπιμένει στὴν διεκδίκηση τῶν λατινογλώσσων καὶ ἀκριβέστερα δεγλώσσων Βλάχων —Ἀρωμούνων σὰν Ρουμάνων καὶ μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀποκάλυψη καὶ ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν πρώτων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Ἡ ἑλληνικὴ καθυστέρηση, καταντᾶ ἐγκληματική, ὅταν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, «Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἠπείρῳ καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ», Ἀθήνησι 1902, 3, μᾶς διαβεβαίωνε γιὰ τοὺς Βλάχους: «αὐτοὶ ἔχουσι φρόνημα ἑλληνικώτατον καὶ ὁμιλοῦσιν, ὡς μητρικήν, καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἐκκλησιάζονται, ἐκπαιδεύονται, ἀναπτύσσονται καὶ ἐμπορεύονται, μηδόλως διαφέροντες τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τοὺς πόθους καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τὰς πολιτικὰς ἰδέας, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ Ἕλληνες γνήσιοι, ἀποδεχθέντες τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐν καιρῷ τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὡς ἀπεδέχθησαν ταύτην ἑκατομμύρια ὅλα Γαλατῶν, Κελτῶν, Ἰβήρων κλ.».

Σὲ πόσο βάθος πρὸς νότο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἐκτείνεται ἡ ἐκλατίνιση, στὸ σύνολο τῆς ἐνδοχώρας ἢ σὲ μέρος καὶ κατὰ μικρὲς νησίδες, οἱ γνῶμες τῶν συγγραφέων διίστανται. Ιἰβ. Κ. Κούμα, Τρ. Μπάρτα, Léon Lafosade, R. Pinon, N. Iorga, M. Rostovtzeff, G. Brătianu, Στ. Κυριακίδου, E. Lozovan, Ἄρη Πουλιανοῦ, H. Mihăescu, Br. Helly, Ἀπ. Βακαλοπούλου κἄ. Ὡστόσο τὰ συμπεράσματα θὰ εἶναι ὀρθότερα μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν, ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν, ἡ ὁποία μόλις τελευταῖα πραγματοποιεῖται ἀπὸ Ἕλληνες εἰδικούς. Ιἰβ. τὶς λαμπρὲς ἀπαρχὲς τῶν Θ. Ριζάκη - Γ. Τουράτσογλου, «Ἐπιγραφὲς Ἄνω Μακεδονίας» (Ἐλίμεια, Ἐορδαία, Νότια Λυγκηστίς, Ὀρεστίς), Τόμος Α', Κατάλογος ἐπιγραφῶν, Ἀθήνα 1985, καὶ L. Gounaropoulou - M. B.Hatzopoulos, «Les milliaires de la voie Egnatienne entre Heraclée des Lyncestes et Thessalonique», Athènes 1985. Χρειάζεται ἀκόμη ἀπαλλαγὴ ἀπὸ προκαταλήψεις καὶ ἔμμονες ἰδέες, ὅπως ἐκείνη περὶ μὴ ὑποχωρήσεως τῆς ἑλληνικῆς πρὸ τῆς λατινικῆς, ἐντελῶς ἀβάσιμη, ἀφοῦ καὶ σήμερα, γίνεται γλωσσικὸς ἐκσλαβισμὸς Ἑλλήνων προσφύγων ἐγκατασταθέντων στὴν Μακεδονία, κατὰ παρατήρηση Κ. Ἀμάντου, «Ἑλληνικά» 1 (1928) 184.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΗ

Η ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Ὁ θεσμός, ἡ Ἐπαρχιακή, ἡ τῶν Τριῶν Τμημάτων κι ὁ Κανονισμός της)

Ὁ θεσμὸς τῆς Δημογεροντίας, συνέπεια ἀλλεπάλληλων, ποὺ προηγήθηκαν, σουλτανικῶν μεταρρυθμίσεων (τανζιμάτ)[1], καθιερώνεται στὴ μητροπολιτικὴ ἐπαρχία τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τὸ ἔτος 1869 γιὰ νὰ λειτουργήσει ἀρχικὰ καὶ κατ' ἐξαίρεση ὑπὸ διπλὴ μορφή, σὰν Δημογεροντία δηλ. πόλεως (ἀστικὴ) καὶ Ἐπαρχίας (ἐπαρχιακή), ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα (1898) ὑπὸ τριπλὴ μορφή, σὰν πόλεως, Ζαγορίου καὶ Τριῶν Τμημάτων καὶ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1909 σὰν Ἑνιαία πλέον, μία δηλ. καὶ ἀδιαίρετη.

Ἀλλ' ἂς δοῦμε τὴν ἐξέλιξη καὶ περιπέτεια τοῦ θεσμοῦ ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς του καὶ δῶθε στὴ μητροπολιτική μας περιφέρεια.

Κατὰ τὸ 1869 λοιπὸν ὁ νέος ἐδῶ τότε Δεσπότης Σωφρόνιος Χρηστίδης[2], θέλοντας νὰ συστηθεῖ καὶ στὴ Μητρόπολή του «ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐθνικῶν κανονισμῶν» Δημογεροντία, προσκάλεσε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀντιπροσώπους «ἔκ τε τῆς πόλεως καὶ τῶν τμημάτων»[3], συνῆλθαν δὲ περὶ τοὺς τριάντα τὴν 1 Σεπτεμβρίου καὶ σκεφθέντες ὑπὸ τὴν προεδρία του ἀποφάσισαν τὴ σύσταση τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας. Ἡ ἐπίσημη αὐτὴ πράξη, ποὺ ὑπόγραψαν δεκάξη «ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων πολιτῶν Ἰωαννίνων», ἔδειχνε «τίς ἡ Κανονικὴ Δημογεροντία τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων». Κατὰ τὴν ἴδια πιὸ πάνω σύσκεψη ἔγινε λόγος γιὰ σύνταξη κανονισμοῦ τοῦ ὑπὸ ἵδρυση ὀργάνου, ποὺ ἀναβλήθηκε «ἐπὶ 8ήμερον τῶν πολιτῶν (τῶν Γιαννιωτῶν δηλ.) ἰσχυρισθέντων, ὅτι ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ μελετήσωσι τὸ ζήτημα καὶ συμβουλευθῶσι τοὺς συμπολίτας αὐτῶν...»[4].

Μετὰ ὀχτὼ λοιπὸν μέρες (9 Σεπτέμβρη) συνῆλθαν μὲν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Τμημάτων (Κουρέντων, Ζαγορίου, Μαλακασίου καὶ Τσαρκοβίστας) στὴ Μητρόπολη ἀλλ' ἀπὸ τοὺς Γιαννιῶτες δὲ φάνηκε κανένας. Στὴ συνέλευσή τους αὐτὴ οἱ ἀντιπρόσωποι ἀποφάσισαν, πὼς κάθε τμῆμα θ' ἀντιπροσωπεύεται στὴ Δημογεροντία μὲ δυὸ μέλη, ἐὰν δὲ ἡ πόλη συμφωνεῖ μπορεῖ νὰ πάρει μέρος. Ἔτσι ἀρχὲς τοῦ 1870 συστήθηκε ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία χωρὶς τὴ συμμετοχὴ σ' αὐτὴ τῆς πόλεως.

Αἰτία, οἱ προσωπικὲς ἀντιζηλίες ἀνάμεσα στοὺς Γιαννιῶτες ἄρχοντες ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τοὺς παρεπίδημους στὴν πόλη Ζαγορίσιους καὶ Μετσοβί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τες ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιὰ τὶς ὁποῖες οἱ μὲν πρῶτοι γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς «ξένους» ἐπικόησαν «συνασπισθέντες» τὸν κατόπι περιλάλητο θεσμὸ τοῦ γενήματος καὶ θρέμματος «ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν τῆς πόλεως ἀγαθῶν». Ἀπὸ δὲ τοὺς ἄλλους οἱ μὲν Ζαγορίσιοι ἀντεκδικούμενοι τοὺς ἄρχοντες «ἀνέλαβον τὴν ἡγεσίαν τῶν τμημάτων τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀπέκλεισαν τοὺς Ἰωαννίτας πάσης συμμετοχῆς ἐν τῇ διοικήσει τῶν μονῶν καὶ τῶν κληροδοτημάτων τῶν χωρίων, οἱ δὲ Μετσοβῖται ἀπομονωθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπόσχωσι πάσης ἀναμίξεως ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἰωαννίνων...»[5].

Καὶ στὴν ἀρχὴ μὲν ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία λειτούργησε μὲ βάση «τὸ ἀρχαῖον σύστημα, τῆς διὰ τῶν προκρίτων δηλ. διοικήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων» ἕως τὸ 1875, ὁπότε μὲ τὴ συναίνεση καὶ τοῦ Δεσπότη, «μεγίστην εὐθύνην ὑπέχοντος διὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν, ἕνεκα τῆς πράξεώς του ταύτης» (συνέπεια τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τὸ λεγόμενο δημογεροντιακὸ ζήτημα, ποὺ πάνω ἀπὸ τριάντα χρόνια καταταλάνισε τὸν τόπο), ἡ πόλη ἐσύστησε Δημογεροντία δική της, «ἣν δημογεροντίαν τῆς πόλεως ἐκάλεσαν ἀνακηρύξασα ἐπισήμως τὸ ἀπὸ τῶν λοιπῶν τμημάτων σχῖσμα...».

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ λοιπὸν αὐτὴ στὴ μητροπολιτική μας ἐπαρχία ἔχουμε δυὸ δημογεροντίες αὐτοκέφαλες μεταξύ τους κι ἀνεξάρτητες, «δύο ἀρχὰς δμοτίμους τῆς αὐτῆς δικαιοδοσίας κατὰ θεωρίαν, οὐχὶ πλέον ὑφισταμένας παραλλήλως ἀλλ' ἀντιμετώπους, δύο κλάδους τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἀντιζήλους καὶ σχεδὸν ἀντιπάλους...». Πολλὲς βέβαια κατὰ καιροὺς ἀπόπειρες ἔγιναν ἀπὸ τοὺς λογικώτερους πολίτες καὶ χωριάτες γιὰ συνένωση τῶν δημογεροντιῶν ἀλλ' ὅλες τους ναυάγησαν «ἀπέναντι τῆς ὑπερμέτρου καὶ ἀδικαιολογήτου ἀξιώσεως τῶν πολιτῶν τοῦ νὰ ἔχωσιν αὐτοὶ τέσσερας ἕδρας ἐν τῇ Δημογεροντίᾳ καὶ μίαν μόνην τὰ τέσσερα τμήματα...»[6].

Ἀφορμὴ λοιπὸν γιὰ τὸ διαχωρισμὸ τῆς μιᾶς Δημογεροντίας σὲ δυό, ἀστικῆς δηλ. μὲ ἕξη μέλη καὶ ἐπαρχιακῆς μὲ ἐννιά, τὸν ὁποῖο «οἱ ἐχεφρονέστεροι τῶν τε πολιτῶν καὶ ἐπαρχιωτῶν» ἀποδοκίμασαν, στάθηκε «ἡ ἀλαζὼν καὶ ἀπότομος, δὸς εἰπεῖν καὶ αἰσχροκερδής, συμπεριφορὰ τῶν τότε δημογερόντων τῆς πόλεως, ἥτις ἠνάγκασε τοὺς ἐπαρχιώτας καὶ ἠγέρθησαν σύσσωμοι κατὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος συστήματος ἐζήτησαν δὲ καὶ ἐπέτυχαν παρὰ τῶν πατριαρχείων τὸν διχασμὸν τῶν δημογεροντιῶν...».

Λόγοι ἐπίσης, ποὺ ἐπέβαλαν τὴν κατάτμηση τῆς Δημογεροντίας, ἦταν πὼς αὐτή, πλὴν τῶν δικαστικῶν της καθηκόντων, εἶχε καὶ ἄλλα διοικητικὰ καὶ κηδεμονευτικὰ ἰδιαίτερης τοπικῆς σημασίας, ὅπου συνεργασία μεταξὺ Γιαννιωτῶν καὶ ἐπαρχιωτῶν ἦταν ἀνέφικτη. Κι ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς παραπάνω δυὸ «κακοήθης, παράλογος καὶ ἀντεθνικὴ ἀντιζηλία ἡ ἀνέκαθεν ὑπάρξασα ἀντίθεσις μεταξὺ χωριάτων καὶ Γιαννιώτων, μεταξὺ τσουρηδων καὶ ντατσκαναρέων ἢ καπαφιανῶν...», ὥστε συνεργασία ἀποδοτικὴ μεταξὺ τῶν μελῶν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀργάνου ὑπὲρ συμ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φερόντων καὶ δικαίων κοινῶν, νὰ εἶναι ἀδύνατη.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ λοιπὸν αὐτὴ ὑπῆρχαν στὴ Μητροπολιτικὴ μιὰς περιφέρειας δυὸ δημογεροντίες «ἡ μὲν ἐπαρχιακὴ γενικὴ δικάζουσα πάσας τὰς ἐν τῇ Μητροπόλει προκυπτούσας ὑποθέσεις ἡ δὲ τῆς πόλεως εἰδικὴ δικάζουσα προνομιακῶς τὰς τῶν πολιτῶν Ἰωαννιτῶν» μὲ πρόεδρο κι οἱ δυὸ τὸν Μητροπολίτη καὶ ἕδρα τὴ Μητρόπολη.

Τὸ καθεστὼς τῶν δυὸ δημογεροντιῶν «συνυπαρχουσῶν ἐν εἰρήνῃ» διατηρήθηκε ὡς τὸ 1895 Ἀπρίλη, ὁπότε δικαζόμενης στὴν Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία ὑπόθεσης πού ἀφοροῦσε καταχρήσεις τῶν διαχειριστῶν τοῦ Λουλείου κληροδοτήματος[1] σὲ βάρος τῶν φτωχῶν Κατσανοχωριτῶν (κάπου 250 λ.τ. τὸ χρόνο), γιὰ τὴν ὁποία μὲ ὑπόμνημά της πρὸς τὸν Πατριάρχη (τὸ γνωστότατο ἀπὸ τὴν Πληθίβιτσα Φιλιατῶν Ἄνθιμο Τσάτσο ἀνελθόντα στὸ θρόνο στὶς 20 Γενάρη τοῦ ἴδιου χρόνου) «ἐν ἐκτάσει» εἶχε ἀναφερθεῖ ἡ Δημογεροντία, καὶ μετὰ τὴν ἐρήμην κατὰ Μάϊο τοῦ '95 καταδίκη τῶν ἐναγόμενων, οἱ τελευταῖοι «λίαν ἐπιτηδείως» κατόρθωσαν νὰ πείσουν τὴ Μεγάλη Ἐκκλησία, ὅτι ἐπῆλθε σύγχρουση μεταξὺ τῶν δημογεροντιῶν, ἐπαρχιακῆς δηλ. καὶ ἀστικῆς, καὶ ἐμπόδισαν τὴν κοινοποίηση τῆς κατ' αὐτῶν ἀπόφασης τῆς Δημογεροντίας. Στὸ πρὸς τὸν Πατριάρχη μάλιστα ἐκεῖνο ὑπόμνημά της ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία ἔκανε γνωστὰ τὰ αἴτια πού προκάλεσαν τὴν «προσποιημένην» σύγχρουση τῶν δυὸ δημογεροντιῶν καὶ καταδείχνονταν, πὼς διαχειριστὲς ἐπαρχιακοῦ κληροδοτήματος ἐναχθέντες ἐνώπιόν της γιὰ λογοδοσία καὶ ἐρήμην καταδικασθέντες, προτίμησαν ἀντὶ νὰ ἀνακόψουν νόμιμα τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση, νὰ τὴ μηδενίσουν «ὅλως παρανόμως καὶ ἀσταλῶς» ἐκμεταλλευόμενοι δὲ τὴν ἀπλοϊκότητα μελῶν τῆς ἀντιπροσωπείας πόλεως καὶ ἐπαρχίας, τὰ κατάπεισαν νὰ δημιουργήσουν τὸ σκάνδαλο τῆς σύγχρουσης τῶν Δημογεροντιῶν καὶ νὰ τοὺς ἐμπάλουν τὴν ἰδέα ὅτι ἦταν ἡ κατάλληλη στιγμὴ νὰ ἐπιτύχουν τὴν κατάργηση τῆς Ἐπαρχιακῆς.

Ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία κατάγγειλε στὴ Μεγάλη Ἐκκλησία τὰ διατρέξαντα, τὴν παρακάλεσε δὲ νὰ διατάξει τὸν Μητροπολίτη νὰ κοινοποιήσει στοὺς διαχειριστὲς καὶ καταχραστὲς τοῦ κληροδοτήματος τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασή της. Παρὰ ταῦτα ἡ Μ. Ἐκκλησία θεώρησε τὸ ζήτημα ἀσήμαντο κι ἄφησε νὰ περάσουν ὀχτὼ μῆνες χωρὶς νὰ ἀποφανθεῖ ἂν πρέπει νὰ κοινοποιήσει τὴν ἀπόφαση μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρατείνεται ἡ σὲ βάρος τῶν φτωχῶν ἀδικία οἱ δὲ ἔνοχοι νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ διαχειρίζωνται «ἀνεξελέγκτως» τὸ ὑπὲρ τῶν τελευταίων αὐτῶν κληροδότημα.

Ἀπὸ τὴν τεχνητὴ λοιπὸν αὐτὴ τῶν δημογεροντιῶν σύγχρουση, 25 ὅλα χρόνια μετὰ τὴ σύστασή τους, ἔλαβε ἀφορμὴ ἡ τῶν Γιαννίνων νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν Πατριάρχη τὴν κατάργηση τῆς Ἐπαρχιακῆς. Σὲ ἀπάντηση ὁ Πατριάρχης ἀπέστειλε τὴν ὑπ' ἀρ. πρ. 3595) 18-7-95 ἐπιστολὴ μὲ τὴν ὁποία ἔκανε γνωστὴ τὴν ἀπόφασή του γιὰ «συγχώνευσιν τῶν δύο δημογεροντιῶν εἰς ἓν Μη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τροπολιτικὸν Δικαστήριον κατὰ τὰ ἀπανταχοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου κρατοῦντα», συγκείμενο ἀπὸ ἓξ μέλη, δυὸ λαμβανόμενα ἐκ τῆς πόλεως καὶ τέσσερα ἐκ τῶν τεσσάρων τῆς ἐπαρχίας τιμημάτων, συνιστοῦσε δὲ στὸν Μητροπολίτη, ἀφοῦ κοινοποιήσει σὲ γενικὴ τῶν ἀντιπροσώπων συνέλευση τὸ περιεχόμενό της, νὰ προβεῖ στὴν κατάρτιση τοῦ σχετικοῦ κανονισμοῦ. Ὀλίγο μετὰ τὴ λήψη τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ συγκεκριμένα στὶς 8-10-1895, ὁ Δεσπότης κάλεσε στὴν Μητρόπολη ὑπὸ τὴν προεδρία του σύσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων πόλεως καὶ ἐπαρχίας μὲ σκοπό, ἀφοῦ τοὺς ἀνακοινώσει τὸ περιεχόμενο τῆς πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς, νὰ συζητήσουν τὸ θέμα τῆς συγχώνευσης τῶν δυὸ δημογεροντιῶν σὲ μία. Ἐπειδὴ ὅμως τότε δὲν ὑπῆρξε ἀπαρτία, ἀποφασίστηκε νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ σύσκεψη σὲ 15 μέρες γιὰ νὰ παρευρεθοῦν σ' αὐτὴ καὶ οἱ ἀπόντες. Πράγματι τὴν Κυριακὴ 22 τοῦ μήνα συνῆλθαν τὰ δυὸ «σωματεῖα» κι ἀφοῦ διαβάστηκε ἡ πατριαρχικὴ ἐπιστολή, πῆραν πολλοὶ τὸ λόγο, ἀντιπρόσωποι καὶ δημογέροντες, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους κι ὁ Ζαγορίσιος δικηγόρος Ν. Χαντέλης «λαλήσας μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ εὐφραδείας καὶ εἰπὼν σὺν ἄλλοις ὅτι χαίρομεν μεγάλως, διότι δίδεται ἀφορμὴ νὰ συναδελφωθῶμεν καὶ καταδικάσωμεν σύστημα ἀσύμφορον πρὸς τὰς σημερινὰς περιστάσεις...»[8].

Στὴ συνέχεια οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ τιμήματος Κουρέντων Λ. Λύδης καὶ Σπ. Σπέγγος ἐδήλωσαν ὅτι, ἐπειδὴ πρώτη φορὰ λαβαίνουν γνώση τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἡ πατριαρχικὴ ἀπόφαση ἐκφεύγει τῆς ἁρμοδιότητάς τους, καὶ ἐπειδὴ ἔχουν ἐντολὴ νὰ ἐκλέγουν μόνο δημογέροντες καὶ μοναστηριακὴ ἐπιτροπή[9], θὰ πρέπει νὰ κάνουν στοὺς ἐκλογεῖς τους γνωστὰ τὰ παραπάνω καὶ νὰ ζητήσουν ἀπ' αὐτοὺς ἐξουσίες εὐρύτερες. Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ συνῆλθε ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν τιμημάτων καὶ σύνταξε πρακτικὸ σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἐδέχονταν τὴ σύσταση τοῦ Πατριαρχείου γιὰ συγχώνευση τῶν δημογεροντιῶν, ζητοῦσε ὅμως τὴν ἀπόλυσή σχετικῆς στὴν ἐπαρχία ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη ἐγκυκλίου γιὰ παροχὴ εἰδικῆς πάνω στὸ ὑπὸ συζήτηση θέμα πληρεξουσιότητας. Ταυτόχρονα πρακτικὸ συνέταξαν, ὕστερα ἀπὸ σύσκεψή τους, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς πόλης μὲ τὸ ὁποῖο ὑποστήριζαν ὅτι αὐτοὶ προσῆλθαν μὲν καὶ στὶς δυὸ συνελεύσεις, ὁ σκοπός τους ὅμως ματαιώθηκε ἀπὸ ὑπαιτιότητα τῆς ἐπαρχίας.

Οἱ Ζαγορίσιοι ἀπόφυγαν νὰ πάρουν θέση στὸ ὅλο ζήτημα, παρὰ τὴν καλὴ θέληση κάποιων ἀπ' αὐτούς, «ἕνεκα ἐπεισοδίων ἐπὶ τοῦτο προκληθέντων...», γιὰ παράτυπη συμμετοχὴ στὴ συνέλευση τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ δικηγόρου Γ. Τζαβέλλα ὑποστηριζόμενου ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Γεωργίτση[10] κι ἀποχώρησαν. Στὶς 3 Νοεμβρη συνῆλθαν πάλι σὲ σύσκεψη στὴ Μητρόπολη οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τεσσάρων τιμημάτων κατὰ τὴν ὁποία διαβάστηκε ἀκόμα μιὰ φορὰ ἡ περὶ συγχώνευσης τῶν δημογεροντιῶν πατριαρχικὴ ἐπιστολή, ποὺ ἔδινε καὶ σχετικὲς γιὰ τὶς προκαταρκτικὲς ἐργασίες ὁδηγίες, καὶ κατέληγε: «ὅτι ἐν ἡ περιπτώσει πάντα τὰ τιμήματα καὶ ἡ πόλις δὲν ἤθελον μείνει σύμφωνα, τότε ἕ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

καστον τμῆμα δικαιοῦται νὰ σχηματίση καὶ ἔχῃ ἰδίαν δημογεροντίαν...»[11].

Καὶ τὴν μὲν ἀπόφασιν τῶν πατριαρχείων περὶ ἑνώσεως τῶν δημογεροντιῶν «μετὰ χαρᾶς» ἐδέχθηκε ἡ ἐπαρχία καὶ διότι ἦταν σύμφωνη πρὸς τὸ κρατοῦν καθεστώς, «καθ' ὃ ἐν ἁπάσαις ταῖς ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου διατελούσαις ἐπαρχίαις μία καὶ μόνη δημογεροντία ὑφίσταται, μόνη δὲ ἡ ἐπαρχία Ἰωαννίνων ἔχει δύο ἀρχὰς ὁμοτίμους, τῆς αὐτῆς δικαιοδοσίας κατὰ θεωρίαν, οὐχὶ πλέον ὑφισταμένας παραλλήλως ἀλλ' ἀντιμετώπους δύο κλάδους τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἀντιζήλους καὶ σχεδὸν ἀντιπάλους...»[12] καὶ διότι ὑπηρετοῦσε ἐξόχως τὰ συμφέροντά της. Τὴ δὲ τελευταία διάταξη τῆς πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς, κατὰ τὴν ὁποία, σὲ περίπτωση διαφωνίας γιὰ ἕνωση τῶν δημογεροντιῶν, μπορεῖ τὸ κάθε τμῆμα νὰ ἔχει δημογεροντία δική του, ἔκρινε καταστροφικὴ καὶ ἐντελῶς ἀπαράδεκτη.

Κατὰ τὴν ἴδια παραπάνω σύσκεψη προέκυψε καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἁρμοδιότητας ἢ μὴ τῶν πληρεξουσιῶν νὰ ἐπιληφθοῦν τοῦ προβαλλόμενου θέματος, κάτι ποὺ οἱ τῶν τριῶν τμημάτων εἶχαν, καθὼς εἴπαμε, ἐπισημάνει. Καὶ σ' αὐτὸ οἱ γνῶμες τῶν διασκεπτόμενων διχάστηκαν. Καὶ οἱ μὲν τῶν τριῶν τμημάτων ὑποστήριξαν, «ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀναλάβωσι τοιαύτην εὐθύνην καὶ ὅτι δέον νὰ γνωρισθῇ ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς Μ. Ἐκκλησίας δι' ἐγκυκλίων τῆς Μητροπόλεως εἰς τὴν ἐπαρχίαν καὶ νὰ προσκληθῇ ὁ λαὸς ν' ἀποφανθῇ διορίζων ἢ αὐτοὺς τούτους ἢ ἑτέρους πληρεξουσίους...», οἱ δὲ Ζαγορίσιοι φοβούμενοι μὴ γίνουν νέες ἐκλογὲς καὶ χάσουν τὸ δημογεροντιλίκι, ὅτι εἶναι ἁρμόδιοι οἱ ὑπάρχοντες καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρωτηθεῖ ὁ λαός.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ συντάχτηκε καὶ σχετικὸ πρακτικὸ καὶ μαζὶ μὲ τὰ τῶν προηγούμενων συσκέψεων ὑποβλήθηκε διὰ τοῦ Μητροπολίτη στὰ πατριαρχεῖα. Λίγες μέρες ἀργότερα ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία μὲ μακρὰ πρὸς τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἐπιστολή της τῆς 18) 11) 1895, ἀφοῦ ἐδήλωνε, ὅτι μετὰ χαρᾶς ἀποδέχεται τὴν περὶ ἑνώσεως τῶν δημογεροντιῶν ἀπόφαση τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας καὶ ἐξέφραζε τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνη της, διατύπωνε τὴν ἄκρα ἀντίθεσή της πρὸς τὴ διάταξη ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία σὲ περίπτωση γενικῆς ἀσυμφωνίας κάθε τμῆμα προβεῖ στὴ σύσταση δημογεροντίας δικῆς του. «Διότι», καθὼς γράφουν σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστολή τους οἱ ἐπαρχιῶτες, «ἂν ποτὲ πραγματοποιηθῇ (ἡ ἐντολὴ) αὕτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κυκεῶνα καὶ τὴν σύγχυσιν ὡς καὶ τὴν ἀναστάτωσιν, ἣν θέλει ἐπιφέρει ἡ συνύπαρξις πέντε ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων δημογεροντιῶν ἐν τῇ αὐτῇ Μητροπόλει καὶ ὑπὸ τὸν αὐτὸν πρόεδρον, τὴν καταστροφὴν τὴν ἐξ ὑψηλοτέρας ἀπόψεως ἀναγκαίας συγκεντρώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ἀρχῶν πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν περιφρούρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμφερόντων τῆς ἐπαρχίας καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ἐπαρχίας βλάβης τῶν συμφερόντων τῶν Χριστιανῶν...». Καὶ ἀναφέρουν εἰς πίστωση τῶν παραπάνω αὐτὸ ἐδῶ τὸ παράδειγμα. Πῶς ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία κατόρθωσε μὲ κοινοὺς κόπους καὶ κεφάλαια κοινὰ νὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συντηρεῖ 40 νόθα, «ἅτινα ἔρριψεν εἰς τοὺς δρόμους ἡ ἀσπλαχνία τῶν δρεπόντων τὰ τῆς πόλεως ἀγαθὰ» πολὺ δὲ σύντομα σκέφτεται νὰ συστήσει κατὰ τὶς ὑπαγορεύσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ βρεφοκομεῖο τακτικὸ σὲ μία ἀπὸ τὶς περὶ τὴν πόλη μονὲς τῆς ἐπαρχίας. Ἐὰν δὲ πραγματοποιηθεῖ, κατὰ τὴν ἐντολὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ διαίρεση τῆς Δημογεροντίας, τὸ ἔργο θὰ ματαιωθεῖ καὶ τὰ δυστυχῆ αὐτὰ πλάσματα, τὰ νόθα, «θὰ ριφθῶσιν εἰς τοὺς δρόμους βορὰ τῶν κυνῶν...». Ἐν τέλει τῆς ἴδιας αὐτῆς ἐπιστολῆς τους πρὸς τὸν Πατριάρχη οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας, —τῶν τριῶν μόνο τμημάτων, γιατὶ οἱ Ζαγορίσιοι μειοψήφισαν— ἀφοῦ δηλώνουν ὅτι κηρύσσουν ἑαυτοὺς ἀναρμόδιους νὰ ἐπιληφθοῦν τῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τῶν Δημογεροντιῶν τὴν ἕνωση, «καθόσον ἐν ἀποτυχίᾳ τούτων θέλει προέλθει ὡς συνέπεια ὁ κατακερματισμὸς τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας» καὶ τέτοια εὐθύνη ἀδυνατοῦν νὰ ἀναλάβουν, ζητοῦν τὴν ἀκύρωση τῆς τελευταίας αὐτῆς περὶ διαιρέσεως τῆς Δημογεροντίας πατριαρχικῆς ἐντολῆς.

Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἐκθέτουν τὸ ἱστορικὸν τῆς ἵδρυσης τῶν δημογεροντιῶν πόλεως καὶ ἐπαρχίας, τὴν εἰρηνικὴ ἐπὶ 25ετία συνύπαρξή τους, τὴν ἀφορμὴ τῆς «προσπεποιημένης» πρώτης σύγκρουσής τους καὶ τὶς σχετικὲς πάνω σ' αὐτὴ ἐνέργειες, παρακαλοῦν «ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ γοήτρου τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, τῆς περιφρουρήσεως τῶν κληροδοτημάτων τῆς ἐπαρχίας, ὧν πολλὰ διὰ τὴν κακὴν καὶ ἀνεξέλεγκτον διαχείρισιν ἢ ἀπώλυντο ἢ κινδυνεύουσι ν' ἀπολεσθῶσι, καὶ δὴ ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ὁμονοίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἡμῶν:

Α'. Νὰ ἐπανορθωθῇ ἡ εἰρημένη ἀπόφασις τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας ἀκυρουμένης τῆς διατάξεως περὶ διαιρέσεως τῆς ἐπαρχιακῆς δημογεροντίας, διότι ἐπιμένουσα ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν διάταξιν ταύτην, οὐ μόνον ζημιοῖ καὶ τὴν ἐπαρχίαν καὶ τὴν τῆς ἑνώσεως ὑπόθεσιν ὑπὲρ ἧς ἐργάζεται, δι' οὓς ἀνωτέρω ἐξεθέμεθα λόγους, ἀλλὰ καὶ θέλει προξενήσει ἄνευ ἀνάγκης κλονισμὸν καθ' ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν καὶ θέλει ἀφεύκτως δημιουργήσει σοβαρὸν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διὰ τὰς συνεπείας τοῦ ὁποίου ἀπεκδυόμεθα πάσης εὐθύνης.

Β'. Νὰ διαταχθῇ ἡ Α. Σεβ. ὁ Μητροπολίτης ἡμῶν νὰ κοινοποιήσῃ τὴν κατὰ τῶν διαχειριστῶν τοῦ Λουλείου κληροδοτήματος καὶ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν τῶν Κατσανοχωρίων ἐρήμην τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπαρχιακῆς δημογεροντίας, διότι παρεμποδίζουσα ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ἐκκλησία διὰ τῆς βραδύτητος αὐτῆς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν μητροπολιτικῶν δικαστηρίων, οὐ μόνον τὸ γόητρον αὐτῶν μειοῖ καὶ τὸν ζῆλον τῶν δικαστῶν μαραίνει, ἀλλὰ καὶ ἀνυπολογίστου βλάβης πρόξενος γίνεται εἰς τὰς περιουσίας τῶν ἱερῶν καθιδρυμάτων ἐδραιοῦσα εἰς τοὺς διαχειριστὰς αὐτῶν τὴν πεποίθησιν ὅτι οὐδεὶς θέλει παρακωλύσει αὐτοὺς κακῆς τυχὸν διαχειρίσεως.

Γ'. Νὰ παραπεμφθῇ ἡ παροῦσα ἡμῶν ἔκθεσις εἰς τὸ σεβαστὸν ἐθνικὸν μικτὸν συμβούλιον ὡς ἁρμοδιώτερον νὰ κρίνῃ καὶ λύῃ τοιούτου εἴδους κοινο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τικὰ ζητήματα...»[13].

Θὰ πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἀναφέρω, ὅτι στὴ γενικὴ παραδοχὴ τῆς πατριαρχικῆς γιὰ τὴ συνένωση τῶν δημογεροντιῶν τῆς Μητροπόλεως Γιαννίνων ἀπόφαση, σοβαρὲς ἀντιρρήσεις διατύπωσε σὲ σύγκαιρο μακρὸ στὴν ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» δημοσίευμά του ὁ γνωστὸς Γιαννιώτης λόγιος καὶ πολιτευτὴς κατόπι Κ. Καζαντζῆς[14]. Σύμφωνος «κατ' ἀρχὴν» ὁ Καζαντζῆς πρὸς τὴν πατριαρχικὴ ἀπόφαση καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν ὑφιστάμενη διαίρεση τῶν δημογεροντιῶν, ποὺ προκλήθηκε, καθὼς γράφει, «ὑπὸ λόγων προσωπικῶν, λόγων τοπικισμοῦ καὶ φατριασμοῦ καὶ ὅλων τῶν μυσαρῶν παθῶν, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν ἡ κατάρα τοῦ ἔθνους μας εἰς τὸν σχηματισμὸν ἰσχυρᾶς καὶ συμπαγοῦς πολιτείας καὶ κοινωνίας» καὶ ἡ ὁποία διαίρεση «συνεχῶς ἐκθέτει τὴν μητρόπολίν μας εἰς μονοσκελῆ ἀντιπροσωπείαν καὶ παράστασιν ἐκεῖ ὅπου μόνον ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάσπαστος σύσφιγξις δύναται νὰ ἐπιβάλλει...». «Πλὴν ὅμως», συνεχίζει», ἡ διχοτομία αὕτη, εἴτε καλῶς εἴτε κακῶς, ἐπῆλθεν ἅπαξ καὶ ἐδημιούργησεν ἤδη συνθήκας νέας, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἀρθῶσι πλέον ἀπὸ τοῦ μέσου διὰ μιᾶς καὶ διὰ μόνης τῆς ἄρσεως τοῦ προκαλέσαντος αὐτὰς αἰτίου. Περὶ ἑκάστην τῶν δημογεροντιῶν ἐσχηματίσθη τώρα σφαῖρα ἰδιαζόντων καὶ οὐχὶ σπανίως ἀντικειμένων καθηκόντων, ὧν ἡ συναρμογὴ ἀποβαίνει δυσχερὴς ἡ δὲ συνταύτισις ἀδύνατος...».

Προχωρώντας παρατηρεῖ ὅτι ἐντὸς τῶν κοινῶν καθηκόντων τῶν δημογεροντιῶν, δικαστικῶν δηλ. καὶ διοικητικῶν, ὑπάγονται στὴν κάθε μιὰ καὶ τέτοια καθαρὰ τοπικῆς φύσης, ὅπου ἡ συνεργασία ἀποβαίνει δυσκολώτατη. Τὸ μεταξὺ ἐπίσης τῶν δημογεροντιῶν χάσμα ἐπιτείνει, καθιστώντας τὴν ἀποτελεσματικὴ συνένωσή τους ἀνέφικτη, καὶ ἡ ἀνέκαθεν ὑπάρχουσα μεταξὺ χωριατῶν καὶ Γιαννιωτῶν, «τσιούρηδων καὶ ντατσκαναραίων ἢ καταφιανῶν, κακοήθης, παράλογος καὶ ἀντεθνικὴ ἀντιζηλία, αἴσθημα βαθέως ἐρριζωμένου εἰς τὰς καρδίας τῶν συμπολιτῶν μας». Μπορεῖ νὰ διατάξει, γράφει παρακάτω, ὁ πατριάρχης τὴ συνένωση τῶν δύο δημογεροντιῶν σὲ μία, λειτουργοῦσα μὲ βάση κανονισμὸ νέον, ἀλλὰ νὰ συνεργασθεῖ τὸ σῶμα «ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων» χρειάζεται τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτηση. «Μακροχρόνιος ἀγωγὴ πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς τοιαύτης συνενώσεως, ἀγωγὴ ἐξαλείψεως τοπικῶν μικροφιλοτιμιῶν καὶ ἀντιλήψεως τῆς ἀπειλούσης κατατμήσεως...».

Οἱ ἀντεγκλήσεις καὶ ἀνταπαιτήσεις μεταξὺ Γιαννιωτῶν καὶ ἐπαρχιωτῶν γιὰ πλῆθος ζητήματα ἀποτελοῦν μόνιμο φαινόμενο καὶ πηγὴ διαρκῶν μεταξύ τους ἀντιθέσεων. «Δὲν θέλουμε Γιαννιῶτες στὰ μοναστήρια νὰ παίρνουν πεσκέσια ἀπὸ τοὺς γούμενους καὶ νὰ μᾶς κλείσουν ἐμᾶς τὰ σχολεῖα», φωνάζουν οἱ χωριάτες. «Σᾶς φυλᾶμε τὰ μπαστιά», ἀποκρίνονται οἱ Γιαννιῶτες.

Σοβαρὸ ἐπίσης ἐμπόδιο στὴ συγχώνευση τῶν δημογεροντιῶν καὶ ὁμαλὴ λειτουργία τῆς μιᾶς ποὺ θὰ προκύψει, ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀντιπροσώπων. Ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες δημογεροντίες «μόνη ἡ τῆς πόλεως ἔχει σκιὰν νομίμου ἀντιπροσωπείας, μόνον αὐτὴ ἐκλέγεται κἄπως. Ἡ ἄλλη ἢ μισοδιορίζεται ἢ καὶ ἐντελῶς ἁρπάζεται. Κάτι ψυχοχάρτια στέλλονται καὶ βουλώνονται ἀπὸ κάτι μουχτάρηδες καὶ γυρίζουν καὶ δὲν διαβάζονται καὶ δηλ. ἀντράλλα καὶ κωμωδία ἐκλογῆς...». Ὕστερα ἡ ἀναλογία τῶν ἀντιπροσώπων πόλεως καὶ ἐπαρχίας, ἡ διάθεση συνόδου τους ἐπὶ τὸ αὐτό, ἡ λήψη ἀποφάσεων κ.ἄ. Τέλος, πὼς ἡ συνένωση τῶν δημογεροντιῶν εἶναι καὶ ἀνεπίκαιρη, «δέκα φορές», καθὼς λέει, ἀνεπίκαιρη, καὶ γιὰ τὴ σύγκαιρη ὑπόθεση τοῦ Ἀναγνωστοπουλείου κληροδοτήματος, τῆς σχετικῆς περὶ καταργήσεως τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας ἀπόφασης τοῦ Πατριάρχη ὀφειλόμενης στὶς δόλιες, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Καζαντζῆ, εἰσηγήσεις τοῦ σφετεριστῆ τοῦ κληροδοτήματος, καταδικασμένου ἀπὸ τὴν τελευταία, γιατροῦ Τζέτζικα[15].

Παρὰ τὸ σάλο ἐν τούτοις, ποὺ ἡ περὶ συνενώσεως τῶν δημογεροντιῶν πατριαρχικὴ ἀπόφαση προκάλεσε μὲ τὶς ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἐναντίον της ἀπόψεις τῶν ἐνδιαφερόμενων, τὸ πρόβλημα παράμεινε, οὔτε δηλ. ἕνωση τῶν δημογεροντιῶν πραγματοποιήθηκε τότε ἀλλ' οὔτε καὶ παραπέρα διάσπαση τῆς ἐπαρχιακῆς ἔγινε.

Ἄξιζει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἀναφέρω καὶ τὸ ἀκόλουθο μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐπαρχ. Δημογεροντίας προκῦψαν κατὰ τὸ 1893 ζήτημα, ἀρχὴ τῶν ἐνδοδημογεροντιακῶν ἐρίδων, ποὺ ὁδήγησαν στὴ διάσπασή της καὶ τὸ ὁποῖο, παρότι εἶχε διευθετηθεῖ, συνέβαλε στὴ λήψη τῆς ἀπόφασης τοῦ Πατριαρχείου γιὰ συνένωση τῶν δημογεροντιῶν. Κατὰ τὸν ἰσχύοντα ἀπὸ 16ετίας περίπου (δηλ. ἀπὸ 1875) προσωρινὸ κανονισμὸ τῆς ἐπαρχιακῆς δημογεροντίας κι ἀναφορικὰ πρὸς τὶς διατάξεις του τῆς ἐκλογῆς πληρεξουσίων, κάθε τμῆμα ἐξέλεγε ἓξ μὲ τετραετῆ θητεία, «οἵτινες ἐντολὴν εἶχον νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν γενικῶν τῆς ἐπαρχίας συμφερόντων καὶ ἰδίᾳ νὰ ἐκλέγωσι τοὺς δημογέροντας»[16]. Ἡ ἐκλογὴ δηλ. τῶν τελευταίων αὐτῶν, «ἐχόντων ἀποκλειστικὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν», ἦταν ἔμμεση. Ὁ ἀριθμός τους δέ, κατὰ τὸν ἰσχύοντα κανονισμό, 2 ἀπὸ κάθε τμῆμα καὶ τρεῖς κατ' ἐξαίρεση ἀπὸ τὸ Ζαγόρι «διά τε τὴν πληθὺν τῶν ὑποθέσεων ἃς σχετικῶς ἔχει τὸ τμῆμα τοῦτο καὶ ὅτι' ἄλλους ἔτι σπουδαιοτάτους λόγους», σύνολο ἐννιά. Μὲ τὴ λήξη λοιπὸν τῆς τετραετίας ὁ Μητροπολίτης σὲ κοινὴ μὲ τοὺς πληρεξουσίους καὶ τοὺς δημογέροντες τῆς ἐπαρχίας σύσκεψη, ἀποφάσιζε τὴ διενέργεια ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων συντάσσοντας καὶ σχετικὸ πρακτικό. Μὲ βάση δὲ τὸ πρακτικὸ τοῦ 1893 ἀπολύθηκε πρὸς τὶς κοινότητες τῆς ἐπαρχίας ἐγκύκλιος περὶ τοῦ τρόπου καὶ χρόνου διενέργειας τῶν ἐκλογῶν, ποὺ καὶ πραγματοποιήθηκαν. Στὸ Ζαγόρι ἐκλέχτηκαν οἱ Δόνος, Πολυχρονιάδης, Βλαχλείδης, Γεωργίτσης, Ἀδαμίδης καὶ Κοντοφωτίδης. Οἱ πρῶτοι τρεῖς, γνωστότεροι ὡς τριανδρία, «Δημογεροντίας γλιχομένη», λίγο κατόπι παραιτήθηκαν καὶ σὲ ἀντικατάστασή τους κλήθηκαν οἱ ἐπιλαχόντες Κοντούργης, Ζῶτος καὶ Χαντέλης. Ὅταν δὲ οἱ νέοι ἀντιπρόσωποι συνῆλθαν γιὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἐκλογῆ δημογερόντων, «ἐρρίφθη σκανδαλωδῶς εἰς τὸ μέσον» τὸ ζήτημα τῆς ἐπὶ πλέον στὴ Δημογεροντία ἕδρας τῶν Ζαγορίσιων. Οἱ πλημεξούσιοι τοῦ Ζαγορίου παρατήρησαν στοὺς διαμαρτυρόμενους τῶν ἄλλων τμημάτων, πὼς δὲν πρέπει νὰ φιλονεικοῦν γιὰ ζήτημα, ποὺ πρὶν 16 χρόνια ἐνυπόγραφα οἱ προκάτοχοί τους παραδέχτηκαν, καὶ πρότειναν νὰ λυθεῖ ἡ διαφορὰ μὲ ψηφοφορία σὲ συνέλευση γενικὴ ὅλων τῶν τμημάτων, διώρισαν δὲ δημογέροντες προσωρινοὺς τοὺς Δόνο, Πολυχρονιάδη καὶ Βλαχλειδῆ.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων τμημάτων συνέχισαν τὶς ἀντιρρήσεις τους. Τέλος δέ, μετὰ πρόταση τῶν Ζαγορίσιων, συμφώνησαν νὰ κάνουν γνωστὸ τὸ ζήτημα μὲ ἔκθεσή τους χωριστὴ στὸν Πατριάρχη. Καθ' ὃν λοιπὸν χρόνο ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ζαγορίου καὶ τριῶν τμημάτων ἐκκρεμοῦσε στὴ Μ. Ἐκκλησία, «ἀνεφύη τὸ πολύκροτον καὶ περιάλλητον ζήτημα τοῦ κληροδοτήματος τῆς ἀτυχοῦς κοινότητος Σαμποτσελίου», πρώτη ἀφορμὴ ὀχλονοιῶν ἀνάμεσα στοὺς πλημεξούσιους καὶ δημογέροντας τοῦ Ζαγορίου. Στὸ μεταξὺ ἐπίσης διάστημα οἱ πλημεξούσιοι Ζαγορίου, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ἔγκριτοι δικηγόροι τῆς πόλης μας, συμμορφούμενοι μὲ ἐντολὴ τῆς Μητροπόλης, ἐσύνταξαν καὶ ὑπόβαλαν σ' αὐτὴ σχέδιο κανονισμοῦ μὲ τὴν παράκληση «ἵνα μέχρις οὗ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐγκριθῆ ἢ τροποποιηθῆ ὑπὸ τῶν πλημεξουσίων τῶν ἄλλων τμημάτων, ἐφαρμόζηται τοὐλάχιστον εἰς τὸ τμῆμα Ζαγορίου». Ἀλλ' ἡ γνωστὴ τῶν προσωρινῶν δημογερόντων τριανδρία, βλέποντας πὼς μὲ τοὺς κανονισμοὺς ἔμπαινε φραγμὸς στὶς αὐθαιρεσίες τους καὶ καταχρήσεις, διέδιδε σκιοφαντίες κατὰ τῶν πλημεξουσίων, προέτρεπε δὲ κρυφὰ «τοὺς ἁπλουστέρους» νὰ εἰσάγουν τὶς περὶ προικὸς διαφορές τους «εἰς τὸν ἱερὸν Μεχμεκέν!». Ἡ ἔγκαιρη ὅμως λύση ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς μεταξὺ Ζαγορίου καὶ τριῶν τμημάτων διαφορᾶς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κάθε τμῆμα θὰ ἐκλέγει στὸ ἑξῆς τρεῖς δημογέροντες, ποὺ εὐχαρίστως ἀποδέχτηκαν ὅλοι, «διέλυσε τὰς δολοπλοκίας των ὡς ἰστὸν ἀράχνης...». Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ οἱ πλημεξούσιοι Ζαγορίου ἀπέλυσαν τοὺς δολοπλόκους δημογέροντας καὶ ἀντ' αὐτῶν διόρισαν νέους, τοὺς Γεωργίστη, Χαντέλη καὶ Γκάνιο καὶ τὰ πράγματα ἡσύχασαν.

Τὸ πρόβλημα παρὰ ταῦτα τῆς συγχώνευσης τῶν δημογεροντιῶν ἐξακολουθοῦσε νὰ μὴ βρίσκει τὴ λύση του, τῶν δὲ ὡς παραγόντων καταπιεζόμενων σὲ συζητήσεις καὶ ἀνταγωνίσεις ἄκαρπες. Μὲ νέα δὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Μητροπολίτη ὁ Πατριάρχης, ἕνα σχεδὸν χρόνο μετὰ τὴν πρώτη του ἐκείνη, τὸν καλοῦσε νὰ προχωρήσει στὴν ἐκτέλεση αὐτῆς τῆς ἐντολῆς του, τὴ συνένωση δηλ. τῶν δημογεροντιῶν πόλεως καὶ ἐπαρχίας «εἰς ἓν μητροπολιτικὸν δικαστήριον». Ὁ Γρηγόριος εὐθὺς μετὰ τὴ λήψη της ἀπηύθυνε τὸ ὑπ' ἀριθμ. 842) 3-10-1896 «πρὸς τοὺς Ἀξιοτίμιους Κυρίους πληρεξουσίους, Δημογέροντας καὶ μοναστηριακοὺς ἐπιτρόπους τῆς Ἐπαρχίας» ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο «παρακαλεῖσθε», καθὼς ἔγραφε καὶ τοὺς ἀνέφερε ὀνομαστικὰ ἕναν - ἕναν, «ὅπως αὔριον περὶ ὥραν 8ην μμ. τουρκιστὶ ἔλθητε εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν, ὅπου θὰ πα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ρευρεθῶσι καὶ οἱ τῆς πόλεως ἀντιπρόσωποι, ὅπως λάβητε γνῶσιν τῆς Σεβ. πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς περὶ ἐκλογῆς ἑνὸς Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου...»[17].

Δὲν ξέρω ἂν πραγματοποιήθηκε καὶ τί, σὲ καταφατικὴ περίπτωση, ἡ σύσκεψη αὐτὴ ἀποφάσισε.

Λίγο ἀργότερα (Γενάρης 1987) ὁ Ἄνθιμος ἔπεσε καὶ στὸ θρόνο ἀνῆλθε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄, ποὺ βρῆκε τὸ ζήτημα τῆς ἕνωσης τῶν ἐδῶ δημογεροντιῶν ἐκκρεμές, διέταξε δὲ «αὐστηρῶς», τέλη τοῦ ἴδιου ἔτους, τὴν ἐντὸς δύο μηνῶν συγκρότηση τοῦ Ἑνιαίου Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ προκατόχου του. Γιὰ νὰ ἐξαναγκάσει δὲ τὴ διστάζουσα ἐπαρχία νὰ ἐνδώσει, ἀνακοίνωσε «τηλεγραφικῶς καὶ δι' ἐπιστολῆς», πὼς ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἀμετάκλητη[18].

Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ οἱ ἀντιπρόσωποι πόλεως καὶ ἐπαρχίας θέτοντας κατὰ μέρος διαταγμοὺς καὶ ἀντιθέσεις, συγκρότησαν τέλη τοῦ '97 τὸ Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο, «ὅπερ ἤρξατο αἰσίως τῆς κανονικῆς αὐτοῦ λειτουργίας» καὶ πρὸς στιγμὴν ἐφάνηκε πὼς τὸ ἐπάρατον «δημογεροντιακὸν ζήτημα» εἶχε ἐπὶ τέλους λήξει. Ἀπὸ ἐπιστολὴ μάλιστα λίγο μεταγενέστερη, ἀνέκδοτη, τῶν ἀντιπροσώπων πόλεως καὶ τῶν τριῶν τμημάτων πρὸς τὸν Πατριάρχη τῆς 6) 10) 1898 μαθαίνουμε πὼς τὸ Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο, ποὺ ἐπεῖχε θέση δημογεροντίας ἐνιαίας, συστήθηκε «ἐκ μελῶν ἓξ ἐκλεγομένων δύο μὲν παρὰ τῆς πόλεως τεσσάρων δὲ παρὰ τῶν τμημάτων ἑνὸς ἐξ ἑκάστου αὐτῶν... ἐφ' ᾧ καὶ ἐξεφράσθη αὐτοῖς (τοῖς ἀντιπροσώποις) τότε ἡ εὐαρέσκεια, καθὼς γράφουν, τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος ὑπὸ χρονολογίαν 8) 1) ἐ.ἔ...»[19].

Δυστυχῶς ὅμως ὅ,τι δέχτηκε ὅλη ἡ ἐπαρχία δὲν ἄρεσε σὲ μερικοὺς Ζαγορίσιους, «οἱ ὁποῖοι μὲ μόνην τὴν πρόθεσιν τοῦ νὰ ματαιώσωσιν τὴν διὰ πολλῶν μόχθων ἐπιτευχθεῖσαν ἑνότητα, ἣν ἐθεώρουν ἀντικειμένην εἰς τὰς ἀτομικάς αὐτῶν βλέψεις... καὶ ἐνῶ ἡ Μ. Ἐκκλησία διέτασσε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὄντως δικαίας καὶ ἐθνικῆς ἀποφάσεως περὶ συνενώσεως τῶν ὑφισταμένων δύο δημογεροντιῶν», ἔστειλαν ἀρχὲς τοῦ '98 στὴν Πόλη ἕναν τους σὰν ἀντιπρόσωπο τοῦ τμήματός τους, ποὺ ἐκμεταλλευόμενος τὶς στενὲς μὲ τὸν Πατριάρχη σχέσεις του καὶ «μετὰ γνωστὰς ἀπρεπεῖς καθ' ἡμῶν κατηγορίας», καθὼς στὸ γνωστὸ πρὸς τὸν Πατριάρχη γράμμα τους γράφουν οἱ ἐπαρχιῶτες, ἀξίωσε τὴ σύσταση ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως «ἰδίας τοῦ Ζαγορίου Δημογεροντίας» καὶ τὴ διάλυση τοῦ Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου.

Καὶ ἀπέτυχε μὲν στὴν πρώτη προσπάθειά του ὁ Ζαγορίσιος «ἀπορριφθέντος τοῦ αἰτήματός του», ἀπὸ τὸ σκοπό του ὅμως δὲν παραιτήθηκε. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία του, προβάλλοντας τὴ δυσαναλογία μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν τμημάτων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλεγόμενων ἀπὸ τὸ καθένα δημογερόντων, παρουσίασε «ἐν ἐσκονισμένον στατιστικὸν σημείωμα τοῦ 1860», ποὺ παρίστανε τὸν πληθυσμὸ τοῦ Ζαγορίου ὑπερδιπλάσιο τῶν ἄλλων τμημάτων, ὁ δὲ Πατριάρχης «πρὸς ἀπονομὴν καλῶς ἐννοουμένης ἰσότητος» προχώρησε, χωρὶς νὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

λάβει ὑπόψη «ὅτι ἡ μὲν πόλις χάριν τῆς ἰσότητος ταύτης καὶ τῆς ἀδελφικῆς συμπνοίας παρεδέχθη ὅλως καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογίσατο τὸ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κεκτημένον δικαίωμα τοῦ ἔχειν ἴδίαν δημογεροντίαν τὰ δὲ τμήματα ἀγογγύστως εἶδον μειουμένην τὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Δικαστηρίῳ ἀντιπροσώπευσιν αὐτῶν», στὴν τροποποίηση τῆς πρώτης ἀμετάκλητης ἀπόφασής του αὐξάνοντας τὰ μέλη τοῦ Μητρ. Δικαστηρίου ἀπὸ ἓξ σὲ ἑπτά, μὲ προσθήκη δηλ. ἑνὸς ἀκόμη Ζαγορίσιου, «ἐπὶ ὧν οὕτω πρὸς τὴν πόλιν τὸ Ζαγόριον...». Ἡ πατριαρχικὴ περὶ νέας ἀναλογίας τῶν ἀντιπροσώπων στὸ Μητρ. Δικαστήριο ἀπόφαση προκάλεσε, καθὼς ἀναμένονταν, θύελλα διαμαρτυριῶν μεταξὺ τῶν Γιαννιωτῶν καὶ τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν τριῶν τμημάτων, «ἠγέρθησαν παράπονα, ἀναφοραὶ καὶ καταγγελίαι ἀπεστάλησαν εἰς τὰ πατριαρχεῖα κατὰ τοῦ Μητροπολίτου, εἰς λίαν ἀμήχανον θέσιν περιελθόντος» μὲ ἀγανάκτησή δὲ τὴν ἀπέκρουσαν καὶ ἀρνήθηκαν νὰ συμπράξουν στὴ σύσταση ἑπταμελοῦς Μητροπ. Δικαστηρίου.

Σὲ μακρά, ποὺ μνημόνευσα, πρὸς τὴ Μεγ. Ἐκκλησία ἐπιστολή τους τῆς 6) 10) 1898 «ἡ τε πόλις καὶ τὰ τρία τμήματα» διαμαρτυρήθηκαν ἔντονα παρατηρώντας ὅτι τὸ στατιστικὸ σημείωμα τοῦ 1860 δὲν ἀνταποκρίνονταν στὰ πράγματα[30], ὅτι οἱ Ζαγορίσιοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς σύστασης τῆς δημογεροντίας διὰ τοῦ ἀπὸ 9) 9) 1869 καταστατικοῦ καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν 4 τμημάτων ἀναγνώρισαν τὴν καθιερωθεῖσα ἰσότητα, ποὺ ἐπικύρωσε διὰ πιττακίου της ὑπὸ χρονολ. 19) 2) 1894 «ἐπισήμως» ἡ Μεγ. Ἐκκλησία, πὼς τὰ ἴδια πρόσωπα, ποὺ διαφωνοῦν σήμερα, εὐχαρίστησαν τὸν Πατριάρχη τότε μὲ ἐπιστολή «συνταχθεῖσαν παρὰ τοῦ Λεων. Γεωργίτση» ὅτι ἡ δι' ἀποφάσεως τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας τῆς 10) 10) 97 ὁρισθεῖσα μεταξὺ τῶν τμημάτων ἰσότης κατὰ τὴν ὁποία ἡ μὲν πόλις ἐκλέγει στὸ ἑνιαῖο Μητρ. Δικαστήριο δύο μέλη, κάθε δὲ τμῆμα ἀπὸ ἕνα, ἔγινε δεκτὴ κι ἀπὸ τοὺς Ζαγορίσιους κατὰ τὰ σχετικὰ πρακτικὰ τῆς 23) 10 καὶ 18) 11) 97 τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας, ὅτι ὁ κινηθεὶς κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀγὼν τῶν ὀλίγων Ζαγορισίων διὰ τοῦ ἀποσταλέντος στὴ Μεγ. Ἐκκλησία πληρεξουσίου «εἶναι προδήλως ἔργον ὑστεροβουλίας καὶ φανεροῦ φατριασμοῦ ἀποκύημα τῶν ὀλίγων τούτων δυσαρεστημένων», ποὺ δὲν ἔπαυσαν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Μητροπ. Δικαστηρίου νὰ ὀλοῦν κατ' αὐτοῦ «ἐν ὀνόματι ὄθεν δικαιωμάτων τοῦ τμήματος Ζαγορίου», ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς ἴδιας περιοχῆς «κατανοήσαντες ὅτι τὸ ἀληθὲς συμφέρον αὐτῶν ἔγκειται ἐν τῇ ἀδελφικῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῆς πόλεως καὶ τῶν λοιπῶν τμημάτων καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ ἐγωϊστικῶν ἀξιώσεων ὑπεροχῆς, προθύμως καὶ ἀθρόως προσῆρχοντο ἐνώπιον τοῦ Ἑνιαίου Μητροπ. Δικαστηρίου πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν των μεγίστην προσοχὴν δίδοντες εἰς τὰς πατριωτικὰς ἐπικλήσεις τῶν ὀλίγων δυσαρεστημένων...».

Στὴ συνέχεια οἱ ἐπιστολογράφοι ἐπικαλοῦνται τὸ «τριακονταετὲς καθεστὼς ἰσότητος καὶ ἀδελφικῆς μεταξὺ τῶν τμημάτων τῆς ἐπαρχίας συμπνοίας» καὶ καταγγέλλουν τὴν ὑπαναχώρηση τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας, «δι' ἧς ἐνθαρρύνεται

ὁ φατριασμὸς καὶ ἡ μεταξὺ ἀδελφῶν διχόνοια...». «Ἀτυχῶς ὅμως, προσθέτουν, καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἡ μήτηρ Ἐκκλησία, παριδοῦσα πάντα ταῦτα, ἤρξατο μικρὸν μετὰ τὴν προτελευταίαν αὐτῆς ἀπόφασιν καὶ τὰς ἐπισήμους περὶ τοῦ ἀνεκκλήτου αὐτῆς δηλώσεις τῶν φατριαζόντων εὐαρίθμων Ζαγορισίων τῶν καταπολεμούντων ἀνερυθριάστως σήμερον ὅ,τι χθὲς διὰ τῶν ἰδίων των ὑπογραφῶν ἀπεδέξαντο, καὶ πρώτην ἔνδειξιν ἀδικαιολογήτου εὐνοίας πρὸς αὐτοὺς ἐπιδείξασα κατὰ τὴν πολύκροτον ψευδῆ καταγγελίαν περὶ διαρπαγῆς ὅθεν τῶν ἀρχείων, ὅτι ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία χωρὶς πρότερον ἁρμοδίως νὰ ἐξετάσῃ καὶ πεισθῇ ἔσπευσε νὰ διατάξῃ τηλεγραφικῶς τε καὶ δι' ἐπιστολῆς τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῶν ὡς ἦσαν καὶ ὅπου εἶναι καὶ τέλος ἐξέδοτο τὴν τελευταίαν αὐτῆς ἀπόφασιν ἀνακοινωθεῖσαν ἡμῖν διὰ τῆς ἀπὸ 18 Μαΐου ἐ.ἔ. πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς ἐπισήμως καθιεροῦται ἡ ἀνισότης τῶν τμημάτων καὶ θυσιάζεται ἥ τε τῆς πόλεως φιλοτιμία καὶ τῶν τμημάτων τὰ ἀνεγνωρισμένα καὶ ἀπαράγραπτα δικαιώματα...».

Ἀναφερόμενοι πιὸ κάτω στὴ συσταθεῖσα ἤδη, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι «ἐπὶ τριετίαν τάχα σπουδαιότατα ὑποθέσεις τοῦ Ζαγορίου μένουσιν ἐκκρεμεῖς καὶ ἀνενέργητοι», ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως ξεχωριστὴ τοῦ Ζαγορίου Δημογεροντία, γράφουν: «Φατριάζουσιν ἀναμφισβητήτως ἐκεῖνοι οἵτινες καίτοι ἤδη ὑποκρινόμενοι πρόφρονα ὅθεν ἀποδοχὴν τῶν ἀποφάσεων τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας συνέστησαν παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας διακελεύσεις αὐτῆς ἰδίαν διὰ τὸ τμῆμα των διοικητικὴν Δημογεροντίαν ἐντὸς τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διαμφισβητῶσι τὴν δικαστικὴν φύσιν τῶν εἰς τὸ Μητροπ. Δικαστήριον παραπεμπομένων ὑποθέσεων καὶ προκαλῶσιν οὕτω καθημερινὰς ἔριδας καὶ συγκρούσεις...».

Γιὰ ὅλους, τέλος, τοὺς προεκτεθέντας λόγους οἱ ὑπογράφοντες τὴν ἐπιστολὴ δηλώνουν ὅτι ἐμμένουν στὴν προτελευταία ἀπόφαση τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας, τὴ σύσταση δηλ. ἐνιαίου ἑξαμελοῦς Μητροπ. Δικαστηρίου, «καὶ ἐξαιτούμεθα, γράφουν, ὅπως συμφώνως ταύτῃ διαταχθῇ: α) ἡ διάλυσις τῆς παρανόμως ἐντὸς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως συστάσης ἰδιαιτέρας Διοικ. Δημογεροντίας τοῦ Ζαγορίου καὶ ἐν τῇ ἕδρᾳ τοῦ τμήματος σύστασις αὐτῆς,

β) ἡ συγκρότησις τοῦ ἐνιαίου Μητροπ. Δικαστηρίου ἐκ μελῶν ἓξ ἐκλεγομένων δύο μὲν παρὰ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων καὶ τεσσάρων παρὰ τῶν τμημάτων ἑκάστου αὐτῶν ἐκλέγοντος ἀνὰ ἓν μέλος,

γ) ὁ σχηματισμὸς ἰδίας τοῦ Ζαγορίου Δημογεροντίας ἐν τῇ ἕδρᾳ τοῦ τμήματος καὶ οὐχὶ ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν ᾗ περιπτώσει τὸ Ζαγόριον ἤθελεν ἀρνηθῆ τὴν ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους συνεργασίαν μεθ' ἡμῶν... εἰς ἐναντίαν δὲ περίπτωσιν ἡ πόλις ἀνακτῶσα τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς δικαίωμα τοῦ ἔχειν ἰδίαν δημογεροντίαν τὰ δὲ τμήματα διαιρούμενα καὶ ἰδίαν ἕκαστον ἀποτελοῦντα Δημογεροντίαν...». Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ, πὼς οἱ ἐπάλληλες ἀντιφατικὲς ἀναφορικὰ πρὸς τὴ σύσταση τοῦ Μητρ. Δικαστηρίου καὶ τῶν Δημογεροντιῶν πατριαρχικὲς ἀ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ποφάσεις δημιούργησαν στὸ μεταξὺ πλῆρες στὴν ἐπαρχία δικαιοστάσιο, γεγονὸς ποὺ ἀνάγκασε τὸν Πατριάρχη νὰ ἐπικυρώσει μὲ τὴν ὑπὸ χρονολογία 13) 11) 98 ἐπιστολή του τὴν παράτυπα συσταθεῖσα στὴ Μητρόπολη Δημογεροντία Ζαγορίου μὲ τὴν ἐπωνυμία μάλιστα ἐπαρχιακή. Ἡ πατριαρχικὴ αὐτὴ ἀπόφαση, εὐθὺς μὲ τὴν ἀναγγελία της, προκάλεσε, καθὼς ἦταν φυσικό, «σφοδρὰν ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς λοιποῖς τιμήμασι ἀντίδρασιν καὶ ὑπερεξῆψε τὰ τοπικιστικὰ πάθη καὶ τὸ κατὰ τοῦ Ζαγορίου μῖσος. Συχνότατα συνέβαινον ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ τοῖς καφείοις ἀντεγκλήσεις τὸ δὲ δικαιοστάσιον ἐλυμαίνετο τὴν πόλιν καὶ τὰ τρία τιμήματα ὃ' ἃ ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις εἶχε περιέλθει εἰς τελείαν δικαστικὴν καὶ διοικητικὴν παράλυσιαν...»[31].

Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ συνήλθαν ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη σὲ συνεδρία ἔκτακτη οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τιμημάτων καὶ ἀφοῦ ἀνέγνωσαν τὴν πιὸ πάνω πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ καὶ συζήτησαν ἐπὶ τοῦ περιεχομένου της «μετ' ἐκπλήξεως παρετήρησαν τὴν πλήρη ἀντίφασιν αὐτῆς πρὸς προηγουμένας της καὶ ἰδίως αὐτὴν τῆς 31) 1) 1891 ἐγκυκλίου καθ' ἣν μία καὶ μόνη Δημογεροντία δέον νὰ ὑφίσταται ἐν ἑκάστῃ Μητροπόλει.... δηλοῦμεν ἀπερίφραστως», γράφουν στὸ σχετικὸ πρακτικό, «ὅτι πᾶσα κατ' ἄλλην ἀναλογίαν ἢ τὴν ἐν ταῖς ἀνεκκλήτοις ἐκδοθείσαις ἀποφάσεσι ὑπὸ χρονολογίαν 5) 10) 97 καὶ 8) 1) 98 συγκρότησις ἐνιαίου Μητροπ. Δικαστηρίου νομίζεται καὶ εἶναι ἄδικος καὶ μὴ ἐφαρμόσιμος καὶ οὐδαμῶς ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῶν τριῶν τιμημάτων, ἅτινα σταθερὰν ἔχουσι ἀπόφασιν νὰ μὴν παραιτηθῶσιν ἴδια δίκαια ἐκπαλαι κρατήσαντα καὶ δι' ἀποφάσεων τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας κυρωθέντα καὶ ἀπαράγραπτον τὴν ἰσχὺν ἔχοντα.

«Ὡς πρὸς τὴν ὑποδεικνυομένην κατ' οἰκονομίαν λύσιν», συνεχίζουν, «ἐπειδὴ τὰ συμφέροντα τῶν τριῶν τιμημάτων ἐν δευτέρᾳ τίθενται μοίρᾳ καθόσον παρέχεται αὐτοῖς ἡ περιφρονητικὴ ἐλευθερία νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τὴν Δημογεροντίαν τῆς πόλεως ἢ τὴν τοῦ Ζαγορίου ἐπὶ ἀπωλείᾳ τῶν ἀπαραγράπτων δικαίων των. Ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς (τῶν 3 τιμημάτων) ἀνέρχεται κατ' ἐπίσημον ἀπογραφὴν τῆς Κυβερνήσεως εἰς 45.000 καὶ τῆς πόλεως καὶ Ζαγορίου ὁμοῦ εἰς μόνον 27.000[32]. Ἐπειδὴ ἡ ἀπονομὴ δικαιώματος εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸ Ζαγόριον μὲ τόσον πληθυσμὸν νὰ ἔχουν χωριστὰς δημογεροντίας καὶ ἡ ἀποστέρησις τούτου εἰς τὰ τρία τιμήματα μὲ πληθυσμὸν πολὺ μεγαλύτερον ἀποτελεῖ προφανῆ ἀδικίαν πρὸς αὐτὰ καὶ περιφρόνησιν, ἣν ταῦτα εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶσι. Ἐπειδὴ ἡ Μεγ. Ἐκκλησία ἀποδεχθεῖσα παρὰ τὰς ἐπαγγελίας της σχηματισμὸν δύο Δημογεροντιῶν ἐν τῇ αὐτῇ Μητροπόλει δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ καὶ εἰς ἕκαστον τῶν τριῶν τιμημάτων τοῦ ἔχειν ἰδίαν καὶ αὐθύπαρκτον δημογεροντίαν. Ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας εὐνοεῖται τὸ Ζαγόριον ἐπὶ καταφανεῖ ζημίᾳ τῶν τριῶν τιμημάτων (τὸ πάλαι καθεστὼς δύο Δημογεροντιῶν πόλεως καὶ ἐπαρχίας τῆς τελευταίας ἐκ τῶν τεσσάρων τιμημάτων ἐν ἰσότητι ἐν ταύτῃ ἀντιπροσωπευομένων).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐπειδὴ τὰ τρία τμήματα ἀποτελοῦντα τὰ 3) 4 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ Ζαγόριον οὐδαμῶς δύνανται νὰ θεωρήσωσι νόμιμον τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀποκλειστικῆς Δημογεροντίας τοῦ Ζαγορίου ὡς ἐπαρχιακῆς, τοῦ τίτλου τούτου δικαιωματικῶς ἀνήκοντος εἰς μόνα τὰ τρία τμήματα,

Διὰ ταῦτα

ἀποκρούοντες τὴν ὑπαγωγὴν τῶν 3 τμημάτων εἰς τὴν Δημογεροντίαν πόλεως ἢ Ζαγορίου ὡς ἄδικον καὶ περιφρονητικὴν ὡς καὶ τὸν σχηματισμὸν ἰδίας τοῦ Ζαγορίου Δημογεροντίας ἐν τῇ Μητροπόλει καὶ δὴ ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐπαρχιακῆς, ἐμμένουσι εἰς τὸν σχηματισμὸν ἑνὸς Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου ἐξ ἓξ μελῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεταξὺ τῶν τμημάτων ἀνέκαθεν κρατούσης ἰσότητος ὡς μόνης ὀρθῆς καὶ δικαίας λύσεως ἀφιεμένου ἐλευθέρου τοῦ Ζαγορίου ἵνα, ἂν ἐν δέχηται τὴν ἐν ἰσότητι συνεργασίαν, σχηματίσει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ Δημογεροντίαν ἐν τῇ ἕδρᾳ τοῦ Ζαγορίου καὶ οὐχὶ ἐν Ἰωαννίνοις συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ χρονολογίαν 25) 9) 96 πατριαρχικὴν ἐπιστολήν.

Ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει (καὶ ἐπιμένει δηλ. ἡ Μεγ. Ἐκκλησία) ἀναγνωρισθῇ καὶ εἰς ἕκαστον τμῆμα τοῦ ἔχειν ἰδίαν Δημογεροντίαν...»[23].

Ἀλλὰ καὶ ἡ νέα αὐτὴ διαμαρτυρία τῶν τριῶν τμημάτων δὲν εἶχε ἀνταπόκρισιν. Σὲ ἐπόμενη τῆς 5) 5) 99 συνεδρία τῆς Διοικ. Ἐπιτροπείας τῶν ἰδίων τμημάτων ὁ Μητροπολίτης ἐζήτησε νὰ ἀνακοινώσει τὶς ὑπὸ χρονολογία 22) 1) 99 καὶ 17) 2) 99 πατριαρχικὲς ἐπιστολὲς ἀφορῶσες στὸ πρόβλημα τοῦ Μητροπ. Δικαστηρίου καὶ διατυπώσει ἐπ' αὐτῶν ἡ Δ.Ε. τὴ γνώμη της. Ἡ τελευταία ἀντέτεινε ὑποστηρίζοντας ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ παρευρίσκεται καὶ ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς πόλεως, «καθόσον τὸ ζήτημα τοῦ Μητροπ. Δικαστηρίου εἶναι γενικῆς ἐπουσιώδους καὶ δὲν ἀφορᾷ μόνον τὰ τρία τμήματα... ἐπειδὴ πᾶσα μέχρι τοῦδε ἀνακοίνωσις προηγουμένων ἐπιστολῶν ἀφορώσων εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα ἐγίνετο εἰς τὸ ὑπάρχον Μητροπολ. Δικαστήριον εἰς τὸ ὁποῖον ἀντεπροσωπεύετο ἥ τε πόλις καὶ τὰ τρία τμήματα καὶ πᾶσα ἀπόφασις ἐλαμβάνετο ἀπὸ κοινοῦ, ἀντιθέτως δὲ πᾶσα ἀπόφασις τῶν τριῶν τμημάτων ἀνεξαρτήτως τῆς πόλεως ἀποβαίνει ματαία...». Καὶ οἱ ἐπιστολὲς δὲν διαβάστηκαν[24].

Λίγο ἀργότερα (μέσα Δεκέμβρη τοῦ 1899) ὁ Μητροπολίτης μὲ ἐγκύκλιό του «διατρέξασαν ἅπαν τὸ Ζαγόριον» ἐκάλεσε τοὺς καπετάνιους νὰ ἐκλέξουν τοὺς ἀντιπροσώπους τους (12) κι αὐτοὶ τὴ Δημογεροντία (πενταμελῆ), ποὺ διεκδικοῦσαν δυὸ μερίδες, ἡ τοῦ Πολυχρονιάδη καὶ τῶν Γιωργιτσαίων. Ἀρχὲς Φλεβάρη τοῦ 1900 ἔγιναν οἱ ἐκλογὲς πληρεξουσίων στὸ Ζαγόρι «καθ' ἃς συνέβησαν οὐκ ὀλίγα λυπηρά» μετ' ὀλίγο δὲ καὶ ἐκλογὲς δημογερόντων. Τὴ νέα δημογεροντία Ζαγορίου ἀποτέλεσαν οἱ Δόγκος, Βλαχλειδῆς, Γεωργιτσῆς, Βλάχος καὶ Παπαγεωργίου, συνῆλθε δὲ στὴν πρώτη παπτική της σύνοδο στὶς 11 Φλεβάρη «ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει».

Ἂς σημειωθεῖ, πὼς τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ μερίδα Ζαγορίσιων, «ἐν οἷς καὶ λόγιοι καὶ διδάκτορες τοῦ ἐθν. πανεπιστημίου ἐκ τῶν λυμαινομένων τὴν πε-

ριοχήν», προσπάθησαν ἔχοντας ὄργανο τὸ Μουδίρη Τσεπελόβου νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ τὴν ἕδρα τῆς Δημογεροντίας, ἄρχισαν μάλιστα «μὲ φοβερὰν ἀφαίμαξιν πολλῶν πλουσίων» τὴν ἀνέγερση καὶ καταλλήλου οἰκήματος νὰ τὴ στεγάσουν ἀλλ' ἀπέτυχαν[25].

Ὕστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω, τὴ σύσταση δηλ. ἀπὸ τοὺς Ζαγορίσιους μὲ τὶς εὐλογίες τῶν Πατριαρχείων Δημογεροντίας δικῆς τους, ὁ Μητροπολίτης (Γρηγόριος Καλλίδης) βλέποντας τὴ δύναμή τους ἄρχισε νὰ παίρνει «καταφανῶς» τὸ μέρος τους, «ὀλίγης προσοχῆς ἀξιῶν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν τριῶν οἰκημάτων», οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὁποίων διέρρηξαν τὶς πρὸς αὐτὸν σχέσεις καὶ μὲ ἀναφορές τους πρὸς τὴν Ἐκκλησία ζητοῦσαν τὴν ἀνάκλησή του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ Ζαγορίσιοι, ἀφοῦ σύστησαν τὴ Δημογεροντία τους στὰ Γιάννινα, ἐπέβαλαν ἀρειὲς στὶς κοινότητες τοῦ οἰκήματός τους εἰσφορὲς «πρὸς πληρωμὴν τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπαντηθέντων», ποὺ ἀνάγκασαν τὶς τελευταῖες αὐτὲς ν' ἀπευθυνθοῦν στὴ Μεγ. Ἐκκλησία ζητώντας τὴν κατάργηση τῆς δημογεροντίας τους καὶ τὴ σύσταση Ἑνιαίου Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου. Ἡ Μ. Ἐκκλησία ἀπέρριψε μὲν τὶς κατὰ τοῦ Μητροπολίτη ἀναφορὲς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν οἰκημάτων, ἔλαβε ὅμως ὑπόψη αὐτὲς τῶν κατοίκων Ζαγορίου καὶ κατάργησε τὴ Δημογεροντία τους. Παρὰ ταῦτα τὰ πράγματα στὴ Μητρόπολή μας δὲν ἡσύχασαν. Γιατὶ οὔτε οἱ σχέσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν οἰκημάτων μὲ τὸ Δεσπότη ἀποκαταστάθηκαν, οὔτε τὸ Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο ἐπταμελές, καθὼς ἡ Ἐκκλησία τὸθελε, συστήνονταν.

Ἔτσι, «ἐνῷ διέρρεεν εἰς ἀμοιβαίας ἀντεγκλήσεις ὁ χρόνος», τὸ δικαιοστάσιο σ' ὅλη τὴν ἐπαρχία συνεχίζονταν, μοναστήρια κι ἐκκλησίες κατέρρεαν, ἡ λειτουργία τῶν σχολείων παρέλυσε καὶ οἱ ἀφεντικάδες τῶν ἱερῶν περιουσιῶν, ποὺ ἄλλοτε θεωροῦσαν φρόνιμο «πρὸς ἄνετον ἀπόλαυσιν τῶν ἁρπαγῶν τους» νὰ ἐγκαταλείψουν ὑπὸ νύκτὸς τὸν τόπο καὶ καταφύγουν σ' ἄλλο κράτος, «περιήρχοντο τὰς ἀγυιὰς τῶν Ἰωαννίνων ἀφόβως ροκανίζοντες τὴν συληθεῖσαν λείαν καὶ προπηλακίζοντες εὐθαρσῶς τοὺς διαπληκτιζομένους ἀντιπροσώπους τῆς Ἐπαρχίας, τὸν Μητροπολίτην καὶ τὴν Ἐκκλησίαν...»[26].

Λίγο κατόπι ὁ Γρηγόριος μὲ ἐπιστολή του (15-5-1900) στὰ πατριαρχεῖα ἔκανε γνωστὴ τὴν ἐκλογὴ ἑξαμελοῦς δημογεροντίας τῆς πόλης καὶ ζητοῦσε τὴν ἀναγνώρισή της. Σὲ ἀπάντηση ἡ Μ. Ἐκκλησία (27-6-1900), συναισθανόμενη ἴσως τὸ μέγεθος τῆς ἀδικίας ποὺ σὲ βάρος τῆς ἐπαρχίας μας διέπραξε, ποὺ διαιώνιζε (ἡ ἀπάντηση) σὲ βάσανη ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη τῆς Διοικ. Ἐπιτροπείας τῶν τριῶν οἰκημάτων συνέδρια, διέταξε «ἀμετακλήτως, ἵνα τηρηθῇ ἐν ἰσχύϊ ἡ περὶ καταρτισμοῦ ἐπταμελοῦς ἑνιαίου μικτοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου συνοδικὴ ἀπόφασις καταργουμένης τῆς περὶ προσωρινοῦ σχηματισμοῦ δύο πενταμελῶν Δημογεροντιῶν ἀποφάσεως, ἥτις ἐκοινοποιήθη διὰ τῆς ὑπὸ χρονολ. 13-11-1898 ἐπιστολῆς... καὶ φροντίσῃ δεόντως περὶ τῆς ταχείας ἐνάρξεως τῆς τακτικῆς αὐτοῦ λειτουργίας...».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διέταττε δηλ. ἡ Μ. Ἐκκλησία τὴν ἄμεση «ἐξ ὀφφικίου» σύσταση Μητροπολ. Δικαστηρίου (Ἐνιαίας Δημογεροντίας) «ἐλπίζουσα ὅτι ταχέως οἱ ἀντιπρόσωποι πόλεως καὶ τριμιάτων τῆς ἐπαρχίας ἤθελον ἐξεύρει τρόπον τινὰ κανονικῆς συγκροτήσεως τῆς Δημογεροντίας...».

Ἡ πατριαρχικὴ αὐτὴ ἀπόφαση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ συγκροτηθεῖ Δημογεροντία Ἑνιαία, «ἥτις ὀφείλει νὰ ἀποτελεσθῇ ἐκ δύο δημογερόντων τῆς πόλεως, δύο τοῦ Ζαγορίου καὶ ἑνὸς ἐξ ἑκάστης τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν» (τριμιάτων) καὶ ἡ ὁποία «ὡς κεραυνὸς βληθεὶς ἀπὸ τοῦ χρυσορείθρου Βοσπόρου, κατ' ἀνταπόκρισιν σύγκαιρη Γιαννιώτη πρὸς τὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου», διέσχισε τὰ Ἠπειρωτικὰ νέφη καὶ κατέκαυσε πᾶν ἐν τῇ Μητροπόλει Ἰωαννίνων λιπόψυχον καὶ εὔφλεκτον δημογεροντίαν... ἠρέθισε τὰ εὐδιέγερτα νεῦρα μικροφιλοδόξων τινῶν δημογερόντων ἀλλ' ἀνεκούφισε τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων ἀπὸ πολλοῦ πειρώμενον νὰ καταπνίξῃ τὰ πάθη καὶ τὰ μίση, ἅπερ δίκην λερναίας ὕδρας κατατρύχουσι τὸ Ἠπειρωτικὸν στοιχεῖον...»[27].

Ὁ ἴδιος μετὰ σύσκεψη ὑπὸ τὴν προεδρία του τῶν ἀντιπροσώπων πόλεως καὶ ἐπαρχίας, ὅπου συζητήθηκε ἡ νέα πατριαρχικὴ ἀπόφαση, καὶ σὲ γράμμα του στὸν Πατριάρχη ὑπὸ χρονολογία 18-7-1900, στὸ ὁποῖο ἐπισύναπτε καὶ ἀντίγραφο σχετικοῦ πρακτικοῦ, ἀνέφερε πὼς οἱ ἀντιπρόσωποι «ἀποδέχονται μὲν τὸ Μικτὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον ἀλλ' ἐμμένουσι καὶ πάλιν, ἵνα τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ μελῶν ἓξ διὰ λόγους οἵτινες καὶ ἄλλοτε διατυπωθέντες πρὸς τὴν ἐκκλησίαν οὐκ ἐνεκρίθησαν ὡς ἀβάσιμοι...».

Παρὰ ταῦτα ἡ Μεγ. Ἐκκλησία ἐξακολουθοῦσε «ἐκ πείσματος καὶ κακῶς ἐννοουμένης φιλοτιμίας» νὰ ἐπιμένει στὴ σύσταση ἑπταμελοῦς Δικαστηρίου, ποὺ ἡ πόλη καὶ ἡ ἐπαρχία, πλὴν τοῦ Ζαγορίου, μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονὴ ἀπέκρουαν, μὴ δεχόμενη τὶς δικαιολογίες τους, ὅτι δηλ. μ' αὐτὸ «καταπατοῦνται δικαιώματα τῆς πόλεως καὶ θίγεται τὸ γόητρον αὐτῆς...», μὲ νέα ἐπιστολή της στὸ Γρηγόριο (16-8-1900) ἀπέρριπτε τὶς διατυπούμενες ἀντιρρήσεις «ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ στέργουσα εἰς οἱανδήποτε τροποποίησιν», ἔκανε δὲ γνωστό, πὼς «ἡ ἀπόφασίς της ἦτο ὁριστικὴ καὶ ἀμετάκλητος...»[28].

Σὲ συνεδρία τους ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη τῆς 14-9-1900 οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τριμιάτων, ἀφοῦ ἔλαβαν γνώση τῆς πιὸ πάνω πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς, ἐδήλωσαν «ὅτι ἀναφερόμενοι εἴς τε τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν 3 τριμιάτων ὑπὸ χρονολογίαν 17-7-1900 καὶ τὸ ὑπὸ χρονολογίαν 11-8-1900 ὑπόμνημα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπου αὐτῶν Νικ. Γούδα καὶ θεωροῦντες ὅτι ἡ κατὰ βάθος ἐξέτασις τῶν πραγμάτων ἐπιβάλλει τὴν ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς ἐπαρχίας διατυπουμένην γνώμην περὶ καταρτίσεως τοῦ Μητροπ. Δικαστηρίου ἀναγκάζωνται μετὰ λύπης νὰ μὴ συμμορφωθῶσι τῇ ἀποφάσει τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρακαλῶσι αὐτήν, ἵνα λάβῃ ὑπ' ὄψι τὴν καὶ πολλάκις διατυπωθεῖσαν γνώμην περὶ καταρτίσεως τοῦ Μητροπ. Δικαστηρίου ἐξ ἓξ μελῶν ὡς τὴν μόνην σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα...»[29].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὴν προτεινόμενη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία λύση ἀπέκρουσε καὶ ἡ πόλη ἀρνηθεῖσα νὰ μετάσχει σὲ μιὰ τέτοια Δημογεροντία, ὑπέβαλε δὲ σ' αὐτὴ ὑπόμνημα ζητώντας τὴν ἄδεια γιὰ ἀναστύλωση τῆς ἀνεξάρτητης δικῆς της.

Παρὰ ταῦτα ὁ Μητροπολίτης προχώρησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1900 στὴν ἐκτέλεση τῆς πατριαρχικῆς ἐντολῆς, τὴ σύσταση δηλ. ἑπταμελοῦς Μητροπ. Δικαστηρίου, «ὅπερ συγκροτηθὲν ἤρξατο λειτουργοῦν καὶ σπουδαιοτάτας παρέχον τῇ ἐπαρχίᾳ ὑπηρεσίας». Ἐκάλεσε δὲ τοὺς ἀντιπροσώπους πόλεως καὶ ἐπαρχίας νὰ συντάξουν, σὲ κοινὴ ὑπὸ τὴν προεδρία του σύνοδο, εἰδικὸ κανονισμό του (τοῦ Μ.Δ.) καὶ νὰ ὁρίσουν τὸν ἀριθμὸ τῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα στὸ ἑξῆς θὰ ἐκλέγονταν ἀπὸ τοὺς πολίτες καὶ τοὺς διαμένοντες στὴν πόλη ἐπαρχιῶτες χωρὶς διάκριση ἀνάμεσα σὲ Γιαννιῶτες καὶ χωριάτες, «τσούρηδες καὶ ντατσκαναραίους». Ἡ ἀπόφαση σκοπὸ εἶχε «τὴν διὰ τοῦ παραμερισμοῦ τῶν ἀνοήτων τοῦ τοπικισμοῦ διακρίσεων καὶ ἀντιζηλιῶν» ἐπίτευξη πραγματικῆς ἑνότητας μεταξὺ ὁμόφυλων καὶ ὁμόθρησκων κατοίκων μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἐπαρχίας. Ἦταν ὅμως μάλλον ἀργά. Τὸ δημογεροντιακὸ ζήτημα εἶχε ἐξάψει τὰ τοπικιστικὰ πάθη μεταξὺ τῶν ἀντιμαχόμενων καὶ ἡ ἀποκατάσταση ἑνότητας καὶ ὁμόνοιας ἦταν δυσκολώτατη. Ἐκεῖνοι ποὺ ἐξακολουθοῦσαν ν' ἀδικοῦνται ἦταν οἱ χωριάτες καὶ μάλιστα οἱ τῶν τριῶν τμημάτων, ποὺ μὲ τὴ νέα ἀπόφαση, νὰ ἐκλέγωνται δηλ. τὰ μέλη τοῦ Μητρ. Δικαστηρίου ἀπὸ τοὺς Γιαννιῶτες καὶ τοὺς διαμένοντες στὴν πόλη ἐπαρχιῶτες, τοὺς ἀφαιροῦνταν οὐσιαστικά, παρὰ τὰ εἰωθότα, τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου, γιατὶ οἱ στὴν πόλη ἀπ' αὐτοὺς παρεπίδημοι ἦταν ἀσύγκριτα λιγώτεροι ἀπὸ τοὺς πολίτες ψηφοφόρους.

Λίγο ἀργότερα (1903) ὁ ἐπανελθὼν (1902) στὸ Γιαννιώτικο θρόνο δεσπότης Σωφρόνιος, «ὑπέργηρος καὶ τελείως ἀνίκανος», «ἡ ἄσκοπος καὶ ἀνερμάτιστος πολιτεία τοῦ ὁποίου ἐπέτεινε τὴν ὑπάρχουσαν ἀναρχίαν», ἀποφάσισε «αὐτογνωμόνως» τὴν κατάργηση τοῦ «ἐξ ὀφφικίου» Μητροπ. Δικαστηρίου καὶ τὴν ἵδρυση ἰδιαιτέρων τοπικῶν δημογεροντιῶν, καὶ «τὸ μὲν ἀνατεθὲν τοῦτο ἔργον», ἐπειδὴ καταγγέλθηκε ἐγκαίρα στὸν Πατριάρχη, δὲν πραγματοποιήθηκε, «ἡ ἀσύνετος ὅμως πρᾶξις (τοῦ Μητροπολίτου) ἐπήνεγκεν ἀρκετὸν σάλον καὶ ἐζημίωσε τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος τῆς ἐπαρχίας ὑπὲρ ἧς τόσον ἐμόχθησεν ἡ Ἐκκλησία...»[30].

Ἂς σημειωθεῖ, πὼς στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης αὐτῆς μητροπολιτείας τοῦ Σωφρόνιου (1902—6) οἱ τοπικιστικὲς μεταξὺ τῶν τριῶν ὑφισταμένων (φαινόμενο μοναδικὸ) δημογεροντιῶν καὶ τοῦ Μητρ. Δικαστηρίου ἔριδες καὶ ἀντεγκλήσεις, λόγῳ καὶ τῆς τέλειας ἀνεπάρκειας τοῦ Μητροπολίτη, εἶχαν δημιουργήσει στὰ κοινὰ τῆς ἐπαρχίας πραγματικὸ φαῦλο κύκλο. Προσπάθειες σπασμωδικὲς γιὰ ἀπαλλαγή της ἀπὸ τὸν ἀνίκανο Δεσπότη προσέκρουσαν σὲ μικροσυμφέροντα τῶν ἀντιπροσώπων καὶ δὲν ἀπέδωσαν, γιατὶ Γιαννιῶτες ἄρχοντες σχετίζονταν μὲ τὸ Σωφρόνιο, οἱ Ζαγορίσιοι δὲν ἤθελαν νὰ χάσουν τὰ διπλὰ ὀφφίκια «οἱ δὲ ἐκ τῶν τριῶν τμημάτων, οἱ πλεῖστοι ἀναλφάβητοι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

μπακάληδες, σύρονται ἀπὸ Γραμματεῖς καὶ ἄλλου εἴδους καλαμαράδες, οἵτινες μόνον ὅταν μυρισθοῦν ψηφίμι συνέρχονται εἰς τὸ μητροπολιτικὸν δικαστήριον. Ἄνευ ὑπερβολῆς, συνεχίζει ἀνταπόκρισι πρὸς τὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» ἀπὸ Γιάννινα, οὐδὲ τῆς ἐλαχίστης, αἱ δύο δημογεροντίαι, ἡ ἐξ ὀφφικίου καὶ ἡ δικαστική, μόνον δὶς ἢ τρὶς ἢ πεντάκις τοῦ ἔτους συνέρχονται· καὶ τὸ μητροπολιτικὸν δικαστήριον οὐδέποτε ἐλειτούργησε· μάτην οἱ διάδικοι ἐξοδεύουν ἀσκόπως εἰς τὰ χάνια περιμένοντες δικάσιμον ἡμέραν· ἐν συντόμῳ: Μητροπολίτης, ἤτοι Δεσπότης, καὶ δημογέροντες δὲν ὑφίστανται. Ὑπάρχουν ὅμως γραμματεῖς καὶ ὑπογραμματεῖς, κλητῆρες καὶ καφετζῆδες, πρωτοσύγγελλοι καὶ διάκονοι, βδέλλαι καὶ κώνωπες ἀναρίθμητοι. Τὴν Μητρόπολιν ἐκμεταλλεύονται 3—4 ἀδελφοξάδελφα καβάσηδες καὶ παπάδες Λακκιῶται. Ὁ ἀμφιβάλλων περὶ τῶν γραφομένων μου ἂς ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον καὶ ἂς ζητήσῃ πληροφορίας ὅπου καὶ ἂν θελήσῃ...»[31].

Ἀρχὲς τοῦ 1904 τὸ Πατριαρχεῖο αἴροντας τὴν πρὸ τετραετίας ἐξ ὀφφικίου σύστασιν τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας (Μητροπ. Δικαστηρίου) διέταξε κατὰ τὴ συγκρότησιν τῆς νέας νὰ λάβουν μέρος τμήματα καὶ πόλη ἀνάλογα μὲ τὸν πληθυσμό του τὸ καθένα. Ἀλλὰ τὴ λύση, «αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δικαίαν καὶ «εὔλογον», ἀπέκρουσε ἡ πόλη, ποὺ μὲ κανέναν τρόπο δὲν ἤθελε νὰ συμπράξει στὴ σύστασι παρόμοιου ὀργάνου, ὑπόβαλε δὲ στὴν Ἐκκλησία ὑπόμνημα μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε τὴν ἄδεια ν' ἀνασυστήσει τὴ δική της Δημογεροντία.

Ἀπὸ τὴν ἀξιοθρήνητη αὐτὴ κατάσταση τῆς συνεχιζόμενης γενικῆς ἀσυμφωνίας, ὅπου ἡ ἀπουσία ἀντιπροσωπευτικοῦ τῆς ἐπαρχίας ὀργάνου ἱκανοῦ νὰ ὑπερασπίσει τὰ ζωτικά της συμφέροντα, ἡ ζημιὰ σὲ βάρος της ἦταν ἀνυπολόγιστη. Ἔσοδα σημαντικὰ τῶν κοινοτήτων, αὐτῶν ἰδίως ποὺ διέθεταν πλούσια κληροδοτήματα, διασπαθίζονταν σὲ ἀλλότριους καὶ ἰδιοτελεῖς σκοπούς. Σὲ μερικὲς μάλιστα ἀπ' αὐτές, καθὼς στὰ Γιάννινα, ὅπου εἶχε καθιερωθεῖ ἀπὸ τὸ 1876 σὰν ὄργια ὁ περιλάλητος θεσμὸς τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος, διαιρῶν τοὺς πολίτας εἰς αὐτόχθονας καὶ ἑτερόχθονας»[32] μὲ συνέπεια τὸν ἀποκλεισμὸ ἀπὸ τὰ κοινοτικὰ παντὸς μὴ Γιαννιώτη, μὴ καταγόμενου, γεννημένου δηλ. καὶ μεγαλωμένου στὰ Γιάννινα, γεννήθηκε ἡ ἰδέα τῆς «ξενηλασίας», τῆς ἀποσυμπῆξ δηλ. τῶν ξένων ἀπ' αὐτὴ μὲ σκοπὸ νὰ καρπώνονται τὰ κληροδοτήματά της μόνο οἱ ντόπιοι.

Σπουδαῖα ἐπίσης ἀφιερώματα ἀπὸ τὴν παρατεινόμενη παραλυσία ἐχάνονταν ἢ κινδύνευαν νὰ χαθοῦν, ἄλλων δέ, ποὺ λειτουργοῦσαν, ἡ διαχείριση ἦταν ἀνεξέλεγκτη καὶ οἱ καταχρήσεις μεγάλες.

Στὰ Γιάννινα, παράδειγμα, κινδύνευε νὰ ματαιωθεῖ ἀπὸ τὶς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς ἔριδες ἡ ἀποπεράτωση τοῦ κτιρίου τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς. Στὸ Σκαμνέλι χάθηκε ἐξ αἰτίας «τῶν ἀδιαλείπτως κομματιζομένων κομματαρχῶν» κληροδότημα 300 λ. τὸ χρόνο. Στὴ Ζίτσα, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, χάθηκε ἡ μεγάλη περιουσία τοῦ Σελελῆ καὶ διέτρεχε τὸν ἴδιο κίνδυνο τὸ ἐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πίστης μέγα κληροδότημα Ζιτσαίου, ἐνῶ οἱ Ζιτσιῶτες στὸ διάστημα ἑνὸς περίπου χρόνου (1903—4) δὲν κατώρθωσαν ἀπὸ τὸ ἀλληλοφάγωμα οὔτε τὴν ἐφορεία τους νὰ ἐκλέξουν.

Ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς «Φωνῆς τῆς Ἠπείρου», ποὺ γράφει τὰ πιὸ πάνω, δυὸ μέτρα προτείνει γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ κακοῦ. Τὴν ἄμεση ἀντικατάσταση τοῦ Μητροπολίτη καὶ τὴν αὐστηρὴ ἐπιβολὴ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς περὶ Ἐνιαίας Δημογεροντίας ἀπόφασης τῆς Ἐκκλησίας. «Τοιουτοτρόπως, καταλήγει, θέλει συγκροτηθῇ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἠπείρου ἀνώτατον ἐκκλησιαστικὸν Συμβούλιον ἐκπροσώπων ὁλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν, ὅπερ ἐργαζόμενον ὑπὸ τὴν προεδρίαν πεφωτισμένου Μητροπολίτου θέλει διὰ τῆς ἐποπτείας αὐτοῦ προλαμβάνει καὶ τιμωρεῖ τὰς καταχρήσεις, τὰς ἐν οἱαδήποτε κοινότητι διαπραττομένας, καὶ λαμβάνει τὰ προσήκοντα μέτρα πρὸς ὑπεράσπισιν κινδυνευόντων κληροδοτημάτων, ἴδιᾳ δὲ θὰ ἔχῃ τὸ προσῆκον κῦρος καὶ τὴν δύναμιν νὰ σκέπτηται περὶ μέτρων ἀφορώντων τὰ καθόλου ζωτικὰ συμφέροντα τοῦ γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἠπείρῳ...»[33].

Μὲ τὴν παραίτηση δυὸ χρόνια ἀργότερα (1906) τοῦ Σωφρόνιου καὶ τὴν ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸν Γεράσιμο (Τανταλίδη) ἔγιναν νέες προσπάθειες, ἀναφορὲς καὶ παραστάσεις στὰ πατριαρχεῖα γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ κακοῦ, στὰ Γιάννινα ἰδίως. Ἀποτέλεσμα τὸ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1906 ἀποσταλὲν στὸ Μητροπολίτη πατριαρχικὸ καὶ συνοδικὸ γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐντέλλονταν ὁ τελευταῖος νὰ συγκαλέσει τὴν ἀντιπροσωπεία τῆς πόλης καὶ κάνει γνωστὸ τὸ περιεχόμενό του. Ἡ ἀντιπροσωπεία θὰ ἐξέλεγε κατὰ τὰ ἐνταλλόμενα συντακτικὴ ἐπιτροπή, ποὺ θὰ συνέτασσε νέο κανονισμὸ καταργῶντας ὁριστικὰ τὸν παλαιὸ (τοῦ γεννήματος δηλ. καὶ θρέμματος) ἐπιτρέποντας στοὺς ἐγκατεστημένους πέραν τῶν πέντε ἐτῶν στὴν πόλη ἐπαρχιῶτες ν' ἀπολαμβάνουν τὰ ἴδια μὲ τοὺς πολίτες δικαιώματα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς καὶ τὸ ποσὸ τῶν καταβαλλόμενων ἀπὸ τοὺς ἴδιους φόρων καὶ μάλιστα τοῦ στρατωτικοῦ. Οἱ Γιαννιῶτες ἀναγκάστηκαν τότε νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν πατριαρχικὴ ἐντολή, ἐκμεταλλευόμενοι ὅμως «τὴν ἀτολμία καὶ τὴν ἐν πάσῃ ἀμφιταλάντευσιν» τοῦ Μητροπολίτη, ποὺ εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον, προκειμένου νὰ συνταχθεῖ σωστὸς κανονισμὸς «μέλλων νὰ θεραπεύσῃ τὰς ὑπαρχούσας ἀνάγκας», νὰ διορίσει ὁ ἴδιος ἐξ ὀφικίου τὴν ἐπιτροπὴ «λαμβανομένων τῶν μελῶν της ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων τῆς πόλεως κατοίκων Γιαννιωτῶν καὶ ἐπαρχιωτῶν», ἐξέλεξαν, κατὰ γενόμενη στὴ Ζωσιμαία συνέλευσή τους, ὡς μέλη τῆς ἐπιτροπῆς «τοὺς νῦν διοικοῦντας τὰ κοινά, ἵνα οὕτω συντάξωσι κανονισμὸν μὲ περιορισμοὺς τοιούτους, οἵτινες νὰ ματαιώσωσι τὰς ἀποφάσεις τῶν Πατριαρχείων...»[34].

Στὶς 17 λοιπὸν Αὐγούστου ἡ ἐπιτροπὴ (δεκαμελὴς) ἐκλέχτηκε καὶ μετὰ τέσσερες περίπου μῆνες «ἐγκυμοσύνης» (15 Δεκ. 1906) παρέδωσε στὸ Μητροπολίτη, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ ἀπαίτηση πρὸς αὐτὸν γραπτῆ μερικῶν ὀρθο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φρονούντων πολιτῶν (γιατί οἱ κύριοι αὐτοὶ νὰ φέρουν εἰς πέρας τὸ ἔργον ὅπερ ἀνέλαβον σκοπὸν δὲν εἶχον), τὸ νέο κανονισμὸ ἀπὸ ἄρθρα 105.

Ὁ κανονισμὸς ὅμως αὐτός, καθὼς Γιαννιώτης σὲ ἀνταπόκρισή του (15-1-1908) πρὸς τὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» γράφει, «οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀποκύημα τοπικισμοῦ καὶ ἰδιοτελείας, συμφεροντολογίας καὶ ρουσφετολογίας, συνοθύλευμα ἀποτρόπαιον, διαχέον τὸ δηλητήριον τῶν τοπικιστικῶν παθῶν, ἀληθὲς λογικὸν ἐξάμβλωμα...»[35]. Εὐθὺς ὡς ἔλαβαν γνώση τοῦ περιεχομένου του, διαμετρικὰ ἀντίθετον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος, οἱ ἐπαρχιῶτες καὶ ἰδίως τὰ ἀπ' αὐτοὺς μέλη τοῦ Μητροπ. Δικαστηρίου, τῆς ἐπαρχιακῆς δημογεροντίας καὶ οἱ λοιποὶ πληρεξούσιοι, τὸν θεώρησαν καθαρὸ σὲ βάρος τους ἐμπαιγμὸ καὶ μεροληπτικὴ ὑπὲρ τῆς πόλεως τὴ στάση τοῦ Μητροπολίτη μὲ τὸν ὁποῖο, τότε ἀμέσως, διέκοψαν κάθε σχέση καὶ τὸν κατέστησαν ὑπεύθυνο γιὰ ὅτι παραπέρα συμβεῖ. Στὴ συνέχεια ὑπέβαλαν ἐναντίον του καὶ τῆς συντακτικῆς τοῦ κανονισμοῦ ἐπιτροπῆς ἀναφορὰ στὸν Πατριάρχη, τὴν ὁποία ἀκολούθησε καὶ γραπτὸ μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο μακροσκελὲς ὑπόμνημα.

Κατὰ τὴ γενόμενη σύγκαιρα τότε (17-12-1907) γενικὴ τῶν πολιτῶν συνέλευση πρὸς ἐπικύρωση τοῦ νέου κανονισμοῦ, ἡ μερίδα τῆς μειοψηφίας (Κόσκα) ἀρνήθηκε νὰ τὸν ὑπογράψει μὲ τὴ δικαιολογία πὼς ἔπρεπε πρῶτα, μακρότατος καθὼς ἦταν, νὰ τὸν μελετήσει γιὰ νὰ διατυπώσει τὶς παρατηρήσεις καὶ ἐνστάσεις της. Τὸ μέρος της πῆρε καὶ ὁ Γεράσιμος καὶ μετὰ θορυβώδη μὲ διαπληκτισμοὺς καὶ ἀντεγκλήσεις συζήτηση κατὰ τὴν ὁποία ἡ πλειοψηφία (Βλιώρα)[36] ὑποστήριξε, πὼς «ὁ κανονισμὸς εἶναι λαμπρός, ὅπως τὸν θέλομεν», ἀποφασίστηκε νὰ ἀναβληθεῖ ἡ συνέλευση γιὰ τὶς 28 τοῦ μήνα, ἀφοῦ πρῶτα δοθεῖ ἀντίγραφο τοῦ κανονισμοῦ στὴ μειοψηφία, ποὺ θὰ διατυπώσει γραπτῶς τὶς γνῶμες της. Κατὰ τὴν ἐπόμενη λοιπὸν τῆς 28) 12 γενικὴ συνέλευση ψηφίστηκε μετὰ κάποιες τροποποιήσεις ἀσήμαντες ὁμόφωνα ὁ νέος Κανονισμὸς βάσει τοῦ ὁποίου θὰ γίνονταν στὸ ἑξῆς ἡ ἐκλογὴ ἀντιπροσώπων καὶ δημογερόντων τῆς πόλης, «αἱρομένου τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος», ἀποφασίστηκε δὲ νὰ ὑποβληθεῖ ὁ ἴδιος ἐντὸς 15 ἡμερῶν στὰ Πατριαρχεῖα πρὸς κύρωση. Τὸ συνοδευτικὸ μήλυσμα τοῦ Κανονισμοῦ πρὸς τὴ Μεγ. Ἐκκλησία ὑπόμνημα τελείωνε μὲ τὴν ἑξῆς ἀξιοσημείωτη γιὰ τὸ θράσος τῶν ἀποστολέων του ἀποστροφή: «Ὦ Πατριάρχα καὶ λοιπὴ Σύνοδος! Καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐπιδιόρθωσιν ἂν θελήσητε νὰ ἐπιφέρητε εἰς τὸν Κανονισμόν, ἡμεῖς οὐ μόνον δὲν θέλομεν δεχθῆ ἀλλὰ θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ πρῶτον καθεστώς...» (τοῦ γεννήματος δηλ. καὶ θρέμματος).

Τὴν ὥρα ἐν τούτοις, ποὺ γράφονταν ἡ πιὸ πάνω ἀνταπόκριση, εἶχε ἤδη συμπληρωθεῖ μήνας κι ὁ Κανονισμὸς δὲν εἶχε ἀκόμα σταλεῖ στὰ Πατριαρχεῖα. Ἀποδίδονταν δὲ ἡ καθυστέρηση στὴν προσπάθεια συγκάλυψης ἀτασθαλιῶν καὶ καταχρήσεων περὶ τὴ διαχείριση τῶν κοινῶν[37]. Ἡ ὑποβολὴ τοῦ νέου Κανονισμοῦ στὰ Πατριαρχεῖα ἔγινε μόλις περὶ τὶς 20 Μάρτη τοῦ 1908 μὲ ἐν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στάσεις γραπτὲς τῶν ἐπαρχιωτῶν μόνο σὲ δυό του ἄρθρα (1ο καὶ 19ο). Τὸ πρῶτο ἀναφέρονταν στὴν πληρωμὴ τοῦ στρατιωτικοῦ φόρου ἀπὸ τοὺς μέλλοντες νὰ πολιτογραφηθοῦν ἐπαρχιῶτες (κατὰ ποσὸ καὶ τόπο). Κατ' αὐτὸ οἱ πολίτες ἀξίωναν νὰ πληρώνεται ὁ φόρος στὰ Γιάννινα, σὲ ἐναντία δὲ περίπτωση νὰ φορολογοῦνται οἱ νέοι πολίτες μὲ ποσὸ 1—5 λ. ὀθ. τὸ χρόνο ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομική τους κατάσταση, ἐνῶ οἱ ἐπαρχιῶτες ἐπέμειναν νὰ μὴ λαμβάνεται ὑπόψη ὁ τόπος αὐτοῦ τοῦ φόρου καὶ τὸ ποσὸ κατὰ τὴν πατριαρχικὴ ἀπόφαση. Τὸ δεύτερο σχετίζονταν μὲ τὴ δημογεροντία τῶν τριῶν ἁγιωμάτων, ὅπου οἱ μὲν πολίτες ἤθελαν νὰ ἐκλέγεται ἀπὸ τοὺς παρεπιδημοῦντες στὴν πόλη καὶ τοὺς ἐπαρχιῶτες ποὺ θὰ γράφονταν σ' αὐτή, καθὼς καὶ τοὺς δικαιούμενους ψῆφο πολίτες, ἐνῶ οἱ ἐπαρχιῶτες ζητοῦσαν νὰ ἐκλέγεται μόνο ἀπ' αὐτοὺς χωρὶς τὴ συμμετοχὴ αὐτῶν τῶν τελευταίων[28].

Ὁ νέος Κανονισμὸς ἐπιστράφτηκε ἀπὸ τὴν Πόλη ἐπικυρωμένος ἀρχὲς Δεκέμβρη, περὶ δὲ τὰ Χριστούγεννα ὁ Μητροπολίτης ἐκάλεσε τὶς Δημογεροντίες πόλεως καὶ ἐπαρχίας νὰ τοὺς τὸν ἀνακοινώσει. Στὴν πρόσκληση προσῆλθαν μόνον οἱ ἐπαρχιῶτες, ἀπουσίασαν δὲ οἱ ἀρχικὰ ἀντίθετοι μὲ τὸν Κανονισμὸ Γιαννιῶτες μὲ τὴ δικαιολογία πὼς διαφωνοῦν πρὸς ὁρισμένα ἄρθρα του καταργοῦντα παλιότερα δικαιώματά τους.

Καὶ οἱ μὲν Γιαννιῶτες διαμαρτύρονταν ὁ δὲ Μητροπολίτης, ποὺ φαίνονταν ἀποφασισμένος, ὑπείχοντας στὶς ἐντολὲς τῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἐπιβάλει τὸν νέο Κανονισμό, ὁρίσε ἐξ ὀρφικίου ἐξελεγκτικὴ «πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς μέχρι τοῦδε διαχειρίσεως τῶν ἱερῶν χρημάτων» ἐπιτροπή, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς Κούτσικο καὶ Στούπη τῆς πόλης καὶ Σπέγγο καὶ Γκάνο τῶν χωριῶν (ὁ Σπέγγος τῶν τριῶν ἁγιωμάτων, ὁ Γκάνος Ζαγορίου), παρέδωσε δὲ τὸν νέο Κανονισμὸ πρὸς ἐκτύπωση καὶ διανομὴ «τοῖς δικαιοῦχοις».

Βασικὲς διατάξεις τοῦ Κανονισμοῦ αὐτοῦ ἦταν, ὅτι καταργοῦνταν ὁριστικὰ τὸ περιλάλητο «γέννημα καὶ θρέμμα», τὴν ἀνώτατη ἀρχὴ θὰ εἶχε πλέον Δημογεροντία Ἑνιαία ἀσκοῦσα αὐστηρὸν ἐπὶ τῶν κοινοτικῶν ἔλεγχο, ἐγκρίνουσα τὸν προϋπολογισμὸ καὶ τὶς διάφορες δαπάνες, παρεῖχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι στοὺς διαμένοντες ἀπὸ τετραετίας τοὐλάχιστο στὴν πόλη ἐπαρχιῶτες, «εἴτε οἰκογενειακῶς εἴτε ἐπαγγελματικῶς» σὲ δυὸ δὲ χιλιάδες πολίτες ἢ ἐπαρχιῶτες ἀντιστοιχοῦσε κι ἕνας ἐκλέκτορας[29].

Παρὰ ταῦτα οἱ θιγόμενοι ἀπὸ τὸν Κανονισμὸ Γιαννιῶτες συνέχισαν τὶς διαμαρτυρίες τους. Στὶς 14 Γενάρη 1909 ἔγινε στὴ Ζωσιμαία Σχολὴ συνέλευσή τους ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη κατὰ τὴν ὁποία πρῶτος μίλησε κάποιος Τζέτζος (ἴσως ὁ Γεώργιος, ἐπικεφαλῆς τοῦ ψηφοδελτίου τῆς Κόσσας κατὰ τὶς ἐδῶ κοινοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ 1911) ὑποστηρίξας ὅτι δύο τοὐλάχιστο ἄρθρα τοῦ Κανονισμοῦ (τὰ γνωστὰ 1ο καὶ 19ο) εἶναι ἐντελῶς ἀπήμφορα στὴν πόλη, «δι' ὧν, καθὼς εἶπε, ἡ πρὶν συντεταγμένη κοινότης κινδυνεύει νὰ γίνει κοινότης ἐκ συρφετοῦ». Κατὰ τὴν ἴδια συνέλευση ἀποφασίστηκε παμψηφεὶ ἡ

ἀποστολὴ τηλεγραφήματος στὸν Πατριάρχη περὶ προσωρινῆς ἀναστολῆς τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Κανονισμοῦ, ἀποστολῆς σχετικοῦ ὑπομνήματος καὶ ἀντιπροσώπου Γιαννιώτη, «ὅπως συνηγορήσει ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς πόλεως», ἐκλέχτηκε δὲ καὶ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ χειρισθεῖ σὲ συνεργασία μὲ τοὺς ἐφοροεπίτροπους τὸ θέμα. Χαρακτηριστικὸ τῆς ὀξύτητας τοῦ ἐπικρατοῦντος στὴν πόλη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ κλίματος, ἦταν καὶ τὸ γεγονὸς πὼς ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Δεσπότη παραιτήθηκε ὁ Ἀθ. Στούπης φοβούμενος τὴν καταφορὰ τῶν συμπολιτῶν του, ποὺ πραγματοποίησαν μάλιστα τὶς ἀπειλές τους «ρυπαρώσαντες δι' ἀκαθαρσιῶν τὴν θύραν τῆς οἰκίας του...»[40].

Κατὰ τὶς πρῶτες δέκα μέρες τοῦ Φλεβάρη 1909, ἐνῶ ἑτοιμάζονταν οἱ κατὰ τὸ νέο Κανονισμὸ ἐκλογὲς ἀντιπροσώπων καὶ εἶχαν ἀναρτηθεῖ οἱ σχετικοὶ κατάλογοι, ὁ Μητροπολίτης μὲ ἀπαίτηση τῶν Γιαννιωτῶν τηλεγράφησε στὰ Πατριαρχεῖα, ὅτι ἡ πόλη εἶναι ἀνάστατη, δὲν δέχεται τὸν Κανονισμὸ ὅπως εἶναι, ξεκρέμασε μάλιστα καὶ τοὺς ἀναρτημένους καταλόγους. Δεύτερο δὲ τηλεγράφημα, κατ' ἀπαίτηση τῶν ἐπαρχιωτῶν αὐτὴ τὴ φορά, πὼς ἐπιμένουν οἱ τελευταῖοι στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου Κανονισμοῦ. Μὲ τρίτο τέλος τὴν ἑπόμενη τηλεγράφημά του ὁ Δεσπότης, πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα πάντοτε, ὁμολογοῦσε, πὼς τὰ προηγούμενα ἐστάλθηκαν μετὰ πιέσεις τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ ζητοῦσε ὁδηγίες περὶ τοῦ τί νὰ πράξει.

Στὴν τηλεγραφικὴ ἀπάντησή του τὸ Πατριαρχεῖο, ἀναφέρονταν στὰ ἐπίμαχα ἄρθρα τοῦ Κανονισμοῦ (1ο καὶ 19ο) διασαφηνίζοντας τὸ 1ο, ὅτι δηλ. οἱ διαμένοντες στὴν πόλη ἐπαρχιῶτες καὶ μέλλοντες κατὰ τὸν Κανονισμὸ νὰ πολιτογραφηθοῦν ἔπρεπε νἄχουν δική τους δουλειά, καὶ τροποποιώντας τὸ 19ο, παρεχόμενων στὴν πόλη εἴκοσι ἐκλεκτόρων στὴν ἐκλογὴ τῆς Δημογεροντίας ἀντὶ τῶν ἀρχικῶν δέκα. Ὅμως παρὰ τὴν εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς πολίτες πιὸ πάνω τροποποίηση, κατὰ τὴν ὁποία 1.000 ἀπ' αὐτοὺς θὰ ἐξέλεγαν ἕνα ἐκλέκτορα ἐνῶ γιὰ τοὺς ἐπαρχιῶτες ἀπαιτοῦνταν δυὸ χιλιάδες, οἱ Γιαννιῶτες ἐξακολουθοῦσαν νὰ διαμαρτύρονται ζητώντας καὶ τὴν τροποποίηση τοῦ 1ου ἄρθρου κατὰ τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νἄχουν δικαίωμα ψήφου μόνο οἱ ἐγκαταστημένοι στὴν πόλη ἀπὸ τετραετίας «οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ἐξασκοῦντες ἐπάγγελμα ἀνεξάρτητον ἢ αὐτοτελές...»[41].

Φαίνεται, πὼς κι αὐτὴ ἡ παραχώρηση ἔγινε ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα στοὺς Γιαννιῶτες, τροποποιήθηκε δηλ. κατὰ τὶς ἀπαιτήσεις τους κι αὐτὸ τὸ ἄρθρο, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἡσυχάσουν ἀπὸ μέρους τους τὰ πράγματα[42]. Γιατὶ στὶς 22) 3, Κυριακή, πραγματοποίησαν συγκέντρωση στὴ Ζωσιμαία, ὅπου γνωστὸς δημαγωγός, κατηγορούμενος γιὰ ἀτασθαλίες στὴ διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν ἐκκλησιῶν καὶ κοινοτήτων, καταφέρθηκε κατὰ τῆς ἀνάμιξης τῶν ἐπαρχιωτῶν στὰ κοινὰ τῆς πόλεως καὶ κατὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου Κανονισμοῦ. Ἀποφασίστηκε δὲ νὰ ὑποβληθεῖ στὸν Μητροπολίτη (ὁ ὁποῖος, καθὼς ἡ σχετικὴ πρὸς τὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» ἀνταπόκρυση ἀναφέρει, «δὲν χαλνᾶ χατήργια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ ὡς ἀνεμοδείχτης στριφογυρνᾶ περιπαίζων πότε μὲ τοὺς μὲν καὶ πότε μὲ τοὺς δὲ» καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖο, σημειωτέο, οἱ Γιαννιῶτες εἶχαν ἀποσπάσει ὑπόσχεση ὅτι οἱ τυχὸν ἐνστάσεις γιὰ τὶς ἐκλογὲς ὑποβάλλονται σ' αὐτὸν καὶ ἐκδικάζονται ἀπὸ τὴ δημογεροντία τῆς πόλης), αἴτηση μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσαν νὰ περιορισθεῖ τὸ αὐτοτελὲς ἐπάγγελμα τῶν ἐπαρχιωτῶν στὴν πόλη σὲ τραπεζίτες, ἐμπόρους κι ἐπιστήμονες καὶ νὰ ἐπιτραπεῖ στοὺς μὴ πληρώνοντας τὸ στρατιωτικὸ φόρο πολίτες (τοὺς τὸν πλήρωναν τὰ Ἑλέη) ν' ἀποχτήσουν δικαίωμα ψήφου (ποὺ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ κατὰ τὸν παλιότερο Κανονισμὸ ὡς ἐλεοδοτούμενοι στεροῦνταν)[43].

Ἡ παρελκυστικὴ αὐτὴ τακτικὴ τῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Δ. Κίγκου Γιαννιωτῶν τῆς Βλιώρας (Βλιωριτῶν) καὶ ἡ χλιαρὴ καὶ διφορούμενη στάση τοῦ Δεσπότη, μετέθεταν ὅλο καὶ πιὸ πέρα τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου Κανονισμοῦ. «Τὸ ἀκανθῶδες κοινοτικὸν πρόβλημα» δὲν εὕρισκε τὴ λύση του καὶ χάος καὶ σύγχυση ἐπικρατοῦσε στὰ κοινὰ πόλεως καὶ ἐπαρχίας.

Τέλος, ἀρχὲς Ἰούνη στὴν πόλη, ἕνα μήνα πρίν, κατὰ τὸ ἄρθρο 19 τοῦ νέου Κανονισμοῦ, στὴν ἐπαρχία, τοῦ 1909 πάντοτε, ὁ Μητροπολίτης ἀπόλυσε πρὸς τοὺς ἐπαρχιῶτες του ἐγκύκλιο γιὰ ἐκλογὲς ἀντιπροσώπων «μελλόντων νὰ ἀναδείξωσι τὰς δικαστικὰς καὶ διοικητικὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων» (34 ἡ ἐπαρχία μὲ 204 κοινότητες, 20 ἡ πόλη) ἀφοῦ, στὸ μεταξὺ διάστημα, εἶχε περατωθεῖ ἡ ἐκτύπωση τοῦ νέου Κανονισμοῦ πόλεως καὶ ἐπαρχίας, εἶχε δὲ ἀρχίσει ἡ διάθεσή του ἀπὸ τὴ Μητρόπολη «ἀντὶ παράδος 60 ἑκαστον σῶμα»[44].

Οἱ ἐκλογὲς «μετὰ δεινὸν καὶ πεισματώδη ἀγῶνα» ἔγιναν στὶς 7 Ἰούνη μέρα Κυριακή[45] καὶ ἡ διαλογὴ τῶν ψηφοδελτίων στὶς 7—8 τοῦ μήνα μὲ ἀποτέλεσμα, παρὰ τὶς ἀντίθετες προβλέψεις, ἡ μερίδα τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ παλιοῦ Κανονισμοῦ (Δ. Κίγκος) νὰ πλειοψηφήσει. Ἀντιπρόσωποι τῆς πόλης ἐκλέχτηκαν εἴκοσι, οἱ Ἰ. Μίσιος, Γ. Τζέτζος, Ν. Καζαντζῆς, Γ. Σταυρίδης, Λ. Μίσιος, Π. Κίγκος, Γ. Ἰωαννίδης, Δ. Χατζῆς, Γ. Γκλίναβος, Γ. Παγκράτιος, Φ. Περάτης, Γ. Μελᾶς, Σ. Ζαχαρτζῆς, Ἰ. Κεφάλας, Δ. Κισούρης, Ἀ. Τσιάμης, Ἀ. Ἐφαπλωματᾶς, Ἀ. Μπαμπασίκας, Ἀ. Καππᾶς καὶ Π. Βαρδάκας, τοῦ Ζαγορίου δέκα, οἱ Ἀ. Λιάπης, Γ. Δαρίσσης, Εὐρ. Τσάντης, Μ. Μπρωκόμης, Γ. Κοντούρης, Δ. Σκλάβης, Λ. Ζωλόης, Σπ. Σπυρόπουλος, Γ. Μέρτζιος καὶ Ἀντ. Ράπτης, τῶν Κουρέντων ὀχτώ, οἱ Θ. Βράτος, Ν. Κουλιαμπῆς, Δ. Βάντζος, Λ. Γαρδίκας, Ἀθ. Νίτσος, Μιχ. Παπαγεωργίου, Σπ. Ἀναγνώστου καὶ Εὐ. Μπαρέκας, τοῦ Μαλακασίου ἐννιά, οἱ Κ. Μακρυδήμας, Γ. Σιάνης, Γ. Στέφος, Ν. Σιαφάκας, Κ. Τσόλης, Κ. Παππᾶς, Γ. Εὐθυμίου, Στ. Ἰωαννίδης καὶ Κ. Φίλιος καὶ τῆς Τσαρκοβίστας ἑφτά, οἱ Γ. Ζῆκος, Εὐθ. Ζῆκος, Π. Τζήμας, Δημ. Κάλος, Νικ. Τζήμας, Χρ. Ρώσσης καὶ Χρ. Ντέλας[46].

Μὲ νέα ἐγκύκλιό του ὁ Μητροπολίτης καθόριζε ὅτι τυχὸν κατὰ τῶν ἐκλογῶν τῶν ἀντιπροσώπων ἐνστάσεις, θὰ ὑποβάλλονταν καὶ ἐκδικάζονταν ἀπὸ τὶς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

οἰκεῖες δημογεροντίες (πόλεως, Ζαγορίου καὶ τριῶν τμημάτων), ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑφίστανται ὡς τὴ συγκρότηση τῆς νέας σὲ σῶμα καὶ ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀστική, καθὼς πιεζόμενος εἶχε ὑποσχεθεῖ πρὸ ὀλίγου στοὺς Γιαννιῶτες, μέσα σὲ ὀχτὼ μέρες, ἐντὸς δὲ δεκαημέρου θὰ εἰδοποιοῦνταν ἀπὸ τὴ Μητρόπολη οἱ νέοι ἀντιπρόσωποι, «ἵνα συνερχόμενοι καθ' ὁρισμένην ἡμέραν καὶ ὥραν καὶ ἀποτελοῦντες κοινὴν ἐκλογικὴν συνέλευσιν τῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων θὰ ἀναδείξωσι διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἓξ μέλη, ἅτινα θὰ ἀποτελέσωσι τὴν Ἐνιαίαν Δημογεροντίαν καὶ τέσσερα, ἅτινα θὰ ἀπατελέσωσι τὸ μικτὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον...», συνιστοῦσε «ἐλευθέραν κατὰ συνείδησιν ἀνεπηρέαστον ἐκλογὴν» καὶ ὑπογράμμιζε «τὴν εὐθύνην ἔναντι τοῦ ἔθνους τῶν πληρεξουσίων».

Μὲ τὸ νέο ὀθλ. Κανονισμὸ ἡ Δημογεροντία, ποὺ ἦταν πρῶτα διοικητικὸ καὶ δικαστικὸ μαζὶ ὄργανο, διαιρέθηκε, γιὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑποθέσεων, σὲ διοικητικὴ ἢ ἁπλῶς Δημογεροντία μὲ ἔργο τὴ διοίκηση καὶ ἐποπτεία τῶν μονῶν, ἐφοροεπιτροπῶν ἱερῶν περιουσιῶν κ.λ. καὶ δικαστικὴ ἢ Μικτὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριο μὲ καθαρὰ δικαστικὰ καθήκοντα.

Μετὰ λοιπὸν τὴν ἐκλογὴ καὶ ἀνακήρυξη λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὶς οἰκεῖες δημογεροντίες τῶν ἀντιπροσώπων πόλεως καὶ ἐπαρχίας, 54 ὅλων, ὁ Μητροπολίτης τοὺς προσκάλεσε «διὰ πιττακίων» νὰ προσέλθουν μέχρι τὶς 19 τοῦ μηνὸς στὴ Μητρόπολη, «ἵνα τὴν 20ὴν μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν συνερχόμενοι εἰς κοινὴν ἐκλογικὴν συνέλευσιν ἐκλέξωσι τὰ ἓξ μέλη διὰ τὴν Ἐνιαίαν Δημογεροντίαν καὶ τὰ τέσσερα διὰ τὸ Μικτὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον»[47].

Πράγματι, τὴν καθορισμένη μέρα καὶ ὥρα (Δευτέρα 20 Ἰουνίου) συνῆλθαν στὴ Μητρόπολη οἱ πληρεξούσιοι, 20 τῆς πόλης καὶ 31 τῶν τμημάτων (τρεῖς ἀπουσίαζαν) «θεωρηθείσης δὲ ἐν ἀπαρτίᾳ τῆς ἐκλογικῆς συνελεύσεως καὶ μετὰ σχετικὴν πατρικὴν καὶ πλήρη εἰλικρινείας ὁμιλίαν τοῦ Μητροπολίτου καθ' ἣν συνέστησεν, ὅτι ἡ ψῆφος δέον νὰ προέρχεται ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς καρδίας ἑνὸς ἑκάστου καὶ οὐχὶ νὰ ὑπαγορεύεται ἐκ λόγων κομματικῶν, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων συμπάσης τῆς ἐπαρχίας, διένειμεν ἡ Α.Σ. καὶ φύλλα χάρτου ἐν ᾧ ἕκαστος ἐκλέκτωρ ἀνεπηρεάστως ὤφειλε νὰ γράψῃ τὰ ὀνόματα τῶν ὑποψηφίων... καὶ ὅτι ἡ Ἐνιαία Δημογεροντία ἔχουσα βαρὺ ἔργον νὰ ἐπιτελέσῃ εὐσυνειδήτως ἀποβλέπουσα καὶ ἐξελέγχουσα τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν τῶν τε μονῶν καὶ τῶν διαφόρων κοινοτήτων, τὸ δὲ Μ. Ε. Δικαστήριον δέον νὰ ἀποτελῆται οὐχὶ ὑπὸ προσώπων ἀβασανίστως ἐκλεγομένων ἀλλ' ὑπ' ἀνδρῶν νομομαθῶν δυναμένων καταλλήλως νὰ δικάσωσι τὰς ὑπὸ τὴν ἀρμοδιότητά του ὑπαγομένας ὑποθέσεις...». Ὁ λόγος, γιὰ τὸ τελευταῖο αὐτό, γιατί, ἐνῶ παλαιότερα ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμονταν ἀπὸ τοὺς δημογέροντες «κατ' αἱρετοκρυσίαν» χωρὶς «δικονομικὰ φιλολογήματα», εἰσήχθησαν μὲ τὸν καιρὸ στὴ διαδικασία ἀπὸ τοὺς δικηγόρους (καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τους) «ἐξ ἀνοχῆς καὶ ἀγνοίας τῶν ἀρμοδίων, αἱ δικονομίαι καὶ τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

άλλα νομικά ἐπιχειρήματα», ὥστε νὰ καθίσταται ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης πρόβλημα καὶ ἡ ὕπαρξη συνεπῶς νομιμοθῶν δικαστῶν ἀπαραίτητη...»[48].

Καὶ οἱ μὲν πολῖτες συμμορφώθηκαν πρὸς τὶς συστάσεις τοῦ Μητροπολίτη, «ἄλλως δὲ ὅμως ἔδοξε τοῖς τῶν ψηφισμάτων», ποὺ εἶχαν ἤδη ἑτοιμα τὰ ψηφοδέλτια, ὅπου «ἱππο τικῶς φερόμενοι» περιέλαβαν καὶ μερικοὺς Γιαννιῶτες. Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς πόλης ἀποχώρησαν, παράμειναν ὅμως οἱ τῆς ἐπαρχίας καὶ προχώρησαν στὴν ἐκλογὴ μελῶν τῆς Δημογεροντίας καὶ Δικαστηρίου Ἐκκλησιαστικοῦ. Καὶ τῆς μὲν πρώτης μέλη ἐκλέχτηκαν οἱ Κ. Δόνος, Ἰ. Πισπιρῆς, Κ. Μακρυδήμας, Ἀθ. Στούπης, Σπ. Σπέγγος καὶ Εὐθ. Ζῆκος, τοῦ δὲ δευτέρου οἱ Ἰ. Χαρισιάδης, Κ. Βλάχος, Ἀθ. Παππᾶς καὶ Στέφ. Ἀράπης.

Γιαννιώτης μάλιστα ἀνώνυμος σὲ σύγχαιρτη ἐπιστολή του στὴν «Ἤπειρο» (φ. 4/1909) χαϊδεύει τοὺς ἐπαρχιῶτες γιὰ τὶς γενόμενες ἐκλογὲς καὶ ἰδιαίτερα γι' αὐτὴ τοῦ Ἐκκλ. Δικαστηρίου, τοῦ ὁποίου, καθὼς γράφει, φρόνον ἕνας (ὁ Ἰ. Χαρισιάδης) εἶναι νομιμαθής».

Τὴν ἐπόμενη 21 Ἰουνίου ἔγινε ἐκλογὴ ταμία τῆς Δημογεροντίας (Σπ. Σπέγγος), πρωτοκολλητῆ καὶ διορισμὸς γραμματέα της (Δ. Λιάσκος) καὶ μὲ τὶς διαδικασίες αὐτὲς καὶ ἄλλες, ποὺ περατώθηκαν μέσα στὸν ἴδιο μήνα, ἡ Ἑνιαία Δημογεροντία στὴ Μητροπολιτικὴ μας ἐπαρχία ἦταν γεγονὸς καὶ «τὸ πολύκροτον δημογεροντιακὸν ζήτημα» ποὺ τόσο ταλάνισε τὸν τόπο βρῆκε ἐπὶ τέλους τὴ λύση του.

Ἔτσι μετὰ χαράσια περίπου χρόνια ἀνωμαλιῶν καὶ «μετὰ μακρὸν καὶ πειρατώδη», καθὼς γράφει ὁ Γ. Χατζῆς, ἀγῶνα, ὃν διεξήγαγε μετὰ τοσαύτης λύσσης κατὰ τοῦ γεννήματος καὶ θράσματος ἡ Ἐπαρχία τῇ συμπράξει τῶν ἰσχυροτέρων στοιχείων καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν ὑγιεστέρων παραγόντων τῆς πόλεως, ἐπέβαλε τὸν νέον Κανονισμὸν ἐμπήξασα νικηφόρως ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ μεταιωνικοῦ κανονισμοῦ τὸ λάβαρον τῆς ἑνότητος καὶ ἀνορθώσεως ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν...». Ἀπὸ τὶς πρῶτες μάλιστα ἐνέργειες τῆς νεοσύστατης Ἑνιαίας Δημογεροντίας ἦταν ἡ συγκρότηση ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἀπὸ τοὺς Σπ. Σπέγγο, Ἰ. Μελᾶ, Δ. Κούτσικο καὶ Ε. Χατζῆ γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διαχείρισης τῶν ἐτῶν 1904—1909 μὲ τὴν ἐντολή νὰ συντάξει, μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ τοῦ ἐλέγχου, ἔκθεση καὶ τὴν ὑποβάλει στὸ Μητροπολίτη[49] καθὼς καὶ ἡ ἐν σώματι μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πρόεδρό της Φωτικῆς Χρυσόστομο μετάβαση καὶ διαμαρτυρία, μετὰ σχετικὴ ἀπόφαση ληφθεῖσα σὲ ἔκτακτη κοινὴ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἐκκλ. Δικαστηρίου συνεδρία τῆς 30-11-1909, στὸ Γεν. Διοικητή, «ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἔθεσε εἰς ἐφαρμογὴν καὶ μάλιστα ἀναδρομικῶς τοῦ καταπτικώτατου καὶ ἀντισυνταγματικοῦ νόμου περὶ ληστανταρτῶν καὶ ραδιούργων ὥστε ἐπληρώθησαν αἱ φυλακαὶ ἀθώων ἐν οἷς καὶ ἐπτὰ ἱερεῖς», ἀντίγραφο δὲ τῆς διαμαρτυρίας αὐτῆς νὰ ὑποβληθεῖ διὰ τῶν βουλευτῶν Κ. Σούρλα καὶ Δ. Κίγκου στὸ Μεγ. Βεζύρη, συζητηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἴδιους στὴ Βουλὴ καὶ γνωστο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ποιηθεῖ καὶ σ' ἄλλες ἀρχὲς τοῦ Κράτους[80]. Ὑπὸ τὴν ἑνιαία του αὐτὴ μορφή, τὴν ἰσχύουσα καὶ σ' ὅλες τὶς Μητροπόλεις τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὁ θεσμὸς τῆς Δημογεροντίας διατηρήθηκε καὶ λειτούργησε κανονικὰ ὡς τὴν ἀπελευθέρωση.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ, πὼς καὶ μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ νέου Κανονισμοῦ, διετία ὅλη, μερίδα πολιτῶν αὐτοχθόνων δὲν ἔπαυσε νὰ βάλει κατ' αὐτοῦ μὲ σκοπὸ τὴν κατάργησή του καὶ ἐπαναφορὰ τοῦ πρὶν καθεστῶτος. Ὁ Γ. Χατζῆς μάλιστα σὲ δυὸ συνεχῆ στὴν «Ἤπειρο» χρονογραφήματα μὲ τίτλο «Τοπικισταὶ» καὶ «Ξενηλασία» στρέφεται μὲ δριμύτητα ἐναντίον της κατηγορώντας τη γιὰ τοπικισμὸ καὶ μισοξενία. Γράφει στὸ πρῶτο: «Ὕστερα ἀπὸ μίαν περιπετειώδη καταβαράθρωσιν τοῦ ἀναχρονιστικοῦ θεσμοῦ τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος, ἀπεδέχθημεν εὐφροσύνως τὸν νέον κανονισμόν, ὁ ὁποῖος κατατάσσει πάντας τοὺς πολίτας εἰς τὴν ἰδίαν μοῖραν χωρὶς διάκρισιν. Καὶ ἀφοῦ παρῆλθεν ἤδη μία διετία ἀπὸ τοῦ ὁριστικοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ τερατώδους θεσμοῦ, ποῖος ἤλπιζεν ὅτι θὰ εὑρίσκοντο οἱονεὶ μεταμεληθέντες καὶ σήμερον ἀκόμη ὀπαδοὶ συνωμοττοῦντες ὑπὸ ἀλλοῖον προσωπεῖον τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος...». Καὶ τελειώνει: «Αἰωνίως οἱ ἴδιοι θὰ εἶναι μερικοὶ αὐτόχθονες πολῖται. Τοπικισταί, μισόξενοι, φανατικοί, ὡς ἐὰν οἱ ἐκ τῆς ἐπαρχίας ἦσαν Μογγόλοι ἢ Κάφροι...».

Ὁ ἴδιος Πελλερὲν λίγο ἀργότερα σὲ κύριο ἄρθρα στὴν ἐφημερίδα του μὲ τίτλο «Δημογεροντία», τὴν ἀρχὴ τοῦ ὁποίου ἤδη παρέθεσα, τονίζει τὴν ἀξία τῆς Ἑνιαίας Δημογεροντίας σὰν ὀργάνου αὐτοδιοικητικοῦ ἀνώτερου καὶ διαγράφει τὶς δικαιοδοσίες καὶ τὸν καίριο ρόλο της στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν. «Ἡ Δημογεροντία, γράφει, σωματεῖον στενώτερον μὲν μετὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων συνδεόμενον, νομίμως δὲ ἀντιπροσωπεῦον τὴν Κοινότητα ὡς ἀρχὴ προνομιοῦχος παρὰ πάσῃ ἀρχῇ ἀπὸ κοινοῦ δὲ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀνώτατος ἐλεγκτὴς καὶ σύμβουλος δρῶν ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν κοινοτικῶν καὶ βακουφικῶν περιουσιῶν ἐξελέγχον πάσας τὰς κοινοτικὰς ἀρχάς, συναπεκόμισεν ὡς ἐκ τῆς ἐντολῆς της δικαιώματα καὶ καθήκοντα ἀνωτάτου ἄρχοντος ἐπὶ τῆς τύχης τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων καὶ πρώτου ὑπευθύνου πάσης κακοδαιμονίας καὶ πάσης ἠθικῆς ἢ ὑλικῆς καταπτώσεως τούτων... Ἡ Δημογεροντία, συνεχίζει, ἐκλήθη ἀνέκαθεν νὰ διοικῇ τὴν πόλιν. Ἰδιαιτέρως ὅμως μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νέου Κανονισμοῦ πόλεως καὶ ἐπαρχίας συνεπάγη αὕτη εἰς δύναμιν ἀκαταμάχητον, ἥτις ἐφοδιασμένη δι' ὅλων τῶν νομικῶν ὅπλων δύναται, ἂν θέλησις καὶ γνῶσις ἰσάξια τῶν τίτλων τὴν κεντρίζει, νὰ δράσῃ ἐπὶ κοινῇ ὠφελείᾳ ἁπάντων...». Πιὸ κάτω ἀναφέρεται στὴ φαύλη διοίκηση τοῦ παρελθόντος, «θάλασσα ζόφον κιμμερίου καὶ ἀπελπιστικοῦ, γράφει, καλύπτει πᾶν ὅ,τι λέγεται δημογεροντική διοίκησις τοῦ παρελθόντος», καὶ ἀφοῦ καταδείξει τὰ προσόντα, ποὺ πρέπει νὰ κοσμοῦν τοὺς ἄξιους δημογέροντες, ἦταν παραμονὲς ἐκλογῶν γιὰ ἀνάδειξη νέων καταλήγει: «Θὰ ἔλθῃ ἀνάγκη οἱ δη-

μογέροντες καὶ μὲ τὰς ἰδίας ἀρχὰς νὰ ἀντικρυσθῶσι, ὅταν ζητηθῇ ποτε δόλιος σύστασις ἑνὸς στρατοδικείου ἢ ὅταν συλληφθῇ δόλιως ἔντιμος πολίτης, θὰ ἔχουν τὴν δύναμιν ἢ τὸ θάρρος, ὡς κοινοτικὴ ἀρχή προνομιοῦχος, νὰ προτάξῃ ἑαυτὸν πρὸ πάσης βλάβης τῆς Κοινότητος...»[51]. Θὰ πρέπει τέλος νὰ ἐξαρθεῖ ὁ ἀποφασιστικὸς ρόλος ποὺ διαδραμάτισε στὴν κατάργηση τοῦ ἀναχρονιστικοῦ θεσμοῦ τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος καὶ τὴν ἀναστύλωση αὐτοῦ τῆς Ἑνιαίας Δημογεροντίας ἡ ἐδῶ Α' Διεύθυνση τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας (Καμιτάτου). «Ἐπέμβασίς μου, γράφει ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς τότε Μ. Λάκκος σὲ σχετικὴ τῆς 14) 4) 1909 πρὸς τὸ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας ἔκθεσή του, ἔθεσε τέρμα εἰς ἀμαρτωλὸν καθεστὼς κοινοτικοῦ κανονισμοῦ...»[52].

Αὐτὴ μὲ κάθε δυνατὴ συντομία εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ θεσμοῦ τῆς Δημογεροντίας στὸν τόπο μας. Εὐκαιριακὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ σὰν κατακλεῖδα τῶν ὅσων σχετικῶν ἐξέθεσα, ἔχω τὴ γνώμη, πὼς ὁ θεσμὸς τῆς Δημογεροντίας γενικώτερα παρουσιάζει, καθὼς παρατηρῶ, ὁπωσδήποτε κατὰ τὴ δομή του ὁμοιότητες (τρόπος ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων, ἀριθμὸς μελῶν διαφόρων ὀργάνων, καθήκοντά του κ.λ.) πρὸς τὸ σκαρίφημα συνταγματικοῦ χάρτη ἢ «ἔγγραφον καὶ σύντομον πολίτευμα» ἢ «κανόνας προσωρινοὶ συμφέροντες εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς πατρίδος», ποὺ σύνταξε μὲ βάση τὶς ἀρχὲς τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1821 ὁ Περραιβὸς στὸ Σοῦλι: «καὶ ἔβαλαν χωρὶς τινὰ χρονοτριβὴν οἱ Σουλιῶται εἰς ἐνέργειαν». Καθὼς λοιπὸν ἐκεῖ ἔχουμε τοὺς ἐκλεγμένους δημογέροντες (ἕναν ἀπὸ κάθε φάρα καὶ κάθε συναγωνιζόμενο μὲ τοὺς Σουλιῶτες χωριὸ τῶν Παρασουλιώτων), τὴν ἐκλεγμένη ἀπ' αὐτοὺς πενταμελῆ Ἐπιτροπὴ καὶ τὸ ἐπίσης αἱρετὸ πενταμελὲς Κριτήριο, ἔτσι κι ἐδῶ τοὺς ἐκλεγμένους ἀντιπροσώπους τῶν τμημάτων, τοὺς ἐκλεγμένους ἀπ' αὐτοὺς δημογέροντες καὶ τὸ Μητροπολιτικὸ τέλος Δικαστήριο.

Ἡ φανερὴ δηλ. ἀντιστοιχία δημογέροντες - ἐπιτροπὴ - κριτήριο ἀπὸ τὴ μιά, ἀντιπρόσωποι - δημογεροντία ἢ διοικ. ἐπιτροπεία - Μητρ. Δικαστήριο ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπιτρέπει τὴν ἀσφαλῆ μεταξύ τους σύνδεση καὶ συγγένεια καὶ τὶς σαφεῖς συναισθάνεσθαι διαφαινόμενες ἀπηχήσεις τῶν ἰδεῶν τοῦ πρωτομάρτυρα στὸ πάνω τῆς Δημογεροντίας[53].

Καὶ μετὰ τὴν πιὸ πάνω παρατήρηση ξαναγυρίζουμε στὴ Δημογεροντία τὴν ἐπαρχιακή, τὴν τῶν τεσσάρων δηλ. τμημάτων, ἐκεῖ ποὺ τὴν ἀφήσαμε. Κατὰ τὴ σύσταση τῆς πρώτης ἐπαρχιακῆς τὸ 1869 στὴ μητροπολιτικὴ μας περιφέρεια Δημογεροντίας, ἡ πόλη δὲν πῆρε, καθὼς εἴπαμε, σ' αὐτὴ μέρος, λίγα δὲ χρόνια μετέπειτα ἵδρυσε τὴν ἀνεξάρτητη δική της (ἀστική) μὲ ἕδρα, ὅπως κι ἡ ἄλλη, τὴ Μητρόπολη καὶ πρόεδρο τὸν Μητροπολίτη. Ἡ ἐπαρχιακὴ λεγόμενη καὶ τῶν 4 τμημάτων (Ζαγορίου, Κουρέντων, Μαλακασίου, Τσαρκοβίστας), λειτουργοῦσε, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ συστήθηκε, μὲ βάση προσωρινὸ κανονισμό. Σύμφωνα μ' αὐτὸν κάθε τετραετία καὶ πρὶν τὴν ἐκπνοὴ τῆς θητείας της, ὁ Μητροπολίτης, σὲ κοινὴ μὲ τοὺς πληρεξούσιους τῶν τμημάτων καὶ τοὺς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δημογέροντές τους συνεδρία, συνέταξε πρακτικὸ μὲ τὸ ὁποῖο ὁρίζονταν οἱ ἐκλογὲς νέων πληρεξουσίων. Στὴ συνέχεια ἀπαλύονταν στὶς κοινότητες τῶν τμημάτων ἐγκύκλιος προσκαλούμενες νὰ ἐκλέξουν τοὺς πληρεξουσίους, ἕξη τὸ κάθε τμῆμα. Στὴν οὐσία γιὰ ἐκλογές, ὑπὸ τὴν συνήθη ἔννοια, ὅὲν ἐπρόκειτο (τέτοιες μόνο ἐφοροεπιτρόπων, ὅπου καὶ ἀντίπαλες, μερίδες, ἐγίνονταν ἀλλὰ κι αὐτὲς μεταξὺ τῶν δικαιούμενων ψήφου κατοίκων —στὰ Γιάννινα 300 παλαιότερα, μόλις 120—150 τὸ 1894) ἀλλὰ περὶ ὑπόδειξης καὶ διορισμοῦ ἀπὸ τοὺς δημογέροντες τοῦ κάθε τμήματος τῶν κατὰ τὴ γνώμη τους κατάλληλων προσώπων μὲ κοινὸ ἀποστελλόμενο πρὸς κύρωση στὸ Μητροπολίτη πρακτικό τους[54]. Νά ἕνα τέτοιο, ἀνέκδοτο, τοῦ τμήματος Κουρέντων, πού μεταφέρω ἀπὸ κώδικα τοῦ μητροπ. Ἀρχείου, ὅπου εἶναι καταστρωμένο, αὐτούσιο.

«Πρακτ. φυθ'

Καταχώρησις ἐγγράφου περὶ διορισμοῦ πληρεξουσίων τοῦ τμήματος Κουρέντων.

27 Ἰουλίου 1884 — Ἰωάννινα

Σεβασμιώτατε ἅγιε Ἰωαννίνων

Διὰ τοῦ παρόντος ἐγγράφου δηλοποιοῦμεν οἱ ὑποφαινόμενοι κάτοικοι τῶν χωρίων τοῦ τμήματος Κουρέντων ὅτι ληξάσης τῆς προθεσμίας τῶν πληρεξουσίων ἀντιπροσώπων τοῦ τμήματός μας κατὰ συνέπειαν τοῦ κοινοῦ ὑμῶν ἐνυπογράφου καὶ ἐνσφραγίστου γράμματος ἐκδεδομένου ἀπὸ τῆς η' Μαρτίου 1874 δι' οὗ προέβησαν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν δύο μελῶν διὰ τὴν ἐπαρχιακὴν δημογεροντίαν καὶ ἑνὸς διὰ τὴν μοναστηριακὴν ἐπιτροπήν, διορίζομεν σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸν πληρεξουσίους ἀντιπροσώπους τοῦ τμήματός μας τοὺς τιμιωτάτους κυρίους Κωνσταντῖνον Παπα - Χρήστου ἐκ Ψίνης, Χριστόδουλον Δόπρον ἐκ Κόνισκας, Κωνσταντῖνον Τσιμογιάννην ἐκ Πρωτοπαπᾶ, Βασίλ. Νικολάου ἐκ Βατατάδων, Ἰωάννην Καπρίτσιον ἐκ Βράβορης καὶ Ἀναγνώστην Σάρραν ἐκ Σαντοβίτσης ἐπὶ τρία ὁλόκληρα ἔτη ἀρχομένου τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρίσεώς των παρὰ τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως, οἵτινες ἀντιπρόσωποι ὀφείλουσι ἅμα τῇ ἀναγνωρίσει των νὰ ὑποδείξωσι δύο πρόσωπα διὰ τὴν ἐπαρχιακὴν δημογεροντίαν καὶ ἓν διὰ τὴν μοναστηριακὴν ἐπιτροπὴν διὰ τρία ἔτη καὶ θέλωσι προσκαλῶνται ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει παρὰ τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν κυριάρχου Ἁγίου Ἰωαννίνων κ. Σωφρονίου τῇ συνεννοήσει καὶ τῶν δημογερόντων τοῦ τμήματος διὰ πᾶσαν ὑπόθεσιν χρήζουσαν συσκέψεως. Ἔτι δὲ οἱ ὡς ἄνω οὗτοι ἀντιπρόσωποι δυνάμει τοῦ παρόντος ἡμῶν θέλουσι ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὴν πληρεξουσιότητα καὶ προστατεύουσι καὶ οἱανδήποτε ἄλλην ὑπόθεσιν παρουσιαζομένην ἐξ ἡμῶν ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν δημογερόντων καὶ χρείας τυχούσης ν' ἀναφέρωνται καὶ εἰς τὴν Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σίαν ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ὠφελείᾳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων. Οἱ ρηθέντες ἀντιπρόσωποι καὶ τὰ διορισθησόμενα παρ' αὐτῶν πρόσωπα τρία μέλη διὰ τὴν ἐπαρχ. Δημογεροντίαν καὶ τὰ μοναστήρια θέλουσι ὑπηρετεῖ κατὰ τὸ συνταχθὲν ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει πρόγραμμα ἀλλὰ μὲ αὐταπάρνησιν καὶ πατριωτισμὸν ὄντες ὑπόχρεοι τὰ πρακτικά των νὰ καταχωρῶσι εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν κώδικα καὶ ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἅτε πληρεξούσιοι καὶ δημογέροντες ἐν περιπτώσει διχογνωμίας νὰ ἰσχύῃ (;) ἡ πλειοψηφία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας νὰ ἐκτελοῦνται οἱ ἀποφάσεις. Ὅταν δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ἀπουσιάζει ἢ ἀσθενεῖ ὁ ἴδιος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκαταστήσῃ ἀντιπρόσωπόν του. Ὅθεν ἐπὶ τοῦτο παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν σεβασμιότητα ὅπως δεχθῇ εὐμενῶς τὴν πληρεξουσιότητα τῶν ἄνω ρηθέντων πληρεξουσίων εὐχόμενοι αὐτοῖς ὅπως ἀναφανῶσιν εὐπρόσωποι καὶ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ καὶ τῷ κραταιοτάτῳ ἡμῶν Δοβλετίῳ οὗ τὸ κράτος εἴη ἀήττητον, ἐξαποστέλλομεν τὸ παρόν μας ἵνα ἀσφαλῶς διενεργήσωσι τὰ τῆς ἐπιτροπείας των.

Ἐκ τοῦ τμήματος Κουρέντων

22 Αὐγούστου 1883 τρία

(Ἕπονται ὑπογραφὲς μουχτάρηδων τῶν χωριῶν μὲ τὶς σφραγίδες τους ἢ σὲ ἀπουσία τους ἑνὸς ἢ δύο ἀζάδων)[55].

Μὲ τέτοιου εἴδους ἐκλογές, καθὼς ἀπὸ τὸ παραπάνω ἔγγραφο φαίνεται, ἐπιλέγονταν συχνὰ οἱ δημογέροντες τῆς ἐπαρχίας. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐγίνονταν ἐκλογές, αὐτὲς περιορίζονταν ἀνάμεσα σὲ ὀλίγα πρόσωπα ἐρήμην τῶν ἄλλων χωριανῶν ἢ κατὰ προσφυῆ ἔκφραση λογίου τῆς ἐποχῆς «ἐχαλκεύοντο ἐν τοῖς ἐν Ἰωαννίνοις ἐργαστηρίοις». Ὁ Κ. Καζαντζῆς στὸ γνωστὸ στὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» δημοσίευμά του: «Κατὰ γράμμα, γράφει, ἀπὸ τὰς δύο ὑπαρχούσας δημογεροντίας (τὴν ἀστικὴ δηλ. καὶ ἐπαρχιακὴ) μόνη ἡ τῆς πόλεως ἔχει σκιὰν νομίμου ἀντιπροσωπείας, μόνη αὐτὴ ἐκλέγεται κἄπως. Ἡ ἄλλη ἢ μισοδιορίζεται ἢ μισοεκλέγεται ἢ καὶ ἐντελῶς ἁρπάζεται. Κἄτι ψυχοχάρτια στέλλονται καὶ βουλώνονται ἀπὸ κἄτι μουχτάρηδες καὶ γυρίζουν καὶ δὲν διαβάζονται καὶ δηλ. ἀντράλλα καὶ κωμωδία ἐκλογῆς. Εἰς αὐτὴν ὑπῆρξαν δημογέροντες ἰσόβιοι καὶ ἀκλόνητοι μ' ἓν πληρεξούσιον ἄγνωστον καὶ ἀνεξέταστον ἀπὸ τοὺς συναδέλφους των...»[56].

Ἔργο καὶ ἐντολὴ οἱ ἐκλεγμένοι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πληρεξούσιοι, τῶν ὁποίων σημειωτέο ἡ ἐκλογὴ ἦταν ἀμετάκλητη, εἶχαν τὴ φροντίδα «περὶ τῶν γενικῶν τῆς ἐπαρχίας συμφερόντων» καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐκλογὴ τῶν δημογερόντων τοῦ τμήματος καὶ τῆς λεγόμενης μοναστηριακῆς ἐπιτροπῆς.

Μετὰ λοιπὸν τὴν κύρωση τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν τῶν πληρεξουσίων, οἱ τελευταῖοι συνέρχονταν καὶ ἐξέλεγαν τοὺς δημογέροντες «ἔχοντας ἀποκλειστικῶς δικαστικὴν ἐξουσίαν» δυὸ ἀπὸ κάθε τμῆμα (τὸ Ζαγόρι «διὰ τὴν πληθὺν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν ὑποθέσεων» ἀπὸ τὸ 1878 τρεῖς) καὶ ἕναν γιὰ τὴ μοναστηριακὴ ἐπιτροπή. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτή, ποὺ συστήθηκε στὶς 22) 6) 1870, ἦταν τετραμελής, ἕνα, καθὼς εἶπα, μέλος ἀπὸ κάθε τμῆμα, συνεδρίαζε ὑπὸ τὸ Μητροπολίτη κάθε Σάββατο καὶ χρέος εἶχε τὴν ἐποπτεία τῆς διοίκησης καὶ οἰκονομικῆς διαχείρισης τῶν μονῶν τῆς ἐπαρχίας.

Ἂς σημειωθεῖ, πὼς ἡ ἀνανέωση τῶν μελῶν τῆς Δημογεροντίας μετὰ τὴν ἐκπνοὴ τῆς θητείας της ἐγίνονταν κατὰ κοινὴ τοῦ Μητροπολίτη μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κάθε τμήματος σύσκεψη, ὅταν αὐτοὶ εὑρίσκονταν ἐντὸς τῶν τακτῶν ἀπὸ τὸν κανονισμὸ ὁρίων τῆς δικῆς τους θητείας. Γιὰ τὸ λόγο ἀκριβῶς αὐτὸ καὶ ἡ θητεία τῶν πληρεξουσίων ἢ ἀντιπροσώπων ἦταν τετραμελὴς ἢ τριετὴς τῶν δὲ δημογερόντων κατὰ ἕνα χρόνο τοὐλάχιστο μικρότερη γιὰ νὰ μπορεῖ ἡ ἀντιπροσωπεία νὰ ἐκλέγει τοὺς τελευταίους αὐτοὺς ὄντας ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς δικῆς της. Μάλιστα γιὰ τὴν ἐκτεθεῖσα πιὸ πάνω περίπτωση ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων τὸ 1884 οἱ ἀντιπρόσωποι Κουρέντων σὲ σχετικὴ ὑπὸ τὸ Μητροπολίτη σύσκεψη (πρακτ. τῆς 8-7-1883) ἐδήλωσαν ὅτι «δὲν εἶναι ἀριθδιοι νὰ ἐκλέξωσι νέα μέλη (τῆς Δημογεροντίας) ὡς παρελθούσης τῆς προθεσμίας τοῦ διορισμοῦ των παραταθείσης μέχρι τοῦδε ἕνεκα τῶν προϋπαρχουσῶν ἀνωμαλιῶν...» (ἐννοεῖ τὸ Ρωσσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1878). Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ ἀκολούθησε ἡ γνωστὴ τοῦ ἑπόμενου ἔτους διαδικασία ἐκλογῆς (ἔμμεσης) ἀντιπροσώπων, ἀπὸ τοὺς μουχταροδημογέροντες δηλ. τῶν χωριῶν τοῦ κάθε τμήματος, καὶ στὴ συνέχεια ἡ ἐκλογὴ ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοὺς τῶν δημογερόντων.

Ἡ θητεία τῶν δημογερόντων ἦταν τριετὴς καὶ διετὴς μετέπειτα, τὰ δὲ καθήκοντά τους, καθὼς εἶπα, ἰδίως δικαστικά. Ἐδίκαζαν ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη τὶς ἀναφυόμενες μεταξὺ τῶν ἐπαρχιωτῶν ὑποθέσεις «προικός, διατροφῆς συζύγων καὶ διαθηκῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μητροπόλεως». Ἡ Δημογεροντία διέθετε καὶ ταμεῖο τὰ ἔσοδα τοῦ ὁποίου προέρχονταν κατὰ κύριο λόγο «ἐκ τῶν τελῶν τῶν ἐν τῇ Μητροπόλει δικαζομένων ὑποθέσεων» καὶ τὸ ὁποῖο προοριζόταν εἶχε νὰ συντηρεῖ τὰ νόθα τῆς ἐπαρχίας. Τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἀναλάβαιναν γυναῖκες φτωχὲς τῆς πόλης (μπαστομάνες) ἔναντι μηνιαίας ἀποζημίωσης καταβαλλόμενης ἀπὸ τὸν ταμία τῆς Δημογεροντίας. Ὁ ταμίας, τοῦ ὁποίου ἡ θητεία ἦταν μονοετής, ἐκλέγονταν μεταξὺ τῶν δημογερόντων τὸ δὲ ἀξιωμά του ἦταν τιμητικό[57]. Διέθετε τέλος ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία καὶ γραμματέα μόνιμον διοριζόμενον ἀπ' αὐτή. Τέτοιος, ἀπὸ τῆς συστάσεώς της (1869) κι ὡς τὸ 1898, διετέλεσε ὁ Χαρ. Ἡγουμενίδης, γιατὶ σὲ ἀναφορά του αὐτοῦ τοῦ ἔτους πρὸς τὴ Μεγ. Ἐκκλησία, ἀπ' ἀφορμὴ ἀπόλυσή του, λέει πὼς ὑπηρέτησε σὰν γραμματέας τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας «πιστῶς καὶ τιμίως ἐπὶ τριακονταετίαν ὅλην...». Μετὰ τὸ 1898, ἀρχές, χρόνο διάσπασης τῆς Ἐπαρχ. Δημογεροντίας σ' αὐτὴν τοῦ Ζαγορίου, καθὼς εἴπαμε, καὶ ἄλλη τῶν τριῶν τμημάτων, ἡ τε-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λευταία, λεγόμενη στὸ ἑξῆς καὶ Διοικητικὴ Ἐπιτροπεία, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς Σπ. Σπέγγο, Ἰω. Πισπιρῆ, Γ. Γκάλγκο, Εὐστ. Ῥάλλη, Ἀπόστ. Ῥίζο, Στ. Εὐαγγελίδη, Κ. Νίκα καὶ Κ. Μακρυδήμα (εὑρισκόμενη σὲ ἀπαρτία ἀπὸ τοὺς πέντε πρώτους), διώρισε μὲ τὸ πρῶτο ὑπὸ χρονολογία 3) 1) 98 πρακτικό της «παιψήφει» Γραμματέα της τὸν Π. Εὐαγγελίδη μὲ μηνιαῖο μισθὸ 250 γρ., «ὅστις, καθὼς γράφουν, καὶ θέλει παραλάβει πάντα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τῶν τριῶν τιμημάτων...». Μὲ τὸ πιὸ πάνω ἀκόμα πρακτικό της ἡ ἴδια Διοικ. Ἐπιτροπεία «ὥρισε πρὸς τοῖς ἄνω ἡμέραν τακτικῆς συνεδριάσεως τὴν Παρασκευὴν ἑκάστης ἑβδομάδος· μὲ μεταγενέστερό της δὲ τῆς 3 Ἰουλίου ἐ.ἔ. «διώρισε ταμίαν της τὸν κ. Σπ. Σπέγγον...»[58].

Εἴπαμε, πὼς ἡ Ἐπαρχ. Δημογεροντία ἀπὸ τῆς συστάσεώς της (1869) λειτουργοῦσε (εἶχε μάλιστα πραγματοποιήσει, καθὼς βλέπω, ὡς τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1888 1560 συνεδριάσεις) ὅτι προσωρινοῦ Κανονισμοῦ ἐκλεγόμενων ἀνὰ τριετία καὶ κατὰ Μάρτιον, σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο, μήνα δυὸ δημογερόντων ἀπὸ κάθε τμῆμα. Τὸ 1878 μετὰ σύμφωνη γνώμη ὅλων ἀποφάσισε τὸ Ζαγόρι «διὰ τὴν πληθὺν τῶν ὑποθέσεων καὶ δι' ἄλλους ἔτι σπουδαιοτάτους λόγους» νὰ ἐκλέγει τρεῖς ἀντὶ δυὸ δημογέροντες τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας γενόμενης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐνναμελοῦς. Τὸ 1894 καὶ στὶς παραμονὲς ἐκλογῶν νέων δημογερόντων «ἐρρίφθη σκανδαλωδῶς εἰς τὸ μέσον» ἀπὸ τοὺς πληρεξουσίους τῶν τριῶν τμημάτων «τὸ ζήτημα τῆς ἔδρας, ἣν περιπλέον ἐν τῇ Δημογεροντίᾳ εἶχε τὸ Ζαγόριον...». Οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Ζαγορίου πρότειναν νὰ λυθεῖ τὸ ζήτημα σὲ ψηφοφορία, κατὰ γενικὴ τῶν πληρεξουσίων ὅλων τῶν τμημάτων συνέλευση, ἡ πρότασή τους ὅμως δὲν ἔγινε δεκτή. Τελικὰ συμφώνησαν νὰ θέσουν τὴ διαφορά τους στὴν κρίση τῶν Πατριαρχείων, ἀφοῦ ὑποβάλλουν οἱ ἀντιμαχόμενοι σ' αὐτὸ σχετικὴ ἔκθεσή του ὁ καθένας. Στὴ διάρκεια τῆς διένεξης αὐτῆς οἱ Ζαγορίσιοι ἐτύπαξαν καὶ ὑπόβαλλαν στὸ Μητροπολίτη σχέδιο κανονισμῶν μὲ τὴν παράκληση μέχρις ὅτου τοῦτο ἐγκριθεῖ ἢ τροποποιηθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς πληρεξούσιους τῶν ἄλλων τμημάτων, ἐφαρμόζεται ἀπὸ τὸ τμῆμα Ζαγορίου.

Οἱ προσωρινοὶ ὅμως διορισθέντες τὸν ἴδιο χρόνο τοῦ Ζαγορίου δημογέροντες Πολυχρονιάδης, Δόνος καὶ Βλαχλείδης, γνωστοὶ ὡς «τριανδρία», βλέποντας, πὼς μὲ τοὺς κανονισμοὺς θέτονταν φραγμὸς στὶς λογῆς καταχρήσεις καὶ αὐθαιρεσίες τους καὶ μὴ μπορώντας «ἐκ τοῦ συστάδην» νὰ τοὺς πολεμήσει, διέδιδε, πὼς ἡ Δημογεροντία εἶναι διχασμένη, ὅτι σ' αὐτὴ ὀφείλεται ἡ δυσμενὴς κατάσταση τῶν πραγμάτων κι ἄλλες συκοφαντίες τέτοιες, παρακινοῦσε δὲ κρυφὰ «τοὺς ἁπλουστέρους, ἵνα εἰσαγάγωσι τὰς περὶ προικὸς καὶ λοιπὰς διαφοράς των εἰς τὸν ἱερὸν Μεχμεκέν!...», στὰ τουρκικὰ δηλ. δικαστήρια[59]. Ἡ ἔγκαιρη ἐν τούτοις λύση τῆς διαφορᾶς Ζαγορίου καὶ τριῶν τμημάτων ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ κάθε τμῆμα θὰ διώριζε τρεῖς στὸ ἑξῆς ἀντὶ δύο δημογέροντες, ἀποκατάστησε τὰ πράγματα. Ἡ κατὰ τὸν ἐπό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μενο ἐν τούτοις χρόνο προσπάθεια τοῦ Ἠπειρώτη πατριάρχη Ἄνθιμου (Τσάτσου) γιὰ συνένωση τῶν Δημογεροντιῶν ἀστικῆς καὶ ἐπαρχιακῆς σὲ ἕνα ὄργανο λεγόμενο Ἑνιαῖο Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο, θὰ καταλήξει στὴ διάσπαση τῆς Ἐπαρχιακῆς, σὲ τῶν Τριῶν Τμημάτων καὶ τοῦ Ζαγορίου. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1898 ὑφίστανται στὴ μητροπολιτική μας περιφέρεια (ἐπαρχία) τρεῖς ἀντὶ δύο, ὡς τὴν ἐποχὴ αὐτή, δημογεροντίες, ἡ τῆς πόλεως (ἀστική), τοῦ Ζαγορίου καὶ ἡ τῶν Τριῶν Τμημάτων (Κουρέντων, Τσαρκοβίστας καὶ Μαλακασίου).

Καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶχε ἐξ ἀρχῆς κανονισμὸ δικό της, ἡ τοῦ Ζαγορίου ἀπόχτησε ἀπὸ τὸ 1894, καθὼς εἴπαμε, τέτοιον κι ἀπόμεινε ἡ τρίτη τῶν Τριῶν Τμημάτων μὲ τὸν παλιὸ προσωρινὸ τῆς ἐπαρχιακῆς τροποποιούμενον κατὰ καιροὺς μὲ πατριαρχικὰ πιττάκια (γράμματα), χωρὶς δηλ. δικό της ἰδιαίτερο προσαρμοσμένο στὶς εἰδικὲς συνθῆκες καὶ ἀνάγκες τῆς περιοχῆς της. Τὴν ἔλλειψη λοιπὸν αὐτὴ ἐπλήρωσε ἡ Δημογεροντία τῶν Τριῶν Τμημάτων μόλις στὶς ἀρχὲς τοῦ 1902 ἔτους μὲ τὴν ψήφιση, σὲ εἰδικὴ τῆς 19 Γενάρη τῶν ἀντιπροσώπων συνεδρία προεδρευόμενη ἀπὸ τὸν Περιστερᾶς Μελέτιο, τοῦ νέου ἀπὸ κεφ. 10 καὶ ἄρθρα 60 Κανονισμό της, ὁ ὁποῖος ὑπογραφεὶς ἀπὸ τὸν πρόεδρο, τοὺς πληρεξουσίους τῶν Τμημάτων καὶ τοὺς δημογέροντες «κατεχωρήθη ἐν τῷ Κώδικι τῶν ἀποφάσεων τῆς ἀντιπροσωπείας».

Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσω, πὼς ὁ νέος αὐτὸς Κανονισμὸς ἄρχισε συντασσόμενος (τὸ συντάχτη του, νομομαθὴ προφανῶς, δὲν μπόρεσα ἀκριβῶς νὰ ἐντοπίσω καὶ κλίνω στὴ σκέψη πὼς μᾶλλον γιὰ τὸν Σπ. Σπέγγο πρόκειται) πρὸ τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 1901, γιατὶ σὲ συνεδρία τῶν πληρεξουσίων τῶν Τριῶν Τμημάτων τῆς 30 αὐτοῦ τοῦ μήνα ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Μητροπολίτη Μελετίου (Γεωργιάδη, τοῦ κατόπιν Περιστερᾶς Μελετίου, Διευθυντῆ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς Νήσου) μὲ θέμα τὴν ἐκλογὴ μελῶν τῆς Διοικ. Ἐπιτροπείας (Δημογεροντίας) «τριῶν ἐξ ἑκάστου τμήματος βάσει τοῦ ἰσχύοντος, ἀναγράφει τὸ σχετικὸ πρακτικό, προσωρινοῦ κανονισμοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τύπον προσωρινότητος, προσθέτει, μέχρις ὅτου συνταχθῇ ὁ ὁριστικὸς κανονισμός», ὁ ὁποῖος ἦταν ἕτοιμος κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἴδιου ἔτους.

Τὸν νέο λοιπὸν αὐτὸ Κανονισμὸ τῆς Δημογεροντίας ἢ Διοικ. Ἐπιτροπείας τῶν τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων τριῶν τμημάτων, τὸ σύνολο δηλ. τῶν κανόνων δομῆς καὶ λειτουργίας της καταστρωμένον στὸ ὑπ' ἀριθ. 9 (σωζόμενον στὸ Ἀρχεῖο τῆς Μητρόπολής μας) Κώδικά της (σελ. 168—178), ποὺ δὲν παρουσίασε κατὰ τὴ μεταγραφή του σοβαρὰ προβλήματα, ἐκτὸς ἀπὸ συμπληρώσεις ὀλίγων λέξεων δυσαναγνώστων ἢ ἐντελῶς σβησμένων, ἐντὸς παρενθέσεων σημειουμένων, παρουσιάζω αὐτούσιο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Κανονισμὸς
τῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων
Τριῶν Τμημάτων
Κουρέντων, Μαλακασίου, Τσαρκοβίστης

Κεφάλαιον Αον

Περὶ τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν Τριῶν Τμημάτων καὶ τῶν προσόντων τῶν μελῶν αὐτῆς.

Ἄρθρον 1. Ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν Τμημάτων Κουρέντων, Μαλακασίου καὶ Τσαρκοβίστης, ὧν ἡ ἑνότης κηρύσσεται ἀδιάρρηκτος, ἀποτελεῖται ἐν συνόλῳ ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων, τῶν μελῶν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τῶν ἑκάστοτε ἐκ τῶν Τριῶν Τμημάτων μελῶν τοῦ Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου.

Ἄρθρον 2. Ἕκαστον τῶν μελῶν τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν Τριῶν Τμημάτων ἀντιπροσωπεύει τὸ σύνολον τῶν Τριῶν Τμημάτων καὶ οὐχὶ μόνον τὸ Τμῆμα ἐξ οὗ προέρχεται.

Ἄρθρον 3. Τὰ μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας δέον νὰ καταγωνται ἐκ τινος τῶν Τριῶν Τμημάτων, νὰ εἶναι χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι καὶ ὑπήκοοι ὀθωμανοί, ν' ἀπολαύουν γενικῆς ὑπολήψεως καὶ ἐμπιστοσύνης καὶ νὰ ἔχωσι συμπεπληρωμένον τὸ 30ον ἔτος τῆς ἡλικίας των.

*Ἄρθρον 4. Δὲν δύνανται νὰ ἐκλεγῶσι μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας οἱ ἐν κατασιάσει ἀπαγορεύσεως διατελοῦντες, οἱ ἐλεοδοτούμενοι, οἱ διατελοῦντες ὑπὸ τὸ βάρος Ἐκκλησιαστικοῦ Ἐπιτιμ(ίου), οἱ ἀπωλέσαντες τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα συνεπείᾳ δικαστικῆς ἀποφάσεως, οἱ ἀποδειχθέντες ἐλλειμματίαι ἐν τῇ διαχειρίσει περιουσίας ὑπὲρ κοινῶν καὶ εὐσεβῶν ὡρισμένης σκοπῶν, οἱ ἀρ(νούμ)ενοι νὰ λογοδοτήσωσιν ἐνώπιον τῆς ἐπιβλεπούσης τὴν διαχείρισιν τῆς ἱερᾶς περιουσίας τῶν Τριῶν Τμημάτων Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας, οἱ αὐθαιρέτως νεμόμενοι ἢ ἰδιοποιούμενοι Μοναστηριακὰς γαίας ἢ ἄλλην ἱερὰν περιουσίαν καὶ οἱ ὀφείλοντες εἰς εὐαγές τι ἵδρυμα τῶν Τριῶν Τμημάτων (ἔστω) καὶ λόγῳ ἐγγυήσεως καθυστεροῦντες δὲ τὴν καταβολὴν τῆς ὀφειλῆς κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας. Τούτων ἡ ἐκλογὴ λογίζεται αὐτοδικαίως ἄκυρος (καὶ ὡς) μὴ γενομένη. Ἀλλ' οἱ καθυστεροῦντες τὴν ὀφειλήν των ὀφειλέται καὶ ἐγγυηταὶ καταβάλλοντες τὸ ποσόν, ὅπερ ὀφείλουν ἀναλαμβάνουσι (τὰ ἐκλο)γικὰ αὐτῶν δικαιώματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κ(εφά)λαιον Βον

Περὶ (τῆς) ἐκλογῆς π(ληρεξ)ουσίων (καὶ) τῶν καθηκόντων (αὐ)τῶν

Ἄρθρον 5. Κατὰ τετραετίαν ἓν ἕ(καστον τῶν) Τριῶν Τμημάτων θέλει ἐκλέγει ἓξ πληρεξουσίους (κατὰ) πλειοψηφίαν (ἐκ τῶν) εἰς ἕκαστον τμῆμα (εὑρισκομ)ένων χωρίων κατόπιν τῆς ἐπὶ τούτῳ ἐκδιδομένης ἐγκυκλίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως (κοινοποιουμένης) διὰ τῶν μουχταροδημογερόντων αὐτῶν.

Ἄρθρον 6. Ἡ διαλογὴ τῆς τῶν πληρεξουσίων διαλογῆς(;) γίνεται ὑπὸ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας τῶν Τριῶν Τμημάτων οἱ δὲ πλειοψηφίσαντες ἀνακηρύσσονται πληρεξούσιοι.

Ἄρθρον 7. Ἡ περίοδος τῶν πληρεξουσίων ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως αὐτῶν καὶ λήγει μετὰ παρέλευσιν τετραετίας.

Ἄρθρον 8. Οἱ πληρεξούσιοι ὀφείλουσι νὰ διαμένωσιν ἐν Ἰωαννίνοις ἢ τοὐλάχιστον ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων καὶ νὰ παρευρίσκωνται τακτικῶς εἰς τὰς συνεδρίας. Οἱ ἄνευ ἀδείας ἀπουσιάζοντες ἢ μὴ προσερχόμενοι εἰς τὰς συνεδρίας καίτοι προσκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος δύνανται νὰ παυθῶσιν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἑπομένου ἄρθρου.

Ἄρθρον 9. Ἀποβιώσαντος τινὸς ἢ ἀποβαλόντος τὴν τοῦ πληρεξουσίου ἰδιότητα ἀνακηρύσσεται τοιοῦτος εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τὸν ὑπολειπόμενον χρόνον τῆς περιόδου ὁ πρῶτος ἐπιλαχὼν καὶ μὴ ὑπάρχοντος ἐπιλαχόντος συνέρχονται ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου οἱ πληρεξούσιοι τοῦ οἰκείου Τμήματος καὶ ἐκλέγουν τὸν ἀντικαταστάτην.

Ἄρθρον 10. Οἱ πληρεξούσιοι ἐκλέγουσι τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἀναπληροῦσιν αὐτὰ κατὰ τὰ ἄρθρα 12—16, λαμβάνουσι δὲ μέρος καὶ εἰς τὰς γενικὰς συνεδρίας τῆς ἀντιπροσωπείας (ἄρθρα 25—29).

Ἄρθρον 11. Οἱ πληρεξούσιοι συνεδριάζουσιν ἐν ἀπαρτίᾳ παρόντων τοῦ ἡμίσεος πλέον ἑνὸς τῶν μελῶν καὶ τοῦ προέδρου.

Κεφάλαιον Γ'ον

Περὶ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας

Ἄρθρον 12. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπεία τῶν Τριῶν Τμημάτων ἀποτελεῖται ἐξ ἐννέα μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων κατὰ τὸ ἑπόμενον ἄρθρον.

Ἄρθρον 13. Οἱ πληρεξούσιοι ἑκάστου Τμήματος συνερχόμενοι ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου ἐκλέγουσιν ἀνὰ τρία μέλη, ἅτινα ἐκπληροῦσι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὰ καθήκοντά των ἐπὶ μίαν διετίαν μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ὁποίας ἐνεργεῖται παρὰ τῶν πληρεξουσίων νέα ἐκλογὴ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Ἄρθρον 14. Τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας ὀφείλουσι νὰ διαμένουσι διαρκῶς ἐν Ἰωαννίνοις καὶ νὰ παρευρίσκωνται τακτικῶς εἰς τὰς συνεδριάσεις. Ὁ ἄνευ ἀδείας πλέον τῶν ἓξ μηνῶν ἀποδημήσας ἐξ Ἰωαννίνων ἢ ἀπολιπόμενος τῶν συνεδριάσεων δύναται νὰ παυθῇ καὶ ἀντικατασταθῇ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἑπομένου ἄρθρου.

Ἄρθρον 15. Ἀποβιώσαντος ἢ ἀποβαλόντος τὴν ἰδιότητά του τινὸς τῶν μελῶν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας καλεῖται εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τὸν ὑπολειπόμενον χρόνον τῆς διετοῦς περιόδου ὁ πρῶτος ἐπιλαχὼν καὶ μὴ ὑπάρχοντος ἐπιλαχόντος ἐκλέγεται ἀντικαταστάτης ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τοῦ οἰκείου Τμήματος.

Ἄρθρον 16. Ἡ ἀπαρτία τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας ἀποτελεῖται ἐκ πέντε μελῶν καὶ τοῦ προέδρου τεσσάρων δὲ μόνον τῶν τακτικῶν μελῶν παρισταμένων ἢ τριῶν καλοῦνται εἷς ἢ δύο ἐκ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις παρεπιδημούντων πληρεξουσίων ὡς ἀναπληρωταὶ πάρεδροι.

Κεφάλαιον Δον

Καθήκοντα τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας

Ἄρθρον 17. Τὸ Συμβούλιον τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας τῶν Τριῶν Τμημάτων συνεδριάζει τακτικῶς ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ (Μητροπολίτου) συνεδριάζει δὲ καὶ ἐκ(τάκτως) χρείας τυχούσης.

Ἄρθρον 18. Τὸ εἰρημένον Συμβούλιον ἐξελέγχει τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας τῶν Ἱερῶν Μονῶν, σχολείων καὶ ἄλλων ἀγαθοεργῶν ἱδρυμάτων τῶν Τριῶν Τμημάτων καὶ μεριμνᾷ περὶ βελτιώσεως τῆς κατασάσεως αὐτῶν, καλεῖ εἰς λογοδοσίαν πάντα διαχειριστὴν ἱερᾶς περιουσίας, ἐξελέγχει τὰς ἐκλογὰς ἐφοροεπιτρόπων τῶν κοινοτήτων, ἐπιλύει τὰς περὶ διδασκάλων ἐν αὐταῖς διενέξεις, ὑποδεικνύει καὶ προτείνει τῷ Μητροπολίτῃ τὸν διορισμὸν τῶν ἡγουμένων καὶ τοποτηρητῶν τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ τὴν παῦσιν αὐτῶν, συντάσσει τὴν διατύπωσιν τῶν τελῶν τῶν εἰς τὸ Συμβούλιον τοῦτο εἰσαγομένων καὶ (τῶν ὑπὸ τοῦ Μητροπο)λίτου ἐπικυρουμένων ἐγγράφων, ἐπιμελεῖται τῆς τῶν ἐκθέτων συντηρήσεως καὶ ὁρίζει τὰς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν καταβλητέας εἰσφορὰς ἐν γένει δὲ ἐπιλαμβάνεται πάσης διοικητικῆς φύσεως ὑποθέσεως ἀφορώσης τὰ Τρία Τμήματα.

Ἄρθρον 19. Τὸ εἰρημένον Συμβούλιον θέλει ἐξακριβώσει τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐτησίων προσόδων ἑκάστης κοινότητος, τῶν διὰ τὰς ἐκκλησίας, τὰ σχολεῖα καὶ ἄλλα κοινωφελῆ ἱδρύματα προωρισμένων καὶ θέλει μεριμνᾷ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ὅρων τῶν διαθηκῶν καὶ ἐπωφελοῦς χρήσεως τῶν μὴ διὰ διαθήκης διατεθειμένων κοινοτικῶν καὶ ἄλλων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἱερῶν προσόδων καὶ συσκέπτεσθαι περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς διάσωσιν κινδυνεύοντος τυχὸν κληροδοτήματος καὶ ὑπεράσπισιν ἀμφισβητουμένης (ἢ) διαρπαζομένης Ἱερᾶς περιουσίας.

Ἄρθρον 20. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπεία ἔχει Γραμματέα ἔμμισθον, ὅστις πρωτοκολλεῖ τὰς εἰσαγομένας ὑποθέσεις, συντάττει τὰ πρακτικὰ πάντων τῶν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει σωματείων τῶν Τριῶν (Τμη)μάτων, φυλάττει τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας ἐκ(άστης τῶν ἐκκλησιῶν), ἱερῶν Μονῶν, ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἄλλων εὐαγῶν ἱδρυμάτων ἢ ἰδιωτῶν κατατεθέντα ἐν τῷ Γραφείῳ, ἐκπληροῖ καθήκοντα συμβολαιογραφικὰ συντάσσων ἢ καταχωρίζων ἐν τῷ Κώδικι προικοσύμφωνα, διαθήκας, πληρεξούσια καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ διεξάγει τὴν ἀλληλογραφίαν τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν Τριῶν Τμημάτων.

Ἄρθρον 21. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπεία διορίζει ταμίαν ὅστις ἐνεργεῖ τὰς εἰσπράξεις καὶ πληρωμὰς τοῦ Ταμείου τῆς ἀντιπροσωπείας, κρατεῖ βιβλίον ἠριθμημένον, ἐν ᾧ καταχωρίζει πάσας τὰς εἰσπράξεις καὶ τὰς δαπάνας καὶ ὑποβάλλει ἀνυπερθέτως ἐν τῷ τέλει ἑκάστης ἑξαμηνίας τὴν ἑαυτοῦ λογοδοσίαν εἰς τὸ Συμβούλιον.

Ἄρθρον 22. Διὰ τὰ εἰσπραττόμενα χρήματα θέλει κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ταμίου διπλότυπον ἀποδείξεων ἐν ᾧ θὰ καταχωρίζεται ἐν περιλήψει τὸ ποσὸν καὶ ἡ αἰτία τοῦ τέλους ὡς καὶ τὸ ὀνοματεπώνυμον τοῦ πληρώνοντος αὐτό. Τὸ τεμάχιον τῆς ἀποδείξεως θέλει παραδίδεσθαι ἀνυπερθέτως εἰς τὸν πληρώνοντα φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ταμίου εἰς δὲ τὸ στέλεχος θὰ καταχωρίζηται τὸ πανομοιότυπον.

Ἄρθρον 23. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπεία θέλει ἐκπληροῖ πάντα τὰ καθήκοντα ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν κληροδοτημάτων μέχρι τῆς συντάξεως ἰδιαιτέρου Κανονισμοῦ περὶ τῶν σωματείων τούτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τῆς λοιπῆς ἐπαρχίας.

Κεφάλαιον Εον

Περὶ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου

Ἄρθρον 24. Τὰ τῆς ἐκλογῆς, τοῦ ἀριθμοῦ, τῶν προσόντων κ.λ. τῶν μελῶν τοῦ Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου δρισθήσονται ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων πόλεως καὶ Ζαγορίου[60].

Κεφάλαιον ΣΤον

Περὶ τῶν γενικῶν συνεδριῶν τῆς ἀντιπροσωπείας

Ἄρθρον 25. Ὁσάκις πρόκειται περὶ ζητημάτων ἀφορώντων ζωτικώτατα τῶν (Τριῶν) Τμημάτων ἢ ὁλοκλήρου τῆς Ἐπαρχίας συμφέροντα συγ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καλοῦνται ὑπὸ (τοῦ Μητ)ροπολίτου εἰς γενικὴν συνεδρίαν ἅπαντα τὰ μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν Τριῶν Τμημάτων ἰδίᾳ ἢ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς λοιπῆς ἐπαρχίας καὶ συνεκέπτονται ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 26. Ὅ(πως) συνεδριάζῃ ἐν ἀπαρτίᾳ ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν Τριῶν (Τμημάτων) δ(έον) νὰ παρίστανται τὸ ἥμισυ πλέον ἑνὸς τοῦ συνόλου (τῶν) ἀντιπροσώπων οὐδεμιᾶς διακρίσεως γιγνομένης μεταξὺ πληρεξουσίων καὶ μελῶν τοῦ Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου ἢ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας ἐξ οὗ προέρχονται οἱ παρόντες ἀντιπρόσωποι τῶν Τριῶν Τμημάτων.

Ἄρθρον 27. Ληξάσης τῆς περιόδου τ(ῶν πλη)ρεξουσίων ἡ ἀντιπροσωπεία συνιστᾷ πρακτικὸν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου περὶ ἐνεργείας νέας ἐκλογῆς πληρεξουσίων συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου ἐκδίδονται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ἐγκύκλιοι πρὸς τὰς Κοινότητας τῶν Τριῶν Τμημάτων, ἵνα προβῶσιν εἰς νέαν ἐκλογὴν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

Ἄρθρον 28. Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς περιόδου τὰ μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας ἐκπληροῦσι τὰ καθήκοντά των ἐπιτροπικῶς μέχρι τῆς νομίμου ἀναγνωρίσεως τῶν διαδόχων. Ἐπιτρέπεται ἡ ἐκ νέου ἐκλογὴ τῶν μελῶν τῆς νέας ἀντιπροσωπείας.

Ἄρθρον 29. Πρὸς τροποποίησιν τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ δέον πρότερον ἡ ἀνάγκη πάσης τροποποιήσεως ν' ἀναγνωρισθῇ δι' ἀποφάσεως τῆς ἀντιπροσωπείας παρόντων τοὐλάχιστον τῶν τριῶν τετάρτων τῶν μελῶν αὐτῆς. Καὶ ἐπὶ τῇ (ἀποφά)σει ταύτῃ τῆς ἀντιπροσωπείας ὁ Μητροπολίτης καλεῖ τὰς κοινότητας τῶν Τριῶν Τμημάτων, ἵνα ἐκλέξωσι πληρεξουσίους, ἔχοντας τὴν εἰδικὴν ἐντολὴν πρὸς τροποποίησιν τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ. Διαρκούσης δμως τῆς περιόδου τῶν νῦν πληρεξουσίων τῶν τὴν εἰδικὴν ταύτην ἐντολὴν περιβεβλημένων παρὰ τῶν Τριῶν Τμημάτων πᾶσα τροποίησις ἀναγκαία ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδειχθησομένη ἐνεργεῖται παρ' αὐτῶν τούτων.

Κεφάλαιον Ζον

Περὶ διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ τῶν καθηκόντων τῶν ἡγουμένων καὶ τοποτηρητῶν

Ἄρθρον 30. Πρὸς διοίκησιν τῶν Ἱερῶν Μονῶν διορίζονται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου τῇ ὑποδείξει πάντοτε καὶ προτάσει τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας (ἄρθρ. 18) Ἡγούμενοι ἢ τοποτηρηταὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτῆς διατελοῦντες.

Ἄρθρον 31. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπεία δύναται νὰ δίδῃ ὑπ' ἐνοίκιον τὰς γαίας τῶν Ἱερῶν Μονῶν, δσάκις τὸ ἐγκρίνει λαμβάνουσα πάντοτε ἀ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ξιόχρεων ἐγγύησιν περὶ τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐνοικίου.

Ἄρθρον 32. Τὰ εἰσοδήματα τῶν Ἱερῶν Μονῶν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀπαιτουμένου πρὸς πληρωμὴν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν θέλουσι διατίθεσθαι ὑπὲρ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν καὶ ἰδίᾳ πρὸς συντήρησιν σχολείων προτιμωμένων πάντοτε τῶν περιοίκων Κοινοτήτων. Ἐγκρίσει τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας δύναται νὰ ἐλαττωθῶσιν τὰ ἐτήσια ὑπὲρ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν ἐπιδόματα Ἱερᾶς τινος μονῆς πρὸς ἀπόσβεσιν τῶν χρεῶν αὐτῆς.

Ἄρθρον 33. Οἱ Ἡγούμενοι καὶ τοποτηρηταὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν ὀφείλουν νὰ διαμένουσι διαρκῶς ἐν αὐταῖς, νὰ ἐπιτελῶσι μετ' εὐλαβείας τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα καὶ ἐπιμελῶνται τῶν συμφερόντων τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ νὰ εἶναι ὑπογραμμὸς τῆς χρηστῆς διαγωγῆς. Ἕκτακτος ἀνάγκη μόνον δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καὶ αὕτη δὲν δύναται νὰ παραταθῇ πέραν τῶν τριῶν ἡμερῶν ἄνευ ἀδείας.

Ἄρθρον 34. Οἱ ὁμολογουμένως χρηστῆς διαγωγῆς Ἡγούμενοι καὶ τοποτηρηταὶ καὶ ἀποδεδειγμένως συντελέσαντες εἰς τὴν βελτίωσιν καὶ προαγωγὴν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καθίστανται δι' ἀποφάσεως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας ἰσόβιοι μὴ δυνάμενοι ν' ἀντικατασταθῶσιν ἢ διὰ σπουδαίας παρανομίας καὶ καταχρήσεις ἀποδεικνυομένας κατόπιν διαδικασίας.

Ἄρθρον 35. Πρὸς σύναψιν δανείου ὑπὸ Ἡγουμένων καὶ τοποτηρητῶν ἀπαιτεῖται πάντοτε εἰδικὴ ἄδεια τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας περιέχουσα καὶ τὸν δικαιολογητικὸν λόγον. Διὰ πᾶν δὲ δάνειον γενόμενον ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ ἐγκρίσεως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας οὐδέποτε εὐθύνεται ἡ Ἱερὰ Μονὴ ἀλλὰ μόνον εὐθύνεται ἀτομικῶς ὁ συνάψας αὐτὸ ἡγούμενος ἢ τοποτηρητής.

Ἄρθρον 36. Οἱ Ἡγούμενοι καὶ τοποτηρηταὶ ὑποβάλλουσιν εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν ἀνυπερθέτως τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν πρὸς ἐξέλεγξιν καὶ ἀπὸ πᾶσαν ἐξαμηνίαν. Οὐχ ἧττον ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπεία δύναται κατὰ πᾶσαν περίστασιν νὰ ἐπιθεωρῇ τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν καὶ προβαίνει καὶ εἰς ἐπιτόπιον ἐξέλεγξιν δι' εἰσηγητῶν διοριζομένων ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς ἢ ἐκ τῶν πληρεξουσίων. Οἱ ἡγούμενοι καὶ τοποτηρηταὶ ὀφείλουσι νὰ κρατῶσι βιβλίον ἠριθμημένον καὶ ἐσφραγισμένον παρὰ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγγράφωσι τακτικῶς τὰς εἰσπράξεις καὶ τὰς δαπάνας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Ἡ ἐγγραφὴ δέον νὰ γίνηται αὐθημερὸν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου θὰ δίδηται πάντοτε ἡ λογοδοσία. Ἡ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ἀρίθμησις καὶ βεβαίωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σελίδων θέλει καταχωρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Γραμματέως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κεφάλαιον Ηον

Περὶ ἐκλογῆς Ἐφοροεπιτρόπων

Ἄρθρον 37. Ἐν ἑκάστῃ Κοινότητι τῶν Τριῶν Τμημάτων ἐκλέγονται πρὸς διαχείρισιν τῶν προσόδων τῶν Ἐκκλησιῶν, σχολείων καὶ λοιπῶν εὐαγῶν ἱδρυμάτων τρεῖς ἐφοροεπίτροποι ἰσότιμοι καὶ συνυπεύθυνοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς διορίζεται παρὰ τῆς Κοινότητος καὶ Ταμίας. Καθ' ἐξαίρεσιν ἐν τῇ Κοινότητι Συρράκου ἕνεκεν τῆς ἀνέκαθεν ἐπικρατούσης ἐν αὐτῇ συνηθείας ὅπως ἐκλέγωνται τέσσερες ἐφοροεπίτροποι θέλει ἰσχύει καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ ἐπικρατήσασα τάξις.

Ἄρθρον 38. Ἐκλογεῖς ἐν τινι κοινότητι δύνανται νὰ εἶναι οἱ συμπληρώσαντες τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ μέλη τῆς κοινότητος ταύτης τυγχάνοντες. Ἐξαιροῦνται οἱ ἱερεῖς, οἱ ἔμμισθοι τῆς κοινότητος ὑπάλληλοι, οἱ μὴ καταβάλλοντες ἀκέραιον τὸν στρατιωτικὸν φόρον ἑαυτῶν καὶ πάντων τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας των ἀλλὰ βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς κοινότητος καὶ πάντες οἱ ἐν ἄρθρῳ 4 τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ ἀναφερόμενοι. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἡλικίας λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν μόνον τὰ ἐπίσημα βιβλία τῆς Σεβασιῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρον 39. Μέλος κοινότητος τινὸς θεωρεῖται πᾶς χριστιανὸς ὀρθόδοξος καὶ ὑπήκοος Ὀθωμανὸς γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ ἢ καὶ κατόπιν ἐγκαταστὰς μονίμως ὑπὸ τοὺς ἑξῆς δύο ὅρους. α) Ἐὰν παρῆλθε διετία τοὐλάχιστον ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως καὶ β) Ἐὰν ὁ ἐγκαταστὰς ἐν τῇ νέᾳ κοινότητι ἐνεγράφη καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις βιβλίοις τῆς Κυβερνήσεως ὡς κάτοικος τῆς κοινότητος ταύτης.

Ἄρθρον 40. Ἐφοροεπίτροποι δύνανται νὰ ἐκλεγῶσιν οἱ ἐκλογεῖς οἱ ἔχοντες συμπεπληρωμένον τὸ 30ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Ἐξαιροῦνται οἱ ἐν ἐνεργείᾳ Μουχτάραι ἢ εἰσπράκτορες τῆς κοινότητος.

Ἄρθρον 41. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐφοροεπιτρόπων διενεργεῖται ἐν τῷ πρὸς συνάθροισιν ὡρισμένῳ μέρει τῆς κοινότητος καθ' ἡμέραν Κυριακὴν ἢ ἄλλην ἑορτὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἑνὸς ἢ δύο τῶν ἱερέων τῆς κοινότητος, παραλαμβανόντων καὶ ἀνὰ ἕνα ἐκ τῶν ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τῶν ἐν τῇ κοινότητι μερίδων. Ὁ μουχτάρης ὅμως τῆς κοινότητος καὶ ὁ εἰσπράκτωρ ἀπαγορεύεται νὰ παρακαθήσωσιν ὡς πάρεδροι ἐν τῇ ἐκλογῇ.

Ἄρθρον 42. Ἡ ψηφοφορία ἄρχεται μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν μετὰ προηγουμένην κωδωνοκρουσίαν καὶ παρατείνεται μέχρι μεσημβρίας ἢ καὶ μέχρι τῆς δωδεκάτης μετὰ μεσημβρίαν. Γίνεται δὲ φανερή· δηλαδὴ ἕκαστος τῶν ἐκλογέων δηλοῖ τοὺς ἐκλεξίμους ὑπογράφων ἐν τῷ ἐκλογικῷ ἰδιοχείρως ἢ ὑπογραφόμενος καθ' ἐντολήν του ἐὰν τυγχάνει ἀγράμματος ὑπό τινος τῶν διευθυνόντων τὰ τῆς ἐκλογῆς ἱερέων.

Ἄρθρον 43. Οἱ ἐκλογεῖς προσέρχονται ἐνώπιον τῶν διευθυνόντων τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς ἐκλογῆς (ἱερ)έων, ἵνα ἐνασκήσωσι τὸ δικαίωμα αὐτῶν κατὰ σειρὰν καὶ ἀνὰ (εἰς) οὐδενὸς ἑτέρου παρισταμένου πλὴν τῶν ὑπὸ τῆς κοινότητος ὑποδειχθέντων, ἵνα συμπαρεδρεύσωσι μετὰ τῶν ἱερέων.

Ἄρθρον 44. Περατωθείσης τῆς ἐκλογῆς οἱ ἱερεῖς ἐπικυροῦσιν ὑπ' εὐθύνην των τὴν γνησιότητα τῶν ὑπογραφῶν καὶ ὑποβάλλουσιν ἀνυπερθέτως εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν τὰ ἐκλογικὰ συνοδεύοντες αὐτά, εἰ δυνατόν, καὶ δι' ἐκθέσεώς των.

Ἄρθρον 45. Ἀποφάσει τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας δύναται ν' ἀνατεθῇ ἡ διεξαγωγὴ τῆς ἐκλογῆς εἰς εἰσηγητὴν ὑπ' αὐτῆς διοριζόμενον, ὅστις πρὸ τῆς ἐκλογῆς συντάσσει μετὰ τῶν ἱερέων τῆς Κοινότητος κατάλογον τῶν δικαιούχων ἐκλογέων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου διενεργεῖ τὴν ἐκλογήν. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ ὁρίζεται ἡ ἡμέρα τῆς ἐκλογῆς καὶ ἀνακοινοῦται εἰς τὴν Κοινότητα δι' ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνώσεως μίαν τοὐλάχιστον ἑβδομάδα πρὸ τῆς ἐκλογῆς.

Ἄρθρον 46. Ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ προηγουμένου ἄρθρου ἡ ἐκλογὴ ἀποφάσει τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας δύναται νὰ ἐνεργηθῇ καὶ διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας, τοὐτέστι καὶ διὰ ψηφοδελτίων ριπτομένων ὑπὸ τῶν ἐκλογέων ἐν ἐσφραγισμένῳ κιβωτίῳ ἀφοῦ προηγουμένως σημειωθῇ ὑπὸ τοῦ διενεργοῦντος τὴν ἐκλογὴν εἰσηγητοῦ ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ τὸ ὀνοματεπώνυμον τοῦ ψηφίζοντος ἐκλογέως.

Κεφάλαιον Θον

Περὶ τῶν καθηκόντων τῶν Ἐφοροεπιτρόπων

Ἄρθρον 47. Οἱ Ἐφοροεπίτροποι διαχειρίζονται τὰς προσόδους τῶν Ἐκκλησιῶν, σχολείων καὶ ἄλλων ἀγαθοεργῶν ἱδρυμάτων τῆς Κοινότητος, διορίζουσι τοὺς διδασκάλους καὶ ὑπηρέτας τῶν σχολείων, τοὺς ὑπηρέτας τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὸ προσωπικὸν τῶν λοιπῶν ἀγαθοεργῶν ἱδρυμάτων καὶ λαμβάνουσι τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς περιουσίας αὐτῶν καὶ λυσιτελῆ αὐτῆς χρῆσιν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν κοινωφελῶν σκοπῶν δι' οὓς ταῦτα εἰσὶ προωρισμένα. Δύνανται προσέτι οἱ Ἐφοροεπίτροποι νὰ μισθοδοτῶσι καὶ ἱερεῖς ἢ καὶ ἰατρὸν τῆς Κοινότητος.

Ἄρθρον 48. Ἐξαιροῦνται τῆς δικαιοδοσίας τῶν Ἐφοροεπιτρόπων τὰ ἀγαθοεργὰ τῆς Κοινότητος ἱδρύματα καὶ τὰ κληροδοτήματα ὧν ἡ διεύθυνσις καὶ διαχείρισις διὰ διατάξεως τοῦ διαθέτου ἀνετέθη εἰς ἄλλα πρόσωπα. Ἐπίσης εἰς Κοινότητας ἀριθμούσας πλείονας τῶν ἑκατὸν οἰκογενειῶν ἀποκλείεται τῆς δικαιοδοσίας τῶν Ἐφοροεπιτρόπων ἡ διαχείρισις τῶν προσόδων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Κοινότητος ὁσάκις ἀνατεθῇ αὕτη ἀποφάσει τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας εἰς εἰδικοὺς Ἐπιτρόπους μὴ ἀνήκοντας εἰς τὸ σῶμα τῶν Ἐφοροεπιτρόπων, ἐκλεγομένους ὅμως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἄρθρον 49. Οἱ Ἐφοροεπίτροποι ἐντὸς τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ἑκάστου ἔτους συντάττουσι προϋπολογισμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων, συνῳδὰ τῷ ὁποίῳ ὁ Ταμίας ἐνεργεῖ τὰς εἰσπράξεις καὶ πληρωμάς.

Ἄρθρον 50. Ὁ Ταμίας κρατεῖ πάντα τὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα τὰ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Ἐφοροεπιτρόπων ὑπαγόμενα καθιδρύματα, ἔτι δὲ βιβλίον πρακτικὸν καὶ ἕτερον βιβλίον ἠριθμημένον ἐν ᾧ ἐγγράφει τὰς εἰσπράξεις καὶ πληρωμάς. Πᾶσα δὲ πληρωμὴ ἔστω καὶ ἔλλογος μὴ προβλεπομένη ὑπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἢ ὑπὸ ἄλλης ἐγκριτικῆς πράξεως τῶν Ἐφοροεπιτρόπων θεωρεῖται ἄκυρος καὶ ἐπιβαρύνει αὐτοὺς ἀτομικῶς.

Ἄρθρον 51. Οἱ ἐπιτροπεύοντες ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κρατοῦσι βιβλίον ἠριθμημένον ἐν ᾧ ἐγγράφουσι τακτικῶς τὰς εἰσπράξεις καὶ τὰς δαπάνας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τέλει ἑκάστης τριμηνίας ἀνυπερθέτως δίδουσι λογαριασμὸν εἰς τὸν ταμίαν τῆς Ἐφοροεπιτροπείας. Οἱ ὀλιγωροῦντες τῶν τοιούτων καθηκόντων ἐπίτροποι ἐκκλησιῶν καταγγελόμενοι ὑπὸ τοῦ ταμίου εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν παύονται.

Ἄρθρον 52. Ἡ περίοδος τῶν Ἐφοροεπιτρόπων καὶ τῶν Ἐπιτρόπων εἶναι διετής. Ληξάσης δὲ τῆς περιόδου διενεργεῖται νέα ἐκλογή. Οὐχ ἧττον μέχρι τῆς νομίμου ἀναγνωρίσεως τῶν διαδόχων ἐκπληροῦσιν οἱ προκάτοχοι τὰ καθήκοντά των ἐπιτροπικῶς.

Ἄρθρον 53. Οἱ ἀποχωροῦντες Ἐφοροεπίτροποι παραδίδουσιν εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν οὐν τῇ λογοδοσίᾳ τῆς διαχειρίσεώς των καὶ πάντα τὰ εἰς χεῖράς των εὑρισκόμενα ἔγγραφα καὶ βιβλία τῶν εἰναγῶν ἱδρυμάτων τῆς Κοινότητος. Περὶ τῆς παραδόσεως συντάσσεται πρᾶξις καταχωριζομένη εἰς τὸ βιβλίον τῶν πρακτικῶν καὶ ὑπογραφομένη ὑπό τε τῶν ἀποχωρούντων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν. Οἱ δυσροποῦντες νὰ λογοδοτήσωσιν εἰς τοὺς διαδόχους των ἢ νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ εἰς χεῖρας των ἐμπεπιστευμένα ἔγγραφα, καταγγελλόμενοι εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν κηρύσσονται ἔκπτωτοι τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι.

Ἄρθρον 54. Οἱ Ἐφοροεπίτροποι ὑποχρεώνονται (καὶ) διαρκούσης τῆς περιόδου των εἰς λογοδοσίαν ἐνώπιον τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας, ὁσάκις προσκληθῶσιν ὑπ' αὐτῆς· δύνανται δὲ καὶ νὰ παυθῶσιν ὑπὸ ταύτης, ἐν ᾗ περιπτώσει ἀποδειχθῶσι καταχρώμενοι (καὶ) ὀλιγωροῦντες τὰ καθήκοντά των.

Ἄρθρον 55. Ἀποβιώσαντος τινὸς ἢ ἀποβαλόντος τὴν τοῦ Ἐφοροεπιτρόπου ἰδιότητα οἱ λοιποὶ δύο ἐκπληροῦσι τὰ καθήκοντά των, δύο δὲ τῶν μελῶν ἐκλιπόντων θεωρεῖται καὶ τὸ τρίτον μέλος αὐτοδικαίως πεπαυμένον καὶ διενεργεῖται νέα ὅλως ἐκλογή. Ἐκλιπόντος τοῦ ταμίου ἡ Κοινότης ἐκλέγει ἀντικαταστάτην διὰ τὸν ὑπολειπόμενον χρόνον τῆς περιόδου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κεφάλαιον Ιον

Περὶ διδασκάλων

Ἄρθρον 56. Οἱ διδάσκαλοι διοριζόμενοι παρὰ τῶν Ἐφοροεπιτρόπων δέον νὰ ὦσι χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι καὶ χρηστῆς διαγωγῆς καὶ νὰ φέρωσι τὰ ἀπαιτούμενα ἀποδεικτικὰ σπουδῆς. Ὀφείλουσι δὲ νὰ ἐργάζωνται ἀόκνως πρὸς θρησκευτικήν, ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ἀπέχωσι πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ κοινοτικὰ πράγματα. Οἱ παραβαίνοντες τὰ ὡς ἄνω καθήκοντά των ὡς καὶ οἱ στερούμενοι τῶν ἀπαιτουμένων ἀποδεικτικῶν σπουδῆς καταγγελλόμενοι εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν παύονται τῆς θέσεώς των.

Ἄρθρον 57. Οἱ διδάσκαλοι ὀφείλουσι νὰ ἐπικυρῶσι τὸ μετὰ τῶν Ἐφοροεπιτρόπων συμβόλαιόν των ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει καὶ λαμβάνωσι παρ' αὐτῆς ἐνδεικτικὸν ἀναγνωρίσεως ἵνα τυγχάνωσι πάσης νομίμου ἀναγνωρίσεως ἐκ μέρους αὐτῆς. Οἱ ἄνευ ἀδείας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως διδάσκοντες οὐ μόνον στεροῦνται τοῦ δικαιώματος ν' ἀπαιτήσωσι μισθὸν ἀλλ' εἶναι καὶ ἀπέναντι τῆς Σεβασιῆς Κυβερνήσεως ὑπεύθυνοι ὡς παραβάται τῶν νόμων αὐτῆς.

Ἄρθρον 58. Ὁ διδάσκαλος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐγκαταλείπει τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰ μὴ τῇ ἀδείᾳ τῶν Ἐφοροεπιτρόπων καὶ αὕτη δὲ δὲν δύναται νὰ εἶναι μεγαλυτέρα τῶν δέκα πέντε ἡμερῶν. Ὁ ἄνευ ἀδείας ἐγκαταλείπων αὐτογνωμόνως τὴν θέσιν του οὐ μόνον στερεῖται παντὸς μισθοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀπουσίας (αὐ)τοῦ ἀλλὰ καταγγελλόμενος εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν παύεται τῆς θέσεως.

Ἄρθρον 59. Ὁ ἕνεκεν ἀσθενείας μὴ δυνάμενος νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ καθήκοντά του λαμβάνει πλήρη τὸν μισθὸν αὐτοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀσθενείας. Ἐὰν ὅμως ἡ ἀσθένεια παρατείνεται πλέον τοῦ μηνὸς τότε οἱ Ἐφοροεπίτροποι δικαιοῦνται νὰ αἰτήσωνται παρὰ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως τὴν ἄδειαν πρὸς ἀντικατάστασίν του.

Ἄρθρον 60. Ὁ παρὼν Κανονισμὸς ἄρχεται ἰσχύων μετὰ παρέλευσιν δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπιψηφίσεως αὐτοῦ.

Ἐπεψηφίσθη ὁ παρὼν Κανονισμὸς ὑπὸ τῶν Ἀντιπροσώπων τῶν Τριῶν Τμημάτων, συγκείμενος ἐξ ἄρθρων ἐν ὅλῳ ἑξήκοντα ἐν συνεδρίᾳ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς 19ης Ἰανουαρίου 1902 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Αὐτοῦ Ἱερότητος τοῦ Ἐπισκόπου Περιστερᾶς Κου Μελετίου Ἐπιτρόπου τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων καὶ ὑπογραφεὶς κατεχωρήθη ἐν τῷ Κώδικι τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἀντιπροσωπείας.

Ἰωάννινα τῇ 19η Ἰανουαρίου 1902

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Πρόεδρος

Περιστερᾶς Μελέτιος

Οἱ ἀντιπρόσωποι Κυρέντων

Εὐάγγελος Παπᾶς, Λεωνίδας Αὐδῆς, Νικόλαος Βάης,
Υ. Δ. Βράτος, Λ. Ε. Καζαντζῆς, Π. Δ. Θῶμος

Οἱ ἀντιπρόσωποι Μαλακασίου

Κ. Υ. Μπίμπης, Κ. Μακριδήμας, Χρ. Ἰωαννίδης,
Χρ. Εὐθυμίου, Χρ. Μπαριζιώτης, Χρ. Λάμπρος

Οἱ ἀντιπρόσωποι Τσαρκοβίστης

Ἀναγν. Φῶτος, Κωνστ. Παπαθεοδώρου, Γεώργιος Δ. Ζήκου

Μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας

Κ. Υ. Μπίμπης, Εὐάγγ. Παπᾶς, Λ. Καζαντζῆς, Π. Θῶμος,
Κ. Φίλιος, Κ. Γιωτόπουλος, Ἀν. Μπλέτσας, Ἰω. Δ. Ρίζος».

Στὸν καταχωρισθέντα πιὸ πάνω Κανονισμὸ λειτουργίας τῶν τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων Τριῶν Τμημάτων σὰν μονάδας διοικητικῆς αὐτονομίας, σκόπιμο θεωρῶ, ἀντὶ σημειώσεων καὶ ὑπομνηματισμῶν, νὰ διατυπώσω τὶς ἀμέσως ἑπόμενες εἰδικὲς παρατηρήσεις.

α) Μὲ τὸν ὅρο ἀντιπροσωπεία τῶν Τριῶν Τμημάτων νοοῦνταν οἱ ἐκλεγόμενοι ἀνὰ τετραετία 18 πληρεξούσιοι, τὰ ἀπὸ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς καὶ μεταξὺ τῶν παρεπιδημούντων συνεπαρχιωτῶν στὴν πόλη ἐκλεγόμενα ἀνὰ διετία 9 μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπείας, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνέβαινε νὰ ἔχουν καὶ τὶς δυὸ ἰδιότητες, πληρεξουσίου δηλ. καὶ μέλους τῆς Δ.Ε., καὶ τὰ ἑκάστοτε μέλη (τρία) τοῦ Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου. Τὸ τελευταῖο αὐτό, καθὼς εἴδαμε, ἐφαμιλλές, ἐπιβλήθηκε «ἐξ ὀφφικίου» ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα καὶ λειτούργησε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1900 μὲ προσοπτική, αἰρουμένων τῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς Μητροπολιτικῆς ἐπαρχίας ἀντιθέσεων, νὰ γίνουν τὰ μέλη του αἱρετά. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ τῆς ἐκλογῆς προσώπων καὶ ἀριθμοῦ μελῶν, καθὼς στὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Κανονισμοῦ (24) ἀναφέρεται, δὲν ὁρίζονται.

β) Τὸ πλῆθος τῶν περιπτώσεων τῶν στερουμένων ψήφου κατοίκων (ἄρθρ. 4 ἢ 38) περιώριζε αἰσθητότατα τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκλογέων, ἀνάμεσα δηλ. στοὺς οἰκονομικὰ εὐρρωστότερους, καθιστάμενο τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

κατ' έκταση του διοικητικού καθαρά αριστοκρατικού. Ξεχωριστά για τη Διοικ. Επιτροπεία, αν λάβουμε υπόψη τον μικρό αριθμό των στην πόλη εγκαταστημένων επαρχιωτών, τα μέλη της εκλέγονταν μεταξύ των όλίγων αυτών προσώπων και συχνά και για καιρό ήταν τα ίδια πρόσωπα. Και των μεν εκλογέων γενικά η ήλικία ορίζονταν το 25ο έτος των δε εκλεγόμενων το 30ό συμπληρωμένα με βάση τα τηρούμενα επίσημα κυβερνητικά βιβλία. Τέτοια βιβλία, φαίνεται, στις κοινότητες δεν τηρούνταν. Κάτοικοι του χωριού και μέλη της κοινότητας (δημότες) λογίζονταν πλην των πού γεννήθηκαν σ' αυτή και οι από διετίας πού εγκαταστάθηκαν μόνιμα και εγγράφηκαν και στα επίσημα βιβλία του Κράτους. (Διάκριση μεταξύ Ρωμιών και γύφτων, οι όποιοι, πρό του 1880, «εξήσκουν και πολιτικά δικαιώματα ραδιουργία των Σιουμπασιάδων πρός ταπείνωσιν των Ελλήνων», δεν γίνονταν).

γ) Ανώτερο όργανο της υπόψη διοικητικής μονάδας ήταν η Διοικητική Επιτροπεία (πρ. Δημογεροντία), η όποία επόπτευε την εύρυθμη και αποδοτική λειτουργία των σ' αυτή μονών, σχολείων, εκκλησιών κ.λ. άγαθοεργών ιδρυμάτων, φρόντιζε για την εκλογή εφοροεπιτρόπων, ήλεγχε τις διαχειρίσεις τους, επέβαλε ποινές και επιλαμβάνονταν κάθε σχετικής με την περιοχή διοικητικής ύπόθεσης, κατά τα αναφερόμενα λεπτομερώς στά οίκεία άρθρα του Κανονισμού καθήκοντά της, υπέχοντας τη θέση και εκπαιδευτικής και επί των κληροδοτημάτων επιτροπής «μέχρι της συντάξεως ιδιαιτέρου κανονισμού περί των σημαντικών τούτων».

Τη γενική εποπτεία της Επαρχίας άσκοϋσε η Μητρόπολη και συγκεκριμένα ο Μητροπολίτης, ό και πρόεδρος της Διοικ. Επιτροπείας, πού επέβαλε στούς παραβάτες, «αποδεικνυομένους καθ'όλην διαδικασίας», τις ανάλογες πρός τις παραβάσεις τους ποινές (παύση, αποκλεισμό, επιτίμιο κ.λ.). Ο Μητροπολίτης προήδρευε και στις άλλες ύφιστάμενες την ίδια εποχή στην επαρχία του Δημογεροντίες (πόλεως και Ζαγορίου), γιά ύποθέσεις δε αφορώσες τό σύνολο της Επαρχίας συγκαλοϋσε γενική, ύπό την προεδρία του, όλων των αντιπροσωπειών συνέλευση μή λαμβανόμενων ύπόψη, προκειμένου περί απαρτίας, των επί μέρους απουσιών.

δ) Πραγματική εκλογή στό χωριό, κατά τις συνήθειες περίπου διαδικασίες, με μερίδες, κάλπες, αντιπροσώπους, καυγάδες κ.λ., ώς σχετιζόμενη με διαχείριση χρημάτων, ήταν αυτή των Εφοροεπιτρόπων.

ε) Ο Κανονισμός προέβλεπε και περίπτωση εκλογής και δεύτερης, μετ' απόφαση της Δ. Επιτροπείας, επιτροπής γιά τη διαχείριση των προσόδων των εκκλησιών σε χωριά άνω των 100 οικογενειών, ανεξάρτητης από την Εφοροεπιτροπεία. Ο λόγος ήσως, τυχόν μεγάλα των εκκλησιών αυτών έσοδα ή αύξημένες υπέρ αυτών φροντίδες, πρός αποφυγή φόρτου εργασίας στούς Εφοροεπιτρόπους.

στ) Από τούς διοριζόμενους από τούς Εφοροεπιτρόπους δασκάλους α-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παιτοῦνταν πλὴν τῶν ἄλλων «νὰ φέρωσι τὰ ἀπαιτούμενα ἀποδεικτικὰ σπουδῆς καὶ νὰ ἀπέχωσι πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ κοινοτικὰ πράγματα», ἀκόμη δὲ νὰ ἐπικυρώνουν ὁπωσδήποτε, «ἵνα τυγχάνουσι πάσης νομίμου ἀναγνωρίσεως», τὰ συμφωνητικὰ προσλήψεώς τους στὴ Μητρόπολη μόνη ἐποπτεύουσα στὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς Ἐπαρχίας Ἀρχή[61].

ζ) Ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ἐκλογή, δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν Ἐφοροεπιτρόπων προσθέτω κι αὐτὲς τὶς λεπτομέρειες παραλειπόμενες ἀπὸ τὸν Κανονισμό, ἐξαγόμενες ὅμως ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν σχετικῶν κωδίκων τοῦ Μητροπ. Ἀρχείου: πὼς οἱ Ἐφοροεπίτροποι, «ὅταν ἡ κομματικὴ ἐμπάθεια καθίστα ἀδύνατον τὴν ἐν τάξει διενέργειαν ἐκλογῶν», διορίζονταν «ἐξ ὀφφικίου» ἀπὸ τὴ Δημογεροντία (τρεῖς μὲ πρόεδρο τὸν ἱερέα), πὼς ἡ τελευταία ἀκύρωνε γενόμενες κατὰ παράβαση τοῦ Κανονισμοῦ ἐκλογὲς καὶ διέτασσε τὴν ἐπανάληψή τους, ἐπέβλεπε τὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἐφοροεπιτρόπων πρὸς τὸ κοινό, ἀπένειμε δὲ καὶ εὐαρέσκειες σὲ ἐφοροεπιτρόπους, ποὺ ἐκτέλεσαν κατὰ τὴ θητεία τους ἄψογα τὰ καθήκοντά τους. Τέλος, πὼς μεταξὺ τῶν μουχταροδημογερόντων τοῦ χωριοῦ συντάσσονταν συχνὰ καὶ ὑπογράφονταν μετὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν ἐφοροεπιτρόπων ἐπιτροπικὸ παραδιδόμενο στὰ χέρια τους μὲ τὸ ὁποῖο ἀπαγορεύονταν στὸν καθένα νὰ ἐπεμβαίνει στὰ καθήκοντά τους, ὅτι «μετὰ τὸ τέλος ἑκάστου ἔτους θέλουσι παραδίδει λογαριασμὸν ἐνώπιον τῆς Κοινότητος» καὶ ὅτι «κανεὶς ἐξ αὐτῶν (τῶν ἐφοροεπιτρόπων) δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ πράττῃ τι ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἄλλων...».

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Πρβλ. Μιχ. Λάσκαρι, Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, Θεσ. 1978, τ. Α' (1800—1878) σελ. 127—133 καὶ 276 κ.κ.

2) Μητροπολίτευσε στὴν πόλη μας δυὸ φορές. Τὴν πρώτη ἀπὸ τὸ 1869 ὡς τὸ 1889 καὶ τὴ δεύτερη ἀπὸ τὸ 1902 ὡς τὸ 1906. Τὸν διαδέχθηκε τὴν πρώτη φορὰ (1889—1902) ὁ Γρηγόριος (Καλλίδης) καὶ τὴ δεύτερη (1906—1910) ὁ Γεράσιμος (Ταντελίδης) κι αὐτὸν (1910—1916) ὁ Γερβάσιος (Ὡρολογᾶς). Πρβλ. Ἠπ. Χρ. 1928 σελ. 44.

3) «Κατά τινα πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν ἐγκύκλιον ἀπὸ Μάϊον τοῦ 1870 χρονολογουμένην ἡ ἐπαρχία Ἰωαννίνων περιλαμβάνει πέντε τμήματα, ὧν ἕκαστον ἔχει δικαίωμα μιᾶς ψήφου προκειμένου νὰ ἀποσταλῇ ἀντιπρόσωπος Ἰωαννίνων εἰς τὴν πρὸς ἐκλογὴν Πατριάρχου ἐκλογικὴν συνέλευσιν. Κατὰ ταύτην ὡς ἓν τμῆμα λογίζεται ἡ πόλις, τὰ δὲ λοιπὰ 4 εἰσὶ τὸ τοῦ Ζαγορίου, Μαλακασίου, Κουρέντων καὶ Τσαρκοβίστης» (Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 163/17-11-1895).

4) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 167/15-12-1895.

5) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 697/12-1-1907. «Ὁ θεσμὸς οὗτος, δηλ. τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος, τοῦ ἀποκλεισμοῦ παντὸς «ὅστις δὲν τυγχάνει γέννημα καὶ θρέμμα τῆς πόλεως» ἀπὸ τὴ διαχείριση τῶν κοινῶν σ' αὐτή, γράφει στὴν ἴδια αὐτὴ πρὸς τὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐφημερίδα ἀντιπάροχή του (6-1-1907) Γιαννιώτης, σόλοικος, ἀντικείμενος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἰδέας τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, διαιρῶν τοὺς δημοφίλους καὶ δημοθρήσκους πολίτας εἰς προκομιούχους καὶ παρίας, ὑποθάλπων τὸν τοπικισμὸν καὶ τὰ μίση μεταξὺ ἀδελφῶν καὶ ἀναχαιτίζων πᾶσαν πρόοδον ἐπιτυγχανομένην διὰ τῆς κοινῆς συνεργασίας, τῆς ἁμίλλης καὶ τοῦ ἀμοιβαίου ἐλέγχου, δικαίως κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας...».

Πρβλ. καὶ φ. 577/28-5-1904 τῆς ἰδίας ἐφημερίδας.

6) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 100/19-8-1891, 164/24-11-1895 καὶ 577/28-5-1904.

7) Πρβλ. σχετικὰ εἰς Στ. Μπέτη, Ἠπειρωτικὴ Εὐποιΐα, Γιάννινα 1982, σελ. 215—8.

8) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 161/3-11-1895, 163/17-11-1895, 165/1-12-1895 καὶ 412/12-1-1901.

9) Συστήθηκε στὶς 22-6-1870, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τέσσερα μέλη, ἕνα ἀπὸ κάθε τμῆμα τῆς ἐπαρχίας (πλὴν τῆς πόλεως), συνέρχονταν κάθε Σάββατο ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη καὶ ἔργο εἶχε τὴν ἐποπτεία τῶν μονῶν τῆς Ἐπαρχίας. «Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτή, γράφει σὲ δημοσίευμά που στὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» (φ. 164/24-11-1895) ὁ Γιαννιώτης λόγιος καὶ πολιτικὸς Κων. Καζαντζῆς, εἶναι εἶδος συμβουλίου ἱεροφαντῶν, ὅπου ἄνθρωπον ἀμύητον, ὡς ἐμέ, δὲν συνήρεσε, καίτοι νομίμως ἐκλεγέντα, τῇ σιωπηλῇ ἐπινεύσει καὶ τοῦ πρώην Μητροπολίτου, νὰ παραδεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους της, διότι ἐν αὐτῇ λογαριασμὸς οὔτε παίρνεται, οὔτε δίδεται, οὔτε εὑρίσκεται. Ὁ Θεὸς καὶ ἡ ψυχὴ τῶν μεμυημένων γνωρίζει πόσα σπαταλῶνται, πόσα ἀτριφογυρίζονται γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω τὸ πῶς καὶ ποῦ...». Πρβλ. καὶ Ἀρχ. Μητρ. Γιαννίνων, Βιβλίον Μον. Ἐπιτροπῆς καὶ ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 84)1894.

10) Νέστωρ καὶ Λεωνίδας, δικηγόροι ἀπὸ τὴ Τζουμάγια Ζαγορίου. Πρβλ. Ἠπ. Χρον. 1990 σελ. 184—5 καὶ ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 84)1894.

11) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 163)17-11-1895, 165)1-12-1895 καὶ 390) 21-7-1900.

12) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 164)25-1-1895.

13) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 166)8-12-1895 καὶ 168)22-12-1895. Τὸ ἀναφερόμενο «μικτὸν ἐθνικὸν Συμβούλιον», ποὺ ἕδρα εἶχε τὸ Πατριαρχεῖο, ἀποτελοῦσε εἶδος Ἐφετείου, ὅπου προσέφευγαν οἱ διάβιοι κατ' ἀποφάσεων τοῦ Μητρ. Δικαστηρίου.

14) Πρβλ. βιογραφία του εἰς «Ἠπ. Ἡμερολόγιο» 1980 σελ. 171—188.

15) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 164 καὶ 165)1-12-1895. Σχετικὰ μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ Ἀναγνωστοπούλειου Κληροδοτήματος σημειώνω, πὼς «ὁ ἀείμνηστος Ἀναγνωστόπουλος ἐκληροδότησεν εἰς τὴν Κοινότητα Σοποτσέλου 10.000 εἰκοσόφραγκα, οἱ τόκοι τῶν ὁποίων νὰ χρησιμεύωσιν εἰς διαφόρους φιλανθρωπικοὺς σκοπούς, οἵτινες καὶ ἐξετελοῦντο μέχρι τινὸς ὑπὸ τῆς χήρας» (Πηνελόπης ἤδη συζύγου τοῦ γιατροῦ Τζέτσικα). Τὸ ποσὸν αὐτὸ κατώρθωσαν διάφοροι ἐπιτήδειοι «διὰ θαυματουργοῦ ταχυδακτυλουργίας καὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος» νὰ κατεβάσουν στὶς 6.500 ἤδη δὲ (1891) καταβάλλονταν ἀπὸ τοὺς ἰδίους προσπάθεια νὰ μειωθεῖ στὶς 2.000. Πρβλ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 84) 29-4-94 καὶ 165)1-12-95.

16) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 100)19-8-1891.

17) Πρβλ. Ἀρχ. Μητρ. Γιαννίνων Φ. ΔΙΑΦΟΡΑ. Καὶ προσκαλούμενοι μὲ τὸ ἔγγραφο ἀντιπρόσωποι μὲν εἶναι: τοῦ Ζαγορίου οἱ Ἰ. Ζώτος, Λ. Γεωργίτσης, Δ. Χαντέλης, Δ. Ἀδαμίδης, Ἀθ. Κοντοφώτης καὶ Ξεν. Κοντούρης, τῶν Κουρέντων οἱ Ν. Διαμάντης, Π. Αὐδῆς, Π. Παπαδόπουλος, Ἀναγ. Σπύρου, Κοσμ. Παπαδημητρίου καὶ Ἀνδρ. Τζιάκος, τοῦ Μαλακασίου οἱ Ἰ. Δ. Ρίζος, Χ. Ἰωαννίδης, Θ. Ζήσης, Π. Γεροντάκης, Ἰ. Ζώτος καὶ Χ. Κουντζουλάτης, Δημογέροντες τοῦ Ζαγορίου οἱ Γ. Γκάνιος καὶ Ν. Γεωργίτσης,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν Κουρέντων οἱ Σπ. Σπέγγος, Λ. Αὐδῆς καὶ Εὐστ. Ράδος, τοῦ Μαλακασίου οἱ Ἰ. Πισπυρῆς, Στυλ. Εὐαγγελίδης καὶ Κ. Μακρυδήμας καὶ τῆς Τσαρκοβίστας οἱ Γ. Γκάλγκος, Κ. Νίκας καὶ Ἰ. Γερομιχάλης, Μοναστηριακοὶ δὲ ἐπίτροποι κατὰ σειρὰ οἱ Κ. Βλάχος, Δ. Παπᾶς, Ἀπ. Ρίζος καὶ Π. Καπέλλος κατὰ τμήματα (Ζαγόρι, Κούρεντα, Μαλακάσι, Τσαρκοβίστα), δηλ. ἓξ πληρεξούσιοι - ἀντιπρόσωποι, τρεῖς δημογέροντες καὶ ἕνας τῆς Μοναστ. Ἐπιτροπῆς. Ἀπὸ τὸ ἔγγραφο ἀπουσιάζουν, ἄγνωστο γιατί, ἕνας δημογέροντας τοῦ Ζαγορίου (ὁ Ν. Χαντέλης) καὶ ὅλοι οἱ πληρεξούσιοι Τσαρκοβίστας.

18) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 412)12-1-1901 καὶ 577)28-5-1904.

19) Πρβλ. Α. Μ. Γιαννίνων, Κώδ. ὑπ' ἀρ. 9 Διοικ. Ἐπιτροπείας σελ. 32—9. Τὴν ἐπιστολὴ ὑπογράφουν ἐκ μὲν τῆς πόλεως ἀντιπρόσωποι 21, οἱ Δ. Κίγκος, Σ. Χατζῆς, Δ. Μακρῆς, Ν. Δ. Καζαντζῆς, Ἰ. Χαρισιάδης, Κ. Κούρεντας, Ἠλ. Χρυσοβιτσινός, Σπ. Τατσιράμος, Ἰω. Οἰκονόμος, Κων. Μπάμπος, Μιχ. Μπάζας, Σ. Ρόημπας, Β. Ρακόπουλος, Π. Μολυβάδας, Κ. Κιούρης, Φ. Περάτης, Δ. Μουμούδης, Ἰ. Κατσᾶνος, Κ. Κατσᾶνος, Ἰ. Λιβαδεὺς καὶ Μ. Κιούρης, ἐκ δὲ τῶν Τριῶν Τμημάτων ἑφτά, οἱ Σπ. Σπέγγος, Ἰ. Πισπυρῆς, Στ. Εὐαγγελίδης, Κ. Νίκας, Κ. Μακρυδήμας, Ἰ. Ρίζος καὶ Εὐστ. Ράδος.

20) Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ὑποδιοικήσης (Καζᾶ) Ἰωαννίνων (πόλης καὶ τεσσάρων τμημάτων), κατὰ τὴ σύγκαιρα τότε (1856) ἐκδοθεῖσα Χρονογραφία τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ἀνέρχονταν σὲ οἰκογένειες χριστιανικὲς «ἐξηγμένας ἐκ τῶν κυβερνητικῶν καταλόγων» 9778 καὶ 51 περίπου χιλιάδες κατοίκους. Ἤτοι ἀναλυτικώτερα:

— ὁ τοῦ Ζαγορίου, μὲ 46 χωριά, οἰκογ. 2.837 καὶ στέφανα 4.297, σὲ 21.485 (πρὸς 5 ἀνθρ. τὸ στεφάνι) κατ.

— ὁ τῶν Κουρέντων, μὲ 82 χωριά, 2.218 οἰκογ. καὶ στέφανα 3.537, σὲ 17.685.

— ὁ τοῦ Μαλακασίου μὲ 50 χωριά, 1.553 οἰκογ. καὶ στέφανα 2.696 σὲ 13.480.

— ὁ τῆς Τσαρκοβίστας μὲ 45 χωριά, οἰκογ. 830 καὶ στέφανα 1.350 σὲ 6.750.

— καὶ τῆς πόλης μὲ 2.280 χριστιανικὲς οἰκογένειες «λογιζομένων ἐξ ψυχῶν κατὰ μέσον ὅρον δι' ἑκάστην οἰκογένειαν» σὲ 13.680 κατοίκους περίπου.

(Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογρ. Ἠπείρου Β' σελ. 248—9 καὶ 399—400).

21) Πρβλ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 412)12-1-1901.

22) Δὲν ξέρω ποιὰν «ἐπίσημον (πρὸ τοῦ 1899 βέβαια) ἀπογραφὴν τῆς Κυβερνήσεως» εἶχαν ὑπόψη τους οἱ σύνεδροι σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ πληθυσμὸς τῶν Τριῶν Τμημάτων (Κουρέντων, Μαλακασίου καὶ Τσαρκοβίστης) ἦταν τότε (1899) 45.000 καὶ «τῆς πόλεως καὶ Ζαγορίου ὁμοῦ» 27.000. Ὁ Λαμπρίδης, ποὺ γράφει τὰ Μελετήματά του στὰ χρόνια 1885—6 καὶ εἶναι καλὰ πληροφορημένος, ἀνεβάζει τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἐπαρχίας Κουρέντων μὲ 85 χωριὰ καὶ 3.575 οἰκογένειες σὲ 22.400 κατοίκους, τῆς Τσαρκοβίστας μὲ 48 χωριὰ καὶ 2.359 οἰκογένειες σὲ 14.422 κατοίκους, τοῦ Μαλακασίου μὲ 51 χωριὰ καὶ 4.199 οἰκογένειες σὲ 21.920 κατοίκους, τοῦ Ζαγορίου μὲ 46 χωριὰ καὶ 5.194 οἰκογένειες σὲ 27.027 κατοίκους καὶ τῆς πόλεως σὲ 2.000 χριστιανικὲς οἰκογένειες καὶ 10.000 περίπου κατοίκους. Ἀρκετὰ ἀργότερα, ἀπ' ὅ,τι τοὐλάχιστον μπόρεσα νὰ μάθω, κατὰ μιὰ ἄλλη εἴδηση δημοσιευόμενη στὴν ἐφ. «Ἤπειρος» (φ. 82/23-1-1911) οἱ χριστιανικὲς οἰκογένειες τῆς Μητροπολιτικῆς Ἐπαρχίας Γιαννίνων κατὰ τμήματα ἦταν: τοῦ Ζαγορίου 4.000, τῶν Κουρέντων 3.500, τοῦ Μαλακασίου 3.500, τῆς Τσαρκοβίστας 3.000 καὶ τῆς πόλης 3.250 περίπου. Ἂς σημειωθεῖ, πὼς ἀπὸ τὸ τμῆμα Κουρέντων μόνο 46 χωριὰ ἀνῆκαν στὴν Μητρόπολη Γιαννίνων τὰ δὲ ὑπόλοιπα (42) στὴν Βελλᾶς καὶ Κόνιτσας. Τέλος ἀπὸ στατιστικὴ δημοσιευόμενη λίγο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση στὴν ἴδια ἐφημερίδα (φ. 189/9-8-1913) βασισμένη σὲ ἐπίσημα στοιχεῖα, μαθαίνουμε πὼς τὰ μὲν Κούρεντα μὲ 82 χωριὰ εἶχαν 26.610 κατ., ἡ Τσαρκοβίστα μὲ 49 χωριὰ 14.823, τὸ Μαλακάσι μὲ 46 χωριὰ 20.470, τὸ Ζαγόρι μὲ 46 χωριὰ 19.120 καὶ ἡ πόλη 18.876. (Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μελετήματα Α' (1887) σελ. 17, Γ' (1888) σελ. 18—9, Δ' (1888) σελ. 7—9, Η' (1889) σελ. 7).

23) Πρβλ. Α. Μ. Γιαννίνων, ὅ.π. σελ. 49—51.

24) Πρβλ. Α. Μ. Γιαννίνων ὅ.π. σελ. 57.

25) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 360) 24-12-1899, 368) 18-2-1900 καὶ 392) 1-8-1900.

26) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 413) 19-1-1901 καὶ 577) 28-5-1904.

27) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 390) 21-7-1900.

28) Πρβλ. Α. Μ. Γιαννίνων, Κώδ. Δ. Ἐπιτρ. ἀρ. 9 σελ. 93—5, ὅπου καταχωρίζεται καὶ τὸ κείμενο τῆς πατρ. αὐτῆς ἐπιστολῆς.

29) Πρβλ. Α. Μ. Γιαννίνων, ὅ.π. σελ. 89—90 καὶ 93—5.

30) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 535) 11-7-1903 καὶ 588) 1904.

31) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 650) 16-12-1905.

32) Θέμα παρόμοιο, νὰ διορίζονται δηλ. στὶς δημόσιες θέσεις μόνον οἱ γεννηθέντες στὶς ἀπελευθερωμένες περιοχές, μὲ κεῖνο ποὺ ἀπασχόλησε καὶ τὴ Γεν. Συνέλευση τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας (1843—4) καὶ πού, παρὰ τὴ λαμπρὴ ἀγόρευση τοῦ Ἰ. Κωλέττη καὶ τὴ συγκινητικὴ παρέμβαση τοῦ στρατηγοῦ Χατζηχρήστου, ἔγινε νόμος τοῦ Κράτους. (Πρβλ. Ἰ. Μπενέκου: Κωλέττης, Ἀθ. 1961 σελ. 241 κ.κ. καὶ Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα, Ἀθ. σελ. 461 κ.κ.). Γιὰ τὸ θεσμὸ τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος στὰ Γιάννινα πρβλ. καὶ ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 577) 1904, 607) 1905, 690, 691, 695) 1906, 699, 710, 725) 1907, 743, 746, 749, 751) 1908, 782, 785 καὶ 787) 1909.

33) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 577) 28-5-1904.

34) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 725) 21-9-1907.

35) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 743) 1-2-1908.

36) Γιὰ τὴν Κόσσα καὶ Βλιώρα, τὶς δυὸ ἀντιμαχόμενες τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ τὰ κοινὰ τῆς πόλης μιὰς μερίδες, πρβλ. «Ἠπ. Ἑστία» 1958 σελ. 916 κ.κ.

37) Σημειώνω, πὼς περὶ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα τὰ ἔσοδα τῶν λεγόμενων Ἐλαιῶν τῶν Γιαννίνων, προερχόμενα ἀπὸ δωρεὲς καὶ κληροδοτήματα καὶ προοριζόμενα γιὰ ἐκπαιδευτικοὺς καὶ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς, ἔφθαναν τὶς 12.000 χρ. λίρες τὸ χρόνο (ὁ γενικὸς ἰσολογισμὸς τοῦ 1879 ἦταν 1.241.613 γρ. ἢ περὶ τὰ 4 ἑκατομ. σημερινῶν —τὸ 1958 — δρχ.) ἡ δὲ περιουσία τους τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴ μιὰ Ρωσία τὶς 1.107.000 ρ. χάρτ., στὴ Βιέννη τὶς 143.800 φιορίνια χάρτ. καὶ στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τὶς 511.000 δρχ., τῆς δὲ ἐπαρχίας, τῆς μητροπολιτικῆς, τὰ χρονιάτικα ἐπίσης ἔσοδα (τὸ 1910) τὶς 20.000 λ. Τουρκίας (πρβλ. «Ἠπ. Ἑστία» ὅ.π. σελ. 216—7 καὶ 305 καὶ ἐφ. «Ἤπειρος» φ. 77/19-12-1910).

38) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 751) 28-3-1908.

39) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 782) 16-1-1909.

40) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 785) 6-2-1909.

41) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 787) 20-2-1909 καὶ 789) 6-3-1909.

42) Τὰ δυὸ ἐπίμαχα ἄρθρα τοῦ νέου αὐτοῦ Κανονισμοῦ πόλεως καὶ ἐπαρχίας ἀποτελούμενου ἐξ ἄρθρων 97 ἐπυκυρωμένων ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἰωακεὶμ μὲ τοποχρονολογία «Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1908» καὶ ὑπογραφόμενου ἀπὸ τοὺς Γραββενῶν Ἀγαθάγγελο καὶ Σερβίων καὶ Κοζάνης Κωνσταντῖνο, καταστρωμένου δὲ ἀρχὴ - ἀρχὴ στὸν ὑπ' ἀριθμ. 3 Κώδικα τοῦ Μητροπολ. Ἀρχείου (σελ. 2—25) ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ἄρθρον 1ον. Ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ κοινότης τῆς πόλεως Ἰωαννίνων ἀποτελεῖται ἀπὸ παντὸς ὀρθοδόξου χριστιανοῦ Ἕλληνος τὸ γένος καὶ ἐγκατεστημένου ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ μίαν συνεχῶς τετραετίαν ἢ ἐξασκοῦντος ἐπάγγελμα.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον μεταρρυθμισθῆ συνοδικῶς ὡς ἑξῆς (ἴδε πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν κζ' Φεβρουαρίου ,ζϡθ' καὶ ἀρ. πρ. 1406):

"Αρθρον 1ον. Ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος κοινότης Ἰωαννίνων ἀποτελεῖται ἀπὸ παντὸς ὀρθοδόξου χριστιανοῦ Ἕλληνος τὸ γένος πόλεως Ἰωαννίνων καὶ παντὸς ἐγκατεστημένου οἰκογενειακῶς ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ μίαν συνεχῆ (λείπουν ἡ λέξεις) αὐτοτελὲς ἐπὶ τετραετίαν».

"Αρθρον 19ον. Τὸ 19ον ἄρθρον μεταρρυθμισθῆ συνοδικῶς (ἴδε πατριαρχ. ἐπιστολὴν κζ' Φεβρουαρίου ,ζϡθ' καὶ ἀρ. πρ. 1406):

Ἡ Δημογεροντία ἀντιπροσωπεύουσα ὁλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἓξ μέλη καὶ ἐκλέγεται ὑπὸ τῶν εἴκοσι πληρεξουσίων ἢ ἀντιπροσώπων τῆς πόλεως ἐκλεγομένων κατὰ τὸ 17ον ἄρθρον ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως καὶ τριάκοντα τεσσάρων πληρεξουσίων ἢ ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων Κοινοτήτων τῶν τεσσάρων τμημάτων ὡς ἑξῆς: Ἡ Α. Σ. ὁ Μητροπολίτης ἢ ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ τὴν δευτέραν Μαρτίου ἑκάστης τετραετίας ἀπολύει ἐγκυκλίους εἰς τὰς Κοινότητας τῶν τεσσάρων τμημάτων (ὡς ἀνωτέρω) πρὸς ἐκλογὴν ἀντιπροσώπων μελλόντων ν' ἀναβαίξωσι τὰς διοικητικὰς καὶ δικαστικὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαρχίας. Οἱ ἐφοροεπίτροποι μετὰ τῶν Δημογερόντων ἑκάστης Κοινότητος ἐχούσης πληθυσμὸν 2.000 ψυχῶν ἢ συμπλέγματα κοινοτήτων ἀποτελουσῶν τὸν ἀνωτέρω πληθυσμὸν θὰ ὑποβαλλύωσι τοὺς πληρεξουσίους τοῦ ἰδίου τμήματος ἀναγράφοντες τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἐγκυκλίῳ ὑπογεγραμμένῃ ὑπ' αὐτῶν, ἐπικυρωμένῃ ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ ἐσφραγισμένῃ μὲ τὰς κοινοτικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς σφραγῖδας. Μετὰ τὴν συγκέντρωσιν πάντων τῶν ἀποταλεισμάτων ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει θέλει γίνεσθαι (8 λ. δικ.) καὶ ἡ ἀνάβασις τῶν πλειοψηφησάντων πληρεξουσίων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ κατὰ τὴν πρώτην ἐκλογὴν ὑπὸ (;) τῶν ὑφισταμένων οἰκείων δημογεροντιῶν ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὀφείλουσι νὰ ὑποβληθῶσι καὶ ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ κύρους τῆς ἐκλογῆς ἐνστάσεις ἐντὸς ὀκτὼ τὸ πολὺ ἡμερῶν μέχρι τῆς καταρτίσεως τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ὁποίας θὰ ὑπάγωνται ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἐξελέγξεις τῶν ὡς εἴρηται ἐκλογῶν. Ἡ ψῆφος κοινότητος ἐχούσης πληθυσμὸν 2.000 κατοίκων (ὡς βάσις τοῦ πληθυσμοῦ θέλει ληφθῆ τὸ βιβλίον τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς τοῦ Βιλαετίου) θέλει ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ψῆφον δύο ἢ πλειόνων κοινοτήτων μέχρι συμπληρώσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν 2.000 κατοίκων. Κατὰ τὸν ἄνω ἐκτεθέντα τρόπον τὸ τμῆμα Ζαγορίου ἔχον πληθυσμὸν 20.000 κατοίκων θὰ ὑποβάλῃ δέκα ἀντιπροσώπους, τὸ τμῆμα Μαλακασίου δέκα ὀκτὼ χιλιάδων (18.000) ἐννέα πληρεξουσίους ἢ ἀντιπροσώπους, τὸ τμῆμα Τσαρκοβίστης 14.000 θὰ ὑποβάλῃ ἑπτὰ ἀντιπροσώπους καὶ τὸ τμῆμα Κουρέντων 16.000 ὀκτὼ ἀντιπροσώπους ἤτοι ἐν συνόλῳ (34) ἀντιπρ.... (δυὸ σειρὲς δυσανάγνωστες)».

Δυστυχῶς ὁ ἐν λόγῳ Κώδικας εἶναι στὸ σημεῖο αὐτό, ὅπου ὑπῆλ. καταχωρίζεται ὁ νέος Κανονισμὸς πόλεως καὶ ἐπαρχίας, σχεδὸν καθολικὰ κατεστραμμένος, μόνο δὲ καὶ μετὰ βίας ὀλίγα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τοῦ Κανονισμοῦ διαβάζονται.

Εὐκαιρίαν σημειώνω ἐδῶ σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὸν πληθυσμὸ τῶν τμημάτων τῆς μητροπολιτικῆς ἐπαρχίας Γιαννίνων, πὼς ἀπὸ ἔκθεση, μὲ τίτλο «Ἡ γνωριμία μὲ τὴν Ἤπειρον» συνταγμένη (μὲ βάση πιθανώτατα στοιχεῖα παρμένα ἀπὸ ἐπίσημα τουρκικὰ βιβλία) ἀπὸ τὸν Π. Λιόντα γραμματέα τῆς Νομαρχίας Ἰωαννίνων καὶ δημοσιευόμενη σὲ συνέχειες ὀλίγο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση στὴν ἐφ. «Ἤπειρος» (φ. 189/9-8-1913 κ.ἀ.) μαθαίνουμε πὼς ὁ πληθυσμὸς τῆς Ὑποδ/σεως Γιαννίνων κατὰ τμήματα ἀνέρχονταν στὸ τῶν Κουρέντων μὲ 82 χωριὰ (ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 46 ἀνῆκαν στὴ Μητρόπολη Γιαννίνων καὶ τὰ ἄλλα στὴ Βελλᾶς καὶ Κόνιτσας) σὲ 26.610 κατ., τοῦ Ζαγορίου μὲ 46 χωριὰ σὲ 19.120, τοῦ Μαλακασίου μὲ 46 χωριὰ σὲ 20.470, τῆς Τσαρκοβίστας μὲ 49 χωριὰ σὲ 14.823 καὶ τῆς πόλης σὲ 18.876.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

43) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 792) 10-4-1909.

44) Πρβλ. ἐφ. «Ἤπειρος» φ. 1) 6-5-1909, 2) 13-7 καὶ 15) 11-10-1909.

45) Ὄχι «κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ Μαΐου τοῦ 1909», ποὺ γράφει ὁ Λειβαδεὺς (Οἱ πρόδρομοι τῆς ἀπελευθερώσεως κ.λ. σελ. 49), ἀλλὰ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1909. Ἀνταπόκριση τῆς 7-6-1909 ἀπὸ Γιάννινα δημοσιευόμενη στὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου (φ. 799/26-6-1909) μεταξὺ ἄλλων γράφει: «Εὐλογητὸς ὁ Θεός. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σημερινῆς ψηφοφορίας κατέδειξεν, ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ἰωαννίνων διὰ τῶν δικαιούχων αὐτοῦ πολιτῶν παλαιῶν καὶ νέων ἤρχισε νὰ συναισθάνεται τὴν ἐπιβαλλομένην εἰς τὴν περιωπὴν αὐτοῦ θέσιν καὶ νὰ μὴ ἄγηται καὶ φέρεται δίκην ἀγέλης τινὸς ὑπὸ τῶν ἐπιτηδείων...». Παρὰ ταῦτα, καθὼς σ' ἑπόμενη (18-6-1909) ἀνταπόκριση ἀπὸ τὰ Γιάννινα καταχωρούμενη στὸ ὑπ' ἀρ. 799) 26-6-1909 φύλλο τῆς ἴδιας ἐφημ. διαβάζουμε, «ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐκλεκτόρων ἐν τῇ πόλει ἀπέβη κατὰ τοῦ προοδευτικοῦ κόμματος, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκλογέων συγκινηθέντες ἐκ τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀποτυχόντος ἐφόρου κ. Τζέτζου ἐφανατίσθησαν τόσον ὥστε μηδ' αὐτὸν τὸν πρόσφατον εὐεργέτην τῆς πόλεως κ. Πλακίδαν ἐψήφισαν ὡς ἐκλέκτορα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν νέον Κανονισμὸν τὴν κοινὴν Δημογεροντίαν θ' ἀναδείξωσι ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἐκλέκτορες, πόλεως δηλ. συμποσούμενοι εἰς 20 καὶ ἐπαρχίας συμποσούμενοι εἰς 34. Καὶ μὰ τὸ ναὶ δὲν χρειάζεται πολλὴ μαντικὴ δύναμις διὰ νὰ προφητεύσῃ τις τὴν ὁριστικὴν νίκην. Οὐδείς, οὐδεὶς ἐκλέκτωρ τῆς ἐπαρχίας θὰ καταισχυνθῇ ποτέ, ὥστε νὰ σαγηνευθῇ ἀπὸ τὰς δελεαστικὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰ ταξίματα, ἅτινα μὲ τόσην δαψίλευσιν ὑπόσχονται τὰ τεθέντα εἰς κίνησιν λαγωνικὰ τοῦ καταρρέοντος συστήματος. Ἔστωσαν βέβαιοι αὐτοὶ οἱ ἔξυπνοι ὅτι οἱ ἐπαρχιῶται ἐκλέκτορες δὲν εἶναι τόσον ἁπλοϊκοί, ὅπως τοὺς φαντάζωνται...».

46) Πρβλ. ἐφ. «Ἤπειρος» φ. 2) 13-7-1909.

47) Πρβλ. ἐφ. «Ἤπειρος» ὅ.π. καὶ φ. 3) 19-7-1909.

48) «Μεγαλυτέραν ἐγγύησιν πρὸς ἀκριβῆ διαφύλαξιν τῶν προνομιῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, γράφει στὸ γνωστὸ δημοσίευμά του στὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» (φ. 165/1-12-1895) ὁ Κ. Καζαντζῆς, παρ' ὅλα τὰ σεράτια τῶν Σουλτάνων, παρέσχεν ἡ ἀξιοθαύμαστος τάσις τῶν πατέρων μας νὰ λύουν τὰς διαφορὰς των εἰρηνικῶς καὶ ἐξωδίκως. Ἐπροτιμοῦσαν τὸν χριστιανὸν μουχτάρην ἀπὸ τὸν Τοῦρκον καδῆν, τὴν δημογεροντίαν καὶ τὴν Μητρόπολιν ἀπὸ τὰ τουρκικὰ δικαστήρια... Ἔκτοτε οἱ Τοῦρκοι ἐπολιτίσθησαν· ἀλλ' ἐμεῖς τοὺς ἐδιδάξαμεν νὰ μεταχειρισθοῦν τὸν πολιτισμὸν ἐναντίον μας. Ἐδημιούργησαν δικαστήρια ὅπου σχίζουν τὴν τρίχα εἰς δύο· ἀλλ' ἐμεῖς τοὺς τὰ ἐπρομηθεύσαμεν μὲ δικηγόρους καὶ μὲ διαδίκους. Τὸ κόψιμον ἔπαυσε· ἤρχισε τὸ γδάρσιμον. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς φωτιᾶς (1869) καὶ ἐντεῦθεν ὁ πλοῦτος, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἐν Ἰωαννίνοις ἠλαττώθησαν κατὰ τὰ δύο τρίτα· ἀντιθέτως αἱ δίκαι ἐπολλαπλασιάσθησαν κατ' ἀντίστροφον λόγον. Εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο οὔτε εἷς δικηγόρος· τώρα εἶναι καμμιὰ εἰκοσιπενταριὰ οἱ πλεῖστοι νταβραντισμένοι καὶ πολὺ πλουσιώτεροι ἀπὸ τοὺς πλουσιώτερους κτηματίας, ἐμπόρους καὶ ἰατροὺς τοῦ τόπου... Ὁ δικηγόρος, συνεχίζει, ὑπῆρξε ὁ ἀσυνείδητος σύμμαχος τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ γδάρσιμον τῶν Χριστιανῶν ραγιάδων χωρὶς κἂν νὰ παίρνη πάντοτε καὶ τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἐν τῇ ἀργυρολογικῇ του παραφορᾷ ἀνεκάλυψε δι' αὐτὴν νέας μεθόδους καὶ νέα μέσα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ὁμοφύλων του...».

49) Ἡ Ἐπιτροπή, καθὼς σὲ μεταγενέστερο δημοσίευμα τῆς «Ἠπείρου» βλέπω (φ. 80/9-1-1911, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ ἔκθεση καὶ τὸ πόρισμα), ἐκήρυξε μετὰ τὸ γενόμενο ἔλεγχο τοὺς τότε (1904-9) διαχειριστὲς «ὡς ἀτομικῶς ὑπευθύνους διὰ τὰ ὑπερβατικῶς δαπανηθέντα ποσὰ ἀνερχόμενα εἰς 127.312 γρόσια».

50) Πρβλ. ἐφ. «Ἤπειρος» φ. 26) 25-12-1909 καὶ 80) 9-1-1911.

51) Πρβλ. ἐφ. «Ἤπειρος» φ. 81, 82, 86 καὶ 91) 27-3-1911.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

52) Πρβλ. Ἀ. Λειβαδέως, ὅ.π. σελ. 97, 99 καὶ 237.

53) Πρβλ. Χρ. Περραιβοῦ, Ἅπαντα, Ἀθ. 1956 σελ. 69—71 καὶ Λ. Βρανούση, Ρήγας, Ἀθ. 1957, σελ. 377 κ.κ.

54) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 100)19-8-1894, 104)16-9-1894 καὶ 164—165)1-12-1895.

55) Πρβλ. Ἀ. Μ. Γιαννίνων, Κώδ. ἀρ. 7 Ἐπαρχ. Δημογεροντίας.

56) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 164)24-11-1895, 166)8-12-1895.

57) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 120)6-1 καὶ 164)24-11-1895. Σὲ συνεδρία τῆς Ἐπαρχ. Δημοεροντίας (Μητροπ. Συμβουλίου) τῆς 6-10-1894 ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη (Γρηγορίου) (παρόντες δημογέροντες οἱ Σπ. Σπέγγος, Στ. Εὐαγγελίδης, Εὐστ. Ράδος, Ν. Γεωργίτσης, Λ. Αὐδῆς, Ἰ. Γερομιχάλης, Κ. Νίκας, Ν. Χαντέλης καὶ Ι. Μακρυδήμας, Γραμματέας ὁ Χαρ. Ἡγουμενίδης) διαβάστηκε ἀπὸ τὸν Ταμία Σπ. Σπέγγο ἔκθεση ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Ταμείου γιὰ τὸ δίμηνο Αὐγούστου — Σεπτεμβρίου (1894) κατὰ τὴν ὁποία τὰ ἔσοδα (εἰσπράξεις ὑπὲρ Ταμείου νόθων, ἐξ ἐπιδομάτων ἱερῶν μονῶν, ἐκ κληροδοτημάτων, ἐξ ἀδειῶν στέψεων κ.λ.) ἀνῆλθαν σὲ γρ. 5.211 1)2, τὰ ἔξοδα (μισθοὶ προσωπικοῦ Γραφείου, γιὰ διατροφὴ νόθων, μηνιαῖα μηνῶν Αὐγούστου — Σεπτεμβρίου, γραφικὰ καὶ ἔκτακτα διάφορα) σὲ γρ. 4.672 1)2 καὶ ὑπόλ. γρ. 539 (πρβλ. Α.Μ.Ι. Βιβ. Μητρ. Συμβ. ἀρ. 6 σελ. 166—8).

58) Πρβλ. Α. Μ. Γιαννίνων, Βιβλ. Δ. Ἐπιτρ. 3 τμ. ἀρ. 9 σελ. 18—9.

59) Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 100)19-8-1894, 161)95 καὶ 186)96.

60) Τὸ Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο, ποὺ συστήθηκε, καθὼς εἴπαμε, τὸ 1896 ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ Πατριάρχη Ἀνθίμου (Τσάτσου) ἐξαμελὲς μὲ σκοπὸ νὰ ἀντικαταστήσει σὰν ἐνιαῖο ὄργανο «κατὰ τὰ ἀπανταχοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου κρατοῦντα» τὶς ὑπάρχουσες τότε στὴ μητροπολιτική μας περιφέρεια δυὸ δημογεροντίες (ἀστικὴ καὶ ἐπαρχιακή), «εἶδος ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου ἐκπροσωπῶν ὁλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν ὅπερ ἐργαζόμενον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου θὰ προλαμβάνῃ καὶ τιμωρῇ τὰς καταχρήσεις τὰς ἐν οἱαισδήποτε κοινότησι ἢ μοναῖς διαπραττομένας καὶ λαμβάνῃ τὰ προσήκοντα μέτρα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κινδυνευόντων κληροδοτημάτων ἰδίᾳ δὲ θὰ ἔχῃ τὸ προσῆκον κῦρος καὶ τὴν δύναμιν νὰ σκέπτηται περὶ μέτρων ἀφορώντων τὰ καθόλου ζωτικὰ συμφέροντα τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἠπείρῳ» καὶ τὸ ὁποῖο (Μ.Δ.) ἐπιβλήθηκε «ἐξ ὀφφικίου» τὸ 1900 ἀπὸ τὸ διάδοχο τοῦ Ἀνθίμου ἐφταμελὲς ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τῶν Ζαγορίσιων, ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑφίσταται καὶ τὸ χρόνο ἔκδοσης (1902) τοῦ Κανονισμοῦ ἀσκώντας σὲ ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο μόνο δικαστικὰ καθήκοντα. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ οἰκεῖο ἄρθρο τοῦ Κανονισμοῦ (ἄρ. 24) μεταθέτει στὸ μέλλον τὰ τῆς ἐκλογῆς ἀριθμοῦ προσόντων κ.λ. τῶν μελῶν τοῦ Μ.Δ., ἀφοῦ δηλ. ἀρθοῦν οἱ τῶν ἀντιπροσωπειῶν πόλεως καὶ τριῶν τμημάτων ἀντιρρήσεις.

Ἀργότερα (1909) μὲ τὴν κατάργηση τοῦ παλαιοῦ Κανονισμοῦ καὶ τὴ σύσταση τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας, τὸ Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο λειτούργησε σὰν ἀνώτερο ξεχωριστὸ δικαστικὸ ὄργανο λεγόμενο Μικτὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριο τετραμελὲς ἀποτελούμενο «ὑπὸ νομομαθῶν δυναμένων καταλλήλως νὰ δικάσωσι (ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτη) τὰς ὑπὸ τὴν ἁρμοδιότητά του καὶ τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μητροπόλεως ὑπαγομένας ὑποθέσεις προικός, διατροφῆς συζύγων, διαθηκῶν κ.ἄ. (Πρβλ. καὶ ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» φ. 412/901, 577/904 καὶ Α. Μ. Γιαννίνων Βιβλ. Μ.Δ. ἀρ. 6).

61) Γιὰ τοὺς διορισμούς, ἐξασφάλιση μισθοδοσίας, προσόντα κ.λ. τῶν διδασκάλων τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴν ἐπαρχία πρβλ. καὶ «Ἠπ. Ἡμερολόγιο» 1981 σελ. 170 κ.κ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΤΑΥΡΟΥ ΝΑΝΑΚΗ

Ο ΑΡΧΙΜ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΒΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

Στο Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.) βρήκα υλικό για την πλήρωση της Μητροπόλεως Βελλάς και Κονίτσης και το ενδιαφέρον το οποίο εκδήλωσε ο Αρχιμανδρίτης και μετέπειτα καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Ευάγγελος Αντωνιάδης, να εκλεγεί Μητροπολίτης σ' αυτή.

Με βάση το υλικό, θα εκθέσω τα γεγονότα εντάσσοντάς τα στο εκκλησιαστικοϊστορικό πλαίσιο της εποχής.

Ο Μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδων Βλάχος την 1 Οκτωβρίου 1916 εκλέχτηκε Μητροπολίτης Ιωαννίνων[1].

Η κυβέρνηση των Αθηνών στις 3 Φεβρουαρίου 1917 τηλεγράφησε στην Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως και ζήτησε να γίνουν συνεννοήσεις με το Πατριαρχείο για να πληρωθεί η Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης. Εξέφραζε δε την ευχήν[2] να εκλεγεί ο Δημήτριος Ευθυμίου, Πρωτοσύγκελλος και Διευθυντής της Ιερατικής Σχολής Βελλάς. Και προσέθεσε, «παρέχει εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἐκπληρώσῃ ἐπιτυχῶς ἐκλεγόμενος Μητροπολίτης τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ. Συνιστῶντες καὶ αὐθις τὸ ἐπείγον τῆς πληρώσεως...»[3].

Ο Αρχ. Ευάγγελος Αντωνιάδης στις 14 Φεβρουαρίου με ιδιόχειρη αίτησή[4] του σε ύφος λιτό, απλό και δωρικό, όπως και ο χαρακτήρας[5] του, απευθύνθηκε στο Υπουργείο των Εξωτερικών γράφοντας τα εξής:

---

1. Γερμανού, Μητροπολίτου Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ Ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 12(1937), σ. 72.

2. Αντί της λέξης «εὐχή» στο τηλεγράφημα είχε γραφεί και κατόπιν διαγραφεί η λέξη «ἐπιθυμία».

3. Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (στο εξής Α.Υ.Ε.), 1917/ Β 35, 2, Ἐσωτερικὰ Ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα / Ἀριθ. Πρωτ. 01308 πρὸς Πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως / Ἀθῆναι 3-2-1917.

4. Α.Υ.Ε., ὅπ., Αἴτησις Ἀρχιμανδρίτου Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου.

5. Ο Παράσιος Κονιδάρης τον σκιαγραφεί ως εξής: «...ἀνήκει εἰς τοὺς ὀλίγους ἄνδρας, οὕτινες ἀγαπῶσι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὠμὴν αὐτῆς προβολήν, χωρὶς κανένα ὑπο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αἴτησις
Ἀρχιμανδρίτου Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου
περὶ
τοῦ ἔχειν αὐτὸν ὑπ' ὄψιν
κατὰ
τὴν πλήρωσιν τῆς χηρευούσης ἕδρας
τῆς Μητροπόλεως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης

Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον ἐπὶ
τῶν Ἐξωτερικῶν

Ἐνταῦθα

Ἐξοχώτατε Κύριε Ὑπουργέ,

Ὁ βαθυσεβάστως ὑποφαινόμενος λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω Ὑμῖν τὰ ἑξῆς.

Ὡς ἁρμοδίως πληροφοροῦμαι ἐπιβάλλεται δι' ἐθνικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς λόγους[6] *ἡ ταχεῖα πλήρωσις τῆς χηρευούσης ἕδρας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης. Ὡς κληρικὸς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐκ τῆς εἰρημένης ἐπαρχίας καταγόμενος, τοῦ Τσερκοβίστης τοῦ τμήματος Κουρέντων τῆς Νομαρχίας Ἰωαννίνων, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐρ-*

λογισμὸν καὶ μὲ ἀληθῆ περιφρόνησιν πρὸς τὸ συμφέρον... Ἕνεκα ἀκριβῶς τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτῆρος του ἦλθεν εἰς συγκρούσεις καὶ προὐτίμησε τὴν ἠρεμίαν τοῦ σπουδαστηρίου του παρὰ τὸν συμβιβασμὸν πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὰ πρόσωπα, δι' ὃ καὶ παρῃτήθη». Βλ. «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», 13(1957—58), Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς Ἀρχιμ. Εὐάγγελον Ἀντωνιάδην, Ἐν Ἀθήναις 1958, σ. ς'. Ο δε Βασίλειος Χ. Ιωαννίδης γράφει γι' αυτόν: «Καὶ τοιαῦται σπάνιαι ἀρεταὶ αὐτοῦ εἶναι, κατ' ἐμέ, ἡ παρρησία καὶ τὸ θάρρος αὐτοῦ εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς ἰδίας γνώμης καὶ πεποιθήσεως ἐν παντὶ καὶ πρὸς πάντας ἐπὶ ζημίᾳ πολλάκις τοῦ ἰδίου συμφέροντος, ἀποστρεφόμενος, ὅπως ὁ διάβολος τὸ θυμίαμα, πᾶσαν ὑποκρισίαν καὶ τὸ ψεῦδος. Ἐγὼ ἀμφιβάλλω, ἐὰν ἐφεύσθη ἢ ὑπεκρίθη ποτὲ ὁ Ἀρχιμ. Ἀντωνιάδης....», ὁ.π., ΕΕΘΣΠΑ, σ. ιβ'.

6. Πραγματικά εθνικοί και εκκλησιαστικοί λόγοι επέβαλαν την άμεση εκλογή Μητροπολίτη. Η Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης βρισκόταν στη νευραλγική θέση των συνόρων μας με τη Β. Ήπειρο, η οποία με το πρωτόκολλο του Λονδίνου (17 Δεκ. 1913) παραχωρήθηκε στο αλβανικό κράτος. Όμως με το πρωτόκολλο της Κερκύρας (14 Μαρτίου 1914) απέκτησε καθεστώς αυτονομίας. Για τον Ελληνισμό και τότε η απώλεια της Β. Ηπείρου δεν θεωρείτο οριστική. Οι Αλβανοί εθνικιστές εκμεταλλευόμενοι τις συνθήκες που προέκυψαν από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κατέλυσαν την αυτονομία της Β. Ηπείρου, βασάνισαν τον Ελληνισμό και εκδίωξαν τους Μητροπολίτες Κορυτσάς, Βελεγράδων και Δρυϊνουπόλεως. Βλ. Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων, Ἰωάννινα 1978, σ. 49—52. Του ιδίου, Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας, KISHA ORTHODHOKSE AUTOGEFALE E. SHGIPNIS, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 14—15. Για την κατάσταση στη Μητρόπολη Βελεγράδων βλ. την επιστολή του Βελεγράδων — Αυλώνος Ιωακείμ προς Ελ. Βενιζέλο στις 30 Ιουνίου 1917 από την Κέρκυρα όπου ήταν εξόριστος από 18 Μαΐου 1917. Α.Υ.Ε., 1917/Β, 35 2. Γενικά εκκλησιαστικά ζητήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γασθεὶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐπαρχίᾳ, εἶτα ἐν Τραπεζοῦντι, δι' ἣν ὑπηρεσίαν μου ἡ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ' Ἰούλιον τοῦ 1912 εἰς τὸν Κατάλογον τῶν Ἐκλεξίμων Μητροπολιτῶν ἐνέγραψέ με· καὶ ὡς φέρων ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπαιτούμενα προσόντα, διατεθειμένος δὲ νὰ ὑπηρετήσω τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πατρίδι μου μετὰ ζήλου καὶ ἀφωσιώσεως, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσω Ὑμᾶς, ὅπως ἀγαθυνόμενοι ἔχειέ με ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως Ὑμῶν ὡς πρὸς τὴν πλήρωσιν τῆς εἰρημένης ἐπαρχίας.

Ἐξοχώτατε Κύριε Ὑπουργὲ

Τυγχάνω διδάκτωρ τῆς Θεολογίας (Σχολῆς Χάλκης) καὶ τῆς Φιλοσοφίας (Πανεπιστήμιον Göttingen *τῆς Γερμανίας). Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν μου ἐκ τῆς Θεολογ. Σχολῆς Χάλκης κατὰ τὸ 1907[7] εἰργάσθην ἐπὶ ἓν μὲν ἔτος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βελλᾶς καὶ Κονίτσης ὡς Ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος, Ἱεροκῆρυξ καὶ ἐπόπτης τῶν Σχολῶν, ἐπὶ πέντε δὲ συνεχῆ ἔτη ἐν Τραπεζοῦντι ὡς Ἀρχιδιάκονος τῆς Μητροπόλεως, Ἱεροκῆρυξ τῆς πόλεως καὶ καθηγητὴς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἐν τῷ αὐτόθι Ἑλλην. Γυμνασίῳ. Κατὰ τὸν Νοέμβριον 1912 καιόπιν κηρυχθέντος διαγωνισμοῦ ἀπεστάλην ὑπὸ τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως εἰς Εὐρώπην ὡς ὑπότροφος τοῦ Κληροδοτήματος Χρησιάκη Ἐφέντη Ζωγράφου[8]. Ἐπὶ τετραετίαν σπουδάσας ἐν διαφόροις Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας, Βερολίνου, Λειψίαν, Χάλλην καὶ Γοττίγγην, ἠξιώθην κατὰ τὸν παρελθόντα Αὔγουστον 1916 ν' ἀνακηρυχθῶ ἐν τῷ τελευταίῳ Πανεπιστημίῳ διδάκτωρ Φιλοσοφίας, ὑποστὰς ἐπιτυχῶς τὴν ἐπὶ τούτῳ προφορικὴν καὶ γραπτὴν δοκιμασίαν, τὰς ἐξετάσεις.*

Ἐσχάτως ἐπιστρέψας ἐκ Γερμανίας τίθημι ἐμαυτὸν πάλιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους μου, τὸ νῦν ἀρτιώτερον κατηρτι-

---

7. Βλ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 27(1907), σ. 423. «Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολή... Μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐγένετο, κατὰ τὸ ἔθος, ἡ τελετὴ ἀναγορεύσεως τῶν τελειοδιδάκτων ἐν συνόλῳ δώδεκα ὧν εἷς μὲν ἱερομόναχος Ἱερόθεος, ἑπτὰ διάκονοι... Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης, ὁ καὶ τὴν συντακτήριον προσφώνησιν ἀπαγγείλας, ἐκ Τσαρακοβίστης (Κονίτσης)...». Βλ. καὶ Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, 1844—1923, τόμος Α', Ἀθῆναι 1970, σ. 172, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ θέμα τῆς πτυχιακῆς ἐργασίας ἦτανε «Ἡ περὶ πίστεως καὶ γνώσεως διδασκαλία Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως».

8. Βλ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 32(1912), σ. 380. «Θεολογικὴ Σχολή... Ἀπὸ τῶν τόκων τοῦ αὐτοῦ κληροδοτήματος (Χρησιάκη Ζωγράφου) θέλει συντηρηθῆ ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς αὐτοῦ σπουδαῖς ἐν Γερμανίᾳ, προκριζόμενος διὰ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ σχολῇ διδασκαλίαν, ὁ ἱερολογ. διάκονος κ. Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης, ἐξ Ἠπείρου, τελειοδίδακτος αὐτῆς καὶ εὐδοκίμως γραμματεύσας ἐπὶ πενταετίαν ἐν Τραπεζοῦντι ἀρχιδιάκονος τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως καὶ καθηγητὴς τῶν ἱερῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς πόλεως ταύτης».

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ομένον καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὡς πάντοτε ζήλου ἐμφορούμενος, ὅπως τὰς μετὰ πολλοῦ πόνου καὶ δαπάνης κτηθείσας γνώσεις καὶ πεῖράν μου, ἐνταῦθά τε καὶ ἐν Εὐρώπῃ, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀδελφῶν μου διαθέσω καὶ χρησιμοποιήσω.

Εἶναι περιττὸν νὰ τονίσω Ὑμῖν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ θέσις, ἣν νῦν κατέχω καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐδέχθην διὰ τὸ πονηρὸν τῶν περιστάσεων, —ἡ θέσις λέγω ὡς οἰκονόμου τῆς Ριζαρείου Σχολῆς εἶναι ὅλως ἀναξία καὶ ἀναρμοδία πρὸς τὰ προσόντα, ἃ διαθέτω, καὶ καταδικάζει με εἰς μαραμὸν καὶ νέκραν, ἐνῷ δύναμαι ἐπωφελέστερον νὰ ὑπηρετήσω τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ πατρίδι μου. Εἰς Ὑμᾶς ὅθεν ἐναπόκειται, Κύριε Ὑπουργέ, ἐν τῇ διακρινούσῃ Ὑμᾶς δικαιοσύνῃ καὶ φιλοπροόδῳ δραστηριότητι νὰ θελήσητε νὰ βελτιώσητε τὴν θέσιν μου ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, συνιστῶντές με εἰς τὴν χηρεύουσαν θέσιν τῆς Ἐπαρχίας Βελλᾶς καὶ Κονίτσης. Οὐ μόνον κατέχω ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπαιτούμενα πνευματικά, ἠθικὰ καὶ πρακτικὰ προσόντα καὶ πεῖραν, οὐ μόνον τὸ Πατριαρχεῖον ἤδη πρὸ τετραετίας καὶ πρὸ τῆς εἰς Εὐρώπην τελειοποιήσεώς μου ἐνέκρινέ με, ὡς ἄνω ἐρρέθη, κατάλληλον διὰ Μητροπολίτην, ἀλλὰ προσέτι κατάγομαι ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ἐπαρχίας καὶ εἰργάσθην εἰς αὐτήν, ἑπομένως γνωρίζω τὰς ἀνάγκας καὶ συνθήκας αὐτῆς ὑπὲρ πάντα ἄλλον καὶ ὡς τέκνον αὐτῆς χαίρω δικαιώματα ὑπὲρ πάντα ἄλλον.

Ἔσομαι λίαν εὐγνώμων τῇ Ὑμετ. Ἐξοχότητι, ἂν Αὕτη λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν παροῦσάν μου αἴτησιν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἐκτιμῶσα, εὐδοκήσῃ ν' ἔχῃ με πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ συνιστήσῃ με ἁρμοδίως.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετὰ ἐξαιρέτου πρὸς Ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 13 Φεβρ. 1917
(Ριζάρειος Σχολὴ)

Ἀρχιμανδρίτης
Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης

Η Αἴτηση[9] παραλήφθηκε την επαύριο στο Υπουργείο Εξωτερικών. Την ίδια ημέρα, ετοιμάστηκαν με τον ίδιο αριθμό πρωτοκόλλου δύο τηλεγραφήματα[10] για την Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως.

Στο ένα που δεν διεκπεραιώθηκε αναφέρονταν ανάμεσα στα άλλα και τα εξής: «...ἡ Β. Κυβέρνησις ἀναθεωρήσασα προηγουμένην της ἀπόφασιν δύον

9. Την αίτηση που πρωτοκολλήθηκε με αριθμό 1617 και ημερομηνία 14 Φεβρουαρίου 1917, καταχωρώ ορθογραφικά σχεδόν ως έχει. Το ίδιο έκανα για τα αποσπάσματα που παραθέτω από τα τηλεγραφήματα και την «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια».

10. Α.Υ.Ε., ό.π., Ἀριθ. Πρωτ. 1617, πρὸς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθήναις 14-2-1917.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀφορᾷ πλήρωσιν θρόνου Κονίτσης... προῆλθεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅπως προτιμήσῃ[11] διὰ τὴν ἕδραν ταύτην τὸν Ἀρχιμανδρίτην Εὐάγγελον Ἀντωνιάδην ὅστις ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πληροφοριῶν θεωρεῖται καταλληλότερος τοῦ Δημητρίου Εὐθυμίου... λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσω ἡμᾶς ὅπως συστήσητε θερμῶς παρὰ τῷ Πατριάρχῃ τὴν ὑποστήριξιν τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου...». Στη συνέχεια δίνονται πληροφορίες για το πρόσωπο του Αντωνιάδη οι οποίες, όπως φαίνεται από το ύφος τους, έχουν ληφθεί από την αίτησή του.

Στο άλλο τηλεγράφημα του Υπ. Εξωτερικών που διεκπεραιώθηκε την επομένη ημέρα 15 Φεβρουαρίου 1917, αναφέρονταν: «...κατὰ ἐξακριβωμένας πληροφορίας ληφθείσας μεταγενεστέρως ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Κονίτσης ὑπάρχει μεγάλη διάστασις μεταξὺ ποιμνίου ὅσον ἀφορᾶ ἐκλογὴν Μητροπολίτου...». Για να αποφευγόταν η ασύμφορη ένταση παρακαλούσε να γίνουν συνεννοήσεις με τον Οικουμενικό Πατριάρχη για αναστολή της εκλογής.

Στις 10 Μαρτίου έφθασαν στο Υπουργείο Εξωτερικών δύο τηλεγραφήματα[12]. Στο πρώτο υπόγραφαν δέκα και στο δεύτερο δέκα τέσσερεις πάρεδροι, από την περιφέρεια της χηρευούσης Μητροπόλεως και ζητούσαν για Μητροπολίτη τους τον Ευάγγελο Αντωνιάδη, που προωθούσε ο βουλευτής της περιφερείας Φλώρος. Είναι πολύ πιθανόν με προτροπή του βουλευτή να στάλθηκαν και τα τηλεγραφήματα γιατί στο σημείωμα[13] για τις κενές Μητροπολιτικές θέσεις αναφερόνταν: «Τὸ Ὑπουργεῖο ἐπρότεινε πρὸς συμπλήρωσιν τῆς Μητροπόλεως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης τὸν Δημήτριον Εὐθυμίου, Διευθυντὴν τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς Βελλᾶς. Διάφορα ὑπομνήματα Ἠπειρωτῶν ἐνταῦθα τῇ ἐνεργείᾳ βουλευτοῦ Φλώρου ὑποστηριζόντων ὑποψηφιότητα Ἀντωνιάδου ἔπεισαν τὸν Ὑπουργὸν κ. Ζαλοκώστα νὰ ζητήσῃ ἀναστολήν».

Στις 14 Μαρτίου 1917 έφθασε από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα τηλεγράφημα[14]. Σ' αυτό αναφέρονταν τα εξής: «...οὐδεμία ἐνέργεια ἐγένετο παρὰ τῷ Πατριαρχείῳ ἐν σχέσει πρὸς συμπλήρωσιν Μητρ. Βελλᾶς καὶ Κονίτσης».

Τελικά στις 26 Μαΐου 1917 η Αθήνα τηλεγράφησε[15] στην Πρεσβεία της Κωνσταντινουπόλεως: «...γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι ἡ Β. Κυβέρνησις μετὰ νέαν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος κατέληξεν εἰς τὴν ὁριστικὴν γνώμην ὅπως ὁ Μητροπο-

11. Αντί του «προτιμήσῃ» είχε γραφεί και διαγραφεί «προκρίνῃ».

12. Α.Υ.Ε., ό.π., Ἀριθ. Πρωτ. 2544 καὶ 2545, πρὸς Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, Ἰωάννινα.

13. Α.Υ.Ε., ό.π., Σημείωμα, Α' Κεναὶ Μητροπολιτικαὶ Θέσεις.

14. Α.Υ.Ε., ό.π., Ἀριθ. Πρωτ. 2642, πρὸς Ἀθήνα, Κωνσταντινούπολις 5-3-1917.

15. Α.Υ.Ε., ό.π., Ἀριθ. Πρωτ. 5733, πρὸς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθήναις 26-5-1917.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λιτικὸς θρόνος Κονίτσης πληρώθη διὰ τοῦ Πρωτοσυγκέλλου Δημητρίου Εὐθυμίου... παρέχει εἰς τὴν Κυβέρνησιν πεποίθησιν ὅτι ἐκπληρώσῃ ἐπιτυχῶς ἀποστολὴν αὐτοῦ ἐκλεγόμενος Μητροπολίτης. Παρακαλοῦμεν ὅπως εὐαρεστούμενοι συνενοηθῆτε μετὰ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πρὸς ὅσον τὸ δυνατὸν ταχυτέραν πλήρωσιν τῆς ἕδρας ταύτης καὶ τηρήσητε ἡμᾶς ἐντεμέρους ἐνεργειῶν σας».

Ο Αρχιμανδρίτης Ευάγγελος Αντωνιάδης εκδήλωσε ενδιαφέρον να εκλεγεί Βελλάς και Κονίτσης σε μια εποχή από τις πλέον ταραχώδεις της νεώτερης ιστορίας μας. Η αντίθεση Βενιζέλου — Κωνσταντίνου είχε οδηγήσει στον πολιτικό διχασμό και είχε χωρίσει την Ελληνική επικράτεια σε τρία μέρη[16]. Το ένα τμήμα ελεγχόταν από την κυβέρνηση των Αθηνών. Το άλλο από την κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, η οποία σχηματίστηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 1916 λίγες εβδομάδες μετά την εκδήλωση του κινήματος Εθνικής Άμυνας. Το τρίτο, που είχε σχέσεις με το δεύτερο, κατεχόταν από δυνάμεις της Αντάντ.

Ο πολιτικός διχασμός είχε τον αντίκτυπό του και στα Εκκλησιαστικά πράγματα. Στην Αθήνα αναθεματίστηκε ο Ελ. Βενιζέλος (12 Δεκ. 1916). Η πράξη αυτή υπήρξε η κορυφαία στιγμή όχι μόνο του πολιτικού αλλά και του εκκλησιαστικού διχασμού.

Η Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης για την οποία ενδιαφερόταν ο Αντωνιάδης ανήκε στις Νέες Χώρες[17]. Στην «Αναφορά της Επισκοπικής Συνόδου Θεσσαλονίκης προς Ελ. Βενιζέλο, 28 Φεβρ. 1917»[18], η κατάσταση στις

16. Βλ. Χάρτη στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεώτερος Ελληνισμός από 1913—1914, τόμος ΙΕ', Εκδοτική, Αθηνών, 1978.

17. Νέες Χώρες ονομάστηκαν τα τμήματα της Ελληνικής επικράτειας που ενώθηκαν στο Ελλαδικό κράτος, με τις συνθήκες του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913) και Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923). Η Μεγάλη του Χριστού της Κωνσταντινουπόλεως Εκκλησία, μετά την έκδοση του Πατριαρχικού και Συνοδικού τόμου (29 Ιουνίου 1850) με τον οποίο αναγόρευε την Εκκλησία του Ελλαδικού κράτους σε αυτοκέφαλη, είχε μια πάγια πρακτική. Μόλις γινόταν πολιτική προσάρτηση τμήματος στο Ελλαδικό κράτος, με πατριαρχική και συνοδική πράξη του το παραχωρούσε και εκκλησιαστικά. Πρώτα παραχωρήθηκαν από το Πατριαρχείο τα Επτάνησα (9 Ιουλίου 1866) και ύστερα τμήματα της Θεσσαλίας και Ηπείρου (Μάϊος 1882). Η παραχώρηση των Νέων Χωρών, πλην της Κρήτης που είναι ημιαυτόνομος με κανονική εξάρτηση από το Πατριαρχείο, έγινε με Πατριαρχική και Συνοδική πράξη στις 4 Σεπτεμβρίου 1928. Η καθιστέρηση ήταν αποτέλεσμα των πολεμικών και πολιτικών γεγονότων τα οποία ακολούθησαν τους Βαλκανικούς πολέμους. Βλ. Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Ἡ καταστατικὴ νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, Ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 17—56, όπου ο Πατριαρχικός και Συνοδικός τόμος και οι Πατριαρχικές και Συνοδικές πράξεις.

18. Βλ. «Γρηγόριος Παλαμάς», 1(1917), σ. 13—14.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νέες Χώρες περιγράφεται ως εξής: «Καὶ ἄλλοι μὲν τῶν Ἀρχιερέων μὴ ἀναγνωρίζοντες τὸ Ἐθνικὸν κίνημα, οἰκειοθελῶς ἀπεχώρησαν τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῶν καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Παλαιὰν Ἑλλάδα, ἄλλοι δὲ ἀπεμακρύνθησαν τῶν ποιμνίων αὐτῶν ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ὡς ἀντιδραστικοί· οὕτω δὲ αἱ Ἐπαρχίαι καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ μένουσιν ἄνευ ἀρχιερατικῆς ἐπισκέψεως καὶ μεριμνης. Ἐκ δὲ τῶν παραμενόντων, τῶν καὶ πλειόνων, καὶ ἀναγνωριζόντων τὸ νέον καθεστὼς οἱ μὲν ζωηρότερον ἐκδηλοῦντες τὰ φρονήματα αὐτῶν καὶ ἐνεργότερον ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰ τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος κατηγοροῦσι τοὺς λοιποὺς ὡς ἀδιαφόρους ἢ καιροσκόπους ἢ καὶ ὑπόπτους καὶ συνεπῶς ἐπικινδύνους, οὗτοι δὲ πάλιν χαρακτηρίζοντες τὴν ἑαυτῶν στάσιν ὡς τὴν μόνην ἐνδεδειγμένην δι' ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργούς... Οὕτω δὲ προκαλοῦνται μεταξὺ αὐτῶν συζητήσεις, ἔριδες καὶ ἀντεγκλήσεις, αἵτινες ἄγνωστον ὁποίας συνεπείας δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων».

Η παραπάνω αναφορά δεν δείχνει μόνο την εκκλησιαστική πραγματικότητα των Νέων Χωρών στα χρόνια του διχασμού. Φανερώνει επίσης ότι η Αθήνα είχε απωλέσει την εκκλησιαστική επιρροή, σε επίπεδο τουλάχιστο Αρχιερέων, στις Νέες Χώρες. Είναι λοιπόν φυσικό να ενδιαφερόταν για την εκλογή Μητροπολίτου στη Μητρόπολη Βελλάς από πρόσωπο που τουλάχιστον δεν θα της δημιουργούσε προβλήματα[19].

Γι' αυτό απευθύνθηκε στη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία. Δια μέσου του Πατριαρχείου προσπάθησε να δημιουργήσει φιλικό προς αυτήν κλίμα, προωθώντας για Μητροπολίτες πρόσωπα που πίστευε ότι δεν θα της δημιουργούσαν προβλήματα. Ο Πρεσβευτής της Κωνσταντινουπόλεως καλούνταν να συνεννοηθεί με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γερμανό τον Ε', άνδρα «κρίσεως καὶ θελήσεως σπανίας, διπλωματικῆς ἀξίας ἀναμφισβητήτου, εἰς ἐπίμετρον τόλμης

19. Δεν είναι τυχαίο ότι στο «Σημείωμα, Α' Κενα! Μητροπολιτικαὶ θέσεις», πρβ. παραπάνω, προτείνονταν: α) Για τη Μητρόπολη Ελασσώνος ο Φώτιος (μετέπειτα Οικουμενικός Πατριάρχης Φώτιος Β') κληρικός και βοηθός επίσκοπος του Κοζάνης Φωτίου. Βλ. και Α.Γ.Ε., ό.π. Αριθ. Πρωτ. 2642, προς πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Αθήναι 16-3-1917. Ο Κοζάνης Φώτιος «...ἀφιχθεὶς νὰ μνημονεύσῃ καθ' ἣν ἔλαβε διαταγὴν τὴν ἐπαναστατικὴν τριανδρίαν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην αὐτῆς καὶ τὴν 7ῃ Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1916) ἀπηλλάγη μετὰ τοῦ ἐπισκόπου του εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Ἱερὰν μονὴν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας». Βλ. Κ. Μυρτάλου Ἀποστολίδου, Ὁ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως Φώτιος, Θρακικὰ 10 (1938) σ. 59-60. β) Για τη Μητρόπολη Σερρών «Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καὶ ὁ Πρεσβευτὴς κ. Δ. Καλλέργης ἐπρότειναν... τὸν Ἐπίσκοπον Σταυροπόλεως Χριστοφόρον Κνήτην... Οἱ βουλευταὶ Σερρῶν ἔκριναν τοῦτον ἀκαταλλήλον, ὡς θερμὸν φίλον ἀπαναστατῶν Θεσσαλονίκης. Τὸ Ὑπουργεῖον ἐνεβίβασε τὴν ἀνωτέρω γνώμην τῶν βουλευτῶν ὅπως μὴ τὸ Πατριαρχεῖον προβῇ εἰς ἀνωτέρω ἐκλογήν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ θάρρους καὶ ἀποφασιστικότητος ἀσυνήθους...»[20], και με ύφος ήπιο και διαλλακτικό να διαπραγματευόταν το ζήτημα.

Το κέντρο βάρους της επιλογής έπεσε από την αρχή στο πρόσωπο του Αρχιμανδρίτη Δημητρίου Ευθυμίου. Οι πιέσεις που όπως είδαμε δέχθηκε, οδήγησαν την κυβέρνηση των Αθηνών να αλλάξει προς στιγμήν την αρχική της γνώμη. Όμως τελικώς προτάθηκε ο Δημήτριος Ευθυμίου.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο άφησε τη Μητρόπολη κενή μέχρι το Φεβρουάριο του 1922 οπότε επί του νεοεκλεγέντος Πατριάρχη Μελετίου Μεταξάκη πληρώθηκαν οι κενές Μητροπόλεις και για την Βελλάς και Κονίτσης εξελέγη ο Επίσκοπος Δωδώνης Πανάρετος[21].

Ο Δημήτριος Ευθυμίου[22] εκλέχτηκε αργότερα Επίσκοπος Δωδώνης (1926—1931) και Μητροπολίτης: Λευκάδος και Ιθάκης (1931—1940), Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης[23] (1940—1956) και τέλος Ἰωαννίνων όπου παρέμεινε μέχρι το 1958, έτος του θανάτου του.

Ο Αρχιμανδρίτης Ευάγγελος Αντωνιάδης ασχολήθηκε με την επιστήμη. Το 1924 εξελέγει παμψηφεί υφηγητής της Θεολογικής Σχολής Αθηνών, το

---

20. Βλ. Κωνσταντίνου Π. Σπανούδη, Ἱστορικὲς σελίδες, Ἰωακεὶμ Γ' Κωνσταντινουπόλει 1902, σ. 64.

21. Βλ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 42(1922), σ. 102. Το ίδιο έπραξε και για την Μητρόπολη Ελασσόνος. Το Φεβρουάριο του 1922 εξέλεξε Μητροπολίτη Ελασσόνος τον από Δαρδανελίων και Λαμψάκου Ειρηναίο, τον μετέπειτα Σάμου και Ικαρίας (1924—1968). Βλ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 42(1922), σ. 70 και Ἐμμ. Ι. Κωνσταντινίδη, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», Ἀθῆναι 1964, τ. 5ος, σ. 548. Στη Μητρόπολη Σερρών εξέλεξε τον Χριστοφόρο, τον Οκτώβριο του 1918, όταν ο Βενιζέλος ήταν πρωθυπουργός της ενωμένης επικράτειας. Βλ. Γεωρ. Στογιόγλου, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», Ἀθῆναι 1967, τ. 11, σ. 116.

22. Υπήρξε συμφοιτητής του Ευάγγελου Αντωνιάδη. Βλ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 27(1907) σ. 423. Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Ἡ ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, ὁ.π. Φωτίου Γ. Οἰκονόμου, Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία, Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, Ἀθῆναι 1966, σ. 53—54.

23. Τον Ιούνιο του 1895 ο Πατριάρχης Ἄνθιμος Ζ' ανύψωσε την Επισκοπή Βελλάς σε Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης, δίδοντάς της την εβδομηκοστή όγδοη σειρά στο Συνταγμάτιο του Οικουμενικού θρόνου. Βλ. Γερμανοῦ, Μητροπολίτου Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ Ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 12(1937) σ. 27—28 όπου και ο τόμος της ανύψωσης. Στο Α.Υ.Ε. 1919 / Β 35, 13 / Πολιτική, υπάρχει «Κατάλογος τῶν Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἐξαιρουμένων τῶν τῆς Νέας Ἑλλάδος». Μαζί βρίσκεται και ο κατάλογος «Οἱ τῶν νέων Χωρῶν Ἑλλάδος» όπου ο Βελλάς και Κονίτσης έχει την προτελευταία, εικοστή εβδόμη, θέση. Κατά τον Φεβρουάριο του 1936 με απόφαση της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος η Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης συγχωνεύθηκε με την Δρυϊνουπόλεως με το όνομα Δρυϊνουπόλεως και Κονίτσης. Βλ. «Γρηγόριος Παλαμᾶς», 20(1936) σ. 74 και «Ἐκκλησία» 14(1936), σ. 71.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1934 και πάλι παμψηφεί έκτακτος καθηγητής της Ιστορίας της εποχής της Καινής και των ιερών προσώπων αυτής και της ερμηνείας της Καινής Διαθήκης. Το 1945 έγινε τακτικός καθηγητής της ιδίας Σχολής. Από αυτή τη θέση παραιτήθηκε το 1946. Από τότε μέχρι το 1962[24], έτος του θανάτου του, διέμενε στην Αθήνα.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΝΑΝΑΚΗΣ

24. Βλ. Ιω. Δ α γ γ. Μ έ ξ η, άρθρο στη «Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία», τ. 2, στ. 957.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σελ.

Ἰωάννη Ν. Νικολαΐδη, Ἐπίλογος 7

Ὁ Θάνατος καὶ ἡ κηδεία τοῦ Κώστα Φρόντζου

1) Χαρίλαου Τόλη, Παράδειγμα δημιουργικότητας καὶ θράσης 9
2) Κώστα Π. Βλάχου, Ὁ δικαιωμένος τῆς Ἱστορίας 11
3) Θεόδωρου Γεωργιάδη, Ἕνα κοσμοσεισμὸ ἔργο κι ἕνα φωτεινὸ παράδειγμα 13
4) Λευτέρη Καλογιάννη, Ἕνήσιο τέκνο τῆς ἠπειρωτικῆς φυλῆς 15
5) Ἀναστασίου Χρ. Τασσίλα, Ἀκοίμητη ἔγνοια γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ τόπου 18
6) Γιώργου Ντίνου, Πολύπλευρη καὶ ἐκρηκτικὴ προσωπικότητα 19

Νικολάου Β. Τσιμαδάκη, Σολωμὸς καὶ Ἤπειρος 21
Παναγιώτη Κ. Χρήστου, Ἠπειρωτικὴ ζωγραφικὴ στὸ Ἅγιον Ὄρος τὸν 18ο αἰ. 28
Χρυσάνθης Ζησιάδας, Δίπτυχο 33
Χρήστου Ἀναγνώστου, Ἡ φιλοσοφία τῆς νέας στοᾶς καὶ ἡ σχολὴ τῆς Νικοπόλεως 35

Μικρὰ ἀφιερώματα στὸν Γιάννη Σαραλῆ:

Κώστα Π. Βλάχου, Πρόλογος 42
Ἰωάννη Ν. Νικολαΐδη, Γιάννης Σαραλῆς: Ὁ ἐκπαιδευτικὸς καὶ ὁ λογοτέχνης 44
Φώτη Πέτσα, Γιάννης Σαραλῆς: Παράδειγμα ζωῆς 57

Φρίξου Τζιόβα, Ὁ μαῦρος κύκλος 61
Μωϋσέως, μοναχοῦ, Ἠπειρῶτες Κουτλουμουσιανοί 68
Φιλάρετου Βιτάλη, ἀρχιμανδρίτη, Τρεῖς ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ προκριτῶν τῆς Πρεβέζης πρὸς τὸν Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Σεραφεὶμ Α' 79
Ἀρσένη Γ'εροντικοῦ, Θρῆνος τοῦ βασιλιᾶ Ρενιὸ 86
Κωνσταντίνου Π. Χρήστου, Ἀτιντάνες, οἱ Βλάχοι τῆς Ἀρχαίας Ἠπείρου 91
Κώστα Ν. Νικολαΐδη, Ἔρημη νύχτα 112
Ἰωάννη Ε. Ἀναστασίου, Σχέσεις Ὀρθοδόξων καὶ Καθολικῶν στὴν Ἄρτα τὸν 18ο αἰ. 115
Μιχάλη Γ'. Τζίτου, Λαογραφικὰ τοῦ Μετσόβου 126

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σελ.

Μάνθου Σκαργιώτη, Ἕλληνας 142

Στάθη Λαμπρίδη, Ἡ ἐκπαίδευση στὰ χρόνια τοῦ σκοταδισμοῦ (Ἐπάνω Σουδενά) 143

Κώστα Π. Λαζαρίδη, Ὁ Βικάκης τοῦ Ζαγορισοῦ καὶ τὸ δόκανο inula helenium 171

Τριανταφύλλου Δ. Παπαζήση, Ὁ Χιονάδιτης Ἁγιογράφος Μιχαὴλ στὴ Δυτικὴ Μακεδονία 181

Κλεομένη Π. Οἰκονομόπουλου, Ὁ Ἠπειρώτης Φιλικὸς Ἀθανάσιος Τσακάλωφ 193

Γιώργου Φρέρη, Ὁ ἀνθρωπίατρος Lamare - Picquot καὶ ἡ Ἤπειρος 198

Γεωργίου Α. Σιορόκα, Οἱ Εὐρωπαῖοι στὰ Γιάννινα λίγο πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση: Πολιτικὴ ἢ οἰκονομικὴ παρουσία; 214

Ἀναστασίου Εὐθυμίου, Ὁ «ἀφορεσμὸς» (Ἱστορικὸ - ἠθογραφικὸ διήγημα) 231

Βίκυς Ζαγκαβιέρου, Οἱ Δροσουλίτες στὸ Δίστομο 238

Βασίλη Ἀν. Χαρίση, Λίμνη Παμβώτις 242

Χρήστου Κ. Ρέππα, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Δημ. Μόστρα σὲ Ἠπειρῶτες λογίους τῆς διασπορᾶς κατὰ τὴν περίοδο 1812—1823 266

Ἀχιλλέα Γ. Λαζάρου, Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων 307

Στέφανου Μπέη, Ἡ Δημογεροντία Ἰωαννίνων 322

Σταύρου Νανάκη, Ὁ ἀρχιμ. Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης ὑποψήφιος μητροπολίτης Βελλᾶς καὶ Κονίτσης 373

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

1) *Κ. Θ. Δημαρᾶ*, Ἡ λογιοσύνη τῶν Ἠπειρωτῶν (λόγος ἐπιμνημόσυνος στὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ), Ἰωάννινα 1960.

2) *Μιχ. Περάνθη*, Κρυστάλλης, Ἰωάννινα 1960.

3) *Νικολάου Β. Τωμαδάκη*, Οἱ λόγιοι τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1960.

4) *Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ*, Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, εἰσαγωγὴ - ἐπιμέλεια Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἰωάννινα 1960.

5) *Μιχαὴλ Ν. Μπάη*, Σπήλαιο Περάματος - Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1961.

6) *Δημ. Εὐαγγελίδη*, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα, Ἰωάννινα 1962.

7) *Ἔρας Λ. Βρανούση*, «Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων», σχόλια εἰς χωρίον τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, Ἰωάννινα 1962.

8) *Λ. Ι. Βρανούση*, Χρονικὰ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου, ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, Ἰωάννινα 1962.

9) *Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου*, Ζαλσκώστας, ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ποιητής, Ἰωάννινα 1962.

10) *Χρ. Χρηστοβασίλη*, Ἠπειρωτικὰ Παραμύθια, Ἰωάννινα 1963.

11) *Νίνου Κονόμου*, Ἠπειρῶτες στὴ Ζάκυνθο, Ἰωάννινα 1963.

12) *Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ* καὶ *Ἀθανασίου Ψαλίδα*, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου, ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ μὲ τοπογραφικὰ σχεδιαγραφήματα καὶ γεωγραφικοὺς χάρτες τοῦ ἰδίου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις *Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση*, Ἰωάννινα 1964.

13) *Εὐαγγέλου Ἀθ. Μπόγκα*, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου (Βορείου, Κεντρικῆς καὶ Νοτίου), Τόμος Α΄, Ἰωάννινα 1964.

14) *Τοῦ ἰδίου*, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, Τόμος Β΄, Ἰωάννινα 1966.

15) *Δημ. Στ. Σαλαμάγκα*, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, Ἱστορικο - λαογραφικὰ σημειώματα, Ἰωάννινα 1965.

16) Giuseppe Schirò, Τὸ χρονικὸ τῶν Τόκκων, Τὰ Ἰωάννινα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, Ἰωάννινα 1965.

17) *Ἰωάννου Λαμπρίδου*, Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα καὶ ἄλλα δημοσιεύματα, (Ζαγοριακὰ - 1870, Διάφοροι λόγοι κ.τ.λ.), Τόμος Α΄, Ἰωάννινα 1971.

18) *Τοῦ ἰδίου*, Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα, Περιγραφὴ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων — Ὁ Τεπελενλῆς Ἀλῆ πασᾶς — Κουρεντιακὰ καὶ Τσαρκοβιστιακὰ — Μαλακασιακὰ Α΄ (Περιγραφὴ τῶν Κατσανοχωρίων) — Μαλακασιακὰ Β΄

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Μέτσοβον καὶ Συράκον — Ἱερὰ ἐν Ἠπείρῳ σκηνώματα — Πογωνιακά — Ζαγοριακά, μέρος Α' καὶ Β' — Σουλιώτικα, τεύχη 1—10), Τόμος Β', Ἰωάννινα 1971.

19) *Γεωργίου Γαζῆ*, Λεξικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἄλλα ἔργα, Ἱστορικαὶ σημειώσεις εἰς τὸ λεξικὸν Ν. Παπσέλη, Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Λ. Βρανούση, Ἰωάννινα 1971.

20) *Δημ. Τ. Νότη Μπότσαρη*, Μάρκος Μπότσαρης, ὁ ἀετὸς τοῦ Σουλίου, Ἰωάννινα 1973.

21) *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, (Προλεγόμενα — Σχόλια), Τὸ ἀρχεῖο Ἰωάννου Λάππα καὶ Ἀντιγόνης Τζαβέλλα (1912—1913) καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1975.

22) G. Chantepleure, Τὰ Ἰωάννινα πολιορκημένα, μετάφραση Γ. Τσοκοπούλου, Ἰωάννινα 1975.

23) Ἀθηναγόρας Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, Ἠπειρώτης, ἐπιμέλεια *Ἰωάννου Ε. Ἀνασταίου*, Βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἰωάννινα 1976.

24) *Δημητρίου Φ. Καραϊσκένη*, Γῶγος Κ. Μπακόλας, ὁ ἀδάμαστος ὁπλαρχηγὸς τοῦ '21, Ἰωάννινα 1978.

25) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Α', Ἰωάννινα 1979.

26) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Β', Ἰωάννινα 1980.

27) *Ἀχμὲτ Μουφίτ*, Ἀλῆ πασᾶς ὁ Τεπελενλῆς (1744—1822). Μετάφραση Α. Ἰορδάνογλου. Προλεγόμενα — σημειώσεις *Κώστα Π. Βλάχου*, Ἰωάννινα 1980.

28) *Γεωργ. Μ. Σαρηγιάννη*, Ἡ δημιουργία, ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ συγκρότηση τῆς Σουλιώτικης Ὁμοσπονδίας στὸν 16ο—18ο αἰ., Ἰωάννινα 1981.

29) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Γ', Ἰωάννινα 1981.

30) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Δ', Ἰωάννινα 1982.

31) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Ε', Ἰωάννινα 1983.

32) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. ΣΤ', Ἰωάννινα 1984.

33) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Ζ', Ἰωάννινα 1985.

34) Ariadna Camariano - Cioran, L' Epire et les pays Roumains, Jannina 1984.

35) *Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ*, Περιγραφὴ τῆς Ἠπείρου εἰς μέρη τρία. Εἰσαγωγὴ *Κ. Θ. Δημαρᾶ*, Ἰωάννινα 1985.

36) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Η', Ἰωάννινα 1986.

37) *Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ*, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας παρ' Ἕλλησιν. Εἰσαγωγὴ *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, Ἰωάννινα 1986.

38) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Θ', Ἰωάννινα 1987.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΟΝΙΟΥ ΚΑΙ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΙΜΙΑΧ)

1) *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ Ἀλβανικὴ κίνηση στὶς Μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα, Ἰωάννινα 1978.

2) *Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα*, Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων, Ἰωάννινα 1978.

3) *Ἰωάννου Α. Βάρτσου*, Δυτικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, Ἰωάννινα 1978.

4) *Ἀλκιβιάδη Γ. Χαραλαμπίδη*, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Ἑφτανησιώτικης Ζωγραφικῆς τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰώνα, Ἰωάννινα 1978.

5) *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας (ἀρχὲς 18ου αἰ. — 1912), Ἰωάννινα 1979.

6) *Θεοπίστης Λίβα — Ξανθάκη*, Οἱ τοιχογραφίες τῆς Μονῆς Ντίλιου, Ἰωάννινα 1980.

7) *Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα*, Ἔγγραφα περὶ τῆς πραξικοπηματικῆς συγκροτήσεως τῆς συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας (1929), Ἰωάννινα 1981.

8) *Γεωργίου Α. Σιορόκα*, Τὸ Γαλλικὸ Προξενεῖο τῆς Ἄρτας (1702—1789), Ἰωάννινα 1981.

9) *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, Ἡ ἀλβανικὴ κίνηση στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ ἡ συμβολὴ τῶν λεσχῶν στὴν ἀνάπτυξή της (1908—1912), Ἰωάννινα 1984.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ